

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

**ЛЬВІВСЬКИЙ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС**

№ 3 2018

Львів

Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
«Львівський філологічний часопис»: Збірник наукових праць. – № 3. – Львів, 2018. – 308 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

доктор філологічних наук, професор О. А. Бабелюк

Заступник головного редактора:

доктор філологічних наук, професор О. В. Тищенко

Технічний редактор: П. В. Губич

Члени редколегії:

доктор педагогічних наук, професор М. М. Козяр
кандидат педагогічних наук, професор М. С. Коваль
доктор педагогічних наук, професор Б. І. Шуневич
кандидат психологічних наук, доцент В. І. Слободяник
доктор філологічних наук, професор Р. В. Васько
доктор філологічних наук, професор І. М. Колегаєва
доктор філологічних наук, професор Н. В. Петлюченко
доктор філологічних наук, професор О. П. Кушлик
доктор філологічних наук, професор Л. І. Белехова
доктор філологічних наук, професор О. Р. Валігура
доктор філологічних наук, професор О. М. Кагановська
доктор філологічних наук, професор В. Г. Ніконова
доктор філологічних наук, професор І. І. Серякова
доктор філологічних наук, професор Г. І. Приходько
кандидат філологічних наук, доцент О. С. Пальчевська
доктор філологічних наук, професор Данута Шимонік (Польща)
кандидат філологічних наук, доцент Маріте Опінцане (Латвія)
доктор філологічних наук, професор Джоанна Клара Теске (Польща)
доктор філологічних наук, професор Сью Гартон (Велика Британія)
доктор філологічних наук, професор Алоїз Волдан (Австрія)

**Включено до переліку наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук
з філологічних наук (Наказ Міністерства освіти і науки України № 1714 від 28.12.2017)**

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет за рішенням вченої ради
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
(протокол № 9 від 04.05.2018 р.)**

Сайт видання: www.philologyjournal.lviv.ua

ЗМІСТ

Баклан І. М. ТРУДНОЩІ ВІДТВОРЕННЯ МОДАЛЬНОСТІ В ПЕРЕКЛАДІ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНО ДОВІДКОВОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	11
Барнич І. І. ПОНЯТТЯ «ФАХОВА МОВА» І «ТЕРМІНОЛОГІЯ» В НІМЕЦЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	16
Башкирова О. Н. АРХЕТИП ДИТИНИ В ГЕНДЕРНИХ ХУДОЖНИХ МОДЕЛЯХ ДІЙСНОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ РОМАНІСТИКИ.....	20
Білічак О. І. ЧАСОПРОСТОРОВА МОДЕЛЬ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ ПОЕЗІЇ МИТЦЯ.....	26
Біляніна В. І. СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕОЛОГІЗМІВ ІНТЕРНЕТ-СОЦІОЛЕКТУ У КИТАЙСЬКІЙ МОВІ.....	31
Бойко І. І. ОСНОВНІ ОЗНАКИ ТА ВИМОГИ ДО ТЕРМІНА ГАЛУЗЕЙ КОСМЕТОЛОГІЇ ТА ЕСТЕТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ.....	36
Борисович О. В. ФУНКЦІЇ ПАРЕНТЕЗИ В ОГЛЯДАХ СЕРІАЛІВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ОНЛАЙН-МЕДІА).....	42
Брона О. А. КАТЕГОРИЗАЦІЯ АНГЛОМОВНИХ ГЕОФІЗИЧНИХ ТЕРМІНОКОНЦЕПТІВ.....	47
Бурдейна О. Р. ВЕРБАЛЬНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КЛЮЧОВОГО КОНЦЕПТУ БРИТАНСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ <i>INSULARITY</i> / <i>ОСТРІВНІСТЬ</i>	52
Глущенко Г. Б. СЮЖЕТОТВОРЧА ФУНКЦІЯ ЕКФРАЗИСУ В РОМАНАХ АЛІ СМІТ.....	55
Глушук-Олея Г. І. ЗАПЕРЕЧНІ ПРЕФІКСИ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ.....	60
Гнезділова Я. В. МЕТАПРАГМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ АКАДЕМІЧНОГО ДИСКУРСУ	64
Грачова А. В. КОРЕЛЯТИВНІСТЬ ВЗАЄМОЗУМОВЛЕНИХ ПОНЯТЬ «ЧАС» І «ТЕМПОРАЛЬНІСТЬ» У ЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ.....	68
Грицевич Ю. В. ФОЛЬКЛОРНІ ТЕКСТИ ЯК ДІАЛЕКТОГРАФІЧНИЙ МАТЕРІАЛ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ.....	72
Гуся Л. В. ПАРЕМІЇ З КОМПОНЕНТОМ <i>MONTI/ VERGE/ ГОРИ</i> В ІТАЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	77
Джигун Л. М. ГЕНЕЗИС Й ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ МЕМУАРНОГО ЖАНРУ У СВІТОВІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	82
Єрмоленко І. І. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА У ДЕТЕКТИВНИХ ТВОРАХ ДАНІЕЛЯ ПЕННАКА.....	87
Єфименко Т. М. ЗАСОБИ ТА СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ГРАМАТИЧНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ У ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНІЙ КОМУНІКАЦІЇ.....	91
Задко Т. П. ПЕРЕКЛАД АРАБСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИМ КОМПОНЕНТОМ	96
Іванюк С. М. «ФІЛОСОФІЯ ЖИТТЯ» Ф. НІЦШЕ В ОПОВІДАННЯХ «САНАТОРІЙ» В. С. МОЕМА ТА «В ЕПІДЕМІЧНОМУ БАРАЦІ» В. ПІДМОГИЛЬНОГО.....	101
Іванченко М. Ю. АКСІОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ КОНЦЕПТУ <i>BREAK</i> У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	105
Івасишин М. Р. ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕЙКТИЧНИХ ОПЕРАТОРІВ У ВІЗУАЛЬНО-ГРАФІЧНОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ).....	109
Koval A. V., Dorda V. O. RENDERING OF POSITIVE AND NEGATIVE CONNOTATION WHEN TRANSLATING SLANG.....	114
Козолуп М. С. ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ «АКАДЕМІЧНА КОМУНІКАЦІЯ» ЯК КАТЕГОРІЇ СУЧАСНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ.....	117
Коломієць О. М. РЕКОНСТРУКЦІЯ ОБРАЗНО-СТИЛІСТИЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ГАЗЕТНИХ СИНОПТИЧНИХ ТЕКСТІВ НА ОСНОВІ ВЗАЄМОДІЇ СЛОВНИКОВОГО ТА КОНТЕКСТУАЛЬНОГО ЗНАЧЕНЬ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ, ПОЛЬСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ).....	123
Крикницька І. О. АНГЛОМОВНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КУЛІНАРНИМ КОМПОНЕНТОМ У СФЕРІ СУЧАСНОЇ ЕТНОАКСІОЛОГІЇ.....	130
Круть О. В. ПРЕДИКАТИ У СТРУКТУРІ МІКРОТЕКСТУ АГРЕСІЇ.....	136
Лабенко О. В. «ВИГНАННЯ» ХВОРОБИ: ІМПЕРАТИВНІ КОНСТРУКЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ, АНГЛІЙСЬКИХ ТА ФРАНЦУЗЬКИХ ЛІКУВАЛЬНИХ ЗАМОВЛЯНЬ.....	140

Лисанець Ю. В. МЕДИЧНИЙ НАРАТИВ ЯК ЛІНГВІСТИЧНА КАТЕГОРІЯ	145
Лоскутова Н. М. ОСОБЛИВОСТІ СУФІКСАЛЬНОГО ТЕРМІНОТВОРЕННЯ У КІНЕМАТОГРАФІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ.....	149
Лотфі Гаруді Г. С. БІЛІНГВІЗМ В УКРАЇНІ, ЙОГО СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ.....	155
Маркелова А. А. ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СИМВОЛІВ ЗООНІМІЧНОГО ХАРАКТЕРУ В ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА.....	159
Матушкіна Д. Д. ЛОКУСИ МІСТА ЯК СКЛАДНИКИ ХУДОЖНЬОГО ПРОСТОРУ В РОМАНІ «СВЯТО» Є. ПАШКОВСЬКОГО.....	163
Медвідь Н. С. СТРУКТУРНІ ТИПИ АНТРОПОНІМІВ У ДОКУМЕНТАХ ПАВЛА ПОЛУБОТКА.....	167
Монастирська Х. Р. ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО В ТВОРАХ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ (АЛЕГОРІЙНІ ПРОПРІАЛЬНІ НОМІНАЦІЇ).....	170
Мосієвич Л. В. ЯВИЩЕ ЕВФЕМІЇ В АНГЛОМОВНІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	175
Накашидзе І. С. РИСИ НЕОКЛАСИЦИЗМУ В УКРАЇНОМОВНІЙ ПОЕЗІЇ КАНАДИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.....	178
Нідзельська Ю. М. ФУНКЦІОНУВАННЯ АКсіОЛОГЕМИ ЄВРЕЙСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ СІМ'Я В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	181
Нукyтchenko К. Р. COGNITIVE NATURE OF OCCASIONALISMS IN POSTFEMINIST FICTION.....	186
Оскірко О. П. НОМІНАЦІЯ МІЦНИХ АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ	192
Пальчевська О. С., Губич П. В. ГУМАНІТАРНЕ РОЗМІНУВАННЯ В УКРАЇНІ: КОМУНІКАЦІЯ, ТЕРМІНОЛОГІЯ, СЛОВНИК.....	197
Погребняк І. В. ДЕКОДУВАННЯ ЕПІСТОЛЯРІЮ ВОЛОДИМИРА ЛЕОНТОВИЧА	201
Prihodko A. I. COGNITIVE-COMMUNICATIVE FIELD OF EVALUATION.....	205
Reminska Yu. Yu. THEORETICAL FRAMEWORKS FOR THE LEGAL TERMINOLOGY (THE NEED OF RECONCEPTUALIZATION AND PARADIGM SHIFT).....	210
Романенко Л. В. У ГОЛОДУ НЕ ЖІНОЧЕ ОБЛИЧЧЯ: ЖІНОЧІ ОБРАЗИ У ТВОРАХ ПРО ГОЛОДОМОР.....	215
Романченко А. П. ЕЛІТАРНА МОВНА ОСОБИСТІТЬ: КРИТЕРІЇ ВИОКРЕМЛЕННЯ.....	219
Савченко З. В. ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПРОБЛЕМИ ВТРАЧЕНИХ ІЛЮЗІЙ У ПОВІСТІ МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО «САНАТОРІЙНА ЗОНА».....	223
Сандій Л. В. СЛОВОТВІРНА НЕОНОМІНАЦІЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ.....	228
Семенюк Т. П. ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ІНДИКАТОРИ ПЕРСУАЗИВНОЇ СТРАТЕГІЇ АРГУМЕНТУВАННЯ У НІМЕЦЬКІЙ КОМЕРЦІЙНІЙ РЕКЛАМІ.....	234
Слюніна О. В. КОНЦЕПТ <i>ВОГОНЬ</i> У ТВОРЧОСТІ І. В. ЖИЛЕНКО.....	239
Станіслав О. В. ДИНАМІКА КОГЕЗІЇ ТА СЕПАРАТИЗАЦІЇ У СИНТАКСИСІ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕМСТУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ М. УЕЛЬБЕКА «ЕЛЕМЕНТАРНІ ЧАСТИНКИ»).....	244
Стовбур Л. М., Курлова А. Ю. СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У РОМАНІ В. ЛІСА «СТОЛІТТЯ ЯКОВА».....	249
Тарасова А. В. ВІДТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ.....	253
Телегіна Н. І., Сем'янів Д. О. СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ НОВЕЛІСТИКИ ЖАНА-ПОЛЯ САРТРА.....	258
Тищенко О. В., Тищенко Ю. О. ОБРАЗНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПРОТИСТАВЛЕНЬ <i>RIGHT/LEFT</i> , <i>STRAIGHT/CROOKED</i> В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: АКсіОЛОГІЯ І ТИПОЛОГІЯ.....	264
Фенюк Л. Д. ВІДНОСНА СЕМАНТИЧНА СПІЛЬНІСТЬ ІНТЕРЛЕКСЕМ УКРАЇНСЬКОЇ, ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ.....	269
Христіанінова Р. О. ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОНДИЦІЙНОЇ СЕМАНТИКИ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	273
Цепенюк Т. О. КОМПАРАТИВНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....	277
Шванова О. В., Шванов О. М. СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ У СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА БІОГАЗУ.....	283
Шихалієва М. А. ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ ТА НОВОТВОРЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ).....	287

Юмрукуз А. А. МОВЛЕННЄВІ АКТИ ЗГОДИ ТА НЕЗГОДИ В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ БІЗНЕС-ДИСКУРСІ: ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ.....	292
Яковлева І. В. ПРОТЕСТ ПРОТИ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ТВОРЧОСТІ РОДИНИ ГРІНЧЕНКІВ.....	296

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Бабельюк О. А. РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Н. О. БІГУНОВОЇ «ПОЗИТИВНА ОЦІНКА: ВІД КОГНІТИВНОГО СУДЖЕННЯ ДО КОМУНІКАТИВНОГО ВИСЛОВЛЮВАННЯ».....	300
--	------------

АНОТАЦІЇ

Кравченко Н. О. Синергійність англomовного релігійного дискурсу (теолінгвістичний підхід): монографія / Н. О. Кравченко. – Одеса: 2017. – 408 с.....	301
Бігунова Н. О. Позитивна оцінка: від когнітивного судження до комунікативного висловлювання: монографія / Н. О. Бігунова. – Одеса: КП ОМД, 2017. – 580 с.....	301
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	302
ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЙ.....	305

CONTENTS

Baklan I. M. MODALITY RENDERING DIFFICULTIES IN TRANSLATION OF GERMAN INFORMATION DOCUMENTS INTO UKRAINIAN.....	11
Barnych I. I. CONCEPT „LANGUAGE FOR SPECIAL PURPOSES” AND „TERMINOLOGY” IN GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES	16
Bashkyrova O. M. THE CHILD ARCHETYPE IN THE MODERN UKRAINIAN NOVELS GENDERARTISTIC MODELS OF REALITY.....	20
Bilichak O. I. TIME AND SPACE MODEL OF THE ARTISTIC WORLD OF THE POET’S POETRY.....	26
Bilianina V. I. STRUCTURAL PECULIARITIES OF THE CHINESE INTERNET – SOCIOLECT NEOLOGISMS	31
Boyko I. I. MAIN FEATURES AND REQUIREMENTS TO THE TERMINOLOGY OF COSMETOLOGY AND AESTHETIC MEDICINE.....	36
Borysovykh O. V. THE FUNCTIONS OF PARENTHESIS IN TV RECAPS (BASED ON ONLINE-MEDIA).....	42
Brona O. A. CATEGORIZATION OF ENGLISH-LANGUAGE GEOPHYSICAL TERMCONCEPTS	47
Burdeina O. R. VERBAL OBJECTIVATION OF INSULARITY AS THE KEY CONCEPT OF THE BRITISH LINGUOCULTURE	52
Glushchenko G. B. PLOT FORMING FUNCTION OF EKPHRASIS IN ALI SMITH'S NOVELS	55
Glushchuk-Oleia G. I. NEGATIVE PREFIXES IN SPANISH	60
Gnezdilova Ya. V. METAPRAGMATIC ANALYSIS OF ACADEMIC DISCOURSE	64
Grachova A. V. CORRELATION OF THE INTERRELATED CONCEPTS "TIME" AND „TEMPORALITY” IN THE LINGUISTIC ASPECT OF THEIR FUNCTIONING	68
Hrytsevykh Yu. V. FOLKLORE TEXTS AS DIALECTOGRAPHICAL MATERIAL IN MODERN UKRAINIAN LINGUISTIC STUDIES	72
Huslia L. V. IDIOMS WITH THE COMPONENTS OF THE CONCEPT MONTE / BERG / ГОРИ IN ITALIAN, GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES	77
Dzhyhun L. M. GENESIS AND THE MAIN STAGES OF THE MEMOIR GENRE IN THE WORLD AND UKRAINIAN LITERATURE DEVELOPMENT	82
Yermolenko I. THE REPRESENTATION OF URBAN SPACE IN DANIEL PENNAC’S DETECTIVE TEXTS	87
Yefymenko T. N. MEANS AND METHODS OF GRAMMATICAL INTERFERENCE IN PROFESSION-ORIENTED COMMUNICATION TRANSLATION	91
Zadko T. P. TRANSLATION OF ARABIC PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE CULTURALLY SPECIFIC COMPONENT	96
Ivanyuk S. M. F. NIETZSCHE’S “PHILOSOPHY OF LIFE” IN THE STORIES “SANATORIUM” BY W. S. MAUGHAM AND “IN THE EPIDEMIC BARRACK” BY V. PIDMOHYLNYI	101
Ivanchenko M. U. AXIOLOGICAL PARAMETERS OF THE CONCEPT BREAK IN MODERN ENGLISH	105
Ivasyshyn M. R. FUNCTIONING OF DEICTIC MARKERS IN VISUAL GRAPHIC TEXT (ON THE BASIS OF ENGLISH-LANGUAGE COMIC BOOKS)	109
Koval A. V., Dorda V. O. RENDERIG OF POSITIVE AND NEGATIVE CONNOTATION WHEN TRANSLATING SLANG.....	114
Kozolup M. S. ACADEMIC COMMUNICATION AS A CATEGORY OF MODERN APPLIED LINGUISTICS: CONCEPT GENESIS	117
Kolomiets E. N. RECONSTRUCTION OF FIGURATIVE AND STYLISTIC ELEMENTS OF NEWSPAPER SYNOPTIC TEXTS ON THE BASIS OF INTERACTION BETWEEN DICTIONARY AND CONTEXTUAL MEANINGS (ON THE MATERIAL OF THE ENGLISH, GERMAN, POLISH AND UKRAINIAN LANGUAGE)	123
Kryknitska I. O. ENGLISH PHRASEOLOGISMS WITH CULINARY COMPONENT IN MODERN ETHNOAXIOLOGY	130

Krut O. V. PREDICATES IN THE STRUCTURE OF AGGRESSION MICROTTEXT	136
Labenko O. V. „SENDING OUT” THE DISEASE: IMPERATIVE CONSTRUCTIONS OF UKRAINIAN, ENGLISH AND FRENCH MEDICAL INCANTATIONS	140
Lysanets Yu. V. MEDICAL NARRATIVE AS A LINGUISTIC CATEGORY.	145
Loskutova N. M. FEATURES OF SUFFIXAL DERIVATIVES IN FRENCH AND UKRAINIAN CINEMATOGRAPHIC TERMINOLOGICAL SYSTEM	149
Lotfi Ghahrodi H. S. BILINGUALISM IN UKRAINE, ITS SOCIOLINGUISTIC AND LEGAL STATE	155
Markelova A. A. ETHNOCULTURAL POTENTIAL OF SYMBOLS OF ZOONIMIC CHARACTER IN VASYL SYMONENKO’S POETRY	159
Matushkina D. D. LOCUSES OF THE CITY AS PART OF THE ARTISTIC SPACE IN THE NOVEL “THE HOLIDAY” BY E. PASHKOVSKY	163
Medvid N. S. STRUCTURAL TYPES OF ANTHROPONYMS IN PAVLO POLUBOTKA’S DOCUMENTS	167
Monastyrska Kh. R. MEANS OF COMIC MEANING CREATION IN THE UKRAINIAN AND ENGLISH FICTION (ALLEGORICAL COMMON NAMES)	170
Mosiyevych L. EUPHEMIA IN THE ENGLISH PSYCHOLOGICAL TERMINOLOGY	175
Nakashydzhe I. S. NEOCLASSICAL FEATURES IN UKRAINIAN-CANADIAN POETRY OF SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY	178
Nidzelskaya Yu. M. FUNCTIONING OF JEWISH LINGUOCULTURE FAMILY AXYOLOGEME IN MODERN ENGLISH	181
Nykytchenko K. P. COGNITIVE NATURE OF OCCASIONALISMS IN POSTFEMINIST FICTION	186
Oskyrko O. P. ALCOHOL DRINKS’ NOMINATION IN EAST PODIL DIALECTS	192
Palchevska O. S., Hubyh P. V. HUMANITARIAN DEMINING IN UKRAINE: COMMUNICATION, TERMINOLOGY, DICTIONARY	197
Pohrebniak I. V. DECODING OF VOLODYMYR LEONTOVYCH’S EPISTOLARY	201
Prihodko A. I. COGNITIVE-COMMUNICATIVE FIELD OF EVALUATION	205
Reminska Yu. Yu. THEORETICAL FRAMEWORKS FOR THE LEGAL TERMINOLOGY (THE NEED OF RECONCEPTUALIZATION AND PARADIGM SHIFT)	210
Romanenko L. V. FAMINE DOES NOT HAVE A WOMAN'S FACE: FEMALE IMAGES IN THE WORKS ON HOLODOMOR	215
Romanchenko A. P. ELITE LANGUAGE PERSONALITY: CRITERIA FOR DISTINGUISHING	219
Savchenko Z. V. ARTISTIC INTERPRETATION OF PROBLEM OF LOST ILLUSIONS IN THE NOVEL «SANATORIUM ZONE» WRITTEN BY MYKOLA KHVYLOVY	223
Sandiy L. V. WORD-BUILDING NEONOMINATION IN THE BUSINESS ENGLISH LANGUAGE	228
Semeniuk T. P. VERBAL AND NON-VERBAL INDICATORS OF THE PERSUASIVE ARGUMENTATION STRATEGY IN GERMAN COMMERCIAL ADVERTISING	234
Sljunina O. V. CONCEPT OF FIRE IN THE POETRY BY I. V. ZHILENKO.	239
Stanislav O. V. THE DYNAMICS OF COHESION AND SEPARATION IN THE SYNTAX OF POSTMODERN ARTISTIC TEXT (BASED ON THE NOVEL BY MICHEL HOUELLEBECQ «THE ELEMENTARY PARTICLES»)	244
Stovbur L., Kurlova A. STYLISTIC POTENTIAL OF SYNTACTIC UNITS IN V. LYS'S NOVEL «JACOB’S CENTURY»	249
Tarasova A. ON TRANSLATION OF ENGLISH COMPARATIVE PHRASEOLOGISMS INTO UKRAINIAN	253
Telegina N. I., Semianiv D. O. STYLISTIC PECULIARITIES OF J.-P. SARTRE’S SHORT STORIES	258
Tyshchenko O. V. FIGURATIVE MEANS OF OPPOSITIONS’ RIGHT/LEFT, STRAIGHT/CROOKED EXPRESSION IN THE ENGLISH LANGUAGE: AXIOLOGY AND TYPOLOGY	264

Feniuk L. D. RELATIVE SEMANTIC COMMUNITY OF INTERLEXEMES IN ENGLISH, FRENCH AND UKRAINIAN LANGUAGES	269
Khrystianinova R. O. MEANS OF CONDITIONAL MEANING REPRESENTATION IN MODERN ENGLISH LANGUAGE.....	273
Tsepeniuk T. O. COMPARATIVE PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION OF FICTION	277
Shvanova O. V., Shvanov O. M. CURRENT ISSUES OF TRANSLATION OF TERMS IN BIOGAS PRODUCTION	283
Shikhaliyeva M. A. PHRASEOLOGICAL INNOVATIONS AND NEW FORMATIONS OF THE MODERN ENGLISH LANGUAGE	287
Yumrukuz A. A. SPEECH ACTS OF AGREEMENT / DISAGREEMENT IN ENGLISH BUSINESS-DISOURSE: FUNCTIONAL AND STRUCTURAL SPECIFICS	292
Yakovleva I. V. PROTEST AGAINST GENDER STEREOTYPES IN THE GRINCHENKO'S FAMILY WORKS	296

SCIENTIFIC LIFE

Babeliuk O. A. REVIEW OF THE MONOGRAPH OF N. O. BIHUNOVA "POSITIVE EVALUATION: FROM COGNITIVE JUDGMENT TO COMMUNICATIVE UTTERANCE".....	300
--	-----

ABSTRACTS

Kravchenko N. O. The synergy of English religious discourse (teolinguistic approach): monograph / N. O. Kravchenko. – Odesa: 2017. – 408 p.....	301
Bihunova N. O. Positive evaluation: from cognitive judgment to communicative utterance: monograph / N. O. Bihunova. – Odesa: KP OMD, 2017. – 580 p.....	301
ABOUT THE AUTHORS	302
PUBLICATION REQUIREMENTS	305

**ШАНОВНІ АВТОРИ НАУКОВОГО ЗБІРНИКА
«ЛЬВІВСЬКИЙ ФІЛОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС»!
ШАНОВНІ ЧИТАЧІ!
ШАНОВНІ ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ!**

Прийміть щирі вітання з нагоди видання першого випуску фахового наукового журналу «Львівський філологічний часопис».

Поява фахового філологічного часопису є знаковою подією для нашого навчального закладу, бо засвідчує важливість саме філологічної складової у структурі університету, її вагомий внесок у провадженні міжнародної діяльності закладу у сфері вищої освіти і науки, а саме посиленні інтеграції університету у світовий освітній і науковий простір через співробітництво із вітчизняними та іноземними науковими установами. Впевнений, що започаткований у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності збірник наукових праць зможе успішно виконувати ці завдання.

Сьогодні, коли динамічний розвиток інформаційного суспільства потребує від кожного інноваційних підходів, нестандартних рішень, креативності мислення, важливо йти в ногу з часом, використовувати новітні методи і прийоми аналізу, розширювати коло можливостей, актуалізувати будь-які чинники для вирішення спільних проблем, для досягнення поставленої мети.

Філологія також не стоїть осторонь. Саме іноземна мова є невід'ємним інструментом у процесі входження університету до європейського наукової та освітньої спільноти, а також у підготовці військових фахівців для збройних сил іноземних держав за міждержавними дого-

ворами та угодами в галузі військової освіти. Крім того, така значна кількість представлених філологічних розвідок з різних вишів України засвідчує високий рівень компетентності, фаховості, науковості авторів, їхнє настійне прагнення апробувати результати проведених досліджень, повсякчасну готовність здійснювати ще не реалізовані проекти, нагальну необхідність втілювати напрацьовані ідеї в життя.

Вже у першому фаховому випуску журналу актуальні проблеми перекладознавства, термінознавства, порівняльно-історичного та зіставного мовознавства, комунікативної та когнітивної лінгвістики, дискурсології, стилістики, лінгвопоетики, розв'язують як досвідчені мовознавці з їхніми далекоглядними ідеями і проєкціями на майбутнє, так і молоді науковці з ще не до кінця сформованими, але рішучими кроками на шляху творчого поступу.

Сподіваюсь, що систематичне видання наукового журналу "Львівський філологічний часопис" сприятиме ознайомленню з теоретичними здобутками сучасного мовознавства загалом і перекладознавства у тому числі, удосконаленню процесу викладання іноземної мови у нашому університеті, а також зародженню і розвитку плідної співпраці між представниками знаних наукових шкіл різних регіонів України та зарубіжжя. Бажаю подальших творчих успіхів і наукових звершень у царині лінгвістичної науки.

Ректор університету, професор

М. М. Козяр

**ШАНОВНІ АВТОРИ НАУКОВОГО ЗБІРНИКА
«ЛЬВІВСЬКИЙ ФІЛОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС»!
ШАНОВНІ ЧИТАЧІ!
ШАНОВНІ ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ!**

Прийміть мої щирі вітання з нагоди видання фахового випуску наукового журналу «Львівський філологічний часопис»!

Це видання – перший випуск журналу «Львівський філологічний часопис», започаткованого науковцями кафедри технічного перекладу, яка має славні традиції більш ніж десятирічного досвіду. Вихід у світ цього періодичного видання ще раз підтвердив високе реноме нашого університету в цілому, і кафедри зокрема.

Упродовж свого існування кафедра технічного перекладу награла великий і цінний досвід у справі підготовки іноземних філологів та перекладачів. Поступово вона стала не тільки сучасним, навчальним, але й разом з тим і знаним науково-методичним центром. І сьогодні професорсько-викладацький колектив кафедри відкритий до нових ідей, зорієнтований на новітні теоретико-методологічні підходи до аналізу мовознавчих проблем, готовий до впровадження інноваційних технологій у викладанні іноземної мови та перекладу.

У цьому випуску «Львівського філологічного часопису», представлено найрізноманітніші результати лінгвістичних досліджень, виконані спеціалістами філологами з різних закладів України, зокрема Управління заміщення традиційних видів палива Держенерго ефективності України, Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ, Національної академії Служби безпеки України, Національної академії прокуратури України, Національного авіаційного університету, Тернопільського національного економічного університету, Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. акад. В. Лазаряна, ВДНЗУ «Україн-

ська медична стоматологічна академія», Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія», Київського національного лінгвістичного університету, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Львівського національного університету імені Івана Франка, Прикарпатського Національного університету імені Василя Стефаника, Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка, Київського університету імені Бориса Грінченка. Дослідження виконані на матеріалі різних мов: української, польської, англійської, німецької, французької, іспанської, корейської, арабської. Маючи конкретні цілі і завдання, дописувачі демонструють високий професійний рівень, упевненість у правильності обраних підходів для розв'язання поставлених завдань, прагнення творити, досліджувати та пізнавати ще невідомі вершини науки.

Відродно, що науковці нашої кафедри започаткували і продовжують розвивати такий новітній напрям філології як ЛІНГВІСТИКА БЕЗПЕКИ, що безпосередньо пов'язаний з ключовими завданнями Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Така наукова співпраця між фахівцями різних спеціальностей є новою віхою в історії наукових досліджень нашого навчального закладу.

Шановні дописувачі! Сподіваюся, що завдяки Вашій підтримці збірник виходитиме регулярно, його матеріали будуть для Вас цікавими і сприятимуть народженню нових ідей у сучасній мовознавчій науці.

Головний редактор, професор

О. А. Бабелюк

УДК 81'25=112.2(045)

ТРУДНОЩІ ВІДТВОРЕННЯ МОДАЛЬНОСТІ В ПЕРЕКЛАДІ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНО ДОВІДКОВОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Баклан І. М.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті досліджено особливості відтворення модальності, проаналізовано тексти пам'яток німецькою та українською мовами, виокремлено закономірності та запропоновано можливі шляхи вирішення проблеми відтворення модальності при перекладі українською мовою.

Ключові слова: модальність, засоби вираження модальності, модальні дієслова, семантична ознака, перекладацький прийом.

Баклан И. Н. Трудности воспроизведения модальности в переводе немецкоязычной информационно справочной документации на украинский язык. В статье исследованы особенности воспроизведения модальности, проанализированы тексты памяток на немецком и украинском языках, выделены закономерности и предложены возможные пути решения проблемы воспроизведения модальности при переводе на украинский язык.

Ключевые слова: модальность, средства выражения модальности, модальные глаголы, семантический признак, переводческий приём.

Baklan I. M. Modality rendering difficulties in translation of German information documents into Ukrainian. The article researches modality rendering peculiarities, analyzes texts of instructions in German and Ukrainian, focuses on regular equivalents and offers possible solutions of translation issues of modality rendering in the process of translation into Ukrainian. The author summarizes a definition of modality, presents its generalized classification, enumerates modality expression means, highlights the main issues of modality rendering by way of examples from German information documents and suggests possible approaches of making a translation decision.

Modality as a category shows different relations between utterances and reality objects as well as reveals subject's attitude to utterances. There is to distinguish between objective and subjective modalities. The expression means of modality are modal verbs, quasi modal verbs, modality verbs, modal words, modal adverbs and adverbial modifiers, modal particles, modal conjunctions, modal prepositions and grammatical mood etc. The main issue of modality rendering is based on peculiarities of modal verbs translation due to their semantic indication, which differs between the modal verbs 'können' and 'dürfen', 'müssen' and 'sollen', 'wollen' and 'mögen'. At first sight, it is not easy to figure out the meaning beside the outer form of a modal verb. This fact causes both minor and major discrepancies in the translation from German into Ukrainian revealing synonymy of translation equivalents. Moreover, there is a tendency of omitting of politeness means, represented by modality (e.g. conditional mood of modal verbs and modal particles). Evidential it is restricted to the conservative style of Ukrainian official texts. Nevertheless, the principle of highest possible transfer of source text sense is to be saved in the process of information texts translation. As possible solutions of translation could be complex transformations on lexical, grammatical and semantic levels.

Key words: modality, modality expression means, modal verbs, semantic indication, translation technique.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Не зважаючи на те, що поняття модальності походить ще з часів Аристотеля, доповнюється у працях Ф. Аквінського і всебічно розкрито у філософії І. Канта, досі немає єдиного системного підходу до вивчення цієї категорії, зокрема – у контексті філологічних досліджень. Залишаються відкритими питання щодо структури та засобів вираження модальності у фахових текстах, що, у свою чергу, зміщує фокус досліджень у галузі перекладу на прийоми відтворення модальності. Аналіз німецькомовних текстів інформаційно-довід-

кової документації (ІДД) та їх перекладів українською мовою виявляє ряд закономірностей, серед яких слід зосередити увагу на певних семантичних відхиленнях у відтворенні модальності. Саме тому для подолання існуючих труднощів доцільно розкрити особливості відтворення модальності при перекладі ІДД. Результати цього дослідження можуть надати перекладачам практичні рекомендації для пошуку оптимального рішення при перекладі фахових текстів, а також стати у пригоді студентам-філологам під час опанування матеріалу з теорії перекладу і зіставної граматики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія модальності означає різні види відношення висловлювання до дійсності, а також різні

види суб'єктивної кваліфікації повідомлення і характеризується рядом мовних засобів, які виражають її на фонетичному, морфологічному, лексичному, лексико-синтаксичному і синтаксичному рівнях (П. Айзенберг, Й. Буша, Г. Гельбіг, Г. Вейдт, Е. Генчель, Г. Ціфонун). Модальність різнобічно представлена в класифікаціях Дж. Байбі, Г. Беха, У. Енгеля, Ж.-П. Конфеса, Р. Ф. Палмера, Ф. Шанена, а також в теорії аргументації К.-Г. Гьоттерта.

Формулювання мети і завдань статті. Перед нами постає мета виокремити та проаналізувати основні труднощі відтворення модальності, які можуть виникати під час перекладу німецькомовної ІДД, і запропонувати можливі шляхи їх подолання. Основними завданнями дослідження є визначення модальності та її природи, створення узагальненої класифікації модальностей, аналіз засобів вираження модальності, визначення перекладацьких прийомів відтворення модальності, а також виокремлення труднощів відтворення модальності при перекладі текстів ІДД та пошук можливих шляхів їх подолання.

Матеріалом дослідження слугували тексти пам'яток з офіційного сайту Посольства Федеративної Республіки Німеччина в м. Києві загальною обсягом 145 550 друкованих знаків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорія модальності (з лат. *modus* «вид», «спосіб», «міра») увійшла до лінгвістики з філософії. В онтології вона означає спосіб буття (дійсність, можливість, необхідність) існуючого чи події, а в логіці – ступінь визначеності вислову або дійсності суджень (стверджувальні, обов'язкові та можливі судження) [1, 216]. Саме І. Кант відносить модальність до категорій, які він вважає основними способами предметності, оскільки вони виражають відношення об'єкта до суб'єкта в процесі пізнання [2, 211]. Модальність у вузькому сенсі є родовим поняттям для різних видів існування стану речей або істинності висловів (проста або фактична істинність, необхідність, можливість і контингентність – у контексті алетичних модальностей). У широкому сенсі вона охоплює різні способи, за яких вислів може бути (або може вважатися) істинним у площині ментального, часу або моралі: докастичні (ступінь імовірності), темпоральні (істинність в минулому, теперішньому та майбутньому) або деонтичні (наказ, заборона, дозвіл) модальності [7, 417].

Загалом йдеться про модальності, які стосуються речей та суджень. У лінгвістиці, відповідно, розрізняють об'єктивну та суб'єктивну модальності (Й. Буша, Г. Гельбіг), які проте мають варіативні назви в різних авторів (напр., *nicht-inferentiell* = об'єктив та *inferentiell* = суб'єктив (П. Айзенберг); *subjektbezogen* = об'єктив та *sprecherbezogen* = суб'єктив (У. Енгель); *valeur informative* = об'єктив та *valeur communicative* = суб'єктив (Ж.-П. Конфеса, Ф. Шанена); *epistemisch* =

об'єктив та *nicht epistemisch* = суб'єктив (Duden з 1984 р.); *deontisch* = об'єктив та *epistemisch* = суб'єктив (Дж. Байбі, Р.Ф. Палмер) тощо.

Засобами вираження модальності є:

1. *Модальні дієслова* (*dürfen*, *können*, *mögen*, *müssen*, *sollen*, *wollen*).

2. *Квазімодальні дієслова* (*können*: *vermögen*, *wissen*, *verstehen*, *imstande sein*; *müssen*: *brauchen*, *nötig haben*, *gehalten sein*, *verpflichtet sein*, *gezwungen sein*, *sich gezwungen sehen*, *davon befreit* (або: *dispensiert*) *sein*; *dürfen*: *wagen*, *erlauben* (*sich D.*), *gestatten* (*sich D.*), *genehmigen* (*sich Dat.*); *wollen*: *gedenken*, *planen*, *beabsichtigen*, (*sich D.*) *vornehmen*, *sinnen darauf*, *versprechen*; *sollen*: *veranlasst sein*, *sich veranlasst sehen*, *gehalten sein*; (*nicht*) *mögen*: *wünschen*, *hoffen*, *neigen dazu*, *zögern*, *besorgt sein*, *fürchten*, *Angst haben* (*vor D.*), *schrecken zurück* (*vor D.*) [6, 315].

3. *Дієслова модальності* (*nicht*) *brauchen* і *lassen*, які за семантичною ознакою наближені до модальних дієслів *müssen* (в об'єктивному та суб'єктивному вжитку) і *dürfen*. Дієслово *lassen* не розрізняє значення „*veranlassen*“ і „*zulassen*“ / „*ermöglichen*“, тому можливі дві інтерпретації (можливість і сприяння), які можуть визначитися за допомогою контексту [4, 72]. Зі зворотним займенником *sich* дієслово *lassen* виражає модальність можливості в пасивному стані (*sich lassen* + *Infinitiv* = *können* + *Passiv*). Редакція Duden прираховує до дієслів модальності *haben* / *sein* + *zu Infinitiv* у значенні зобов'язання у стверджувальних висловлюваннях та заборони чи неможливості в заперечувальних висловлюваннях [4, 73].

4. *Модальні слова*, також *тлумачні прислівники*, (*vielleicht*, *wahrscheinlich*, *eventuell*, *sicherlich* тощо), які слугують вираженню ступеня вірогідності вислову в межах полюсів «цілком вірогідно» та «неможливо» [4, 281]. Спірними залишаються лексеми на зразок *leider*, які прираховуються до модальних прислівників (П. Айзенберг) чи модальних часток (Г. Ціфонун). Функції модальних слів деякою мірою відповідають функціям суб'єктивної (епістемної) модальності, вираженої за допомогою модальних дієслів [4, 282]. Субкласами модальних слів є індикатори впевненості (*zweifellos*, *fraglos*, *tatsächlich*), припущення (*sicher*, *bestimmt*, *gewiss* – *vermutlich*, *wahrscheinlich* – *vielleicht*, *möglicherweise*), дистантності (*angeblich*, *vorangeblich*), емоційності (*leider*, *erfreulicherweise*), оцінки (*leichtsinnigerweise*, *vorsichtigerweise*, *unsinnigerweise*) [3, 435].

5. *Модальні прислівники* (*gern*, *jährlings*, *solchermaßen*, *anders*, *so*, *wie*), до яких також належать відприкметникові прислівники (*fleißig*, *gut*, *langsam*, *schlecht*, *schnell*, *tüchtig*), слова із закінченням *-lings* (*blindlings*, *jährlings*, *rittlings*), а також *-s* та *-los* (*eilends*, *unversehens*, *vergebens*, *anstandslos*, *bedenkenlos*, *fehlerlos*), складні слова (*derart*, *ebenfalls*, *ebenso*, *genauso*, *irgendwie*;

geradeaus hinterrücks, insgeheim, kopfüber, kurzerhand, rundheraus), позначення ступеня та міри (einigermassen, größtenteils, halbwegs, teilweise), позначення інструменту та засобів (dadurch, damit, hierdurch, hiermit, irgendwomit, wodurch, womit (лише займенникові прислівники), доповнення (auch, anders, außerdem, ferner, desgleichen, ebenfalls, gleichfalls, sonst, überdies, weiterhin, zudem), дистрибутивні числівники (erstens, zweitens, drittens), позначення обмежувального, уточнюючого та протиставного зв'язку (allerdings, dagegen, doch, eher, freilich, hingegen, immerhin, indes(sen), insofern, insoweit, jedoch, nur, vielmehr, wenigstens, zumindest). Sehr залежно від контексту може бути також модальним прислівником.

6. *Модальні частки* (також *відтінкові частки* за Г. Вейдтом): ja, denn, doch, wohl, etwa, äußerst, fast, allzu, weitaus, eben, halt, aber, auch, bloß, eben, mal, nur, schon, vielleicht, allerdings, immerhin, eigentlich, jedenfalls, überhaupt.

7. *Модальні обставини* (напр., gern, mit Vergnügen, unter allgemeinem Beifall, indem sie sich verbeugt тощо) [4, 347].

8. *Модальні сполучники* (у вузькому сенсі indem, wie, ohne dass та ohne zu + Infinitiv), у широкому сенсі – сполучники, які позначають орудний відмінок, порівняння (напр., indem, wie, als ob, als wenn, je ... desto) чи уточнення (напр., insofern als) [4, 275–276].

8. *Модальні прийменники* (напр., mit freundlichen Grüßen, у широкому сенсі також прийменник von для заміни означального родового відмінку чи вираження агенса в пасивному стані) [4, 253].

9. *Грамати́чний спосіб дієслів* (дійсний, умовний і наказовий) – висловлення про модальність, яке закріплене за обраною формою дієслова [4, 101].

10. *Конструкція zu+Partizip I* в атрибутивному значенні (напр., das anzuwendende Recht, die vorzulegenden Urkunden)

11. *Конструкції sein + прикметник* із суфіксами *-bar, -lich, -fähig* та блоком *-pflichtig* (напр., anwendbar, erforderlich, zahlungsfähig, gebührenpflichtig), *es gibt + zu + Infinitiv* (у значенні können, müssen) тощо.

Спільний для всіх назв компонент «модальний» вказує на те, що семантична функція цих слів стосується філософської категорії модальності, а отже – умов, які є чинними для дійсності пропозицій [4, 282]. Слід зауважити, що в перекладі німецькомовної ІДД українською мовою вилучення зазнають модальні частки та прислівники (напр., *jedoch, bitte, gerne, sogar, ebenfalls* тощо). Ми вважаємо, що така особливість пов'язана з нейтральним характером викладу, який передбачає вилучення елементів експресії.

Тексти ІДД – формалізовані утворення, функція яких полягає в передачі інформації. При цьому вони не позбавлені прагматичної складової, яка

виявляється у впливі на адресата. Досліджуваним жанром у цій статті є пам'ятка – документ, який містить довідкову інформацію та скерує адресата до виконання певної соціальної дії (напр., оформлення візи, отримання довідки тощо). У цих текстах представлена деонтична модальність (deontic modality), яку також називають модальністю необхідності або нормативною модальністю, оскільки вона ґрунтується на практичній дії відповідно до певної системи норм. Нормативний статус дії зазвичай виражений за допомогою маркерів «обов'язково», «дозволено», «заборонено», які використовуються в нормативному висловлюванні.

Процес відтворення модальності при перекладі ІДД відбувається за допомогою різних прийомів на лексичному, граматичному та семантичному рівнях. У якості основи для класифікації перекладацьких прийомів можна використати класифікацію за Міхаелем Шрайбером. На кожному із вище зазначених рівнів застосовуються окремі прийоми перекладу. Наприклад, на лексичному рівні – лексичне запозичення, лексична заміна (субституція) та лексична структурна заміна, на граматичному – дослівний переклад, перmutація (перестановка), додавання, вилучення, внутрішньокатегоріальна заміна, транспозиція і трансформація, на семантичному рівні – семантичне запозичення, модуляція, конкретизація, генералізація та мутація [5, 152]. Ця класифікація, на нашу думку, є оптимальною для проведення перекладацького аналізу, оскільки вона чітко розмежує збіги, які нерідко спостерігаються серед перекладацьких трансформацій *конкретизації, експлікації та додавання* або *генералізації та вилучення*.

Об'єктивну модальність у текстах ІДД відтворено за допомогою модальних дієслів, яким властиві такі семантичні ознаки: können (диспозиція), müssen (наказ, з nicht – протест), dürfen (наказ, диспозиція), wollen (інтерес), sollen (наказ, схильність), mögen (схильність, обмеження). Загалом модальні дієслова в об'єктивному (деонтичному) вжитку можна поділити на три пари: можливість (können, dürfen), необхідність (müssen, sollen) та бажання (wollen, mögen). Перші дві пари виявляють внутрішньокатегоріальний поділ за критерієм наявності третьої інстанції, з боку якої надається дозвіл чи зобов'язання до дії. Модальні дієслова wollen і mögen розрізняються за ступенем інтенсивності. Критерій інтенсивності накладає відбиток також на модальні дієслова müssen і sollen. Модальні дієслова dürfen і müssen із запереченням nicht мають більший ступінь інтенсивності, ніж sollen і brauchen [4, 70–71]. Саме на ці особливості слід зважити при перекладі з метою адекватної передачі смислу вихідного тексту.

Основні труднощі відтворення модальності при перекладі зазначених вище пар модальних дієслів виникають через синонімічність їх українських відповідників. Перекладач-практик може не зважити на їх семантичні особливості й вико-

ристати невдалий відповідник у тексті перекладу, спричинивши неточності або викривлення смислу вихідного тексту, що є неприпустимим при перекладі офіційно-ділових текстів.

Різниця між значенням модальних дієслів können 'могти, бути в змозі' і dürfen 'могти (з дозволу), мати право' полягає у відсутності чи наявності третьої інстанції, яка дозволяє чи забороняє суб'єкту виконувати певну дію. Модальне дієслово können передбачає відсутність чи наявність перешкод для виконання дії. У перекладі слід врахувати цю особливість з метою уникнення непорозумінь, які можуть виникати в адресата повідомлення стосовно смислу повідомлення.

Приклад 1.

Durch Vereinbarung der Ehegatten kann das für eine eventuelle Scheidung anzuwendende Recht bestimmt werden (8, 1).

За домовленістю між членами подружжя можна визначитися, яке законодавство буде застосовуватися у разі можливого розлучення (4, 1).

Приклад 2.

Danach dürfen bis zu drei Vögel genehmigungsfrei nach Deutschland mitgeführt werden (7, 1).

Згідно з ними, дозволяється ввозити з собою до Німеччини не більше ніж 3 птахів без дозволу (3, 2).

Наявність третьої інстанції в другому прикладі можна визначити за допомогою прислівника *genehmigungsfrei* з вузького контексту, проте в деяких випадках у пригоді може стати виключно широкій контекст повідомлення. Наприклад,

Wenn Sie sich nur vorübergehend in Deutschland aufhalten, dürfen Sie mit Ihrem gültigen nationalen ukrainischen oder internationalen Führerschein in Deutschland Kfz der Klassen führen, für die Ihr Führerschein ausgestellt ist (6, 3).

Якщо Ви перебуваєте в Німеччині тимчасово, Ви можете їздити зі своїм чинним національним українським або міжнародним посвідченням водія на транспортних засобах тих класів, для яких видане Ваше посвідчення (2, 3).

З метою уникнення непорозумінь у правовому полі доречною з нашого боку є пропозиція замінити модальне дієслово 'могти' на дієслівне словосполучення 'мати право'.

Із проведеного нами аналізу текстів ІДД було виявлено тенденцію нівелювання засобів вираження ввічливості у перекладі, що пов'язано з відтворенням умовного способу дієслів та вставного слова *bitte* у якості підсилювальної частки. Загалом цю тенденцію можна пов'язати з досить нейтральним викладом тексту українською мовою, що спричинено консервативним стилем оформлення офіційно-ділових текстів.

Seine Beurkundungen sind ergänzende Dienstleistungen, die sonst nicht erbracht werden könnten (5, 1)

Посвідчення ними документів із правовим роз'ясненням є доповнюючою послугою, яка

[, на жаль,] не може бути надана іншим чином (1, 1).

Але з точки зору перекладознавства для здійснення перекладу ІДД перекладачу слід послуговуватися принципом максимально точної передачі смислу вихідного тексту. І якщо в ньому передбачені засоби ввічливості, виражені за допомогою модального дієслова в умовному способі, то їх також слід відтворити в перекладі. У вищезазначеному прикладі перед виділеним курсивом фрагментом в українському тексті, на нашу думку, не вистачає вставного слова 'на жаль', яке у вигляді підсилювальної частки може виконати функцію відтворення ввічливості в перекладі.

Модальне дієслово sollen у формі минулого часу може означати певну послідовність дій, непряме спонукання, вірогідність у підрядних умовних реченнях [3, 120]. Наприклад,

Sollte es aufgrund der Voraussetzungen nötig sein oder die Ehegatten dies ausdrücklich wünschen, beurkundet die Botschaft Kiew die Vereinbarung der Ehegatten, dass deutsches Recht Scheidungsstatut sein soll (8, 2).

Якщо з огляду на передумови необхідно або якщо члени подружжя цього виразно бажають, Посольство Німеччини в Києві посвідчує домовленість між ними про те, що шлюбозрозлучним статутом є законодавство Німеччини (4, 2).

Загалом, тенденція перекладу цієї форми дієслова зводиться до вилучення модального значення або заміни його нейтральними варіантами 'потрібно' чи 'повинен / повинні'. На нашу думку, доречно розрізнити значення форми *sollte(n)* за допомогою дієслова 'слід' у якості пом'якшення модальності необхідності. Хоча у вищезазначеному прикладі це дієслово не може вирішити існуючу перекладацьку проблему. Тому ми пропонуємо застосувати комплексне перетворення за допомогою прийому номіналізації: *У разі можливого виникнення необхідності*.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Здійснюючи переклад текстів ІДД, слід врахувати особливості відтворення модальності, яка може бути вираженою за допомогою різних лексично-граматичних засобів. Основні труднощі, які можуть виникнути при перекладі, пов'язані із семантичними ознаками модальних дієслів können – dürfen, sollen – müssen, wollen – mögen та з особливостями вираження ввічливості в німецькомовних текстах ІДД. Запропоновані нами перекладацькі рішення дозволяють перекласти завдання перекладача щодо якомога точнішого відтворення смислу вихідного тексту. Опрацьований теоретичний матеріал може розширити коло досліджень категорії модальності, зокрема в межах аналізу прийомів відтворення об'єктивної та суб'єктивної модальностей у перекладі офіційно-ділових текстів різних жанрів (наприклад, листів, угод тощо), а також вторинної юридичної літератури.

ЛІТЕРАТУРА

СЛОВНИКИ ТА ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Der Brockhaus Philosophie: Ideen, Denker und Begriffe / herausgegeben von der Lexikonredaktion des Verlags F. A. Brockhaus. Mannheim; Leipzig, 2004. 384 S.
2. Halder A. Philosophisches Wörterbuch / mitbegründet von Max Müller. Völlig überarbeitete Neuauflage. 2. Auflage. Freiburg im Breisgau, 2000. 448 S.
3. Helbig G., Buscha J. Deutsche Grammatik: Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Berlin; München, 2001. 656 S.
4. Hentschel E., Weydt H. Handbuch der deutschen Grammatik. 4., vollständig überarbeitete Auflage. Berlin; Boston, 2013. 472 S.
5. Snell Hornby M., Hönig Hans G., Kußmaul P. Handbuch Translation / Peter A. Schmitt (Hrsg.). Zweite, verbesserte Auflage. Tübingen, 2006. 448 S.
6. Weinrich H., Thurmair M., Breindl E., Willkop E. M. Textgrammatik der deutschen Sprache. Vierte, revidierte Auflage. Hildesheim; Zürich; New York, 2007. 1112 S.
7. Wörterbuch der philosophischen Begriffe / begründet von Friedrich Kirchner und Carl Michaëlis, fortgesetzt von Johannes Hoffmeister, vollständig neu herausgegeben von Arnim Regenbogen und Uwe Meyer. Hamburg, 2013. 896 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Засвідчення з правовим роз'ясненням і засвідчення Посольством Німеччини у Києві: Пам'ятка посольства Федеративної Республіки Німеччина у м. Києві від 04.09.2014. 2 арк.
2. Інформація щодо транспортних засобів: Пам'ятка посольства Федеративної Республіки Німеччина у м. Києві від 08.09.2014. 5 арк.
3. Пам'ятка стосовно подорожування до Європейського Союзу / через територію Європейського Союзу із домашніми птахами: Пам'ятка посольства Федеративної Республіки Німеччина у м. Києві від 13.03.2012. Додаток 2 до RES 511 11. 2 арк.
4. Шлюбборозлучний статут і визнання рішень українських судів про розірвання шлюбу: Пам'ятка посольства Федеративної Республіки Німеччина у м. Києві від 08.09.2014. 3 арк.
5. Beurkundungen und Beglaubigungen durch die Botschaft Kiew: Пам'ятка посольства Федеративної Республіки Німеччина у м. Києві від 04.09.2014. 2 арк.
6. Kfz Angelegenheiten: Пам'ятка посольства Федеративної Республіки Німеччина у м. Києві від 08.09.2014. 5 арк.
7. Merkblatt zu Reisen mit Heimvögeln in/durch die Europäische Union: Пам'ятка посольства Федеративної Республіки Німеччина у м. Києві від 13.03.2012. Додаток 2 до RES 511 11. 1 арк.
8. Scheidungsstatut und Anerkennung eines ukrainischen Scheidungsurteils: Пам'ятка посольства Федеративної Республіки Німеччина у м. Києві від 08.09.2014. 3 арк.

УДК 811.112+811.161.2:001.4

ПОНЯТТЯ «ФАХОВА МОВА» І «ТЕРМІНОЛОГІЯ» В НІМЕЦЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Барнич І. І.

Львівський торговельно-економічний університет

У даній статті досліджується поняття «фахова мова» як лінгвістичний феномен. Увагу зосереджено на систематизації і вивчення терміна в німецькій і українській мовах. Розглянуто класифікацію професійної лексики, яка включає терміни, професіоналізми, жаргонізми і є складовою професійної комунікації. Також проаналізовано поняття «термінологія». Зазначено, що фахова мова і термінологія є складовою частиною сучасних мов.

Ключові слова: фахова мова, професійна лексика, термінологія, професійна комунікація.

Барнич И. И. Понятие «язык для специальных целей» и «терминология» в немецком и украинском языках. В данной статье исследуется понятие «язык для специальных целей» как лингвистический феномен. Внимание сосредоточено на систематизации и изучении термина в немецком и украинском языках. Рассмотрена классификация профессиональной лексики, которая включает термины, профессионализмы, жаргонизмы и является составной профессиональной коммуникации. Также проанализированы понятия «терминология». Отмечено, что понятие «язык для специальных целей» и терминология являются составной частью современных языков.

Ключевые слова: язык для специальных целей, профессиональная лексика, терминология, профессиональная коммуникация.

Barnych I. I. Concept „Language for special purposes” and „Terminology” in German and Ukrainian Languages. The notion „language for professional purposes” as a linguistic phenomenon is examined in the article. Attention is focused on the systematization and study of the term in German and Ukrainian languages. The classification of professional vocabulary, which includes terms, industry words, slang and is part of professional communication has been showed. The article presents information about the language of professional communication. Attention is paid to the verbal corporate units, which usually do not constitute separate lexical class, but in the language of the postindustrial society it is necessary to show them. The concept of „terminology” has been reviewed and analyzed. It is noticed that sometimes linguists identify the concepts „Terminologie” and „Fachsprache”. Frequency of occurrences of the studied lexemes in DWDS has been noted. Attention is paid to the requirement of the Ukrainian linguistics in compiling terminological dictionaries. Language for professional purposes and terminology is an integral part of modern languages and communication for specialists in certain fields. Professional communication is language communication with professional terms. It is mentioned that language for professional purposes is developing as a significant component of terminology.

Key words: language for professional purposes, professional vocabulary, terminology, professional communication.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Наука, техніка, політика, а також інші галузі такі, як економіка, культура, торгівля останні десятиліття динамічно розвиваються. Завдяки інтернаціоналізації та глобалізації зникають бар'єри у спілкуванні і зростає обмін фаховою інформацією. Чотири п'ятих усієї інформації припадає саме на фахову комунікацію, завдяки чому фахова мова набуває все більшого значення.

Мета статті. Проаналізувати поняття «фахова мова» та «термінологія» у розвідках сфери загального мовознавства німецьких та українських дослідників.

На перших етапах вивчення фахових мов лінгвісти Л. Гоффманн та Р. Г. Піотровський уважали мову професійної комунікації як «підмову науки і техніки» [9, 14].

Фахова комунікація – це мовна комунікація, з усіма характерними ознаками і яка наповнена фаховими термінами. Комунікація насамперед передбачає комунікативний менеджмент (Kommunikationsmanagement), завдяки якому в учасників процесу спілкування здійснюється зв'язок між комунікантом і навколишньою дійсністю.

Таким чином, професійна комунікація, на думку Л. Гоффманна – це внутрішньо й зовнішньо мотивована мовленнєва діяльність, яка спрямована на професійні дії, що приводять до зміни знань фахівців [13, 614].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження фахових мов має об'єктом особливості мови певної галузі науки. Значний внесок у дослідження теоретичних та практичних засад фахових мов зробили Л. Гоффманн, Т. Рьолке, Т. Шіппан, В. Шмідт, Т. Кияк та інші. На сьогодні зарубіжні та українські науковці використовують кілька рівнозначних термінів для позначення мови професійної

комунікації. В британській та американській лінгвістиці термін отримав назву "language for special purposes" (LSP), російські науковці використовують також цю кальку, називаючи його «языком для специальных целей». У кінці ХХ-ст. вивчення LSP отримало новий рівень, зосередившись на англійській мові (ESP – English for Specific Purposes), в результаті чого ESP отримала широке визнання серед науковців. В українському термінознавстві вживають німецький еквівалент "Fachsprache" – *фахова мова*.

Якщо в 30-50 роках ХХ століття об'єктом лінгвістичної науки стає сам термін, то в 70-90 роках термінологія є вже наукою, яка визначила місце і функцію терміна, створила його теоретичну базу, метамову і методологію. Початок зародження термінознавства пов'язаний з іменами австрійського науковця О. Вюстера і російського Д. С. Лотте. Існує декілька національних шкіл, які займаються термінознавством це австрійсько-німецька (О. Вюстер, К.-Д. Бауман), франко-канадська (Д. Буріго, А. Кондаміне, І. Загер, Г. Ронду), чеська (Л. Дрозд), російська (В. М. Лейчик, А. В. Суперанська, Б. Н. Головін.). У сучасному українському мовознавстві до проблеми термінології зверталися: А. С. Д'яков, І. М. Кочан, Т. Р. Кияк, Т. І. Панько, Р. І. Дудок та інші. Над цим питанням працювали також німецькі дослідники: Р. Арнтц, Р. Булман, Й. Болтен, Ф. Майер, Г. Піхт, М. Гундт.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні немає єдиної дефініції поняття «фахова мова». Незважаючи на досить значну кількість визначень терміну "Fachsprache", одне з найвідоміших належить німецькому лінгвісту Л. Гоффманну: «*Фахова мова – це сукупність усіх мовних засобів, які використовують в обмеженій комунікативній сфері для взаєморозуміння комунікантів, які працюють у цій галузі*» [14, 53]. На думку українського мовознавця Т. Кияка «до цієї дефініції слід додати ще й той факт, що функціонування фахової мови забезпечує винятково чітко встановлена термінологія» [6, 3].

Також необхідно зазначити, що фахова мова охоплює терміни, фахову лексику, синтаксичні та стилістичні конструкції, фонетичні та морфологічні засоби, тощо, і є частиною загальноновживаної мови [13]. Отже, фахова мова це засіб обміну знаннями, досвідом між фахівцями у певній професійній сфері, а також співвідношення певної галуззі знань з відповідною комунікативною сферою.

У своїх працях науковець Т. Кияк зазначає, що «дослідження фахових мов (інакше: «спеціальні мови», «технолекти») має об'єктом особливості мови певної галузі науки. При цьому фахова мова до певної міри протиставляється загальноновживаній мові, хоча словниковий запас першої бере початок саме із другої» [6, 3]. Наука, використовуючи загальноновживані слова, наповнює їх науковим змістом.

Німецький лінгвіст В. Шмідт у праці 1969 "*Charakter und gesellschaftliche Bedeutung der*

Fachsprachen" одним з перших дав визначення фахової мови. Він вважає, що фахова мова це засіб оптимального порозуміння між фахівцями. А також вона характеризується специфічною фаховою лексикою і нормами для вибору, застосування лексичних і граматичних засобів [16, 17].

Необхідно відзначити, що корпус німецької мови DWDS подає таке значення терміна "Fachsprache": "*Ausdrücke, die sich in der Sprache eines bestimmten Fachgebietes, Berufsgebietes herausgebildet haben*" (вирази, які сформувалися у мові певної фахової або професійної галузі). Найчастіше слово "Fachsprache" сполучається з такими прикметниками: *juristische, medizinischen, philosophische, pädagogischen, unverständliche* (незрозумілий), *verständliche* (зрозумілий), *wissenschaftlichen* (науковий), а також з дієсловами – *nennt* (називати), *heißt* (означати), *bedient* (обслуговувати), *auszudrücken* (виражати), *beherrschen* (опановувати) тощо. Частота вживання досліджуваної лексеми в німецькій мові на 2000-2009 роки становить 1, 10 (або 228 вживань) на мільйон знаків.

Отже, термін «фахова мова» вживається в лінгвістичних працях для позначення всіх форм фахової комунікації в межах професійної галузі і яка тісно пов'язана з мовленнєвою діяльністю людини.

У вітчизняному мовознавстві існують відмінні погляди на поняття «фахова лексика». Одні вчені (А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Куделько) [2] вважають, що фахову лексику можна ототожнювати з термінологією, інші (Г. Мацюк, Т. Панько, З. Симоненко) [12] – протиставляють фахову комунікацію та термінологію.

Багато науковців таких, як Т. Шіппан, Й. Філіпек, Л. Гоффманн намагалися класифікувати фахову лексику, але найвдалішу класифікацію зробив В. Шмідт.

За своїм складом мова професійної комунікації не є однорідною і складається з термінів, професіоналізмів, професійних жаргонізмів тощо. В. Шмідт відобразив професійну лексику в такій таблиці:

Учений вважає, що термін – це фахове слово, яке має свою дефініцію. Слова "*standardisierte*" та "*nichtstandardisierte Termini*" означають уніфіковані та неуніфіковані терміни. Відповідно термін "*Halbtermini*" – це фахові некодифіковані слова й вирази, а також професіоналізми. Термін "*Fachjargonismen*" – це експресивно забарвлені слова та словосполучення, які відображають предмети та явища відповідної галузі знань [16, 20].

У той же час науковець зауважує, що фахова мова – це засіб оптимального порозуміння між фахівцями певної фахової галузі. А також вона (фахова мова) не існує самостійно, а відображається у фахових текстах, які крім фахової лексики завжди містять загальноновживану [16, 17].

Такої ж думки дотримується і російський мовознавець О. І. Голованова. Вона вважає, що

мова професійної комунікації складається з чотирьох основних строг (або зон): 1) термінологія; 2) професіоналізми; 3) професійні жаргонізми; 4) усні корпоративні одиниці (корпоративні діалекти) [1, 48]

О. І. Голованова твердить, що термінологія (сукупність термінів) є ядром або комунікативним центром мови професійної комунікації. Професіоналізми, на її думку, як одиниці усного професійного спілкування виникають вільно без особливих обмежень і позначають не тільки конкретні спеціальні предмети, але й абстрактні спеціальні поняття. Професійні жаргонізми служать для створення вторинної картини світу і є не у всіх фахових мовах.

Науковець висловлює твердження, що зазвичай корпоративні діалекти не виділяються в самостійний лексичний клас, але в мові постіндустріального суспільства їх необхідно виділяти. Оскільки в різних галузях філології часто використовуються такі поняття як «корпоративна культура», «корпоративне середовище», «корпоративні відносини» тощо. У професійних колективах, таких як промислових підприємствах, установах, навчальних закладах утворюються особливості корпоративного спілкування, формуються корпоративні діалекти [1].

Хоча дослідження в галузі термінознавства тривають понад 80 років ще й досі нема єдиної дефініції поняття термін та термінологія.

У радянському мовознавстві вихідною працею з термінології вважається стаття Г. Винокура «О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии».

Коли розглядають поняття термінологія як правило виділяють: 1) науку про терміни (або термінознавство); 2) спеціальну лексику у складі певної мови; 3) лексику, якою послуговується певна галузь науки чи техніки [7]. Галузеві термінології називають терміносистемами. Системність термінології зумовлена двома типами зв'язків, які надають множинам термінів системного характеру:

логічними зв'язками (якщо між поняттями певної науки існують системні логічні зв'язки – а вони є в кожній науці, – то терміни, які називають ці поняття, мають теж бути системно пов'язаними);

2) мовними зв'язками (хоча терміни позначають наукові поняття, вони залишаються одиницями природної людської мови, а, отже, їм властиві всі ті парадигматичні зв'язки, які характерні для загальноновживаних слів – синонімічні, антонімічні, словотвірні, полісемічні, граматичні, родовидові та ін.) [2, 18].

Звернімо увагу на те, що термін "Terminologie" (термінологія) часто вживається як синонім до терміна "Fachsprache" (фахова мова). Проте лінгвісти розрізняють терміни "Terminologie" і "Fachsprache". У словнику "Linguistisches Wörterbuch Lewandowski" подано таке визначення термінології: «Термінологія як система термінів наукової, а саме фахової мови, становить основу професійної лексики. Термінологія – це словниковий склад, специфічна лексика наукової сфери» Коротко кажучи: термінологія займається термінами фаху» [18, 1151]. У словнику також зазначено, що термін – це спеціальне слово або словосполучення, що має одне значення, не залежить від контексту та може вживатися ізольовано [18, 799–800].

О. С. Ахманова у словнику лінгвістичних термінів подає, що термінологія це «сукупність термінів даної галузі виробництва, діяльності, знань, що утворює особливий сектор(пласт) лексики, який найбільш легко піддається регулюванню і упорядкуванню» [17, 474]. Отже, термінологія має два важливі значення – 1) сукупність термінів певної мови або галузі знань, 2) галузь знань, яка вивчає терміни. Так, ми говоримо про німецьку, англійську, польську, українську термінологію, а також про економічну, юридичну, товарознавчу тощо.

У праці «Терминоведческие проблемы редактирования» автори висловлюють таке визначення термінології – «стихійно виниклена сукупність

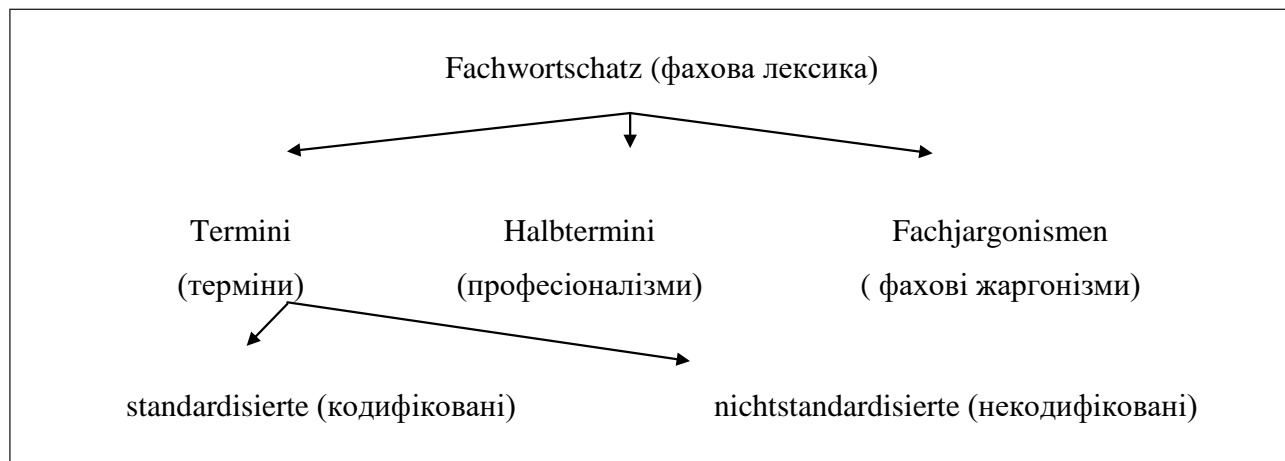

Рис. 1. Класифікація фахової лексики

термінів, які виражають історично сформовані поняття будь-якої галузі науки чи техніки взагалі – спеціальної сфери людських знань або діяльності» [5, 17].

У корпусі німецької мови DWDS зафіксовано таке значення слова "Terminologie": "Gesamtheit, System der Termini eines Fachgebietes" (сукупність, система термінів фахової галузі). Походить від латинського слова *terminus* (межа, кінець, вислів, слово). Найчастіше лексема "Terminologie" зустрічається у сполученні з такими словами: *literaturwissenschaftliche* (літературно-науковий), *philosophische, scholastischer, gebräuchlichen* (вживаний), *psychoanalytische, freudschen* (фрейдистський), *verwendeten* (застосований), *entlehnt* (походить), *Jargon*. Згідно з DWDS, термін "Terminologie" має приблизний індекс частоти, що і "Fachsprache": на 2000-2009 роки він вживається 2, 01 (або 238 вживань) на мільйон знаків.

На думку М. С. Зарицького, «інколи під термінологією розуміють таку сукупність термінів, які вживаються у певній галузі, але ще не піддані науковому осмисленню, не систематизовані...» [4, 43]. Термінологія підлягає систематизації, потім аналізу, під час якого виявляються її недоліки і методи їх усунення, і на кінець, нормалізації [4, 15].

Нові терміни потребують не тільки систематизації але й стандартизації як зовнішньої, так і вну-

трішньої для усунення зайвої синонімії та полісемії. Мовознавці Л. Дрозд і Г. Рондо вважали, що «кодифікація термінології» - це закріплення або визначення термінів у термінологічних словниках та стандартах. Вони підкреслювали, що уніфікація термінології – завдання, яке не можливо виконати до кінця. А сучасна українська термінологія, яка інтенсивно розвивається, потребує укладання сучасних термінологічних словників, які б поєднували елементи українського та міжнародного досвіду.

Саме тому, в наш час термінологія перетворилася на «трансдисциплінарну та міжгалузеву науку» [15, 2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Із зазначеного вище доходимо висновку про те, що фахова мова і термінологія: 1) становлять складну і багатогранну систему; 2) перебувають у тісній взаємодії та є складовою частиною сучасних мов; 3) їх базою є загальнонавчана мова; 4) виступають засобом професійного спілкування фахівців і передачі інформації; 5) ядром є терміни; 6) мають зв'язок з певною сферою професійної діяльності.

Беручи до уваги зростаючу роль англійської мови як засобу професійного спілкування, перспективним вважаємо дослідження "language for special purposes".

ЛІТЕРАТУРА

1. Голованова Е. И. Введение в когнитивное термоведение. Москва: ФЛИНТА, 2011. 224 с.
2. Білозерська Л. П., Возненко Н. В., Радецька С.В. Термінологія та переклад. МОНУ, Херсонський нац. техн. ун-т. Вінниця: НОВА КНИГА, 2010. 232 с.
3. Гринев-Гриневич С. В. Введение в терминологию: Как просто и легко составить словарь: учебн. пособ. – 3-е изд., доп. Москва: Книжный дом «ЛИБРИКОМ», 2009. 224 с.
4. Зарицький М. С. Актуальні проблеми українського термінознавства: підручник. Київ, 2004. 128 с.
5. Квитко И. С., Лейчик В. М., Кабанцев Г. Г. Терминоведческие проблемы редактирования. Львов: Вища школа, 1986. 150 с.
6. Кияк Т. Вузькогалузеві терміни як основа формування та квазіреферування фахових текстів. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2008. № 620. С. 3–5.
7. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения: [учеб. пособ.] Киев: УМК ВО, 1989. 104 с.
8. Кияк Т. Р. Прагматичні аспекти стандартизації української термінології. Мовознавство. 1993. N. 1. С. 35–38.
9. Лейчик В. М. Термоведение: предмет, методы, структура. Изд. 3-е. Москва: ЛКИ, 2007. 256 с.
10. Массалина И. П., Новодранова В. Ф. Дискурсивные маркеры в английском языке военно-морского дела: монография. Калининград: Изд-во «КГТУ», 2009. 277 с.
11. Скороходько Е. Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу): монографія. Київ: Логос, 2002. 99 с.
12. Симоненко Л. О. Біологічна термінологія: формування та функціонування: навч. посібник. Умань, 2006. 103 с.
13. Hoffmann L. Fachwissen und Fachkommunikation. Zur Dialektik von Systematik und Linearität in den Fachsprachen. In Bungarten, Frachsprachentheorie. Band 2 Tostedt: Attikon. 1993. S. 595–617.
14. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einföhrung. Berlin: Akademie-Verlag, 1984. S. 53.
15. Picht H. Terminologie – ein trans-und interdisziplinäres Wissensgebiet - DIE Entwicklung nach Eugen Wüster. Fachsprache. 1993. № 2. S. 2-18
16. Schmidt W. Charakter und gesellschaftliche Bedeutung der Fachsprache. Leipzig, 1971. 125 S.
17. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва: Советская энциклопедия, 1966. 608 с.
18. Lewandowski T. Linguistisches Wörterbuch (in 3 B.). – Heidelberg / Wiesbaden: Quelle und Meyer, 1994. 1287 S.
19. DWDS (Digitales Wörterbuch der Deutschen Sprache) URL: <https://www.dwds.de/> (дата звернення 05.03.2018).

УДК 821.161.2-31.09:305-053.5

АРХЕТИП ДИТИНИ В ГЕНДЕРНИХ ХУДОЖНИХ МОДЕЛЯХ ДІЙНОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ РОМАНІСТИКИ

Башкирова О. Н.

Київський університет імені Бориса Грінченка

Статтю присвячено особливостям художньої репрезентації архетипу дитини в українській романістиці початку XXI ст. Семантику образу розкрито в контексті розвитку постколоніальних літератур та культури межі століть. Доведено, що архетип дитини в сучасній національній літературі виявляє своє полісемантичне значення і може виступати знаком особистісної цілісності людини, протиставленою дезінтегрованому постмодерністському суб'єкту, або ж втіленням первісної недиференційованості світу, що відображує ірраціональні імпульси людської психіки.

Ключові слова: гендер, художня модель, роман, постмодернізм, архетип.

Башкирова О. Н. Архетип ребенка в гендерных художественных моделях действительности современной украинской романистики. Статья посвящена особенностям художественной репрезентации архетипа ребенка в украинской романистике начала XXI века. Семантика образа раскрыта в контексте развития постколонизальных литератур и культуры рубежа веков. Доказано, что архетип ребенка в современной национальной литературе проявляет свое полисемантическое значение и может выступать знаком личностной целостности человека, противопоставленной дезинтегрированному постмодернистскому субъекту, или же воплощением первобытной недифференцированности мира, отражающей иррациональные импульсы человеческой психики.

Ключевые слова: гендер, художественная модель, роман, постмодернизм, архетип.

Bashkyrova O. M. The child archetype in the modern Ukrainian novels genderartistic models of reality. This article is devoted to the peculiarities of artistic representation of child's archetype in the Ukrainian novels of the beginning of the XXI century. The semantic of this image is discovered in the context of development of postcolonial literatures and the culture of a border of centuries. In modern Ukrainian literature the actualization of this archetype correlates with the special problems reflecting the worldview of postcolonial subject: disappointment in parents and need to rehabilitate the family story; feeling of abandonment in the "world without father" and related with this infantile narcissism. Such circle of problems defines the peculiarities of the novels artistic structure where the memory and trauma constants have the main position. These structures include two artistic plans – of the adult and of the child ("Frida" by Maryna Hrymych, "The museum of abandoned secrets" by Oksana Zabuzhko, "The episodic memory" by Lyubov Holota). In these novels childhood is treated as the criterion of one's vital power and completeness of personal realization. In the article it is proved that the child's archetype in modern national literature displays its polysemantic meaning. It can be the sign of human individual integrity contrasted with disintegrated postmodern subject. In this meaning the child's archetype very often symbolizes some "third substance" – connecting masculine and feminine worlds ("Paloma Negra", "Mahdalyuky" by Maryna Hrymych). So the child has the functions of mediator and relates with the meaning of future and "new world". According to the theory by K.-G. Jung, in this meaning the child's archetype correlates with the archetype of hero displaying the combination of such features as defenselessness and invincibility. In the opposite meaning the child's archetype reveals itself as the embodiment of primeval non-differentiation of the world displaying the irrational impulses of human psyche. This aspect of the archetype correlates with the ancient image of hermaphrodite contrasted with the androgynous person which harmoniously joins masculine and feminine features.

Key words: gender, artistic model, novel, postmodernism, archetype.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Сучасна українська романістика становить складне і багате в чому суперечливе явище, що пояснюється низкою чинників: своєрідністю засвоєння і трансформації у вітчизняному письменстві естетичної парадигми світового постмодернізму; актуалізацією і переосмисленням національної літературної традиції; нарешті, певними світоглядними закономірностями епохи fin de siècle, що дозволяє виявити виразні паралелі у мистецькому процесі двох зла-

мів століть – XIX – XX і XX – XXI. Серед таких закономірностей слід виділити, зокрема, увагу до підсвідомих, ірраціональних вимірів людської екзистенції, що становить яскравий прояв тотального сумніву в раціональному знанні, властивого і для модерністського, і для постмодерністського світовідчуття. Ці аспекти людського існування найчастіше втілюються в художніх текстах у вигляді образів-архетипів, які маніфестують глибинні психологічні змісти, знайомі найширшому колу реципієнтів, а на рівні образної структури дозволяють увести потужний підтекст, витворити алюзійний наратив, що забезпечує психологічну точність і граничну сконцентрованість художнього

викладу, адже саме ця характеристика романного мислення особливо важлива для сучасної великої прози з її настановою на динамічність і помітну редукацію текстуального обсягу. До таких архаїчних образів, наділених надзвичайно широким спектром значень, належить образ дитини, що виявляє в сучасній романістиці свою складність та амбівалентність. В сучасному літературознавстві досі не здійснювалося спеціальних спроб розкриття семантичного спектру цього архетипального образу у великій прозі початку XXI ст. Отже, **актуальність** статті полягає в тому, що в ній уперше проаналізовано ряд символічних значень, змістових конотацій, які генерує образ дитини в художній структурі творів сучасної романістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безумовно, художній зміст названого образу вповні може бути розкритий тільки в контексті масштабних процесів міфологізації й деміфологізації; подолання постколоніальної травми та його художнього транскрибування; ревізії попередньої літературної практики, які розгортаються в сучасному національному письменстві. Всі ці аспекти ставали об'єктом спеціальної уваги низки вітчизняних дослідників. Тамара Гундорова ґрунтовно аналізує моделювання художнього світу сучасної романістики з позиції постколоніального суб'єкта, надаючи особливого значення батьківській і материнській постатям [3]. Гендерні художні моделі, що актуалізують архетипальну образну систему, проявлені в колоніальному та постколоніальному письменстві, опиняються в центрі культурологічних рефлексій Оксани Забужко [4]. Міфологічні та неоміфологічні художні моделі дійсності, міфології митця і людини-«совка» як актуальні стратегії творення сучасних драматичних жанрів стають предметом наукового осмислення у працях Олени Бондаревої [2]. Ревізію художньої спадщини попередніх культурних епох з особливою увагою до образу матері (матері України), гендерних ролей жінки і чоловіка здійснюють Віра Агеєва та Ніла Зборовська [1; 5]. Актуалізації образів-архетипів в індивідуально-авторських картинах світу сучасної романістики приділено особливу увагу в низці досліджень, присвячених творчості окремих митців [6; 8].

Формулювання мети і завдань статті. Мета цієї статті – розкрити специфіку художнього моделювання образу дитини в українській романістиці початку XXI ст. з урахуванням культурно-естетичного контексту нового зламу століть.

Визначена мета передбачає розв'язання низки завдань:

виявити світоглядні й естетичні передумови актуалізації образу дитини в сучасній великій прозі;

конкретизувати специфіку розробки теми дитини і дитинства в контексті постколоніального письменства;

окреслити коло значень, які генерує архетип дитини в художній структурі творів романістики початку XXI ст.;

визначити місце і роль образу дитини в художніх моделях дійсності, що репрезентують фемінну і маскуліну гендерну ментальність.

Названі завдання зумовили застосування певного комплексу **методів**: порівняльного, який дозволив зіставити трактування образу дитини в цілісних індивідуально-авторських картинах світу сучасних романістів; елементів психоаналітичного підходу та міфологічного аналізу, що дали можливість виявити й узагальнити смислові трансформації архетипу на сучасному етапі розвитку національного письменства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Постійне зіставлення двох світоглядних планів – дорослого і дитини – загалом властиве для сучасної української романістики, передусім тих її зразків, у яких увиразнено модус сповідальності («Камінь посеред саду» Володимира Лиса, «Епізодична пам'ять» Любові Голоти, «Музей покинутих секретів» Оксани Забужко) або ж художньо репрезентовано психопатологію, втрату пам'яті тощо («Вона: шості двері», «Мерці» Ірен Роздобудько, «Фріда» Марини Гримич). В контексті національної літератури актуалізація теми дитинства в багатьох відношеннях пояснюється особливостями свідомості постколоніального суб'єкта. Особливе смислове навантаження категорії батьківства (конфліктність сприйняття постатей батька і матері, відштовхування від них і водночас – необхідність розкрити родинну таємницю, відновити сімейну історію як запорука повноцінного особистісного становлення; сакралізація старших родичів – діда і баби, які протиставляються слабким і розгубленим батькам); переживання дитячої покинутості у «світі без батька» і пов'язаний із цим інфантильний нарцизм та прагнення самоізоляції й обмеження соціальних контактів собі подібними – ось психологічний контекст, у якому розгортається змістовий модус дитинства в сучасній великій прозі. Проте актуалізація цієї теми на сучасному етапі розвитку національного письменства має й глибше коріння, що сягає загальнолюдських основ світобачення й світовідчуття, виявляючи власне архетипальну сутність образу дитини. Дитина, за К.-Г. Юнгом, «виступає символом психологічної цілісності, образом того «третього», що виникає між протилежностями і примирює їх, а отже, посередником, *спасителем* (виділення К.-Г. Юнга), тобто – зцілювачем» [9, 214]; вона втілює потенційне майбутнє (звідси відзначена К.-Г. Юнгом загроженість дитини, добре представлена у міфологічних і казкових сюжетах, оскільки зовнішній світ аж ніяк не сприяє реалізації самості, психічної цілісності індивіда). Дослідник описує психологічні процеси, за яких «певні відрізки індивідуального життя можуть відокремлюватися і персоналізуватися настільки, що справа може дійти до споглядання самого себе: наприклад, ми бачимо самих себе в образі дитини» [9, 214]. Подібне зіставлення теперішнього й колишнього

психологічних планів виникає за обставин, коли особистість стає штучною й не вкоріненою, відірваною від власної суті. В цьому контексті видіння дитини символізує ті потенційні можливості цілісного буття, від яких особистість відмовилася з певних амбітних, раціоналістичних міркувань. В сучасній романістиці такий психологічний досвід часто втілюється в епізодах повернення в дитинство («Фріда» М. Гримич), сновидного перетворення на дитину («Ти чуєш, Марго?» цієї ж авторки), або ж дивовижного з'явлення «чудесної дитини» («ї ж Магдалинка»). У романі «Ти чуєш, Марго?» головної героїні, яка заплуталася у власному особистому житті, уві сні перетворюється на маленьку дівчинку, що її наставляє графиня фон Цигельдорф. Цей жіночий персонаж, поруч із бабою Оляною, хранителькою таємничої хутірської хати, є втіленням «мудрої старої», гендерного інваріанту мудреця (чарівника), одного з основних архетипів, виділених К.-Г. Юнгом. Сновидна зустріч двох жінок – юної і старої, що простежується і в інших творах сучасної романістики («Молоко з кров'ю» Люко Дашвар), символізує зв'язок жіночих поколінь через спільний, циклічно повторюваний, досвід, передусім дітонародження й тілесне життя (фізіологічні цикли).

Дитина як «третє», ланка, що примирює і єднає протилежності, в даному випадку – чоловіче і жіноче, – постає в багатьох творах сучасної романістики. Дитина-посередник з'являється у творах М. Гримич «Paloma negra» та «Магдалинка». Дитячі риси авторка надає молодому масажисту-корейцю, який виступає добрим духом в історії двох самотніх людей, що знаходять одне одного далеко від батьківщини, в романі «Еро-гліф кохання». Водночас хворобливість статевого і психологічного зв'язку чоловіка і жінки майже завжди втілюється у мотиві безпліддя або ж смерті дитини. Так, у романі «Камінь посеред саду» В. Лиса народження потворного немовляти, яке незабаром помирає, є фізичною проекцією невротичних стосунків героя із дівчиною-наркоманкою Люсею. Однак тема материнства далеко не завжди передбачає кровні зв'язки. В іншому творі, «Країна гіркої ніжності», В. Лис вибудовує модель родинної жіночої спільноти, пов'язаної почуттями любові й відповідальності, а не кровним спорідненням: бабуся Даздраперма рятує немовля, народжене у криївці повстанців, а згодом стає прийомною матір'ю дівчинки, яка через десятиліття повторює її вчинок. Таке переосмислення константи «сім'я» в сучасній літературі, очевидно, може бути адекватно потрактоване тільки в контексті тотального сумніву в чинних авторитетах, в тому числі й в інституті сім'ї, досвід якого привносить у національне письменство постмодернізм. Здатність дитини поєднувати протилежності чоловічого і жіночого, що набуває глибоко духовного, а не біологічного значення, проявляється в сюжетній канві роману В. Шкляра «Залишенець. Чорний ворон»: отаман і його кохана всиновлюють і рятують

чужу дитину, ризикуючи власним життям. У творі актуалізовано вже згадану міфологічну ситуацію «загроженості» дитини, її божественність і спорідненість цього архетипу з постаттю героя. В образі немовляти виявляється відзначена Юнгом парадоксальність архетипу дитини: небезпека з боку переслідувачів і водночас – нездоланність. Небезпечна дорога героїв за кордон постає конкретно-історичною паралеллю до євангельського сюжету втечі до Єгипту. Героїчний характер дитини закладений вже в її походженні – хлопчик належить до козацького роду, а отже, його постать сприймається як обіцянка перемоги в майбутньому. Невинність / безпорадність / святість дитини містять, наче в зародку, ознаки героїчної постаті, яка вже не є цілком надприродною, як божественне немовля, а радше демонструє людську сутність, що за повнотою вияву наближається до божественної. Юнг спостерігає і доводить спорідненість архетипів героя і божественної дитини, яка полягає в чудесному народженні, покинутості й загроженості, а також чудесних діяннях. Чоловічі персонажі роману В. Шкляра наділені властивостями, що дозволяють говорити про їх героїчну архетипальну природу: в сюжетній канві твору зустрічаються мотиви чудесного народження і «народження вдруге» (отаман Чорний Ворон з'являється на світ «у лісі під волоським горіхом»); боротьби зі стихіями (Веремій, який літає на крилі вітряка); смерті невразливого для ворожої зброї героя через дрібницю або безглузду випадковість (загибель Василя Чучупаки через власну кобилу, яка кинулася назустріч ворогові, бо зачула жеребця). Остання особливість постаті героя була означена Юнгом як мотив «меншого за male, все ж більшого за велике». В образі дитини вона проявляється як поєднання, з одного боку, безпорадності й покинутості, з іншого – могутності й нездоланності. Для постаті героя реалізація цього принципу полягає дещо в іншому: «Цей парадокс властивий самій сутності героя і червоною вервечкою проходить крізь усю його життєву долю. Йому під силу найбільша небезпека, та все ж він, урешті, гине від чогось «непривабливого»: Бальдр – від помели, Мауї – від сміху пташки, Зігфрід – від удару у вразливе місце, Геракл – від подарунка своєї дружини, інші – від підлої зради тощо» [9, 217].

Зауважуючи надзвичайну життєвість архетипу божественної дитини в суспільній свідомості, К.-Г. Юнг проводить паралель між індивідуальним і колективним досвідом і зазначає, що «людство час од часу вступає у конфлікт із своїми дитячими умовами, тобто – із первісним, несвідомим та інстинктивним станами, і що існує загроза конфлікту, який уможливило видіння "дитини"» [9, 211]. Очевидно, що актуалізація теми дитини / дитинства / дітонародження, як і фатальних, демонічних та ірраціональних жіночих типів, на новому зламі століть свідчить про глибоко симптоматичні тенденції свідомості сучасника. К.-Г. Юнг зауважує небезпеку «знекорінення», яка загрожує

диференційованій свідомості сучасної людини, і наголошує на важливості компенсації, що бодай частково повертає людину до первісного природного стану, забезпечує їй зв'язок з нижчими рівнями власної особистості, а отже, душевними першоосновами існування всього людства, оскільки «“зі самого низу” психіка є «світом» узагалі» [9, 226]. У творчості Л. Денисенко дитячі враження виступають своєрідними символами *справжнього* у дезінтегрованої і знеособленій свідомості сучасного дорослого. Так, героїня-оповідачка з роману «24 : 33 : 42» асоціює чоловіка, в якого закохується, з клоуном, який вразив її в дитинстві. Повернення до цілющих духовних першооснов космополітка з твору «Танці в масках» переживає як участь у древньому ритуалі, і під однією з масок вона розпізнає маленького сина, якого залишила в Україні. Після втрати пам'яті єдиним засобом самоідентифікації для неї стають спогади про дитячі ігри – ці коди виявляються більш стійкими й надійними, ніж рідна мова й абетка.

Однак образ дитини як носія потенційних можливостей, втілення певної цілості, що виражає поняття самості, повноти психічної реалізації індивіда, далеко не завжди здобуває в сучасному письменстві позитивні смислові конотації. Тут, очевидно, слід зупинитися на такій відзначеній Юнгом властивості архетипу дитини, як гермафродитизм. Ідеться про те, що образ дитини в контексті художнього твору може виражати не тільки чудесне й божественне за своєю суттю «третє», що виникає між протилежностями, найчастіше – чоловіком і жінкою, а й певну таємничу сутність, яка не є ні чоловіком, ні жінкою, схильна до відштовхування від обох цих фундаментальних начал і здобуває нелюдський, інфернальний характер. Н. Хамітов підкреслює принципову відмінність між андрогінністю і гермафродитизмом, вважаючи носієм першого Христа, а другого – Леніна [7, 143]. Андрогінність мислиться ним як глибинна гармонійність особистості, що примирює в собі протилежності чоловічого й жіночого і діє при цьому відповідно до природи своєї статі; гермафродитизм же – як недиференційованість і неусвідомленість чоловічого і жіночого начала й пов'язана з цим принципова нездатність до глибоких еротичних, а отже, і духовних переживань. Юнг трактує гермафродитизм як «поєднання найсильніших і найразючіших протилежностей. Це об'єднання відсилає нас назад до первісного духовного стану [...], у сутінках якого відмінності і протилежності були або ще мало розділені, або й узагалі, розмитими» [9, 226]. У процесі культурного поступу відмінності все більше усвідомлюються і диференціюються, стаючи дедалі непримиреннішими, однак ідея первинної єдності, що в багатьох випадках сприймається як бісексуальність, не зникає, а, навпаки, виявляє послаблену біологічної складової (первісні культи плодючості) і увиразнення духовного, а пізніше – і психологічного, змісту. Це дає Юнгові підстави твердити, що первісний образ

гермафродита, незважаючи на свою монструозність, є уявленням про цілісність людини, що виконує і перспективну функцію, втілюючи певний ідеал, який має бути досягнутий у майбутньому. Як докази життєздатності архетипу вчений наводить численні випадки трансформації цього первісного уявлення у пізній грецькій філософії гностицизму, «природничій філософії» Середньовіччя, андрогінному характері Христа, проголошуваному католицькими містиками Нового часу. Зрештою, ці уявлення знаходять втілення у психоаналітичних поняттях анімі / анімуса як втілення несвідомої складової, відповідно, чоловічої і жіночої психіки.

Аніма, яка, за спостереженнями Юнга, для зрілого чоловіка втілюється в образі юної дівчини, а для літнього – дитини, неодноразово постає в романістиці В. Лиса. В «Соло для Соломії» образ маленької героїні, яка виступає постійною супутницею отця Андронія, наділений андрогінними рисами (мала Соломія уподібнюється до янгола). Принципово інших смислових конотацій набуває цей образ у вже згаданому романі «Графіня»: білява дівчинка постає проекцією душі старого графа Ловиги; при цьому зберігається елемент дивовижних діянь і загроженості дитини (спроба вбивства дівчинки і чудесний порятунок). Юна героїня, традиційно для архетипу дитини, є носієм певного потенціалу, однак цей потенціал здобуває виразно негативну реалізацію: зловмисник, який намагався вбити малу Венцеславу, віддавши її ведмедю, згодом стає чоловіком дівчини і гине від її підступності.

Таке трактування архетипу дитини, засноване на невідповідності традиційних смислових конотацій (дитина – майбутнє; божественність дитини) і семантиці насилля, смерті, потойбіччя, давно перетворилося на кліше масової культури, численних романів і фільмів жахів. Сучасна французька письменниця Софі Бассіньак у своєму романі «Освітлені акваріуми» вдається до «оголення прийому», який дозволяє їй розкрити механізм застосування образу «дитини-вбивці». В постаті чарівної дівчинки Люсі, якою опікується головна героїня, підкреслено одразу кілька істотних рис архетипу дитини: андрогінність (подібність до янгола), покинутість (байдужа мати і слабкий батько), а крім того – подібність до ляльки (звичка завмирати й сидіти нерухомо). Цей комплекс ознак відсилає добре обізнану в культурології дівчину, яка товаришує з Люсі, до *locus communis* літератури і кіно жахів – образу прекрасної дитини, одержимої демоном. Подібну художню настанову зустрічаємо в багатьох епізодах романістики Лариси Денисенко. Так, у творі «Забавки з плоті та крові» ображена на чоловіків жінка-екскурсовод розповідає школярам про те, що янголи на старих полотнах – це абортівані діти, які також ображені на людей, а отже, традиційні функції янголів як добрих захисників у контексті роману замінюються принципово іншими смисловими конотаціями: ці надприродні істоти виявляються злими дітьми, які прагнуть завдати

болю. В іншому романі авторки, «24 : 33 : 42», з'являється епізодичний образ дівчинки, наділений таким атрибутом архетипу дитини, як дивовижне народження (потворна мати, невідомий батько, який згодом виявляється красенем-актором). Авторка явно апелює до казкових та міфологічних мотивів двійництва, а також персонажів-перевертнів, моделюючи образ дитини, прекрасної зовні й потворної духовно. Руйнівний характер дитини проявляється в акті нищення пам'яті про батька – спалення його фотокартки, яке супроводжується символічним похованням попелу.

Явними ознаками дитини / гермафродита наділена героїня роману Олеся Ульяненка «Серафима». Логіка розвитку цього жіночого характеру вповні відповідає спостереженням К.-Г. Юнга, який так описує негативний аспект архетипу дитини: «Початковий стан особистого інфантилізму виявляється в образі «покинутої», тобто «неправильно зрозумілої», дитини із зухвалими претензіями, до якої ставляться несправедливо» [9, 235]. Мала Серафима відсторонена від світу дорослих і водночас залюблена в інше, розкішне й недоступне їй, життя; вона зрікається свого справжнього імені, яке навіть не згадується у творі (суголосність імені і долі становить одну зі смислових домінант сучасної прози); нарешті, незвичайні здібності дитини розкриваються у зв'язку з підземним простором підвалу, який традиційно означає підсвідоме. О. Ульяненко, як і В. Лис у вже згаданому романі «Графиня», розкриває ірраціональний характер жорстокості своєї героїні через акцентування інфантильних, дитячих рис. Психічна деградація Серафими і Люби Смажук («Графиня») тотожна поверненню до стану дитини. У романі В.Лиса художник, який опікується своєю божевільною ученицею, змушений дбати про неї, як про маленьку дівчинку; Серафима, потрапивши до в'язниці, поводиться як вередливе маля, залюбки читає Кітса й О'Генрі, охоче розмовляє зі старшою жінкою – головлікарем («Лікарка гадала побачити монстра, але зараз перед нею дівчинка, якій немає напевне і двадцяти...») (1, 216). Дитина (дівчинка) втілює певну грань душі героїні, начало, яке відчужує її від чоловіків (Серафима бачить у представниках протилежної статі тільки сексуальних партнерів і засоби самоствердження; плотське кохання сприймається нею як механістичний акт, позбавлений емоційної й духовної складової). Втрата невинності, за яку Серафима мститься чоловікам, у снах героїні втілюється у сценарій отруєння дівчинки її коханцем. Любов до чоловіка переживається Серафимою як невиразне і, знову

ж таки, інфантильне за своєю суттю почуття до прекрасного незнайомця (проспективну функцію по відношенню до цих юнацьких марень виконує образ літнього клоуна, який приїздить у приморське містечко, де мешкає маленька Серафима). О. Ульяненко вказує на маскультивський, запозичений із дешевих фільмів і позбавлений життєвої конкретики, характер закоханості Серафими в «прекрасного незнайомця».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, архетип дитини в сучасній українській романістиці виявляє свою амбівалентність, що дозволяє говорити про складний і доволі суперечливий комплекс світоглядних уявлень, який зумовлює його актуалізацію на новому зламі століть. Наскрізне зіставлення двох художніх планів – дорослого і дитини – стає основою художньої структури низки творів сучасної великої прози, в яких центральними є проблеми пам'яті, подолання травматичного особистого й суспільного досвіду («Епізодична пам'ять» Л. Голоти, «Фріда» М. Гримич та ін.), знакові для постколоніальних літератур. Водночас актуалізація архетипу дитини засвідчує дію універсальних закономірностей, які характеризують світогляд епохи *fin de siècle*, передусім тотальний сумнів у позитивістському знанні, що споріднює естетичні системи модернізму і постмодернізму. Образ дитини в цьому контексті тотожний прагненню повернутися до психічної цілісності, що протиставляється дискретному і фрагментованому постмодерністському суб'єкту. В художній структурі сучасного роману дитина найчастіше виступає втіленням особистісної повноти, духовного самоствердження людини, чудесним «третім», яке єднає чоловіче і жіноче начала. Однак цей образ може виявляти і негативні смислові конотації, апелюючи до архаїчного уявлення про гермафродитизм, неструктурованість світу, протиставляючись гендерним художнім моделям, які прагнуть гармонійного співіснування («Серафима» О. Ульяненка). Така суперечлива семантика архетипу дитини, що знаходить втілення в сучасній романістиці, репрезентує складність світогляду представника нового зламу століть, у якому раціональне й інтуїтивне, сучасне й архаїчне складно поєднані й завжди є культурно освоєними, апелюючи до духовного й естетичного досвіду попередніх епох. Результати цього невеликого дослідження відкривають нові перспективи для глибшого наукового осмислення образної структури сучасної великої прози, закономірностей розвитку мистецького процесу початку XXI ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. Київ, 2008. 359 с.
2. Бондарева О. Міф та антиміф у жанровому моделюванні української драматургії кінця XX – початку XXI століття: дис. ... доктора філологічних наук: 10.01.01; 10.01.06; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2006. 473с.
3. Гундорова Т. Транзитна культура: Симптоми постколоніальної травми. Київ, 2013. 548 с.

4. Забужко О. Жінка-автор у колоніальній культурі, або Знадоба до української гендерної міфології. Хроніки від Фортінбраса / О. Забужко. Київ, 2009. С. 152 – 191.
5. Зборовська Н. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури: монографія. К., 2006. 504 с.
6. Клепикова О. Особливості концептосфери та ідіостилістики у прозі Лариси Денисенко: дис. ...канд. філол. наук: 10.01.01; Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2013. 203 с.
7. Хамитов Н. Одиночество мужское и женское. Опыт вживания в проблему. Киев, 2010. 224 с.
8. Штогрин М. Хронотоп подорожі як модель ініціації в повісті А. Кузьменка «Я, «Победа» і Берлін» Волинь філологічна: текст і контекст. Українська література як художній феномен : зб. наук. пр. / упоряд. В. Г. Сірук. Луцьк, 2015. Вип. 19. С. 309 – 316.
9. Юнг К.-Г. Щодо психології архетипу дитини. Архетипи і колективне несвідоме / переклад з німецької Катерини Котюк; науковий редактор Олег Фошевець / Карл Густав Юнг. Львів, 2013. С. 196 – 236.
10. Ульяненко О. Серафима: роман. Харків, 2015. 217 с.

УДК 821.161.2

ЧАСОПРОСТОРОВА МОДЕЛЬ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ ПОЕЗІЇ МИТЦЯ

Білічак О. І.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті проаналізовано філософські категорії часу та простору. Виділено образи часу біологічного, історичного, космічного, календарного, добового, а також виявлено основні уявлення про рух та нерухомість, про співвідношення минулого, теперішнього, майбутнього. З'ясовано індивідуальні риси творчості митця. Розкрито образну специфіку поезії митця через глибинне осягнення художньої мови тексту.

Ключові слова: *категорії часу та простору, біологічний час, історичний час, образне поле, бінарна опозиція.*

Биличак О. И. *Пространственная модель художественного мира поэзии художника.* В статье проанализированы философские категории времени и пространства. Выделено образы времени биологического, исторического, космического, календарного, суточного, а также выявлены основные представления о движении и неподвижности, о соотношении прошлого, настоящего, будущего. Выяснено индивидуальные черты творчества художника. Раскрыто образную специфику поэзии художника через глубинное постижение художественного языка текста.

Ключевые слова: *категории времени и пространства, биологическое время, историческое время, образное поле, бинарная оппозиция.*

Bilichak O. I. *Time and space model of the artistic world of the poet's poetry.* In this article the philosophical categories of time and space are analyzed. The images of the biological, historical, space, calendar, daily, and also the basic ideas of motion and fixity, about the correlation of the past, present, future are revealed. The individual traits of creativity of the artist are revealed. The specific character of poetry of the artist through the deep comprehension of the artistic language of the text is revealed. Eugene Pluzhnik portrays the time both historical and personal – with the predominance of the latter. The artist lives in his historical time, painfully experiencing his cruelty and lack of spirituality. For the poet, the historical time is past, fleeting, and alternating.

The deep philosophical content has a cosmic time. In the lyric of the artist, the key concept of time has a real poetic understanding. The image field of the reference category expands in three directions: the actual time, part of the day, the calendar time. Semantic content of part of the day is expressed through emotional metaphorical images: dawn, morning, day, evening, night. Antithesis morning and evening has a polysemantic character: it is not only youth and maturity, it is a collision of dreams with reality. Note that the semantic center of Pluzhnik's lyrics is the image of days. A semantic palette of days is enriched with metaphorical pictures. The direct connection with the notion of time have categories of past – the future (as a binary opposition). This existential antithesis in all circumstances remains unchanged, eternal.

To consider the time limits of the poetry of the artist is appropriate in connection with the space. The lively dimension of lyrics forms the idea of the temporal spatial boundaries of the universe. Note that space is one of the components of the artistic language, which the composition says. Analysis of spatial orientation allows adequately navigate the artistic world of the artist. The typology of space is multiaspectual: images of closed and open space, terrestrial and cosmic, actually visible and imaginary.

In Y. Pluzhnik we can observe the presence of all the counted types of space, which play an important role in the creation and construction of a peculiar space, which gradually pass into the transcendent (the one that goes beyond) space or meta-space.

As a conclusion, the time and space model of E. Pluzhnik's poetry artistic world is polysemantic. A wide range of categories comprehension of time and space is realized through the individual author's worldview.

Key words: *time and space categories, biological time, historical time, figurative field, binary opposition.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Лірика Євгена Плузника потребує літературознавчого аналізу ще в одному вимірі – розкриття образної

специфіки поезії митця через глибинне осягнення художньої мови Плузниківського тексту, і на цій основі – твердження про оригінальність індивідуального стилю автора.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Лірику Євгена Плузника як художньо-філософський феномен досліджує Г. Токмань. У числен-

них публікаціях та монографії «Жар думок Євгена Плузника» (К., 1999) літературознавець визначає особливості світовідчуття поета, характеризує мотиви його лірики, пропонує прочитання філософських проблем. Цікавим видається потрактування поезії Є. Плузника в аспекті екзистенціалізму [1].

Художнього осмислення і тлумачення набувають у ліриці Євгена Плузника філософські категорії *часу* та *простору*. В. Халізов виділяє *образи часу біологічного* (дитинство, юність, зрілість, старість), *історичного* (характеристики зміни епох і поколінь, великих подій у житті суспільства), *космічного* (уявлення про вічність та вселенську історію), *календарного* (зміна пір року, буднів та свят), *добового* (день і ніч, ранок і вечір), а також уявлення про рух і нерухомість, про співвідношення минулого, теперішнього, майбутнього [2]. Останню із названих категорій можна окреслити як *час екзистенційний*.

Мета дослідження – схарактеризувати філософські категорії часу та простору у ліриці Євгена Плузника, що відображають творчу індивідуальність митця через часопросторові координати.

Виклад основного матеріалу дослідження. Євген Плузника зображує час як історичний, так і особистісний (біографічний за М. Є. Халізовим) – із переважанням останнього. Поет намагається досягнути таємниці часу.

Митець живе у віршах у своєму *історичному часі*, болісно переживаючи його жорстокість і бездуховність. Для поета час історичний – минулий, швидкоплинний, змінний:

Пливають світи, прикуті до орбіт...

Пливають часи – великий чин природи...

Пливають у безвість племена й народи,
Держави, війни, боротьба і гніт... [10,80] –

Значеннєве наповнення образу поглиблюється анафорою «пливають», що вживається стосовно контекстуальних синонімів «племена й народи, / Держави, війни, боротьба і гніт...». Емоційність, схвильованість передають численні паузи. Так, діапазон осмислення історичного часу значно розширюється, набуваючи полісемантичного звучання. Специфіка образу полягає в універсалізмі зображуваного: плин часу «у безвість» зумовлює світопізнавальний характер лірики митця.

Особистісний, суб'єктивний час осмислюється Плузником на тлі «безміру світового» і є художньою проекцією авторського світу:

Але ж зате, коли вечірні тіні

Пролле на землю безмір світовий,

Буває часом – в тихій самотині

Я відчуваю часу літ живий! [10, 85]

Так, спостерігаємо певну послідовність, рух образів, за якого можливе бачення часу власного: вечірні тіні – безмір світовий – тиха самотина – часу літ живий. Тут час широко розімкнений у вічність, узятий у масштабі його безначальності й безконечності. Водночас фіксуємо й цілком інший вимір людського життя – «в тихій самотині». Вза-

ємообумовленість понять «світ» і «я» передбачає вихід на рівень досягнення особистісного часу.

Глибоке філософське наповнення має *космічний час*. Сенсожиттєві значення цієї категорії узагальнюються на рівні вічних істин:

Коли відчую я міцний зв'язок

Між днем біжучим і простором часу,

Такі упевнені стають відразу

Мій кожний порив, кожна думка й крок [10, 42] –

те, що відбулося сьогодні, «біжучого дня», певним чином вплине на майбутнє, на весь «простір часу». Можемо говорити про циклічність часу: перехід від конкретності (день) до невизначеності (космічний час).

У ліриці Є. Плузника ключове поняття часу має реальне поетичне осмислення. *Образне поле* опорної категорії розширюється у трьох напрямках: власне час, частини доби (добовий час), календарний час.

Смислове наповнення категорії *частини доби* (добовий час – за В. Халізовим) виражається через емоційні метафоризовані образи: світанок, ранок, день, вечір, ніч. Так, в уяві читача постає зорова картина ранку:

О ранки! Кінчається зараз

Вино нерозведене ваше! [10, 27]

Візуалізований образ згущується, кристалізується через опосередковане кольорописання. Метафора «вино нерозведене ранків» набуває відтінку таємничості, навіть містичності.

Антитетичним ранкові є образ вечора. У цю пору дня все втрачає чіткість обрисів і форм, стає неокресленим, розпливчастим, невиразним:

І вже вечір вогкий догнив,

І не сплять лиш аптеки... [10, 53]

Вечір, як одна із часових координат, викликає неприємні емоції: вогкість, гниття. Негативно маркований образ, що передає темпоральну характеристику, співвідноситься із рослинним світом. У другому рядку двовірша прослідковуємо зміну чуттєвого наповнення: метафоризація вже не така кристалізована. Тому емоційна напруга спадає.

В іншому контексті образ вечора характеризується позитивною настроєвістю:

Де забарився ти, вечоре милий?

Очі в журбі за тобою,

Груди без тебе спочити не вміли,

Думи юрбою... [11, 237]

Звертання до вечора, як до живої істоти, семантично і стилістично виправдане. Риторична фігура запитання сповільнює думки, акцентуючи увагу на основному. Вечір уявляється ліричному героєві жаданим спочинком. Це та пора дня, коли відпочивають і очі (тіло), і груди (дух). Увечері можна позбутися юрби дум, заглибитись у себе, у своє внутрішнє «я», оцінити вчинене за день, переосмислити відчуте.

Антитеза *ранок і вечір* має полісмісловий характер: це не лише молодість і зрілість; це зіткнення мрій із дійсністю. Семантичний план контрасту співвідноситься із часовими ознаками:

Кинув безсиле – агов!

Тільки луна, ні душі!

Вигадки ранку мого

Смуток вечірній здушив! [10, 35]

Ранок емоційний, молодий, сповнений різноманітних ідей та вигадок. А вечір – раціональний, зрілий, розважливий. Протистояння завершується на користь вечора, що засвідчує останній рядок строфи. Шлях від ранку до вечора дозволяє прослідкувати часовий обсяг цілого дня.

Зауважимо, що семантичним центром лірики Євгена Плужника є образ *днів*. Елегійний роздум про день суший і день прожитий, прагнення припинити емоції і врівноважити з суворою дійсністю свої поривання і бажання позначені мінорним настроєм, філософським прозиранням за межі земного життя. Про «дні» як наскрізний образ поезії митця неодноразово говорили дослідники: М. Жулинський [3], Л. Сकिрда [4], Г. Токмань [5]. Але найдокладніше розглянула філософське наповнення цієї домінанти Г. Токмань. Слушною є думка дослідниці про те, що Є. Плужник створив високохудожній образ «днів» – мистецьке втілення людського існування. «Дні» (1924 р.) – назва його першої збірки, яка в контексті творів, що до неї увійшли, прочитується як існування в предметному світі – бездуховному, жорсткому, часом абсурдному – і водночас «дні» Плужника, завдяки самозаглибленню ліричного суб'єкта, його вірі, спрямовані за межу *actualitas*, в буття. Образ «днів» у поета є багатогранним [5].

Персоніфікований образ «днів», як один із чинників поетового світотвору, несе глибинне емоційне напруження:

Тікає день. Скриплять вози на греблі...

Під чередою стогне оболонь... [10, 38];

Горбив день натомлену спину

Над горбами дахів [10, 31] –

День стомився, він «горбить спину» під тягарем прожитого і «тікає», відчуваючи прихід ночі. Крізь семантичний план образів прозирає плинність людського буття. Ліричний герой втомився жити – тому і безсилля перед «днями», і бажання втекти, сховатися, відпочити, щоб не відчувати щоденного болю, того болю, що приносить кожен новий день.

Відокремити людину від її існування неможливо, «дні» – це поєднання сушого і буттєвісного, людина не може піднятися над своїм існуванням, бо людина – це і є існування [1]. Із цією тезою пов'язана напруга поезії:

Одірвались від днів слова,

В'януть собі по книжках, а у днях –

Мов у темному лісі! [10, 20].

Як бачимо, наслідком «одривання» слів від днів є їх в'ялість, неприродність, слова в такому випадку будуть «книжними», нецікавими, неактуальними. Митець утверджує необхідність міцного зв'язку між словами і днями, бо інакше – «у днях – мов у темному лісі!».

Смислова палітра *днів* збагачується метафоризованими картинками: «початок дня ховається

в світанні» (Дні, 200), «день квітневий точиться» (Ранні вірші, 103). Вони виражають символічне бачення митцем образу «днів». Смислова амплітуда коливається від чуттєвого наповнення до глибоко метафоричного.

Для Є. Плужника «дні» – це матеріал людського життя, зокрема, життя ліричного героя:

... Бо і минулі, і прийдешні дні –

Мов сходи ті, що я по них ступаю,

Де незліченні споминів скарби,

Часів минулих досвід і наука –

Мені єдина певна запорука

Від помилок, що я їх був робив! [10, 42]

Строфа ілюструє екзистенційне наповнення образу «днів». Вони є сходами, що ведуть із минулого у майбутнє. І навпаки – рухатись таким містком можна і в протилежному напрямку, тобто через спогади у минуле. Лише там можливо проаналізувати події, свій досвід. Для митця «наука часів минулих» є «запорукою від помилок».

Антитеза *дня і ночі* (як двох полярних іпостасей життя) розширює часову палітру. Образ *ночі* у Є. Плужника має амбівалентний характер. Так, ніч безпосередньо пов'язана зі станом спокою, сну, внутрішньої рівноваги:

А ніч так спокійно і мудро

До мене схилила чоло... [10, 55].

Інший план образу – ніч як загроза, що викликає емоції страху:

Й раптом ніч розриває на клоччя –

Сміх не сміх і гроза не гроза –

Дика пісня голодна і вовча... [10, 71], –

фіксуємо зміну настроєвих станів. Митець апелює до органів слуху: ми чуємо дикий сміх ночі, її «голодну і вовчу пісню». Ніч така ж несподівана, як і гроза. Читач очікує чогось страшного і зловіщого. «Нічне» світосприйняття гранично загострює відчуття тотальності, неправності. Таким чином, через образи світанку, ранку, дня, вечора, ночі бачимо усвідомлення митцем цінності часу. Тому й простежуємо багатоплановість у семантичному наповненні кожної із цих домінант.

Поліваріантними в емоційно-смисловому звучанні є образи *календарного часу* (назви місяців, пори року) :

Як і закінчене допіру

Порожнє літо... Рад, не рад, –

На лад весінній стріють ліру

Передзимовий листопад... [11, 334] –

надзвичайно місткий чотиривірш: маємо оригінальне поєднання усіх пір року. «Порожнє літо» не має для митця глибинного змісту, тому й функціонує цей образ осібно. Ліричному героєві важливо настроїти ліру «на лад весінній», щоб опинитись згодом у «передзимовому листопаді». Принагідно процитуємо Дж. Тресіддера, який зазначає, що пори року – універсальні символи народження, росту, смерті і відродження, упорядковані цикли природи й людського життя... Весна в західному мистецтві

зображувалась звичайно у вигляді дівчинки чи дівчини із квітнучими гілками... Літо часто зображували у вигляді жінки у вінку із колосся пшениці, яка несе серп... Осінь – жінка із виноградним листям чи китицями винограду, іншими плодами, іноді із рогом достатку... Зима – старець біля вогню чи жінка із непокритою головою на фоні зимового пейзажу [6].

Безпосередній зв'язок із поняттям часу мають категорії *минуле – майбутнє* (як бінарна опозиція). Ця буттєва антитеза за всіх обставин лишається незмінною, вічною:

Минувшину вивчавши, зрозумів

Красу подій, що сталися допіру.

Історіє! З твоїх важких томів

Крізь давнини завісу димно-сіру

Майбутнє дивиться [11, 235] –

Колізія розгортається в межах бінарної опозиції. «Минувшина» на початку строфи в контексті має інші дефініції (історія, давнини завіса). Не можна твердити про різке протиставлення минулого і майбутнього, оскільки «крізь давнини завісу димно-сіру / Майбутнє дивиться». Цей факт універсалізує буттєву антитезу та підтверджує філософський закон єдності й боротьби протилежностей.

Категорії бінарної опозиції *минуле – майбутнє* можуть існувати в художньому тексті й окремо, не втрачаючи при цьому свого чуттєвого наповнення:

І зникнуть десь в минулому насподі

Від людських серць завжди нові ключі... [10, 86] –

навіпаки: несподівані поєднання слів створюють новий цікавий образ. Зазначимо, що уявлення про співвідношення минулого, теперішнього і майбутнього характеризують *час екзистенційний*. У концепції М. Хайдеггера, «час не є. Час має місце. Місце, що вміщує час, визначається категорією близькості. Вона зберігає відкритість простору-часу... Власне час є об'єднуючим три-яким просвітом його протяжності, близькість присутності із теперішнього, того, що здійснюється і майбутнього» [7].

Розглядати часові обшири поезії Євгена Плужника доцільно у зв'язку із *простором*. Буттєвий вимір лірики митця формує уявлення про часопросторові межі світотвору.

О. Лосєв вважає, що існує п'ять типів простору, п'ять типів часу і п'ять типів тілесності: Вогонь (першо-єдине), Світло (розум, ідея), Повітря (Душа, Дух), Земля (софійське тіло), Вода (якість четвертого начала через перших три); вогненне тіло, світлове тіло, повітряне тіло, земляне тіло і водне тіло... Космос можна уявити як систему п'яти (або, краще, безкінечної кількості) просторів і часів» [8]. Зазначимо, що простір – один із компонентів художньої мови, якою говорить твір. Аналіз просторових орієнтацій дозволяє адекватно орієнтуватися в художньому світі митця.

Типологія простору (за В. Халізовим) багатогранна: образи простору замкненого і відкрито-

того, земного й космічного, реально видимого і уявлюваного [9].

У Є. Плужника можемо спостерігати наявність усіх перерахованих видів простору, що відіграють важливу роль у творенні і побудові своєрідного простору, який поступово переходить у трансцендентний (той, що виходить за межі) простір чи то метапростір.

Митець надає перевагу простору *замкненому*, кімнатному:

...Чотири краї невідомого світу –

Це тільки **кімнати чотири стіни!** [11, 289] –

для поета кімната це «невідомий світ», просторові межі якого відкриті, непізнавані. Безмежне розширення простору сягає у підтекст: «Кімната... який необмежений простір!» [11, 289]. Зауважимо, що «чотири стіни» кімнати мають форму *квадрата*, який (на думку Дж. Тресіддера) є «давнім знаком землі, що має велике значення в символічних системах Індії та Китаю. Являє собою ще один різновид емблематичного зображення чотирьох сторін світу... Є символом постійності, безпечності, *рівноваги* (підкреслення наше. – М.Л.), божественної участі у створенні світу, пропорційності, обмеження, моральних прагнень... У багатьох культурах квадрат – емблема ідеального міста, побудованого на віки, – символ, оснований на «міцності» чотирьох стін, на противагу круглим підвалинам недовговічної кочової юрти».

Внутрішня замкнутість у собі, самотність, «стишеність» є маркерами образу-домінанти *квадрата*:

Дві паралелі, два меридіани –

І от квадрат. Живи. Твори. Вмирай.

Тут тверді тінь. Тут, трепетний і тьмянний

Замкнувся світ. Тут – Тігр, Євфрат і Рай

[11, 290] –

митець «креслить» квадрат разом із читачем, унаочнюючи картину кольоровідтінками («тут тверді тінь», світ «трепетний та тьмянний»), що дає змогу реально уявити зображення.

Для Є. Плужника уміння «всесвіт слухати з кімнати» [11, 279] – ознака багатого внутрішнього світу особистості. Семантика цієї образної структури має на меті пріоритетність перебування ліричного героя у замкнутому просторі. Тенденція до внутрішньої рефлексивності універсалізується через усвідомлення можливості «всесвіт слухати з кімнати».

Навіть відкритий простір у поета позначений певним обмеженням у розмірі:

Всю порожнечу потойбічних сфер,

Весь безмір світотвору невеличкий... [11, 281]

Образ ірраціональний, незбагнений, таємничий. Художнє тлумачення простору конденсоване, згущене. Значеннєве наповнення домінанти характеризується антитетичністю («безмір... невеличкий») як принципом світосприйняття митця.

Уявлення про віддаленість просторових меж формує домінанта *небо*. Навколо цього образу

виникають такі художні структури: «латка осіннього неба» [10, 16], «неба хмарний темний кужіль» [10, 6]. Більш експресивного звучання набуває слово *обрій*: контекст розширює межі функціонування образу. Враховуючи специфічну побудову строфи, семантичний дескриптор доміанти поглиблює своє значення наповнення:

Здається, знову буде недорід
Земля без снігу, а морози добрі.

Зблід

Обрій ... [10, 34]

нечіткість, розмитість обрію змінює сприйняття зовнішнього світу. Так, асоціативно у підсвідомості реципієнта виникає натяк на простір інший, неземний. Далі натяк переростає в реальність чи то ірреальність:

Мені з очей **далекий обрій зник,**

А **обрій близький** залишає брами... [10, 92] – як бачимо, в межах категорії обрій виникає бінарна опозиція *далекий обрій – обрій близький*. Обрій визначає межі поетового світотвору. Бутте-

вісний вимір лірики параболічно розширюється у часі та просторі. Як наслідок – шлях до істини лежить через розуміння світу.

Постійне прагнення пізнати світ і людину в ньому універсалізується митцем. Звідси – замилювання, зачудування світом. Багатосмислове навантаження доміанти *світ* позначене виключно індивідуальними, рефлексивними, емоційно настроєвими категоріями авторського судження:

Для того ж в кожнім стогоні лови

Початок ще нечуваних мелодій,

Натяк на світ воістину новий,

Прекрасний так, що й уявити годі! [10, 85]

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, часопросторова модель художнього світу поезії Є.Плужника полісемантична, поліваріантна. Широкий діапазон осмислення категорій часу (власне часу, добового і календарного) і простору (замкненого і відкритого, земного й космічного, реального видимого і уявлюваного) реалізується через індивідуально-авторське світорозуміння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Токмань Г. Л. Жар думок Євгена Плужника: Лірика як художньо-філософський феномен. Київ: 1999. 163 с.
2. Хализев В. Е. Теория литературы: Учебник. – 3-е изд., испр. и доп. Москва: Высш. шк., 2002. 437 с.
3. Жулинський М. Г. Євген Плужник (1898 - 1936). Із забуття – в безсмертя (Сторінки призабутої спадщини) / М. Г. Жулинський. Київ: Дніпро, 1990. С. 316 – 330.
4. Скирда Л. М. Євген Плужник: Нарис життя і творчості. Київ.: Дніпро, 1989. 151 с.
5. Токмань Г. Л. «Дні» Є. Плужника: художній образ і філософія. Дзвін. 1998. №11-12. С. 138–141.
6. Тресиддер Дж. Словарь символов / Пер. с англ. С. Палько. Москва: ФАИР-Пресс, 2001. 448 с.
7. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления: Пер. с нем. Москва: Республика, 1993. 447 с.
8. Лосев А. Ф. Философия. Мифология. Культура. – Москва: Политиздат, 1991. 525с.
9. Хализев В. Е. Теория литературы: Учебник. – 3-е изд., испр. и доп. Москва: Высш. шк., 2002. 437 с.
10. Плужник Є. Дні: [лірика]. — Київ: Глобус, 1926. 96 с.
11. Євген Плужник. Поезії. Київ: Радянський письменник, 1988. 415с.

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕОЛОГІЗМІВ ІНТЕРНЕТ-СОЦІОЛЕКТУ У КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

Білянна В. І.

Національна академія Служби безпеки України

У статті досліджено сучасні тенденції оновлення лексичного складу китайського Інтернет-соціолекту. Особливу увагу приділено визначенню характерних структурних особливостей Інтернет неологізмів у китайській мові.

Ключові слова: Інтернет-соціолект, неологізм, аббревіація, омонімія, цифрові записи.

Білянна В. И. Структурные особенности неологизмов. Интернет-социолекта в китайском языке. В статье рассмотрены современные тенденции обновления лексического состава китайского Интернет-социолекта. Особенное внимание уделяется определению характерных структурных особенностей Интернет неологизмов в китайском языке.

Ключевые слова: Интернет-социолект, неологизм, аббревиация, омонимия, цифровые записи.

Bilianina V. I. Structural peculiarities of the Chinese Internet –Sociolect neologisms. With the availability of the Internet and easiness of on-line communication, the increasing amount of netizens and their extrem cross-cultural communication makes favorable conditions for occurrence of Internet neologisms. Internet neologisms are new semantic formations created under network environment, whose emergence is the results of the continuous development of language and active communicative processes. Internet neologisms are embodiments of social and cultural connotations that reflect popular trends and are understandable for all netizens. Chinese netizens place the first place among the World Internet users. That caused the necessity of studying of the Chinese Internet neologisms. Chinese language as one of the isolative languages' representative can be characterized by its morphemic significance of syllable classifications, hieroglyphic writing system etc. Phonetic abilities of the Chinese language create a new field for neologism. The article highlights current trends of Chinese Internet neologisms' enrichment and analyzes existing approaches to distinguishing of the leading ways of Chinese Internet neologisms' formation. The author offers an advanced word-component analysis of Chinese Internet neologisms and defines their dominant mechanisms, by emphasizing abbreviation, homonymy and catch phrases as the most used word derivation mechanisms. The article suggests analysis of the conditions and reasons for the proposed methods of word formation with the definition of the specific features of Chinese Internet neologisms, stressing out intentional (hid the real meaning) and not intentional (misprint) reasons. The article figures out the most common features of Chinese Internet neologisms with their explanation and definition with reference to national and cultural peculiarities of Chinese language.

Key words: Internet-Sociolect, neologism, abbreviation, homonymy, digital recordings.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. У контексті сучасної глобалізації та активних міжкультурних контактів спостерігається тенденція до оновлення лексичного складу мови шляхом утворення неологізмів та активних іншомовних запозичень.

Загальна комп'ютеризація та мобільність сприяли широкому розвитку Інтернет комунікації. Доступність та швидкість Всесвітньої мережі робить можливим спілкування між людьми різного соціального рівня та статусу, як у межах однієї країни, так і з закордону. Таким чином, спілкування у мережі створює мультинаціональний комунікативний простір, що виводить міжкультурну комунікацію на новий рівень, об'єднуючи людей не за національною або мовною специфікою, а відповідно до їх інтересів, поглядів та вподобань.

З появою 1994 року Всесвітньої мережі Інтернет у Китаї, значного розвитку набувають дослідження цієї галузі спілкування на всіх рівнях. Це обумовлено постійним збільшенням кількості користувачів. Так, за даними Прес-канцелярії Генеральної ради КНР, щодня користувачі мільйона форумів, 220 млн. блогів та ін. інформаційних джерел залишають понад 3 млн. записів, понад 66% китайських користувачів Інтернету викладають у мережу свої коментарі, жаліються або висловлюються з приводу різних тем [9, 20].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спілкування у соціальних мережах, чатах, форумах тощо створює нову ланку розвитку китайської мови з її своєрідними особливостями та правилами. Така тенденція розвитку сучасної китайської мови зумовлює **актуальність** дослідження її лексичного складу та шляхів його поповнення. Саме тому, все більше робіт сучасних китайських лінгвістів (Лі Же [2], Чен Юань [17], Chun ye Zhang [15], Fei Wu [15], Wen ying Zhang [15], Ying nian Tao [16] та ін.) та європейських синологів (Батуріна О. М. [1], Бессонова Л. Є. [2], Боровенко М. М. [3], Щукін А. М. [21], Cristal D. [13]

та ін.) присвячено дослідженню Інтернет-соціолекту.

Формулювання мети і завдань статті.

Метою роботи є аналіз основних шляхів та методів творення неологізмів Інтернет-соціолекту у китайській мові та визначення причин домінанти їх окремих типів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Вивчення Інтернет комунікації розглянуте у роботах (Глазачевої Н. Л. [4], Зірка В. В. [7], Зінукової Н. В. [7], Хаматової А. О. [11] та ін.) ґрунтується на введенні поняття «Інтернет-соціолект» для позначення мовних особливостей спілкування у Всесвітній мережі, оскільки він відтворює мовну специфіку обмеженої групи суспільства, виділену за певними ознаками та характерними рисами [4, 48].

Такі дослідники як Данков В. В. [6], Кронгауз М. [20] та ін. розглядають Інтернет-соціолект як різновид письмового варіанту мови живого спілкування, для якої характерні всі ознаки розмовної мови, такі як спонтанність, емоційність, вживання сленгу та розмовних граматичних оборотів. На противагу їм виступають такі лінгвісти як О. Батуріна [1] та Ван Лей [3], які не вважають доцільним розглядати мову Інтернет спілкування як різновид мови взагалі, оскільки вона не дотримується граматичних правил та норм стандартизованої мови, а її лексичний склад сповнений не властивої для китайської мови мовними одиницями.

Не дивлячись на різницю поглядів сучасних лінгвістів, згідно даних Internet World Stats на 30.06.2017 Азія посідає перше місце (49, 7%) з користувачів Інтернету у світі [14]. З 1285 млн. населення Китаю, 57, 2% є активними користувачами Інтернету [18]. Таким чином, статистика демонструє необхідність дослідження даної ланки сучасної китайської мови, в особливості її лексичної сторони.

У роботах Боровенко М. М. [3], Глазачева Н. Л. [4], Chun ye Zhang [15], Fei Wu [15], Wen ying Zhang [15] та ін. присвячених Інтернет-соціолекту запропоновано наступні шляхи творення Інтернет неологізмів:

- 1) Аббревіація.
- 2) Англiцизми.
- 3) Метафоричні фрази.
- 4) Омонiмiя.
- 5) Скорочення.
- 6) Фонетичні запозичення.
- 7) Цифрові записи.

Аналіз «Глосарію Інтернет сленгу» ("Chinese Internet Slang Glossary") [22] дає підстави доповнити та розширити зазначену класифікацію наступними пунктами:

- 8) Ідіофони.
- 9) Крилаті фрази.

10) Лексичні одиниці, що отримали нове значення.

11) Лексичні одиниці, де число виступає словотвірним афіксом та записується ієрогліфом.

12) Лексичні одиниці, утворені шляхом атрибутивного словоскладання та афіксації.

13) Цифрові записи як продукт омонімії.

Слідом за «Академічним тлумачним словником», під **аббревіацією** розуміємо спосіб утворення нових слів шляхом поєднання початкових складів кількох слів або перших літер слів словосполучення [19]. Для неологізмів сучасного китайського Інтернет-соціолекту характерними є два типи аббревіації:

Нова лексична одиниця, утворена шляхом скорочення за першими літерами фонетичної транскрипції pīn yīn, що на письмі представлена латиницею. Наприклад: ZF – 政府 (zhèng fǔ) – уряд, GCD – 共产党 (gòng chǎn dǎng) – КПК, GG – 哥哥 (gē ge) – братику, хлопець.

Нова лексична одиниця, утворена поєднанням трьох-чотирьох одноморфемних ієрогліфів або перших словотвірних морфем декількох багатоскладових ієрогліфічних одиниць.

Наприклад: 高大上 (gāo dà shàng), що відповідає 高端大气上档次 (gāo duān dà qì shàng dàng cì) – високий, вражаючий, найвищої якості / найвищого класу. Вживається для позитивної характеристики людей, подій, предметів або ідей.

За результатами дослідження можемо стверджувати, що **англiцизми**, у значенні поданому «Академічним тлумачним словником» як слова або звороти, запозичені з англійської мови [19], не зустрічаються. Натомість, лексичні одиниці англomовного походження існують у поєднанні з ієрогліфічними записами, виражаючи, таким чином, адаптацію іншомовного терміну до китайських реалій.

Наприклад: 打 call (dǎ call) – бити у барабан – вживається, щоб висловити підтримку та погодження з чієюсь точкою зору; hard 模式 (hard mó shì) – hard mode – використовується між користувачами відео ігор у відношенні до людей, що народились у Китаї, як протиставлення до «easy mode» людей, що народились у Сполучених Штатах, життя яких легше та приємніше.

Ідіофонами вважаємо слова, значення яких ґрунтується на імітації звуків навколишньої дійсності, а саме – вигуків, здивування, милування тощо.

Наприклад: 萌萌哒 (méng méng dá) – мі-мі-мі; duang – вау! (на позначення цього вигуку китайські Інтернет користувачі винайшли ієрогліф, що поєднує два елементи: «戍» та «龙» (на честь актора Джекі Чана), проте, написати його, використовуючи клавіатуру, неможливо); 么么哒 (me me dá) – чмок.

Окремою ланкою виступає група висловлювань, що отримали поширення у мові спілкування користувачів Всесвітньої мережі, значення яких не випливає зі змісту їх складових елементів, що вживаються у своєму метафоричному значенні і мають назву – Інтернет-меми. У своїй статті «Інформаційні віруси: картина як інтернет-мем» Є. Циховська розглядає дане явище як спонтанне

розповсюдження певної інформації Інтернетом усіма можливими шляхами [12]. Вони відтворюють реалії життя сучасного китайського суспільства і перетворюються у **крилаті вирази**.

Наприклад: 皮皮虾, 我们走! (*pí pí xiā wǒ men zǒu*) – *Креветко, поїхали! Використовується для спонукання товаришів рухатись та перемагати; 我爸是李刚 (wǒ bà shì lǐ gāng) – вживається для підкреслення зверхності свого положення по відношенню до інших та до закону, у зв'язку з політичною недоторканністю.*

Чільне місце серед крилатих фраз Інтернет-соціолекту посідають вирази, що є китайським варіантом (почасти перекладом) висловлювань англомовного походження.

Наприклад: 你行你上 (*nǐ háng nǐ shàng*) є аналогом вислову «You Can You Up», що належить фанатам баскетболу і має значення: «Якщо сам не можеш, то не критикуй інших»; 大吉大利, 晚上吃鸡 (*dà jí dà lì wǎn shàng chī jī*) відповідає фразі «Winner, winner, chicken dinner!», що має значення: «зайняти перше місце», «перемогти» і також належить спортивним фанатам.

Чималий відсоток складають вирази утворені через симетричні конструкції типу 很 ..., 很 ... (很黄, 很暴力 (*hěn huáng hěn bàoli*) – *надто жорстоко та цинічно; 很傻, 很天真 (hěn shǎ hěn tiān zhēn) – надто не розумні та наївні; 不 ..., 不... (不作死, 就不会死 (bù zuò sǐ jiù bù huì sǐ) – не роби дурниць; не наривайся) та ін.*

До лексичних одиниць, що отримали нове значення можуть належати як слова з сучасної китайської стандартизованої мови, так і слова, що були взяті з 文言 і отримали нове значення.

Наприклад: 晕 (*yūn*), що має традиційне значення «запаморочення», використовується у сенсі «голова йде обертом / світ обертається» через здивування або з відрази; 猴子 (*hóu zi*), що традиційно має значення «мавпа», у соціальних спільнотах отримали значення «організаторів Інтернет форумів».

Метафора – це художній засіб, що полягає в переносному вживанні слова або виразу на основі аналогії, схожості або порівняння, а також слово або вираз, ужиті в такий спосіб [19]. Процеси метафоризації китайської мови дослідниця Є. В. Лавренюк розглядає з позиції взаємозв'язку між предметами реального світу та їх асоціативним відображенням у мисленні людини. Таким чином, на думку дослідниці, метафоризація ґрунтується на взаємодії двох структур знання – когнітивної структури «джерела» та когнітивної структури «мети» [8, 159]. Вона відносить до таких неологізмів окремі лексичні одиниці, що у мові Інтернет користувачів набувають нового значення. Наприклад: 晒工资 (*shài gōng zī*) – *залишити предмети на сонці / оприлюднення власних прибутків у Інтернеті* [8, 159].

Омонімами називають лексичні одиниці, що співпадають за звучанням, проте різняться за значення. Є. В. Лавренюк вважає омонімію одним

з найбільш активних способів творення неологізмів у сучасній китайській мові [8]. У своїх висновках дослідниця спирається на визначення А. Л. Семенас китайської мови найбільш омонімічною мовою у світі [10].

Серед основних причин виникнення неологізмів шляхом омонімії варто виділити наступні:

а) Друкарську помилку, яка є результатом швидкого набору тексту з використанням pīn yīn (варіант читання ієрогліфа, записаний латиницею).

Наприклад: 淡定 (*tán dìng*) – *спокійний, бай-душуй / 蛋腩 (dàn dàn) – задня частина яйця; 国足 (guó zú) – збірна Кітаю з футболу / 国猪 (guó zhū) – «державні свині»; 神马 (*shén mǎ*) – чарівний кінь / 什么 (*shén me*) – що? (питальний займенник).*

б) Прагнення приховати зміст повідомлення від проурядових груп Інтернет контролю, таких як 五毛党 (*wǔ máo dǎng*) – «50-центові армія» (неофіційна назва проурядових блогерів та учасників інтернет-форумів, що дають позитивну оцінку політиці КНР, уряду та прийнятим законам), та органів цензури, які переслідують та карають висловлення незадоволення політичним курсом партії відповідно до законів «Про обслуговування електронних об'яв у Інтернеті», «Про підтримку суспільного ладу та міри покарання його порушників» [9, 24] та інших, спрямованих на контроль Інтернет контенту.

Таким чином, нові лексичні одиниці, утворені омонімічним способом мають почасти випадковий (наприклад: 亲 (*qīn*) – *рідний, близький, рідня, після неправильного його використання іноземцем почав застосовуватись у значенні «Ви / Ваш»*), почасти навмисний характер (наприклад: 和谐 (*hé xié*) – *гармонія / 河蟹 (hé xiè) – річковий краб*).

До омонімів варто віднести числові вирази, що за своїм звучанням наближені до лексичних одиниць сучасної китайської мови і використовуються для пришвидшення спілкування.

Наприклад: 88 (*bā bā*) – *叭叭 (bābā) – бувай; 995 (jiǔ jǐ wǔ) – 救救我 (jiù jiù wǒ) – допоможи мені, порятуй, не видавай; 520 (wǔ èr líng) – 我爱你 (wǒ ài nǐ) – я тебе кохаю.*

Словоскладання – є типовим та найбільш поширеним способом словотвору у китайській мові [5, 19]. Такий спосіб включає лексичні одиниці, утворені шляхом атрибутивного словоскладання (наприклад: 给力 (*gěi lì*) – *зробити щось цікавим, прикольний, крутий; 女汉子 (nǚ hàn zǐ) – дівчата з чоловічою вдачею) та афіксації.*

При творенні неологізмів домінантним є афіксальний спосіб, коли для творення нових слів використовуються:

Префікси. Наприклад: 小 -, 学 -, 砖 – тощо:
小 -: 小攻 (*xiǎo gōng*) – *одностатевий партер; 小三 (xiǎo sān) – коханка; 小受 (xiǎo shòu) – одностатеві відносини;*

学 -: 学霸 (*xué bà*) – *кращий студент; 学渣 (xué zhā) – гірший студент;*

砖 - : 砖家 (zhuān jiā) – псевдо фахівці; 砖头 (zhuān tóu) – критик.

Можна простежити семантичну закономірність у неологізмах, утворених шляхом префіксації – це лексичні одиниці, що мають здебільшого саркастичний характер, значення якого впливає з словотвірною префікса, так 小 має значення «маленький», тож лексичні одиниці, утворені з його використанням несуть відтінок меншовартості або применшення значення. Наприклад, 小三 (коханка) займає нижче соціально положення ніж дружина і має менше прав у стосунках.

Суфікси. Наприклад: -族, -客, -体 тощо [8, 157]:

-族: 潮汐族 (cháo xī zú) – люди, що йдуть на роботу рано вранці, а повертаються пізно увечері; 城归族 (chéng guī zú) – люди, що виїжджають на заробітки і потім повертаються додому тощо.

-客: 帮客 (bāng kè) – команда волонтерів; 海淘客 (hǎi táo kè) – група людей, що купують товари через Інтернет тощо.

-体: 别哭体 (bié kū tǐ) – вислів для підтримки когось у скрутному стані, шляхом підсміювання над собою; 公式体 (gōng shì tǐ) – спосіб освідчення в Інтернеті тощо.

Семантична закономірність у неологізмах, утворених шляхом суфіксації, так само як і у словах, утворених префіксальним шляхом, впливає зі змісту суфікса. Всі вищезазначені суфікси мають відношення до людини або до групи людей (族 – рід, клан, група; 客 – особа, гість, мандрівник; 体 – тіло, організм, устрій).

Лексичні одиниці, складовими яких виступають числівники, записані ієрогліфами, створюють окрему підгрупу неологізмів.

Наприклад: 阿三 (ā sān) – індус; 小三 (xiǎo sān) – коханка; 三多 (sān duō) – три речі, бажаних у великій кількості тощо.

Фонетичні запозичення є типовими як для класичної китайської мови, так і для мови Інтернет спілкування. Більша їх кількість припадає на запозичення з японської та корейської мов для пояснення явищ, типових для країн Далекого Сходу.

Наприклад: diss «dìssìmi» виражає вищу ступінь зневажання; 吐槽 (tǔ cáo) – походить від японського «tsukkomi» – весело, іронічно коментувати щось.

Структурно-статистичний аналіз 400 лексичних одиниць Інтернет-соціолекту, на підставі ситуативної вибірки неологізмів з Інтернет-чатів та соціальних мереж, а також «Глосарію Інтернет сленгу» [22], представлений у Таблиці 1.

Результати аналізу неологізмів представлені у таблиці демонструють домінують аббревіації, словоскладання та афіксації серед способів творення неологізмів у Інтернет-соціолекті. Саме словоскладання Лавренюк С. В. виділила як пріоритетний спосіб творення неологізмів на 2015 рік [8, 159]. Це свідчить про те, що даний шлях є найбільш типовим для китайської мови.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Загалом, лексика китайського Інтернет-соціолекту має свої особливості, зумовлені її приналежністю до ізолюючих мов, що, у свою чергу, впливає на шляхи її оновлення та збагачення:

Таблиця 1

Структурно-статистичний аналіз шляхів творення неологізмів сучасного китайського Інтернет-соціолекту

№	Механізм творення неологізму	Кількісний еквівалент	Відсотковий еквівалент
1	Абревіація	96	24%
2	Англiцизми	5	1,4%
3	Ідіофони	9	2,3%
4	Крилаті фрази	44	11%
5	Лексичні одиниці, що отримали нове значення	54	13,6%
6	Лексичні одиниці, де числівник є словотвірним афіксом і записаний ієрогліфом	7	1,8%
7	Лексичні одиниці, утворені словоскладанням та афіксацією	94	23,4%
8	Метафоричні фрази	4	1,1%
9	Омонімія	42	10,3%
10	Скорочення	15	3,7%
11	Фонетичні запозичення	17	4,2%
12	Цифрові записи	7	1,8%
13	Цифрові записи, як продукт омонімії	6	1,4%

Спілкування у Інтернет мережах передбачає швидкий обмін інформацією, думками, поглядами. Саме аббревіація дає можливість підтримувати письмове за формою он-лайн спілкування на рівні живої розмовної мови. Утворені у такий спосіб неологізми є зрозумілими учасникам діалогу і не потребують роз'яснення.

Історична одноморфемність більшості лексичних одиниць китайської мови призвела до визначення словоскладання та афіксації основними методами творення нових лексичних одиниць. Семантика слова, утвореного таким чином, пояснюється змістом його складників, що сприяє швидкій адаптації нової лексичної одиниці у мовленні.

Тенденція до творення нових лексичних одиниць з уже існуючих дає поштовх до відродження первинних значень слова, що вже тривалий час

перебуває в ужитку, або до надання вже існуючій лексичній одиниці нового контекстного значення.

Мова Інтернет спілкування перебуває у постійному активному стані. Вона швидко приймає та поширює фрази та вислови, що стають крилатими, за умови загальної небайдужості Інтернет користувачів.

Фонологічна особливість китайської мови дає можливість широкому використанню омонімів, випадкових та зумисних, що надає спілкуванню метафоричності.

Подальше дослідження лексичних та граматичних особливостей Інтернет-соціолекту сприятиме кращому розумінню культури китайського мислення і дасть можливість покращити міжкультурну комунікацію на її новому високотехнологічному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батуріна О. М. А поговорить? Інтернет як лінгвістичний феномен. 1999. URL: http://gramota.ru/biblio/magazines/gramota/net/28_50 (дата звернення 27.01.18);
2. Бессонова Л. Е., Ли Же. Концептуальные образы интернет-терминологии в китайском языке. URL: http://elib.crimea.edu/index.php?option=com_content&task=view&id=211 (дата звернення 27.01.18);
3. Боровенко М. М. Особливості класифікації інтернет-лексики сучасної китайської мови. 2012. URL: https://knowledge.allbest.ru/languages/2c0b65625b3ac79a4c53a89421206c37_1.html (дата звернення 27.01.18);
4. Глазачева Н. Л. Особенности Интернет-социолекта современного китайского языка. Альманах современной науки и образования. Тамбов, 2009. № 8. С. 48–50;
5. Горелов В. И. Лексикология китайского языка. Москва: Просвещение, 1984. 216 с.;
6. Данков В. В. Лингвистика и интернет. Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. 2012. URL: http://www.jurnal.org/2012/fill_12.html (дата звернення 28.01.18);
7. Зірка В. В., Зінукова Н. В. Функції соціолектів у сучасному медійному дискурсі: питання перекладу. Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. 2014. С. 54–61. URL: <http://langcenter.kiev.ua/Lingvistika%202014/Zirka.pdf> (дата звернення 28.01.18);
8. Лавренюк Е. В. Структурные и семантические особенности неологизмов современного китайского языка. Российский гуманитарный журнал. 2017. Том 6. №2. С. 154–164;
9. Положение Интернета в Китае. Пресс-канцелярия Госсовета КНР. Пекин, 2010. 42 с.;
10. Семенас А. Л. Лексика китайского языка. Москва: Восток-Запад, 2007. 288 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2383496/> (дата звернення 28.01.18);
11. Хаматова А. А. Омонимия в современном китайском языке. Москва: АСТ, 2006. 120 с.;
12. Циховська Е. Д. Інформаційні віруси: картина як інтернет-мем. Актуальні проблеми іноземної філології. Серія: Лінгвістика та літературознавство. 2013. Вип. VIII. Ч.1. С. 152–158. URL: http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/15272/1/АПФ_8_1_стаття.pdf (дата звернення 28.01.18);
13. Cristal D. The Language Revolution. Cambridge: Polity Press, 2004. 152 p.;
14. Internet World Stats. URL: <http://www.internetworldstats.com/stats.htm> (дата звернення 28.01.18);
15. Wen ying Zhang, Fei Wu, Chun ye Zhang. Interpretation of the Formation of Internet Neologisms and Their Translation from Pound's Perspective of "Language Energy". International Journal of English Linguistics. 2013. Vol. 3. No. 2. P. 66–71. URL: <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ijel/article/viewFile/25957/16032> (дата звернення 27.01.18);
16. Ying nian Tao. An Investigation Into Chinese Internet Neologisms. Canadian Social Science. 2017. Vol. 13. No. 12. URL: <http://www.cscanada.net/index.php/css/article/view/10023> (дата звернення 27.01.18);
17. 陈原. 语言与社会生活. 北京: 生活·读书·新知三联书店, 1999. 122 页.
18. 互联网在中国. URL: http://www.bizhit.ru/index/www_word_users_kitaj/0-175 (дата звернення 28.01.18);
19. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/krylatyj> (дата звернення 28.01.18);
20. Кронгауз М., Литвин Е. А., Мерзлякова В. Н. Словарь языка интернета.ru. Москва: АСТ-Пресс, 2016. 288 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2165087/> (дата звернення 27.01.18);
21. Щукин А. А. Справочник по новокитайскому сленгу. Москва: Муравей, 2003. 119 с.;
22. Chinese Internet Slang Glossary. 2017 URL: <https://www.chinasmack.com/glossary> (дата звернення 27.01.18).

УДК 80:811.11

ОСНОВНІ ОЗНАКИ ТА ВИМОГИ ДО ТЕРМІНА ГАЛУЗЕЙ КОСМЕТОЛОГІЇ ТА ЕСТЕТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ

Бойко І. І.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті проаналізовано розвиток галузей косметології та естетичної медицини та становлення їхньої англomовної терміносистеми. Зроблено огляд теоретичного матеріалу з приводу основних вимог та ознак до термінів. Досліджено, що дана термінологія має всі належні ознаки і задовольняє вимоги до термінів.

Ключові слова: термін, вимоги до терміна, ознаки терміна.

Бойко И. И. Основные признаки и требования к терминам области косметологии и эстетической медицины. В статье проанализировано развитие отраслей косметологии и эстетической медицины и становления их англomовной терміносистемы. Сделан обзор теоретического материала по поводу основных требований и признаков к терминам. Доказано, что данная терминология имеет все надлежащие признаки и удовлетворяет требования к ним.

Ключевые слова: термин, признаки термина, требования к термину.

Boyko I. I. Main features and requirements to the terminology of cosmetology and aesthetic medicine. The article deals with the analysis of development of the fields of cosmetology and aesthetic medicine and formation of its terminology system. The aim of this study is grounded analysis of the theoretical material on the basic requirements and features of terms. Most spoken words, however, are multi-valued, therefore it is sometimes not clear what value is applied at a certain point and, accordingly, understanding will never be absolute. In this work a number of requirements and features for a lexicographic product – term, are outlined. The article gives a detailed analysis of requirements and features of CAM terms. The research materials are English-language women magazines (electronic and printed) over the past ten years: "Allure – Beauty Tips", "Beauty Wire Magazine", "PRIME Journal", dictionaries on plastic surgery and aesthetic medicine: "Milady's Illustrated Cosmetology Dictionary", "Salon's Cosmetology Dictionary", websites (electronic recourses): "AMERICAN SOCIETY OF PLASTIC SURGEONS", "Medscape", "Modern aesthetic", "American Academy of Aesthetic Medicine". The analyzed material makes it possible to distinguish the main canons of the "ideal term", specified by a certain discipline and field of knowledge. The term must be exact, stylistically eloquent, expressive, clearly defined, accurate, relevant, easy to remember, as it is used by specialists of certain branches in order to prevent a variety of both linguistic and professional mistakes. The topicality of the work is determined by necessity to study English-language cosmetology and aesthetic medicine texts, particular requirements and features to the CAM terms. Terminology is the most dynamic element of the lexical-semantic system of continuously developing language, adapting to the conditions of globalization. The lexicon of CAM is interesting to linguists because of the fact that the interaction of extralinguistic and linguistic factors is very clearly seen. The article can be of interest to linguists and specialists in the fields of cosmetology and aesthetic medicine.

Key words: terms, term features, term requirements.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Використання технічних інновацій та новітніх інформаційних технологій є важливим фактором успішного розвитку суспільства у всіх сферах, в тому числі мовної. Цей процес можна розглянути на прикладі розвитку галузей косметології та естетичної медицини (надалі КЕМ) та становлення їх англomовної терміносистеми.

Актуальність. Термінологія є найбільш динамічним елементом лексико-семантичної системи мови, що постійно розвивається, адаптуючись до умов глобалізації. Лексика КЕМ становить особливий інтерес у зв'язку з тим, що в ній яскраво і наочно проявляється взаємодія факторів екстралінгвістичного та лінгвістичного характеру.

Поступ естетичної медицини і косметології можна розглядати як якісно новий етап у медичній галузі, адже тенденції, пов'язані з використанням досягнень високих технологій, справляють неабиякий вплив на фахову понятійну систему. Базою цієї системи стали вже як наявні поняття, так і нові. Процес створення і розвитку понятійної системи галузей естетичної медицини і косметології сприяє формуванню і розвитку відповідної мовної комунікативної сфери, основною одиницею якої є термін.

Мета наукової розвідки – визначення ознак та вимог до термінів естетичної медицини і косметології.

У термінологічній діяльності необхідно спиратись на її основу: референти (Referent), поняття (Thought / Reference / Concept), номінації (Symbol) та відношення між ними, які традиційно

екземпліфікуються на прикладі семантичного трикутника Огдена й Річардса (Ogden / Richards), запропонованого ще у 20-ті рр. ХХ ст. [23]. Ці пріоритетні напрямки термінологічного аналізу допомагають розв'язати завдання, які стоять перед термінознавством загалом та слугують досягненню мети цієї наукової розвідки зокрема: виявити ефективні засоби комунікації (терміни); знайти відмінності між мовою побутового спілкування та фаховою комунікацією; описати поняття «ознаки терміна» та «вимоги до терміна».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Ці та інші завдання стали предметом дослідження таких авторів: М. О. Вакуленко, В. Г. Гак, С. В. Гринев-Гриневич, Ю. А. Зацний, Т. Р. Кияк, Д. С. Лотте та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Будь-яка наука має «свою мову» (фахову чи корпоративну). Галузева мова (в цьому дослідженні мова галузей КЕМ) побудована на термінах. При формуванні галузевих текстів використовують загальнолітературну книжкову лексику. Основна відмінність між розмовною та літературно-книжковою лексикою полягає в словниковому складі. Сучасна книжкова лексика насичена словами латинського, грецького, німецького, французького походження. Оскільки їхні семантичні межі окреслені значно чіткіше, ніж відповідні синоніми живої розмовної мови, то вона забезпечує більш точне вираження думки. Більшість слів розмовної мови, проте, багатозначні, тому інколи не зрозуміло, яке значення застосовується у певний момент і, відповідно, порозуміння ніколи не буде абсолютним.

Це окреслює ряд вимог та ознак до лексикографічного продукту – терміна. Адже термін – це код, в який закладено багато стисненої інформації з вузької професійної спеціалізації, що виражається засобами мови. Термін – це словесне позначення понять, що входить до системи понять певної професійної галузі, а поняття є результатом тривалого процесу пізнання, його підсумком [14].

Ряд авторів подають ознаки і вимоги до терміна разом (змішано), хоча, на думку С. В. Гриньова, це є нелогічним. Він розрізняє окремо ознаки і вимоги до терміна. Наприклад, такі ознаки терміна як «позначення поняття» і «точність» дуже часто включають у перелік вимог. Але вимагати від терміна точності як обов'язково притаманної властивості, – недоцільно, оскільки точність його значення визначається поняттям, яке він позначає. Саме воно повинно бути досить точно відмежоване від інших понять [6, 23–37].

Для терміна є важливим термінологічний контекст, приналежність до спеціальної фахової сфери (фаховість). Кожна галузь науки має свої терміни: медичні, юридичні, філологічні, технологічні, математичні, фізичні, економічні, тощо [14, 31].

Точність, виразність значення зумовлена тим, що спеціальне поняття має чіткі кордони,

які встановлюються за допомогою наукового визначення – дефініції, наприклад: *Cosmetic surgery – medical operations that improve someone's appearance*. За допомогою дефініції відбувається відмежування терміна від загальноживаної мови. Терміном може бути будь-яке слово, якому дана чітка дефініція, що означає поняття, яке жорстко обмежує понятійну сферу. Дефініція відноситься як до поняття, так і до терміна, тому можна говорити про дефініцію поняття і дефініцію терміна. Термін номінує поняття і констатується за допомогою дефініцій [19].

Зумовлюючи точність терміна, дефініція підсилює таку його ознаку, як контекстуальна незалежність або однозначність. Однозначність терміна – це номінування унікального поняття певної терміносистеми: *mascara, lipstick, blepharoplasty, rhinoplasty*.

Необхідність у новочасних назвах нових понять потребує створення нових термінів або відбір із вже наявних лексичних засобів. Конвенційність терміна це цілеспрямований процес, який забезпечує поповнення галузевої термінології модерними термінами. Конвенційність терміна полягає в тому, що вчені чи фахівці тієї або іншої галузі домовляються, що розуміти, яке поняття вкладати в той або інший термін. Отже, конкретний зміст поняття, визначеного терміном, буде зрозумілим лише завдяки його дефініції – лаконічному логічному визначенню, яке зазначає суттєві ознаки предмета або значення поняття, тобто його зміст і межі.

Семантична цілісність спеціальної номінації дозволяє термінологічним словосполученням зберігати синтаксичний зміст незалежно від кількості складових елементів терміна, що забезпечує їхню стійкість і відтворюваність в мові. Це дає можливість розрізняти елементи терміна і поєднання термінів.

Реальне значення поняття робить його стилістично нейтральним, тобто не викликає зайвих асоціацій [6, 23–30] *powder, massage, skin*.

Відповідно до характеристик терміна за С. В. Гриньовим основні вимоги до терміна можна розділити на три групи: вимоги до форми терміна (синтаксичний аспект), до його значення (семантичний аспект), а також специфічні вимоги, зумовлені особливостями вживання терміна (прагматичний аспект).

1. Вимоги до змісту (семантичний аспект):

– несуперечливість семантики терміна в межах однієї терміносистеми, а саме, відповідність між лексичним значенням терміна як слова і поняття, яке він позначає в конкретній термінології [15]. Лексичне і термінологічне значення можуть вступати в різні відносини між собою – повністю співпадати (в косметології слово *wax* співпадає з терміном *wax*), частково співпадати (наприклад, термін *chromoblastomycosis* використовується для позначення захворювання, що не відноситься до бластомікозу, *follicularichthyosis* не є іхтіозом,

mycosisfungoides грибоподібний мікоз не є мікозом) і не співпадати;

– обов'язкова моносемічність або цілковита змістова визначеність, тобто однозначність-терміна. Пошук однозначних термінів і позначень – головне завдання термінознавства. Слід зауважити, що однозначність термінів КЕМ – це не одне значення слова, а його ідентичне сприйняття і одне пояснення саме в термінології КЕМ: *oxygenation, hydration, nutritional*. Наведені приклади підтверджують, що при визначенні одних і тих самих понять використовувались одні і ті ж самі терміни. У разі детермінологізації термін втрачає однозначність і використовується у загальноповсякденній мові. Однозначність терміна у межах однієї терміносистеми – це, радше, вимога, до якої прагне термін, хоча вона не є стандартом [20]. Для будь-якої терміносистеми полісемія є небажаним явищем, адже порушується однозначна відповідність між терміном і номінуючим його знаком. У терміносистемах багатьох наук набагато легше знайти багатозначний термін, аніж однозначний [13];

– повнозначність терміна полягає у відображенні в значенні терміна мінімальної кількості ознак, достатніх для ідентифікації позначуваного ним поняття. Розглянемо приклад терміна з галузей КЕМ *foundation (a type of make-up that is spread over the skin of the face, usually before other make-up is put on, giving it a better and more even colour and hid in gun wanted marks)*. Отже, термін *foundation* називає поняття, але при цьому виражає лише деякі його ознаки. Хоч багато термінів відображають лише деякі та не завжди основні ознаки поняття, разом з тим є такими ж повнозначними термінами серед решти повнозначних термінів у будь-якій терміносистемі. Отже, варто зауважити, що кожен термін називає поняття, але відображає їх з різною мірою точності та повноти;

– терміни будь-якої терміносистеми не повинні мати синонімів. Однак, явище синонімії у галузевих термінологіях зустрічається досить часто. До прикладу, в термінології КЕМ *freezing probe, freezing needle, cooling cannula, cryosurgical probe, cryoprobe, cryoneedle* мають значення *криозонд*. Небажаність синонімів зумовлена тим, що вони перенасичують пам'ять під час вивчення нової дисципліни. Виникає необхідність не лише вивчати нові поняття, а й багато нових термінів, що позначають ці поняття. Також, часто автори невірно вживають їх.

2. Вимоги до форми (синтаксичний аспект):

– відповідність нормам мови, а саме: усунення професійних жаргонізмів (*onfleek* замість *precise* *lyarched brows and equally etched eyeliner, crispy* замість *the minute you walk out of the blow out salon, and your hairis fabulous, laid* замість *straight, flat-ironed hair*); заміна невластивих літературній мові форм (*T-zone* на *area of a person's face that includes the forehead, nose and chin*; *Coenzyme Q10, coenzyme Q, CoQ10, CoQ, Q10* на *ubiquinone*,

ubidecarenone; *6 Dete brows* на *six-dimensional eyebrows*), підпорядкування їх мовним вимогам (*BOTOX* дає можливість утворити похідне *botoxed*);

– короткість (лексична, формальна) є важливою вимогою до терміна, адже довгі складні терміни створюють незручності під час застосування в мові, порушується мовна економія. Лексична короткість (відсутність тавтології) полягає в тому, що в терміні зафіксована мінімальна кількість ідентифікаційних ознак, відсутність зайвих елементів із зайвою інформацією; наприклад, наступне словосполучення містить «зайвий» елемент: *malignant melanoma*. Згідно із вимогою формальній короткості, перевага надається лаконічним термінам, наприклад, термін *light amplification by stimulate demission of radiation* був заміненний на *laser*; *a botulinum toxin injections* на – *BTXA*;

– вимога дериваційної здатності тісно пов'язана з попередньою, адже від коротких термінів зручно утворювати похідні слова за участю одиниць нижчого рівня (суфіксів, префіксів, флексій), приміром, *pigment – pigmentation* (утворилося за допомогою додавання суфікса *-tion*) – *hyperpigmentation* (утворилося за допомогою префікса *-hyper*);

– наявність фонетичних, графічних, морфологічних, словотвірних, синтаксичних та інших варіантів термінів призводить до коливань в їх написанні та є причиною появи вимоги до інваріантності термінів – незмінності їх форми: *dermatophytosis – photodermatitis* (наведені приклади позначають одне поняття, проте їхнє написання відрізняється: перший складається з двох частин *dermato+phytosis*, а в другому спостерігаємо як ці частини помінялися місцями *photo+dermatosis*). Адже наявність різних варіантів одного терміна ускладнює комунікацію між фахівцями. Проте, часто незначні відмінності ведуть до семантичних диференціацій, які призводять до дискусій щодо системності термінів (іманентна властивість приналежності кожного терміна до певної системи термінів), систематичності термінів (відображення в формі терміна його місця в системі термінів і зв'язок з іншими поняттями), а також дефінітивної здатності терміна (наявності у терміна дефініції та відображення в формі терміна основних ознак позначуваного поняття);

– вмотивованість – це бажана ознака терміна, що надає можливість сформувати уявлення про позначене терміном поняття, краще зрозуміти та запам'ятати його. Адже поняття повинне містити потрібні й вичерпні ознаки, що розкривають сенс чи ідею поняття. Вмотивованість – це посередник між формою та змістом знака. Засобом процесу мотивації виступає найменування, а саме його внутрішня форма, яку інтерпретують як основу мотивації [10]. Ф. де Сосюр вважав, що вмотивованість тим повноцінніша, чим легше

її розкласти на частини, з яких можна зрозуміти значення цілого [17; 18]. Розгорнуте визначення вмотивованості знаходимо у М. Н. Яценецької: «Під словотвірною вмотивованістю розуміємо здатність слова виявляти внутрішню формально-носимову організацію на основі його двоєдиної (основної та формальної) співвідносності, що віддзеркалює наявні в мові способи і засоби передачі словесної інформації» [21].

Існують різні класифікації вмотивованості. Оскільки формування термінів проходить за різними способами, то, відповідно, і вмотивованість виявляється в них по-різному. Такі відмінності вмотивованості демонструють всю нелегітність проблеми, а відтак й різні варіанти вирішення. За Б. М. Головиним, виділяється синтаксичний, семантичний та морфологічний типи вмотивованості, що відповідають трьом способам творення термінів (синтаксичному, семантичному та морфологічному). Таким чином, усі термінскладні слова, терміни, утворені афіксальним способом, терміни-словосполучення є вмотивованими [5]. К. О. Левковська та В. Г. Гак пропонують споріднену класифікацію, у якій зовнішня вмотивованість – абсолютна або фонетична, а внутрішня (відносна) охоплює усі інші види. Внутрішня форма – це як апперцептивний образ, який визначається морфемною структурою слова чи виразу, що передбачає врахування їхніх морфологічних і семантичних особливостей. Своєю чергою, В. Г. Гак розподіляє внутрішню (відносну) вмотивованість на морфологічну (значення складових частин формує значення слова) і семантичну (переусвідомлення формує значення) [11, 23–32; 4].

Морфологічна вмотивованість визначається насамперед словотворчою моделлю лексичної одиниці, в той час як семантична – результатом взаємовідносин між словотворчими формантами і основою, між новим і попереднім значенням, між різними модифікаціями внутрішніх форм (наприклад, інтенсифікації, аутентифікації, зменшення). Прослідкувати відмінність між морфологічною і семантичною вмотивованістю можна на прикладі складних слів-термінів, де основне значення має «семантичне прочитання», а структурні характеристики є менш важливі. В основі семантичної вмотивованості лежить переусвідомлення, коли структурна модель нового терміна є сталою. Спільні та відмінні риси, які працюють синхронно, дозволяють об'єднати ці два типи в семантико-морфологічну вмотивованість, що всесторонньо характеризує структурно-семантичні особливості словотворчої архітектоники терміна [8].

За Є. С. Кубряковою, характерним прикладом семантико-морфологічної вмотивованості є аббревіація – скорочені варіанти слів чи виразів, які вмотивовані їх повною формою [3, 13; 2, 68–72]. В лінгвістиці це явище носить умовне найменування посередньої вмотивованості. Винятками з

правила виступають аббревіатури, які майже втрапили ознаки скорочення і стали повноцінними словами, хоча сліди імпліцитного все ж залишаються помітними, наприклад, *LASER*, *BOTOX*, *SMAS*, *MAC* [9].

Поняття «ступінь вмотивованості» охоплює такі групи термінів: вмотивовані терміни (цілком вмотивовані), які володіють і лексичною, і структурною вмотивованістю, наприклад, терміни утворені на основі метафоричного та метонімічного перенесення *key-hole surgery*, *harelip*, *ultrasonics calpel*; напіввмотивовані (опосередковано вмотивовані), що характеризуються або лексичною, або структурною вмотивованістю, приміром, терміни-аббревіатури, які є синонімами до термінів-словосполучень *LASER*, *BOTOX* та терміни-епоніми *Epstein-Barrvirus*, *Jacquet's massage*; невмотивовані, які мають нульову вмотивованість жаргонізму *elevens (wrinkles between eyebrows)*, *onfleek (precise lyar chedbrows and equall yetched eyeliner)*.

Необхідність задоволення вимоги вмотивованості терміна є дискусійною, адже явище вмотивованості не є досконалим. В. П. Даниленко стверджує, що вмотивованість номінації не завжди відбиває внутрішню логічну структуру поняття і не є орієнтиром для тлумачення терміна [7], тоді як В. М. Овчаренко та В. М. Лейчик вважають, що вмотивованість – це діючий мовний фактор, який значною мірою зумовлює розвиток і вдосконалення термінології [16; 12]. А. В. Суперанська наголошує, що вмотивованість допомагає зрозуміти та пояснити фактори первісно незрозумілі, створюючи асоціації за формою, кольором, фактурою, розміром тощо [19].

Слід зазначити, що явище вмотивованості відіграє важливу роль в поясненні термінів КЕМ, оскільки вмотивованість терміна конкретизує вагомні ознаки названого поняття, сприяє його осмисленню та запам'ятовуванню.

Вимоги до функцій (парадигматичний аспект):
– упровадженість терміна характеризується тим, на скільки загальноприйнятим термін є поміж фахівців, науковою громадою. На письмі частота використання термінів визначається за допомогою підрахунку термінів в тексті. За наявності декількох назв одного поняття, перевагу у використанні отримує те, яке є найбільш широковживаним та традиційно використовується у професійній сфері. В обіг слід прийнято вводити апробовані терміни, тоді як застарілі терміни, жаргонізми та діалектизми небажані. Щодо неологізмів, які позначають нові поняття та уточнюють вже існуючі, то у фаховій мові без них важко обійтися, як це ілюструє нижченаведений текстовий фрагмент: *A palette with four concealers (colour correctors) and two correctors hadestomatch any skin tone. A professional palette of four concealers and two corrector shades in a medium colour wave. Enriched with antioxidants and suited for all skin types, concealers can be used individually or combined to match any skin tone.*

Emollient-based formula of the concealers' delivers medium to full buildable coverage in a natural finish. Concealers help to correct skin tone and conceal dark circles, blemishes, moles, tattoos and birthmarks. У наведеному фрагменті описується одне поняття (косметичний засіб, який маскує дефекти шкіри), але його номінують два терміни: **concealer** і **colour corrector**. Проте підрахунок термінів в тексті виявив, що перевагу у використанні отримує саме термін **concealer**, який є найбільш широковживаним та традиційно використовується у професійній сфері;

– інтернаціональність є неминучим мовним явищем, яке полягає у тому, що зростає обмін науковою і технічною інформацією, з'являються терміни однакові або близькі за формою, які збігаються за змістом і вживаються в декількох (не менше трьох) національних мовах, наприклад: *detox, epilator* (від латинського *pilus* (англ. *hair*)), *telemedicine* від грецького *tele* (англ. *far, far off, operating over distance*) та латинського *medicina*). Залучення інтернаціоналізмів необхідно лише за умови відсутності питомих відповідників у мові. Дослідження термінології галузей косметології та естетичної медицини, яка, в основному, складається з латинізованих грецизмів та латинізмів, що асимілюються в англійську мову, підтверджує вищесказане. Англійська мова руйнує установлені моделі греко-латинських термінів завдяки своїй аналітичній структурі, пристосовуючи елементи класичних мов під сформовані національні норми і традиції. Зокрема П. Браун визначив такі переваги інтернаціональності галузевих термінологій, зазначивши, що спільний лексичний фонд а) сприяє повсякденній комунікації; б) має широке застосування у вивченні та викладанні іноземних мов; в) передає інформацію стосовно культурно-історичних контактів між різними народами; г) може інтерпретуватися як словник пан-європейської культури; г) робить вагомий внесок у дискусії стосовно іншомовних запозичень [22, 158-163].

Досліджено, що інтернаціоналізми є продуктивним джерелом поповнення термінології КЕМ. «Словниковий склад англійської мови відчуває іншомовний вплив: продовжується запозичення безеквівалентної лексики, нерозчленованих номінів, які замінюють розчленовані найменування, одиниці, що сприяють здійсненню експресивної функції мови; інші мови виступають джерелом нових дериваційних елементів; з інших культур запозичується значна кількість нових понять, які відбиваються в англійській мові шляхом калькування етимонів» [9].

– вимога до сучасності (або модерності) реалізуються тим, що нові терміни витісняють із вжитку застарілі: *mesotherapy, telemedicine, blepharoplasty, rhinoplasty* (з розвитку галузей КЕМ – поява нових технологій, процедур, засобів ітд – утворюються нові терміни). Наявні терміни повинні відпові-

дати сучасному стану науки. Нормалізація щодо застосування та використання термінів здійснюється галузевими фахівцями та лінгвістами. Після фіксації існуючих термінів відбувається добір найбільш якісних одиниць, і лише тоді можливе подальше творення термінів, які задовольняють вимоги часу. Після критичного перегляду термінів та перевірки їх системного використання певною предметною галуззю вони стають обов'язковими.

– у вимозі щодо милозвучності (мовної досконалості) закладено два аспекти. По-перше, орфо-епічна милозвучність необхідна для зручності вимови. Окрім того, термін не повинен викликати небажані асоціації, коли він вживається поза межами наукової галузі. Основним параметром милозвучності будь-якої мови є консонантний коефіцієнт – співвідношення голосних і приголосних. Голосні і приголосні – це універсальні одиниці, які використовуються у всіх мовах для утворення звукових форм значущих одиниць. Фонологічна система англійської мови складається з неоднакової кількості голосних та приголосних, і з цим пов'язана її особливість – в системі фонем досить мало голосних і багато приголосних. По-перше, при транскрипції текстів приголосних виявляється дещо більше, а в звуковій мові – менше. По-друге, консонантний коефіцієнт свідчить про те, що незважаючи на порівняно невелику кількість голосних фонем, в мовленні вони зустрічаються часто: *makeup, beauty* (в наведених прикладах спостерігаємо послідовне чергування голосних та приголосних, що зумовлює милозвучність слів) [1].

– езотеричність (навмисна недоступність значення), коли точне значення терміна відоме тільки спеціалістам. Відсутність експресії, образності, суб'єктивно-оцінних відтінків зумовлена бажанням завуальовувати дійсні значення термінів, використовуючи більш лояльні: *parentheses lines, lipstick lines – lines that etch vertically from the upper or lower lips and cause loss of volume that occurs with age, wrinkles between eyebrows – elevens. Терmini parentheses lines, lipstick lines, elevens* – це езотеричні терміни, хоча вони походять із загальноживаної мови, і, здавалося б, відомі всім, проте в контексті термінології КЕМ позначають поняття, які відомі лише спеціалістам.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізований матеріал дає можливість виділити основні канони «ідеального терміна», конкретизовані певною дисципліною та галуззю знань. Термін повинен бути точним, стилістично витриманим, виразним, з чітко окресленим значенням, влучним, дохідливим, таким, що легко запам'ятовується, адже ним користуються фахівці певних галузей для того, щоб запобігати різноманітним як мовних, так і професійних помилок. Вибірка досліджених термінів галузей КЕМ дозволяє зробити висновок, що дана термінологія має всі належні ознаки і задовольняє вимоги до термінів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарко Л. В. Фонетика современного русского языка. URL: <http://phonetics.spbu.ru/sites/default/files/res/man/004.html> (дата звернення: 18.11.2017).
2. Вакуленко М. О. Як записувати українські власні назви латинкою. Вісник геодезії та картографії. 1995. № 1. С. 68–72.
3. Володина М. Н. Интернациональное и национальное в процес се терминологической номинации. М.: Изд-во МГУ, 1993. 112 с.
4. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология. М.: Международные отношения, 1977. 264 с.
5. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах: учебное пособие для фил. спец. вузов. М.: Высшая школа, 1987.
6. Гринев-Гриневиц С. В. Терминоведение: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2008.
7. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. М.: Наука, 1977. 245 с.
8. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. 2000. 103 с.
9. Зацний Ю. А., Пахомова Т. О. Мова і суспільство: збагачення словникового складу сучасної англійської мови. Запоріжжя: Запорізький державний університет, 2001. 243 с.
10. Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. Перекладознавство (німецько-український напрям): підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Київський нац. університет, 2009. 544 с.
11. Левковская К. А. К проблеме значения слова. Вестник МГУ. Филология, 1978. № 1. С. 23–32.
12. Лейчик В. М. Люди и слова. М.: Наука, 1982. 175 с.
13. Лемов А. В. Система, структура и функционирование научного термина. Саранск: Изд-во Мордов. университета, 2000. 192 с.
14. Ліпінська А. В. Науково-технічна термінологія: навч. посіб. для дистанційного навчання / за ред. акад. М. І. Жалдака. К.: Університет «Україна», 2007. 219 с.
15. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии. М., 1961.
16. Овчаренко В. М. Структура і семантика науково-технічного терміна. Харків: Харківський університет, 1968. 70 с.
17. Синьо В. В. Лінгвістичні особливості німецької фахової мови лісівництва: дис. канд. філ. наук: 10.02.04. Ужгород, 2007. 223 с.
18. Соссюр де Ф. Курс общей лингвистики. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1999. 432 с.
19. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология. Вопросы теории. М.: Наука, 1989. 243 с.
20. Шевчук В. Н. Производные военные термины в современном английском языке. М.: Высшая школа, 1983. 231 с.
21. Янценецкая М. Н. Семантические вопросы теории словообразования. Томск: Изд-во Томского ун-та, 1979. 242 с.
22. Braun P. Internationalisms: identical vocabularies in European languages // Language Adaptation (edited by Florian Columas). Cambridge: Cambridge University Press, 1989. P. 158–163.
23. Ogden C. K. Basic English: a general introd. With rules and grammar. London: Paul, Trench, Trubner&Co., 1930. 100 s.

УДК 811.111'42

ФУНКЦІЇ ПАРЕНТЕЗИ В ОГЛЯДАХ СЕРІАЛІВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ОНЛАЙН-МЕДІА)

Борисович О. В.

Інститут філології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглянуто синтаксичні особливості жанру огляд телесеріалу (*TV recap*). Встановлено, що парентетичні конструкції є одним із найуживаніших засобів експресивного синтаксису в оглядах серіалів. На основі проведеного аналізу визначено структурні типи парентез. Розглянуто роль парентез у реалізації основних комунікативних завдань огляду, до яких входять переказ сюжету серії та оцінка. Простежено особливості використання вставних конструкцій для відображення позиції автора та створення ефекту діалогічності в текстах оглядів.

Ключові слова: огляд, онлайн-жанр, парентеза, синтаксис, оцінка, експресивність.

Борисович О. В. Функции парентезы в обзорах сериалов (на материале англоязычных онлайн-медиа). В статье рассматриваются синтаксические особенности жанра обзор телесериала (*TV recap*). Установлено, что парентетические конструкции являются одним из наиболее использованных способов экспрессивного синтаксиса в обзорах сериалов. На основе проведенного анализа определены структурные типы парентез. Рассмотрена роль парентез в реализации основных коммуникативных задач обзора, к которым относятся пересказ сюжета серии и ее оценка. В статье изучены особенности использования вводных конструкций для отображения позиции автора и создания эффекта диалогичности в текстах обзоров.

Ключевые слова: обзор, онлайн-жанр, парентеза, синтаксис, оценка, экспрессивность.

Borysovych O. V. The functions of parenthesis in TV recaps (based on online-media). The article deals with the syntactic features of TV recaps. The analysis of parenthesis shows that it is one of the most frequently used means of expressive syntax in TV recaps. The main structural types of parenthesis were identified. The use of parenthesis is analysed regarding the role it plays in performing the main communicative functions of TV recaps that include a summary of an episode and its evaluation. The article studies the peculiarities of parenthetical insertions used to show the writer's opinion and create the effect of a dialogue in TV recaps.

Key words: recap, online genre, parenthesis, syntax, evaluation, expressiveness.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Структурні особливості та функції парентетичних конструкцій неодноразово висвітлювалися у роботах вітчизняних та зарубіжних лінгвістів [1, 2, 7, 18, 19]. Інтерес до цього питання пояснюється їх функціональними можливостями та невизначеним мовним статусом. Парентетичні одиниці виділяють важливі елементи тексту та активізують увагу читача. Як показав аналіз, характерною рисою жанру огляд серіалів у британських та американських онлайн-виданнях є висока частота використання та функціональна різноплановість парентетичних конструкцій. Огляд серіалів (англ. *TV recap*) визначаємо як текстовий переказ сюжету однієї серії та її обговорення, що публікується в онлайн-медіа після показу серіалу в ефірі телебачення або на одному із потокових сервісів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвістичних дослідженнях останніх років значна увага приділяється використанню засобів експресивного синтаксису у сучасних ЗМІ [3, 5, 8, 9, 14, 15]. Одним із актуальних аспек-

тів дослідження є визначення ролі парентез у реалізації комунікативно-прагматичної установки адресанта у різних жанрах [4, 10, 11]. Синтаксичні особливості жанру огляду серіалу в онлайн-медіа ще не були об'єктом уваги дослідників.

Формулювання мети і завдань статті. Мета нашого дослідження полягає в аналізі ролі парентез у реалізації основних комунікативних завдань огляду серіалу – переказати сюжетну лінію та дати оцінку серії.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- визначити структурні типи парентез;
- розглянути роль парентез у реалізації основних комунікативних завдань огляду, до яких входять переказ сюжету серії та оцінка;
- простежити особливості використання вставних конструкцій для відображення позиції автора та створення ефекту діалогічності в текстах оглядів.

Об'єктом аналізу є парентетичні конструкції в жанрі огляд телесеріалу, а **предметом** дослідження їх функціональні та структурні особливості.

Матеріалом для дослідження стала довільна вибірка з текстів оглядів телесеріалів на сайтах

американських онлайн-видань, присвячених кіно і телебаченню, *The Vulture*, *TV Line*, *Entertainment Weekly* за 2009-2015 роки. Усього було проаналізовано 100 оглядів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під терміном парентеза розуміють синтаксичні конструкції у складі речення, які порушують лінійні синтаксичні зв'язки [1, 30]. Парентези є продуктивним засобом введення додаткової інформації, висловлення власної думки, оцінки, звернення до читача та оформлення посилань. Дослідники відзначають, що парентетичні конструкції можуть бути текстотворюючим засобом, коли вони містять інформацію, що відноситься до фонових знань, або їх інформація пов'язана зі змістом всього тексту [1, 43].

За структурою парентетичні одиниці діляться на такі, що складаються з одного слова, словосполучення, поширеного або складного речення. У проаналізованих оглядах представлені структурні типи парентетичних конструкцій різного обсягу, від одного слова до декількох речень, які можуть виділятися тире, дужками або їх комбінацією.

The story resumes with a prelude set at the rival (real) agency Young & Rubicam(3).

Roger had a poignantly amusing subplot dealing with child support – fretting whether to put his adult daughter “on the list of girls you give money to” (her words), and then re-entering the life of the child he had with Joan, at Joan’s invitation(3).

The cashier – who couldn’t look less thrilled to be pulled into this mess – gives Claire’s office number a call, which is answered by Rollins(2).

Виходячи з нашої вибірки, для оформлення парентетичних вставок автори оглядів серіалів віддають перевагу дужкам. На думку багатьох дослідників дужки володіють найбільшою здатністю виділяти інформацію і підкреслюють важливість виділеної частини [17].

Вставні конструкції можуть відноситися до всього речення або до окремої його частини, і бути на початку, в середині або кінці речення. З точки зору позиційних варіантів, парентетичні вставки в оглядах серіалів переважно займають інтерпозицію, розділяючи речення, або кінцеву позицію. У складі парентез також виділяють конструкції, що складаються з одного або декількох речень, які не входять в основне речення. Такі вставні речення виділяються дужками.

But, in Mad Men’s cruel universe, this is the way the Greatest Generation dies: not with a bang, but with a whimper, in the Wal-Mart of its era. (A&P was such a controversial near-monopoly that Congress passed predatory-pricing laws targeting the company. Wikipedia pulls up this line from A&P’s president in 1950, which was practically spoken by London Fog’s owner in the premiere: “I don’t see how any businessman can limit his growth and stay healthy.” Well, nobody on Mad Men is healthy.) (3).

Як показав аналіз матеріалу, парентези в оглядах серіалів різноманітні за своїм семантичним

наповненням, їх розуміння може забезпечуватися як найближчим контекстом так і на рівні всього тексту. Існують різні класифікації парентез за семантичним аспектом залежно від виду дискурсу і жанру. Для аналізу парентез в оглядах серіалів розділимо парентетичні конструкції на дві великі групи з урахуванням ролі парентез у реалізації основних комунікативних завдань цього жанру.

У комунікативному аспекті в огляді серіалу можна виділити сюжетний та оцінний блоки, а також блок додаткової інформації. До першої групи парентез відносимо інформативні вставки, які розширюють зміст висловлювання. Вони надають нову інформацію, яка відрізняється від теми основного речення, і з'являються тоді, коли потрібно доповнити зміст основного речення або дати пояснення. Здійснений аналіз оглядів показав, що за вмістом такого типу парентез можемо виділити інформацію, яка доповнює переказ сюжету, та інтертекстуальні відсилки.

Структурна несамостійність вставних речень, незважаючи на їх значну поширеність, зумовлює певну компресію інформації, яка міститься в них. Це дозволяє представити декілька розповідних ліній [1, 42]. Така особливість парентез дозволяє автору зробити переказ, відобразивши на явністю багатьох персонажів зі своїми сюжетними лініями та насиченість подіями. Парентези виконують різнобічні функції у доповненні сюжетного плану, основними з яких є опис дій, які відбуваються паралельно з дією основного речення, роз'яснення дій персонажів, уточнення та доповнення, необхідні для розуміння сюжету.

Things go from bad to worse when Wylie realizes Prima was on the stand when the email in question was deleted – and while Finn (who also gets questioned) sweetly takes on Kalinda’s case to protect attorney-client privilege, Kalinda’s Florrick-Agos computer buddy gets caught in a lie during his own interrogation by Wylie (2).

So Frank’s out millions of dollars with no way to raise more (his house and the casino are already double-mortgaged), and he is freaking (2).

This is the second episode this season in which he’s flat-out bribed another character (in this case Peggy) to get what he wants (3).

Парентези можуть мати ретроспективний характер і містити нагадування про події, які сталися у попередніх серіях, але мають важливе значення для розуміння сюжету. Таким чином, завдяки використанню парентез автору вдається розмістити у межах одного речення не лише різні смислові, але і часові плани [16, 158].

Then you forgot Weiner’s Law: For every seemingly positive action made by a character (i.e., Don’s showcase two episodes back), there will be a disproportionately horrible reaction (i.e., Don clobbered, robbed, and haunted last week) (3).

Як показав аналіз фактичного матеріалу, парентези є зручним способом цитування реплік

персонажів: *Don's still clinging to denial – "Everything is going to be fine" – but Betty is trying to live in the world now* (3).

Використовуючи парентези, автор вводить довідкову інформацію про акторів, авторів серіалу та новини, дотичні до серіалу. Інформація про акторів у парентетичних конструкціях може бути представлена у декілька способів. Автор огляду вказує імена акторів або надає додаткову інформацію про них одразу після зазначення ролі, яку вони виконують.

Turns out Diane's new billionaire Republican client R.D. (Oliver Platt) will part ways with the firm if Alicia rejoins (2).

And this week, she puts an imprudent amount of trust in the hands of famed political attorney Spencer Randolph (Alias vet Ron Rifkin), who takes on her case under the noble guise of upholding the democratic process – but turns out to be nothing more than a rook in the Democratic process of election malfeasance (2).

Додаткова інформація може вказуватися у вигляді гіперпосилань: *Even though Rust seems to be seeing clearly and speaking plainly, or at least in more illuminating metaphors, his partner and the C.I.D.'s new major (hello, Paul Ben-Victor) still act as if Cohle is sermonizing about humanity's "secretion of sense and feeling."* (3). Гіпертекстовість огляду серіалу як онлайн-жанру дозволяє вибудовувати міжтекстові зв'язки в мережі Інтернет, що впливає на спосіб отримання інформації та дозволяє адресату самому формувати текст і визначати його межі [15, 324].

У парентетичні вставки виносяться будь-яка інша інформація, необхідна, на думку автора, для розуміння сюжетних ліній, наприклад, у поданому нижче уривку міститься історична довідка про події, які відбувалися у 1960-х роках. Такий відступ необхідний для пояснення історичного контексту, на тлі якого розгортається конфлікт між персонажами.

There's much discussion of random, horrific violence (everybody's talking about Richard Speck's July 14, 1966 murder of eight nurses in Chicago), but this happens at the same time as a wave of racial violence that only the new secretary Dawn Chambers (Teyonah Parris) seems attuned to (3).

Хід переказу переривається коментарями автора, який не лише знайомить читачів із сюжетом, але й висловлює свою суб'єктивну позицію. Модально-оціночний тип парентези вважається найбільш експресивним, завдяки своєму експліцитно вираженому модальному характеру і створенню емоційного фону висловлювання [1, 39]. У оглядах серіалів об'єктом оцінки можуть бути сюжетні повороти, дії і репліки персонажів, візуальні елементи, гра акторів, робота сценаристів та режисерів.

He's stuck in a cramped little office with a concrete strut in front of his door; when he bangs his forehead on said column (in a collision so poorly staged

that at first I thought Pete was playing a prank on somebody I couldn't see), he decides he's had enough and calls a meeting with the other partners to demand a better space(3).

The whole thing mainly serves as a reminder that Glee spent multiple (slow, painful) episodes building up Ryder's catfishing storyline last season and has yet to ever resolve it (3).

Важливу роль у приверненні уваги читача до інформації у парентезах, відокремлених дужками або тире, відіграють пунктуаційні знаки, які інтонаційно відображають різні градації емоцій автора: впевненість, сумнів, захоплення тощо.

Caleb (he's back!) approaches Ezra at The Radley, where they bond about how Rosewood is confusing and it seems like the girls are always hiding something from them(1).

Afterward, Henry tells Betty, "I put my heart into things when something is important to me – or someone." (Is this line so bad it must be true? Or is it just bad-bad?)(3).

But Alicia's proposition turns dangerous when Peter uses his key – why does he still have a key?! – to enter Alicia's apartment(1).

Слід відзначити використання пунктуаційного знаку або сукупності декількох пунктуаційних знаків, що стоять у дужках і відносяться безпосередньо до попереднього слова, або частини речення, які вони виділяють: *It's Alicia, though, wearing a hoodie and jeans (!!!), who's ultimately most devastated by whatever Kalinda has planned* (2). Таке використання пунктуаційних знаків змінює модальність, допомагає актуалізувати додаткову інформацію, підвищує ступінь важливості [17,122].

Модально-оціночні парентези доповнюються використанням графічних засобів, таких як варіювання шрифтів та зміна розміру літер: *He then starts choking her from behind, she rips off a chunk of his mask (FINALLY someone thinks to do this!), and he runs away at the sound of police sirens* (2).

Для відображення суб'єктивної позиції автора та створення ефекту розмовного мовлення використовуються парентетичні конструкції з вигуками. *Elsewhere, the Liars have divided up their stalking. Spencer has to follow Mary, Emily gets Jenna (yay), and Hanna gets the scariest job of all: babysitting Elliot's burner phone* (1). У наведеному прикладі вигук *yay* вживається для того, щоб висловити задоволення або схвалення.

Для жанру огляд серіалу властивий високий рівень персоналізації та діалогічності. Як відзначають дослідники, засоби експресивного синтаксису сприяють діалогічності та драматизації структури розповіді та мають здатність реалізувати діалогічність монологічного письмового тексту у ЗМІ [16]. Парентези в усному мовленні використовуються не лише з метою надати адресату додаткову інформацію, але і переконати його та спонукати до відповідної реакції [13]. В оглядах серіалів формування діалогічності з викорис-

танням парентез відбувається через безпосереднє звертання автора до адресата. Таким чином автор акцентує увагу на важливих подіях або сценах та залучає читача до обговорення серіалу.

Frank and Ray meet in the bar where Ray passed out last week – did you notice the Lone Star neon sign/Season 1 nod on the wall? – and Semyon passes Velcoro the address, along with a vague promise that he can be Vinci chief of police next year if the investigation goes Frank's way (2).

Парентетичні конструкції в оглядах серіалів варіюються за обсягом від одного слова до декількох речень, тому в межах однієї вставки, виділеної тире або дужками, можна виокремити одразу декілька типів парентез. У проаналізованих оглядах часто неможливо провести чітку межу і розділити інформативні та оціночні парентези, наприклад, коли автор надає додаткову інформацію про акторів, одночасно коментуючи її: *But Dipple becomes enraged when Diane hires his nephew (Wesley Taylor, aka cute Bobby from Smash!) to stand in as the plaintiff* (2). У цьому

прикладі у вставній конструкції подана інформація про актора, який виконує роль нового персонажа, і його попередню роль і іншому серіалі, за якою він повинен бути знайомий глядачам, а також схвальна оцінка автора, яка передається лексичними та пунктуаційними засобами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, як показало дослідження, у оглядах серіалів використовуються структурні та смислові можливості парентез для переказу сюжету та оцінки серії. Проаналізовані парентетичні одиниці були розділені на дві великі групи за їх семантичним наповненням. Як засвідчив аналіз, такий поділ є досить умовним, оскільки різні типи парентез часто поєднуються. У комплексі з іншими мовними засобами вставні конструкції відіграють важливу роль у передачі думок і коментарів автора, описі емоційних реакцій під час перегляду серій та здійсненні мовленнєвого впливу на читача. Перспектива подальшого дослідження полягає у вивченні інших засобів експресивного синтаксису у жанрі огляду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова О. В. Проблемы экспрессивного синтаксиса. На материале английского языка: учеб. пособие. М.: Высш. шк., 1984. 211 с.
2. Гедминайте И. Ю. Особенности включенных предложений в современном английском языке : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. М., 1984. 180 с.
3. Глазкова М. Ю. Экспрессивный синтаксис в современной публицистике (на материале русскоязычных и англоязычных общественно-политических статей): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Ростов-на-Дону, 2010. 22 с.
4. Дергунова А. А. Роль парантетических конструкций в текстах новостей немецкоязычных СМИ. Вестн. МГОУ. Сер.: Лингвистика. 2012. № 5. С. 74.
5. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти: монографія. Вінниця: Нова Книга, 2009. 400 с.
6. Кормилицына М. А. Разговорность как реализация стратегии близости к адресату в современной прессе. Язык в движении: К 70-летию Л.П. Крысина. М., 2007. С. 268-276.
7. Кострова О. А. Экспрессивный синтаксис современного немецкого языка. М.: Флинта; Московский психолого-социальный институт, 2004. 240 с.
8. Куралева Т. В. Экспрессивный потенциал парантетических высказываний в англоязычном газетном дискурсе. Международный научный институт «Educatio». Ежемесячный научный журнал. №8. 2015. С. 50-51.
9. Пантелеева Е. А. Коммуникативно-прагматические свойства вводных и вставных элементов в современном русском языке (на материале художественных и публицистических текстов): дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Волгоград, 2005. 192 с.
10. Сворах Н. Я. Вставлені конструкції як елемент авторської репрезентації у текстах засобів масової інформації (на матеріалі української та французької преси). Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2009. Вип. 18. С. 125-135.
11. Тірон І. В. Особливості використання синтаксичних засобів експресії у веб-коментарях. *Studia linguistica*. 2011. Вип. 5. Ч. 1. С. 168–172.
12. Трубоченинова А. А. Языковая репрезентация оценки в немецкоязычной сетевой кинорецензии. Историческая и социально-образовательная мысль. 2015. Том 7. №6. Ч.2, С. 323-327.
13. Фадеева Л. В. Парантеза в немецкой диалогической речи: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Астрахань, 2005. 18 с.
14. Ходаковская И. В. О некоторых фигурах уточнения мысли в газетном тексте (парантеза, парэмбола, вставочный эпифаз). Личность – Слово – Социум: материалы VII международной научно-практической конференции в Минске, 11-12 апреля 2007 г. – Минск: Паркус плюс, 2007. С. 61-64.
15. Черемхівка Г. Є. Тропи і фігури у медіатекстах початку ХХІ ст.: автореферат дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2015. 18 с.
16. Чупцова А. В. Функции парентезы в оригинале и переводе (на материале произведений У. Фолкнера и их переводов на русский язык). Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2016. № 5(59). Ч. 2. С. 157-161.

17. Шишкина И. С. Парантеза в английском и немецком языках: семантико-синтаксические особенности и графическое оформление. Вестник ВятГГУ. 2009. № 2 (2). С. 120-125.

18. Dehe N., Kovalova Y. Parentheticals. John Benjamins Publishing, 2007. 314 p.

19. Kluck M. de Vries M. Ott D. Parenthesis and Ellipsis: Cross-linguistic and Theoretical Perspectives. De Gruyter Mouton, 2014. 358 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. EntertainmentWeekly. URL: <http://www.ew.com/> (дата звернення 12.02.15)

2. TVline. URL: <http://tvline.com/> (дата звернення 23.03.15)

3. TheVulture URL: <http://www.vulture.com/> (дата звернення 27.04.15)

КАТЕГОРИЗАЦІЯ АНГЛОМОВНИХ ГЕОФІЗИЧНИХ ТЕРМІНОКОНЦЕПТІВ

Брона О. А.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті досліджується категоризація англомовних геофізичних терміноконцептів з метою встановлення когнітивних фреймів, що лежать в основі стратегій тлумачення. Увагу приділено способам категоризації терміноконцептів, конкретизації змістового об'єму термінів як їх інтегративних елементів в наукових, науково-дидактичних та науково-популярних текстах.

Ключові слова: фрейм, терміноконцепт, структура, тлумачення, геофізика.

Брона О. А. Категоризация англоязычных геофизических терминоконцептов. В статье исследуется категоризация англоязычных терминоконцептов с целью определения когнитивных фреймов, лежащих в основе стратегий толкования. Обращено внимание на способы категоризации терминоконцептов и конкретизации содержательного объема терминов как их интегративных элементов в научных, научно-дидактических и научно-популярных текстах.

Ключевые слова: фрейм, терминоконцепт, структура, толкование, геофизика.

Brona O. A. Categorization of English-language geophysical termconcepts. The present article focuses on the ways of how to categorize English-language geophysical terminological concepts to establish cognitive frames that underlie defining strategies. Close attention is paid to the various modes of categorisation of the concepts and to the substantiation of the content value of terms as their integral elements. Workflow stages include the semi-automated screening for potentially possible definitions taken from the corpus of English-based research, educational and general-interest texts related to the field of geophysics, the empirical selection of examples, the identification of functional items and semantic labels used to set conceptual relations and categories. Results received by applying the frame approach clearly indicate the multi-dimensional nature of concepts and main parameters, which influence the strategy of defining them. Namely, they are as follows: the category of a concept, its place in the domain system of a conceptual framework, its discursive, cognitive and communicative background. The above approach allows analysing and specifying the semantic aspects of terminological concepts and terms as their constitutive components by performing a more refined evaluation based on the text corpus via a software tool. The inter-text comparison shows that definitions of terminological concepts depend on their contextual environment and indicate the degree of text specialization and professional register. The results of the study confirm the need for a further cross-text analysis of conceptual structures as a crucial step to devise the databases featuring representative forms of the domain knowledge, thus facilitating international scientific communication and knowledge transfer.

Key words: frame, terminological concept, structure, definition, geophysics.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

Тлумачення моделюють ядро концептосфери [2] предметної галузі. За Аристотелем, поняття слід розподіляти за класами; тлумачення перших репрезентують формальний зв'язок між категорією у вигляді концепту (позначуване), вербалізованого термінологічними одиницями, та вказують на гіперонім (рід) і комплекс характеристик, які дозволяють віднести його до певного класу (диференційна ознака). В загальній термінологічній теорії, яка базується на ідеях Е. Вюстера, тлумачення відіграє ключову роль в розмежуванні концептуальних понять, або в закріпленні значення до моменту його фіксації лінгвістичними/знаковими засобами.

Останніми десятиліттями відбувся значний зсув в інтерпретації онтологічних характеристик

концепту, тлумачення та лінгвокомунікативної реальності. Видається, що розуміння перехідності і динамічної природи концепту [13] переважило сприйняття його як універсалії. Дані когнітивістики свідчать, що концепти, по суті, існують у вигляді багатоярусної асоціативної мережі, яка «перезавантажується» кожного разу при її активації [4]. Тлумачення в профільних академічних текстах відрізняються від класичних типологій [12], бувають нечіткими [9], а ономасіологічний підхід не гарантує адекватної фіксації лінгвістичної або контекстуальної термінологічної варіативності в текстах, призначених для різної цільової аудиторії. Тому, з метою досягнення комунікативного успіху, з огляду на ймовірність різної фахової підготовки адресата і адресанта, постає актуальна потреба у встановленні базових схем формулювання тлумачень терміноконцептів через з'ясування семантики термінів як їхніх елементів.

Функціональний підхід передбачає, що всі предметно-орієнтовані мови зазвичай транслюють

знання з певної галузі науки, а тому їх можна вважати посередником при передачі наукової та професійної інформації. Відповідно, в фокусі сучасних досліджень у сфері предметно-орієнтованого дискурсу необхідно зважати на міждисциплінарний підхід, який включає елементи дискурс-аналізу, фреймового аналізу, когнітивної лінгвістики, лінгвістики тексту та описового термінознавства з урахуванням факторів «динамізму, багатомірності та комунікативного виміру» [11, 34] останнього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія розвитку термінознавства свідчить, що до середини 20 ст. першочергова увага приділялася не лінгвістичним аспектам творення термінів, не опису і аналізу мовної поведінки суспільства, а зусиллям, спрямованим на прикладні аспекти застосування знань. Незважаючи на те, що знання оформлюються, організовуються і передаються здебільшого через мову, при укладанні тогочасних галузевих терміносистем семантичною складовою часто нехтували. З кінця 20 – початку 21 ст. відзначається поштовплення дослідницьких інтересів до семантики термінів (І. А. Журавльова, 2005), когнітивно-лінгвістичних (Р. Faber, 2012) і соціокогнітивних (R. Temmerman, 2000) аспектів термінологічних одиниць, їх динаміки і мультимірності (К. Kageura, 2002), застосування синтаксичного аналізу для ідентифікації лексичних зв'язків (F. Smadja, 1993), з'ясування способів символізації предметно-орієнтованого знання засобами мови на основі методики корпусного текстового аналізу (D. Glynn, 2010), а також встановлення змістового наповнення галузевих терміноконцептів (Н. В. Савінова, 2011; О. І Піддубцева, 2014; Д. В. Плисак, 2014; В. N. Madsen, Н. Е. Thomsen, 2009), режимів і фреймів формулювання їх тлумачення (І. О. Голубовська та ін., 2012; В. Lönneker-Rodman, 2002; С. J. Fillmore, 1982).

Мета статті, на тлі зазначеного вище, вбачається у встановленні режимів категоризації англійських термінологічних концептів з галузі геофізики в рамках корпусного аналізу. Завдання статті – проаналізувати формалізований і семантичний план тлумачень зазначених вище терміноконцептів. Практична частина базується на парадигмі когнітивного термінознавства [4] і передбачає застосування дефініційних шаблонів, оскільки вони видаються зручним інструментом з'ясування багатоплановості концептів, особливо якщо когнітивно-семантичні компоненти, виокремлені для окреслення змісту концепту, різняться в залежності від контексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Матеріалом дослідження слугували англійські наукові, науково-дидактичні та науково-популярні тексти з галузі фізичної геології, як одного з розділів геологічної науки. При порівнянні декількох тлумачень одного концепту стає оче-

видним той факт, що вибір стратегії тлумачення залежить від декількох чинників, включно із перспективою репрезентації змісту концепту в предметній галузі, стилі тексту, дискурсивних чинників і мовних засобів.

На емпіричному рівні аналіз текстів підтверджує гіпотезу, що стратегії тлумачення характеризуються різноплановістю і залежать від типу дискурсу, предметної галузі і стилю. Показовий приклад полягає в тому, що на початковому етапі аналізу з текстового корпусу було отримано шість потенційних тлумачень терміноконцепту "physical geology", два з яких виявилися пограничними випадками, тобто таким, які можна вважати вірогідними тлумаченнями.

В сфері обробки природної мови проблеми видобування тлумачень з текстів розглядали з різних позицій. Морфосинтаксичні схеми, які передбачали формування аналітичного типу тлумачення [8], були вдосконалені завдяки застосуванню граматичних правил [14]. В окремих підходах демаркація тлумачення і не-тлумачення відбувається через методику машинного навчання [3], а застосування комбінації граматичних правил і класифікаційних параметрів стало найбільш успішним [15]. У перелічених спробах загальною проблемою виявився низький поріг пошуку або низка точність при видобуванні тлумачень з несистематизованого і неструктурованого корпусу. Тому, з огляду на вищевказане, пропонуємо півавтоматизований підхід, суть якого полягає в використанні лексико-граматичних моделей для відбору потенційних тлумачень, але розмежувати тлумачення і не-тлумачення будемо в ручному режимі.

Фреймовий аналіз терміносистем використовується для узгодження концептуальної і когнітивної площини профільних знань та текстової реальності. Він базується на адаптованій і модифікованій версії фреймової семантики Ч. Філмора [7] і принципах когнітивної лінгвістики. Зазначений підхід дозволяє вибудовувати конфігурацію профільних галузей на основі дефініційних шаблонів і створювати контекстуальні проєкції предметних (терміно)концептів [6]. Моделі дефініційних шаблонів базуються на корпусному матеріалі. Він слугує основою для з'ясування типових концептуальних характеристик і зв'язків, які послідовно відображають на схематичній карті категорій.

Дефініційні шаблони окремих концептуальних категорій представлені у вигляді поєднання семантичних ролей, напр., інструмент, місце-положення, агенс, пацієнс, і класів концептів, напр., об'єкт, властивість, явище, подія. Концептуальна структура предметної галузі описується через події або стани, зв'язок між якими встановлюється на основі різнопланових семантичних зв'язків між класами терміноконцептів, напр., is_a, part/whole_of, type_of, causes/caused_by, has_form. Вказані семантичні рамки моде-

люють когнітивні структури з метою делімітації значення термінологічних одиниць, як основних вербалізаторів змісту терміноконцептів.

Міжстильовий аналіз англomовних тлумачень (терміно)концептів з галузі фізичної геології базувався на адаптованій моделі, запропонованій П. Фабер [5] при дослідженні екологічної терміносистеми (ecolexicon.ugr.es), в яку було введено декілька додаткових типів семантичних зв'язків і концептуальних категорій. Типову модель геофізичного процесу можна представити у вигляді наступного фрейму:

Natural agent (Природний агент): heating, cooling, solidification, pressure → спричиняє процес (causes process): magmatism, sedimentation, metamorphism → впливає на (affects): mantle, crust, surface → результат (results in): earthquakes, eruptions, mountain formation, foliation і т.д.

Корпусний аналіз тлумачень було проведено методом порівняння англomовних предметно-орієнтованих текстів, поділених на три підкорпуси за стилем: науковий, науково-дидактичний і науково-популярний. Кількісні показники підкорпусів були наступними: науковий стиль – 3 тексти, 11 700 слів; науково-дидактичний – 4 тексти, 13 200 слів; науково-популярний – 3 тексти, 12 620 слів.

Перший крок аналізу полягав в виокремленні базових елементів, визначенні частин мови, граматичних характеристик слів, словникових форм за допомогою програми SketchEngine (www.sketchengine.co.uk). Подальші кроки передбачали наступне: виокремлення потенційних тлумачень за лексико-граматичними шаблонами, перевірка потенційних тлумачень і маркування тлумачень за семантичними зв'язками та категоріями.

Відбір потенційних тлумачень проводився на основі комплексу лексико-синтаксичних моделей [1]. Деякі моделі демонстрували структуру аналітичного тлумачення ([N]-is_a-[NP]), інші лише вказували на слово/фразу-тригер (термін, «визначається як», «відомий як», «тобто», «назива-

ється», «або»). Останній спосіб дозволяє виокремити тлумачення інших форматів. Шаплони для науково-дидактичного (НД) і науково-популярного (НП) стилю практично співпадають, в науковому (Н) – формат ([N]-is_a-[NP]) практично не зустрічається, що пояснюється наявністю фахових знань у цільовій аудиторії.

Вказані шаплони не вважаються кінцевими. Передбачається, що подальше дослідження виявить додаткові маркери лексико-синтаксичних моделей. В Таблиці 1 подано результати перевірки текстового корпусу програмним (Пр.) і емпіричним (Емп.) способом.

Вище наголошувалося на варіабельному характері тлумачень, тому емпірична перевірка включала співпрацю із викладачами дисциплін геологічного циклу, як носіями фахових знань. Реченням, які містили пояснення термінологічної одиниці (позначуваного) у будь-якій формі, було присвоєно принаймні один маркер, і вони ввійшли до переліку потенційних тлумачень. Декілька речень було додано до списку, хоча вони не містили прямої вказівки на гіперонім. Більшість речень довелося відкинути, що видно з таблиці; декілька речень отримали статус пограничних та реконтекстуалізованих випадків. Для аналізу було відібрано лише справжні тлумачення. Пограничні і реконтекстуалізовані випадки в рамках даної роботи не враховувалися, хоча вони також демонструють важливі концептуальні зв'язки. В окремих тлумаченнях відстежувалися декілька типів шаблонів. Остаточний перелік склав 9, 30 і 22 прикладів відповідно для наукового, науково-дидактичного, науково-популярного стилів англomовного геологічного дискурсу.

Наступний етап дослідження передбачав визначення галузево-специфічних концептуальних категорій та зв'язків з метою подальшої ідентифікації функціональних одиниць і семантичних маркерів. Класифікація геофізичних терміноконцептів за семантичними класами проводилася на основі домінантних аспектів геологічної науки, встановлених за

Таблиця 1

Шаплони формулювання англomовних тлумачень геофізичних терміноконцептів у текстах наукового, науково-дидактичного та науково-популярного стилів

ЛС модель	Н		НД		НП	
	Пр.	Емп.	Пр.	Емп.	Пр.	Емп.
term	4	1	19	6	22	5
N-be-N	7	4	68	15	62	17
N-be-used	3	1	35	10	33	12
N-represent	10	6	18	9	16	7
N-mean	5	2	9	7	10	8
N-refer-to	8	3	7	4	9	4
be-called	6	4	54	39	49	32
be-defined a	7	5	7	3	5	2

логіко-понятійними характеристиками у співпраці з фахівцями предметної галузі. З прагматичних міркувань в процесі ідентифікації початковий набір класів доповнювався. Фактично отриманий перелік містить 15 класів, включаючи *area, landform, territory, process, time, structure, composition, geophysical phenomenon, measure, layer, characteristics, properties, substance, boundary, function*.

В кожному тлумаченні спочатку визначався терміноконцепт і, за наявності, його гіперонім. Відповідно до інформації, поданій у тлумаченні, терміноконцепт (і гіперонім) розподілявся до семантичного класу. Щодо іншої частини тлумачення, в якій здебільшого подано диференційні ознаки терміноконцепту, додаткові операції зі встановлення семантичних класів на даному етапі нашого дослідження не проводилися. Окрім цього, було визначено активовані контекстом концептуальні зв'язки. Поданий нижче приклад ілюструє описану методику:

"Atolls are circular reefs or small islands of calcareous sand built by waves that rim lagoons at places along the reef ring" [10, 66].

Позначуване: **atoll** [*is_a*] → Клас позначуваного: **geological structure** → Гіперонім: [*type_of*] **reef** → Клас гіпероніма: [*made_of*] **calcareous sand** → Диф. ознака: [*has_function*] **rims lagoon** → Диф. ознака: [*is_located*] **along the reef ring**.

В такий спосіб «atoll» визначається через присутні у тлумаченні семантичні категорії і зв'язки, а саме ті, що вказуються на *function* і *location* його гіпероніму. Загалом, на базі текстового корпусу вдалося встановити 10 типів зв'язків (*causes, caused_by, is_a, type_of, defined_as, has_result, has_form, has_location, has_function, has_attribute*). Серед них найбільш частотними виявилися ті, які вказують на *location, attribute, cause* та *function*, що дає підстави стверджувати, що вони віддзеркалюють базові семантичні ознаки концептів у галузі фізичної геології.

Частотність семантичних категорій терміноконцептів вказує на деякі тематичні відмінності між підкорпусами текстів. В науково-дидактичних і науково-популярних текстах фіксується більша кількість тлумачень елементів рельєфу земної поверхні (наприклад, *plate, seafloor, plateau*), натомість в наукових текстах наголошується на геологічних явищах, об'єктах і речовинах (наприклад, *paleomagnetism, convergence, trench, sulphur*). Такі відмінності вказують на неоднорідність формування тлумачень геофізичних реалій для різних за стилем текстів.

В контексті дослідження також зроблено спробу з'ясувати розповсюдження семантичних зв'язків між категоріями концептів. Припущення полягало

в тому, що концепт певної категорії буде визначатися за допомогою певного набору зв'язків, формуючи типовий фрейм тлумачення для кожної категорії, а відтак, і сукупну когнітивну модель предметної галузі. Наприклад, категорія «процес», як правило, тлумачиться в термінах інтенсивності, динаміки і тривалості в часі; категорія «геологічний об'єкт» – форми, місця розташування і причин виникнення, хоча було зафіксовано випадки, коли процесуальна категорія переймає функцію агенсу: *weathering creates sediments (primarily mud and sand) and soil; weathering breaks down rocks that are either stationary or moving*.

Подані вище дані дослідження узгоджуються з думкою про те, що когнітивним структурам, які обумовлюють режими репрезентації знань в предметно-орієнтованих текстах, притаманний неуніверсальний характер, і вони залежать не тільки і не стільки від контексту, стилю або переконань автора, але й від мовного втілення формулювання тлумачення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Етапи роботи передбачали півавтоматизований відбір потенційно можливих тлумачень з корпусу англомовних геологічних текстів наукового, науково-дидактичного та науково-популярного стилів, емпіричний відбір прикладів, ідентифікацію функціональних одиниць і семантичних маркерів відносно концептуальних категорій і зв'язків. Результати, отримані завдяки застосуванню фреймового підходу, чітко вказують на багатовимірність концептів та на основні параметри, які впливають на стратегію тлумачення, а саме категоризацію терміноконцепту, його місце в системі концептів предметно-орієнтованої галузі, дискурсивний і комунікативний фон. Такий підхід дозволяє проаналізувати та конкретизувати семантичні аспекти терміноконцептів і термінів, як їх інтегративних елементів. В ході міжстильового порівняння з'ясувалося, що тлумачення терміноконцептів демонструють залежність від контекстуального середовища.

Отримані дані підтверджують необхідність і надалі провадити аналіз предметно-орієнтованих концептуальних структур на основі різних за стилем текстових корпусів з інших галузей геологічної науки, як важливого кроку для формування баз репрезентативних форм предметних знань. Окрім цього, було б доцільно з'ясувати причини наявності розбіжностей в когнітивних фреймах, які, можливо, обумовлені динамічною природою терміноконцептів, де шари, що складають когнітивні рамки концепту, можуть перебудовуватися або змінюватися внаслідок передачі фахових знань або розширення наукової бази.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мозжерина Е. С. Автоматическое построение онтологии по коллекции текстовых документов. «Электронные библиотеки: перспективные методы и технологии, электронные коллекции»: сб. науч. тр. 13-й Всероссийской научной конференции RCDL-2011. 2011. С. 293–298.

2. Пастухова М. С. Понятие концептосферы в когнитивной лингвистике (на примере концепта «Успешность»). Вестник МГЛУ. 2008. № 552. С. 120–127.
3. Aussenac-Gilles N., Condamines A. Variation and Semantic Relation Interpretation: Linguistic and Processing Issues. Proceedings of the 10th Terminology and Knowledge Engineering Conference, 19-22 June 2012, Madrid, Spain. P. 106–122.
4. Faber Benitez P. The cognitive shift in terminology and specialized translation. MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación. 2009. № 1. P. 107–134. DOI: 10.6035/MonTI.2009.1.5.
5. Faber Benitez P. (Ed). A cognitive linguistics view of terminology and specialized language. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton. 2012.
6. Faber Benitez P. et al. Process-oriented terminology management in the domain of Coastal Engineering. Terminology. 2006. № 12(2). P. 189–213. DOI: 10.1075/term.12.2.03fab.
7. Fillmore Ch. J. Frame semantics and the nature of language. Annals of the New York Academy of Sciences: Origins and evolution of language and speech. 1976. Vol. 280/1. P. 20–32.
8. Klavans J. L., Muresan S. Evaluation of DEFINDER: A system to mine definitions from consumer-oriented medical text. Proceedings of the 1st ACM/IEEE-CS joint conference on Digital libraries. 2001. P. 201–202. DOI: 10.1145/379437.379488.
9. Leitchik V. M., Shelov S. D. Commensurability of scientific theories and indeterminacy of terminological concepts. Indeterminacy in terminology and LSP: Studies in honour of Heribert Picht. 2007. P. 93–106.
10. Charles C. C. Physical Geology: Earth Revealed. 9th ed. 2011. 670 P.
11. Sager J. C. A Practical Course in Terminology Processing. 1990. 258 P.
12. Seppälä S., Schreiber Y., Ruttenberg A. Textual and logical definitions in ontologies. Second International Workshop on Definitions in Ontologies (IWOOD 2014). 2014. Vol. 1309.
13. Temmerman R. Questioning the univocity ideal. The difference between socio-cognitive Terminology and traditional Terminology. Hermes, Journal of Linguistics. 1997. Vol. 18. PP. 51–90.
14. Westerhout E. Definition extraction using linguistic and structural features. WDE '09: Proceedings of the 1st Workshop on Definition Extraction. 2009. – P. 61-67.
15. Westerhout E., Monachesi P. Creating glossaries using pattern-based and machine learning techniques. Proceedings of LREC. 2008. PP. 3074–3081.

УДК 811.111'42

ВЕРБАЛЬНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КЛЮЧОВОГО КОНЦЕПТУ БРИТАНСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ *INSULARITY* / *ОСТРІВНІСТЬ*

Бурдейна О. Р.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Статтю присвячено дослідженню номінативного поля ключового концепту британської лінгвокультури *INSULARITY* / *ОСТРІВНІСТЬ*. Особливу увагу приділено характеристиці польової організації концепту *INSULARITY* / *ОСТРІВНІСТЬ*.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, номінативне поле, польова структура.

Бурдейная О. Р. Вербальная объективация ключевого концепта британской лингвокультуры *INSULARITY* / *ОСТРОВНОСТЬ*. Статья посвящена изучению номинативного поля ключевого концепта британской лингвокультуры *INSULARITY* / *ОСТРОВНОСТЬ*. Особое внимание уделяется характеристике полевой организации концепта *INSULARITY* / *ОСТРОВНОСТЬ*.

Ключевые слова: лингвокультурный концепт, номинативное поле, полевая структура.

Burdeina O. R. Verbal objectivation of *INSULARITY* as the key concept of the British linguoculture. The article aims at investigating the nominative field of the key concept of the British linguoculture *INSULARITY*. In the course of investigation representations by means of language units have been analyzed. Semantic components of the notion *INSULARITY* and part of speech representation have been revealed. Conceptual field structure including the specification of the core and periphery has been modeled. At the linguo-cognitive level the nominative means are systematized. Concept *INSULARITY* is verbalized by the part of speech productivity of the lexeme *insular*; etymologically related words, synonyms, associates, phraseological units and free collocations.

Cognitive and semantic features of the nominative units in the course of the seme organization specification have been singled out, aimed at arrangement of the conceptual content, which includes: narrow-minded, physically/emotionally isolated, islander, localized on an island, relating to, forming an island. The key lexeme of the concept *INSULARITY* is an attribute *insular* which is a prioritized means of the content transmission. Concept is objectified as a substantive, adjective, verb and adverb.

INSULARITY is a segment concept containing elements of a multilayered structure which includes a prototypical image of the object (person/ thing/ phenomenon) evaluated as *insular* and enclosed by object relating and ethic segments. Periphery is encompassed by the semantic components of the synonyms, associates, phraseological units, part of speech productivity of the key lexeme *insular* and attributive characteristics.

Key words: linguocultural concept, nominative field, field structure.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Семантико-когнітивний ракурс розгляду мовних одиниць, пов'язаний із проблематикою взаємозв'язку мови і мислення, та їх лінгвокультурний опис на основі тріади: мова – культура – свідомість залишаються актуальними в дослідженнях мовних проявів етнічного менталітету.

Актуальність роботи визначає загальна спрямованість сучасних лінгвокогнітивних студій на вивчення відтворених мовними формами ментальних репрезентацій знання у свідомості людини. У зв'язку з цим виникає необхідність системного та інтегрованого аналізу лінгвальних та когнітивно-прагматичних параметрів концепту *INSULARITY* / *ОСТРІВНІСТЬ*, який є детермінантом менталітету в цілому і британського менталітету зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Семантико-когнітивні особливості мовних репрезентацій були об'єктом дослідження багатьох науковців як у вітчизняній, так і в зарубіжній лінгвістиці (Н. І. Андрейчук, О. А. Бабелюк,

М. М. Болдирев, В. Д. Бялик, С. Г. Воркачов, С. А. Жаботинська, О. С. Кубрякова, А. П. Мартинюк, З. Д. Попова, О. О. Селіванова, Ю. С. Степанов, Й. А. Стернін, Р. М. Фрумкіна, R. Jackendoff, R. Langacker, A. Wierzbicka та ін.), проте дослідження відображення менталітету засобами вербалізації ключового концепту лінгвокультури *INSULARITY* / *ОСТРІВНІСТЬ* ще не було предметом спеціальної наукової розвідки.

Мета статті полягає у дослідженні специфіки об'єктивації концепту *INSULARITY* / *ОСТРІВНІСТЬ* мовними засобами. Досягнення мети передбачає вирішення таких **завдань:** визначити поняття концепту *INSULARITY* / *ОСТРІВНІСТЬ*, схарактеризувати його номінативне поле та описати польову структуру.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вслід за Р. Ленекером [6, 147] та Р. Джекендофом [5, 286], вважаємо концепт *INSULARITY* / *ОСТРІВНІСТЬ* одним зі складників концептуальної системи. Важливість поняття концептуалізації для роботи полягає у процесі утворення концептів як результату концептуалізації [1; 4, 93]. Концепт *INSULARITY* / *ОСТРІВНІСТЬ*, таким чином, є результатом пізнавальної діяльності людини, який полягає в осмисленні інформації, тобто концептуалізації.

Враховуючи різноманіття шляхів апеляції до концепту [3], до INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ ми апелювали за допомогою різнорівневих мовних одиниць – лексем та фразеологічних одиниць.

Концепт INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ стає вихідною базою для виокремлення відповідної сукупності мовних засобів, поєднаних із концептом властивостями репрезентації, вербалізації або об'єктивації. Визначено основні мовні репрезентації концепту за відповідними критеріями і приналежністю до одиниць, які вербалізують і складають номінативне поле концепту [3, 94].

Основними критеріями відбору лексем-номінацій концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ були: близькість, тотожність та асоціативність із ознаками острівності, а також етимологічна спорідненість із лексемою *insular*. Базовим критерієм відбору спільнокореневих лексем слугує етимологічна спорідненість із лексемою *insular*. Синоніми концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ відібрано за критерієм близькості або тотожності значень. Асоціати – за асоціативним критерієм.

Засоби лексикалізації концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ представлено прямими номінаціями: синонімічними засобами мови, одиницями різних частин мови, словотвірною поєднаніями із ключовою лексемою *insular* та асоціатами;

У результаті суцільної вибірки із синонімічних, асоціативних та ідіоматичних словників англійської мови встановлено групу синонімів, асоціатів та ідіом, які асоціюються з основними семантичними ознаками острівності та формують номінативне поле концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ.

Описуючи зміст концепту, В. А. Маслова розрізняє ядро та периферію. З. Д. Попова вважає, що концепту властива польова організація, його структура включає ядро, де представлено найяскравіший образ. Прототипний образ ядра має індивідуальний та чуттєвий характер, більш абстрактні ознаки складають периферію концепту. Польова організація концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ тлумачиться як сегментна модель, структурована ядром та периферією, яка забезпечує механізм опрацювання та збереження інформації у свідомості людини.

Периферія концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ складається із семантичних ознак синонімів, асоціатів, фразеологічних одиниць (далі ФО) та паремій, які дистрибуються до відповідних прошарків польової організації концепту. Статус периферії вказує на ступінь віддаленості ознаки від ядра за конкретністю чи наочністю образної репрезентації, а не за малозначністю концептуальної ознаки. Її приналежність до певної польової зони передає яскравість у свідомості носія відповідного концепту [3, 58-62].

Когнітивні прошарки, або сегменти концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ є результатом відображення пізнання навколишнього світу. Сукупність базового прошарку та додаткових когнітивних ознак компонує змістовий обсяг концепту [3, 62].

Згідно з даними лексикографічних джерел, концепт INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ представлений 6 поняттєвими ознаками, які можна дистрибувати на рівноправні абстрактні сегменти. Ключовою лексемою ЛК INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ є прикметник *insular*, що актуалізується у переважній більшості значень, згідно з даними лексикографічних джерел, і є пріоритетним засобом передачі змісту концепту. Іntenсіонал (31 %) разом з імплікаціоном (10 %) лексичного значення є носіями морально-етичних та об'єктно-реляційних компонентів значення.

Отже, вслід за З. Д. Поповою [3], визначаємо концепт INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ як сегментний із елементами багаторівневої структури, який включає базовий чуттєвий прошарок – прототипний образ об'єкта, що оцінюється як *insular*, оточений двома рівноправними за рівнем абстракції сегментами – «об'єктно-реляційним» та «морально-етичним». Окрім чуттєво-образного ядра та сегментного прошарку, концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ властиве інтерпретаційне поле – сукупність слабо структурованих предикацій, які вміщують тлумачення деяких концептуальних ознак [3, с. 64].

Польова організація концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ, таким чином, представлена сегментною структурою із елементами багаторівневої моделі, яка включає чуттєво-образне ядро, два сегменти та інтерпретаційне поле. Перший представлений поняттєвими ознаками – пов'язаний з островом; який формує острів, розміщений на острові, другий – обмежений у поглядах, незацікавлений у інших культурах, замкнутий, усамітнений. Аналіз частотності поняттєвих ознак на матеріалі 15 лексикографічних джерел встановив кількісне домінування «морально-етичного» сегменту.

На периферії концепту перебувають різноманітні визначення синонімів, тлумачення, відображені у стійких словосполученнях, характеристика словотвірної продуктивності ключової лексеми, просторові, якісні, колірні та ін.. Таким чином, інтерпретаційне поле концепту представлено у декількох аспектах – аналіз синонімів, асоціатів, стійких словосполучень, словотвірної продуктивності та різноманітних характеристик.

Згідно зі здійсненим кількісним аналізом синонімічного ряду (64 лексеми) лексеми *insular*, встановлено кількісне переважання таких синонімів як: *provincial, parochial, narrow, petty* та *narrow-minded*, що свідчить про актуальність певної сфери діяльності за критерієм частотності. Спираючись на дані тлумачних словників, сформовано зміст периферії польової організації INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ семантичними ознаками синонімів-номінацій.

Синоніми розширюють основне словникове значення ключової лексеми *insular* і характеризують її з двох семантичних сторін. За даними лексикографічних джерел спільними для синонімів-номінацій концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ є 2 значення, властиві лексемі

insular: 1) *Disjunction. Physical isolation / Emotional state*: cut off, alien, separated, apart, restricted, detached, secluded, removed, remote, island, outlying, out-of-the-way, lonely, lonesome, discrete, distinct, enisled, sufficient disjunctive, regional, sole, sequestered, alienated, asunder, bipartite, clannish; 2) *Uninterested in other cultures / Narrow-minded*: blinkered, small-minded, parish-pump, small, small-town, sectarian, local, obscure, lilliputian, little, picayune, biased, back, authoritarian, bigot, borne, aloof, intolerant, lone.

Складником інтерпретаційного поля є асоціати. Загалом інтерпретаційне поле утворено 933 асоціатами із такими когнітивними ознаками як ISLAND, UNITY, IRRELATION, REGION, IMPIETY, MISJUDGMENT, DISJUNCTION, CONVENTIONALITY. Згідно з кількісною кореляцією асоціативних груп, сформованих за асоціацією із лексемою *insular* та згрупованих за класифікаційними ознаками, найповніше відображена група асоціатів із ознакою DISJUNCTION, яка складає 257 лексем (29%) за співвідношенням із загальною кількістю асоціатів.

Невід'ємним складником інтерпретаційного поля вважаємо фразеологічну зону, наповнену ФО (634 одиниці) як засобами вербальної репрезентації концепту INSULARITY. ФО асоціюються з семантичними ознаками концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ (вужкість поглядів, замкнутість, ізольованість) та входять до синонімічного ряду *insular* та асоціативного поля концепту.

Усі ФО розподілено за семантичними ознаками та виокремлено наступні класифікаційні ознаки: *Disjunction. Physical isolation; Disjunction. Emotional State; Island; Hypocrisy; Misjudgment; Misjudgment. Xenophobia; Conventionality; Region; Irrelevance; Unity. Singularity; Unity.*

Значну частину інтерпретаційного прошарку концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ організовано характеристиками, класифікованими за Л. Г. Бабенко [2], котра здійснила спробу категоризації мовної дійсності. Класифікація атрибутивних ознак, відібраних на матеріалі текстів BNC (1), етимологічно споріднених іменників *insularity, island, islander, insulator, insulation, isle, islet, isolation* представлена різними категоріями. Наприклад, *island* є елементом простору, до числа його визначальних рис входить величина та розмір, що класифіковано за ознакою – сприйняття предмету: *large,*

great, tiny, small, little. Земна поверхня острову та її ознаки характеризуються як *man-made, natural.* Ознака надприродності групує такі прикметники – *enchanted, mysterious, mythical, whimsical, magical, atmospheric, magic.* Загалом, номінативні одиниці представлено значною різноманітністю характеристик, які доповнюють інтерпретаційний прошарок та уможливають отримання більш повного уявлення про концепт INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ як депозитарій різних ознак.

Зауважимо, що чітке структурування польової організації когнітивними прошарками концепту невластиве, проте можливо визначити когнітивні прошарки та встановити ядро концепту із переліком ознак [3, 61].

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Концепт INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ вербалізований частиномовно продуктивною лексемою *insular* (adj.), етимологічно спорідненими лексичними одиницями (напр. *island* (n.), *isolation* (n.) тощо), синонімами (*private, separate*, тощо), асоціатами (*illiberal, intolerant* тощо), фразеологічними одиницями (*jump to conclusions, between the devil and the deep blue sea* тощо) та вільними словосполученнями (*middle-aged insularity, floral island* тощо).

INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ є сегментним концептом із елементами багаторівневої структури – прототипним образом об'єкта (людини / предмета / явища), який оцінюється як *insular*, оточений «об'єктно-реляційним» та «морально-етичним» сегментами. Периферія містить інтерпретаційне поле, організоване поняттєвими ознаками синонімів, асоціатів; тлумаченнями фразеологічних одиниць; словотвірною продуктивністю ключової лексеми та атрибутивними характеристиками.

Отож, в англійській мові концепт INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ репрезентований номінативним полем синонімів (64 лексеми), асоціатів (933 одиниці), ФО (634 одиниці), семантичних ознак яких насичують периферію польової структури.

Перспективним видається дослідження варіантологічного аспекту відображення менталітету лінгвальними, когнітивними та прагматичними параметрами засобів-вербалізаторів концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ в американському та австралійському варіантах англійської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аскольдов С. А. Концепт и слово. Русская словесность. От теории словесности к структуре текста : Антология / ред. В. П. Нерознак. Москва: Академия, 1997. С. 267 – 279.
2. Бабенко Л. Г. Синопис идеографического описания русской лексики как форма репрезентации категоризации мира. Горизонты современной лингвистики: традиции и новаторство. Сб. в честь Е. С. Кубряковой. Москва: Языки славянской культуры, 2009. С. 592 – 613.
3. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж: Истоки, 2001. 192 с.
4. Краткий словарь когнитивных терминов / ред. Е. С. Кубрякова. Москва: Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. 245 с.
5. Jackendoff R. Semantic Structures Current Studies in Linguistics. UK : 18 MIT Press, 1990. 322 p.
6. Langacker R. W. Foundations of cognitive grammar. Stanford: Stanford University Press, 1987. 575 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. British National Corpus. URL: <http://corpus.byu.edu/bnc> (дата звернення 16.09.2016).

СЮЖЕТОТВОРЧА ФУНКЦІЯ ЕКФРАЗИСУ В РОМАНАХ АЛІ СМІТ

Глущенко Г. Б.

Класичний приватний університет

У статті розглянуто особливості функціонування екфразису в постмодерністському художньому тексті. З'ясовано роль екфразису як сюжетотворчого компонента літературного твору. Матеріалом для аналізу стали романи сучасної шотландської письменниці Алі Сміт «Autumn» та «Howtobeboth».

Ключові слова: екфразис, сюжетотворча функція, інтермедіальність

Глущенко А. Б. Сюжетообразующая функция экфрасиса в романах Али Смит. В статье рассматриваются особенности функционирования экфрасиса в постмодернистском тексте. Устанавливается роль экфрасиса как сюжетотворческого компонента литературного произведения. Материалом для анализа послужили романы современной шотландской писательницы Али Смит Autumn и Howtobeboth.

Ключевые слова: экфрасис, сюжетобразующая функция, интермедиальность.

Glushchenko G. B. Plot Forming Function of Ekphrasis in Ali Smith's Novels. The article focuses on the peculiarities of ekphrasis functioning in a postmodern text characterized by intermediality which is based on the interaction of multiple arts codes. It gives a short overview of researches being done in the area and elaborates on the notion of ekphrasis as being based on the principle of intersemiotic translation that involves a combination of intertextuality and intemediality features. The article also presents an analysis of numerous ekphrastic pieces available in two novels by a contemporary Scottish author Ali Smith, namely Autumn and How to be both, which allowed us to identify the author's specifics and innovative use of the phenomena. In particular, it is a wide range of ekphrasis objects including both visual, such as pictures, collages, photos, films, and non-visual, such as songs and social networking sites. The article also argues that ekphrasis in Ali Smiths' novels is not as much a verbal representation of a visual art object as a description of its "reading", comprehending and epiphany on the part of characters. Ekphrasis in Ali Smiths' novels is mainly represented as following the eyes of a viewer – from separate details to understanding the whole – as opposed to actual seeing a wok of art when the general impression comes first, followed by focus on details. In both novels the specific "reading" of art pieces by characters turns to be the basis of the plot and explains its moves, so the research concludes that in these works ekphrasis has a narrative, plot forming function.

Key words: ekphrasis, plot forming function, intermediality.

Постановка проблеми. Останні десятиліття характеризуються взаємопроникненням різних видів та напрямів мистецтва, зокрема тенденцією до синтезу та синергії різних художніх засобів у тексті. Відповідно, у вивченні тексту з'являється поняття «інтермедіальність» як особливий тип внутрішньотекстових взаємозв'язків, що ґрунтується на взаємодії кодів різних видів мистецтв. Наразі спостерігається підвищення інтересу дослідників до взаємодії різнопланових кодів у художньому тексті та перекодування іконічних знаків у вербальні, що безпосередньо пов'язане з екфразисом, адже доба постмодернізму ініціювала зміну його функцій. З'являються оригінальні тексти, самобутність яких зумовлена, поміж іншого, новаторським використанням екфразису. Отже, **мета** цього дослідження – дослідити специфіку використання екфразису в таких текстах, а саме в романах Алі Сміт Autumn і How to be both. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: уточнити зміст поняття «екфразис» у сучасній лінгвістиці, уста-

новити новітні модифікації функцій екфразису в зазначених творах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У низці робіт вітчизняних і зарубіжних авторів розглядаються різні аспекти екфрази та екфрасичних текстів. На жаль, у рамках статті неможливо зупинитися на всіх вартих уваги дослідженнях, тож окреслимо основні напрями. Так, ведеться дискусія щодо визначення самого явища та його меж, зокрема в роботах Н. Брагінської [4], П. Вагнера, Дж. Хеффернена, Г. Скотта, Т. Мітчела [6]. Такі дослідники, як І. Арнольд, Ю. Лотман, А. Іванченко приділяли увагу методам аналізу екфразисних фрагментів і підходам до їх вивчення, М. Янсон, Е. Городницький та інші – аналізу функцій екфразису, співвідношенням зображення та нарративу. О. Яценко пропонує цікаву комплексну класифікацію екфразисів за обсягом, референтом, атрибуцією й іншими формальними й змістовними принципами.

Значна кількість сучасних закордонних досліджень за темою проводиться на базі поетичних творів. Так, можна відзначити ґрунтовну працю Д. Кеннеді, присвячену екфразису в сучасній британській поезії, дослідження М. Янссона з

оглядом історії розвитку екфразису в шведській поезії від доби Романтизму до сучасності й аналізом його функцій в роботах вибраних шведських модерністів, у яких він мав вирішальне значення.

Вітчизняні науковці здебільшого розглядають це явище на матеріалі романів, як-от Т. Бовсунівська у роботі, побудованій на матеріалі роману «Корабель дурнів» Грегори Нормінтона [2], О. Яценко у дослідженні, присвяченому візуальному коду у романі Дж. Фаулза «Маг» [12], або Ю. Ващенко в статті щодо немиметичного екфразису в романі А. Роб-Гріє «У лабіринті» [5].

Виклад основного матеріалу дослідження. Коротко зупинимося на змісті поняття «екфразис». У класичному розумінні екфразис – це репрезентація в тексті якогось із творів мистецтва. Т. Бовсунівська у своїй роботі [2] на значному теоретичному матеріалі простежує еволюцію екфрази від стилістичної фігури та словесної емблеми в античності до специфічного жанру доби постмодернізму – роману-екфрази, заснованому на принципі гіпертексту, який є породженням процесу синтезу мистецтв у сучасному світі. П. Вагнер, Дж. Хеффернен, Г. Скотт, Т. Мітчел визначають екфразу як словесне вираження візуальної образності (verbal representation of visual representation), при цьому під візуальною образністю вони розуміють не тільки твори мистецтва, але й будь-який інший предмет зображальної реальності (артефакт), створений людиною, а поняття «словесне вираження» включає не лише великий опис у тексті, але й стислу характеристику чи навіть просте згадування візуального артефакту [6].

Не обминув екфразис увагою й всевітньо відомий спеціаліст із семіотики У. Еко. На його думку, це не просто опис твору мистецтва, а різновид інтерсеміотичного перекладу, під час якого візуальний текст перекладається у письмовий – процес, зворотній більш звичному нам перекладу письмового тексту у візуальний, як-от із книги у фільм або комікс [9]. Під час такого перекладу, вважає Н. Брагінська, не тільки слово набуває властивостей зображальності, але й «зображення наділяється властивостями оповідальності» [4, 261].

Підсумовуючи здобутки досліджень за темою, можна сформулювати таке визначення терміна: екфразис (або екфряза) – прийом, в основі якого лежить принцип інтерсеміотичного перекладу, який поєднує в собі риси інтертекстуальності й інтермедіальності. Щодо критеріїв для проведення демаркаційної лінії між звичайним описом і екфразою, приєднуємося до думки Я. Юхимук, яка виділяє такі характеристики як експресивність, нарративність, репрезентативність та імагологічність [11, 156].

Екфрази в творах сучасної шотландської письменниці Алі Сміт, зокрема в романах *How to be both* і *Autumn*, задовольняють усім цим критеріям і виступають не просто невід'ємною складовою, а й основою наративу.

Творчість цієї авторки – на жаль, мало відомої в Україні – користується прихильністю як критиків, так і широкого загалу читачів. Визнана однією з найбільш новаторських романістів, які наразі пишуть у Британії, Алі Сміт також є свого роду літописцем, який міцно тримає руку на пульсі сучасних соціально-політичних проблем країни. Виданий лише через кілька місяців після виходу Великої Британії з ЄС роман *Autumn* настільки точно відтворює особливості життя після Брексіт, що виникає відчуття, ніби «світ, у якому ми живемо, паралельно відіграється в текстах Сміт у режимі реального часу» [14]. Як каже авторка, "*here's an old story so new that it's still in the middle of happening*" (1, 113).

В основі сюжету цього роману – різні етапи стосунків літнього чоловіка Деніела Глюка, в минулому – автора пісень, та сусідської дівчини Елізабет на 69 років молодшої за нього. Ці стосунки почалися, коли Елізабет було 8 років, і Деніел наглядав за дівчинкою на прохання її матері. Чоловік став справжнім другом і ментором для дівчини, познайомив її зі світом мистецтва та літератури. Одного дня Деніел пропонує дві гри на вибір: *Every Picture Tells a Story* або *Every Story Tells a Picture*. Елізабет вибирає перший варіант, і він починає описувати образи, ніби вихоплюючи їх нізвідки, щоб викликати реакцію з боку дівчинки:

"The background is rich dark blue, Daniel said. A blue much darker than sky. On top of the dark blue, in the middle of the picture, there's a shape made of pale paper that looks like a round full moon. On top of the moon, bigger than the moon, there's a cut-out black and white lady wearing a swimsuit, cut from a newspaper or fashion magazine. And next to her, as if she's leaning against it, there's a giant human hand. And the giant hand is holding inside it a tiny hand, a baby's hand. More truthfully, the baby's hand is also holding the big hand, holding it by its thumb. Below all this, there's a stylized picture of a woman's face, the same face repeated several times, but with a different coloured curl of real hair hanging over its nose each time –" (1, 48).

Вони обговорюють уявні картини та колажі, емоції, які ті викликають, навіть фізичні відчуття – наприклад, від уявного дотику до рожевого мережива на уявному колажі, і за кожним зображенням постає історія: історія кохання, смерті, жіночності, бунту проти «світу чоловіків».

Проте насправді сама авторка грає в протилежну гру – *every picture tells a story* – адже її оповідь врешті решт веде до справжніх картин, а саме до картин художниці шістдесятих років минулого століття Полін Боуті (Pauline Boty), єдиної жінки в Британії, яка працювала в стилі поп-арт, була свого часу надзвичайно знаменитою, а після скандалу та ранньої смерті – незаслужено забутою. Нещодавно її творчість повторно відкрито, і цікавість до неї зростає.

Книга не містить репродукцій описаних у ній зображень – і не дарма. Будь-хто може знайти їх

в Інтернеті та переконатися, що екфраза та візуальний об'єкт справляють враження по-різному. Картина діє миттєво й безпосередньо, як цілісний образ, у якому потім проявляються деталі. Але екфраза у цьому творі побудована від деталей, кожна з яких має значення для нарратора, і з них складається значення цілого. Це не сама картина, а її бачення Деніелом і сприйняття з боку Елізабет. Описуючи картину дитині, чоловік, немов фокусник кроленят зі шляпи, дістає з власної пам'яті один яскравий елемент за іншим. Він малює словами, і кожне слово важливе: наприклад, рука дорослого не просто велика, а *гігантська*, і вона не просто тримає дитячу, а та й сама тримає руку дорослого за великий палець. Зауважимо, що речення Деніела позбавлені оцінних компонентів, об'єкт опису отримує оцінку вже в словах Елізабет.

Авторство картин розкривається в романі, як і в житті Елізабет, не відразу – у другій половині книги. Ставши дорослою, вона натрапляє в букністичному магазині на уцінений каталог виставки робіт Полін Боуті, що відбулася в шістдесятих роках, і, заінтригована тим, що навіть вивчаючи мистецтво ніколи не чула про цю британську поп-арт художницю, починає гортати каталог. Спочатку Елізабет вражена картинами, які настільки "witty and joyous and full of unexpected colour and juxtapositions", що вона несвідомо починає посміхатися, а то й сміятися вголос. Але потім одна з робіт привертає її увагу – дівчина впізнає деталі, почути в дитинстві, і пильно розглядає колаж:

"Her body was a collage of painted images. A man with a machine gun pointing at the person looking at the picture formed her chest.

A factory formed her arm and shoulder.

A sunflower filled her torso.

An exploding airship made her crotch.

An owl.

Mountains.

Coloured zigzags.

At the back of the book was a black and white reproduction of a collage. It had a large hand holding a small hand, which was holding the large hand back" (1,96).

Цей екфразис відтворює не стільки картину, скільки процес упізнання та осягнення твору дорослою жінкою. Поступовість та інтенсивність цього процесу підкреслено тим, що кожна деталь наведена окремим реченням в окремому абзаці, при цьому нові елементи описано повніше, а впізнані – лише зазначено короткими односкладними називними реченнями.

Текст роману містить іще кілька прямих екфразисів, побудованих на картинах у каталозі, оцінні компоненти яких передають бачення головної героїні та мотивацію її вчинків. Так, наступний екфразис (колаж під назвою *It's a Man's World*) допомагає зрозуміти, чому Елізабет вирішила змінити тему дисертації та звернутися до питань гендеру та фемінізму в творчості Боуті (тут і далі підкреслення наше – Г. Г.):

"The other picture was of a fleshy strip of images superimposed over a blue/green English landscape vista, complete with a little Palladian structure. Inside the superimposed strip were several images of part-naked women in lush and coquettish porn magazine poses. But at the centre of these coy poses was something unadulterated, pure and blatant, a woman's naked body full-frontal, cut off at the head and knees" (1, 99).

Приклади екфразису в цьому творі Алі Сміт не обмежуються лише картинами. Вочевидь, це відображає зростання значення візуальності в сучасному житті та культурі. Так, відвідуючи в лікарні 101-річного Деніела у близькому до коми стані, доросла Елізабет засинає над книгою і бачить сон, у якому світ утратив кольори, усе навкруги стерильно біле. Потім з'являється Деніел, який, немов фокусник яскраві хустинки, витягує просто із себе насичені кольори. Коли Елізабет прикидається, перед її очима стоїть картина: натовп оточує Деніела, люди протягують йому свої білі речі, а під ногами чоловіка розташовані анонімні твіти з коментарями щодо його дару змінювати речі.

Інтермедіальність роману поширюється і на кінематограф. Так, намагаючись пояснити присіпчивому службовцю свої відчуття від абсурдності бюрократичної ситуації, Елізабет відтворює абстрактний кіноепізод:

"...like the way if you're watching a film or a drama and there's a child cycling away on a bicycle and you see the child going, getting further away, and especially if you watch this happen from a camera position behind that child, well, something terrible's bound to be about to happen to that child, for sure it'll be the last time you'll see that child, that child still innocent, anyway." (1, 21).

Також, у вигляді імпліцитних екфразисів у романі зустрічаються пізнавані образи сьогодення, які трансформуються в підсвідомості Деніела, що перебуває на межі життя та смерті, створюючи відповідну атмосферу. Наприклад, у 2015 році перші шпальти всіх відомих європейських видань обійшли фотографії викинутих на пляж тіл трьох-річного сирійського хлопчика й інших біженців, які потонули, намагаючись дістатися Греції. Фото мали значний резонанс і підняли обговорення проблем мігрантів на новий рівень. Ось як трансформувалися ці фото в романі (Деніелу здається, що після смерті він опинився на березі моря):

"On the shore, though, there's a washed-up body. He goes to look. Is it his own?"

No. It is a dead person.

Just along from this dead person, there is another. Beyond it, another, and another.

He looks along the shore at the dark line of the tide-dumped dead.

Some of the bodies are of very small children. He crouches down near a swollen man who has a child, just a baby really, still zipped inside his jacket, its mouth open, dripping sea, its head resting dead on the bloated man's chest" (1, 13–14).

Autumn – не єдиний твір Алі Сміт, створений на перетині різних видів мистецтва. Наразі найнасиченішим екфразисом романом, на нашу думку, є *How to be both* – фіналіст Букерівської премії 2014 р., лауреат Премії Голдсміт у 2014 р. та Жіночої літературної премії Бейліз у 2015 р.

Це захопливий художній твір, який виріс із кількох фактів з історії мистецтва. У ньому органічно переплітаються зворушлива й дотепна історія Джорджії – сучасного підлітка, що переживає смерть своєї матері в Кембріджі, та історія створення фресок Франческо дель Косса в Італії п'ятнадцятого століття. У своєму інтерв'ю претендентів на Букеровську премію авторка каже: "I tend to think all the arts are related and that the most exciting things happen, to them and us, when they cross the borders into the other arts" [13].

Отже, центральне місце в романі посідає екфразис – опис і трактування фресок Франческо дель Косса Джорджією, її матір'ю, замовником і самим художником – класичний «діалог перед картиною» перетворюється буквально в діалог з автором картини.

Варто зауважити, що діалогічний екфразис «прочитання» однієї з фресок матір'ю Джордж є концептуальним, сюжетотворчим. У сюжетній лінії, що відповідає сучасності, жінка (сама відома феміністка) розглядає зображення та привертає увагу дочки до певних гендерних ознак, які, на її думку, свідчать, що фрески могла намалювати жінка:

"...vaginal shape here on that beautiful worker in the rags in the blue section, the most virile and powerful figure in the whole room <...> And how the open shape at his chest complements the way the painter makes the rope round his waist a piece of simultaneously dangling and erect phallic symbolism <...> The way he used that figure of the effeminate boy, the boyish girl, to balance the powerful masculine effect of the worker, and how this figure holds both an arrow and a hoop, male and female symbols one in each hand. On this alone I could make a reasonably witty argument for its originator being female, if I had to" (2, 182–183).

Історично чи фактично ідея жіночості дель Косса нічим не підкріплена. Цей екфразис в романі є свого роду епіфанією, і друга сюжетна лінія саме й розкриває історію обдарованої дівчини епохи Відродження, яка видавала себе за чоловіка, щоб стати художником і досягти успіху в чоловічому світі.

Прямий, неопосередкований сприйняттям автора чи персонажів екфразис фресок представлено у вигляді завдання, яке чітко формулює замовник:

WITHIN EACH SECTION. THERE WILL ALSO BE. ANOTHER DIVISION. CAUSE EACH MONTH. WILL BE DIVIDED. TOP TO BOTTOM. INTO 3 PIECES. AT THE TOP. THE MYTHICAL GODS. ARRIVE IN CHARIOTS. WITH THE SEASONS. MINERVA, VENUS, APOLLO. <...>

Borse dispensing justice to aged loyal infidel – here. Borse presenting gift to Court Fool – here. St Giorgio day palio – round about here. Gathering of poets – up there. Gathering of university scholars, professors and wise men – up over ther..." (2, 70–71).

Цей екфразис, хоча й дискретний, досить довгий – понад чотири сторінки, і в художньому плані не надто цікавий, проте він не тільки дає уяву про задум і цілісну картину, а ще й слугує еталоном, з яким ми порівнюємо результат, створений художником і «прочитаний» іншими персонажами. Найповніше «прочитання» фрески наведено від імені підлітка Джордж, яка супроводжує матір у поїзді до Італії. Джордж не знається на мистецтві, і перед нами екфразис, який представляє собою, за визначенням Л. Геллера, «в першу чергу – запис послідовності руху очей та зорових вражень <...> образ не картини, а бачення, осягнення картини» [10, 10]. Спочатку погляд дівчинки вихоплює окремі деталі, не в змозі охопити всю композицію цілком:

There are unicorns pulling a chariot here and lovers kissing there, and people with musical instruments here, people working up trees and in fields there. There are cherubs and garlands, crowds of people, women working at what looks like a loom up there, and down here there are eyes looking out of a black archway while people talk and do business and don't notice the looking..." (2, 146).

Погляд дівчинки переходить від деталі до деталі, що передається використанням простих речень з однорідними членами та повтореннями слів *here* та *there*, які не вказують на реальне розташування об'єктів або зв'язок між ними, а скоріше показують враження від розміру та складності фрески. Багато деталей відсилають нас до різних епізодів із життя Франческо дель Косса (наприклад, уламки цеглин відсилають до дня, коли мати показала їй, що навіть з уламків можна створити щось прекрасне), а отже – виступають основою сюжету.

Згодом Джордж осягла задум фрески цілком, у поєднанні цілого та частин:

"It is like everything is in layers. Things happen right at the front of the pictures and at the same time they continue happening, both separately and connectedly, behind, and behind that, and again behind that, like you can see, in perspective, for miles. Then there are the separate details, like that man with the duck. They're all also happening on their own terms. The picture makes you look at both – the close-up happenings and the bigger picture..." (2, 148).

Джордж розуміє творчу новацію Франческо – намагання передати одночасність і співприсутність усього разом: світла й темряви, тепла й прохолоди, близькості й відстані. На текстовому рівні це передається повторенням конструкцій із *both*, що відсилає нас до назви роману.

У жодному випадку екфрази Алі Сміт не вдається до екзегези, не намагається тракту-

вати суть художнього твору. Її екфрази психологічні, коли «акцент переноситься з опису самого твору на опис суб'єктивного враження» [12, 51]. Або, як каже авторка в устами матері Джордж, "...which comes first? What we see or how we see?" (2, 178).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження показує, що екфразиси в романах Алі Сміт виконують різні функції, основними з яких є концептуальна та

сюжетотворча, і утворюють складну смисло-структуру. Різноманіття типів об'єктів екфраз, до яких включено соціальні мережі та телебачення, є проявом інтермедіальності постмодерністського тексту та допомагає відтворювати сучасну динаміку комунікативних процесів. Перспективним напрямом вважається поглиблення уявлень про сюжетотворчий екфразис на матеріалі творів інших авторів, пошук спільних і відмінних рис і способів відтворення екфразису в тексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Проблемы диалогизма, интертекстуальности и герменевтики. СПб., 1995. 65 с.
2. Бовсунівська Т. В. Роман-екфрасис «Корабель Дурнів» Грегори Нормінтона. Мовні і концептуальні картини світу. Київ, 2011. URL: http://www.philolog.univ.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2011_38/059_068.pdf (дата звернення 12.12.2017).
3. Бочкарева Н. С. Экфрасический дискурс в романе Трейси Шевалье «Дева в голубом». Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. 2011. – Вып. 1 (13). С. 96–106.
4. Брагинская Н. В. Экфрасис как тип текста (к проблеме структурной классификации). Славянское и балканское языкознание. Карпато-восточнославянские параллели. Москва, 1977. URL: http://ivgi.rsuh.ru/binary/85126_8.1258568006.7876.pdf (дата звернення 19.11.2017).
5. Ващенко Ю. А. Немиметический экфрасис в структуре визуального кода романа А. Роб-Грийе «В лабиринте». Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». 2013. № 1080. Вип. 69. С. 95–100.
6. Экфразис: Вербальні образи мистецтва: монографія / за ред. Т. Бовсунівської; [пер. з англ. І. Малішевської, з пол. та рос. Д. Литовченка]. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2013. 237 с.
7. Иванченко А. В. Основные подходы к изучению экфрасиса в художественном тексте. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». 2015. №14. С. 152–155.
8. Лотман Ю. М. О семиосфере. Труды по знаковым системам. Вып. XVIII. Тарту, 1984. С. 5–23.
9. Умберто Эко. Сказать почти то же самое. Опыты о переводе. СПб., 2006. 587 с.
10. Экфрасис в русской литературе: сб. трудов Лозаннского симпозиума / под ред. Л. Геллера. Москва: МиК, 2002. 215 с.
11. Юхимук Я. В. Экфразис як функціональна складова інтермедіальності та інтертекстуальності / Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія «Філологія. Літературознавство». 2015. Т. 259. Вип. 247. С. 155–160.
12. Яценко Е. В. «Любите живопись, поэты»: Экфрасис как художественно-мировоззренческая модель / Вопросы философии. Москва, 2011. № 11. С. 47–57.
13. Ali Smith – Longlist author interview // The Man Booker Prize. URL: <http://www.themanbookerprize.com/ali-smith-longlist-author-interview> (дата звернення 10.10.2017)
14. Jansson M. Retelling the painting. International Innovation. URL: https://lir.gu.se/digitalAssets/1442/1442090_retelling-the-painting.pdf (дата звернення 05.01.2018)
15. Kennedy D. The ekphrastic encounter in contemporary British poetry and elsewhere // ResearchGate. URL: https://www.researchgate.net/publication/290785721_The_ekphrastic_encounter_in_contemporary_British_poetry_and_elsewhere (дата звернення 05.08.2017)
16. Scholes L. Autumn by Ali Smith, book review // The Independent. URL: <http://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/reviews/autumn-ali-smith-book-review-hamish-hamilton-a7369711.html> (дата звернення 10.12.2017)

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Smith A. Autumn. London: Penguin Books, 2016. 170 p. (ebook)
2. Smith A. How to be both. London: Penguin Books, 2015. 448 p. (ebook)

УДК 81'367.625

ЗАПЕРЕЧНІ ПРЕФІКСИ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Глушук-Олея Г. І.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті досліджено основні префікси іспанської мови, які, окрім власне заперечного, передають різні відтінки значень, включених до кола негациї, як-от: протилежність, опозитивність, контрарність, контрадикторність, привативність тощо.

Ключові слова: заперечення, заперечний префікс, твірна основа, іспанська мова.

Глушук-Олея А. И. Отрицательные префиксы в испанском языке. В статье рассматриваются основные приставки испанского языка, которые, кроме отрицательного, передают другие значения, входящие в круг значения негации, как например: противоположность, оппозитивность, контрарность, контрадикторность, привативность и т.д.

Ключевые слова: отрицание, отрицательный префикс, образующая основа, испанский язык.

Glushchuk-Oleia G. I. Negative prefixes in Spanish. The article deals with the basic prefixes of the Spanish language, which, in addition to the negative, convey other meanings that are included in the circle of the negation meaning, for example: opposites, contrasts, perivativity, etc. Contradictory prefixes denote the opposite property (anormal, ilegal), lack of action, essence, quality (analfabético, ilegible), inversion of some action or previous situation (deshacer, desordenar). The specified prefixes deny a certain semantic feature of the creature basis in such a way that the created morphological unity contains the opposed value to the first one. Among the negative and the privilege we note the prevalence in youth jargon: a- (acojonar – asustar, amelonarse ← melón – enamorarse, atontarse – volverse tonto, amorcillarse – volverse obeso, aplatarse – estar en un lugar inactivo); anti- (antibaby, antiaborto, antidroga, antisida; antitrabajadores); des- (descocarse – no pensar, despechugarse – abrir el pecho, desnudarlo, desmelenarse – perder las inhibiciones, descojonarse, desengancharse – dejar de usar droga); im-, in- (impepinable – indudable). Negative prefixes are divided into: opposite, contradictory, and negative, separately we distinguish self-denial, prefixes with negative connotations and values of depression / incompleteness etc. An overview of the prefixes we have selected with different shades of values within the scope of the negative (denial, opposition, exclusion, privacy, inferiority, restriction, negative connotation, etc.) does prove that the semantics of the objection can not be qualified as homogeneous and limited in the interpretation, but instead, additionally due to the morphological productivity of the Spanish language and the creativity of native speakers.

Key words: negation, negative prefix, forming basis, Spanish.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. У нашому науковому доробку словотворчі засоби вираження заперечення ми відносимо до частково спеціалізованих оскільки, по-перше, вони не завжди однозначно позначають власне заперечення, а протидію, контрарність, захист, негативне ставлення тощо; по-друге, беруть участь в інших морфологічних схемах для створення, наприклад, відіменникових, відприкметникових і віддієслівних каузативних дієслів (префікси *a-*, *des-*, *in-*, *in-*). Саме тому **актуальність** наукового пошуку визначається спрямованістю мовознавчих студій до вивчення функціонування мовних категорій, у нашому випадку – заперечення, на різних рівнях мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Заперечними вважаються префікси, що позначають протилежну властивість (*anormal*, *ilegal*), відсутність дії, сутності, якості (*analfabético*, *ilegible*), інверсію якоїсь дії чи попередньої ситуації (*deshacer*, *desordenar*) [7, 716]. Серед заперечних та привативних зазначимо поширені у

молодіжному жаргоні префікси [5, 99–101]: *a-*; *anti*; *des-*; *im-*, *in-*. Указані префікси заперечують певну семантичну рису твірної основи таким чином, що створена морфологічна єдність вміщує опозитивне значення першої. Заперечні префікси поділяються на [4, 21; 9, 106–190; 10, 5019]: опозитивні, контрадикторні, контрарні і привативні, окремо ми виділяємо власнозаперечні, префікси із негативною конотацією і значенням применшення / неповноти тощо.

Метою цього наукового пошуку є дослідження специфіки функціонування основних префіксів, що передають значення, які входять до кола заперечення. **Завдання** є такими: описати основні заперечні префікси іспанської мови; конкретизувати передавані ними значення, що входять до кола негациї.

Виклад основного матеріалу дослідження. **Опозитивні префікси *anti-* і *contra-*.** Префікс *anti-* грецького походження означає протилежність чогось чи протидія чомусь [8, 202; 12, 164]. Частіше, основою для творення слів виступають іменники і прикметники [2, 65; 4, 22], багато із яких є власно про грецькими [52, 202], поширеними у багатьох мовах: *antagonista*

(*adversario*), *antálgico* (*calma el dolor*), *Antártico* (*opuesto a la Osa*), *antídoto* (*contraveneno*), *antipatía* (*oposición de sentimientos*), *antípodas*, *antítesis* etc. Схема творення нових лексем із цим префіксом є продуктивною і на сьогодні [7, 726], що П. Капанга пояснює впливом англійської мови і формуванням у ній схожих слів [5]: *antisemita*, *antimusulmán*, *anticolesterol*, *antigrasa*, *antisida*, *antitranspirante*, *antivirus* etc. Структура [*anti* + *sustantivo*] уможливило утворення прикметників від певними абстрактних іменників [4, 23]: *oficina / fiscal anticorrupción*; *investigación / reglas antisubsidio*. Через вираження різкого протистояння такі морфологічні схеми часто вживаються у політичному дискурсі і публіцистиці [7, 726–727] – *antieuropeo*, *antimonárquico*, *antiestadounidense*, *antirrepublicano*, *antiautonómico* etc. Іноді даний префікс приєднується до власних назв, що можуть писатися двоюко з / без дефісу [7, 726–727]: *anti-Sancho*, *anti ONU*, *anti-OTAN* etc., проте є не численними випадки з іменниками, що називають особу – *anticristo*, *antipapa*. Окрім вираження протилежного значення (*antihéroe*, *antimateria*) морфема *anti*– може [4, 22–23; 10, 5019]:

– заперечувати семантичний зміст основи, до якої приєднується (*anticlerical*, *antiapartheid*, *antideportivo*, *antidroga*, *antisocial*);

– позначати уникнення / запобігання чогось із певними відіменниковими прикметниками [7, 727] (*chaleco antibalas*, *faros antiniebla*, *armas antisatélite*, *tuercas antirrobo*, *bolas antipolilla*, *granadas anticarro*, *misil antitanque*, *medios antiatómicos*);

– із віддієслівними прикметниками на *-nte* – указувати на властивість уникати процеси, виражені дієслівною основою [7, 727] (*anticongelante*, *anticoagulante*, *antiespumante*, *antideslizante*, *antioxidante*, *antidetonante*). При цьому, як ми бачимо у більшості випадків, *anti*– позначає "захист" від чогось, тому є часто вживаним у лексиці технічного, наукового характеру [2, 65], згідно з цим не можна вважати власне негативними слова типу *antigás*, *anticiclón*, *anticuerpo*, більшість із яких належать до медичної термінології [7, 727]: *antiartrítico*, *antibiótico*, *antiséptico*, *antiasmático*, *antialérgico*, *antiacné*, *antitoxina*, *antifinlamatorio*, *antigripal*, *anticatarral*, *anticelulítico*, *antitetánico*, *anticlimax* etc. Серед воєнних термінів знайдено такі [11, 63–64]: *antiaéreo*, *anticohete* / *antiantisimil*, *anticarrista* / *anticarro*, *antidistrubo*, *antiexplosivo*, *antimagnético*, *antirradar*, *antitorpedo* etc.; причому, більшість також позначають захист, навіть, у варіантах із подвійними префіксами – *antiantisatélite*, *anticontramedidas*.

Подекуди зустрічаються альтернативні вживання слів із префіксом *anti*– і *contra*– [4, 23–24; 10, 5020]: *antiincendios* / *contraincendios*, *anticultura* / *contracultura*, *contraconcepción* / *anticoncepción* etc., проте таких дублетів існує небагато, як, наприклад *contraceptivo* / *anticeptivo*, який Слов-

ник DRAE зазначає абсолютними синонімами [12, 639]. М. Альвар Ескерра, вивчаючи творення слів в іспанській мові, звертає увагу на конвергенцію рівноцінного значення слів із культурним префіксом *anti*– і поширеним просторічним *contra*–, до числа різновиду останніх дослідник відносить морфеми, що збігаються із прислівниками [3, 40–42]. Ми дотримуємося думки М. Ф. Лнага [6, 237–240] і М. Л. Монтеро Сіруель [9, 362], що за своїм функціонуванням він наближається до префіксоїдів. Із певними іменниковими основами, як *terrorismo* зазначені префікси функціонують по-різному: *antiterrorismo* – тлумачиться як рух проти тероризму, *contraterrorismo* – тероризм із метою знищення первинного терору [9, 363; 10, 5019]. *Contra*– – перш за все ідентифікується як прийменник латинського походження [9, 361; 12, 638]: *contra la pared*, а також як іменник чоловічого роду – *el pro* у *el contra* і жіночого – *hacer la contra*. Саме тому морфологічну схему із ним розглядають як словоскладання [3, 40], що представимо так: *contra* + *base*, причому основою можуть виступати [2, 65; 9, 358; 10, 5020; 12, 638–645]: іменники (*contraejemplo*, *contraetiqueta*, *contraproyecto*, *contracorriente*, *contracurva*), прикметники, утворення від яких із негативною конотацією є більш продуктивними і спонтанними [6, 224] (*contranatural*, *contracultural*, *contraflorado*, *contrácil*), дієлова, більшість із яких є перехідними, належать до I дієвідміни, при цьому нові форми позначають контрарну дію (*contradecir*, *contrahacer*, *contraindicar*, *contra poner*, *contrafirmar*), дієприкметники (*contradicho*, *contrafecho*, *contraindicado*, *contrapuesto*, *contrariado*). Серед прислівників із даним префіксом зазначено [12, 641–645] *contrariamente* і такі прислівникові звороти *a contrahilo*, *a contralecho*, *a contramano*, *a contrapelo*, *a contratiempo*, *a contrapié*, у яких окрім опозитивного значення простежуються просторові і часові відтінки [9, 359]. Утворення із цим префіксом обіймають різні семантичні поля [4, 23; 9, 357, 362; 12, 5020]:

– музики і мистецтва: *contralto*, *contrapunto*, *contradanza*, *contrabajo*, *contrabaso*, зауважимо, що останні два слова, попри схожість звучання, належать до різних тематичних груп – перше – до музичної (*contra* + *bajo* (*sonido de poca intensidad*) – контрабас), друге – до сфери архітектури (*contra* + *basa* (*fundamento*) – пьедестал);

– навігації [11, 247–250]: *contraescotas*, *contracodaste*, *contraquilla*, *contracazatorpedero*, *contratorpedero*, *contrarroda*;

– назви військових посад для позначення ієрархії [2, 65; 11, 247–248]: *contralmirantazgo*, *contra(a)lmirante*, *contraestre* (*mayor*; *mayor de primera*, *de bitácora* / *de derrotá*);

– військової справи [11, 247–250]: *contraataque*, *contrafuego*, *conraguardia*, *contrabatir*, *contra-contra-contramedidas*, *contraespionaje*, *contramagnetizar*, *contramaniobra*, *contramina*,

contrapozo, contraofensiva, contrarrestar, contrasalva, contratorpedo;

– геральдики: *contraarmños, contrafajado, contraflorado, contrapotentazo;*

– політики: *contrarreforma, contrarrevolucionario, contramanifestación;*

– дискурсу: *contraargumento, contraanalysis, contraoferta, contraejemplo;*

– медичних термінів: *contaapertura, contraabrir, contrahierba, contraveneno;*

– інших термінів: *contrabalanza, contraclave, contacorriente, contraelectromortiz, contrasellar, contratuerca, contrapear, contraplano, contrabando (contra la ley)*. У такому разі, утворені слова мають значення протилежності, протиставлення, протидії [7, 725–726], причому, як бачимо із наведених прикладів, превалюють лексеми військової тематики із додатковими конотаціями захисту, відміни чи анулювання чогось [6, 224]. Незважаючи на вузькоспеціалізоване використання у терміносистемі конкретних галузей, на сьогодні продуктивність префіксу *contra-* у розмовній мові, порівняно з *anti-*, є обмеженою, причому останній, навіть, замінює *contra-* прислівник у таких словосполученнях [9, 363–364]:

pasta contra la caries → pasta anticaries

crema contra la edad → crema antiedad

minas contra las personas → minas antipersona

producto contra la grasa → producto antigrasa

remedios contra el sida → remedios antisida

На наш розсуд, такі нові префіксальні схеми вживаються через принцип мовної економії і вплив англійської, що, все ж таки, не анулює можливості вживання *contra-* префікса у неологізмах типу *contrainteligencia, contracielo, contraluna de miel, contrainvierno* [9, 362].

Префікс *a-* (його варіант перед голосними *an-*) позначає привативність / заперечення [12, 1]. Незважаючи на грецьке походження і наявність із ним багатьох грецизмів, для більшості [7, 720; 8, 192]: *abulia (sin voluntad), acéfalo (sin cabeza), acromático (sin color), amnistía / amnesia (sin recuerdo / memoria), anestesia (sin sensaciones), abismo (sin fondo), anarquía (sin jefe), anemia (sin sangre), anecdota (sin aclarado / hecho poco conocido), afasia (sin hablar), anoréxia (sin deseo), Africa (sin frío) etc.* У передачі значення контрарності цей префікс є малопродуктивним, у таких випадках, переважно, приєднується до відіменникових основ грецького походження для творення відносних прикметників [7, 719]: *apolítico, acrítico, aséptico, asisistemático, atípico*, через неможливість додавання до твірної основи префікса *in-* [10, 5021]: *acatólico, agramatical, acientífico, analérgico*. Частіше, даний префікс означає привативність / позбавленість чогось основами [2, 65; 4, 30; 10, 5023]:

– іменників – *aconfesional, anovulación, asimetría, analfabetismo;*

– прикметників – *aconfesional, asexual, aproblemático, atóxico.*

При цьому, як зауважує Королівська Академія, простежуються альтернативи із різними відтінками значень [7, 720]:

alegal (ajeno a la ley / no regulado ni prohibido)

↔ *ilegal (contrario a la ley);*

amoral (desprovisto de sentido moral) ↔ inmoral (contrario a la moral).

Префікс *des-* (*dis-* / *de-*) через легкість приєднання до різних основ (іменників, прикметників, дієслів) вважається найбільш продуктивним в іспанській мові [4, 31; 5, 100; 10, 5023] через різноманіття сигніфікативних значень і участь не лише у префіксальних, а й у поширених парасинтетичних схемах. Від іменників за схемою *des-* + *N* творяться лексеми на позначення дій, ситуацій, властивостей протилежних значенню похідної основи: *desarmonía, descrédito, desdicha, desenfado, desventaja, desvergüenza etc.* а також із привативним значенням – *desorden, desaseo, desempleo, desamor, desmesura*, натомість у схемі *des-* + *Adj* в сучасній іспанській мові зафіксовано небагато прикметників: *desapacible, desconforme, descortés, desfavorable, deshonesto, desigual, desleal, desparejo etc.* [7, 720]. Значно пліднішою є парасинтетична схема *des* + *Adj* / *N* + *-ado* [4, 31; 7, 720]: *desaforado, desalmado, desbravado, desganado, desmelenado, despaidado etc.* Причому, за зауваженнями Н. Д. Арутюнової, більшість іменників із префіксом *des-* (*desorden, desafición, desamor, desuso, desrtozo*) виникають шляхом зворотної деривації від префіксованих дієслів [1, 6–7], наприклад: *orden → ordenar → desorden → desrodenar.*

Дериваційні структури з дієсловами – *des-* + *V* – Королівська Академія розділяє на чотири групи з такими значеннями [7, 721–722]:

1) відсутність дії (*desconocer*);

2) відміна / ануляція дії (*deshabitar*);

3) контрарна дія (*descoser*);

4) невідповідна дія (*desinformar*).

Поширення морфологічних схем із префіксом *des-* вбачається у частому вживанні у масмедійних засобах [4, 31; 10, 5023]: *desnatalidad, desgobierno, desideología etc.*, у військовій лексиці [11, 290–297]: *desnivel, desminar, despliegue, descampado, desarme etc.*, гіпотетичними Королівська Академія зазначає слова типу *deslimpiar (ensuciar), desenfermar (sanar), desllenar (vaciar), desampliar (reducir), desalegrar (entristecer)* [7, 723]. Варіант цього префіксу – *dis-* приєднується до небагатьох прикметників – *disconforme, discontinuo, dispar, disparejo*, дієприкметників – *discapacitado* й іменників – *disgusto* [7, 716–717].

Префікс *in-* (аломорфи *im-* / *i-*) латинського походження негативного / привативного значення, перед приголосними *b* / *p* набуває форми *im-* (*imborrable, impaciencia*), перед *l* / *r* – *i-* (*irreal, ilegal*) [12, 1258]. Привативний зміст цей префікс може надавати, приєднуючись до певних іменних основ – *impiedad*, зберігатися у відприкметникових і віддієслівних іменниках (*impío → impiedad*;

incomunicar→*incomunicación*), проте найбільше значення відсутності чогось простежується у таких утвореннях: *indefinición, impago, inexperiencia, irrespeto etc.* [4, 32; 10, 5023]. Як зазначає Королівська Академія, морфологічні схеми з іменниками *in-* + *N* мають значення *ausenciade N / faltade N*, та вони є мало продуктивним, порівняно з прикметниковими [7, 719]. Так, багато із останніх перейшли в іспанську з латини у готовому вигляді [7, 718; 12, 1270–1273]: *inerte (sin arte, sin capacidad, inactivo), imberbe (sin barba), inerme (desarmado), informe (sin forma), impune (sin castigo) etc.* Попри продуктивність схем на основі прикметників, існують певні обмеження [7, 717; 10, 5022]: префікс *in-* не може приєднуватися до контрарних прикметників *guapo / feo* → **inguapo / infeo*; до прикметників, які вживаються із дієсловом *estar (absorto, borracho, estupefacto, seso)*, винятком є слово *inconciente (privado de sentido)*, оскільки первинна форма прикметника узгоджується із обома копулятивними дієсловами – *ser / estar coniente*. Натомість, остання умова не впливає на творення дієприкметників: *inacabado, inanimado, incivilizado, inesperdo, innominado etc.* У зазначеній морфологічній схемі домінують якісні прислівники [7, 717; 10, 5022] – *irreligioso*, допускаються також відносні у якісному розумінні (*inconstitucional, incivil*), наприклад *actor impopular*, але не *voluntad* impopular*. На основі таких прикметників утворюються іменники на позначення якості [7, 718] – *inconstitucionalidad, irreligiosidad, inciilidad*. Д. СерраноДоладер, відмічаючи різні відтінки значення, розглядає чергування із заперечним маркером *no*:

Actuaciones incomparables / magnitudes no comparables;

Escritores inmortales / infartos no mortales;
Persona impotente / cañón no potente.

Навіть, певні елативні прикметники мають подвійне тлумачення [12, 1266]: *independiente – no tiene deopendencia, autónomo, sostiene sus derechos, inconsiente – carece de conciencia, poco serio*. Дієслів із указаним префіксом є небагато [7, 717]: *incomunicar, insubordinar*, більшість утворюється через регресивний словотвір від прикметників чи дієприкметників [1, 6–7]: *independiente* → *independerse, indispuerto* → *indisponer, incumplido* → *incumplir*. У відприкметникову групу відносимо також [7, 717]: *impacientar, importunar, inmortalizar, inquietar, intranquilizar etc.* Після розгляду основних випадків вживання полісемічного префіксу *in-*, узагальнимо такі його значення [2, 67]: 1) заперечення / привативності (*negación / privación: innaturalidad, inmotivado*); 2) занурення у щось (*interioridad: inhumar*); 3) інтенсивність (*intensidad: inmejorable*).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Огляд відібраних нами префіксів із різними відтінками значень, що входять у коло негачії (заперечення, опозиції, виключення, привативності, неповноцінності, обмеження, негативної конотації тощо) дійсно доводить, що семантику заперечення не можна кваліфікувати як гомогенну і обмежену у витлумаченні, а, натомість, додатково зумовленою морфологічною продуктивністю іспанської мови і креативністю її носіїв. Перспективою подальших досліджень вбачаємо у вивченні і розширенні переліку заперечних префіксів / афіксів із негативною конотацією, які ми розглядаємо у межах частковоспеціалізованих засобів вираження категорії заперечення в іспанській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Проблемы морфологии и словообразования: (на материале испанского языка). М., 2007. 288 с.
2. Almela Pérez R. Procedimientos de formación de palabras en español. Barcelona, 1999. 253 p.
3. Alvar Ezquera M. La formación de palabras en español. Madrid, 2008. 79 p.
4. Arnal Aznar A. La prefijación negativa en el aula de E/LE. Girona, 2014. 10 p.
5. Capanga P. Productividad y registro de las formas derivativas y compositivas. URL: https://cvc.cervantes.es/literatura/aispi/pdf/14/14_101.pdf (дата звертання: 10.01.2018)
6. Lang M. F. Formación de palabras en esapañol. Morfología derivativa productiva en el léxico moderno. Madrid, 1992. 328 p.
7. Nueva gramática de la lengua española. Real Academia Española. Madrid, 2009. Tomo I. 1960 p.
8. Marín E. Gramática española: Tercer libro. Mexico, 1952. 368 p.
9. Montero Curiel M. L. La prefijación negativa en español. Cáceres, 1999. 276 p.
10. Valera S. La prefijación /Gramática descriptiva de la lengua española. Madrid, 1999. Tomo 3. P. 5019–5023.
11. Булгаков Г. Н. Испанско-русский военный словарь. М., 1973. 957 с.
12. Diccionario de la Lengua Española / Real Academia Española / Vigésima segunda edición. Madrid, 2001. Tomo I (a-g). 1180 p.

УДК 811.111(26+37+42)

МЕТАПРАГМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ АКАДЕМІЧНОГО ДИСКУРСУ

Гнезділова Я. В.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті йдеться про поняття академічного дискурсу та результати його метапрагматичного аналізу. Звертається особлива увага на визначення специфіки вживання різних груп мета-засобів у зазначеному типі дискурсу.

Ключові слова: академічний дискурс, метапрагматичний аналіз, мета-засоби / маркери.

Гнезділова Я. В. Метапрагматический анализ академического дискурса. В статье идет речь о понятии академического дискурса и результатах его метапрагматического анализа. Обращается особое внимание на определение специфики употребления различных групп мета-средств в указанном типе дискурса.

Ключевые слова: академический дискурс, метапрагматический анализ, мета-средства / маркеры.

Gnezdilova Ya. V. Metapragmatic analysis of academic discourse. The article focuses on the study of the academic discourse notion and results of its metapragmatic analysis. Having singled out three stages of metapragmatic analysis of any discourse type, only two of them are discussed. The first step is connected with the elaboration of a unified classification of various meta-units in general, which the author differentiates into autonomous group of meta-units, including contact markers, interaction-regulating markers, reflexive markers (which are not in the focus of this research) and discourse-organizers; and contextually-dependant one. Then, the metapragmatic functions they perform in academic discourse are studied, with an emphasis on the specifics of their use in this discourse type. In relation to specifics of academic metadiscourse, the research results show that most typical for this discourse type are affective, evaluating, generalizing, summarizing, comparative, conditional markers, statives and verifiers. Special attention is drawn to, first, accentuators, intention-markers and guarantors, which attract addressees' attention to speaker's ideas, assumptions, intentions, plans, beliefs etc.; second, discourse organizers, i.e., frequency, coherent, cohesive and conclusive markers, responsible for easy flow of thoughts and speech. On the contrary, reference markers are, actually, not so characteristic of academic discourse as it was hypothesized. Despite the demands of scientific style, the latter are restricted to short references and rather vague and rare examples; citations are avoided. The use of contextually-dependent meta-units is also not distinctive of academic discourse; moreover, they are realized only via modal expressions which can be viewed as being metapragmatic.

Key words: academic discourse, metapragmatic analysis, meta-means / meta-markers.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Глобалізація вважається найяскравішою тенденцією ХХІ сторіччя і торкається всіх сфер нашого життя, у тому числі й наукового. Наукові досягнення й технології поширюються завдяки єдиній глобальній інтернаціональній мові спілкування – англійській, яку ще називають “*unique scientific language*” [7, 280]. Відповідно, академічний дискурс англійською мовою стає фокусом уваги у вищій школі, а майстерне володіння «академічною англійською» є обов'язковим для студентів і науковців, що, в свою чергу, спричинило додаткові дослідження зазначеного типу мовлення.

Окремо варто вказати на термінологічний дисонанс стосовно поняття «академічний дискурс» [5], що виник, на нашу думку, під впливом західноєвропейських лінгвістичних традицій, згідно з якими “*academic writing / discourse*”, включаючи еквіваленти типу “*published academic writing*” [10, 1] чи “*academic written discourse*” [11, 131],

може відповідати як навчальному / аудиторному дискурсу [13], так і науковому дискурсу, представленого дослідницькими статтями, анотаціями та резюме, відгуками на книги, підручниками та науковими листами [10, 1]. У той час як у вітчизняному мовознавстві існує чітке розмежування між академічним, науковим (чи інколи узагальнено «академічно-науковим») та педагогічним дискурсами [2; 4; 6]. Відповідно, академічний дискурс розглядається нами як аудиторний; охоплює такі жанри, як: лекція, дискусія, семінар, лабораторне заняття, колоквиум, інтерв'ю, порада, консультація, індивідуальне заняття, презентація; й оперується наступними цілями: визначити проблемну ситуацію та виокремити предмет вивчення, проаналізувати історію питання, доповісти результати самостійного навчання, дати оцінку проведеному дослідженню, доповісти про отримані результати [6, 78–79].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначалося нами в попередніх публікаціях [9], явище метакомунікації та класифікація й аналіз метакомунікативів (чи мета-засобів) завжди привертала увагу дослідників, а роботи П. Вац-

лавіка, А. Вежбицької, Г. Почепцова, Т. Чхетіані, В. Девкіна, І. Шевченко стали своєрідним поштовхом до вивчення метакомунікативних проблем в різних типах дискурсу, у тому числі й академічному. Так, особлива увага приділяється дискурсивним формулам академічного дискурсу у контексті вивчення стереотипних висловлень, які представлені структурно-композиційними кліше [6, 78–79] чи, іншими словами, дискурсивними маркерами, зокрема, розмовними [12], каузативними та контрактивними [11] чи окремо-взятими дискурсивними маркерами типу “well” та його іспанськими еквівалентами [7]. При цьому відсутній у сучасному мовознавстві узагальнений та системний опис метакомунікативних одиниць в академічному дискурсі та не визначено специфіки їхнього вживання в цьому типі мовлення.

Формулювання мети й завдань статті.

Метою цієї статті є аналіз мета-одиниць в академічному дискурсі (за виключенням рефлексивних засобів). Мета роботи передбачає розв’язання таких конкретних завдань: систематизувати метакомунікативи, притаманні академічному дискурсу та виявити специфіку їх вживання у зазначеному типі дискурсу. Матеріалом дослідження, взятого для аналізу «якірних» одиниць в академічному метадискурсі, слугує корпус дискурсів (наданих *Michigan Corpus of Academic Spoken English*) таких жанрів як: студентські презентації, семінар, лекція та індивідуальне заняття (консультація), присвячених вивченню різних питань гуманітарних дисциплін (поетика, граматики, література тощо), загальним обсягом у 59586 слів. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань у роботі використовується низка загальнонаукових і спеціальних методів лінгвістичного аналізу, зокрема, метапрагматичний аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Мета-засоби у будь-якому типі дискурсу не обмежуються лише дискурсивними (когезивними й когерентними) маркерами чи регулярними одиницями, навпаки, враховувалися й оказіональні авторські засоби, які, все ж, відносимо до метакомунікативів, оскільки вони будуються за подібними структурами-кліше. Так, виділяємо дві групи мета-засобів: автономні й контекстуально-залежні маркери. Група автономних маркерів багаточисельна й включає маркери-регулятори інтеракції, рефлексивні маркери (які не є об’єктом цього дослідження) та дискурсивні маркери, які, у свою чергу, поділяються на підгрупи [детальніше див. 9]. Так, розпочнемо з маркерів-регуляторів в академічному дискурсі.

Академічний дискурс є усним, переважно монологічним видом мовлення, проте не позбавлений елементів інтеракції, зокрема контактних засобів, призначення яких – розпочати, продовжити чи перервати комунікативну взаємодію, перевірити, чи працює канал зв’язку, чи співбесідник (студенти) слухає уважно. Серед контактовстановлювальних маркерів найпошире-

нішими є звертання типу *Tim, you guys*; контактотримувальні маркери включають вибачення (*oh, I'm sorry*; *I told them in advance that ..., but ...*); прохання (*can you move over just a little bit?*), заохочування у вигляді поради (*you gotta read this novel*); контактотрозмикальні маркери представлені словами вдячності (*thank you*; *thanks*; *thanks for staying with it*) та прощаннями-побажаннями (*Goodies*).

Маркери-каталізатори (як-от: інтригувальні маркери, маркери-стимули, заохочування) загалом не притаманні академічному дискурсу, окрім заклик-прохання довіритися й повірити (*believe me*); афективів (*I hate that*; *it is confusing though*; *and this had me confused*; *I also feel kind of*; *you feel th- as though*; *you're at the point where I don't want you to*) та особливо маркерів-оцінки (*the best thing I think you have in here*; *that doesn't look so good*; *interesting* (як коментар); *and this is really weird*; *oh, really great novel*; *it's really cool*; *well that's, that's good to know*; *I liked what you did with*; *now th- that's perfectly alright*; *that's nice*).

Метапрагматичні функції маркерів-ідентифікаторів реалізуються через ствердження (*okay*; *right. right*; *alrighty*; *right. okay, alright*; *yes*; *good*; *alright*; *sure*); верифікатори (*okay good good me too*; *sure*; *it really did*); уточнення: уточнення-прикладки (*my father's mother*; *Tita, my great-aunt*; *and i mean little like, three*), уточнення через *you know* (*you know expanding episodes*; *you know it's just*), уточнення аспекту, рамок дослідження, умов тощо (*in terms of fiction*; *or to be more etymologically correct*), доповнення (*grandma, who was born in Russia*; *which, for Eastern Europeans that means sour cream*); пояснення, що маркують попутні відступи, направлені на введення додаткових деталей (*actually*; *and sorta shows*), надають пояснення щодо причин, які вимагають роз’яснення (*it's because*) чи обмірковування, відступи, що дають визначення якомусь поняттю, переклад тощо (*purgatorio is the Spanish word for purgatory, pulga is the Spanish word for flea*; *but, by definition an elegy is*; *with the principle that's called*); узагальнення, які в академічному дискурсі часто представлені підсумковими словами (*so I ended up concentrating on*; *but anyway*; *everything you're saying here can be summed up in in that, in that phrase*); маркери-поступки (*so that so that instead of for the fact that something like*); маркери конгруентності, що відображають не/сумісність, не/аналогічність, не/подібність (*it's also unusual in that it fits into*); компаративні маркери (*kind of*; *and it's not like Faulkner at all*; *you know it was like*; *that are vaguely like this*; *like*; *it looks like*; *like Water for Chocolate*; *like the kind of thing you find in*; *that's a kind of*; *it's like Romeo and Juliet*; *in terms of the kinds of things*; *something like that*; *sort of like*); контрастивні маркери, які підкреслюють відмінності думок через заперечення, відмову, сумніви тощо (*there's another way in which*; *which doesn't mean ..., it means ...*; *... goes the other way*;

and it and it's, it's different); та особливо маркеру-умови, які допомагають створити нібито інший пласт реальності, на який переносяться певні думки / дії, що в умовах реального часу мовець (переважно студент) можуть звучати категорично чи самовпевнено (*unless I'm, um unless it's just me and I don't think it's just me; it was as if; but if you think it means; if you imagine yourself, conducting one of these discussions and conducting it in, in the way that seem has seemed most successful to you, then; so that, if y- if you look at; if anything; if I were to rephrase this I would say something like*). Нетиповим для академічного дискурсу є вживання маркерів-абстрактаторів та маркерів-попереджень. Крім того, варто відзначити, що метапрагматичний статус деяких маркерів-ідентифікаторів може піддаватися сумніву навіть незважаючи на їхню явно виражену парентичну природу, оскільки інформація, що вводиться чи надається зазначеними засобами може, за певних умов, оцінюватися як пропозиційно значима чи лише умовно неважлива.

Маркери-актуатори через маркери-атрактанти привертають увагу читачів до певних думок та викликають їхній інтерес (*there we go; I'm, I'm really just calling attention here to*); через маркери-акцентатори наголошують на контрасті (*it seems to me that's really quite different; and it really makes a difference in*) чи на основній причині, яка пояснює, чому варто висвітлювати ту чи іншу думку (*the reason I asked you to come in is that*); та через топікалізатори роблять акцент на, скажімо, труднощах (*it would be difficult to; that's that's not a difficult*).

Маркери-розряди, підкреслюючи кількість, ступінь чи порівняльний розмір чогось, в академічному дискурсі проявляються через маркери міри (*it's very much a book about; it wasn't too much it didn't take me too long to just*) та маркери-інтенсифікатори, що підсилюють ефект сказаного (*so, personally, I found; doesn't give a damn about; it's kinda long but*). Маркери-ухилення реалізуються в цьому дискурсі дещо атипово, адже мовець нібито уникає й побоюється говорити точно, навпаки наголошується розмитість та приблизність, що вказує на вагання й невпевненість (*in a way it sort of reminded me of; kind of; cuz I kind of felt like I was explaining*). Маркери-інтенції показують, про що йтиметься далі (*what I'd like to do is; ... try to make clear some of the things; I want to give you some sense of what might be missing; I'm not gonna be asking you for*). Маркери-гаранти запевнюють у серйозності повідомлення / очевидності певних фактів (*so that's something to consider; apparently; of course; it would just it would just clarify; this is also true; ... almost always says; but almost, almost invariably that says*).

Референтні маркери є невід'ємною частиною будь-якого академічно-наукового дискурсу у вигляді посилання (*Atwood recognizes..., but also stresses; you said something about being difficulty following*); введення прикладу типу: *for example*;

for example on two-sixteen; for instance on one-fifty-nine. Однак відсутні (само)цитування.

Група дискурсивних маркерів чи структурно-орієнтованих маркерів-організаторів дискурсу [9, 67–68] в академічному дискурсі представлена усіма типами зазначених одиниць, а саме: маркерами частотності дії, що виражають повторюваність дій (*and every time I have read...*); когерентними маркерами, що показують послідовність дій / думок (*now basically; first; at first; then; and; at the beginning and then; with the beginning*); чи продовження та розвитку думки (*and, ...; and so on*); когезивними маркерами, які указують на а) аналогічний зв'язок через перифраз чи слова / фрази-замінники (*I think that's sort of what's going on here; that is to say; and it's reported exactly the same way as saying*); б) протиставний зв'язок (*and yet; although; but in fact; on the other hand; but again*); чи в) причинно-наслідковий зв'язок (*So; and so; then; and I think that's why*); г) темпоральний зв'язок (*between eleven and four; and then*), з посиланням на минулі події чи на те, що було сказано до цього (*basically; years later I found out; it's it goes right back to; so, it brings us back to the question of viewpoint*), що наразі обговорюється (*Now*), що буде обговорюватися далі чи стосуються майбутнього (*but I'll talk about the littl- that a little bit in a minute*); та д) просторовий зв'язок в комунікативному процесі (*right there, right there; here again*); маркерами-конклюдивами, що підсумовують слова мовця (*alright; at the end with*).

Контекстуально-залежні метакомунікативи охоплюють ті лексеми, які можуть функціонувати метапрагматично лише в певних особливих, можливо навіть унікальних контекстах, і таке їхнє вживання є оказіональним і часто імпліцитним. У підтвердження сказаного наведемо припущення В. Девкіна [3, 85], згідно якого у широкому трактуванні метакомунікації в неї включається і підтекст, адже додатковий смисл, що виникає за конкретних умов, це вже інша, особлива сторона змісту, що передається. Ці мета-одиниці не варто плутати з автономними маркерами, що обговорювалися вище. Фактично, усі автономні мета-одиниці поділяються на регулярні й оказіональні. І перші, і другі є експліцитними й легко ідентифікуються, особливо регулярні метакомунікативи, які чітко видно незалежно від контексту (*of course, in fact*). Усе ж, група регулярних мета-одиниць є нечисленна. Автономні оказіональні мета-одиниці, загалом, номінально, можна віднести до контекстуально-залежних. З одного боку, маються на увазі такі одиниці як *thus, yet*, які зустрічаються як в метакомунікативній, так і комунікативній функціях. З іншого боку, оказіональні мета-одиниці можуть бути лексично різноманітними й реально залежать від контексту й авторського стилю мовлення, але зберігається структура-кліше, як у таких парентичних маркерах-оцінки: *that's good to know; that's perfectly alright; that's nice* тощо.

Академічне мовлення не передбачає широкого вживання контекстуально-залежних метакомунікативів, оскільки думки мають висловлюватися експліцитно, чітко й зрозуміло, не допускаючи двозначностей чи розмитості. Проте, вислови з модальними дієсловами / модальними фразами інколи розглядаються метапрагматично – як такі, що змінюють, модифікують базову пропозиційну модальність, натомість виражаючи модальну позицію мовця [див. 1], тобто вони впливають на модальність основного висловлення, наділяючи його певним метапрагматичним значенням. Як наслідок, знімається категоричність з висловлення, пом'якшується ефект від сказаного (*I must say; which I must say; and I must say; so maybe this is one of; probably; and 'd say; but I have to tell you that; you might just, you know think; as far as I can tell; maybe it's because; you can, you can sort of look; and, and maybe; it can't be; you can you can imagine; perhaps*).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Особливістю вживання мета-засобів в академічному дискурсі є спрощеність в самому словесному оформленні висловів під впливом розмовного стилю мовлення та тенденції до «науковості», що проявляється у необхідності говорити чітко, послідовно і зв'язно. Серед маркерів, що регулюють інтеракцію, найпопулярнішими

в академічному дискурсі є афективи та маркери-оцінки (група маркерів-каталізаторів); маркери-ствердження / верифікатори, узагальнення-підсумки, компаративні маркери та особливо маркери-умови (група маркерів-ідентифікаторів). Варто відзначити маркери-актуатори, інтенції й гаранті як такі, що привертають увагу слухачів до певної думки мовця, його намірів чи переконаності / впевненості в чомусь. Референтні маркери, незважаючи на вимоги наукового стилю, обмежуються лише короткими посиленнями й прикладами. Дискурсивні маркери, особливо когезивні й когерентні, в академічному дискурсі, як і в будь-якому іншому, відповідають за зв'язність мовлення й легкий перебіг розмови, чітке висловлення думок. Контекстуально-залежні метакомунікативи в академічному дискурсі реалізуються лише через вислови з модальними дієсловами / словами, які можуть розглядатися в метапрагматичному фокусі.

Перспективи дослідження зумовлені тим, що воно є внеском у вирішення проблем теорії мовленнєвої комунікації, теорії дискурсу та теорії мовленнєвих жанрів, пов'язаних із дослідженням мовленнєвої поведінки комунікантів. На окрему увагу заслуговують референтні маркери, особливість вживання яких в академічному дискурсі буде висвітлена у наших подальших працях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арюхина Е. Г. Метакоммуникативные высказывания, управляющие содержательной стороной диалога и интенцией высказываний: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Белгород, 2006. 154 с.
2. Белова А. Д. Понятия «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці. Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Серія «Іноземна філологія». 2002. № 32–33. С. 11–14.
3. Девкин В. Д. Диалог. Немецкая разговорная речь в сопоставлении с русской. Москва, 1981. 160 с.
4. Ільченко О. М. Етикет англомовного наукового дискурсу. Київ, 2002. 288 с.
5. Трунова О. В. Лингвистика. Академический дискурс: терминологические диссонансы. Вестник Томского государственного педагогического университета. 2016. № 6 (171). С. 61–65.
6. Шепітько С. В. Науковий віа академічний дискурс: питання типології. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». 2014. Вип. 1102. С. 76–80.
7. Bellés-Fortuño B., Fortanet-Gómez I. Pragmatic markers in academic discourse: The cases of Well and the Spanish counterparts Bien and Bueno. Pragmatics Applied to language teaching and learning / eds. R. G. Mórón, M. P. Cruz, L. F. Amaya & M. de la O Hernández López. Cambridge, 2009. P. 280–304.
8. Dossena M. “I write you these lines”: Metacommunication and pragmatics in 19th-century Scottish emigrants' letters. Investigations into the meta-communicative lexicon of English. A contribution to historical pragmatics / eds. Busse U., Hübler A. Amsterdam, Philadelphia, 2012. P. 45–63.
9. Gnezdilova Ya. Autonomous metacommunicative lexicon and its specifics in manipulative discourse. Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava. 2017. II (1). P. 42–89.
10. Hyland K. Disciplinary discourses. Social interactions in academic writing. London, 2000. 211 p.
11. Povolna R. Causal and contrastive discourse markers in novice academic writing. Brno Studies in English. 2012. 38 (2). P. 131–148.
12. Šiměikaitė A. Spoken Discourse markers in learner academic writing. Kalbų studijos. Studies about languages. 2012. № 20. P. 27–33.
13. Tannen D. Agonism in academic discourse. Journal of Pragmatics. 2002. 34 (12). P. 1651–1669.

УДК 81'1

КОРЕЛЯТИВНІСТЬ ВЗАЄМОЗУМОВЛЕНИХ ПОНЯТЬ «ЧАС» І «ТЕМПОРАЛЬНІСТЬ» У ЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Грачова А. В.

Маріупольський державний університет

У статті проаналізовано внутрішні зв'язки між співвіднесеними лінгвістичними поняттями «час» і «темпоральність». Особливу увагу зацентовано на глибокому осмисленні ядерних аспектів цих мовних об'єктів, а також на виявленні адекватних шляхів диференціації зазначених понять.

Ключові слова: час, темпоральність, онтологічна категорія, граматична категорія, функційно-семантичне поле.

Грачева А. В. Коррелятивность взаимообусловленных понятий «время» и «темпоральность» в лингвистическом аспекте их функционирования. В статье проанализированы внутренние связи между соотношенными лингвистическими понятиями «время» и «темпоральность». Особенное внимание акцентировано на глубинном осмыслении ядерных аспектов этих языковых объектов, а также на выявлении адекватных путей дифференциации указанных понятий.

Ключевые слова: время, темпоральность, онтологическая категория, грамматическая категория, функционально-семантическое поле.

Grachova A. V. Correlation of the interrelated concepts "time" and "temporality" in the linguistic aspect of their functioning. The goal of presented article is to reveal the deep relationships between the actually correlated concepts "time" and "temporality" in the linguistic context of their functioning. The key conceptual position adopted by the author of this work as a theoretical basis is the thesis of role and sphere multifaceted nature of the time category, to which there was used the term "interdisciplinary concept". In parallel with the argumentation of the functional concernment of the above-mentioned universal, there was placed emphasis on the actual figuring (within the modern scientific teaching) of the category "temporality", that is etymologically and semantically correlated with the concept "time". Focusing on the linguistic perspective of figuring of the correlating elements, the author of the proposed work has attempted to present a complete picture of the original interpretation approaches, common in time-temporal subject-matter. In the process of research, there were analyzed in detail such aspects of the designated language universals as semantic, grammatical and functional ones. In particular, there were subjected to scientific-weighted definition the concepts of the semantic and grammatical categories, as well as of linguistic time and of the functional-semantic field. The inalienable figurants of the final part of this article are numerous arguments in favor of the clear differentiation of language universals "time" and "temporality" with the prospect of refusing to synonymous using of the indicated terms. It is also important to emphasize that in order to formalize the discrimination of the analyzed linguistic elements, the author has presented her own scheme for nominative opposition of the concepts.

Key words: time, temporality, ontological category, grammatical category, functional-semantic field.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Одним із визначальних елементів загальноосвітньої площини буття та фундаментальним міждисциплінарним об'єктом справедливо номінований час. Безсумнівним свідченням функційної багатогранності цієї перспективної з позиції наукового осмислення універсалії є наявність чисельних різносферових теоретичних розвідок, присвячених виявленню ключових відмінностей окресленого поняття. Втім, незважаючи на одвічну зацікавленість спеціалістів у галузі темпорологічного вчення часовою проблематикою, позбавлені однозначності як запропоновані науковцями шляхи визначення статусу етимологічно пов'язаного із терміном «час» поняття «темпоральність», так і авторські варіанти потрактування співвіднесення згаданих категорій

в лінгвістичному аспекті їхнього функціонування. Саме відсутністю спільного концептуального налаштування у зафіксованих тематичних розробках, сфокусованих на дослідженні зазначених питань, обумовлена **актуальність** презентованої роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зауважити, що проблема експлікації часово-темпоральної специфічності у лінгвістичному ракурсі кореляції цих універсальних структур входить до сфери наукових інтересів великої кількості вітчизняних та іноземних мовознавців. Зокрема, розробниками оригінальних різноаспектних інтерпретаційних стратегій є такі спеціалісти-філологи, як О. М. Пешковський, Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова, О. Есперсен, О. В. Бондарко, О. І. Бондар, М. В. Всеволодова, М. Хаспелмат, Ф. І. Панков, А. П. Загнітко, М. О. Потаєнко, О. В. Падучева, Н. В. Русакова, В. Н. Бишкіна, І. О. Талаш, Ю. І. Ісакова, О. Б. Бачишина та інші.

© Грачова А. В. Корелятивність взаємозумовлених понять «час» і «темпоральність» у лінгвістичному аспекті їх функціонування

Формулювання мети і завдань статті.

Метою роботи є комплексне дослідження природи взаємозумовленості понять «час» і «темпоральність» з позиції їхнього системно-мовного фігурування (без акценту на лінгвістичній спеціалізації категорій, натомість із перспективою виявлення універсальних відмінностей їх мовної реалізації).

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення конкретних **завдань**:

– активно оперуючи кількісними вітчизняними та іноземними теоретичними розвідками, надати науково-виважену оцінку рольової значущості аналізованих понять як фігурантів категорійного апарату лінгвістичного вчення;

– схарактеризувати сутність перехрещення / розмежування співвіднесених категорій «час» і «темпоральність» в окреслених вище дисциплінарних межах;

– репрезентувати власну версію дефініціювання аналізованих лінгвістичних термінів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Занурюючись до історії загального ідейного охоплення людиною часової першооснови буття, варто наголосити на споконвічному домінуванні філософського ракурсу наукового розгляду зазначеного об'єкту. Ініційований Ксенофаном, Парменідом, Зеноном, Платоном і Августином, а також продовжений І. Кантом і М. Гайдеггером процес глибинного осмислення онтологічної категорійної природи часу був націлений на винайдення адекватних відповідей на запитання щодо форми реалізації окресленого поняття, його направленості і рольової специфіки.

Необхідно підкреслити, що постульовані пізніше на сторінках сучасніших філософських студій функційна обмеженість та неоднозначна категорійна значущість темпоральності вмотивовані похідністю і, відповідно, історично-обумовленою другорядністю цього поняття. Вдалою спробою інтеграції максимальної кількості філософських концепцій із метою конкретизації базових відмінностей часу і темпоральності стала лінгвістична розробка М. О. Фанта. У ній автором з позиції чітко аргументованої диференціації аналізованих універсалій був декларований всеохоплювальний статус часу, що є формою протікання усіх загальносвітових процесів і чинником руху, натомість, темпоральність була витлумачена науковцем як «часова сутність явищ, яка породжується динамікою їх особливого руху» [12, 13].

З метою комплексної характеристики часово-темпоральної корелятивності, об'єктивованої на базі лінгвістичного вчення, абсолютно доцільною вважаємо акцентуацію уваги на ключових теоретичних положеннях функційної граматичної студії О. В. Бондарка, який запропонував власну версію дефініціювання термінів «час» і «темпоральність». Слід відмітити, що авторське потрактування рольових показників зазначених понять базується на експлікації їхньої змістової сутності.

Так, згідно із позицією дослідника, час є однією зі значеннєвих констант найвищих рівнів абстракції, універсальним логічним поняттям, реалізованим в чітко окреслених семантичних функціях та інтерпретованим лінгвістично спеціалізованими системно-мовними і реченнєвими засобами. Аналізована інваріантна структура була номінована О. В. Бондарком семантичною категорією «вищого рангу» або поняттям найвищого ступеня узагальненості. На противагу часу темпоральність, на думку вченого, є категорійним утворенням вужчої кваліфікації, яке подібно до аспектуальності, часової локалізованості і таксису функційно налаштоване на відображення одного з аспектів загального уявлення про час [9].

Цікавий варіант оперування термінологічним лінгвістичним апаратом (в межах окресленої тематики) був репрезентований на сторінках теоретичної розвідки О. В. Тарасової. Зокрема, такі взаємопов'язані поняття, як «темпоральність» і «мовний час», що становлять об'єкт наукової зацікавленості авторки, були інтерпретовані нею як синонімічні. Як зауважила дослідниця, кожна з окреслених специфічних структур є «двопласовою об'єктивно-суб'єктивною категорією», «особливою формою пізнання світу», в якій інтегровані «ознаки реального, перцептуального та індивідуального часу» [8, 80]. Важливо відмітити, що, згідно із запропонованою концепцією, принциповим є чітке розмежування уявлень про час в його мовній та лінгвістичній варіаціях. Власне, перше поняття (темпоральність = мовний час) було кваліфіковане вченою як гетерогенна єдність лінгвістичних засобів, сутність яких регламентується «системою правил переваженості», що характеризують конкретну мову; натомість лінгвістичний час був потрактований О. В. Тарасовою з гносеологічних позицій як спосіб об'єктивації «наукового уявлення про характер мовного часу», відхилення у витлумаченні якого є абсолютно допустимими [8, 81].

У контексті демонстрації часово-темпоральної співвіднесеності неможливо оминати увагою дисертацію С. А. Романюк, присвячену деталізованому висвітленню графемної структури категорії темпоральності. На думку авторки, стрижневими понятійними компонентами «функціонально-семантичної зовнішньо- та внутрішньотемпоральної системи» є морфологічна категорія часу (дієслівні форми), синтаксична категорія часу речення, а також категорії таксису й аспектуальності [7]. Ілюстративним свідченням взаємозумовленості понять «час» і «темпоральність», згідно із позицією вченої, є факт інтеграції таких лінгвістичних структур, як час зовнішній (темпоральність), час внутрішній (аспектуальність), часова локалізованість і таксис з метою системного втілення загальної ідеї часу [7].

На наявності у темпоральності специфічної потенції до застосування усього арсеналу різноманітних засобів з метою лінгвістичної інтерпрета-

ції «фундаментальної онтологічної і світоглядної категорії часу» наголосив у своїй монографічній розвідці В. М. Барчук [1, 1]. Подібно до І. В. Туркіної, яка номінувала темпоральність всеосяжним полікомпонентним і поліфункційним утворенням, мовознавець зауважив, що згадане поняття виконує роль категорійного об'єднання, налаштованого на виявлення загальних часових характеристик і класифікованого на час в морфологічній іпостасі (дієслівна категорія, виразник співвідношення дії і часу її виконання), інтервал і таксис.

З метою визначення часово-темпоральних лінгвістичних відмінностей вважаємо науково виправданим звернення до теоретичної розробки М. О. Фанта, яким був репрезентований цілісний багатоаспектний огляд аналізованих понять із акцентом на їхньому синтаксичному фігуруванні. Згідно із авторською експлікаційною версією, темпоральність (або «часовий зміст» і «лінгвальний час») є багатосферовим за своєю сутністю невід'ємним фігурантом п'ятикомпонентного аспектуально-темпорального комплексу та однією з трьох аспектуально-понятійних категорій [12]. Визначальною рольовою ознакою цього мовного об'єкту є його здібність здійснювати внутрішню характеристику дії, безвідносно до зовнішніх процесів і явищ [12, 181]. При цьому необхідно підкреслити, що принцип утворення аспектуально-темпорального комплексу, конститuentом якого номінована темпоральність, полягає в тому, що його функціонування уможливлене завдяки семантичним категоріям, в яких об'єктивована загальна ідея часу [12].

Підсумовуючи ретроспективний огляд фундаментальних інтерпретаційних підходів, сфокусованих на витлумаченні співвіднесення між такими взаємозумовленими лінгвістичними універсалиями, як час і темпоральність, пропонуємо зацентрувати увагу на об'єднаних часово-темпоральною проблематикою концептуальних положеннях, що становлять теоретичний базис репрезентованого дослідження. Аргументована в чисельних тематичних розробках наукова теза щодо всеосяжності, сферовій багатозначності і різноплановості поняття «час» безпосередньо корелює із абсолютно справедливою, на наш суб'єктивний погляд, позицією вчених відносно необхідності розмежування ключових аспектів цієї структури. Зокрема, згідно із версією Т. І. Дешерієвої, фізична часова реалізація ілюструє співвідношення із матерією, що безкінечно розвивається, а одним із варіантів експлікації аналізованого поняття у філософському контексті є наділення часу роллю форми людського споглядання [3]. Поряд із окресленими взаємопов'язаними планами часової репрезентації варто виокремити базове уявлення про людську самосвідомість (психологічний аспект). Лінгвістична варіація часової реалізації, номінована граматистами (зокрема, Ф. І. Панковим) темпоральністю, налаштована на всебічну характеристику різнотиповими мовними засобами інших аспектів

згаданого поняття. Варто при цьому зауважити, що залежно від сутності лінгвістичних механізмів, застосованих з окресленою вище метою, окремому розрізненню підлягають такі різновиди останнього аспекту часової концептуалізації, як граматичний (морфологічний і синтаксичний), лексичний і контекстуальний час [3, 112].

Безсумнівно, логічним видається здійснення науково-виваженого оцінювання часово-темпоральних зв'язків у функційно-семантичному ракурсі їх фігурування. В цьому контексті вважаємо за необхідне наголосити на переконливості втіленого О. В. Бондарком інтерпретаційного підходу, згідно із яким час і темпоральність кваліфікуються як семантичні категорії відмінного ступеня узагальненості, відзначені потенцією до відтворення специфічності перцепції та усвідомлення людиною часових характеристик (про що зауважено раніше) [10]. Втім, необхідно підкреслити, що, на думку науковця, окрім фігурування в ролі семантичного поняття вузької спеціалізації темпоральність за рахунок наявності в неї польової організації, справедливо наділена статусом «функційно-семантичне поле» (ФСП). Стрижневою композиційною ознакою цього лінгвістичного об'єкту є інтеграція в його структурі значеннєвої першооснови, а саме семантичної темпоральної категорії (план змісту) і різнорівневих (лексичних, граматичних і комбінованих) системно-мовних конкретизаторів понятійних варіантів (план вираження).

Безперечно, в межах окресленої тематики додаткової деталізації потребує питання «граматичного часу» («граматичної темпоральності», за термінологією В. М. Барчука). Згідно із класичною версією трактування цього поняття, воно являє собою специфічне лінгвістичне утворення, налаштоване на формальну концептуалізацію онтологічного часу морфологічними засобами (зокрема, дієслівними часовими формами). На думку О. В. Бондарка, граматична категорія (до складу якої віднесена вербативна парадигма) фігурує в функційно-семантичній польовій системі в ролі ядерного об'єкту, націленого на маркування фундаментальних значень семантичного поняття, що становить основу конкретного ФСП [9]. Беручи до уваги зазначену наукову тезу, важливо зауважити, що центральним структурним елементом функційно-семантичного поля темпоральності є дієслівна часова система або граматичний час.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, з позиції чіткої диференціації понять «час» – міждисциплінарний елемент, онтологічний компонент, інваріантна змістова константа, семантична категорія найвищого рівня узагальненості; «граматичний час» – об'єднані спільністю граматичного статусу дієслівні часові форми, а також «темпоральність» – час в лінгвістичній варіації, семантичне поняття більш вузької сферової спеціалізації і функційно-семантичне поле абсолютно

неприпустимим вважаємо синонімічне оперування аналізованими термінами. Радикальним вирішенням очевидної проблеми часово-темпорального перехрещення (на рівні змістової природи категорій) має бути реформування актуального термінологічного апарату за прикладом англійського, де протиставлення “time” (час як міждисциплінарний об’єкт) і “tense” (час в граматичній іпостасі) формально реалізоване. Зокрема, з метою запобігання двозначності трактування поняття «час» пропонуємо власний підхід до номінаційного розрізнення значеннєвих варіантів згаданої універсалиї. У процесі глибинного осмислення базових відмінностей граматичної часової варіації вважаємо логічним

оперувати визначеннями «граматичний час», «морфологічний час» або «граматична часова реалізація»; за часом в онтологічному вимірі залишаємо його первісну назву «час»; натомість до категорійної часової об’єктивації пропонуємо застосовувати термін «часове семантичне поняття» або «часова семантична категорія». Слід зауважити, що обраний автором репрезентованої роботи напрям дослідження відзначений безперечною науковою перспективністю, виявленою у необхідності подальшого здійснення деталізованого аналізу диференційних ознак окреслених понять на базі різних лінгвістичних комплексів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барчук В. М. Граматична категорія темпоральності: Семантико-структурний аспект. Мовознавство. 2011. № 6. С. 64 – 76.
2. Бондар О. І. Система і структура функціонально-семантичних полів темпоральності в сучасній українській літературній мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: [спец.]10.02.01 «Українська мова» / Національна академія наук України Інститут української мови. Київ, 1998. 34 с.
3. Дешерієва Т. И. Лингвистический аспект категории времени в его отношении к физическому и философскому аспектам. Вопросы языкознания. 1975. С. 111 – 117.
4. Куц О. В. Парадигматичне функціонування категорії темпоральності у структурі простого речення з предикатами дії. Проблеми граматики і лексикології української мови. 2012. № 9. С. 116 – 129.
5. Падучева Е. В. Семантические исследования (Семантика времени и вида в русском языке; Семантика нарратива). М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. 464 с.
6. Панков Ф. И. Функционально-коммуникативная грамматика русского наречия: дисс. на соиск. уч. степ. док-ра филол. наук: [спец.]10.02.01 «Русский язык» / Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. М., 2009. 844 с.
7. Романюк С. А. Грамматическая структура категории темпоральности в сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: [спец.] 10.02.01 «Українська мова» / Національна академія наук України Інститут української мови. Київ, 2007. 19 с.
8. Тарасова Е. В. Языковое поле темпоральности в синхронии и диахронии: дисс. на соиск. уч. степ. док-ра филол. наук: [спец.]10.02.19 «Теория языка» / Краснодарский государственный университет. Краснодар, 1993. 321 с.
9. Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис / отв. ред. А. В. Бондарко. Л., 1987. 348 с.
10. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность / отв. ред. А. В. Бондарко. Л., 1990. 264 с.
11. Туркина И. В. Функционирование конститuentов поля темпоральности в английском и немецком языках: автореф. на соиск. уч. степ. док-ра филол. наук: [спец.] 10.02.04 «Германские языки» / Нижегородский государственный лингвистический университет им. Н. А. Добролюбова. Нижний Новгород, 2006. 28 с.
12. Фант М. О. Складнопідрядне речення з підрядним часу в ранньонововерхньонімецькій мові: структурний та функціональний аспекти: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук:[спец.]10.02.04 «Германські мови» / Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2016. 224 с.
13. Haspelmath M. From space to time: Temporal adverbials in the World's languages. Munchen: Newcastle, 1997. 181 p.

УДК 811.161.2'28:398

ФОЛЬКЛОРНІ ТЕКСТИ ЯК ДІАЛЕКТОГРАФІЧНИЙ МАТЕРІАЛ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Грицевич Ю. В.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті окреслено вагомий доробок українських мовознавців у сфері залучення в дослідницьке поле нового джерела діалектологічних студій – фольклорних текстів. Задекларовані в проаналізованих наукових студіях ідеї дослідження говіркового мовлення різних частин українського діалектного простору крізь призму фольклорних текстів сприятимуть створенню цілісної праці про характер співвідношення мови фольклору і діалектної мови та про конкретні вияви цього зв'язку на матеріалі західно-поліського говору північного наріччя української мови.

Ключові слова: діалектологія, говірки, фольклорні тексти, евристична цінність, точність запису, системний аналіз, текстоцентризм.

Грицевич Ю. В. Фольклорные тексты как диалектографический материал в современном украинском языковедении. В статье раскрыто весомый вклад украинских языковедов в области привлечения в исследовательское поле нового источника диалектологических исследований – фольклорных текстов. Задекларированные в проанализированных научных работах идеи исследования диалектной речи разных частей украинского диалектного пространства сквозь призму фольклорных текстов будут способствовать созданию целостного труда о характере соотношения языка фольклора и диалектной речи и о конкретных проявлениях этой связи на материале западнopolесского говора северного наречия украинского языка.

Ключевые слова: диалектология, говоры, фольклорные тексты, эвристическая ценность, точность записи, систематический анализ, текстоцентризм.

Hrytsevych Yu. V. Folklore Texts as Dialectographical Material in Modern Ukrainian Linguistic Studies.

The modern trends in Ukrainian dialectology studies require a revision of the principles and approaches to studying the dialects structural levels. First of all it concerns the choice of the source of the dialectographical material. The article highlights significant achievements of the Ukrainian linguists regarding the involvement of folklore texts into the dialectological studies, considering them as a new source of the research scope representing in a new way the structure of individual dialects. The suggested ideas to consider the material from various parts of the Ukrainian dialectal space through the prism of folklore texts will contribute to better understanding of this linguistic phenomenon and provide basis for the integrated research into the nature of the correlation between the language of folklore and dialectal language. A special attention was paid to the recording accuracy of valuable features of oral colloquial speech as an important condition for recording of the Ukrainian folklore. Folklore texts, aimed at preserving and accurate reproduction of the authentic folk speech, confirm the thesis that folklore is a special kind of stylistic interpretation of oral colloquial speech and also confirm the heuristic value of folklore records as a special study of the dialectal speech peculiarities. The key findings of the analyzed scientific works are of great importance for revealing the specific manifestations of this interconnection on the database of the Western-Polissian dialect as an integral part of the Northern-Ukrainian dialect of the Ukrainian language.

Key words: dialectology, dialects, folklore texts, heuristic value, recording accuracy, systematic analysis, text centrism.

Постановка наукової проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. У лінгвоукраїністиці тексти фольклору неодноразово ставали джерелами наукових студій. Сучасна лінгвістика переживає, за влучним висловом З. Г. Коцюби, «фольклорний бум»: «Матеріали різних фольклорних жанрів широко використовують у лінгвокультурологічних, етнолінгвістичних, психолінгвістичних дослідженнях» [27, 34]. О. О. Потебня одним із перших в українському мовознавстві висловив думку про фольклор як предмет мовознавчих досліджень: «Народна пісня становить матеріал для мовознавства, етнографії, психології та ін. Але цим наукам потрібна зовсім не пісня, а, наприклад, мовознавству – звук, слово, форма, зворот і т. п.» [37, 154].

«Для української діалектології, – на думку П. Ю. Гриценка, – як і для інших слов'янських, актуальними є проблеми: що з усієї складної структури діалектної мови необхідно досліджувати, для чого і за допомогою яких дослідницьких прийомів і процедур студіювати цей феномен» [10, 145]. У зв'язку з цим «для відтворення говірки як функціонуючої системи необхідним є залучення до аналізу значних за обсягами діалектних текстів, які є наближеним до фотографічного відтворенням не лише окремих звуків, словоформ, а й послідовності розгортання тексту як цілості у мовленнєвому потоці. <...> Багато дослідників здавна усвідомлювало особливу евристичну цінність текстів, додаючи до своїх описових діалектологічних праць зразки зв'язних текстів, окремі вирази, фольклор з досліджуваної місцевості (О. Брех, В. Гнатюк, І. Панькевич та ін.)» [8, 8–9].

Мета пропонованої статті – осмислити вагомий доробок українських мовознавців у сфері залучення в дослідницьке поле нового джерела діалектологічних студій – фольклорних текстів. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких конкретних завдань: а) визначити корпус лінгвістичних праць, присвячених дослідженню діалектних особливостей текстів українського фольклору; б) оцінити стан та методологічні засади вивчення вивчення фольклорного тексту в його зв'язку з місцевою говіркою.

Виклад основного матеріалу дослідження. В узагальнювальній праці С. П. Бевзенка «Українська діалектологія» зауважено: «У великій пригоді можуть стати діалектологів різноманітні етнографічні і фольклорні матеріали. У ряді випадків вони є єдиними свідченнями про українську діалектну мову певних місцевостей свого часу» [2, 20–21].

Евристичний потенціал фольклорних записів як джерела вивчення особливостей діалектної мови на різних рівнях залишається недостатньо дослідженим, хоча, безсумнівно, це питання заслуговує детального вивчення. Залучення етнографічних і фольклорних текстів у діалектологічних працях донині має спорадичний характер, проте, як відзначає П. Ю. Гриценко, «опора на давніші етнографічні студії задля з'ясування динаміки говірок, зокрема для поліхронного картографування мовних одиниць, виявилася вельми результативною й переконливою» [10, 146] (учений мав на увазі монографію К. Д. Глуховцевої «Динаміка українських східно-слобожанських говірок» [7]).

Етнографічні та фольклорні записи, в яких збережено й філологічно точно відтворено автентичне народне мовлення, уможливають висновок про доцільність їхньої наукової інтерпретації та кваліфікації з методологічних позицій діалектології. Ю. В. Громик підкреслює: «Надійними діалектографічними джерелами можна вважати фольклорні збірники, щоправда, за умови, що фіксація такого фактажу передбачала збереження діалектних рис на всіх мовних рівнях» [16, 163].

Об'єктом дослідження П. Ю. Гриценка в статті «Про один тип джерел сучасних діалектологічних студій» стала праця В. Кравченка про традиційну культуру с. Беги Коростенського району Житомирської області. Аналізуючи цю мовну пам'ятку з ареалу середньополіського говору, мовознавець описує окремі фонетичні явища, локальні граматичні форми, лексичні елементи, акцентуаційні явища. Узагальнюючи прокоментовані факти, П. Ю. Гриценко слушно вказує: «Той факт, що опис традиційної культури с. Беги – праця етнографічного і часткового фольклористичного спрямування – виявився джерелом цінної мовної інформації (розширено репертуар елементів діалектної мови, презентовано невідомі значення багатьох одиниць), доводить необхідність ширшого залучення таких студій до пізнання діалектів» [10, 153].

Й. О. Дзендзелівський у «Конспекті лекцій з курсу української діалектології» рекомендував студентам під час збирання зразків мовлення в тому

чи тому регіоні України записувати як окремі слова, так і суцільний текст, у якому їх використано: «Щодо форми і способів збирання розрізняються два види цього типу джерел: а) записи суцільних текстів живої розмовної мови – народних казок, розповідей, анекдотів, пісень, прислів'їв, загадок, окремих виразів та слів; б) записи відповідей на питання спеціально для цього складених програм чи анкет. Записи першого виду важливі тим, що на основі їх можна вивчати мовну структуру в цілому, тобто фонетичну, морфологічну, синтаксичну системи говору чи діалекту. Чим більше цих записів і чим вони різноманітніші щодо жанрів, змісту і т. ін., тим діалектологічний опис буде повнішим і детальнішим» [18, 38].

У короткій передмові до третьої частини «Лінгвістичного атласу українських народних говірок Закарпатської області України (лексика)» Й. О. Дзендзелівський акцентує на особливості ілюстративних матеріалів видання: «Тут, як і в опублікованих частинах картографованих лексем, автор намагався ілюструвати зібраними ним народними приказками та прислів'ями, що наводяться в кінці коментарів до карт. У цій частині ілюстративний матеріал дещо розширено за рахунок народних повір'їв, заборон (табу) та різних народних сентенцій. При цьому зверталася увага на варіанти прислів'їв, приказок тощо, щоб у такий засіб дати певну уяву про здиференційованість досліджуваного регіону в цих галузях фольклору» [19, 5].

У статті про фольклориста В. Гнатюка Й. О. Дзендзелівський підкреслював надзвичайну користь від поєднання діалектологічних і фольклористичних зацікавлень: «Протягом 1921–1924 рр. В. Гнатюк багато зробив у справі підготовки обласного словника говірок Закарпаття, розписавши для нього велику кількість фольклорних, художніх та інших текстів. Говорячи про В. Гнатюка як діалектолога, не можна не відзначити винятково важливого значення для цієї галузі науки його численних публікацій транскрибованих записів фольклорного матеріалу. Записуючи фольклорні тексти, В. Гнатюк ставив перед собою також цілі діалектологічні, розроблена ним спрощена фонетична транскрипція практично виявилася досить вдалою. Його записи відзначаються високою точністю передачі звукового складу живої розмовної мови. Це відзначали О. Брех, Є. Тимченко, І. Панькевич. Гнатюкові тексти широко використовувалися, використовуються і використовуватимуться в діалектологічних і взагалі мовознавчих дослідженнях як високоякісний матеріал» [20, 404]. Отже, Й. О. Дзендзелівський розглядав проблеми мовознавства в широкому культурологічному контексті, у своїх діалектологічних дослідженнях урахував і здобутки інших наук – історичного краєзнавства, фольклористики та етнографії.

Відомо, що важлива запорука успішного розвитку діалектології – повнота емпіричної бази. Водночас зауважимо, що до відбору текстів фольклорного та етнографічного змісту як джерел лінгвальної

інформації про особливості говірок того ареалу, в якому вони побутують, варто ставитися критично, оскільки самі тексти можуть бути різноякісними з погляду відтворення структурних рис діалектної мови. Не завжди фіксація фольклорних зразків проходить сумлінно, з максимальною точністю, збереженням фонетичних, морфологічних та лексичних особливостей. Нерідко упорядники наближають тексти усної народної творчості до норм літературної мови, через що багато діалектних рис просто втрачено (пор. коментар упорядників ІХ тому повного академічного зібрання творів Лесі Українки, в якому вміщено фольклорні записи письменниці: «У своїх фольклорних записах Леся Українка зберігала діалектні форми і характер вимови певних слів та виразів. Однак при підготовці пісенних текстів даного тому діалектна вимова збережена лише в таких випадках: а) при римуванні (*качура – вечера, їсти – вісти, палив – волив* та ін.); б) у власних іменах (*Мар'юся, Гмитро, Віктор*); в) в словах з придиховим *г* (*гочі, горати, гонучі, гулиця* поруч із *юлиця* і *вулиця, говес, горел, год – од* поруч з *від* тощо); г) прикметникові форми з суфіксами *-ейк-* (*чорнейкий*). <...> В томі уніфіковано різну передачу Лесею Українкою ряду форм слів і вимови їх. Уніфікація проведена в напрямі наближення до літературної мови» [38, 375–376]). Поділяємо думки Й. О. Дзензелівського, який цілком виправдано обстоював позицію точної фіксації фольклорних матеріалів: «Слід, правда, зауважити, що записи ці, особливо минулих періодів, провадилися переважно звичайним письмом (не транскрипцією) і тому вони часто не відбивають багатьох особливостей місцевої вимови. У зв'язку з цим для дослідження різних рис діалектів та говорів етнографічні і фольклорні записи мають неординарне значення. Чим докладніше у фольклорних і взагалі етнографічних записах відбиті особливості місцевого діалектного мовлення, тим для діалектолога вони цінніші» [18, 44].

Попри існування різних поглядів на евристичну цінність мови фольклору для пізнання діалектної мови, в російській лінгвістичній практиці бачимо конкретні результати наукової суперечки щодо діалектності / наддіалектності мови фольклору: в джерельній базі «Словаря русских народных говоров» знаходимо чималий перелік фольклорних збірників; залучення діалектних слів з народної творчості до реєстру цієї лексикографічної праці визнано обов'язковим. Як обґрунтовують самі укладачі, «неврахування народнопоетичної мови як одного з джерел свідчень діалектної лексики призвело б до вилучення зі складу Словника важливих ланок лексико-семантичної системи російських говорів, до викривленої картини територіального розподілу великої кількості лексем» [29, VII]. Отже, одним із надійних джерел для «Словника українських говорів», роботу над укладанням якого розпочато, має стати усна народна творчість.

Багатство надійного фактичного матеріалу вирізняє статті Ю. В. Громика [11–16] та Р. С. Зінчук [21–24]. Ю. В. Громик, характеризуючи фоне-

тичні особливості говірок берестейсько-пінського Полісся на основі двотомного збірника «Песенны фальклор Палесся», упорядкованого білоруським дослідником В. Роговичем, зауважує, що більшість прокоментованих явищ – власне українські інновації, ареал яких охоплює всі північноукраїнські діалекти [11–12]. Цінними для вивчення діалектної словозміни в контексті суперечливого статусу берестейсько-пінських говірок, які розміщені на межі двох близькоспоріднених мов, стали спостереження дослідника над системою іменної та дієслівної словозміни [14–15].

Аналізуючи особливості субстантивної та ад'єктивної словозміни в західнополіських говірках, Р. С. Зінчук [21–23] детально коментує засвідчені у фольклорних записах словоформи. У статті про займенникове формотворення [24] авторка описала характерні особливості фонетичної та морфемної будови і словозміни займенників у західнополіських та суміжних говірках. Про надійність обраних дослідницею фольклорних матеріалів свідчать зауваження в передмовах до збірників, як-от: «Усі діалектні відміни, спостережені збирачами, збережено всюди буквально» [42, 17]. На основі проведеного прискіпливого аналізу тенденцій формотвірального процесу, відображених у текстах західнополіського фольклору, Р. С. Зінчук постулює: «Фольклорні тексти, зберігаючи як давні мовні явища, так і фонетико-морфологічні новотвори, типові для певного діалектного ареалу, можуть слугувати одним із джерел вивчення його специфічних рис» [24, 283].

І. Г. Матвіяс зосередив увагу на діалектних одиницях у мові українських пісень та народних дум. Дослідник з'ясував: «Незважаючи на те, що мова фольклору великою мірою наддіалектна і постає живим компонентом української літературної мови, говіркові особливості в історичних піснях і народних думах широко відображені. Наявність діалектизмів в історичних піснях і народних думах зумовлюється виникненням і функціонуванням їх серед народу в різних місцевостях України» [30, 53]. Північноукраїнські діалектні риси, на думку вченого, відображено в найменшій кількості історичних пісень та народних дум. І. Г. Матвіяс в аналізованих фольклорних текстах простежив такі західнополіські лінгвальні явища: *под, в войні, овса, в щирум, сестрьонка, к тобі, ме питати, жеб, бодай*. У пізнішій статті [31] І. Г. Матвіяс описав говіркові особливості в текстах колядок та шедрівок.

Б. О. Коваленко, до кола мовознавчих зацікавлень якого входить подільський говір, детально прокоментувавши діалектні явища у фольклорних записах ХІХ ст. з території Поділля (збірники З. Доленги-Ходаковського, К. В. Шейковського, А. П. Свидницького, матеріали фольклорно-етнографічної експедиції П. П. Чубинського), підсумовує: «Цей цікавий матеріал, який презентує основні ознаки подільського говору, може слугувати цінним і надійним джерелом для вивчення динаміки діалектного мовлення Поділля, а проаналізовані фоль-

клорно-етнографічні матеріали свідчать про розуміння записувачами (упорядниками) важливості фонетичного принципу. За вимоги писати державною мовою, якою тоді була російська, усе ж таки перемагав науковий підхід, який дозволив зберегти в текстах територіальні особливості, що дає право вважати фольклорні записи цінним матеріалом для визначення рис подільського говору у формуванні літературного стандарту» [26, 184]. У статті «Фольклорні записи як джерело діалектологічних досліджень» [25] мовознавець порівняв опубліковані в збірниках М. Драгоманова та М. Левченка казки в записах А. І. Димінського. Шляхом текстологічного аналізу мови казок автор виявив таку суттєву різницю в підходах упорядників до фольклорного фактажу: «І. Рудченко, який подавав М. Драгоманову матеріали, вважав за можливе переробляти рідну для А. Димінського подільську мову на полтавський лад. Загалом у текстах цих збірників розбіжностей різного плану – фонемного складу, морфемної структури лексем, граматичних форм слів, синтаксичного оформлення словосполучень і речень – виявлено чимало, що заслуговує спеціального опису. М. Левченко, на відміну від попередників-видавців, мав твердий і непохитний принцип – додержуватися всіх індивідуальних особливостей оригіналу й не виправляти орфографію записувачів, навіть якщо вона була не систематичною і не витриманою. Саме такий підхід дає змогу виявити лінгвальні особливості збирачів фольклору на різних мовно-структурних рівнях» [25, 38–39]. Іншими словами, лише автентичні тексти з Поділля – основа для вивчення побуту, діалектного мовлення людей із цього регіону.

І. В. Гороф'янюк на основі польових записів різножанрових текстів усної народної творчості,

зроблених у с. Чечелівка Гайсинського району Вінницької області, простежила кореляцію мови фольклору та діалектної мови і своїм дослідженням засвідчила евристичний потенціал мови фольклору для вивчення подільського діалекту [9]. Студентка Дарія Кравчук [28] регіонально репрезентативним емпіричним матеріалом для вивчення діалектного мовлення подолян вважає вміщені О. Б. Курило в «Матеріалах до української діалектології та фольклористики» фольклорні тексти з 9 населених пунктів Вінницької області.

Посилені акценти на проблемі евристичних можливостей фольклорних текстів для вивчення говіркового мовлення різних частин українського діалектного простору помітні в студіях В. М. Мойсієнка [33], М. В. Бігусяка [3] (Гуцульщина), Н. О. Данилюк [17], Л. Д. Фроляк [39–41] (Підляшшя, Холмщина), Г. Л. Аркушина [1], З. С. Мацюк [32], О. А. Бойчук [4], Л. А. Пикалюк [36] (Західне Полісся), Т. Л. Видайчук [5] (Східне Полісся), студентських публікаціях Надії Вівчар [6], Івана Носка [34–35].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, виразно окресленою домінантою новітніх наукових пошуків діалектологів став текстоцентризм, зокрема залучення фольклорних текстів як джерела лінгвістичної інформації про різні структурні рівні говірок. Фахово записані та впорядковані етнографічно-фольклорні матеріали мають значний інформаційний потенціал, що детермінує поліаспектність його опису. Уважне прочитання й аналіз такого типу джерел з опорою на діалектні свідчення тексто- та лінгвогеографічних праць підтвердить тезу, що фольклор – одне з надійних джерел для вивчення особливостей говіркового мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин Г. Мова фольклору і говіркове мовлення. Народна творчість українців у просторі і часі: матеріали Міжнарод. наук. конф. в рамках VI Міжнародного фестивалю українського фольклору «Берегиня». Луцьк: ВМА «Терен», 2010. С. 206–214.
2. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. К.: Вища школа, 1980. 248 с.
3. Бігусяк М. Динамічні фонетико-морфологічні діалектні процеси в мікротекстах «Галицько-руських народних приповідках», зібраних І. Франком на Гуцульщині та Покутті. Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. праць. Дрогобич: Півсвіт, 2016. С. 5–15.
4. Бойчук О. Фольклорні тексти як джерело вивчення діалектного мовлення західних поліщуків (фонетичні особливості). Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. 2016. Вип. 21. С. 35–38.
5. Видайчук Т. Л. Фонетичні особливості східнополіського говору північного наріччя української мови (на матеріалі етнографічної спадщини Бориса Грінченка). *Studia Philologica* (Філологічні студії): зб. наук. праць. 2017. Вип. 8. С. 11–16.
6. Вівчар Н. Супровідна глосографія в серійних виданнях українського фольклору. Слобожанська бесіда: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Старобільськ, 23 листоп. 2017 р.). ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2017. Вип. 10. С. 29–33.
7. Глуховцева К. Д. Динаміка українських східнослобожанських говірок. Луганськ: Альма-матер, 2005. 592 с.
8. Говірки Чорнобильської зони: системний опис / П. Ю. Гриценко та ін. К.: Довіра, 1999. 271 с.
9. Гороф'янюк І. Зі спостережень над фольклорними текстами як джерелом вивчення діалектного мовлення подолян. Волинь філологічна: текст і контекст. Лінгвостилістика XXI століття: стан і перспективи розвитку: зб. наук. пр. 2013. Вип. 15. С. 66–74.
10. Гриценко П. Ю. Про один тип джерел сучасних діалектологічних студій. Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст. К.: КММ, 2014. С. 145–154.
11. Громик Ю. В. Особливості вокалізму українських говірок Берестейсько-Пінського Полісся в записах місцевого фольклору. Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. 2004. № 6. С. 109–119.

12. Громик Ю. В. Особливості консонантизму українських говірок Берестейсько-Пінського Полісся в записях місцевого фольклору. Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. 2006. № 6. С. 221–231.
13. Громик Ю. В. Особливості консонантизму волинськополіських говірок у записях місцевого фольклору / Ю. В. Громик, Г. П. Заверуха. Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство. 2007. № 9. С. 7–9.
14. Громик Ю. В. Особливості дієслівної словозміни в українських говірках берестейсько-пінського Полісся (на матеріалі записів місцевого фольклору). Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство. 2008. № 10. С. 30–34.
15. Громик Ю. Вияви граматичної аналогії в говірках берестейсько-пінського Полісся (на матеріалі записів місцевого фольклору). Народна творчість українців у просторі і часі: матеріали Міжнар. наук. конф. в рамках VI Міжнародного фестивалю українського фольклору «Берегиня». Луцьк: ВМА «Терен», 2010. С. 254–260.
16. Громик Ю. В. Фольклорні матеріали з Берестейщини як діалектографічний матеріал. Справа: беларуска-українські альманахи Таварыства українскай літаратуры пры Саюзе беларускіх пісьменнікаў. 2015. № 1. С. 162–169.
17. Данилюк Н. Діалектні явища у фольклорних записях Оскара Кольберга. Волинь філологічна: текст і контекст. Західнополіський діалект у загальноукраїнському та всеслов'янському контекстах. 2007. Вип. 4. С. 289–295.
18. Дзендзелівський Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології (Вступні розділи): [навчальний посібник]. Ужгород, 1966. 100 с.
19. Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області України (лексика). Ужгород, 1993. Ч. 3. 464 с.
20. Дзендзелівський Й. О. Українське і слов'янське мовознавство: збірник праць. – Львів, 1996. 520 с.
21. Зінчук Р. Особливості ад'єктивної словозміни у західнополіських говірках (на матеріалі записів місцевого фольклору). Волинь філологічна: текст і контекст. Західнополіський діалект у загальноукраїнському та всеслов'янському контекстах: зб. наук. пр. 2007. Вип. 4. С. 384–389.
22. Зінчук Р. С. Особливості субстантивної словозміни в західнополіських говірках (на матеріалі записів місцевого фольклору). Літопис Волині. 2008. Ч. 4. С. 150–153.
23. Зінчук Р. С. Діалектна специфіка іменної словозміни західнополіського говору (на матеріалі замовлянь). Лінгвістичні студії. 2009. Вип. 18. С. 203–207.
24. Зінчук Р. Фонетичні та морфологічні особливості займенників у західнополіських і суміжних говірках (на матеріалі записів місцевого фольклору). Народна творчість українців у просторі і часі: матеріали Міжнар. наук. конф. в рамках VI Міжнародного фестивалю українського фольклору «Берегиня». Луцьк: ВМА «Терен», 2010. С. 283–295.
25. Коваленко Б. Фольклорні записи як джерело діалектологічних досліджень. Волинь–Житомирщина: історико-філологічний збірник з регіональних питань. 2013. Вип. 24. С. 32–40.
26. Коваленко Б. О. Рівень вияву діалектності у фольклорних записях XIX ст. Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій. К.: КММ, 2015. С. 172–185.
27. Коцюба З. Паремії як об'єкт етнолінгвопсихологічного дослідження. Мовознавство. 2009. № 2. С. 35–47.
28. Кравчук Д. Лінгвістичне портретування подільського говору і усна народна творчість Вінниччини. Студії з філології та журналістики. Ужгород, 2014. Вип. 2. С. 95–97.
29. Кузнецова О. Д. Инструкция для составления Словаря русских народных говоров. Словарь русских народных говоров / О. Д. Кузнецова, Ф. П. Сорокалетов. СПб., 1994. Вип. 28. С. IV–XXXII.
30. Матвійс І. Відображення говорів у мові українських історичних пісень і народних дум. Українська мова. 2005. № 1. С. 52–59.
31. Матвійс І. Мова українських колядок і щедрівок. Культура слова. 2012. Вип. 75. С. 148–155.
32. Мацюк З. Особливості вокалізму клубочинської говірки, відбиті у прислів'ях та приказках. Волинь філологічна: текст і контекст. Західнополіський діалект у загальноукраїнському та всеслов'янському контекстах: зб. наук. пр. 2007. Вип. 4. С. 395–397.
33. Мойсієнко В. Про мову гуцульських приказок (спостереження над фонетичними особливостями оповідань, зібраних В. Шухевичем). Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (мовознавство). 2004. Вип. XIX–XX. С. 102–104.
34. Носко І. І. Діалектна лексика берестейсько-пінського Полісся в записях місцевого фольклору. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство. 2008. № 10. С. 92–94.
35. Носко І. Діалектні явища волинськополіських говірок у фольклорних записях Лесі Українки та К. Квітки. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє», 13–14 травня 2009 р.: у 3-х т. Луцьк: РВВ «Вежа» ВНУ імені Лесі Українки, 2009. Т. 3. С. 256–258.
36. Пикалюк Л. А. Лінгвістичні маркери фольклорних текстів (на прикладі весільних пісень Західного Полісся). Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2015. Вип. 16. С. 35–39.
37. Потебня О. О. Естетика і поетика слова. К.: Мистецтво, 1985. 302 с.
38. Українка Леся. Зібрання творів: у 12 т. К.: Наук. думка, 1977. Т. 9. 431 с.
39. Фроляк Л. Д. До питання про корпус українських текстів з Холмщини та Підляшшя: проблеми та завдання його створення. Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій. К.: КММ, 2015. С. 413–427.
40. Фроляк Л. Адаптація текстів загальноукраїнських пісень носіями підляських говірок. TeKa Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych. Lublin, 2015. Vol. X. S. 98–104.
41. Фроляк Л. До питання про народні пісні з Підляшшя як джерело діалектологічних студій. TeKa Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych. Lublin, 2016. Vol. XI. S. 35–42.
42. Цехмістрок Ю. Народні пісні Волині: Фонографічні записи 1936–1937 років / Джерельні матеріали та видання Б. Столярчука. Львів; Рівне, 2006. 480 с.

УДК 811.12+811.112.2+811.161.2:398.91(23)

ПАРЕМІЇ З КОМПОНЕНТОМ MONTI/ BERGE/ ГОРИ В ІТАЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Гуся Л. В.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Статтю присвячено зіставно-типологічному лінгвокультурному аналізу італійських, німецьких та українських прислів'їв та приказок. Виділено групи паремій, об'єднаних лінгвальним компонентом з узагальненим значенням «простір».

Ключові слова: концепт, прислів'я, приказки, зіставно-типологічний аналіз.

Гуся Л. В. Паремии с компонентом Monti/ Berge/ Горы в итальянском, немецком и украинском языках. Статья посвящена сопоставительно-типологическому лингвокультурному анализу итальянских, немецких и украинских пословиц и поговорок. Выделены группы паремий, объединенные лингвальным компонентом с обобщенным значением «пространство».

Ключевые слова: концепт, пословицы, поговорки, сопоставительно-типологический анализ.

Huslia L. V. Idioms with the components of the concept Monte / Berg / Gory in Italian, German and Ukrainian languages. The article is devoted to the comparative typological linguistic and cultural analysis of Italian, German and Ukrainian proverbs and sayings. The groups of idioms combined by a lingual component with a generalized meaning "Space" are identified. The structure and semantics of phraseological units are directly related to intralingual and extralingual language processes, which took place on certain territories within a given period and can be identified by their variability in terms of genetic, functional, structural, and grammatical features. Analysis reveals the logical, semiotic, structural and figurative organization of proverbs and sayings and emphasizes the uniqueness of each of the studied languages. The groups of paremias are combined by a lingual component with a generalized meaning "Space", identified and analyzed. The definition of semantic peculiarities of idioms of any language makes it possible to state that even in related languages the idioms' content often has significant differences. High degree of phraseological activity of a certain component can be the characteristic of one language, whereas in other language due to its national worldview it occurs extremely rarely. By analyzing proverbs and sayings, we can state that self-identification of an ethnic group occurs through cultural concepts or "key words of culture", "which explicate the ethnic mentality: the values, ideals and ethnic groups sets, that reflect the peculiarities of the national character and perception the world".

Key words: concept, idiom, saying, comparative typological analysis.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Національно-культурні особливості комунікації виявляють себе у таких співвідношеннях, як мова та мислення, мова та пам'ять, мова в різних видах людської діяльності з урахуванням національної специфіки. Розходження в мовних картинах світу зумовлені не тільки структурою мови, але й різним баченням світу носіями цієї мови, «що представляє собою один зі способів пізнання іншого, вивчення чужої культури та є одним із шляхів для збагачення власної» [10, 9].

Фразеологія є одним із найважливіших джерел дослідження минулого та теперішнього кожного народу, що тісно пов'язана з життям народу, відображає його стан та розвиток. Тому актуальним є дослідити зв'язок між національною мовною картиною світу певного етносу та його пареміологічним фондом, а саме: семантичною реалізацією фразеологізмів із компонентами, що входять до ядерного поля концепту *Monti/ Berge/ Gory*.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанню національно-культурної специфіки в порів-

няльно-зіставному плані за останні роки присвячено чимало робіт. Паремії у різних мовах розглядаються в різних аспектах. Дослідження особливостей репрезентації мовної свідомості на матеріалі паремій, розглядали серед вітчизняних мовознавців та перекладознавців О. Потебня, Г. Пермяков, І. Голубовська, Р. Зорівчак, В. Кононенко, Т. Кияк, С. Єрмоленко та ін. Однак і досі проблематика взаємозалежності національних образів та їх мовного вираження є недостатньо розкритою.

Метою дослідження є зіставно-типологічний аналіз італійських, німецьких та українських паремій, дослідження зв'язків між національною мовною картиною світу етносу та його пареміологічним фондом із компонентами з узагальненим значенням «простір».

Матеріалом для статті слугували прислів'я та приказки, отримані шляхом вибору з лексикографічних джерел української, італійської та німецької мов.

Виклад основного матеріалу. Структура та семантика фразеологічних одиниць (далі ФО) безпосередньо пов'язані із інтралінгвальними та екстралінгвальними процесами, які відбувалися

у мові в певний період на окремих територіях та вирізняються своєю неоднаковістю за генетичними, функціональними та структурно-граматичними ознаками. Беручи за основу принципи зіставно-типологічного аналізу, зосередимо нашу увагу на поширенні концепту *Monti/ Berge/ Gori* в межах фразеологічних одиниць італійської, німецької та української мови.

Досвід, певні уявлення про оточуючу дійсність, культура та світосприйняття, зафіксовані у пареміологічному фонді будь-якої мови, роблять ці одиниці одним із важливих засобів вивчення взаємозв'язку між мовою та культурою [1, 16].

Прислів'я і приказки – це лінгвістичне вираження колективного людського досвіду, що представляє собою унікальну спадщину людства та є невичерпним джерелом для багатьох наук [9, 147]. Вони входять у фразеологічну систему мови в готовій формі, перетворюючись з первинних вільних поєднань лексем з номінативним значенням у метафоричні сполучення, що володіють лексико-семантичною і синтаксичною цілісністю.

Прислів'я – це найдавніший жанр фольклорної творчості. Кожен народ упродовж багатьох століть у своїх прислів'ях та приказках поетично відтворює відомості з різних сфер свого життя і побуту.

Прислів'я та приказки кожного народу мають багатолітню історію формування – це «минула ситуація, котра використовується для пояснення та розуміння ситуації теперішнього» [9, 145]. Вони є своєрідним досвідом, пропущеним через свідомість етносу, що відображає погляди на життя, неписані закони поведінки й моралі, вчить наступні покоління бути милосердними, працьовитими, ввічливими.

Під прислів'ям та приказкою розуміємо спробу людини описати те, що відбувається, в метафоричній формі. Крім загального бачення людиною реальності, вони відображають сутність культури суспільства, його побут, уподобання та вірування, в основі яких лежать когнітивні процеси свідомості, пов'язані з «пізнанням, набуттям, виробленням, зберіганням, використанням та передачею людиною знань, з репрезентацією знань і обробкою інформації, яка надходить до людини різними каналами, з переробленням знань, прийняттям рішень, розумінням людської мови, логічним виведенням, аргументацією та з іншими видами пізнавальної діяльності» [7, 24].

З розвитком людства у свідомості людини когнітивні процеси набували змін, а отже й змінювались світосприйняття, культура, історія. Історичні процеси впливали на відносини між людьми, релігійні стереотипи, політичний стан країни, соціальне положення загалом. Усе це, певним чином, відображалось у фольклорі: казках, піснях, думах, легендах, прислів'ях та приказках тощо. У багатьох європейських народів є близькі за змістом і формою прислів'я та приказки, це пояснюється схожими умовами життя в певний

історичний період, взаємодією національних культур та подібністю життєвих ситуацій, притаманних людському суспільству.

Наше дослідження присвячене фразеологізмам із компонентами, що входять до ядерного поля концепту *Monti/ Berge/ Gori*. Вони формують просторові образи та моделюють семантику «відкритого» простору, виконуючи роль символічно-нашарених об'єктів ландшафту та життєвого простору суб'єкта дії.

Переважає більшість мовознавців та перекладознавців вважають прислів'я об'єктом фразеологічних студій. Такої думки дотримуємось і ми, вважаючи доцільним послуговуватись класифікацією способів перекладу прислів'їв як фразеологічних висловів, запропонованою Т. Кияком, для якого прислів'я – це семантично спеціалізовані та метафорично-переосмислені висловлення народного походження, що виражають повчальну мораль та належать до фразеологічних висловів [8, 184].

Згідно з класифікацією способів перекладу прислів'їв як фразеологічних висловів, засвідчуємо п'ять можливих способів перекладу фразеологічних висловів (особливо прислів'їв): дослівна прислівна відповідність (еквівалент), часткова прислівна відповідність (адекватний відповідник), калькування, псевдоприслівна відповідність (коли перекладач «винаходить» прислів'я, відтворюючи його зміст та метафоричний смисл, часто з модифікацією та звуко-ритмічною організацією), описовий переказ висловлювання [8, 185].

За цією класифікацією, коли в перекладній мові є вислів, рівнозначний за змістом, у тому числі за образом, функцією та стилістичними характеристиками вислову у мові оригіналу, такий вислів (прислів'я) необхідно перекладати дослівною прислівною відповідністю (еквівалентом) [8, 186]. Беручи до уваги особливості нашого дослідження, а саме зосередженість на історичній динаміці просторових образів концепту *Monti/ Berge/ Gori* в поняттєвій сфері італійського німецького та українського фольклорного простору, ми розглядаємо фразеологізми із компонентами *вершина, гора, гори, камінь*, репрезентовані як такі, що розкривають специфіку асоціативних відчуттів, індивідуальність процесів мислення та засвідчують національну специфічність у світобаченні мовної спільноти [4, 32].

Для класифікації цих ФО було виділено такі основні семантичні групи паремій:

- Прислів'я та приказки, які при точному перекладі не втрачають свого значення й використовуються в порівнюваних мовах в одному й тому самому контексті;
- Прислів'я та приказки, які відрізняються за лексичним складом хоча б в одній із порівнюваних мов, проте загальне значення вислову схоже за змістом і ситуацією, в яких ці вирази вживаються;
- Прислів'я та приказки, які розрізняються своєю національною своєрідністю.

Мотивацією для утворення фразеологізмів, що належать до трьох перелічених груп, стало сприйняття концепту *Monti/Berge/Гори* як складники гіперконцепту *Земля* та його реалізації як ментального образу цілісного географічного простору, просторового континууму, територіальної системи розташування різних народів, місцезнаходження природних ресурсів, кліматичних умов у різних образно-асоціативних площинах мовлення [4, 33].

Домінантною особливістю фольклорного слова є не лише образність, а й здатність до образотворення. Незалежно від типу, будь-яка ФО характеризується тим, що нове значення, яке з'являється в результаті взаємодії компонентів словосполучення, базується на образі, що виникає внаслідок переосмислення одного з компонентів, або ж в результаті їхньої взаємодії. Образ, на основі якого побудований фразеологізм, допомагає виникненню асоціацій, що дозволяють встановити нейтральний еквівалент. Образ здатний мінятися не тільки від мови до мови, але й в середині самої мови. Як стверджує Т. Черданцева, образ є тією «проміжною ланкою», яка дозволяє встановити значення, частотність уживання у тій чи іншій мові та ступінь образності ФО [9, 4 – 69].

До першої групи фразеологізмів входять прислів'я, в яких компонент *гори* має значення ментального образу цілісного географічного простору та просторового континууму, наприклад: *Per monti e per valli = über Berg und Tal = Ходити горами й долами* зі значенням «блукати, скрізь шукати». Протиставлення фразем *гори* та *долини* у трьох мовних просторах є свідченням схожого сприйняття просторових образів, що базується на принципі психологічного паралелізму. Просторові образи зіставляються чи уподібнюються щодо внутрішнього стану людини, у якому природний пейзаж переростає свою зображальну функцію і стає свого роду призмою, через яку бачимо світ. Наприклад: *Gli uomini s'incontrano, e i monti stanno fermi = Berg und Tal kommen nicht zusammen, wohl aber die Menschen = Гора з горою не зійдеться (не сходиться), а чоловік з чоловіком зійдеться*.

Прислів'я зі значення «подолання життєвих перешкод на основі внутрішніх почуттів та переконань»: *Con la fede si spostano le montagna = Der Glaube kann Berge versetzen = Віра гору перевертає*. Сам факт існування однакових прислів'їв свідчить про схожість асоціативно-вербальних зв'язків у паремійних корпусах мов та спільних характеристик побутової свідомості різних народів, де образ гір підсилює конотативний зміст структуротвірних концептів «Бог» та «Віра».

Прислів'я з компонентом *гора* мають різнопланові значення у образно-асоціативних площинах мовлення, а саме значення перешкоди та подолання перешкод, наприклад: *Promettere mari e monti = Goldene Berge versprechen = Пооби-*

цяти гори та доли зі значення «надурити, пообіцяти неможливе». Образ гір виступає у значенні чогось безмежного, але нездійсненого: *Hinterm Berge wohnen auch Leute = І за горами люди живуть*. Зі значенням самовихваляння та невеликої кількості, що створює масу, має значний вплив, наприклад: *La montagna ha partorito un topolino = Es kreißen Berge und gebären eine Maus = Гора мишу народила*. А також: *L'acqua rovina il sasso = Ein steter Tropfen höhlt den Stein = Вода камінь точить*.

Ідентичні еквіваленти прислів'їв підібрані із компонентом *камінь* на позначення «твердості, впертості», наприклад: *Essere duro come un sasso = Hart wie Stein sein = Бути черствим як камінь*. На позначення «черствості», наприклад: *Avere un cuore di pietra = Ein Herz aus Stein haben = Мати кам'яне серце*. Негативна конотація зі значенням «почати сварку, чвари», наприклад: *Scagliare la prima pietra = Den ersten Stein werfen = Першим кинути каменя*. Номінативна функція на позначення «мудрості», наприклад: *Stein der Weisen suchen = Pietra filosofale cercare = Шукати філософський камінь*.

Образна структура наведених паремій є схожою, оскільки представлена однаковими при дослівному перекладі образотвірними компонентами та створює єдине образно-асоціативне тло, що виникає в результаті метафоричного поєднання віддалених за смисловою структурою елементів. Зближувані образні уявлення, на основі їх семантичних сходжень та розходжень, викликають у реципієнта пошук спільних уявних асоціацій, що надає прислів'ям та приказкам як національного колориту, так і виразнішого мовно-естетичного ефекту [5, 52].

Розглядаючи прислів'я другої групи, зазначимо, що у кожній мові є вислови, які пов'язані з тими чи іншими предметами та явищами матеріальної та духовної культури певного народу і властиві лише окремій мові. Ці вирази мають національне забарвлення та належать до етноспецифічної лексики. Прислів'я відрізняються за лексичним складом хоча б в одній із порівнюваних мов, проте значення, зміст та ситуації, в яких ці вирази вживаються, є полісемічними. Для українського реципієнта прислів'я *Гору хвали, а низ ори* має відповідний еквівалент в італійській мові *Loda il monte e tienti al piano*. (досл.: Хвали гору та тримайся на долині), у німецькій мові знаходимо прислів'я *Lob die See, aber bleibe auf dem Lande*. (досл.: Хвали море але лишайся на землі). У трьох мовах простежується схоже внутрішньо-емоційне сприйняття різних просторових образів, на основі яких виробляється «відчуття небезпеки – впевненості» *гора – долина* чи *море – земля*.

До порівняння розглянемо прислів'я з компонентом *камінь* на позначення міцного сну, наприклад: *Dormire come un sasso* (досл. Спати як камінь), ідентичний еквівалент знаходимо в

німецькій мові: *Schlafen wie ein Stein*, для українського реципієнта характерне інше сприйняття міцного сну: *Спати як убитий*. Італійське прислів'я *Cercare pesci in monte Morello* (досл.: Шукати рибу на горі Морелло) для українського реципієнта еквівалент перекладу *Шукати вчораїньої днини*, що означає добиватися неможливого чи пізно здогадатися, має ідентичний еквівалент в німецькій мові *Den gestrigen Tag suchen*. Італійське прислів'я *Ogni pietra serve a costruire un muro* (досл.: Кожен камінь слугує при будівництві стіни) в українській мові має відповідний еквівалент *З муру по нитці – голома сорочка*. Образотворчі компоненти «нитка» та «сорочка» присутні і в німецькому мовному просторі, як зразок знаходимо прислів'я з однаковою смисловою структурою та схожим лексичним складом: *Von jedem aus der Gemeinde einen Faden, und der Nackte hat ein Hemd* (досл.: З кожного у спільноті по нитці та й оголений має сорочку), проте існує інший варіант смислового вираження, що має національне забарвлення і характерне для німецького реципієнта: *Viele Bäche machen einen Strom* (досл.: Багато струмків роблять річку). Розглянуті прислів'я є свідченням етнічного, внутрішньо-емоційне сприйняття просторових образів *гора – струмок – річка*, що репрезентуються у образно-асоціативних площинах мовлення як ментальні образи цілісного географічного простору та залежать від територіальної системи розташування народів, природних ресурсів, кліматичних умов.

Особливу увагу у народі приділяють прикметам. Завдяки когнітивній здатності сприймати й осмислювати навколишній світ люди навчилися жити й працювати в злагоді з природою. Ці спостереження, знання передавались від покоління до покоління, зокрема у вигляді приказок та прислів'їв, якими і досі люди справно керуються. Розглянемо мовний матеріал: *Nuvolo di montagna non bagna la campagna* (досл.: Одна гірська хмара не намочить село); *Es kreisen Berge und kommen Zwerge* (досл.: Обертаються гори, приходять гноми); *Ne vse doщ ide, як гримить* – прикмети, що вказують на відсутність дощу.

Лінгвокультурний концепт *Monti/ Berge/ Гори* відображений у італійських, німецьких та українських фольклорних джерелах як одна із форм рефлексії навколишнього простору, що має полісемічне звучання. Проте фразеологічна система мови розкриває частотність, національну особливість уживання культурних концептів у тій чи іншій мові та є «унікальною для кожної культури лексикою, через яку етнос самоідентифікується як колектив носіїв національної мови» [3, 401].

Під час аналізу третьої групи прислів'я, які розрізняються своєю національною своєрідністю, доцільним є добір фразеологічних одиниць, аналогічних оригіналу за змістом, проте не за образом. У цьому випадку зводиться робити вибір між кількома можливими еквівалентними прислів'ями. Вибір потрібного варіанта повинен

залежати від відповідності його контексту та експресивного забарвлення. Прислів'я у мові перекладу має бути близьким до смислу паремії у мові оригіналу щодо відтінку значення, стилю, аніж подібні синонімічні варіанти. Розглянемо мовний матеріал: *Ein kleiner Stein im Wege wirf einen großen Wagen um* (досл.: Малий камінь на дорозі перевертає великий віз) матиме український відповідник *Хоч річка і не величка, а береги ламає*, оскільки для українського реципієнта прислів'я про камінь буде незрозумілим. Під час перекладу прислів'я *Una pera fradicia ne guasta un monte* (досл.: Одна промочка груша розбиває гору) зовсім не зрозуміла для українців та німців, тому лексичний компонент *груша* замінюється іншими, більш звичним та зрозумілим для українців поєднанням образів *Паршива вівця все стадо псує*.

Образотворення на ґрунті символізації компонентів зі значенням *гора, гори, камінь* сприяє розширенню їхнього структурно-семантичного смислу, створенню нового символіко-семантичного поля, що зумовлює їх різнобічне функціонування у мові, вирізняє лінгвокультурологічною спрямованістю, прагматичною значущістю та історико-культурологічною зумовленістю у досліджуваних мовах [5, 119]. Німецьке прислів'я *Faul kriegt wenig ins Maul* перекладається дослівно *Ледащий отримує мало до рота*, проте під час перекладу цієї паремії доцільно буде все ж віднайти український відповідник, наприклад: *Під лежачий камінь вода не тече* або ж *Хто ледацю, тому їсти нема що*, для італійського реципієнта еквівалентом виступатиме прислів'я *Chi dorme non piglia pesci* (досл.: Хто спить, той не ловить рибу). Група прислів'їв на позначення дії «клястися» має свої варіанти у досліджуваних мовах: *Giurare e spergiurare* (досл.: клястися та пере-клястися) синонімічні варіанти перекладу *Дати голову на відріз*, а також *Клястися усіма святими*. В німецькому варіанті знаходимо *Stein und Bein schwören*. (досл.: Клястися каменем і ногою). Такі прислів'я є ментальними репрезентаціями, що відбивають потік свідомості через досвід, уявлення, культуру й світосприйняття кожного народу.

Під час перекладу прислів'їв на українську мову головним принципом є не сам переклад як такий, а добір тих змістових еквівалентів, які найповніше відображають той чи інший концепт у мові перекладу. Так, для італійського мовного простору близьким є сприйняття просторового образу *море* з його флорою та фауною. На основі аналізу прислів'їв та приказок можемо стверджувати, що самоідентифікація етносу відбувається завдяки культурним концептам, або «ключовим словам культури», «які експлікують етнічний менталітет: цінності, ідеали та настанови етносів, у яких знаходять своє найповніше відображення особливості національного характеру і сприйняття світу» [3, 401].

Висновки та перспективи подальших досліджень. У дослідженні зроблено спробу зіставно-типологічний аналізу італійських, німецьких та українських прислів'їв, які об'єднуємо за темою просторових компонентів концептосфери *Monti/Berge/Gori*. У ході дослідження виділено групи паремій із однаковими компонентами та проаналізовано їхній зміст. Визначення семантичних особливостей фразеологізмів будь-якої мови дає підстави стверджувати, що компонентний склад фразеологізмів, навіть споріднених мов, часто

має значні відмінності. Для однієї мови може бути характерна висока фразеоактивність певного компонента, тоді як у іншій фразеологізми з ним трапляються украй рідко, що обгрунтовано специфікою національного світосприйняття.

Подальше дослідження вбачаємо у розкритті образної структури фразеологізмів на позначення лінгвокультурного концепту *Monti/Berge/Gori* як джерела пізнання етнічних особливостей свідомості в італійському, німецькому, українському етнокультурному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеєва А. В. Відображення національного характеру в пареміях української та англійської мов. Молоді фахівці – майбутнє науки: зб. статей. Вип. 3. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. С. 15-19.
2. Виноградов В. С. Введение в переводоведение: Общие и лексические вопросы. Москва: Изд-во института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.
3. Голубовська І. О. Етнічні особливості української національно-мовної картини світу. *Studia Linguistica*: зб. лінгв. наук. праць. – Вип. 4. – К., 2010. – URL: http://philology.knu.ua/php/4/7/Studia_Linguistica_4/
4. Гуся Л. В. Метафоризація поетичних зворотів на позначення концепту *MONTE/BERG/GORA*: Зіставно-типологічний аналіз / Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. праць. Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка. – Дрогобич: Посвіт, 2017. С. 31-43.
5. Кононенко В. І. Текст і образ: монографія. Київ – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2014. 192 с.
6. Коцюба З. Г. Універсальне і національне в паремійних фондах мов європейського ареалу (лінгвокультурологічний аспект) : автореферат дис. докт-ра філол. Наук / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т філології. Київ, 2010. 32 с.
7. Кочерган М. Мовознавство на сучасному етапі. Дивослово. 2003. № 5. Київ : Дивислово, С. 24-29.
8. Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. Перекладознавство (німецько-український напрям) : підручник. – Київ: ВПЦ "Київський університет", 2008. 543 с.
9. Черданцева Т. З. Язык и его образы: Очерки по итальянской фразеологии. Изд. 3-е. – Москва: Изд-во ЛКД, 2010. 168 с.
10. Ursula Bertels, Sabine Eylert. *Etnologie in der Schule. Eine Studie zur Vermittlung Interkultureller Kompetenz.* Waxmann Verlag GmbH, München / Berlin, 2004. S. 325.

СЛОВНИКИ

1. Німецько-український фразеологічний словник: у 2-х т. – Том II. [уклад. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко]. Київ: Рад. школа, 1981. 382 с.
2. Німецько-український фразеологічний словник: у 2-х т. – Том I. [уклад. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко]. Київ: Рад. школа, 1981. 416 с.
3. Итальянско-русский фразеологический словарь. 23 000 фраз. единиц / под ред. Я. И. Рецкера. Москва: Русский Язык, 1982. 1056 с.
4. Фразеологічний словник української мови: у 2-х кн. [уклад. В. М. Білоноженко та інші]. Київ: Наук. думка, 1993. 984 с.
5. Українські приказки, прислів'я і таке інше. збірники О. В. Марковича та ін. [уклав М. Номис, упоряд., приміт. і вступ. ст. М. М. Пазяка]. Київ: Либідь, 1993. 768 с.
6. *Dizionario della lingua italiana.* Editore Giovanni Maggi. Bergamo: Edizioni Larus S.p.A., 1993. 1412 p.

УДК 821.161.2-94(075.8)

ГЕНЕЗИС Й ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ МЕМУАРНОГО ЖАНРУ У СВІТОВІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Джигун Л. М.

Хмельницький національний університет

У статті проаналізовано генезис й основні етапи розвитку мемуарного жанру у світовій та українській літературі. З'ясовано, що в структурі генезису тревелог є найдавнішим жанром нефікційної прози, він започаткований в античну добу і не втратив читацького інтересу до сьогоднішнього дня, адже цей мемуарний жанр літератури розширює кругозір читача, несе важливу інформацію про віддалені і маловідомі землі.

Ключові слова: генезис, тревелог, жанр, мемуари, епістолярій, інтровертивно-спогадова література, методологія, еволюція.

Джигун Л. М. Генезис и основные этапы развития мемуарного жанра в мировой и украинской литературе. В статье проанализированы генезис и основные этапы развития мемуарного жанра в мировой и украинской литературе. Установлено, что в структуре генезиса путевой очерк является древнейшим жанром прозы nonfiction, он основан в античные времена и не потерял читательского интереса до сегодняшнего дня, ведь этот мемуарный жанр литературы расширяет кругозор читателя, несет важную информацию об отдаленных и малоизвестных землях.

Ключевые слова: генезис, путевой очерк, жанр, мемуары, эпистолярій, интровертивно-воспомина-тельная литература, методология, эволюция.

Dzhyhun L. M. Genesis and the Main Stages of the Memoir Genre in the World and Ukrainian Literature development. The article analyses the genesis and the main stages of development of the memoir genre in the world and Ukrainian literature. It is found out that in the structure of genology, travel literature is the oldest genre of nonfiction prose, it was established in the antique age and did not lose the reader's interest to this day, because this memoir genre of literature expands the reader's horizons, carries important information about distant and little-known lands. That is why in the result of the study, the thorough presentation of the genesis review and the history of the travel literature has been offered, its genre identification has been revealed, its correlation of the various genres, presented in the matrix of road notes, chronicles (exposition of the events, facts in chronological order), memoirs, diaries, in the form of essay, portrait has been presented, and even declared in the letters. The multidimensionality of the travel literature can be read in multi-vector forms and images. It is proved that the writers use memoir travel literature as an artistic method, in the structure of small and large prose. Thus personal attitude to the subject of the image is embodied in the language structure of the work, the author of the image, its particular ideological position. All the components of the artistic structure (facts, their location, character and method of narration) are important not only from a historical point of view, but literary as well, because skillfully written memoirs contribute to the study of the reflection of the aesthetic category (the embodiment of the author's plan, his presentation of thoughts on paper) by a writer who selected the material, artistically worked out and presented it to the readers according to the actual world outlook, intentional idea, intentional essence of consciousness, world outlook.

Key words: genesis, travel literature, genre, memoirs, epistolary, introverted-memoir literature, methodology, evolution.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Українська мемуаристика сьогодні посідає важливе місце в національному культурно-гуманітарному та літературному просторі України. Мемуарні твори успішно використовуються для реконструкції ментальності та різноманітних історичних досліджень, відтак діяльність письменника-мемуариста зумовлюється подіями національної історії, суспільними чинниками епохи, в якій вони творчо працювали. Водночас зазначимо, що вивчення української мемуарної літератури є явищем спорадичним, а спогади діаспорних письменників

й поготів. Тому актуальною залишається проблема наукового осмислення еволюції світової та української мемуаристики. Складність вивчення означеної проблеми залишається з причини неопублікованих наразі мемуарно-автобіографічних текстів; деякі з них зберігаються в державних і приватних архівах, а ті спогадові твори, що вийшли за кордоном незначним тиражем, досі є невідомими широкому загалові читачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В епоху соцреалізму мемуарна література неохоче розроблялася українськими літературознавцями, однак проблема знайшла своє втілення у закордонній філологічній науці, про що слушно зауважує О. Вербич із деяким уточненням: «У ХХ столітті вивчення мемуарних творів

© Джигун Л. М. Генезис й основні етапи розвитку мемуарного жанру у світовій та українській літературі

стало окремим напрямом у науці. Найбільший вклад у цій сфері маємо в працях Ф. Лежена, Ж. Гюсдорфа, Джеймса Олні. Проте єдності у питаннях належності автобіографічних творів до художньої літератури і епохи, від якої варто вести відлік автобіографічного жанру, немає (Ф. Лежена, Ж. Гюсдорфа, Анатоль Франс, Фердинанд Брюнетьер)» [2, 175]. Бідність вітчизняної інтровертивно-спогадової літератури ХХ століття С. Адрусів пов'язує з марксистсько-ленінською методологією, закоріненою в колективне, соціальне, а не індивідуальне, тому, делікатно зауважує, «що українські контексти завжди диктували необхідність розвивати Я-сусільне, а не Я-індивідуальне» [11, 84]. Останнім часом спогадова література стала предметом захисту дисертаційних робіт, авторами яких є Т. Черкашина, О. Рарицький, А. Ільків, Т. Швець, А. Цяпа, Л. Вашків та ін. Однак у своїх дослідженнях вони не заторкують широко діаспорну і світову спогадову літературу, як і, утім, оминають зокрема тревелог – найдавніший жанр мемуаристики.

Мета статті – проаналізувати процес зародження й основні етапи розвитку мемуарного жанру у світовій та українській літературі, розкрити основні жанрово-стильові ознаки тревелогу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині, коли глобалізаційний процес концентрується в постіндустріальному світі більшої частини інтелектуального і технологічного потенціалу людства, значно розширились можливості до міжкультурних зв'язків, безпосереднього спілкування з іншими народами. Скажімо, раніше географія мандрів не зачіпала великий прошарок населення, а все ж військові походи, дипломатичні й торговельні зв'язки з тією чи іншою державою сприяли тим, хто був далеко від рідного краю, аби занотувати побачене, поділитися враженнями від подорожування з читачами.

Нині Україна підписала Угоду з Європейським Союзом про безвізовий режим (церемонія відбулася 17 травня 2017 р. у французькому Стразбурзі). Відтак кожен українець, який має достатні фінансові активи, як для перебування в ЄС, так і для повернення в Україну, може вільно вирушати в мандри, туристичну подорож. Особистість постійно прагне пізнати світ, вона виформовує світогляд, вибудовує власну ідентичність у соціальному середовищі.

Насамперед поміркуймо, чи правильним є трактування про те, що у світовій культурі «тревелог – це літературний жанр який виникає одразу після історичного роману» [4]. Літературознавча історіографія заперечує таке формулювання, бо корені цього жанру сягають в античний світ. На відміну від роману із замкненим простором і авторською версією фікційного твору, художнім вимислом, тревелог – це відкритий зовнішній світ, в якому правда домінує над вигадкою. Від коли людина винайшла письмо, з того часу вона праг-

нула пізнати світ, а для цього вирушала в мандри. Ще в сиву давнину утворювались соціальні групи, племена і раси, а згодом – країни зі своєю мовою. За біблійним приписом, «Авраам подорожує з Іраку в Єгипет, а Мойсей спершу тікає з Каїру в гори Синай, де, за Біблією, упродовж сорока днів і ночей ховався (Вих.24: 18, Вих. 33: 20-23), щоб згодом повернутися і вивести свій народ із неволі, в Синай; Ісус відправляється в Єгипет, з тим в Палестину; Мухаммад покидає Мекку, щоб переїти в Медину; Будда мандрує Індією» [22, 46]. Таким чином, виходить, що з давніх-давен «Номо Віатор» (від лат. – людина як посланець, мандрівник) постійно перебуває в дорозі, щоб зафіксувати на пергаменті нові враження від побаченого в далеких краях. Кожне століття має свою історію про подорожування. Нині важко вивчати тревелог без занурення в еволюцію цього прадавнього жанру: від античності до наших днів.

Одним із перших письменників-мандрівників є карфагенський адмірал Ганнон, який близько 470 р. до н.е. здійснив плавання в північну і західну Африку, зміг доплисти до кордонів Камеруну, територія, за його словами, була «населена дикими людьми» і «гориллами» [19]. Згадаймо бодай ще один давній опис території сучасної України географом Геродотом, який 464 р. до н.е. подорожував задля запису точних даних про греко-перські війни, відвідав країни Сходу, дістався до узбережжя Чорного моря, відвідав грецькі колонії (південна частина сучасної України). У V столітті до н.е. пустився в мандри учень Сократа, грецький філософ Ксенофонт. Він є автором книжки «Анабазис», що вважається класичною грецькою прозою, в якій детально подає описи відступу грецьких військ-найманців. У VI столітті візантійський купець Козьма Індікоплов здійснив кілька подорожей Червоним морем та Індійським океаном під час правління імператора Юстиніана, про що згодом описав у книзі «Християнська топографія». Отже, тревелог заґрунтований на антитетичному «своє-чуже», «ми-вони», щоб краще зрозуміти себе, своє Я у світі. Канадський професор Норманд Дуарон у праці «Випробування простором замість тексту. Подорож як жанр», висловлює думку про те, що «історія і подорож і має природний взаємозв'язок: переміщення йде в одному випадку в просторі, а в іншому – в часі, але обоє вони закорінені в людському досвіді» [17, 21].

Подорожі використовують письменники для пригодницького роману чи повісті. Але, скажімо, якщо роман наближений до тревелогу (твори Жюль Верна, П'єра Лоті, І. Багряного, М. Трублаїні), то тревелог є предметом сюжету. Французький вчений Сапра Мусса (Національний центр наукових досліджень, м. Ліон), автор праці про расові ідеї в описах циган французькими мандрівниками, які побували в Росії (XIX століття) виокремлює деяку різницю між двома жанрами (романом і тревелогом). Він вважає, що саме

тревелог служить джерелом для написання фікційної прози [21, 50].

Як стверджував дослідник китайського походження Віктор Вельгус (1922-1980), великий китайський мандрівник Фа Сянь мандрував 15 років просторами Індії і східного Афганістану, щоб збирати легенди і сказання про Будду і про буддійських ченців. Його розповідь «Опис буддійських держав» («Фогоцзі») свідчить про появу буддизму в Китаї, і про те, як саме і чому китайські паломники регулярно мандрували в Індію. Починаючи з X століття, мандрівники арабo-мусульманського світу починають мандрувати по земній кулі, щоб збирати знання і відкривати нові землі. Серед цих мандрівників найвідоміші Ібн Фадлан, Аль-Гарнаті, Ібн Джубайр і Т. Батута [1, 302]. Подорожній нарис Ібн Фадлана послужив одним і з джерел для роману, написаного в ніцшеанській та раціональній концепціях, американського письменника Майкла Крайтона «Пожирачі мертвих» (1976), за мотивами якого був знятий фільм «13-й воїн» (англ. The 13th Warrior), що вийшов на екрани 1999 р. і в якому актор Антоніо Бандерас грає роль Ібн Фадлана.

І європейці подорожували, інтелектуали знайомилися з далекими країнами, здійснювали паломництво. Якщо мусульмани прямували в Мекку, то християнські паломники прямували до древнього Риму, Єрусалиму, Константинополя і навіть в Єгипет (на гору Синай). Серед тревелогів слід назвати твори, авторами яких є Роберт Монах, Гвіберт Ножанський, Петро Тудебода, Бодрі Буржський, Фультхерій Шартрський, Альберт Аахенський, які переважно зацентровували увагу читачів на описах хрестових походів, протистоянні мусульман і християн під час «облоги Єрусалима», ідеалізовано оспівували святе місто Єрусалим. Тексти уподібнювалися до хронік [20].

В давньоукраїнській культурі розвивається паломницька література, ходіння. Мандрівники описували подорожі до «святих місць» на горі Афон, у Палестину, Константинополь. Заохочення до паломництва (тоді унікальний вид туризму) здійснювала церква. Першим паломником був ігумен Даниїл, автор книги «Життя і ходіння ігумена Данила з Руської землі» (1108), в якій детально описав священні місця, що йому показав «екскурсовод», освічений старець-монах. Завдяки йому Данило побував біля Тиверіадського моря, Фафори, Назарета, Хеврону, Йордану, «та й інших святих місць я бачив багато, про що згодом розповім» [5]. Український письменник, дослідник давньої літератури І. Срезневський про мандрівні нотатки висловився таким чином: «Записки Нікітіна про паломництво до Персії, Індії в 1466–1472 рр. – це своєрідний пам'ятник і для свого часу (допоки не відкривись подібні), такий же, як «Слово о полку Ігоревім», що його відкрив Карамзін, ним одним досі оціненим за значенням в історії давньої Русі XV віку» [6, 243]. Дослідник тревелог «Ходіння за три

моря» поділив на 15 розділів [14, 263], констатує, що справді мандрівник подолав три моря: перше море Дербентське, друге – Індійське, третє – Чорне море [14, 262].

У спадщині Павла Халебського (араб. Булос аль-Халябі Ібн аз-Заїм аль-Халябі; бл. 1627–30.01.1669) також є цікавий тревелог «Подорож патріарха Макарія». Халебський (Алеппський) був архідияконом і разом з батьком, Антіохійським патріархом Макарієм подорожував з Дамаска у Східну Європу. Двічі побував в Україні, познайомився з київським митрополитом Сильвестром Косовим, а 21 червня 1664 р. під Богуславом зустрівся з гетьманом Б. Хмельницьким. Щоденник мандрівника Халебського перекладено кількома мовами, в тім числі українською [15], в якому йдеться про політичне становище України, культуру, звичаї і побут українського народу в середині 17 століття. Автор згадує про використання органа під час богослужіння в православній церкві на терені України (в Луцьку й у селі Маньківці на Черкащині). Прикметно, що паломники XV-XVII ст. творили свої тревелоги різножанрово, вони їх подавали у формі звіту, щоденника, нарису, нотаток, спогадів. Як зазначає Жак Шупо, у тревелогах оповідач намагався подати якомога більше детальної географічної та етнографічної інформації про побачене у далеких країнах. Звідси й оприявнюється три принципи тревелогу: «побачити, відчутти і написати правду» [16, 541], відповідно – «відмова від риторики і красномовних зображень, тревелог твердо виступає проти літератури і її художньої вигадки» [18, 46].

Дослідник української еміграції С. Лазебник розповідає про масові емігри українців, одні з яких їхали у державних справах, інші шукали ліпшої долі і залишалися жити на чужині. Зокрема, є історичні згадки про прибуття в 1745 р. до старовинного містечка Руський Керестур і Куцура (Сербія) одинадцяти українських (русинських) родин на постійне поселення. З 1751 року розпочався масовий вплив українців (русинів) із Закарпаття до Керестура. Минуть ще десятиліття, і до Сербії, Боснії прибудуть тисячі не лише закарпатців, а й галичан, жителів Пряшівщини, а також вісім тисяч козаків із зруйнованої Катериною II Запорозької Січі [8, 14]. Давнє походження нефікційної прози підтверджує О. Рарицький: «Очевидним є факт, що, історично розвиваючись, українська (і світова) нефікційна проза виробила свою систему жанрів: це мемуари, епістолярій, щоденники, записки, автобіографії, некрологи, усна оповідь, котрі аргументовано свідчать про доволі давнє походження й становлення такого типу письма, що сприяло його множинному формo-змістовому самооформленню й типологічній систематизації» [12, 87].

У XVIII столітті в Європі набуває розголосу й поширюється культура епохи Просвітництва. Інтелектуали відчують брак інформації, аби її отримати, вони відправляються в далекі мандри,

збирають матеріали й моделюють їх у художній формі. В чужих країнах зустрічаються з письменниками, філософами, художниками, музикантами, відвідують театри, бібліотеки, університети. Літератори усвідомили значення тревелогів, тому зчаста вдаються до них. У записниках, щоденниках, спогадах відчитується присутність активного авторського Я: письменники розповідають про себе і свій час, про подорожі і цікаві зустрічі, встановлюючи прямий контакт і з реципієнтом. У такий спосіб стираються грані між документальною нарацією й белетристикою. Тревелог на рівні біографії, листа, щоденника, спогадів розглядаємо як різновид літератури, який перебуває на межі документальності та художності. У XIX столітті відбувається легкий перехідне фікційної прози у фікційну як вкраплення мандрівних нотаток в структуру белетристичного твору. Починаючи з другої половини XIX століття тревелог набуває поліаспектних рис, прочитується в різновекторних формах й образах.

Нині жанрові модифікації становлять своєрідну основу літературного процесу, проте кожна модифікація є самодостатньою та оригінальною, бо, з погляду Н. Копистянської, «жанр безпосередньо реагує на естетичну концепцію особистості» [7, 30]. Теоретизуючи з різжанрової модифікації, відзначимо, що дефініція «жанрова модифікація» близька до терміна «жанр», його семантика – варіант жанру. Скажімо, до жанрової модифікації можна віднести мандрівні нотатки, подорожні нариси, спогади про подорожування та ін., які умовно можуть бути співвіднесені з поняттям «тревелог».

Починаючи із XVII століття в Україні активно розвивається щоденниковий жанр, про це йдеться в упорядкованій В. Шевчуком книжці «Малі українські діярії XVII-XVIII ст.» [10]. Упорядник уперше зібрав корпус історико-літературних пам'яток у вигляді щоденникових записів. В них розкрито суспільно-культурне буття українців другої половини XVII- XVIII ст. Хоча й перші зразки щоденникових записів віднаходимо в «Повчанні» Володимира Мономаха та «Хожденії» ігумена Данила. Адже від щоденникової форми бере свій початок й українська паломницька література.

У XIX столітті побували за кордоном Марко Вовчок, І. Франко, М. Коцюбинський, Леся Українка, на початку XX ст. – В. Доманицький, Б. Грінченко, М. Кривинюк та багато інших. Перебуваючи в Софії (Болгарія) Леся Українка опинилась в такій ситуації, яка опечалила: несподівано помер М. Драгоманов, мамин брат. Тому в листі (13 (25). 06. 1895) до батька просить обережно сповістити про це мамі і «бабушку приготуйте до цієї звістки», а ще питає поради: «Як ти думаєш про поворот Людмили Михайлівни в Росію? Пишіть частіше, тепер для нас се дорого дуже» [9, 307].

Корпус української мемуаристики у XIX столітті поповнився щоденниками П. Куліша, Т. Шев-

ченка, Панаса Мирного, епістолярною спадщиною Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, Б. Грінченка та ін. У минулому столітті надруковано корпус листів Лесі Українки, епістолярний діалог Ю. Луцького з Є. Сверстюком, спогади діаспорних письменників Д. Гуменної, Г. Костюка, Д. Нитченка, В. Чапленка, Ю. Шевельова та ін. Мемуарні твори значно збагатили українську літературу високою духовною продукцією художньо-документального гатунку.

Еміграційні письменники Є. Онацький, Я. Рудницький, М. Островерха, Д. Нитченко, Ю. Мовчан, Ганна Черінь, Л. Палій, Віра Вовк, Леся Богуславець вільно подорожували країнами світу. Про свої далекі і близькі мандри Я. Рудницький написав цілу серію тревелогів: «З подорожі довкола півсвіту» (1955), «З подорожі по Америці» (1956), «З подорожі до Скандинавії» (1957), «З подорожей по Канаді. 1949 – 1959» (1959). Але якщо Я. Рудницький описує красу Канади, то Леся Богуславець, Віра Вовк, Л. Палій наприкінці XX поч. XXI століття десятки разів побували в Україні, активно розвиваючи літературний жанр тревелогу. Дослідниця Н. Гаврилук з пієтетом говорить про Віру Вовк, яка мешкає в далекій Бразилії, але зчаста мандруючи світом, помножує славу України: «В. Вовк – паломниця, яка не вагається мандрувати у далеких часах, і ставить суттєві питання, шукаючи відповіді і підштовхуючи читачів шукати власні. Помножує славу України в далеких світах. І її «Паломник» – подорож душі світом мудрості та розмаїтої світової культури» [3, 88]. Окремі письменники в назву спогадів винесли образ шляху для підсилення тематики, проблематики, головної думки твору, як от: Паша Смець «Дорогою терпіння», Леся Богуславець «Від Находки до Чернівців», Олекса Воропай «В дорозі на Захід», Іван Кошелівець «Розмови в дорозі до себе», Михайло Островерха «Берегами мандрівки».

Погоджуємось із теоретиком української мемуаристики О. Рарицьким, який вважає, що «важливою прикметою нефікційної прози є жанровий синкретизм, завдяки якому відмінні за формозмістовими й комунікативними показниками тексти структурують одну й ту ж художню цілісність. У зв'язку з цим учені радять розглядати весь обсяг літератури nonfiction у метажанровій площині, детермінантним для якої є поєднання генологічно різних художніх форм і нехудожніх вставок у композиційно завершений текст» [13, 4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши генезис й основні етапи розвитку мемуарного жанру у світовій та українській літературі, спостерегли, що в структурі генології тревелог є найдавнішим жанром нефікційної прози, він започаткований в античну добу і не втратив читацького інтересу до сьогоднішнього дня. Як зазначає сучасний літературознавець Д.-Г. Пайо, «досліджувати історію подорожей – це спроба зро-

зуміти прогрес знань і водночас – поширення інформації про віддалені і невідомі землі» [23, 30]. У результаті студювання мемуарної прози найглибше репрезентовано огляд генези та історії тревелогу, розкрито його жанрову ідентифікацію, вказано на кореляцію різних жанрів, що їх представлено в матриці дорожніх нотаток, хроніки (виклад подій, фактів у хронологічному порядку), спогадів, щоденника, у формі нарису, портрета і навіть задекларований в

листах. Тобто, поліаспектність тревелогу прочитується в різновекторних формах й образах. Як художній прийом мемуарний тревелог письменники використовують у структурі малої і великої прози. Перспективним нам видається подальше дослідження гуманітаріями спогадів та щоденникових записів українських письменників ХХ століття, в яких динамічно оприявлено трагедію і фарс колоніальної епохи, історичного минулого України, її культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вельгус В. А. Известия о странах и народах Африки и морские связи в бассейне Тихого и Индийского океанов (Китайские источники ранее XI в.). Москва: Наука, 1978. 302 с.
2. Вербич О. Дитячі спогади про Львів (Ліда Палій «Дитинство, заметене часом»). Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2014. Вип. 60. Ч. 2. С. 174–181.
3. Гаврилук Надія. Іскра вагри з Верховин: Віра Вовк. Слово і час. 2017. №12. С. 87-90.
4. Горбач Марія. Тревелоги або Як писати про подорожі. URL : <http://www.chytomo.com/news/travelogi-abo-yak-pisati-pro-podorozhi> (дата звернення: 04.11.2017 р.).
5. Данило Ігумен. Життя і ходіння Данила, Руської землі ігумена. URL : <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr65.htm> (дата звернення 04.11.2017)
6. Ковалевський А. П. Описание путешествия Павла Алеппского как источник по истории Украины в эпоху её воссоединения с Россией. Збірник наукових робіт, присвячений 300-річчю возз'єднання України з Росією. Харків, 1954. С. 257–291.
7. Копистянська Н. Х. Жанровые модификации в чешской литературе. Київ: Вища школа, 1978. 256 с.
8. Лазебник Станіслав. Українці за кордоном: екскурс в історію. URL : <http://weareukrainians.com/ukraine-and-the-world/ukrayintsi-za-kordonom-ekskurs-v-istoriyu> (дата звернення: 05.11.2017).
9. Леся Українка. Зібрання творів у 12 тт. Київ: Наукова думка, 1978. С. 306-307.
10. Малі українські діярії XVII–XVIII ст. / упоряд., пер. В. Шевчука. Київ: Кліо, 2015. 408 с.
11. Палій Л. Дитинство, заметене часом. Спогади. Київ :Ярославів Вал, 2006. 92 с.
12. Рарицький О. Партикули тексту і духу (Художньо-документальна проза українських шістдесятників) : монографія. К. : Смолоскип, 2016. 488 с.
13. Рарицький О. А. Художньо-документальна проза українських шістдесятників: жанрова специфіка і поетика: дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.01; 10.01.06 Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2017. 412 с.
14. Срезневский И. Хожение за три моря Афанасия Никитина. Ученые Записки II-го Отделения Западной академии наук. Санкт-Петербург, 1856. Кн. II. С. 232-307.
15. Халебський (Алебський) Павло. Україна – земля козаків: Подорожній щоденник / Упоряд. М. О. Рябий: Післям. В. О. Яворницького. Київ: Український письменник; Ярославів Вал, 2008. 293с.
16. Chupreau Jérôme. Les récits de voyageaux lisières du roman. RHLF, 77, 1977.P. 536–553.
17. Doiron N. De l'épreuveau lieu du texte. Le récit de voyage comme genre // Papers on French Seventeenth Century Literature, Biblio 17, no 11 (Voyages :récits et imaginaires), Tübingen, Paris et Seattle, 1984. – P. 15-31.
18. Le Huenen Roland. Le récit de voyage: l'entrée en littérature // Études littéraires, "L'Autonomi sation de la littérature", vol. 20, no. 1, printemps-été 1987. P. 45-61.
19. Le Périphe d'Hannon. URL : <http://www.cosmovisions.com/PeripleHannon.htm> (дата звернення 30.10.2017).
20. Lobrichon Guy. 1099, Jérusalem conquise. Paris: Seuil, 1998. 142 p.
21. Moussa Sagra. «Usage de la fiction dans le récit de voyage: l'épisode de la merMorte chez Lamartine». Presse de l'Université de Paris-Sorbonne, 2001. 254 p.
22. Sévry Jean. De la littérature des voyages et de leur nature, et à propos des premiers pas, des premiers regards et d'un rendez-vous manqué, et autres flexions // Discours de voyages, Afrique - Antilles. - Paris: Karthala (éd. Fonkoua R.), 1998. pp. 45-70.
23. Pageaux Daniel-Henri. La littérature générale et comparée. Paris: Armand Colin, 1994. 192 p.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА У ДЕТЕКТИВНИХ ТВОРАХ ДАНІЄЛЯ ПЕННАКА

Єрмоленко І. І.

Херсонський державний університет

У статті висвітлено шляхи зображення міського простору у детективних творах Данієля Пеннака, доведено, що репрезентація міських пейзажів, побудована на контрасті семантичних значень, актуалізує опозицію між зовнішнім виглядом і внутрішньою сутністю зображуваного, визначено, що опис міського простору шляхом кореляції понять тепла і холоду розкриває суб'єктивну модальність автора.

Ключові слова: детективний текст, зображення міського простору, лінгвопоетичний аналіз.

Єрмоленко И. И. Репрезентация городского пространства в детективных текстах Даниэля Пеннака. В статье освещены пути изображения городского пространства в детективных произведениях Даниэля Пеннака, доказано, что репрезентация городских пейзажей, построенная на контрасте семантических значений, актуализирует оппозицию между внешним видом и внутренней сущностью изображаемого, определено, что описание городского пространства путем корреляции понятий тепла и холода раскрывает субъективную модальность автора.

Ключевые слова: детективный текст, изображение городского пространства, лингвопоэтический анализ.

Yermolenko I. The representation of urban space in Daniel Pennac's detective texts. The article highlights the ways of portraying the urban space in detective works of Daniel Pennac, who is a contemporary French author. The investigation aims at determining the specific features of the presentation of the urban environment in the Daniel Pennac's detective texts, implementing the pragmatic intention of the author. A characteristic place where the events of the "black detective" take place are the city, namely, Paris, Vercors and Belleville – the 20th district of Paris in which the vast majority of the population are the immigrants from different parts of the world. The texts of Daniel Pennac are inherent in the representation of the urban environment, based on the opposition between the appearance and the inner essence. The image of urban landscapes is built on the contrast of the semantic values of light and darkness, center and periphery. However, the stereotype image of a large city is different from the representation of Belleville. Here, the toponymic details not only contribute to the realism of the narration but create the effect of the reader's presence, and allow to create a virtual quarter plan as well. The contrast expressed on the lexical level does not actually does not indicate the discrepancy between the appearance of the inner essence of the urban environment. By correlating the concepts of heat and cold the author shows that different and, at first glance, incompatible concepts do can exist side by side. This reveals the author's subjective modality, i.e. his conception of the harmonious multiethnic and multicultural society of modern France.

Key words: detective text, image of urban space, linguo-poetic analysis.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Детективний текст постійно видозмінюється та еволюціонує відповідно до розвитку суспільства, що зумовлює сталий інтерес науковців різних галузей до детективних текстів. Детективні романи Данієля Пеннака належать до французької постмодерністичної літератури останніх десятиріч ХХ століття і користуються популярністю серед західних читачів. Вони, однак, не підлягали ґрунтовному аналізу. Вітчизняні науковці не зверталися до дослідження детективних творів автора Данієля Пеннака. Серед зарубіжних дослідників детектив Данієля Пеннака розглядав у своїх публікаціях Д. Платтен, К. Стот [8; 9]. Проте ці наукові розвідки стосувалися літературознавчої [8] та культурологічної [9] проблематики. Саме відсутністю комплексного лінгвопоетичного вивчення сучасного французького детективного тексту зумовлена **актуальність**

звернення до дослідження "чорного детективу" Данієля Пеннака саме з лінгвопоетичних позицій. Адже на сучасному етапі розвитку мовознавства особлива увага приділяється мовній організації художнього тексту, його індивідуальності, багатозначності, унікальності форми та варіативності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному мовознавстві лінгвопоетичний аналіз й інтерпретація художнього тексту є одними з найактуальніших питань, які впродовж тривалого часу привертають увагу лінгвістів багатоплановістю дослідження [1 – 6]. Наразі мовознавчі розвідки спрямовані на вивчення тексту у таких планах: комунікативно-прагматичному [2], лінгвопоетичному [5], наратологічному [4], і структурно-композиційному [3]. Художній текст залишається об'єктом вивчення, оскільки мова художнього твору як відбиття мовлення демонструє прагнення, змістову різноманітність, модальність та аксіологічність намірів автора.

Мета нашого дослідження полягає у визначенні специфічних рис представлення міського

середовища у детективних текстах Данієля Пеннака, які реалізують прагматичний намір автора. Реалізація мети передбачає виконання таких завдань: довести, що репрезентація міських пейзажів вибудовується на контрасті семантичних значень і цим самим актуалізує опозицію між зовнішнім виглядом і внутрішньою сутністю зображуваного, визначити, яким чином опис міського простору розкриває суб'єктивну модальність автора

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорія часового та просторового континууму розуміється як безперервне творення чогось, тобто нерозчленований потік руху у часі і просторі [1, 97]. Як текстова категорія, континуум являє собою певну послідовність фактів, подій, які розгортаються у часі і просторі. Континуум художнього тексту загалом і тексту детективних романів Д. Пеннака зокрема заснований на порушенні реальної послідовності подій. Водночас ця категорія забезпечує конкретність, реалістичність опису. Просторовий континуум детективів Данієля Пеннака значно точніший, ніж часовий. Географічні назви місць подій, описи цих місць подані у суто реалістичному плані. Континуум надає читачу можливість творчо сприймати текст. А саме, читач змушений домислювати певні факти, шукати причинно-наслідкові зв'язки між розірваними подіями та пов'язувати їх між собою, відновлюючи їхню неперервність.

Художній час є формою існування сюжету, категорією розвитку дії. Художня дійсність, яка моделюється у художньому творі, неможлива поза часовими відносинами. Художній час – це той час, який відтворюється та зображується у художньому тексті [6, 14].

Оскільки у "чорних детективах" Данієля Пеннака події розвиваються паралельно у кількох місцях у різний час, а також мають місце декілька сюжетних ліній, можемо констатувати, що художній час детективних романів є багатомірним.

Художній час детективів Д. Пеннака рухається не тільки від минулого до майбутнього, а й у протилежному напрямку. Він є зворотним та різнонаправленим. За традицією детективного жанру у романах Д. Пеннака наслідок передують причині, а ретроспекція є одним із прийомів структурної організації сюжету.

Традиційно «чорний детектив» конструює, відповідно до детективної інтриги, суто реалістичний простір, у якому відбуваються сучасні суспільні події і вирішуються проблеми. Проте детективним романам Д. Пеннака не властиве занурення у подробиці реалістичного опису злочинних прошарків суспільства. Автор використовує реалістичне середовище, включаючи в нього чарівний вимір, притаманний для дитячої казки.

Характерним місцем, де розгортаються події «чорний детектив», є місто, а саме, традиційно неблагополучні, небезпечні квартали [7, 382]. У циклі детективних романів Данієля Пеннака

місцями розгортання пригод сім'ї Малосенів є Париж, Веркор і Бельвіль – паризький квартал у 20-му окрузі, у якому переважна більшість населення – іммігранти з різних куточків світу.

Репрезентація перших двох топонімів у текстах Д. Пеннака є типовою для детективів «чорної серії», тобто вони описані як місця небезпечні. У романі "Monsieur Malaussène" темний і диявольський характер міського простору експлікується через антифразис у назвах перелічених містечок:

Vers quel destin nous poussent ses chandeliers jaillis de la pierre? Quelle route miraculeuse ponctue cette brochette des saints dont nous avons traversé les villages: Saint-Nazaire, Saint-Thomas, Saint-Laurent, Saint-Jean, Saint-Eulalie, saintes sentinelles de Vercors, où nous conduisez-vous? Dans les entrailles du diable? [...] On entendait un torrent gronder sous nos rues. Un petit chemin descendait vers ces abysses: "très dangereux", annonçait une pancarte (Pennac, MM, 374).

Наведені у фрагменті топоніми мають алюзивне відношення до релігійних текстів і містять компонент *saint* adj. – "se dit de Dieu en tant qu'il est souverainement pur, parfait" [10], у якому виділяємо семи "pur", "parfait". Проте антитеза у наступному риторичному запитанні, виражена лексемою з протилежним значенням *diable* n.m. – "l'esprit du mal" [там само], актуалізує антифразис, який передає істинне негативне ставлення мовця до міського середовища. Точка зору мовця підтверджується далі у тексті введенням словосполучення "très dangereux", яке оповідач бачить на дорожньому знаку. Прикметник *dangereux* adj. – "qui peut nuire, qui constitue un danger, qui expose à un risque, à un mal" [там само] є попередженням адресату про приховану небезпеку, яку може містити міське середовище, незважаючи на зовнішню надійність і цілковиту безпечність.

Значимо, що текстам Данієля Пеннака притаманна репрезентація міського середовища, заснована на опозиції між зовнішнім виглядом і внутрішньою сутністю. У романі "Au bonheur des ogres" магазин, розташований на вулиці Тампль, у якому працює головний герой, втілює фальшивість міського оточення. Кожного разу, коли дія переноситься у магазин, у тексті акцентується увага на надзвичайному освітленні інтер'єру: *j'y pénètre [...] et suis aussitôt inondé de lumière [...] Toute cette lumière qui tombe en cascade silencieuse des hauteurs de Magasin, qui rebondit sur les miroirs, les cuivres, les vitres, les faux cristaux, qui se coule dans les allées, qui vous saupoudre l'âme – toute cette lumière n'éclaire pas: elle invente un monde* (Pennac, BO, 37). Зосередження уваги на освітленні у магазині реалізується шляхом багаторазового повторення лексеми *lumière* n.f. у поєднанні з іменниками на позначення скляних предметів з глянцевиими світлобіваючими поверхнями – *miroirs, vitres, cristaux*. Такий опис апелює до образного мислення адресата і породжує більш реалістичне і рельєфне зображення

інтер'єру. Персоніфікація такого явища, як світло, яка полягає у наданні йому здатності "винаходити", характерної для істот (*la lumière invente un monde*), підсилює його значущість в цьому контексті. Поняття штучного яскравого освітлення, глянцевого поверхонь асоціюється у адресата з шиком і багатством великого міста та актуалізує репрезентацію Парижа як благополучного розкішного міста.

Значним є контраст у зображенні внутрішнього середовища магазину і зовнішнього середовища за його межами, тобто, міського пейзажу Парижа, який асоціюється у читача з холодом і темрявою: *Lorsque je me trouve dehors, j'ai l'impression de marcher pieds nus sur un tapis d'aiguilles. Mes paupières sautent, mes mains tremblent, je claque des dents* (ibid., 83). У наведеному фрагменті немає прямої вказівки на температуру навколишнього середовища, проте атмосфера холоду передається завдяки детальному опису відчуттів героя, спричинених морозом, а саме ефекту ходіння по голках (*marcher pieds nus sur un tapis d'aiguilles*), тремтіння повік (*paupières sautent*) і рук (*mains tremblent*), клання зубами (*claque des dents*). Середовище паризького метро постає похмурим та брудним: *Matin d'hiver; sombre, poisseux, glacial, encombré. Paris est une flaque où s'engluie le jaune des phares* (ibid., 36). Метафора, яка порівнює Париж із калюжею, актуалізує протилежний бік розкішного міста і наближає детективні тексти Д. Пеннака до традицій детективів "чорної серії" у плані зображення міського середовища як похмурого і небезпечного місця. Контраст між внутрішнім середовищем магазину і зовнішнім середовищем паризьких вулиць актуалізується в антитезі: *Chaque fois c'est toujours le même choc. Autant il fait sombre dehors, et sinistre, autant ça brille à l'intérieur* (ibid., 37). Зовнішнє середовище характеризується лексемою *sombre* adj – "se dit d'un lieu peu éclairé, où la luminosité est faible" [10], а для опису інтер'єру магазину автор використовує лексему з протилежним значенням *briller* v.i. – "émettre une vive lumière; réfléchir les rayons lumineux" [там само].

Зазначимо, що у першому романі саги про Малосенів "Au bonheur des ogres" саме магазин, а не Париж, є місцем, де розгортаються основні події детективної інтриги твору. Проте, ми можемо прослідкувати імпліцитний зв'язок між магазином та містом, проаналізувавши просторову організацію магазину. Центр магазину, завжди переповнений покупцями, відповідає динамічному центру мегаполісу: [...] *le Magasin est bourré. Une foule épaisse de clients écrasés de cadeaux obstrue les allées* (ibid., 11). Підвальні поверхи магазину, заповнені стариганами Тео, співвідносяться з неблагополучними районами міст, населеними маргінальними соціальними прошарками, волоцюгами: *Il était si gentil avec les débris du quartier qu'ils venaient bricoler tranquillement sur ses établis, des journées entières,*

de plus en plus nombreux (ibid., 40). Лексема *débris* n.m. – "personne en mauvais état physiquement ou moralement; réj. restes inutilisables d'une chose ou d'un ensemble de choses diverses" [11], яка уживається на позначення стареньких, має негативну конотацію, тим самим указуючи на неблагополучні прошарки суспільства. Словосполучення *de plus en plus nombreux* констатує поступове збільшення кількості старих у магазині і співвідноситься зі збільшенням кількості населення районів на околицях Парижу за рахунок постійного прибуття іммігрантів.

Отже, у детективних текстах Д. Пеннака зображення міських пейзажів побудоване на контрасті семантичних значень світла і темряви, центру і периферії. Втім, стереотипне зображення великого міста відрізняється від репрезентації Бельвіля – поліетнічного кварталу Парижа, де проживає сім'я головних героїв детективного циклу.

Очевидною є деталізація при описі переміщення персонажів по Бельвілю. Найдрібніші топонімічні деталі не лише сприяють реалістичності оповіді і виникненню ефекту присутності читача, а й дозволяють створити віртуальний план кварталу. Такі топоніми, як вулиця Тампль, цвинтар Пер-Ляшез, вулиця Фолі Реньо, кінотеатр Зебра, ресторан Кутубія, слугують географічними орієнтирами для читача і допомагають повноцінному сприйняттю інформації у тексті.

Цікавим є факт, що в описах Бельвіля також присутній елемент холоду і контраст між поняттями холоду і тепла. Проте, на відміну від опису міського середовища Парижа, холод і тепло у репрезентації Бельвіля не розмежовуються просторовими кордонами: *C'était l'hiver sur Belleville et il y avait cinq personnages. Six, en comptant la plaque de verglas [...] [qui] ressemblait à une carte d'Afrique et recouvrait toute la surface du carrefour que la vieille femme avait entrepris de traverser* (Pennac, FC, 13). Лексеми *hiver* n.m. – "période froide de l'année dans les climats tempérés" [10] і *verglas* n.m. – "couche de glace lisse constituée par une pluie non surfondue tombant sur un sol glacé; couche rugueuse et glissante par endroits, qui se forme lorsque la neige au sol, après avoir fondu, se congèle de nouveau" [там само] мають спільний семантичний компонент холоду, але при цьому клаптик ожеледиці на дорозі нагадує за своєю формою Африку – континент, який у розумінні адресата асоціюється зі спекотним кліматом, причому більшість жителів Бельвіля є вихідцями саме з Африки. Отже, поняття холоду і тепла не виключають одне одного, а тісно співіснують у текстових фрагментах, які відносяться до Бельвіля. Втім, контраст між цими поняттями не свідчить про невідповідність зовнішнього вигляду внутрішній сутності міського середовища Бельвіля, що підтверджується далі у тексті роману словами оповідача: – *C'est étrange, Belleville ne croit pas au froid* (ibid., 212). Тут лексема *froid* n.m. – "dont la température est basse, en particulier

par rapport à celle du corps humain" [10], яка позначає холод, уживається у заперечній конструкції, демонструючи те, що Бельвіль не вірить у холод, оскільки переважна більшість його населення походять зі спекотного континенту. Таким чином, на лексичному рівні шляхом кореляції понять тепла і холоду розкривається суб'єктивна модальність автора, яка полягає у тому, що різні і, на перший погляд, несумісні поняття можуть існувати поряд, а звідси слідує і те, що і різні люди, які у нашому разі належать до різних етнічних груп, також можуть жити поряд у гармонії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, репрезентація міського середовища у текстах Д. Пеннака відрізняється від традиційної для романів «чорної серії» наявністю більш позитивних елементів, а також слугує розкриттю авторської модальності, котра експлікує авторську концепцію гармонійного мультиетнічного і мультикультурного суспільства сучасної Франції. Перспективними вбачаються подальше комплексне дослідження лінгвістичне сучасної французької прози.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования [5-е изд.]. Москва: КомКнига, 2007. 144 с.
2. Морякіна І. А. Мовна особистість у художній прозі Дж. Голсуорсі : лінгвокогнітивний та прагматичний аспекти (на матеріалі романів форсайтівського циклу): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2005. 233 с.
3. Рогоза О. Б. Структурно-композиційні та семантико-прагматичні особливості французького епістолярного роману XVIII—XX століть (на прикладі творів Ш. де Лакло, О. де Бальзака, А. де Монтерлана): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05. Київ, 2005. 209 с.
4. Савчук Р. І. Оповідний простір художньої прози Ф. Саган: лінгвокогнітивний та комунікативний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05. Київ, 2009. 295 с.
5. Смуциньська І. Суб'єктивна модальність художньої прози: монографія. Київ: Вид. центр «Київський університет», 2001. 255 с.
6. Тураева З. Я. Лингвистика текста: Структура и семантика. Москва: Просвещение, 1986. 127 с.
7. Lacassin F. Mythologie du roman policier. Mesnil-sur-l'Estrée: Editions Bourgois, 1993. 539 p.
8. Platten D. The impact of the contemporary roman noir [Electronic resource] French prose in 2000. Rodopi, 2002. 272 p. URL: <http://books.google.ru/books?id=7XXnRMw1qqMC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
9. Stott C. A. Belleville rouge, belleville noir, belleville rose : représentation d'un quartier parisien depuis le Moyen Age jusqu'à l'an 2000. The University of Adelaide : South Australia, 2008. 376 p.
10. Dictionnaire Larousse : définitions, expressions, synonymes & antonymes, difficultés citations [Ressource électronique]. URL: http://www.lexilogos.com/francais_langue_dictionnaires.htm
11. Encyclopédie LEXILOGOS [Ressource électronique]. URL: http://www.lexilogos.com/français_langue_dictionnaires.htm

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. BO : Pennac D. Au bonheur des ogres. Paris.: Ed. Gallimard, 1985. 288 p.
2. FC : Pennac D. La fée carabine. Paris: Ed. Gallimard, 1987. 340 p.
3. MM : Pennac D. Monsieur Malausène. — Paris: Ed. Gallimard, 1995. 648 p.

ЗАСОБИ ТА СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ГРАМАТИЧНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ У ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Єфименко Т. М.

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

У статті розглядаються засоби та способи перекладу граматичної інтерференції на морфологічному рівні, причини та механізм її виникнення, її вплив на професійно-орієнтовану комунікацію. Морфологічна інтерференція може бути як на рівні морфем, так і на рівні слів, які є різними частинами мови: займенниками, дієсловами, іменниками, прислівниками, дієприкметниками, дієприслівниками, прийменниками, сполучниками. Пропонується застосування граматичних трансформацій, спрямованих на адекватну передачу змісту оригіналу з урахуванням норм мови перекладу.

Ключові слова: інтерференція, граматична інтерференція, морфологічна інтерференція, професійно-орієнтована комунікація, граматична трансформація.

Єфименко Т. Н. Средства и способы перевода грамматической интерференции в профессионально-ориентированной коммуникации. В статье рассматриваются средства и способы перевода грамматической интерференции на морфологическом уровне, причины и механизм её возникновения, её влияние на профессионально-ориентированную коммуникацию. Морфологическая интерференция может быть как на уровне морфем, так и на уровне слов, которые являются разными частями речи: местоимениями, глаголами, существительными, наречиями, причастиями, деепричастиями, предлогами, союзами. Предлагается использование грамматических трансформаций, направленных на адекватную передачу содержания оригинала с учетом норм языка перевода.

Ключевые слова: интерференция, грамматическая интерференция, морфологическая интерференция, профессионально-ориентированная коммуникация, грамматическая трансформация.

Yefymenko T. N. Means and methods of grammatical interference in profession-oriented communication translation.

The means and methods of grammatical interference at the morphological level translation, causes and mechanisms of its appearance, its impact on profession-oriented communication are considered in the paper: Morphological interference can appear both at the level of morphemes and at the level of words represented by different parts of speech: pronouns, verbs, nouns, adverbs, Participle I, Participle II, prepositions, conjunctions. All interferences covered in the paper have been analysed. Ways of overcoming negative interference are suggested. Also, grammar transformations to translate properly the content of the original text according to the rules of the language it is to be translated into are advised. Interference is a phenomenon inherent in an individual, however; it should be noted that with mass bilingualities of the same type interference processes characterize the speech of many individuals, and, fixed in idiolectic speech systems, they also begin to influence the linguistic competence of monolingues, which leads to linguistic changes. As soon as interference becomes recognized in the language (it becomes part of the standard of a particular language code), it is not perceived in this code as something external, alien, that is, it ceases to be so for all, except linguists. Consequently, interference is one of the factors, one of the engines of language development, linguistic changes that are accumulated and drown in it. In a subordinate plan, mass and frequent interference means the constant mixing of two systems, their more or less mutual assimilation. Thus, identifying areas of interlingual interference, studies have attested interference phenomena are important for improving language culture. Attracting attention to those areas and units of language where there is a probable occurrence of deviations from the norm under the influence of another language can help to avoid interference.

Key words: interference, grammar interference, morphological interference, profession-oriented communication, grammar transformation.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Мова літератури та професійної сфери відрізняється від розмовної мови або мови художньої літератури певними лексичними, граматичними і стилістичними особливостями. Якщо лексичні відмінності помітні не тільки фахівцю (наявність спеціальної лексики, термінів), то у граматичному аспекті вони значно менш виразні, однак не менш різноманітні. Під час перекладу (усного чи письмового) відбувається проникнення норм

однієї мовної системи в межі іншої, як визначив У. Вайнрах у своїй роботі «Одномовність та багатомовність» [2, 6]. Це явище отримало назву інтерференція. У мовознавстві проблема інтерференції зазвичай розглядається в рамках мовних контактів, під поняттям інтерференція розуміємо порушення білінгвом (людина, яка володіє двома мовами) норм та правил відношення двох контактуючих мов [1, 6]. Учені в галузі мовних контактів говорять як про позитивний, так і про негативний вплив мов одну на другу серед білінгвів. У лінгвістичній літературі питання інтерференції розглядається на різних рівнях: фонетичному, морфологічному, синтаксичному, лексичному та

семантичному. Наприклад, одні автори розглядають морфологічну та синтаксичну інтерференцію як окремі види інтерференції, інші – у складі граматичної [5, 6]. Проблема граматичної інтерференції привертає до себе увагу вітчизняних та зарубіжних учених ще з 30-х років минулого століття. У Вайнраха у своїй роботі «Languages in Contact. Findings and problems» говорить: «Проблема граматичної інтерференції є однією з тих проблем лінгвістики, які найбільше обговорюються у наш час (міжнародні конгреси: Брюссель, 1939 р., Париж, 1948 р., Лондон, 1952 р.)» [12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження явища інтерференції спирається на здобутки лінгвістики, соціолінгвістики, психології, психолінгвістики, методики викладання іноземних мов. Це явище описується в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених (В. В. Алімов, Е. Бужаровська, У. Вайнрайх, Є. М. Верещагін, В. О. Виноградов, В. В. Клімов, Н. О. Любимова, Р. К. Міньяр-Белоручев, Н. Б. Мечковська, Е. Хауген). Першими вітчизняними лінгвістами, які звернули увагу на граматичну інтерференцію, були В. Богородицький і Л. Щерба [6, 11]. Систематичне вивчення граматичної інтерференції у вітчизняному мовознавстві почалося на початку 60-х років із робіт В. Розенцвейга та Л. Умана, згодом А. Карлінського, Л. Ковиліної, Н. Невмержицького, В. Комісарова [3; 4; 5; 7; 9].

Найбільш повно явище інтерференції розглядає у своїй дисертаційній роботі В. Алімов [1]. Він вивчає інтерференцію на всіх рівнях: фонетичному, орфографічному, граматичному (морфологічному, синтаксичному, пунктуаційному), лексичному, семантичному, стилістичному. Видається цілком логічним розглядати морфологічну і синтаксичну інтерференцію у складі граматичної, оскільки морфеми – це «будівельний матеріал» для слів, а зі слів будуються речення. Але вона може мати місце не тільки на рівні морфем, а й на рівні слів, які є різними частинами мови: іменниками, займенниками, дієсловами, прислівниками, дієприслівниками, прийменниками, сполучниками [1, 118]. Різні юридичні, наукові та технічні документи, розпорядження, інструкції, листування тощо складаються відповідно до визначених правил і мають цілу низку граматичних особливостей, які разом із звичайними граматичними розходженнями є причиною граматичної інтерференції [1, 6].

Формулювання мети і завдань статті. Мета роботи – визначити та проаналізувати способи і механізми явища граматичної інтерференції, її вплив у перекладі та професійно-орієнтованій комунікації, визначити теоретичні та практичні засади дослідження граматичної інтерференції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Централною одиницею інтерференції в перекладі є слово. Багато дослідників із професійно орієнтованого перекладу не помічають, що слово,

яке вони використовують, може складатися із більш менших складених одиниць-морфем. Це слово входить до вислову або речення, та збільшення або зменшення об'єму слів за рахунок морфем під впливом рідної мови спеціаліста-перекладача у сфері професійної комунікації приводе до збільшення або зменшення об'єму вислову, що може призвести до відхилення від норми, тобто до інтерференції в професійно орієнтованім перекладі. Для іменників в українській та англійській мовах характерними є розбіжності в категоріях роду, числа, відмінювання, що призводять до інтерференції: *успіхи – progress; дані – information; справа – business; дослідження – work, research; назви наук і предметів – physics, logistics*. Так, у реченні *Було досягнуто багато успіхів комуніканти перекладають many замість much або a lot of*. Замінюючи такі іменники на займенники: *знання (вони) – knowledge, успіхи (вони) – progress*, використовують *they* замість *it* [6].

Розглянемо особливості перекладу на прикладі окремих речень.

Він згадує деякі експериментальні дослідження, проведені в тій країні. – *He mentions some experimental work done in that country*. Комуніканти перекладають: *He mentions some experimental works done in that country*.

Дані Салмерс підтверджують гіпотезу. Україномовні комуніканти перекладають так: *Salmer's evidences support the hypothesis* (замість *evidence*).

Крім іменників, що використовуються тільки в однині, в англійській мові є й такі, що використовуються тільки в множині, і це також призводить до інтерференції: *зброя – arms, товар – goods* та інші.

Товар уже отримано. – *The goods have already been received*.

Існує кілька випадків, коли форма множини англійського іменника не відповідає у перекладі формі множини українського іменника, тому під час перекладу необхідно враховувати форму дієслова-присудка, вказівний займенник (*this/these*), числівник (один або більше одного), наявність і вид артикля.

У цьому випадку таких засобів недостатньо. – *These means are not sufficient in the given case*.

Різниця у відмінках української та англійської мови також може стати причиною інтерференції. В англійській мові відмінок, як правило, передається за допомогою прийменників: *Burning or combustion of the fuel mixed with the air takes place in the engine cylinders*. – Згоряння або вибух суміші палива з повітрям відбувається у циліндрах двигуна.

Роль прийменників в англійській мові дуже велика і з ними виникають значні труднощі у професійно-орієнтованому перекладі. Для засвоєння прийменників можна використовувати посібники.

Прийменники в англійській мові є засобом вираження зв'язку іменника або займенника з іншими словами в реченні. В українському

реченні часові, просторові, причинні та інші зв'язки виражаються прийменниками і закінченнями відмінків. В англійській мові ці зв'язки виражаються тільки прийменниками, оскільки іменники і займенники у називному відмінку не мають спеціальних закінчень. Наприклад: Покупець повинен відкрити кредиту національному банку. – *The Buyer is to open a Letter of Credit with the State Bank.* Під впливом української мови комуніканти часто використовують прийменник *in* замість *with*. Можна привести й інші приклади інтерференції на рівні прийменників:

притискати до чого-небудь – *to press against smth;*
на вимогу кого-небудь – *at smb's request;*
у кредит – *on credit.*

Приклади відмінностей прийменників в українській та англійській мовах можна продовжити, додавши до них ті випадки, коли в українських виразах є прийменники, а в англійських вони не потрібні:

наближатись до чого-небудь – *to approach smth.*

І навпаки, в українських виразах немає прийменників, а в англійських вони є:

доводити кому-небудь – *to prove to smb;*
повертати збитки – *compensate for damages.*

Дуже часто під час перекладу з української мови на англійську інтерференції зазнають заперечувальні конструкції. Як відомо, в реченні англійською мовою може бути тільки одне заперечення, тоді як українською – декілька, про що забувають україномовні комуніканти. Наприклад: Ніхто нічого не знає про це. Як правило, інтерференція виявляється у використанні двох заперечень: *Nobody knows nothing about it* замість: *Nobody knows anything about it* [6].

Певні труднощі під час перекладу викликає займенник свій. Англійською мовою він перекладається присвійними займенниками: *my, mine, his, her, its, our, ours, your, yours i their, theirs.* Отже, речення: Він поклав свої гроші в кишеню, а вона свої – у гаманець слід перекладати так: *He put his money into his pocket and she put hers into her purse.*

Інтерференція спостерігається і під час перекладу з англійської мови. Речення *They took their documents and left the office* комуніканти часто перекладають так: Вони взяли їхні документи і залишили офіс, а не: Вони взяли свої документи і залишили офіс.

Часто займенники інтерферують і в конструкціях.

1. Нехай вони розглянуть це питання самі. – *Let them discuss this matter themselves.*

2. Ніхто не помітив як ми ввійшли. – *Nobody noticed us come in.*

У таких реченнях під впливом української мови комуніканти часто перекладають *they* замість *them*, *we* замість *us*, тобто використовують особові займенники, а не об'єктний відмінок.

Слід підкреслити, що найбільшої інтерференції зазнають дієслова, які в кожній мові перебувають під контролем визначених правил.

Порушення цих правил часто призводить до інтерференції [6].

На початковому етапі вивчення мови ті, хто вивчає мову, забувають ставити закінчення «s» у дієсловах у III особі однини теперішнього часу, плутають основні часові форми дієслів.

The researcher carries out the experiments.

Україномовні комуніканти зазнають труднощів із використанням форм Perfect, Continuous та Perfect Continuous, особливо в пасивному стані в майбутньому часі. Подібні конструкції часто використовуються у професійно-орієнтованому перекладі.

До п'ятої години випробування будуть завершені. – *The tests will have been completed by 5 o'clock.*

Комуніканти перекладають: ... *will be completed...*

Особливі труднощі комуніканти мають із використанням узгодження часів.

На конференції розглядалися проблеми, які є надзвичайно важливими для розробки нових типів комп'ютерів. – *The conference discussed the problems which were extremely important for designing new types of computers.*

Комуніканти часто перекладають були.

Під час перекладу англійською мовою замість майбутнього у минулому (*would*) часто використовують майбутній (*will*):

Було показано, що два куски свинцю притягнуться один до одного. – *It was shown that two pieces of lead would stick together.*

Немалі труднощі в англійській мові викликають модальні дієслова та їхні еквіваленти:

Відповідно до договору товар повинні поставити двома партіями. – *According to the contract the goods are to be delivered in two lots.*

Замість еквівалента *to be to* комуніканти використовують *must*. Аналогічна ситуація і з модальними еквівалентами *to have to, to be able to*.

Найбільшої інтерференції зазнає умовний спосіб, якому в англійській мові відповідають форми Subjunctive I, Subjunctive II, Conditional та Suppositional:

Якби менеджер зараз був тут, він би підписав ваші документи. – *If the manager were here now, he would sign your documents.*

Наведені речення дуже часто зазнають інтерференції, яку можна вважати морфологічною (спосіб – категорія дієслова) і синтаксичною (вид речення). Перекладаються вони з відхиленнями від норм як початківцями, так і професійними перекладачами [6].

Усі перфектні конструкції є складними для комунікантив, оскільки в українській мові такої часової форми немає і під час перекладу завжди необхідно підкреслювати завершеність дії до вказаного моменту.

Інтерференції зазнають також і неособові форми дієслова (інфінітив, герундій, дієприкметник) – як під час перекладу з української на англійську мову, так і навпаки:

Учений вибачився, що не знайшов іншого рішення цієї проблеми. – *The scientist was sorry not to have found another solution to that problem.*

Комуніканти перекладають другу частину речення не перфектним інфінітивом, а підрядним реченням без узгодження часів.

Під час перекладу з англійської мови також може проявлятися інтерференція інфінітивних конструкцій.

This experiment enabled the problem to be solved. – Цей експеримент дав змогу вирішити проблему.

Комуніканти перекладають: Цей експеримент дав змогу проблемі бути вирішеною.

Особливий інтерес щодо неособових форм викликає інтерференція герундія. Це пояснюється тим, що в українській мові такої форми немає. Крім того, в англійській мові є ще дві частини мови, які мають закінчення -ing: дієприкметник та іменник. Тому завжди треба показувати різницю між цими частинами мови [6].

The electric current passing through a wire will heat that wire. (Participle I)

Measuring temperature is necessary in many experiments. (Gerund)

Після багатьох англійських дієслів вживається герундій, але якщо в українському реченні йде інфінітив, то комуніканти схильні вживати інфінітив:

Go on (continue) to accelerate particles замість accelerating particles!

Дієприслівник (Participle II) також інтерферує під час перекладу і призводить до появи незвичайних означень (прикметників) під впливом англійської:

the travelled distance – пройдена відстань, перекладають «проїхана».

Дієприслівниковий зворот в українській мові не може вводитися сполучником:

While taking part in the discussion he advanced his famous theory. – Під час цієї дискусії він висунув свою відому теорію.

Комуніканти перекладають: Коли, беручи участь у дискусії, він висунув його відому теорію. Крім сполучника, неправильно перекладають і займенник свій.

Прислівники в англійській мові можуть уживатись у формі порівняльного ступеня: *A new element will be discovered sooner or later.*

Замість позитивного ступеня «рано чи пізно» під час перекладу комунікантами вживається порівняльний ступінь «раніше чи пізніше», що призводить до викривлення змісту речення [6].

Звертає на себе увагу й інтерференція англійських прислівників, які зовнішньо нагадують прийменники та сполучники, але на відміну від них на прислівники падає наголос і вони є членами речення (обставинами): *about, after, before, since* тощо.

The company has not produced such machine-tools before. – Раніше компанія не виготовляла такі машини.

Невміння відрізнити англійські прислівники *still, yet, else, more, only* та інші у значенні «ще» під час перекладу англійською мовою призводить до відхилень від норм.

Проблему ще не вирішили. – *The problem has not been decided yet.*

Слід пам'ятати, що в реченні англійською мовою прислівник ставиться у певному місці відповідно до правил, порушення цих правил веде до граматичної інтерференції.

Щоб зменшити вплив інтерференції, використовуються ще граматичні трансформації: перестановка, заміна, додавання, вилучення та комплексна трансформація.

Перестановка – це трансформація, внаслідок якої змінюється порядок слів у словосполученні або реченні:

Much work has been done on the problem. – Щодо цієї проблеми написано багато праць.

Заміна – це трансформація, коли замість слова використовується словосполучення, замість словосполучення використовується речення, замість декількох речень – одне складне речення і навпаки:

We shall discuss those points in greater detail. – Ми розглянемо ці положення докладніше.

Додавання – це трансформація, внаслідок якої у перекладі збільшується кількість слів, слівформ або членів речення:

The mutual effect introduces a complex change.

– Перехресний вплив призводить до появи комплексних поправок.

Вилучення – це така трансформація, внаслідок якої у перекладі вилучається певний мовний елемент (слово, словформа, член або частина речення):

This is very difficult problem to tackle. – Це дуже складна проблема.

Комплексна трансформація охоплює дві або більше простих граматичних трансформацій:

The motor was found to stop within 2 second. – Виявилось, що двигун зупиняється упродовж двох секунд.

Висновки та перспективи подальших досліджень. До перспективних напрямів подальшого наукового пошуку шляхів вирішення аналізованої проблеми слід віднести: детальний аналіз кожного із зазначених видів інтерференції, створення методики попередження та подолання міжмовної інтерференції. Обов'язковою умовою адекватного перекладу є вміння правильно аналізувати граматичний склад та будову іншомовних речень і конструювати речення у перекладі відповідно до норм мови перекладу. Перекладач повинен бути добре обізнаним із граматичними особливостями вихідної та цільової мови, основами теорії перекладу взагалі й у професійно-орієнтованій сфері зокрема, а також із перекладацькими трансформаціями, способами перекладу різних мовних та мовленнєвих явищ.

Щоб зменшити вплив морфологічної інтерференції у професійному спілкуванні та перекладі,

необхідно вивчати мовні розбіжності, виявляти явища, які провокують інтерференцію, і прогнозувати їх негативний вплив ще під час вивчення відповідних розділів граматики, закріплюючи навички подолання інтерференції у процесі засвоєння теорії, виконання тренувальних вправ та практики перекладу у сфері професійної комунікації. Таким

чином, виявлення зон міжмовної інтерференції, дослідження вже засвідчених інтерференційних явищ мають велике значення для підвищення рівня культури мови. Привертання уваги до тих ділянок і одиниць мови, де є вірогідною поява відхилень від норми під впливом іншої мови, може допомогти уникнути інтерференції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алимов В. В. Интерференция в переводе: дис. ... докт. филол. наук: 10.02.19. Москва, 2004. 260 с.
2. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие / монография: под ред. В. Ю. Розенцвейга. Гаага: Новое в лингвистике, 1972. 25-60 с.
3. Карлинский А. Е. Основы теории взаимодействия языков и проблема интерференции: автореф. дис. ... докт. филол. наук 10.02.19. Алма-Ата, 1980. 48 с.
4. Комиссаров В. Н. Переводческие аспекты межкультурной коммуникации. Актуальные проблемы межкультурной коммуникации. 1999. № 444. С. 75-87.
5. Ковылина Л. Н. Синтаксическая интерференция и способы ее изучения: автореф. дис. . канд. филол. наук: 10.02.19. Алма-Ата, 1983. 24 с.
6. Кузьменко В. Г. Граматична інтерференція в професійно орієнтованих комунікаціях та перекладі. Тиждень науки: матеріали наук.-практ. конф., (Запоріжжя, 14-17 квітня 2014 р.). Запоріжжя: ЗНТУ, 2014. С. 256.
7. Невмержицкий И. С. Грамматическая интерференция в условиях искусственного билингвизма : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Киев, 1987. 23 с.
8. Розенцвейг В. Ю. Новое в лингвистике. Языковые контакты. 1972. № 6. С. 534.
9. Розенцвейг В. Ю. Интерференция и грамматическая категория. Исследования по структурной типологии: монография / В. Ю. Розенцвейг, Л. М. Уман. Москва, 1963. С. 104-118.
10. Хауген Э. Языковой контакт / монография: под ред. Ю. Розенцвейга. Гаага: Новое в лингвистике, 1972. 61-80 с.
11. Щерба Л. В. О понятии смешений языков. Избранные работы по языкознанию и фонетике: Л., 1958. С. 40-53.
12. Weinreich U. Languages in Contact. Findings and Problems. Hague, Paris, 1968. 148 p.

УДК 81.411.21

ПЕРЕКЛАД АРАБСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИМ КОМПОНЕНТОМ

Задко Т. П.

Національна академія Служби безпеки України

У статті здійснено спробу різновекторного аналізу фразеологізмів з точки зору специфіки підбору та застосування перекладацьких трансформацій, образної інтерпретації та відтворення їхнього значення. Здійснено комплексне дослідження прийомів перекладу фразеологічних одиниць, що містять національно-культурний компонент з арабської мови на українську.

Ключові слова: фразеологізм, національно-культурний компонент, прийоми перекладу, інтерпретація, безеквівалентні фразеологічні одиниці.

Задко Т. П. Перевод арабских фразеологизмов с национально-культурным компонентом. В статье предпринята попытка разностороннего анализа фразеологизмов с точки зрения специфики подбора и применения переводческих трансформаций, образной интерпретации и воспроизведения их значения. Осуществлено комплексное исследование приемов перевода фразеологических единиц, с национально-культурным компонентом с арабского языка на украинский.

Ключевые слова: фразеологизм, национально-культурный компонент, приемы перевода, интерпретация, безэквивалентные фразеологические единицы.

Zadko T. P. Translation of Arabic phraseological units with the culturally specific component. The article attempted to make a comprehensive analysis of phraseology from the perspective of the choice specific and application of translation transformations, imaginative interpretation, and reproduction of their meaning. It presents the complex research of Arabic phraseological units translation techniques with the culturally specific component into Ukrainian. The culturally specific component – realia – are words and expressions for culture-specific material elements of the life of a certain nation. Phraseological units provide expressiveness of the text and fill it with color and national charm. It is considered that a full literary translation of phraseological units depends on the ratio of the source language and the target language. Phraseological units, as linguistic units, not only perform a nominative function but also influence the reader, cause a certain emotional and figurative response. In our research, we have defined the most used methods and techniques of Arabic phraseological units adequate translation with the culturally specific component from Arabic into Ukrainian: 1. Phraseological analogue – the selection of an equivalent in Ukrainian, which has the same meaning, but is based on a different image and has a more neutral connotation. 2. Verbal translation can be used in proverbs that contain the national-cultural component commonly known in the language of translation. 3. Verbal translation with partial replacement or addition. 3. Descriptive translation of the phraseological unit of the Arabic language with the help of free phrases in Ukrainian and word-formation. In the interpretation process methods of generalization (generic replacement), contextual replacement, description, explanation, etc are used. The most widely used in the research is the descriptive translation and phraseological analog.

Key words: phraseological unit, culturally specific component, translation techniques, interpreting, phraseological gaps.

Постановка проблеми у загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Мова – не лише засіб комунікації, але й соціальне та національне явище. З одного боку, вона є інструментом пізнання світу людиною і сховищем індивідуального та суспільного досвіду, з іншого боку відображає світогляд, виражає національний характер, береже етнічні та культурні цінності народу. У зв'язку з цим важливою складовою сучасних лінгвістичних досліджень є вивчення національно-культурного аспекту мови, взаємодії мови та культури. Одним із найбільш інформативних джерел відображення культурного надбання певного народу, його мови є фразеологізми. Процес формування та становлення фразеологізмів відбувається на основі образного уявлення про дій-

сність та зумовлює їх високу інформативність як мовних одиниць. Вони активно використовуються як усному, так і у писемному мовленні, збагачуючи його в стилістичному, емотивному та культурному аспекті.

Фразеологізми, як мовні одиниці, не лише виконують номінативну функцію, але впливають на читача, викликаючи у нього певну емоційну та образну реакцію. Проблема перекладу фразеологізмів була і залишається темою багатьох досліджень. У зв'язку з національно-культурною специфікою цих мовних одиниць, в ході перекладу виникає необхідність проаналізувати міжкультурну адаптацію та міжмовну трансформацію.

З точки зору образності і взаємодії мови та культури, особливий інтерес викликають фразеологізми, що містять національно-культурний компонент. Це можуть бути реалії – слова, що називають елементи побуту і культури, історичної епохи і соціального

строю, державного устрою і фольклору, тобто специфічні особливості мовної картини даного народу, етносу, що є чужими іншим націям і країнам [1, 47]. Також національно-маркованими словами можуть бути географічні назви (топоніми, гідроніми), антропоніми, характерні для якоїсь певної країни. Звідси витікає складність перекладу таких фразеологізмів: необхідність відтворити зміст фразеологізму, його значення та конотацію за відсутності аналогів чи еквівалентів для передачі національно-культурних компонентів.

Актуальність нашого дослідження полягає у вивченні культурного аспекту фразеологізмів арабської мови з точки зору їх перекладу та образної інтерпретації, яке обумовлене необхідністю адекватної передачі як загального значення, так і образного змісту фразеологізмів з національно-культурним компонентом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання фразеології арабської мови досліджено в працях В. Д. Ушакова, Е. В. Кухаревої, В. С. Морозової, Р. А. Бекірова. Тим не менше, проблеми перекладу арабських фразеологізмів і, зокрема, перекладу фразеологізмів з національно-культурним компонентом залишається не розкритими та малодослідженими. Щодо арабсько-українського перекладу фразеологізмів, то слід зазначити, що сучасні ґрунтовні наукові праці з цієї проблематики практично відсутні.

Мета статті полягає у здійсненні комплексного дослідження особливостей перекладу фразеологізмів, що містять національно-культурний компонент з арабської мови на українську.

Основні завдання пропонованої наукової розвідки: дослідити та класифікувати прийоми та способи перекладу фразеологічних одиниць, що містять національно-культурний компонент з арабської мови на українську; здійснити порівняльно-зіставний аналіз фразеологізмів арабської та української мов.

Переклад фразеологічних одиниць залежить від співвідношення мови оригіналу та мови перекладу. Для адекватного сприйняття фразеологізму реципієнтом, стиль і образність перекладу та оригіналу мають бути ідентичні. У випадку з арабськими фразеологізмами, що містять національно-культурні маркери, процес підбору та залучення перекладацьких трансформацій суттєво ускладняється особливостями східної ментальності та до певної міри полярними розбіжностями у способі життя українського та арабського етносів. Вони наповнені реаліями, лексемами, значення яких не притаманні культурі країни, еквіваленти яких відсутні в мові перекладу, незвичними чи зовсім незрозумілими реципієнту порівняннями. Більшість дослідників виділяють 4 основні способи перекладу фразеологічних одиниць з арабської мови на українську:

Фразеологічний еквівалент – спосіб перекладу, який передбачає використання повного відповідника в українській мові.

Фразеологічний аналог – спосіб перекладу, який передбачає підбір відповідника українською мовою, що має аналогічне значення, але ґрунтується на іншому образі.

Дослівний переклад – калькування.

Описовий переклад – передача фразеологічної одиниці арабської мови за допомогою вільних словосполучень українською.

Розглянемо прислів'я арабської мови, що містять національно-культурний компонент з точки зору їх перекладу та образної інтерпретації.

ضي بآل كشرق ظفح
ادوس آلا كحمويل

досл. Збережи свій
білий кірш (піастр) для
свого чорного дня

Фразеологізм містить етнографічну реалію, назву грошової одиниці «кірш» чи, як її перекладають, «піастр» – монета, 1/100 єгипетського фунта. Дослівний переклад, коли зберігається національно-культурний компонент, може бути використаний лише якщо в результаті цього прийому утворюється адекватний відповідник українською мовою, який легко сприймається читачем. А в даному випадку калькування не надасть достатньо інформації для розуміння прислів'я. Тому оптимальним способом перекладу може бути український аналог «Гроші — хороші, бережи їх про чорний день та лиху годину», за допомогою якого передається загальне значення та образний зміст фразеологізму.

مهارة مهارة دل

досл. Діргами – це
бальзам

Фразеологізм має значення «гроші та статки «лікують» і допомагають» та містить назву грошової одиниці «діргам». За відсутності повного відповідника перекладач може вдаватися до словотворчості та оформити свій власний максимально «природний» фразеологізм в душі фразеологічної одиниці, що перекладається. При утворенні власного фразеологізму-аналогу, перекладач може скористатися вже існуючими в мові перекладу фразеологічними засобами і моделями. Ми пропонуємо створити власний фразеологізм «Гроші не говорять, а чудеса творять» з існуючого українського прислів'я «Золото не говорить, а чудеса робить». Такий варіант має всі показники фразеологічної одиниці та передає суть одиниці мови перекладу, не втрачаючи свого значення.

Слід зазначити, що реалію «діргам» можна не замінювати на національно-нейтральну лексему, якщо це дозволяє контекст, наприклад, в тексті згадувалась та пояснювалась ця реалія і читач зрозуміє її значення.

بس كفت مهارة دل اب مهارة دل

досл. Діргам заробляється діргамом

В українській мові є вдалий аналог з тим самим конотативним значенням «Копійка гривню береже», але ми не можемо передати цей фразеологізм за допомогою даного українського аналогу, тому що таким чином культурно-національ-

ний компонент однієї мови буде замінено національно-маркованою лексемою іншої мови, що в свою чергу призведе до певного дисонансу в контексті. Можливим варіантом перекладу є використання аналога з більш нейтральним семантичним та культурним значенням «Копійка копійку кличе».

نيم لم س لم ا ني ب ق ر ف ت
 م ه ا ر د ل ا
 досл. Діргами розділяють мусульман

Для передачі даного фразеологізму можна використати описовий переклад з заміною слова «діргам» на нейтральне по колориту «гроші» – «Гроші сіють розбрат між мусульманами». Тут один національний компонент замінюється більш звичним для реципієнта, тим самим полегшується його сприйняття, але не пригнічується колорит, оскільки залишається лексема «мусульмани». В залежності від контексту, стилістичного, експресивного та національно-колеритного забарвлення тексту арабською мовою, перекладач може вдатися до використання в якості аналогу українського прислів'я «Через гроші сльози ллються», яке має дещо подібне значення та нейтральне забарвлення.

ق ر ص ب ل ا ل ا ر م ت ل ا ل م ح ي
 досл. Везе фініки в Басру

Фразеологізм має значення «робити даремну справу» і містить національний компонент, топонім – назву міста на південному сході Іраку – Басра, частину економіки якого складає переробка фініків. Очевидно, що дослівний переклад нічого не означає для українського читача без конкретних фонових знань. Тому варіантом перекладу можна обрати фразеологічний аналог «В ліс дрова возити». Проте важливим моментом є не замінювати арабський колорит українським, чи калькою з російської, наприклад, «Іхати в Тулу зі своїм самоваром», краще відмовитись від передачі національного відтінку оригіналу.

ر م ت ل ا ن م ص خ ر ا
 ق ر ص ب ل ا ب
 досл. Дешевіший ніж фініки в Басрі

Тут так само можна перекласти українським аналогом без національного компоненту, наприклад «Дешевий як кисліці». Проте така

інтерпретація може не підходити до стилю та образності тексту перекладу. В такому випадку варіантом передачі фразеологізму може бути його заміна звичайним словосполученням з відповідною семантикою «Дуже дешевий».

د ح ا ن م ل ق ت ا
 досл. Важче ніж Ухуд

Цей фразеологізм також містить топонім «Ухуд» – гора поблизу міста Медина (Саудівська Аравія). Перекласти його можна за допомогою кальки з поясненням, наприклад, «Важче ніж гора Ухуд». Такий спосіб надає можливість зберегти національний колорит та стилістичний прийом – порівняння, не утворюючи при цьому незрозумілі образи у реципієнта.

س ي ق ل ا ي ر م ن م ل ز ع ا
 досл. Більш красномовний в любовній ліриці ніж Імру аль-Кайс

Фразеологізм містить антропонім Імру аль-Кайс – арабський поет VI століття, автор однієї з поем «Моаллакат» (م ع ل ق ا ت) які є видатними літературними пам'ятками доісламського періоду. В даному випадку, не маючи фонових знань арабської літератури неможливо зрозуміти зміст словосполучення. Тому оптимальним буде переклад за допомогою дескриптивного методу, який передбачає застосування таких засобів як пояснення, опис, використання вільних словосполучень – всіх можливих прийомів для чіткого та найбільш вдалого пояснення змісту арабського фразеологізму. Наприклад, «Красномовніший ніж поет», такий варіант передає в цілому значення і зберігає форму оригіналу з порівнянням, проте недоліком є відсутність такої яскравої образності, як в арабській мові.

ق ط ن ي ل و ه و ب ا م ل
 досл. Коли Сфінкс заговорить

Оскільки національно-культурний компонент «сфінкс» відомий у всьому світі, і викликає у читача точні образи, значення фразеологізму – «коли статуя заговорить», «ніколи» – зрозуміле з дослівного перекладу. Тому варіантом передачі змісту можна обрати калькування «Коли Сфінкс

Рис. 1. Частота використання окремих способів перекладу

заговорить», таким чином утвориться адекватний відповідник українською мовою, який легко сприймається читачем і передає зміст арабського фразеологізму. При цьому калька має більш яскраву образність та колорит ніж аналог «*Коли рак на горі свисне*».

Фразеологізм має значення «ми разом відповідальні за скоєне» і містить національно-культурний компонент «фалака» – пристрій для покарання ударами по босим підшвам ніг, традиційний для мусульманського Близького Сходу. Дослівний переклад цього стійкого виразу не є інформативним для українського читача, тому доречним буде використати прийом фразеологічного аналогу з нейтральною конотацією «*Ми з тобою в одному човні*».

یسوم بسحت یلا
نوعرف غلطی

досл. *Ти вважаєш його
Мойсеєм, а він стає
фараоном*

Національно-маркована лексема цієї фразеологічної одиниці – слово «фараон». Воно є загальноновідомим і зрозумілим, але образи які виникають у читача перекладу можуть бути хибними. Значення виразу – «ти вважаєш його хорошою людиною, а він насправді виявляється поганим». Тобто в арабській мові слово «фараон» має негативу конотацію. Калькування не може бути використане, оскільки спричинить непорозуміння, натомість в українській мові є вдалий фразеологічний аналог з тим самим конотативним значенням, утворений на іншому образі «*Вовк в овечій шкурі*».

بوي ج شولام نفاكلا

досл. *Кафан
не має кишень*

Фразеологізм містить національно-культурний компонент «кафан» – поховальне вбрання з білої тканини згідно ісламу. Дана лексема не є загальноновживаною в українській мові, тому адекватним варіантом передачі словосполучення є описовий переклад з прийомом пояснення, наприклад, «*На той світ нічого з собою не візьмеш*». Слід зауважити, що вдалим способом перекладу також може бути калькування, у випадку, якщо читачу відоме значення реалії з контексту чи пояснень.

دولت طلب نفاكأل اب ان رجات
تومت

досл. *Як тільки ми
вирішили продавати
кафан, люди вирішили
більше не вмирати.*

Ще одне прислів'я з лексемою «кафан» так само може бути перекладене за допомогою кальки, якщо з контексту зрозуміле значення цього національно-культурного компоненту. Оптимальним є переклад за допомогою описового методу, коли перекладач утворює «власний аналог», наприклад «*Як тільки ми вирішили торгувати гробами, люди вирішили не вмирати.*» Він відповідає змісту та формі і викликає більш природні образи у читача перекладу.

در قف علات تحت

досл. *Під чалмою
мавпа*

Фразеологізм містить національно-марковану лексеми «чалма» – чоловічий, інколи жіночий, головний убір. Використовується, коли людина намагається приховати свої недоліки і здаватися хорошою. Запропонований варіант перекладу – описовий, коли для передачі змісту вибирається прислів'я української мови, що має те ж значення, але іншу форму та базується на іншому образі, наприклад, «*Зверху гарно та тихо, а всередині ворушиться лихо*».

ناضمر عم ناب عش طلخ

досл. *Сплутав
Шаабан і Рамадан*

Так кажуть про людину, яка плутає дві різні речі. Даний фразеологізм містить національно-марковані лексеми: «шаабан» та «рамадан» – восьмий та дев'ятий місяці мусульманського місячного календаря. Без певних фонових знань значення виразу не зрозуміле, тому, як і в попередньому випадку, для інтерпретації може бути використаний описовий переклад за допомогою українського фразеологізму, наприклад, «*Він хитрого од лукавого не відрізняє*».

مايصل الوب ج عي ام
بجر يف

досл. *Його
не здивуєш і постом
в місяці Раджаб*

Ще одна фразеологічна одиниця з назвою місяця мусульманського календаря «раджаб». Варіантом перекладу може бути дескриптивний метод з прийомом генералізації, коли для передачі семантики використовується вільне словосполучення, наприклад, «*Його вже нічим не здивуєш*».

Одним з головних принципів під час перекладу арабської фразеології є володіння ґрунтовними «фоновими знаннями» – знанням реалій, національного менталітету, соціокультурного функціонування фразеологізмів в арабомовному просторі. У дослідженнях, присвячених питанню перекладу фразеологізмів, надаються різні, іноді суперечливі думки щодо способу та прийому інтерпретації фразеологізмів, що містять реалії. Вирішення питання про вибір певного прийому напряму залежить від контексту та від завдання, що стоїть перед перекладачем: зберегти колорит з можливою втратою семантики чи передати значення, втративши при цьому колорит. Неправильним буде як повне спрощення фразеологізмів, так і перевантаження тексту перекладу неприродними метафорами та порівняннями.

Отже, визначимо найбільш вживані в нашому дослідженні способи та прийоми адекватного перекладу фразеологізмів, що містять національно-культурний компонент з арабської мови на українську мову:

Фразеологічний аналог – спосіб перекладу, який передбачає підбір відповідника українською мовою, що має аналогічне значення, але ґрунтується на іншому образі та має більш нейтральну конотацію.

Калькування – дослівний переклад.

Напівкалька – дослівний переклад з частковою заміною чи доповненням.

Описовий переклад – передача фразеологічної одиниці арабської мови за допомогою вільних словосполучень українською, словотворчості. В такому випадку здійснюється переклад не самої фразеологічної одиниці, а її значення.

В процесі інтерпретації разом із зазначеними способами використовуються прийоми генералізації (родової заміни), контекстуальної заміни, опису, пояснення, тлумачення тощо.

Схематично частота використання певних

способів перекладу в нашому дослідженні виглядає наступним чином (рис. 1).

З даної діаграми видно, що статистично найбільш вживаним є описовий переклад та переклад за допомогою фразеологічного аналогу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У прислів'ях, що містять загальновідомий, хоч і не притаманний мові перекладу, національно-культурний компонент може бути застосований спосіб кальки чи напівкальки. Фразеологічний еквівалент не використовувався, оскільки передбачає наявність повного відповідника в українській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. Москва: Международные отношения, 1980. 416 с.
2. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение: учебное пособие. Москва: ЭТС, 2002. 424 с.
3. Кухарева Е. В. Национальный менталитет в зеркале арабских пословиц Исследование проблемы взаимосвязи и взаимозависимости языка и национального менталитета с лингвистической точки зрения. Гамбург: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2011. 292 с.
4. Петрова Н. Д. Семантичні механізми в процесі фразотворення. Мови європейського культурного ареалу: розвиток і взаємодія. Київ: Довіра, 1995. С. 222-232.
5. Ушаков В. Д. Фразеология Корана : Опыт сопоставления фразеоречений Корана и арабского классического языка. Москва: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1996. 203 с.
6. Фролов Д. В. Арабская филология: грамматика, стихосложение, корановедение: статьи разных лет. Москва: Изд-во «Языки славянской культуры», 2006. 440 с.
7. Шагаль В. Э. Арабский мир: пути познания: межкультурная коммуникация и арабский язык. Москва: Институт востоковедения РАН, 2001. 287 с.
8. Kamal Al Ekhnawy, Jamal Ali. 'Arabi Liblib. Egyptian Colloquial Arabic for the Advanced Learner. 2: Proverbs. Cairo: American University in Cairo Press, 2011. 183 p.
9. محمود إسماعيل بنين إصطفى عبد العزيز، مصطفى أحمد سليمان معجم أقال العرب لبيبان، مكتبة لبنان، 1992. 212 ص
10. Баранов Х. К. Арабско-русский словарь: Ок. 42000 слов. Москва: Валерий Костин, 2005. 944 с.

УДК 82.091:82.0

«ФІЛОСОФІЯ ЖИТТЯ» Ф. НІЦШЕ В ОПОВІДАННЯХ «САНАТОРІЙ» В. С. МОЄМА ТА «В ЕПІДЕМІЧНОМУ БАРАЦІ» В. ПІДМОГИЛЬНОГО

Іванюк С. М.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті здійснено компаративний аналіз творів В. С. Моєма «Санаторій» та В. Підмогильного «В епідемічному бараці» з метою виявлення та підтвердження впливу «філософії життя» Ф. Ніцше на творчість письменників. Особливу увагу приділено проблемі протиставлення філософії життя суспільним та християнським моральним цінностям. В результаті проведеного аналізу виявлено спільні та відмінні риси інтерпретації філософських ідей німецького мислителя в творчості англійського й українського письменників на «зламі століть».

Ключові слова: «філософія життя», воля до влади, мораль, діонісійське начало, зміна цінностей.

Іванюк С. М. «Философия жизни» Ф. Ницше в рассказах «Санаторий» В. С. Моэма и «В эпидемическом бараке» В. Подмогильного. В статье осуществлен компаративный анализ произведений В. С. Моэма «Санаторий» и В. Подмогильного «В эпидемическом бараке» с целью выявления и подтверждения влияния «философии жизни» Ф. Ницше на творчество писателей. Особое внимание уделено проблеме противопоставления философии жизни общественным и христианским нравственным ценностям. В результате проведенного анализа выявлены общие и отличительные черты интерпретации философских идей немецкого мыслителя в творчестве английского и украинского писателей на «рубеже веков».

Ключевые слова: «философия жизни», воля к власти, мораль, дионисийское начало, изменение ценностей.

Ivanyuk S. M. F. Nietzsche's "philosophy of life" in the stories "Sanatorium" by W. S. Maugham and "In the Epidemic Barrack" by V. Pidmohylnyi. The article deals with the comparative analysis of the stories "Sanatorium" by W. S. Maugham and "In the Epidemic Barrack" by V. Pidmohylnyi in order to reveal and confirm the influence of F. Nietzsche's "philosophy of life" on the works of these writers. Special attention in this research is drawn to the problem of the opposition of the philosophy of life to social and Christian moral values. "Philosophy of life" is a specific conception in the philosophy of the second half of the 19th century, which considers the problem of meaning, purpose and the value of life. It signifies drawing attention to a person, their problems and feelings. W. S. Maugham and V. Pidmohylnyi were interested in such fundamental issues as life, its meaning and a human being. Therefore they searched for the answers in F. Nietzsche's philosophy. F. Nietzsche is one of the representatives of "philosophy of life", whose works were perceived by readers like works of literature rather than treatises on philosophy. It has influenced greatly on the popularity of his philosophical ideas and their spreading all over the world. The scientific interests of studying Nietzsche's philosophy and his influence on literature at the end of the 19th – the beginning of the 20th century have never waned, but they still need a detailed research. The author of this article makes an attempt to detect some common and distinctive features of the interpretation and representation of Nietzsche's philosophical ideas in the stories of W. S. Maugham and V. Pidmohylnyi.

Key words: "philosophy of life", will to power, morality, Dionysian principle, change of values.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. «Філософія життя» – напрям у філософії другої половини ХІХ ст., що розглядає питання сенсу, мети, цінності життя і знаменує поворот до людини, її проблем і переживань. Одним з речників «філософії життя» був Ф. Ніцше, якого сприймали не тільки як мислителя, а й літератора. Підтвердженням цього є слова Джона Купера Повіса: "What we get from Nietzsche... is the greatest of all gifts that any writer can give us – namely, a heightening of our dramatic interest in life" / «Те, що ми отримуємо від Ніцше... є найціннішим даром, який письменник може нам дати – а саме, підвищення нашого драматичного інтересу до життя» (тут і далі переклад мій. – С.І.) [8, 221]. Вчення Ф. Ніцше, викладене в ори-

гінальній формі відмінній від філософських трактатів, набуло значного поширення, перетинаючи межі часу та простору, не тільки серед мислителів, дослідників філософії, а й митців слова. Життя, його суть і людина є тими одвічними питаннями, які хвилювали В. С. Моєма та В. Підмогильного. Намагаючись знайти відповіді на них, письменники вдавалися до філософії Ф. Ніцше, ідеї якого спонукали не лише до переосмислення життєвих орієнтирів, а й до зміни цінностей. Актуальність дослідження впливу «філософії життя» Ф. Ніцше на творчість В. С. Моєма та В. Підмогильного крізь призму протиставлення християнській та суспільній моралі визначається відсутністю наукових студій, присвячених висвітленню цього питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. П. Бріджуотер, досліджуючи вплив філософії Ф. Ніцше на творчість англійських письменників 1896 – 1914 рр., серед яких і В. С. Моєм, зауважує, що «філософія життя» Ф. Ніцше набула такого

© Іванюк С. М. «Філософія життя» Ф. Ніцше в оповіданнях «Санаторій» В. С. Моєма та «В епідемічному бараці» В. Підмогильного

швидкого й значного поширення на «злам століть» в Англії, бо була своєрідним антидотом тогочасній тенденції моралізування всіх сфер життя. Англійські письменники зверталися до філософії Ф. Ніцше з метою знайти нові істини, щоб замінити дискредитовані старі – вікторіанські [8, 234]. О. Вержанська, вивчаючи етико-естетичні домінанти в поглядах В. С. Моема в контексті його художньо-філософської системи й творчої еволюції, також розглядає морально-етичну проблематику творчості письменника, зокрема проблему самотності й безплідності життя, як наслідок впливу шопенгауерівського фаталізму [1, 9]. Н. Михайлюк в статті «Вільям Сомерсет Моем – мізантроп чи мораліст?» побіжно порушує питання сенсу життя, моральних цінностей в творчості В. С. Моема та впливу філософії на формування світогляду письменника, концентруючи увагу на стилі й манері написання творів [2, 281]. Ч. Янпін у дослідженні на тему "Of human bondage: Somerset Maugham in China" / «Тягар пристрастей людських: Сомерсет Моем в Китаї» зосереджує увагу на проблемі звільнення митця від суспільної моралі, як спосіб отримання свободи, проводячи паралелі з естетикою І. Канта [9, 43-46]. У творах В. Підмогильного також порушуються питання сенсу життя, суспільних і християнських моральних цінностей. Дослідники творчого спадку письменника І. Куриленко, О. Стадніченко та О. Юрченко у своїх наукових розвідках розглядають цю проблематику в контексті українського екзистенціалізму і пов'язують філософський світогляд В. Підмогильного з філософією А. Камю та Ж. П. Сартра. Г. Протасова, Л. Рева-Левшакова, А. Степанова і М. Тарнавський відзначають помітний вплив філософії Ф. Ніцше на творчість українського письменника, зокрема його філософської ідеї аполлонівсько-діонісійського дуалізму. Проте питання протиставлення «філософії життя» Ф. Ніцше християнській та суспільній моралі у творчому доробку В. Підмогильного, як і В. С. Моема, залишається недостатньо висвітленим у сучасному літературознавстві. Відсутність порівняльних досліджень творчості В. С. Моема та В. Підмогильного в цьому напрямі спонукає до проведення компаративного аналізу оповідань «Санаторій» (В. С. Моем) та «В епідемічному бараці» (В. Підмогильний), з метою виявлення типологічних сходжень та відмінностей у інтерпретації та репрезентації філософських ідей Ф. Ніцше.

Виклад основного матеріалу дослідження. В. С. Моем прагнув дізнатися все про будову всесвіту, буття, волю людини, сенс життя, чи людина сама повинна наділити його сенсом. Однак найбільше зацікавлення викликала людська природа і, щоб пізнати її, на думку В. С. Моема: "...you must have an open mind and an interest in human beings" / «... потрібен неупереджений розум і великий інтерес до людей» [7, 44]. У пошуках відповідей В. С. Моем почав вивчати твори філософів (Гегель, Гоббс, Кант, Платон, Плотін, Спі-

ноза, Шопенгауер, Юм та ін.), щоб знайти того філософа, чия правда підійшла б йому [7, 172], бо вважав, що в філософії немає універсальної істини. Прочитавши численні праці філософів і, навіть, побудувавши власну філософську систему (2 принципи: Відносність Речей, Периферичність Людини), дійшов висновку, що слід писати книгу, яку шукав сам, запозичивши теорії з різних джерел [7, 174]. В творі "The Summing Up" / «Підводячи підсумки» (1938) В. С. Моем згадує про філософію Ф. Ніцше та про популярність і вплив, якими вона користується в різних країнах, зауважуючи: «Ніщо не заважає філософу бути також і літератором... Філософ звертається не тільки до інших філософів і до студентів, які його читають, щоб скласти іспит; він звертається також до літераторів, політичних діячів і до мислячих людей, які безпосередньо формують свідомість молодого покоління. А їх звісно приваблює філософія яскрава і не дуже важка для сприйняття. А поширилося воно не тому, що вчення Ніцше містить особливо глибокі думки, а тому, що викладене воно в яскравій, ефектній формі» [7, 165-166]. Це в свою чергу є підтвердженням того, що В. С. Моем був знайомий з творами Ф. Ніцше і дає підстави припускати, що філософія Ф. Ніцше вплинула на формування філософського світогляду письменника. В «Підводячи підсумки» В. С. Моем визначає основні принципи та філософські ідеї, якими керується в своїй творчості:

- 1) писати без прикрас, чітко та зрозуміло, крапка замість три крапки;
- 2) життя одне – потрібно взяти максимум, а суть – задоволення;
- 3) митець керує своїм життям, створює власні цінності, інші – зв'язані тягарем умовностей, норм, правил суспільної моралі;
- 4) прагнення свободи й незалежності (мораль – пута);
- 5) віра в Бога – ілюзія;
- 6) страждання не робить благороднішим, а псує людину (не наближає до Бога, а до звіра);
- 7) в людині вживаються гармонійно, навіть протилежні якості;
- 8) в цивілізованому суспільстві індивідуальні риси згладжуються, оскільки люди змушені дотримуватися відомих правил поведінки. Культурність – це маска, що приховує їх обличчя;
- 9) кожна людина неповторна і особлива – теоретично, а на практиці людей можна поділити на порівняно невелику кількість типів (співзвучність з "Menschliches, Allzumenschliches" / «Людське, занадто людське» (1880) Ф. Ніцше);
- 10) «Серце у людей правильне, а от голова нікуди не годиться» (розуму – культура, серце – відчуття);
- 11) сила життя – велика сила;
- 12) три цінності, як цілі існування: Істина, Краса і Добро. Але робить висновок, що істина на службі у людини, краса – глухий кут (пасивне споглядання втомлює, краса постійно змінна), добро – милосердя, але не релігійне, а як добродійність (діяти відповідно до своєї природи і виду діяльності) [7].

Проте людська природа залишається головним аспектом творчості англійського письменника В. С. Моема. На жаль, в силу життєвих обставин,

В. Підмогильний не мав можливості проаналізувати власну творчість, погляди та філософію, тому дослідникам його творчого спадку залишається тільки, як влучно зазначає М. Тарнавський у монографії «Між розумом та ірраціональністю. Проза Валер'яна Підмогильного», «Стосовно ж такого письменника, як Підмогильний, що був добре обізнаний з західноєвропейською культурою й мав схильність до філософії, є всі підстави для припущення, що те знайомство було більш безпосереднє й глибоке. Та за браком біографічних або інших документальних свідчень мусимо тепер екстраполювати, шукаючи в романах і оповіданнях ті ідеї, якими Підмогильний завдячує Ніцше» [5, 179].

Отже, спробуємо провести паралелі між творами англійського та українського письменників на основі спільності інтерпретації концепції «філософія життя» Ф. Ніцше.

Вже в назві творів «Санаторій» та «В епідемічному бараці» можна помітити певну співзвучність. Окрім видимої інформації – лікувальний заклад, можна побачити й завуальований зміст: санаторій – шанс на одужання, добровільна ізоляція від світу; епідемічний барак – масовість ураження, вимушене перебування хворих в закладі. В. С. Моем і В. Підмогильний створюють окремий світ, який існує, завдяки своїй віддаленості: санаторій – на вершині пагорба, а епідемічний барак – в степу, далеко від людських поселень, ніби, в паралельній реальності. В. С. Моем описує реальні події з власного життя (перебування в санаторії, лікування туберкульозу на півночі Шотландії), але головним для письменника не є відображення подій, власного стану чи переживань, а заглиблення в суть людської природи та пошуки сенсу життя. Поміщаючи людей «під скляний купол», він створює нестандартні умови, які допомагають повніше розкрити людську природу.

“Illness and the queer, sheltered life affected them strangely, twisting, strengthening, deteriorating their character just as in Samoa or Tahiti it was deteriorated, strengthened or twisted by the languorous climate and the alien environment. I think I learnt a good deal about human nature in that sanatorium that otherwise I should never have known” / «Хвороба і химерне життя під скляним ковпаком дивно на них впливали – спотворювали, загартувували, псували їх характери, так само як на Самоа чи Таїті його псував, загартував і спотворював задушливий клімат і чуже оточення. В цьому санаторії я дізнався про людську природу так багато, чого поза його стінами, мабуть, не дізнався б ніколи» [7, 138]. В. С. Моем підкреслює послаблення впливу культури та моралі на людей, що перебувають в ізоляції. Таким чином їхні індивідуальні якості загострюються й повніше розкриваються, вони «отримують гострі кути і вже не є гладкими каменями в мішку цивілізованих міст» [7, 135], відшліфованих суспільними моральними

нормами та правилами поведінки. Ніцше категорично виступив проти сучасної йому європейської моралі. Необхідно знищити мораль, щоб звільнити життя – стверджував філософ [3, 29]. В. С. Моем також усе своє свідоме життя прагнув звільнитися від пут моралі, вбачаючи у них тягар, що обмежує волю людини.

Різновиди моралі, за твердженнями Ф. Ніцше, загалом належать або до моралі аристократів (кращих), або до моралі рабів (гірших). В. С. Моем не дарма обирає об'єктом своїх спостережень «привілейованийий столик», тут все ж зроблено невеличкий акцент на ієрархічності мешканців санаторію, хоч перед хворобою всі рівні. Саме Кембл, Маклеод, майор Темплтон і Айві Бішоп є тими обраними «аристократами», чия мораль стоїть на службі в особистості, а не маси. Умовним наглядачем і стражем порядку на службі у суспільної моралі є лікар Леннокс, який дбає про репутацію санаторію, щоб про нього не пішла погана слава. Таку ж функцію виконує сестра Одарка Калинівна в оповіданні В. Підмогильного. Проте, на відміну від Леннокса, її більше хвилює ставлення та недотримання норм християнської моралі персоналом і хворими епідемічного бараку. Вона радила хворим покладати надії на Бога, тому хворі її не любили, а причиною була зневіра. В. Підмогильний декілька разів повторює фразу Ф. Ніцше «Бог помер!», то вкладає її в уста Антося, в якому, на думку Одарки Калинівни, не розбуджено Бога [4, 98], то Ганнусі – матері Антося, яка навчає сина: «Бога немає, то кволі люди вигадали його, щоб була ще одна надія» [4, 108] і в кінці підсумовує, що «воскреслий Бог» не врятував приречених [4, 113]. В оповіданні «Санаторій», В. С. Моем також відзначає момент втрати віри в існування Бога у тогочасному суспільстві: “It is the tragedy of our day that these humble souls have lost their faith in God, in whom lay hope ... and have found nothing to put in their place” / «Це трагедія нашого часу, що ці смиренні душі втратили віру в Бога, на якого покладали надію ... а натомість не знайшли нічого» [6, 548]. В цих словах чітко підкреслено безнадійність ситуації з важкохворими, приреченими людьми.

За так званим дзеркальним принципом зображення персонажів, В. Підмогильний вводить в оповідь образ сестри Прісі, яка є уособленням життя, втіленням діонісійського начала, сповідує філософію життя і волі, нехтуючи принципами християнства (наприклад, епізод з кидання хлібом в Антося, що суперечить християнським віруванням про святість хлібу). На відміну від старої, в'ялої і набожної Одарки Калинівни, хворі люблять Прісію – молоду, свіжу, веселу й життєрадісну, бо для них вона є ковтком життя, надією на одужання. Прісія веде вільний спосіб життя, проводить час з чоловіками, віддаючи владі ночі. Вона нехтує не лише християнськими догмами, а й моральними. Шлюб розглядає як втрату свободи, бо кохання зникає, а далі

доводиться жити з чужою людиною. Прися обирає життя й волю.

Майор Темплтон (В. С. Моем «Санаторій») також сповідував діонісійські принципи: вів вільний спосіб життя, не прив'язуючись до особистостей, весело насолоджувався життям, бо мета життя – задоволення. На думку майора, краще взяти все, переживши мить насолоди чи тріумфу, й померти, ніж продовжувати існування в санаторії. За принципом «філософії життя» та «волі до влади» жив Маклеод. Сенсом життя для нього стало бажання здобути перемогу над суперником Кемблом. Ф. Ніцше пов'язував волю з феноменом життя. Життя – постійне становлення, боротьба, процес. Воля – рушійна сила будь-яких процесів у світі, боротьба за виживання, за розширення власного Я, самоствердження. Основною аристократичної моралі (і права сильного) є воля до влади. Вона – вища будь-яких норм життя і поведінки людей, зокрема нормативних настанов релігії і сучасної моралі. Маклеод та Кембл боролися за виживання, за кращу кімнату в санаторії, за перемогу в грі. Маклеод радіє смерті інших мешканців, бо це для нього особиста перемога над смертю – тріумф життя. Він помирає тріумфуючи.

Майор Темплтон та Айві Бішоп намагаються здобути волю через усвідомлене бажання одружитися, всупереч думці лікаря та суспільства. Кохання й одруження – оманливий шанс на життя. Вони долають страх смерті й обирають життя. Виважене, самостійне рішення – прояв волі людини. Ф. Ніцше вважав, що сильна людина сама вирішує, що таке добро, а що зло, не перекладаючи це на Бога чи на інших.

Одним з основних видів зла, які підносяться християнською релігією, соціалістичними та деякими іншими ідеологами до рівня статусу добра, за переконаннями філософа, є страждання. В. С. Моем теж вважав, що страждання не робить благороднішим, а навпаки спотворює людину, роблячи її себелюбною й підлою. Вони наближають людину не до бога, а до звіра. Яскравим прикладом є персонаж Генрі Честер – типовий представник маси, бухгалтер (зв'язана обов'язками особистість, як і багато тисяч йому подібних), вів праведне життя і захворів. Генрі вважає, що доля і Бог несправедливі до нього. Внаслідок страждань, постійного відчуття страху смерті, Генрі Чес-

тер озлоблюється й ненавидить здорову дружину, частково перетворюючись на звіра, загнаного в клітку. У нього спрацьовує інстинкт збереження, а не віра в Бога чи збереження моральних цінностей.

В. Підмогильний розглядає страждання як наближення до звіра, який інстинктивно прагне жити. Озвіріла від болю людина, в звірі не лише в Бога, а й в розум лікарів кричить: «О, якби я видужав хоч на годину! Порізав би всіх лікарів. Я б умився їхньою розумною кров'ю» [4, 112].

Одарка Калинівна порівнює себе з Христом, муки якого піднесли його до Бога. Її релігійне страждання – це життя з невіруючими людьми. Так вона наближає себе до Бога. Проте, навіть вона не пішла на Великдень до церкви, щоб попросити спасіння для страждущих та невіруючих. Можливо, цим самим автор хотів підкреслити безнадійність ситуації і водночас зміну цінностей в суспільстві.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В. С. Моем і В. Підмогильний у своїх творах протиставляють життя, його повноту та насолоду (задоволення життям) стражданням, моралі та християнським догмам, які зв'язують волю людини. Воля до влади сприймається й репрезентується митцями як прояв життя та сильної особистості, а сенсом життя – взяти від нього максимум (один з постулатів представників діонісійського начала). Персонажі оповідань В. С. Моема (Ешенден) і В. Підмогильного (Ганнуса, Антось) визнають і, навіть, констатують смерть Бога, розвіюючи ілюзію й відкидаючи шанс на дивовижний порятунок від невиліковної хвороби.

Відмінність полягає в тому, що В. С. Моем надає шанс зміни на краще своїм героям, хоч, навіть, таким дивним способом, як любов та одруження (оскільки любов письменник вважав ілюзією, а шлюб – путями), а В. Підмогильний констатує остаточну втрату надії на порятунок.

Проведений компаративний аналіз свідчить про вплив філософії Ф. Ніцше на формування творчого світогляду англійського та українського письменників. Проте ця наукова розвідка розкриває лише один з численних ракурсів дослідження порушеної проблематики і потребує подальшого й глибокого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вержанська О. М. Етичні та естетичні погляди У. С. Моема у контексті масової культури: автореф. дис... канд. філософ. наук: спец. 09.00.04 «Філософська антропологія, філософія культури»; Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2006. 20 с.
2. Михайлюк Н. Вільям Сомерсет Моем – мізантроп чи мораліст? Вісник Львівського університету. Серія «Іноземні мови». 2012. Вип. 20. Ч. 1. С.279–285
3. Ніцше Ф. По той бік добра і зла. Генеалогія моралі / пер. з нім. А. Онишко. Львів: Літопис, 2002. 320 с.
4. Підмогильний В. Оповідання. Повість. Романи / упоряд., вступ. ст. і приміт. В. О. Мельник; Київ: Наук. думка, 1991. 800 с.
5. Гарнавський М. Між розумом та ірраціональністю. Проза Валер'яна Підмогильного: монографія. Київ: Університетське видавництво «Пульсари», 2004. 230 с.
6. Maugham W. S. Sixty-Five Short Stories. London, 1976. 937 p.
7. Maugham W. S. The Summing Up. London, 1938. 216p. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.460936> (дата звернення: 31. 01. 2018).

АКСІОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ КОНЦЕПТУ *BREAK* У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Іванченко М. Ю.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Стаття присвячена аналізу аксиологічних параметрів концепту BREAK у сучасній англійській мові. Окреслена поняттєвий, образний та оцінний компоненти у семантиці даного концепту. Визначено ознаки цього лінгвокультурного феномену у англійській мові.

Ключові слова: концепт, метафора, оцінний компонент, образний компонент, аксиологічні характеристики.

Иванченко М. Ю. Аксиологические параметры концепта BREAK в современном английском языке. Статья посвящена анализу аксиологических параметров концепта BREAK в современном английском языке. Очерчен смысловой, образный и оценочный компоненты семантики исследуемого концепта. Определены особенности этого лингвокультурного феномена в английском языке.

Ключевые слова: концепт, метафора, оценочный компонент, образный компонент, аксиологические характеристики.

Ivanchenko M. U. Axiological parameters of the concept BREAK in modern English. The article is devoted to the analysis of the axiological parameters of the concept BREAK in modern English. The semantic, figurative and estimating components of the concept semantics under study are outlined. Specific features of this linguistic-cultural phenomenon in English are pointed out.

Key words: concept, metaphor, estimating component, figurative component, axiological characteristics.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її актуальність. Вивчення будь-яких мовних явищ відбувається з огляду на її носія, мовця. Мовна особистість як предмет лінгвістичного дослідження є узагальненим образом носія культурно-мовних і комунікативно-діяльнісних цінностей, знань, установок і поведінки [13, 166; 2, 10]. Ці орієнтири виникають, на думку П. 09Гуревича, не лише на основі знання та інформації, але і власного життєвого досвіду, вони являють собою особистісне ставлення до світу [6, 120]. Цінності лежать в основі оцінки, тих пріоритетів, які людина надає, характеризуючи предмети, якісні ознаки, події. Тому ключовим у рамках сучасних досліджень є звернення до концептів і пошук ціннісних домінант.

У семантиці лінгвокультурного концепту BREAK, услід за В. Карасиком [8], ми виділяємо поняттєвий, значеннєвий (парадигматичні властивості базового прошарку концептополя), образний (метафоричне представлення концепту, що складає периферію концептополя) та оцінний (властивий будь-якому ментальному утворенню) компоненти.

Метою даної наукової розвідки є аналіз аксиологічних параметрів концепту BREAK у сучасній англійській мові. Поставлена мета передбачає виконання низки завдань, а саме: проаналізувати концептуальні метафори, що актуалізують досліджуваний концепт у англійській мові; встановити

аксиологічне наповнення останніх, і, таким чином визначити особливості оцінного компоненту структури досліджуваного концепту; виявити специфіку образного компоненту досліджуваного об'єкту.

Аналіз останніх досліджень. Людина сприймає реальність крізь визначену власну призму норм та цінностей. Події та явища навколишньої дійсності сприймаються представниками певних соціальних угруповань як негативні, позитивні або нейтральні відповідно до правил та норм встановлених у окремому угрупованні. Зміст повідомлення та комунікативна інтенція мовця загалом визначається так званою аксиологічною категорією оцінки.

Ще давні філософи наголошували на важливості цієї логічної категорії. Складовими сучасної формальної аксиології є логіка порівняльних оцінок та логіка абсолютних оцінок. При чому перша базується на порівняльному аналізі одного об'єкту стосовно іншого, а інша – предметом вивчення етики та лінгвістичної філософії [7; 9].

Специфіка мовної оцінки полягає у тому, що її структура складається із таких компонентів як суб'єкт, об'єкт оцінки, оцінний предикат, шкала оцінок, аспект оцінки та її підстава [4; 12]. Відповідно розрізняють такі види оцінок: 1) позитивна/негативна/нейтральна; 2) загальна/приватна; 3) об'єктивна / суб'єктивна; 4) емоційна / раціональна / емоційно-раціональна 5) абсолютна / порівняльна [9].

Проблему аксиологічного забарвлення мовних явищ тією чи іншою мірою досліджували

такі наковці як Т. Космеда, І. Онищенко, У. Соловій, О. Бессонова, А. Лукенчук та Н. Вишивана. Вчені інтерпретують категорію оцінки, та, вивчають основні виразники аксіологічних категорій, зокрема лінгвостилістичні засоби вираження категорії оцінки, аналізують конотативні компоненти оцінного значення мовних одиниць різного рівня.

Виклад основного матеріалу дослідження. На першому етапі нашого дослідження ми спробували визначити основні характеристики концепту BREAK, які, як виявилось, здатні позначати структурні зміни різного аксіологічного наповнення шляхом аналізу концептуальних метафор. Так, з усього корпусу інвентаризованих нами концептуальних метафор виділяються такі чіткі опозиції, як: BREAK – Успіх : : Невдача, BREAK – Початок : : Кінець, концептуальні метафори BREAK – Хвороба, які поділяються на метафори – Захворіти : : Видужати.

Внутрішні, приховані опозиції ми виявили в межах деяких груп концептуальних метафор. Причиною опозиційного аксіологічного значення у деяких випадках є об'єкт тих чи інших концептуальних метафор або ж результат чи причина позначуваної концептом дії. Аксіологічне забарвлення концептуальних метафор зумовлюється інколи способом виконання певної (фізичної) дії.

Так, наприклад, концептуальні метафори «BREAK – Від'єднання» мають як негативне, так і позитивне забарвлення. Негативного забарвлення набули метафори, у ролі об'єктів яких виступають:

окремі групи людей

This law wall divide children from their parents (7, 99)

The literacy campaign has been separated off from mainstream adult education (2, 321)

політичні об'єднання

The Marxist wing split off to form a separate fraction (2, 353)

територіальні одиниці

Australia had broken away from Antarctica and continued to drift (4, 24)

Негативного характеру набули концептуальні метафори «Від'єднання частини від цілого», оскільки такі маніпуляції передбачають застосування сили, а в деяких випадках і гострих інструментів:

Someone got on the roof and stripped away the lead (3, 375)

I peeled some moss off the wood (10, 217)

Від'єднання в окремих випадках набуває позитивної конотації в значенні «звільнитись» від чогось:

The vandals cut the boat loose, and drifted away (6, 59)

У разі прагнення досягнути позитивного результату «від'єднати – вирвати» папір з певною метою:

Please tear off a piece of paper for me, too (1, 326)

Також, у разі, якщо об'єктами концептуальних метафор виступають продукти харчування:

I broke off another piece of bread (9, 107)

Концептуальні метафори, що позначають «нейтральні» явища, процеси, спричинені природним перебігом подій або потреб людини, ми віднесли до таких, що мають позитивне забарвлення. Таке тлумачення зумовлене відсутністю «нейтральності» у сприйнятті об'єктивної дійсності, оскільки взаємодія людини з навколишнім середовищем обов'язково передбачає і включає різноманітне ставлення до навколишніх предметів, іншими словами, суб'єкт вирізняє певний об'єкт тільки завдяки оцінці цього об'єкта. Поняття норми в оцінці стало об'єктом дискусій багатьох учених [3; 4, 54], більшість з яких схиляється до думки, що норма все ж таки ближча до позитивного краю шкали, оскільки людина завжди прагне до того, що заслуговує схвалення.

Так, наприклад, концептуальні метафори «BREAK – Перерва» загалом мають позитивні аксіологічні характеристики, оскільки причиною тимчасового припинення будь-якої довготривалої дії, як правило, є природні людські потреби: ночівля, канікули, прийом їжі, відвідини когось тощо.

Tom had to leave off work for a few hours to go to the dentist (1, 202)

On the way home I stopped off in London to attend a conference (8, 299)

Однак перерва, спричинена поломкою засобу пересування, природно, носить негативний характер

With antilock breaks, this car can stop anywhere (5, 95)

Результати аналізу розподілу позитивного/негативного аксіологічного наповнення оцінного компонента семантики лінгвокультурного концепту BREAK подані в таблиці:

Групи концептуальних метафор	Кількість метафор із позитивним значенням	Кількість метафор із негативним значенням
Від'єднання	12	46
Поділ	43	18
Перерва	20	1
Зменшення	15	14
Прорив	7	5
Початок	50	8
Припинення	24	28
Зміна положення у просторі	14	21
Зміна емоційного стану	31	13
Зміна фізичного стану	9	5
Зміна поведінки	10	3
Перевтілення	34	10
Зміна спеціалізації	9	3
Поява	16	5
Повідомлення	15	4

Окремі групи інвентаризованих нами концептуальних метафор виявляють лише позитивні або лише негативні конотації. Негативного значення набуває концепт BREAK у метафоричній актуалізації як зміна морального стану людини: Розчарування, Приниження, Роздратування, Зрада, Безнадійність; а також як структурна зміна фізичного стану: Руйнування, Злом, Злам, Уникнення, Банкрутство, Розрив, Смерть, Перешкода; та переломний момент переходу від одного стану існування до іншого: Невдача, Втеча. Виключно позитивне значення досліджуваного концепту актуалізується в групах метафор Контакт, Адаптація, Успіх, Вилучення, Зміна напрямку руху.

Здійснивши кількісні підрахунки проведеного аналізу, ми визначили, що з усього масиву відібраних метафор більшість із них, 58% – це концептуальні метафори, що містять негативні конотації, тимчасом 42% складають приклади, які відображають позитивне навантаження оцінного компонента семантичної структури концепту BREAK. Подібний дисбаланс зумовлений особливостями як людської психіки, так і самим актом оцінювання, який передбачає співпрацю двох автономних сфер психіки – розуму та почуттів [16; 17]. Відповідно до уявлень когнітивної психології, знання, пов'язані з неприємними для людини емоціями, больовими відчуттями, небезпекою тощо більш диференційовані, ніж знання, які мають позитивні конотації. Правомірність цієї гіпотези підтверджується результатами великої кількості лінгвістичних досліджень, об'єктом яких є оцінна лексика [12; 18; 19]. Подібне явище можна інтерпретувати як ще один доказ правомірності висновку, що в житті будь-кого мовного колективу значно більше негативних явищ, аніж позитивних.

Наступним нашим завданням є аналіз образного компонента семантичної структури концепту BREAK, який полягав в обґрунтуванні та узагальненні асоціативних зв'язків, на основі яких і виникли концептуальні метафори, що формують периферію досліджуваного поля. Антропоцентризм метафори полягає в тому, що вона виникає на основі асоціативних зв'язків суб'єктивного людського досвіду. З іншого боку, кожен окремий індивід належить до певної культури, представляє її.

Утворення асоціацій є проявом когнітивної діяльності людського мозку, суть якого полягає в зіставленні, порівнянні двох сутностей, що різняться своєю природою; конкретного з абстрактним, об'єктивного з суб'єктивним і т. ін. [10]. Сам процес пізнання і є процесом порівняння, що виявляє концептуальну систему людини [11; 264]. Аналізуючи закономірності порівнянь як універсальних елементів, які визначають форму пізнання, ми можемо виявити національно-культурну специфіку мовної особистості [15, 66]. Тому для виявлення характеру свідомості певної лінгвокультурної спільноти необхідно проаналізувати принципи утворення асоціативних зв'язків, які за своєю природою є етноспецифічними і певною мірою унаочнюють концептуальну систему окремого народу [14].

Аналіз найбільш стійких порівнянь дозволяє зробити наступні висновки стосовно відображення образних ознак концепту BREAK:

а) у межах образного компонента структури концепту BREAK переживання сильних емоцій, таких як сміх, захоплення, депресія, кохання асоціюється з падінням: *to fall about (laugh)*, *to fall for (be charmed)*, *to fall into depression*, *to fall in love etc.* В окремих випадках з падінням, зниженням порівнюється невдача – *to fall by the wayside*, *to fall down*, *to fall behind*, довіра – *to fall for*, раптовий міцний сон – *to fall into a (deep) sleep*, несподівана поява – *to fall upon*.

б) абстрактні явища, які супроводжуються гучним звуком і яким властиво відбуватись непередбачувано, раптово, асоціюються з вибухом: розсміятись – *to burst out laughing*, заплакати – *to burst out crying*, раптово з'явитись – *to burst into view*, крикнути – *to burst out*.

в) із різким, несподіваним звуком, тріском асоціюється сміх – *to crack up*, жарт – *to crack jokes*. Також і з тріском як явищем, що передбачає утворення прогалини, тобто втрату попередньої цілісності, асоціюється втрата здорового глузду – *to crack up*.

г) будь-які кардинальні зміни, як правило, супроводжуються болісними відчуттями, переживаннями, у межах концепту BREAK корелюються з фізичними травмами: досягнення успіху – *to beat one's brain*, *to cut one's neck*, *to cut one's eyeteeth*, *to kill for a date*, невдача – *to fall flat in one's face*, *to cut one's own throat*, зміна поведінки – *to break one's elbow*, негативні враження – *to be crushed by the news*.

д) результатом руйнування як деструктивного процесу є повне або часткове знищення, із яким у межах образного компонента концепту BREAK асоціюється приниження – *to tear down*, *to beat down*, *to cut down*; критика – *to tear apart*; зміна поведінки – *to fall to pieces*.

е) раптова поява людей, думок, негативних емоцій; раптове повідомлення з підскакуванням – *to spring from (appear)*, *to spring on somebody (say suddenly)*.

є) довготривалий процес виконання одноманітної дії для досягнення певного результату корелюється з довбанням: пояснювати – *to drill into someone*, *to drill in*.

ж) процес розрізування передбачає безповоротну структурну зміну, яка, як правило, супроводжується болісними відчуттями. Із різанням в англійській лінгвокультурі асоціюється критика – *to cut one's job*, втручання – *to cut in*. Однак серед концептуальних метафор групи Припинення можна знайти приклади, у яких відрізування має позитивне значення «покінчити з минулим» – *to cut one's cables*.

з) особливої уваги заслуговує прикметник *short*, який у концептуальних метафорах периферії концептополя BREAK апелює до недосконалості, обмеженості: роздратування – *short temper*;

банкрутство – *short of money*, невдача – *short shooting, to fall short*. Однак концептуальна метафора Успіх побудована на асоціації зі вкорочуванням як віднаходженням правильного рішення – *to cut the hair, feather (to make fine decision, distinction)*.

и) поява та сон асоціюється із поворотом – *to turn out (attend, appear), to turn in (go to bed)*.

і) для надання експресивності Усунення – зняття одягу, взуття корелює зі здиранням, зриванням – *to peel off, to strip off, to tear off*.

ї) розлучення асоціюється з фізичними процесами: розпадом, розділенням, розколюванням – *to fall apart, to part from, to split up with somebody*.

Можна зробити висновок, що периферія концепту BREAK (образний компонент його структури) сформована на основі асоціацій із різними фізичними процесами, спрямованими на зміну структури об'єкта, які, як правило, супроводжуються різким звуком, відбуваються непередбачувано.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного аналізу понятійного, значеннєвого, образного та оцінного компонентів структури концепту BREAK маємо можливість визначити ознаки цього лінгвокультурного концепту: несподіваність (більшість концептуальних метафор утворені на основі асоціацій із фізичними процесами, які відбуваються раптово), непередбачуваність (результат може бути як позитивним, так і негативним), кратність (часова обмеженість: початок, припинення), швидкомінучість (зміна положення в просторі, смерть), визначеність (адаптація, повідомлення, поява, контакт), активність (прорив, вилучення, переривання, усунення, втеча), втрата досконалості, гармонії (приниження, розчарування, роздратування, зрада; руйнування, банкрутство, злом, злам, хвороба, розрив).

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Поэтика; Риторика. [пер.с греческого В. Апфельрот], [вступ. статья., коммент. С. Ю. Трохачев], [пер.с греческого Р. Платонова]. Київ, 2000. 348 с.
2. Бессонова О. Л. Оцінка як семантичний компонент лексичного значення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10. 02. 04 «Германські мови». Донецьк, 1999. 22 с.
3. Блох М. Я. Структура и семантика оценочной конструкции. Функциональная семантика синтаксических конструкций: Межвузовский сборник научных трудов. Московский гос. пед. ун-тет им. В.И. Ленина / М. Я. Блох, Н. В. Ильина. Москва, 1986. С. 14 – 23.
4. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. Москва, 1985. 228 с.
5. Гегель Георг Вильгельм Фридрих. Наука логики: Ч. 1: Объективная логика; Ч. 2: Субъективная логика / за ред. Н. А. Никитина. 1997. 799 с.
6. Гуревич П. С. Философия культуры. М., 1995. 315 с.
7. Ивин А. А. Основания логики оценок. Москва, 1970. 230 с.
8. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке. Языковая личность: культурные концепты. Волгоград, Архангельск, 1996. С. 3-16.
9. Кузенко Г. М. Структурно-семантичні та комунікативно-прагматичні особливості емотивних висловлювань негативної оцінки: Дис...канд. філ.наук:10.02.04. Київ, 2006. – 20 с.
10. Калько В. В. Когнитивно-ономасиологический анализ названий лекарственных растений в украинском языке: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: 10.02.01 Одесса, 2003. – 20 с.
11. Маркелова Т. В. Оценочные высказывания с предикатами «любить» и «нравиться». Филологические науки. 1997. № 5. С. 66-75.
12. Приходько Г. І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові. Запоріжжя, 2001. 362 с.
13. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи. Воронеж, 1985. 171 с.
14. Фрумкина Р. М. Психоллингвистика. Москва, 2001. 311 с.
15. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. 1994. 405 с.
16. Шахнаров А. Л. Психоллингвистика : когнитивные аспекты. Традиционные проблемы языкознания в свете новых парадигм знания. Москва, 2000. С. 120–122.
17. Шейгал Е. И., Буряковская Е. И. Лингвокультурология: Языковая репрезентация этноса. Волгоград, 2002. 177 с.
18. Bolinger D. Degree Words. The Hague, Paris. 1972. 324 p.
19. Hudson W. D. A Century of Moral Philosophy. New York, 1980. 186 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Collins Cobuild Dictionary of Phrasal Verbs. London, 2006. 512 p.
2. Dictionary of Word and Phrase Origins / ed. by Nigel Rees. N.Y., 1994. 220p.
3. Flavell L. Dictionary of Idioms and their Origins. London, 1994. 216 p.
4. Magnuson W. Canadian English Idioms. Sayings and Expressions. Canada, 1993. 112 p.
5. The Oxford Dictionary of English Proverbs / ed. by F. P. Wilson. Oxford, 1992. 860p.
6. Oxford Dictionary of Phrasal Verbs / ed. by A. P. Cowie & R. Macki]. Oxford, 1994. 515p.
7. Oxford Dictionary of Current Idiomatic English. V1. Phrasal Verbs / ed. by A.P.Cowie, R. Mackin. Oxford, 1991. 396 p.
8. Alcott L. M. An Old-Fashioned Girl. URL: http://www.free-ebooks.net/An_Old-Fashioned_Girl.html
9. Bronte A. Agnes Grey. URL: http://www.free-ebooks.net/Agnes_Grey.html
10. Butler S. Hudibras. URL: <http://www.world-art.ru>

УДК 811.111:81'367.626:81'367.624

ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕЙКТИЧНИХ ОПЕРАТОРІВ У ВІЗУАЛЬНО-ГРАФІЧНОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Івасишин М. Р.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті розглянуто феномен дейксису та функціонування дейктичних операторів в англомовному візуально-графічному тексті. На матеріалі коміксу "Captain America" висвітлюються три типи дейксису: персональний, просторовий і часовий, та особливості їх вираження.

Ключові слова: дейксис, персональний дейксис, просторовий дейксис, темпоральний дейксис, дейктичний маркер.

Івасишин М. Р. Функционирование дейктических операторов в визуально-графическом тексте (на материале англоязычного комикса). В статье рассматривается феномен дейксиса и функционирование дейктических операторов в англоязычном визуально-графическом тексте. На материале комикса "Captain America" представляются три типа дейксиса: персональный, пространственный и временной, и особенности их выражения.

Ключевые слова: дейксис, персональный дейксис, пространственный дейксис, темпоральный дейксис, дейктический маркер.

Ivasyshyn M. R. Functioning of deictic markers in visual graphic text (on the basis of English-language comic books). The article deals with the phenomenon of deixis and the functions of deictic markers in English visual graphic text. On the basis of "Captain America" comic book, the author highlights three types of deixis: personal, spatial and temporal, and their peculiarities. In the article, the author highlights the significance of deixis in linguistics and the functioning of deictic markers in the process of perceiving the information while reading the comic book. The value of deixis is coded in the fact that it is impossible to establish communication without the existence of deictic elements, because any communication process is carried only with the reference to the person (subject), time and space. Personal deixis is used to describe the relationship between the speaker (or the author) and the addressee. The function of personal deixis is to emphasize the "existence of a particular object at a certain time and in a certain place." Personal pronouns comprise the most common group of deictic operators to highlight the object or subject. Spatial deixis serves as an indication of a certain place concerning a particular point of reference. This type of deixis is used to put an emphasis on a particular place concerning a precise point of reference. Spatial reference is considered from the perspectives of physical environment, sociocultural and psychological world. The third type of deixis, temporal, sets the certain time or period of action. The markers of temporal deixis include the units that denote the time describing the existence of phenomena and objects from a particular point of reference.

Key words: deixis, personal deixis, spatial deixis, temporal deixis, deictic marker.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Категорія дейксису є однією з найважливіших категорій мовної комунікації, оскільки дейксис надає можливість краще осягнути суть комунікативного акту. Цінність дейксису полягає в тому, що мовну комунікацію неможливо побудувати без наявності дейктичних елементів, тому що сказане реалізується тільки зі вказівкою на особу (суб'єкт), час і простір.

Починаючи з другої половини ХХ століття, термін «дейксис» привертає увагу багатьох лінгвістів, зокрема К. Бругмана та К. Бюлера. Саме з того часу дейксис набуває характеристики універсальної категорії. Однак, на сьогоднішній день думки лінгвістів щодо явища дейксису значно відрізняються. Зокрема, це стосується дейксису як лінгвістичного поняття, поділу його на типи та рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема функціонування дейксису досліджується багатьма вітчизняними та зарубіжними лінгвістами. До них належать М. Бахтін, Н. Кудіна, А. Палійчук, Дж. Лайонз, К. Бругман, К. Бюлер, С. Кацнельсон та інші.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – виявити дейктичні маркери у візуально-графічному тексті і з'ясувати їхнє співвідношення з візуально-графічними та вербальними елементами у коміксі.

Завдання статті: здійснити критичний огляд праць з досліджуваної проблеми; дати визначення поняттю дейксису, яким оперується в роботі; визначити шляхи та засоби

Матеріалом дослідження є комікс "Captain America". Вибір матеріалу зумовлений актуальністю вживання дейктичних операторів у різних видах текстового простору, а "Captain America" відібраний як найбільш популярний комікс [10].

Виклад основного матеріалу дослідження.

Дейксис – це вказівка на конкретне значення або функція мовної одиниці, яка виражається певними лексичними і граматичними засобами [6, 114]. Лексичні засоби дейксису вказують на особу, місце і час, в той час як граматичні охоплюють категорії особи, стану та часу.

Дж. Лайонз вважає, що «дейктичний елемент – це елемент, який вживається для ідентифікації об'єкта через відношення до мовленнєвого акту, контексту або його учасників» [11]. Вказівка на комунікантів (мовець та адресат) виражається засобами персонального типу дейксису [31, 43]. Такими засобами виступають особові займенники (I, you, we, he, she, it, they) та вказівні займенники (this/ that, these/ those) [9, 120]. Вказівка на предмет мовлення виражається займенниками 3-ї особи (he, she, it, they). Вказівка на ступінь віддаленості об'єкта висловлювання включає в себе вказівні займенники та частки (this/that, away, towards) [9, 120]. Вказівка на часову та просторову локалізацію факту, який згадується в тексті, виражається прислівниками місця і часу here, now, there, then [9, 120].

Центральною точкою дейксису є мовець. Дейксис може орієнтуватися й відносно інших моментів і об'єктів, а не тільки на ситуацію, час і місце. В такому випадку застосовуються такі дейктичні елементи, як yesterday (відносно моменту мовлення), ago (за тиждень до моменту мовлення – a week ago), before (за тиждень до будь-якого іншого моменту – a week before).

Враховуючи той факт, що думки лінгвістів щодо типології дейксису відрізняються, зазвичай виділяють три його види – персональний, просторовий та часовий. Мовні одиниці трьох типів дейксису представлені займенниками та локативними / темпоральними вираженнями.

Персональний дейксис вживається для характеристики відносин між мовцем та адресатом [3, 195]. Функція персонального дейксису полягає в акцентуванні на «присутності конкретного об'єкта в певний час та в певному просторі» [2, 93]. Операторами персонального дейксису є займенники, які об'єднані спільною ознакою – вони не називають особу, явище чи предмет, а вказують на них в конкретній мовній ситуації, а їх зміст є ситуативно обумовленим.

Особові займенники є найпоширенішим класом дейктичних операторів, які вказують на об'єкт чи суб'єкт діяльності. Вказівна функція дейктичних операторів персонального дейксису здійснюється за допомогою вказівних займенників. Вказівні займенники виділяють необхідні суб'єкти чи об'єкти із загалу в конкретній ситуації. Дейктичне поле мови складається з особових займенників, особливо першої особи. Зворотні займенники вказують на дію суб'єкта мовлення [4]. На відміну від займенників 1-ї та 2-ї особи, займенники 3-ї особи не є чистими дейктиками: вони кодують різницю в значенні, яка традиційно позначається термінами «чоловічий рід», «жіночий рід» і «середній рід» [5, 88].

«Я» виступає як ключовий елемент мовної картини світу і може виконувати одночасно як функцію об'єкта так і функцію суб'єкта. «Я» – це спосіб реалізації мовної особистості, який включає в себе сукупність особистісних та індивідуальних характеристик мовця, які асоціюються з певним моментом часу та просторовим положенням [7].

У Фрагменті №1 коміксу “Captain America”, мовець виступає центром ситуації, яка призвела до поганих наслідків.

“... but seriously gentlemen, - something is being done! I neglected to tell you, because well... I wasn't sure! But now...” (Рис. 1).

У наведеному фрагменті мовець визнає провину і виправдовує те, що сталося, оскільки саме він був центром ситуації і саме він не повідомив про можливі проблеми.

Рис. 1. Фрагмент № 1 коміксу “Captain America”

В коміксі “Captain America”, «я» має кілька сфер своєї актуалізації. Таким чином, «я» мовця може виступати частиною групи людей, які об'єднані спільною ознакою. Відношення з певною групою людей, соціальною єдністю є одним з найчастіших способів мовної репрезентації «я». В даному випадку «я» мовця має певні властивості, які є характерними для кожного члена групи або соціуму, до яких воно належить, і сприймається як частина цілого. Однак, у такій ситуації, особовий займенник 1-ї особи вживається у множині – “we”, що висвітлено у наведеному нижче фрагменті коміксу. “We shall call you Captain America, son!” (Рис. 2).

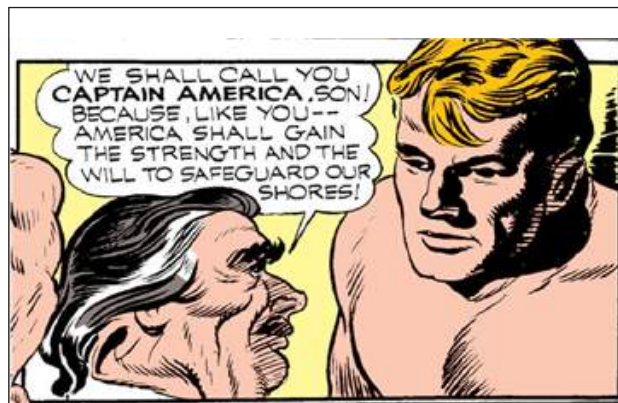

Рис. 2 Фрагмент № 2 коміксу “Captain America”

Фрагмент № 2 передбачає розширене використання дейктичного маркера *we* і вказує на усіх громадян країни, оскільки мовець сприймає себе як частину населення країни. Він демонструє об'єднання свого «Я» – “I” із соціумом у «Ми» – “We”.

Дейктичний маркер *'we'* вказує на певну множинність осіб, що включає мовця, та дозволяє виокремити такі моделі: «я і ще одна особа», «ми вдвох» (ми з тобою, я з ним), «я і ще декілька осіб», «ми всі разом» (ми з вами, ми з вами і ними), «я у складі невизначеної множини людей». Фрагмент №3 ілюструє модель множинності осіб «ми вдвох»:

“... and now... ladies and gentlemen – my partner Omar... shall perform the impossible! We shall predict the future!” (Рис. 3).

Рис. 3. Фрагмент № 3 коміксу “Captain America”

Особовий займенник *'you'*, так само як і *'we'*, може виражати відношення з конкретною групою людей, яка має соціальну єдність. У такому випадку, дейктичний маркер *'you'* відноситься як до всієї групи, так і до кожної особи зокрема. Фрагмент № 4:

“Gentlemen... may I introduce J. Arthur Grover... Head of the Federal Bureau of Investigation, who has a plan that may interest you!” (Рис. 4)

демонструє створення мовцем ситуації тільки для конкретної групи людей.

Рис. 4. Фрагмент № 4 коміксу “Captain America”

Похідна форма займенника *'you'*, а саме зворотній займенник *'yourself'*, виконує контактовою функцію. У Фрагменті №5, необхідність особистого виконання дії наголошується

зворотнім займенником *'yourself'*: “you’ll haff to see it for yourself, chentleman ... in our next act!” (Рис. 5).

Рис. 5. Фрагмент № 5 коміксу “Captain America”

Дейктичний маркер *'you'* використовується автором з метою звернення до читача. Наприкінці кожного випуску коміксу, автор звертається до читачів коміксу:

“Captain America would like to hear from YOU... write and tell him how you liked his book! Address your letters to...” (Рис. 6), цим самим роблячи акцент на тому, яким важливим є читач для автора.

У коміксі автор підсилює актуалізацію дейктичного маркера за допомогою паралінгвістичних засобів, таких як розмір, колір шрифту, підкреслення тексту та інші, які виділяють його з-поміж інших вербальних елементів. У даному фрагменті, автор акцентує на дейктичному маркері *'you'* за допомогою розміру шрифту.

Рис. 6. Фрагмент № 6 коміксу “Captain America”

Просторовий дейксис є вказівкою на певне місце в просторі відносно конкретної точки відліку [1, 325]. Цей тип дейксису вживається для актуалізації конкретного місця в просторі відносно певної точки відліку. Просторові відношення розглядаються в площині навколишнього, соціокультурного та психологічного світу.

У фрагментах коміксу дейктичні маркери місця можуть виконувати не тільки функцію

вказівки на конкретну локацію, але й протиставляти об'єкти, присутні у ньому. У Фрагменті № 7 'here' безперечно виступає дейктичним маркером для вказівки місця.

"The wings are gone – but Piggy's still here! T-this can't be real!" (Рис. 7).

Рис. 7. Фрагмент № 7 коміксу "Captain America"

Однак, дейктичний маркер 'here' вживається не тільки для вказівки на певне місце, але й для протиставлення об'єктів – 'крила зникли, але від досі тут', через що простежується збентеження героїв.

Дейктичні маркери простору можуть також розглядатися як вказівки на продовження дії у просторі. У Фрагменті № 8 дейктичний маркер 'out' вживається саме для виконання цієї функції. "Let's go out to look for more trouble and adventure!" (Рис. 8). Капітан Америка, разом з Бакі, відправляються з їхнього військового табору у пошуках ворогів.

Рис. 8. Фрагмент № 8 коміксу "Captain America"

Третій тип дейксису, темпоральний (часовий), встановлює час або період дії. До маркерів часового дейксису належать такі одиниці, які характеризують часовий аспект існування явищ і предметів об'єктивної реальності відносно конкретної точки відліку.

Г. Рейхенбах описує часовий дейксис за допомогою трьох понять: час мовлення (speech time), час події (event time) і точка відліку в часі (reference time). [12, 240]. Ю. Д. Апресян підтримав теорію Г. Рейхенбаха й також описував часовий дейксис за допомогою трьох понять. Маркери, які мають дейктичний компонент часу, вказують на 1) передування певної дії (*ago, previously, yesterday, recent, already, before, past etc.*), 2) одночасність дій (*today, now, while, simultaneously etc.*), 3) послідовність дій (*after, next, tomorrow, then, follow, late etc.*)

У Фрагменті № 1 (див. Рис. 1) виокремлюється не тільки персональний тип дейксису, але й часовий. Однак, маркерами часового дейксису можуть бути не тільки окремі слова, але й граматичні

форми. Недоконаний вид усуває актуальність часу дії, акцентуючи увагу на процесі дії:

"But seriously, gentlemen, - something is being done! I neglected to tell you, because well... I wasn't sure! But now..." (див. Рис 1).

У фрагментах коміксу автор вживає дейктичні маркери часу *while / meanwhile* для позначення послідовності або одночасності подій: "While in Washington..." (Рис. 9).

Рис. 9. Фрагмент № 9 коміксу "Captain America"

У Фрагменті № 10 мовець вказує на відсутність певної дії в минулому (*ти ніколи не говорив мені*):

"you have never told me of these hairless ones before, oh ak. What had become of the hairless cub?" (Рис. 10).

Рис. 10. Фрагмент № 10 коміксу "Captain America"

Окрім операторів *now / then*, вказівка на послідовність дій може здійснюватися і за допомогою маркера *first*:

"Hold still, Bucky, first I'm going to dress you up! Then I dress myself up... and now we're going to Europe!" (Рис. 11).

Рис. 11. Фрагмент № 11 коміксу "Captain America"

Висновки та перспективи подальших досліджень. У візуально-графічному тексті чітко представлені дейктичні маркери трьох видів дейксису. Дейктичний маркер відіграє важливу роль у візуально-графічному тексті, оскільки вказівка на героїв тексту, їх тимчасову і просторову локалізацію є невід'ємною частиною постійного процесу дії у коміксі. За допомогою дейктичних маркерів автор

демонструє реалізацію мовної особистості, якій притаманні певні особистісні та індивідуальні характеристики. Таким чином, автор акцентує увагу на героях чи об'єктах у текстовому просторі.

Перспектива подальших досліджень полягає у дослідженні як вербальних, так і невербальних засобів мультимодальності у візуально-графічному тексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев А. П., Васильев Г. Г. Пространство. Краткий философский словарь. Москва: Проспект, 2008. 476 с.
2. Арутюнова Н. Д., Янко Т. Е. Логический анализ языка. Язык и время. Москва: Индрик, 1997. 352 с.
3. Кибрик А. А. Человеческий фактор в языке : Коммуникация, модальность, дейксис. Москва: Наука, 1992. 281 с.
4. Курбакова С. Н. Языковой дейксис в речевой коммуникации (основы интерактивной теории языкового дейксиса) : автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19. Москва, 2009. 49 с.
5. Кушнерук С. Л. Личные местоимения как языковые маркеры пересечения текстовых миров в рекламе. Вестник Челябинского государственного Университета. 2008. № 36 (137). С. 85—89.
6. Матвеева А. А. Дейксис как маркер категории «свой-чужой». Вестник Самарского государственного университета. 2007. №1. С. 112—118.
7. Медникова Т. Ю. Когнитивно-семантическая репрезентация хронотопического Я в англоязычной прозе : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Санкт-Петербург, 2012. 23 с.
8. Палійчук А. Л. Інтимізуючі властивості особових дейктичних займенників you/we. Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. 2010. № 7. С. 42—46.
9. Ярцева В. Н. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва: Советская Энциклопедия, 1990. 410 с.
10. Hall J. Why Captain America is Now Marvel's Greatest Superhero. URL: <http://screencrush.com/captain-america-greatest-superhero/>
11. Hopper P. Aspect and Foregrounding in Discourse. Academic Press, 1979. P. 213—241.
12. Hopper P. Tense-aspect: Between Semantics & Pragmatics: Containing the Contributions to a Symposium on Tense and Aspect, Held at Ucla, 1979. Amsterdam: J. Benjamins Pub. Co, 1982. P. 3-1

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. (CAGAM) Captain America Golden Age Masterworks. Vol. 1 Comic book. URL: <http://www.readcomics.tv/comic/captain-america-golden-age-masterworks-vol-1>

UDC 811.111+81'276.2

RENDERING OF POSITIVE AND NEGATIVE CONNOTATION WHEN TRANSLATING SLANG

Koval A. V., Dorda V. O.

Sumy State University

The article describes the process of rendering of positive and negative connotation when translating slang. It explains the notion of connotation, its role, importance, and the difference between positive and negative connotation. Also it shows the detailed analysis of the ways of translating slang, its peculiarities and difficulties that may occur. Special attention is drawn to the features of slang as a sociolect, its functions, meaning, role in society and timeliness.

Slang is studied as a language of particular group of people, such as students, office workers, laborers and others. Also the article studies the importance of new communicative environments like Internet, social networks, mass media and TV in creating a special international and widely used sociolect. Due to the international integration English language is becoming more and more widespread, and English slang is used by people from other countries. Thus, the problem of translation of slang is one of the important matters of modern translation studies. The research is aimed to find out the main difficulties that may occur when translating slang, to solve them and to find the most efficient ways of translating. To preserve the original meaning of a particular slang unit translator should pay attention to the context and connotation. To render the connotation of a slang unit translator should first know the basic theory of translation and the tendency of recent slang research. Due to the changeable nature of this phenomenon and modern tendency of globalization slang as a sociolect needs further research in all of its aspects.

Key words: positive connotation, negative connotation, translation, slang.

Коваль А. В., Дорда В. О. Передача позитивної та негативної конотації при перекладі сленгу.
У статті досліджено процес передачі позитивної та негативної конотації при перекладі сленгу. Особливу увагу приділено визначенню конотації та різниці між позитивною та негативною конотацією, а також детальному аналізу способів перекладу сленгу, особливостей та труднощів, які можуть виникнути у процесі перекладу.

Ключові слова: позитивна конотація, негативна конотація, переклад, сленг.

Коваль А. В., Дорда В. А. Передача позитивной и негативной коннотации при переводе сленга.
В статье рассматривается процесс передачи позитивной и негативной коннотации при переводе сленга. Особое внимание уделяется определению понятия коннотация и разнице между позитивной и негативной коннотацией, а также детальному анализу способов перевода сленга, особенностей и трудностей, которые могут возникнуть в процессе перевода.

Ключевые слова: позитивная коннотация, негативная коннотация, перевод, сленг.

Target setting in its general aspect and substantiation of its timeliness. Slang is a changeable type of language that reflects modern society, so it's important to investigate slang and ways of its translation. Slang as a sociolect is constantly changing, reacting to the slightest changes in the life of society. When the new notions or new culture-specific elements occur, there appears a new word or word combination to name it. Some slangisms can be used for a very short period of time, but some may even be registered in dictionaries.

Introduction. Slang is an important part of any language, which is always changing and developing. New communicative environments like Internet and social media help slang to spread and develop in a new way, so now it becomes more international and widely used. That's why the problem of its understanding and translation becomes more and more important nowadays.

Slang is a language of particular group of people that is not always understood by people of other

groups. That's why there can be difficulties in translating such words and word groups [4, 488]. Connotation is a meaning of a word that is easily understandable beyond its literal meaning. Connotation often includes an emotional coloring of the particular word in a particular context. It's very important to consider connotation when translating slang units, because the wrong interpretation may spoil the message, the original text conveys. In translation, it's always important to pay attention not only to the translation of a word, but also to the context the word is used in [2, 55].

A word's connotation can be positive or negative, it depends on a person, who uses the word, the context, in which the word is used and also on the hearer, who receives the message. Connotation includes evaluability and emotionality. Positive evaluation can be rendered with the help of positive emotions such as approval, respect, commendation. Negative evaluation can be showed with the help of condemnation, disapproval, contempt [3].

The connotation shows the true meaning of a particular slang unit. If the connotation is rendered in a wrong way, there can be misunderstandings leading to serious consequences.

The analysis of recent research shows that the difficulties in translation of slang need further research which is due to the changeable nature of this phenomenon. Such researchers as A. Schweitzer, V. Khomyakov, H. Fowler, I. Arnold, L. Burdin, I. Gonta, J. Elting, E. Partridge and other studied slang. Modern scholars study slang in its different aspects such as studying the slang of different social classes (V. Balabin, A. Bilas), different terminology that is used in to verify the specific language of sub-groups (Y. Vasilenko, V. Dorda), social and psychological characteristic of social classes as speakers of slang (V. Balabin, V. Dorda)

The relevance of the study is due to the changing nature of language and slang itself, and also due to the general tendency of globalization, when international communication becomes more and more important on every level of human relationship.

The objective of the article is to show the difference between rendering of positive and negative connotation, study the ways of translating slang preserving the original meaning of the lexical unit.

The objective implies the following tasks of the research:

1) to define the notion of positive connotation and negative connotation;

2) to study the ways of translating slang, peculiarities and difficulties that may occur in the process of translation;

3) to clarify the use of these ways when rendering positive or negative connotation of the lexical unit.

The subject matter in translating slang is actualized in the language of particular group of people such as office workers, students, and young people

The specific topic of the study is finding the ways of translating slang to render positive and negative connotation depending on context of the message.

Statement of basic materials. Due to the modern level of globalization and international integration the importance of English language in the world is constantly increasing, thus slang is becoming the specific sociolect that leaks in other languages and cultures through the TV, Internet and social media. That's why the translating of slang is a timely problem of modern translation studies.

The main difficulties the translator can face while translating slang are:

1) The slang word has two or more different meanings that can be used in different situations and the meaning depends on the context. In this situation the translator should pay special attention to the situation in which the particular word is used.

2) The slang word or word group means the notion or culture-specific element that has no equivalent in target language and thus the recipient of target text will not understand it without explanation.

3) The slang word or word group is archaic and is not used now, but can still be met in literature works of that time or used by the author to render the spirit of the epoch.

4) The slang word or word group can be translated only by describing the notion.

I. Byk in his research finds such ways of translating that can be also used in the process of translation of slang:

1) finding an adequate equivalent

2) finding an analogue (one of the possible synonyms);

3) descriptive translation [2]

The connotation can also cause difficulties in and is particularly important in the process of translation. Some slang units can have both positive and negative connotation. For example, the slang expression "*out of the box*", when used to describe a person, means *crazy, irrational and weird*, so it conveys negative connotation:

I don't know what her problem is, but she's completely out of the box! (5) – Не знаю, в чому її проблема, але вона зовсім божевільна.

In this case, we cannot translate "*out of the box*" as a «креативна людина» or «має нестандартний підхід до вирішення проблем», because the connotation of this phrase in this context is negative, so when translating we should find a close equivalent that renders the same meaning as an original phrase.

A slang unit "*out of the box*" can also be used in corporate-speak with a meaning "*in a novel way*" which usually refers to a problem-solving. It has become a cliché in the expression "*to think outside of the box*" which means to think creatively, to find new ways of solving problems. In this context, the expression "*out of the box*" has a positive connotation:

We've got to think out of the box on this one (5). – Треба мислити не шаблонно, щоб вирішити це питання.

So, in this example, we translated "*to think out of the box*" as «мислити не шаблонно» which has a positive connotation.

A slang word can have only a negative connotation, thus the Ukrainian equivalent with neutral or positive connotation cannot be used when translating. A word "*blamestorming*" means not only a work meeting, but a meeting intended to determine why a deadline was missed or a project failed, and who was responsible. It's usually used in a phrase "*blamestorming session*":

I just got out of a three hour blamestorming session with IT about the server failure last week; Someone's going to end up in unemployment over this (3). – Я щойно вийшов з трьохгодинної прочуханки разом з відділом ІТ з приводу провалу минулого тижня. Через це хтось може лишитися роботи.

In this case, the translation transformation such as generalization is used, because the word «*прочуханка*» has a wider meaning than word combination "*blamestorming session*".

A slang word "*geek*" has a range of different meanings; some of them have positive and some more negative connotation:

1) *Geek* is a person who is intensely interested in a subject or thing, e.g. "*She's a total math geek*". It's a positive connotation.

2) *Geek* is also someone who is generally not athletic, and enjoys video games; comic books; surfing th

Internet, and etc., e.g. "Only a geek would waste their time on the internet". It has negative connotation (1).

Also there's a word combination "Alpha Geek" which means "a genius, someone who does the job really good (6)":

"Do you know, how this thing's supposed to work? – I dunno, ask Rick. He's our alpha geek (6)." – «Ти знаєш як ця річ взагалі працює? – Незнаю, запитай Ріка. Він – наш геній».

The word combination "Alpha Geek" has only a positive connotation that we can see in this example. In this case, the generalization is used in the proses of translation, because Ukrainian word «геній» has a wider meaning and is not a slang word.

Some slang words have no functioning equivalent in the target language; in this case, the descriptive translation can be used. When a translator uses descriptive translation, the whole structure of the sentence can be changed. The translator should not forget that the main aim of translation is to convey the message from the source language by the means of the target language, and sometimes the structure of the sentence cannot be preserved. For example, the slang expression "Plug-and-Play" means a new worker, who doesn't need a period of probation and explanation how to start working, he sets to work at once and he does everything right. The original translation of "Plug-and-Play" is «вмикай та працюй», but this translation doesn't fully convey the meaning of the original slang expression, that's why it needs further explanation and should be translated in a descriptive way.

"That new guy is totally plug-and-play (2)" – Цей хлопець просто «вмикай та працюй», його не треба нічому навчати, він одразу може взятися за роботу».

Originally the meaning of "plug-and-play" is built in analogy with computer games. Also this expression has other meanings:

1) a feature of hardware that enables computers to automatically detect and configure hardware devices without the need for intervention.

2) capable of detecting the addition of a new input or output device and automatically activating the appropriate control software (2).

Thus, the translator should pay attention to all meanings of the word, even to those who cannot be found in the dictionaries.

Conclusions and perspectives. Slang is a very changeable part of the language, thus its investigation is one of the important matters of modern linguistics and translation studies. One of the main difficulties in the process of translating slang is a preserving of positive and negative connotation when conveying the meaning from the source language to the target language. To preserve the original meaning of the word, the translator can use some translation strategies, such as finding an adequate equivalent, finding an analogue (a synonym of a word in the target language), or applying descriptive translation. In the proses of translating slangisms translator should keep in mind that this kind of lexis often has an emotional coloring, which depends on the context and on the person who uses it.

REFERENCES

1. Бик І. С. Теорія і практика перекладу. Львів, ЛНУ ім. І. Франка, 2005. 240 с.
2. Лапова Е. В. О молодежном жаргоне. Минск: МГПИИЯ им. М.Тореза, 1990. № 10. С.54-59
3. Холстинина Т. В. Американский сленг в художественном тексте и проблема его передачи на русский язык: автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.20. Москва, 2007. 191 с.
4. Чередниченко О. І. Міжкультурні аспекти перекладу. Мовні і концептуальні картини світу: Мови, культури та переклад у контексті Європейського співробітництва: зб. наук. праць. Київ: Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2001. С.485-489.
5. Partridge E. Slang Today and Yesterday. London, 1979. 562p.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE EXAMPLES

1. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/geek>
2. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/plug-and-play>
3. Idiom Center. URL: <http://www.idiomcenter.com/dictionary/blamestorming-session>
4. Friends English Club. URL: <http://friendsclub.com.ua/articles/item/sovremenniy-angliyskiy-ofisniy-sleng-91.htm>
5. Urban Dictionary. URL: <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=out%20of%20the%20bo>
6. Urban Dictionary. URL: <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Alpha+Gee>

ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ «АКАДЕМІЧНА КОМУНІКАЦІЯ» ЯК КАТЕГОРІЇ СУЧАСНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

Козолуп М. С.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті розглянуто основні підходи до дослідження категорії академічної комунікації у світлі домінуючих традицій лінгвістики та лінгводидактики ХХ і ХХІ століть; визначено жанровий склад академічного дискурсу сучасного університету; спроектовано основні результати теоретичних досліджень академічної комунікації на дидактичний процес.

Ключові слова: академічна комунікація, академічний дискурс, жанр академічної комунікації, академічна дискурсна спільнота.

Козолуп М. С. Генезис понятия «академическая коммуникация» как категории современной лингводидактики. В статье рассмотрены основные подходы к исследованию категории академической коммуникации в свете доминирующих традиций лингвистики и лингводидактики ХХ и ХХІ столетий; определен жанровый состав академического дискурса современного университета; спроектированы основные результаты теоретических исследований академической коммуникации на дидактический процесс.

Ключевые слова: академическая коммуникация, академический дискурс, жанр академической коммуникации, академическое дискурсное сообщество.

Kozolup M. S. Academic communication as a category of modern Applied Linguistics: Concept genesis.

The article deals with the phenomenon of academic communication and its interpretation in the modern linguistic and linguo-didactic discourse. It aims at systematization and classification of various approaches to studying academic discourse in both interdisciplinary and disciplinary contexts. Research methods of analysis, synthesis, generalization and classification have been applied to attain the study objectives, namely: a) to define the related concepts of "academic communication", "academic discourse", "academic discourse community", "academic genre"; b) to identify the genres dominating modern university academic discourse; c) to suggest ways of extrapolating linguistic knowledge to developing effective methods of academic communication instruction. As a result of literature analysis three main approaches to studying academic discourse have been singled out: 1) linguo-stylistic approach focusing on structural and functional characteristics of academic genres and registers; 2) rhetorical approach concentrating on the processes and strategies of perception and production of texts as communicative products; 3) sociocultural approach placing the main emphasis on language socialization as the means of adaptation of an individual to effective participation in academic and disciplinary communities of practice. The concept of academic communication has been defined as any type, form or case of communication that takes place within the academic discourse community, aims at achieving individual or group goals related to learning or research, and uses academic genres as its main tools. Linguistic insights into the nature of academic communication have immense educational implications as they play the leading part in the development of methods and technologies of academic communication instruction in higher education.

Key words: academic communication, academic discourse, genre of academic communication, academic discourse community.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Необхідність забезпечення сприятливих умов для стабільного розвитку вітчизняної науки з тенденціями інтеграції у світовий науковий простір, зростаюча академічна мобільність студентів, аспірантів, викладачів та учених-дослідників, сучасні освітні процеси зумовлюють гостру потребу створення прогресивних педагогічних технологій, що забезпечуватимуть ефективну підготовку майбутніх фахівців до академічного спілкування рідною та іноземними мовами завдяки оптимальному поєднанню традиційних і новаторських підходів до навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Огляд наукових праць вітчизняних учених за останні роки показав значний інтерес науковців до проблеми комунікативної підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ України. Значна частина досліджень присвячена різним аспектам фахової комунікативної підготовки студентів (В. Борисенко, І. Когут, М. Криський, Г. Медведь, В. Чорній та ін.). Зростає число праць, присвячених іншомовній комунікативній підготовці фахівців (Н. Микитенко, Л. Морська, О. Патівич, О. Тинкалюк та ін.), а також формуванню вмій і навичок міжкультурної комунікації (О. Баглай, А. Козак, О. Кричківська та ін.). Масштабне лінгвістичне дослідження жанрів англomовної академічної комунікації здійснила дослідниця Т. Яхонтова [4]. Водночас в сучасній українській лінгводидак-

тиці та лінгвометодиці представлено недостатньо праць, які б узагальнювали та систематизували теоретичні підходи і принципи, а також пропонували практичні шляхи комплексного формування академічної комунікативної компетентності майбутніх фахівців.

Для успішного вирішення завдань академічної комунікативної підготовки студентів передусім необхідне чітке розуміння самого предмету навчання – академічної комунікації, що сьогодні є об'єктом досліджень низки гуманітарних наук: лінгвістики, лінгводидактики, педагогіки, соціології тощо. Відтак **мета** цієї праці полягає у з'ясуванні сутності споріднених понять «академічна комунікація», «академічний дискурс», «жанри академічної комунікації», «академічна дискурсна спільнота» як категорій прикладної лінгвістики. Задля досягнення мети нами сформульовано такі **завдання**: простежити генезу названих категорій у світлі домінуючих традицій лінгвістики та лінгводидактики ХХ й ХХІ століть; визначити жанровий склад академічного дискурсу сучасного університету; спроектувати основні результати теоретичних досліджень академічної комунікації на дидактичний процес.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комунікація – один із найважливіших аспектів людської діяльності, що сьогодні складає окрему галузь міждисциплінарних студій. У науці про комунікацію можна виділити декілька традицій вивчення і трактування цього явища: **традицію риторичного підходу**, що бере свій початок з давньогрецької софістики, в рамках якої комунікація розглядається передусім як практичне мистецтво ведення бесіди (дискурсу); **семіотичну традицію**, що опирається на праці Дж. Локка, Ф. де Соссюра, Ч. Пірса та ін. і трактує комунікацію як знаково-опосередковану міжсуб'єктну взаємодію; **традицію феноменології** ХХ століття (Г. Гадамер, К. Роджерс та ін.), де комунікація асоціюється з діалогом і переживанням чужого досвіду, що базується на прямому, неопосередкованому контакті з іншими людьми; **кібернетичну традицію** (К. Шеннон та В. Вівер, Дж. Гербернер, К. Кріппендорф та ін.), яка трактує комунікацію як процес обробки інформації і дає змогу пояснити принципи функціонування усіх типів складних систем; **традицію експериментальної соціальної психології** (Ч. Бергер), з точки зору якої комунікація – це процес експресії, взаємодії та взаємного впливу, що породжує низку когнітивних, емоційних і поведінкових ефектів; **соціокультурну традицію** (Дж. Керей, Е. Ротенбулер), що розглядає комунікацію як символічний процес створення і відтворення спільних соціокультурних моделей та **критичну теорію комунікації**, яка бере свій початок з філософії Платона та акцентує на нестабільності та відносності, притаманній комунікації [6, 135–149].

Попри значну кількість підходів і традицій вивчення комунікації, усі дослідники вказують

на соціальну природу цього явища. Спілкування неможливе поза межами суспільства. Ще мислителями античних часів було помічено, що спілкування не лише суспільний продукт – це також важливий чинник формування соціальних спільнот. У соціолінгвістиці ХХ століття з'являються такі поняття як «мовна спільнота» (*speech community*) та «дискурсна спільнота» (*discourse community*). Витоки цих понять сягають теорії соціального конструктивізму, згідно з яким наше розуміння світу, знання про нього, категорії та концепції, якими ми оперуємо, творяться у процесі дискурсної взаємодії соціальних громад і визначаються конкретними культурами та історичними періодами [8, 39].

Приблизно в 60-х роках ХХ століття в науковий вжиток введено термін «дискурс» – багатогранне, складне поняття, що має не лише лінгвістичний, але й широкий соціальний вимір. Це дало початок новому напрямку інтердисциплінарних досліджень під назвою «дискурсний аналіз» [4, 116]. Соціальний дискурс-аналіз, поширений сьогодні в науці, розглядає дискурс у конкретних контекстах, що включають учасників з їхніми ролями і цілями та обстановку з урахуванням параметрів місця і часу. Голландський лінгвіст Т. А. ван Дейк наполягає, що дискурс необхідно досліджувати не лише як форму, значення чи ментальний процес, але й як складну структуру та ієрархію взаємодій і соціальних практик, що функціонують у певному контексті, суспільстві та культурі [7, 11–12].

Поняття «дискурсна спільнота» з'являється в результаті активного розвитку соціального дискурс-аналізу. Американський дослідник Дж. Свейлз дав найповнішу характеристику концепції дискурсної спільноти, назвавши її шість визначальних ознак: 1) наявність узгодженого набору спільних громадських цілей, які можуть бути прописані у відповідних документах, або узгоджені усно; 2) відпрацьовані механізми комунікації між членами спільноти (напр., наради, ділова переписка, інформаційні бюлетені, телекомунікації тощо); 3) наявність доступу до певної інформації для членів спільноти (напр., підписка на періодичне видання тієї чи іншої організації) та забезпечення зворотного зв'язку; 4) використання спільнотою одного чи кількох жанрів для комунікативної підтримки своїх цілей; 5) сформований власний специфічний лексичний апарат (технічна термінологія, аббревіатури, акроніми тощо); 6) наявність «порога доступу» до членства у спільноті, що полягає у необхідному рівні знань чи досвіду [11, 24–26]. Мовленнєва діяльність учасників є центром, навколо якого формуються дискурсні спільноти. Однак, у широкому сенсі, такі спільноти не зводяться лише до низки дискурсних традицій, вони є способом існування їхніх членів, що чинить вплив на їхню діяльність, погляди, цінності, ідентичність [8, 42].

Як соціо-комунікативна практика, академічний дискурс має місце в академічному середовищі.

До останнього можна віднести як навчальне, так і наукове оточення, в якому взаємодіють учасники академічної дискурсної спільноти. Основною метою таких взаємодій є поширення наукових знань, обмін досвідом, думками, формулювання та відстоювання певних світоглядних позицій. Науково-академічні спільноти тісно взаємодіють з фаховими, а відтак, не існує чітко окресленої межі між академічним і дисциплінарними дискурсами.

За декілька останніх десятиліть академічний дискурс став предметом активного наукового дослідження у різних ракурсах: як у межах теоретичної лінгвістики, зокрема теорії жанрів, так і з позиції лінгводидактики. Увага дослідників передусім спрямована на вивчення категорії *жанру* як основної одиниці комунікації. Жанри академічної комунікації є також центральним об'єктом академічної комунікативної підготовки, адже оволодіння ними складає один із найважливіших аспектів формування академічної комунікативної компетентності.

Простежимо еволюцію поняття *жанр академічної комунікації* в контексті лінгвостилістики та лінгводидактики ХХ–ХХІ століть. Аналіз літератури дав змогу виділити три головні напрями дослідження жанрів академічного дискурсу: **лінгвостилістичний**, який зосереджується на вивченні структурних і функціональних особливостей жанрів та реєстрів наукового стилю; **риторичний**, в центрі уваги якого – процеси та стратегії перцепції та продукування висловлювань (текстів); **соціокультурний**, головним чином сконцентрований на мовній соціалізації як засобі адаптації індивіда до функціонування у науково-академічних спільнотах. Розглянемо кожен із цих напрямів детальніше.

Лінгвостилістичний напрям представлений широким спектром праць у сфері текстового та дискурс-аналізу, різноаспектного вивчення наукових жанрів та реєстрів (М. Кожина, К. Кусько, Дж. Мартін, Дж. Свейлз, М. Хеллідей, Т. Яхонтова та ін.). В межах цього напрямку здійснювались дослідження лексико-граматичних і синтаксичних конструкцій, характерних для наукових жанрів, вербальних і невербальних текстових структур, дискурсних маркерів тощо; проводився порівняльний аналіз різних типів текстів або їх структурних елементів у різних галузях науки. В рамках згаданих досліджень було визначено характерні ознаки англо-американського академічного дискурсу, а саме: а) чітке формулювання мети та експліцитність структури; б) строге дотримання правил поділу тексту на секції, підрозділи та інші структурні елементи з відповідними заголовками; в) активне посилення на найсучасніші джерела; г) прямий виклад змісту, без відхилень від основної теми; д) відсутність категоричності у твердженнях та заявах; е) відсутність риторичних запитань [4, 140; 8, 44].

Уваги дослідників лінгвістичного напрямку не оминула проблема дисциплінарної специфіки

науково-академічних жанрів. Значний інтерес до вивчення дисциплінарних жанрів та їх використання у мовній підготовці студентів до фахово-академічної комунікації з'явився наприкінці 80-х років минулого століття і не згасає донині. Серед провідних дослідників дисциплінарних жанрів наукової комунікації – А. Джонс, Т. Дадлі-Еванс, К. Хайленд, Дж. Свейлз, Р. Холмста інші. Вони відстоюють думку про те, що академічний дискурс утворений сукупністю предметно-специфічних типів тексту. Представникам різних дисциплінарних груп властиве різне світобачення, різні дослідницькі практики, різні погляди на знання. Усе це, своєю чергою, проявляється у використанні ними власних традицій подання інформації, застосуванні специфічних форм аргументації, стратегій впливу на адресата тощо [8, 51–52].

Теоретичні розвідки у сфері лінгвістичної генології наукового дискурсу роблять величезний внесок у сферу лінгводидактики, розкриваючи сутність наукових жанрів, і, таким чином, допомагаючи викладачам знаходити відповідні підходи до організації та змісту навчання, дозування та послідовності викладу навчального матеріалу, підбору завдань, що ведуть до формування умінь і навичок, які найбільш потрібні студентам для навчальної та наукової діяльності на кожному конкретному етапі їхнього входження в академічну дискурсну спільноту з урахуванням специфіки дисциплін їхньої спеціалізації.

Сучасний **риторичний напрям** жанрових досліджень найкраще відображається у працях представників північноамериканської школи **нової риторики** Ч. Бейзермана, К. Беркенкоттер і Т. Хакіна, А. Девітт, П. Медвей та А. Фрідмен, К. Міллер, А. Паре, Г. Смарт та ін. Важливу роль у формуванні новориторичної концепції жанру відіграла теорія М. Бахтіна, який наполягав на існуванні зв'язку між мовою та реальним життям, між конкретними висловлюваннями та різними сферами людської діяльності [1, 253]. Знаменною віхою у реконцептуалізації жанру стала праця К. Міллер «Жанр як соціальна дія», в якій авторка окреслила основні характеристики жанрів у світлі неориторики. Зокрема вона вважає, що а) жанр – це конвенційна категорія дискурсу, в основі якої – масштабна типізація риторичної дії, б) жанр набуває значення у соціальному контексті конкретної ситуації, в) жанри служать рекурентними моделями використання мови, г) жанри виступають риторичними посередниками між приватними намірами та соціальними потребами, забезпечують зв'язок між особистим і громадським, одиничним і повторюваним [9, 37]. Дослідниця відстоює думку про те, що в основі визначення жанру повинні бути не зміст чи форма дискурсу, а дія, заради здійснення якої він використовується [9, 23].

Подальші дослідження соціокогнітивної функції дисциплінарних жанрів академічного дискурсу, які здійснювались у 80-х роках ХХ століття,

Таблиця 1

Класифікація жанрів сучасної університетської академічної комунікації.
 Адаптовано з [4, 146–149; 8, 50]

критерії класифікації жанрів АК	типи жанрів, приклади				
	усні	периферійні		письмові	
за формою презентації	лекції, семінари, консультації, колоквиуми, студентські презентації, захисти дисертацій, співбесіди	електронні групові дискусії, листування на наукову тематику, науково-технічна реклама		статті, тези доповідей, наукові проекти, курсові та дипломні роботи, рецензії, дисертації, підручники	
за частотою використання	статті, анотації, монографії, рецензії, дисертації, тези доповідей, конференційні виступи, стендові доповіді, матеріали конференцій, наукові проекти, підручники	електронні групові дискусії, листування на наукову тематику, науково-технічна реклама		комбінація стендової доповіді з 3-5 хвилинним виступом, розповсюджуваний автореферат дисертації	
за цільовим призначенням	такі, що дають оцінку наукового значення	такі, що просувають нове знання	інформаційно-посередницькі	науково-дидактичні	інформаційно-довідкові
	статті, монографії, дисертації, конференційні виступи	наукові проекти, тези доповідей	анотації, реферати	підручники, інші навчальні матеріали	енциклопедії, довідники
	формальні		неформальні		
за ступенем формальності	первинні	вторинні	препринти, звіти про наукову роботу		
	наукові статті, монографії, матеріали конференцій, доповіді	реферати, оглядові статті, рецензії			
за адресним спрямуванням	безособові		міжособистісні		
	статті, доповіді, анотації		анонімні рецензії, електронні групові дискусії		
за локалізацією у дискурсі	власне наукові		суміжні		
	статті, монографії, дисертації		науково-популярні статті, підручники, науково-технічна реклама		

привели вчених до висновку, що процеси формування знань, жанрів і соціо-історичних контекстів взаємопов'язані. Жанри академічного дискурсу втілюють у собі способи пізнання, існування та діяльності академічних спільнот. У межах дисциплінарних контекстів жанри допомагають членам дискурсних спільнот брати участь у їх діяльності, упорядковують академічні практики, надаючи їм певної регулярності та прогнозованості. Таким чином, жанрам властива «відносна стабільність». Водночас, жанри мають бути динамічними й адаптуватися до змін умов середовища їхнього використання, складу учасників академічних спільнот, розвитку нових технологій, модифікації дисциплінарних завдань тощо, а інакше вони застаріють і будуть вилученими з ужитку [5, 78–79].

Риторичне дослідження жанру як комплексної багатовимірної динамічної концепції, що водночас відзначається стабільністю й мінливістю, функціонує як форма ситуативного пізнання, є пов'язаною із суспільною діяльністю та відношеннями і рекурентно ініціює кооперацію в людських спільнотах, поставило багато запитань щодо способів оволодіння знаннями про жанри комунікації. Дослідники доходять висновку, що знання про жанри як форми суспільної когніції нерозривно пов'язані з процесуальними та соціальними знаннями і навичками. Здобути їх неможливо без «занурення» у культурний та соціальний контекст. Таким чином відбувається плавний перехід до **соціокультурного напрямку** дослідження жанрів академічної комунікації, представлений низкою лінгводидактичних теорій та вчень.

Виникають нові теорії та концепції, що розглядають і дають пояснення динаміці й екології взаємодії жанрів з контекстами їх застосування. Теорія діяльності (Й. Енгстром, О. О. Леонтьев, Дж. Уерч) і концепція діяльнісної системи (Д. Рассел), теорія ситуативного навчання і концепція спільнот практик (Ж. Лаве, Е. Венье, Б. Рогофф) беруть спільний початок у культурно-історичній теорії вищих психічних функцій людини, запропонованій ще у 30-х роках ХХ століття Л. Виготським. Учений стверджував, що зв'язок між індивідом і довколишнім середовищем опосередковується за допомогою знарядь, знаків та символів. На його думку, мова, як система символічних знаків, виступає допоміжним стимулом, який виконує функцію організації поведінки, засобом соціального контакту з оточуючими, а також знаряддям автостимуляції, що в сукупності породжує поведінку вищого рівня [2, 1059].

На фундаменті ідей Л. Виготського постала теорія діяльності, розвинута його безпосередніми послідовниками О. О. Леонтьєвим та О. Лурія. Пройшовши декілька етапів розвитку, ця теорія була розширена і вдосконалена у працях вітчизняних і зарубіжних учених В. Давидова, Й. Енгстрому, Д. Рассела, Б. Рогофф, Дж. Уерча та ін. В рамках теорії діяльності вводиться концепція

діяльнісної системи, під якою розуміють тривалу, об'єктно-спрямовану, історично зумовлену, діалектично структуровану, опосередковану знаряддями людську взаємодію. Діяльнісні системи спільно конструюються їх учасниками, які використовують певні знаряддя взаємодії, в тому числі й дискурсні. Прикладом такої системи можуть бути релігійна організація, політичний рух, навчальний заклад, дослідницька лабораторія тощо [10, 510].

Діяльнісна система включає суб'єкти, посередницькі засоби та об'єкти (мотиви), які взаємодіють, призводячи до певних наслідків. Їх взаємодія забезпечується правилами, спільнотою та поділом праці. «Суб'єктами» є особи, що виконують свою діяльність індивідуально чи у групах, «посередницькі засоби» – це матеріальні й семіотичні знаряддя, а «об'єкти (мотиви)» є тим, до чого суб'єкти прикладають посередницькі засоби, щоб одержати очікуваний результат. «Правила» – це експліцитні та імпліцитні розпорядження, норми й традиції, які обмежують дії та взаємодії в системі; «спільноти» включають певне число індивідів або підгруп, які мають спільний об'єкт й ідентифікують себе як групи, відмінні від інших спільнот; а «поділ праці» стосується як горизонтального поділу обов'язків між членами спільноти, так і вертикального розподілу влади й статусу [5, 96]. Для прикладу, навчальний курс з академічного письма у ВНЗ – це діяльнісна система, суб'єктами якої виступають викладач і студенти, об'єктом (мотивом) є вивчення або вдосконалення навичок академічного письма студентів відповідно до визначених завдань навчального курсу, а посередницькі засоби включають матеріальне середовище (парти, дошка, ТЗН) та, що важливо, різні набори жанрів, що складають систему жанрів навчального заняття. Це і мета-жанри, що координують використання жанрів у системі (наприклад, навчальний план, розклад), і прикладні жанри, які служать поширенню знань, узгоджують роботу викладача та студентів тощо (напр., пояснення до завдань, різноманітні жанри академічного письма, які вивчають студенти, бланки оцінювання робіт, дискусії у групах, відгуки студентів про навчальний курс та ін.). Отже, жанрові системи опосередковують роботу діяльнісних систем, підтримуючи відносно стабільний та внормований рівень взаємодії суб'єктів, які прагнуть досягнути визначених сподіваних результатів. Такі взаємодії між студентами й викладачами (суб'єктами), жанровими системами (посередницькі засоби) та мотивами (об'єктами) регулюються правилами й нормами навчальної культури, відчуттям приналежності до академічної спільноти та поділом праці, що вибудовує ієрархію студентів і викладачів.

Академічний дискурс представлений великим розмаїттям жанрів, які взаємодіють та переплітаються. Деякі із них дуже близькі між собою у постановці мети та завдань або націлені на однакову аудиторію, інші – мають небагато

спільних рис, проте, усі разом вони творять ієрархію текстів, кожен з яких тою чи іншою мірою задовольняє потреби різних учасників академічної дискурсної спільноти. В міру того, як члени академічної спільноти просуваються від її периферії (новачки-студенти) до центру (досвідчені науковці, академіки), вони мають справу з усе більшим числом академічних жанрів. Так звані «відкриті» жанри (підручник, стаття, есе) є актуальними як для студентів, так і фахівців-науковців. Однак існує ціла низка «закритих» жанрів (експертний висновок, фахова рецензія, оцінка якості навчальної програми тощо), якими послуговуються лише ті, хто піднявся академічною драбиною вище студентського щабля. Існує велика кількість класифікацій жанрів академічного дискурсу, базованих на різноманітних критеріях. У Табл. 1 подано систематизовану класифікацію академічних жанрів, що є актуальними в контексті цього дослідження.

Як аналітичний інструмент, концепція діяльнісних систем дала змогу дослідникам простежити діалектичну взаємодію жанрів, індивідів, їх діяльності та контекстів й описати складні відносини всередині жанрових систем і між ними. Завдяки дослідженням діяльнісних систем, учені змогли вивчити принципи когнітивного розвитку окремих індивідів та груп, опосередкованого відповідними жанрами. Усвідомлення множинності діяльнісних систем та їх взаємовпливів допомогло встановити зв'язки між процесами, що відбуваються у споріднених діяльнісних системах та їх жанрових системах. Водночас виникло багато запитань щодо способів формування комунікативних умінь у діяльнісних системах. Зокрема, стало зрозуміло, що знання про жанри не можуть бути повністю засвоєні й активовані за відсутності реальних мотивів діяльності. Риторичний та соціальний підхід розглядає жанри комунікації як потужне знаряддя для дослідження академічної, фахових та інших діяльнісних систем. Різноманітні педагогічні підходи до навчання комунікації, зокрема в академічних діяльнісних

системах вищої освіти США, були розглянуті нами попередньо [3].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз еволюції поняття «академічна комунікація» та суміжних із ним категорій у рамках лінгвостилістичного, риторичного та соціокультурного напрямів дослідження дискурсу дає нам змогу розглядати академічну комунікацію як будь-який вид, форму чи випадок спілкування між індивідами, що мають місце у дискурсній спільноті вищої освіти як діяльнісній соціальній системі і скеровані на досягнення цілей, пов'язаних із навчальною та/або науково-дослідницькою роботою. Академічна комунікація відбувається завдяки таким компонентам системи як суб'єкти (члени академічної спільноти), об'єкти (цілі, мотиви, інтенції комунікантів) та засоби комунікації (академічні жанри як одиниці дискурсу). В реальних ситуаціях кожен комунікативний акт матеріалізується у конкретних текстах чи висловлюваннях. Типізовані форми текстів представлені у різноманітних жанрах академічної комунікації. Під останніми ми розуміємо не лише лінгвістичні моделі висловлювань, що відзначаються подібністю структури та змісту, а й схеми соціальної дії, засоби, що дають змогу індивідам реалізувати свої соціальні наміри, оперуючи певним набором знарядь (знаків і символів лінгвістичної та екстралінгвістичної природи). Об'єднуючись у групи й системи, жанри академічної комунікації організовують функціонування академічних спільнот більших і менших масштабів, визначають ієрархію відносин їх членів, встановлюють зв'язки із зовнішніми системами, такими як фахові наукові спільноти тощо. Висновки щодо природи, типології та функціонування академічних жанрів, отримані в результаті лінгвістичних досліджень, мають важливі педагогічні імплікації, відіграючи провідну роль у проектуванні технологій академічної (у тому числі іншомовної) комунікативної підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. 2-е изд. М., 1986. 445 с.
2. Выготский Л. С. Психология развития человека. М., 2005. 1136 с.
3. Сулим В. Т., Козолуп М. С. Філософсько-педагогічна парадигма академічної комунікативної підготовки студентів у контексті вищої освіти США. Педагогічний альманах. 2016. Вип. 32. С. 290–298.
4. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації: монографія. Львів, 2009. 420 с.
5. Bawarshi A. S., Reiff M. J. Genre : an introduction to history, theory, research and pedagogy West Lafayette, Indiana, 2010. 263 p.
6. Craig R. T. Communication theory as a field. Communication theor . 1999. Vol. 17. № 2. P. 119–161.
7. Dijk T. A. van. Discourse as interaction in society. Discourse as social interaction / Ed. T. A. Van Dijk. – Vol. 2. – London : SAGE, 1997. P. 1–37.
8. Hyland K. English for academic purposes: an advanced resource book. London and New York : Routledge, 2006. 338 p.
9. Miller C. R. Genre as a social action. Genre and the New Rhetoric / Eds. A. Freedman, P. Medway. London : Taylor & Francis, 1994. P. 23–42.
10. Russell D. R. Rethinking genre in school and society : An activity theory analysis. Written Communication. 1997. Vol. 14. № 4. P. 504–554.
11. Swales J. Genre analysis : English in academic and research settings. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. 274 p.

РЕКОНСТРУКЦІЯ ОБРАЗНО-СТИЛІСТИЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ГАЗЕТНИХ СИНОПТИЧНИХ ТЕКСТІВ НА ОСНОВІ ВЗАЄМОДІЇ СЛОВНИКОВОГО ТА КОНТЕКСТУАЛЬНОГО ЗНАЧЕНЬ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ, ПОЛЬСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Коломієць О. М.

Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут

У статті крізь призму оновленого розуміння методу реконструкції вивчено образно-стилістичні елементи газетних синоптичних текстів на основі взаємодії словникового та контекстуального значень. Доведено, що реконструкція образно-стилістичних елементів передбачає інтерпретацію змісту та семантичних ознак, вивчення яких дає змогу декодувати найдавніші образи ГСТ, складені упродовж віків та актуальні донині.

Ключові слова: реконструкція, образно-стилістичний елемент, метафора, іронія, іронічне запитання, газетний синоптичний текст.

Коломієць О. М. Реконструкція образно-стилістичних елементів газетних синоптичних текстів на основі взаємодії словникового та контекстуального значень (на матеріалі англійської, німецької, польської та української мов). В статті крізь призму оновленого розуміння методу реконструкції вивчаються образно-стилістичні елементи газетних синоптичних текстів на основі взаємодії словникового та контекстуального значень. Доказано, що реконструкція образно-стилістичних елементів передбачає інтерпретацію змісту та семантичних ознак, вивчення яких дає змогу декодувати найдавніші образи ГСТ, складені упродовж віків та актуальні донині.

Ключевые слова: реконструкция, образно-стилистический элемент, метафора, ирония, ироническое вопрос, газетный синоптический текст.

Kolomiets E. N. Reconstruction of figurative and stylistic elements of newspaper synoptic texts on the basis of interaction between dictionary and contextual meanings (on the material of the English, German, Polish and Ukrainian language). In the article figurative and stylistic elements of the newspaper synoptic texts are studied on the basis of the interaction of the dictionary and contextual meanings through the prism of the renewed reconstruction method understanding. Reconstruction of figurative and stylistic elements presupposes the interpretation of content and semantic features, allows to decode ancient NST images, compiled over the centuries and actual nowadays. Recently a new tendency for learning the difficult, multifunctional process of communication and the text as its mediator has been defined. Synoptic texts are unique types of texts in terms of presenting information. In these texts categories and connectivity functions are presented through a combination of verbal elements at different levels: semantic, linguistic and content.

The analyzed techniques studied through the prism of reconstruction help to realize that the text is a reflection of the traditions of the attitude to the weather and the use of stylistic devices only enhance the emotional perception of weather conditions, the intention of the author in this case is to create a positive attitude to weather conditions.

The newspaper synoptic text (NST) is the specific reflection of people culture, their outlook and attitude to the surrounding world. Different language level units take part in their formation according to their interdependence and interaction. Reconstruction of figurative and stylistic elements on the basis of the interaction of dictionary and contextual meanings presupposes the interpretation of content and semantic features, allows to decode ancient NST images, compiled over the centuries and actual nowadays. The most typical figurative and stylistic elements on the basis of the interaction of dictionary and contextual meanings in the NST of four languages are analyzed.

Key words: reconstruction, figurative and stylistic element, metaphor, irony, ironical question, newspaper synoptic text.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Сучасна антропоцентрична лінгвістика повертається до вивчення тих наукових феноменів, витoki яких сягають порівняльно-історичної парадигми. Насамперед, до таких наукових дескрипцій належить поняття реконструкції, яке у класичній лінг-

вокомпаративістиці (О. Х. Востоков, Ф. Ворт, Ж. Гримм, Р. Раш та ін.) зводилося до процедурного прийому порівняльно-історичного методу, в результаті застосування якого вдалося відновити праїндоевропейський або прамовний етимон (Р. Ф. Адрадос, Р. В. Болдирев, Л. А. Булаховський, Ж. Ж. Варбот, В. А. Дибо, А. Б. Долгопольський, А. Ф. Журавльов, В'яч. Вє. Іванов, В. В. Мартинов, О. С. Мельничук, С. Л. Ніколаєв, М. І. Толстой, В. М. Топоров, О. М. Трубочов, Ё. Benveniste, A. Meillet, J. Vendryes), а в сучасній когнітивно

© Коломієць О. М. Реконструкція образно-стилістичних елементів газетних синоптичних текстів на основі взаємодії словникового та контекстуального значень (на матеріалі англійської, німецької, польської та української мов)

зорієнтованій парадигмі під реконструкцією (Л. П. Дронова, А. В. Корольова, М. О. Шутова та ін.) стали розуміти послідовне відновлення процесів, механізмів та етапів конструювання (когнітивного, семантичного, структурного тощо) складніших форм, зокрема і структур людської свідомості, об'єктивованих як одиницями лексико-семантичної системи, так і утвореннями вищого рівня – текстового (О. В. Дельва, О. О. Черхава, D. Crystal, A. Falileyev, G. Hudson, K. MacCone, P. Sims-Williams).

Застосування методу реконструкції в оновленому розумінні дає змогу поглибити вивчення внутрішньосемантичних елементів, що дозволяє зосередитись на розкритті зв'язків давньої і сучасної мовної свідомості, закріпленої в образах мас-медійних текстів загалом та газетних синоптичних текстів (далі – ГСТ) зокрема. З огляду на це вивчення внутрішньосемантичних елементів тексту залишається однією з ключових проблем сучасної когнітивної лінгвокомпаративістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розглядаючи текст як *знак ментальної природи* (Н. Д. Арутюнова, Г. О. Золотова, О. О. Селіванова, Н. Bloom, M. Halliday, W. Roider)], легко виокремити основні підходи репрезентовані в численних працях науковців: за теорією М. А. К. Халлідея, текст є *семантичним знаком* і його не можна визначити як певне надречення, адже він презентує актуалізацію потенційного; за вченням А. Греймаса, текст поділяється на *висловлювання*, однак він не є їх сумою [21, 66]; на думку П. Гіро, текст є *сукупністю елементів*, які в системних зв'язках набувають якісно нового семантичного ефекту [22, 86]; за твердженням Л. А. Лисиченко та Л. Г. Савченко, образно-стилістичні елементи належать до *внутрішньосемантичних елементів* та становлять «семантичне авторське поле». Таким чином, семантика тексту виявляється через *систему внутрішньосемантичних* (передусім – образно-стилістичних) елементів, що в системі складає ментальне моделювання дійсності, яка є продуктом авторської когніції.

З огляду на це **метою статті** є виконання реконструкції образно-стилістичних елементів на основі взаємодії словникового та контекстуального значень та інтерпретація складових їх семантичного наповнення.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

– виконати реконструкцію образно-стилістичних елементів на основі взаємодії словникового та контекстуального значень та на основі результатів декодувати усталені образи;

– вивчити зміст та семантичні ознаки образно-стилістичних елементів ГСТ на основі взаємодії словникового та контекстуального значення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Образно-стилістичні елементи ГСТ диференціюємо за класифікацією відомого вченого-лінгвіста І. Р. Гальперіна, який виділяв:

1. Стилістичні елементи, які базуються на взаємодії словникового та контекстуального значень: 1) метафора; 2) метонімія, 3) іронія.

2. Стилістичні елементи на основі взаємодії основного та похідного значень: 1) зевгма; 2) гра слів.

3. Стилістичні елементи на основі взаємодії логічного та емотивного значень: 1) епітет, 2) оксиморон.

4. Стилістичні елементи на основі взаємодії логічного та номінативного значення: антономазія.

5. Стилістичні елементи, що надають додаткової характеристики об'єкту опису: 1) порівняння; 2) перифраз; 3) гіпербола 4) синонімічний повтор; 5) евфемізм; 6) дисфемізм; 7) мейозис [3, 138–176].

Реконструкція першої групи елементів вимагає вивчення їх змісту та семантичних ознак, що допоможе з'ясувати та декодувати найдавніші образи ГСТ, які є продуктом свідомості народу, складеними упродовж віків та актуальними донині.

Метафору (від дгр. *μεταφορά* – «перенос», «переносне значення») визначають як: центральний троп мови, комплексну образно-семантичну структуру, що представляє особливий спосіб пізнання, здійснюваний за допомогою генерації образів, які виникають у результаті взаємодії двох різнопланових смислів [23, 382]; підміну звичайного виразу образним [24, 404]; семантичну універсалію та знак [8, 31].

Метафорі як семантичній універсалії притаманні такі риси як інтерактивність, універсальність та національна специфіка [25].

Процеси метафоризації протікають в сфері розумово-мисленнєвої практики, яка має справу не з реальними речами і явищами, а з їхніми відображеннями у людській свідомості. К. Жоль зауважує, що «поява метафори в полі мовної свідомості – свідчення філогенетичної і онтогенетичної зрілості» [8, 111–112].

Н. Д. Арутюнова поділяє метафори на такі групи:

1) номінативні, що складаються з заміни одного дескриптивного значення іншим і омонімії;

2) образні метафори, що служать розвитку фігуральних значень і синонімічних засобів мови;

3) когнітивні метафори, що виникають в результаті зрушення в сполучуваності предикатних слів (перенесення значення) і створюють полісемію;

4) генералізуючі метафори (як кінцевий результат когнітивної метафори), що стирають у лексичному значенні слова границі між логічним порядком і стимулюють виникнення логічної полісемії [25].

Номінативні метафори ГСТ представлені терміноелементами, утвореними шляхом образного переосмислення загальноновживаних лексичних одиниць.

У ході семантичної реконструкції номінативних метафор ГСТ виділяємо два типи: на основі простих аналогій та на основі умовних аналогій.

Метафори на основі простих аналогій ГСТ найчастіше утворюються через перенесення одного дескриптивного значення на інше: напр., англ. "hand" (рука): *Storm chaser's first hand view* [52]; нім. "kappe" (шапка): *heute geschrumpften Schneekappe* [73]; пол. "czapka" [шапка]: *czapka sneżna* [65]; укр. «пояс»: *кліматичний пояс* [30].

Метафори на основі умовних аналогій ГСТ досліджуваних мов, утворені через переосмислення термінів зі складниками: теплий/ холодний, рідкий/твердий, що виступають усталеними характеристиками певних явищ погоди:

1) складник «теплий / холодний» як усталена характеристика повітряної маси: англ. *With the cold air mass expected to remain in place, daytime temperatures could hit as low as 37F [3C], with overnight frosts and sub-zero temperatures* [47]; нім. *Warme Luftmassen beherrschen deshalb das Bild im Norden Kanadas und in Alaska, während sich Chicago und andere Städte im mittleren Westen der USA derzeit anfühlen wie der Nordpol* [74]; пол. *Na przeważającym obszarze Polski ma być w miarę słonecznie i bez opadów. Co więcej, napłyną do nas ciepłe masy powietrza* [63, 10]; укр. *На Україну насувається тепла повітряна маса* [32];

2) складник «теплий / холодний» як усталена характеристика атмосферного фронту: англ. *Siberian cold front sweeps across Europe, bringing record low temperatures* [55]; нім. *Am Montag erreicht eine russische Kaltfront Berlin* [78]; пол. *Przewaga chmur, ok्रेसami deszcz od niedzieli do wtorku, to strefy frontów, które dadzą początek chłodniejszej adwekcji północno-zachodniej i północnej* [60, 10]; укр. *Таку погоду в Україні обумовить холодний атмосферний фронт, що переміщається із заходу на схід* [31];

3) складник «сильний / легкий» як усталена характеристика опадів: англ. *The wintry conditions claimed their first victim at the weekend as a walker fell more than 650ft after slipping on "iron-hard" snow in the Cairngorms* [45]; нім. *Regen und zum Teil kräftige Gewitter bestimmen an diesem Montag das Wetter in Deutschland* [70]; пол. *Pierwsze wiosenne burze i lekki deszcz – na południu* [56, 10]; укр. *Напередодні на Житомирщині вирував сильний буревій, у Хмельницькій області випав сильний град* [34];

4) складник «довгостроковий / короткостроковий» як усталена характеристика періоду прогнозування: англ. *British scientists are believed to have developed the world's best long-term weather forecasting model* [49]; нім. *Wetter Deutschland – Wettervorhersage Tag 15* [79]; пол. *Jak wynika z 16-dniowej prognozy pogody* [61, 10]; укр. *Довгостроковий прогноз погоди від науковців-метеорологів* [27].

Внаслідок семантичної реконструкції **образних метафор** визначено, що метафора у цьому

випадку є ресурсом, до якого звертаються під час образотворення та перенесення ознак живих істот на явище погоди: англ. *Rain was a frequent visitor that season* [55]; нім. *Regen war ein häufiger Besucher im Winter* [80]; пол. *Wiosna dziewczyna pojawi wkrótce* [67, 2]; укр. *Красуня-зима прийде до нас в гості раніше, ніж ми цього чекаємо* [37].

Семантична реконструкція **когнітивних метафор** ГСТ дозволяє виділити такі три типи: *метафори на основі переносу дії людини на явище погоди*, *метафори на основі перенесення явища синестезії*, *метафори на основі перенесення часових ознак*.

Метафори ГСТ на основі перенесення дій «від істот на дії неістот», реалізуються через дієслова та дієслівні форми зі значенням руху, демонстрування, мовлення:

1) через дієслова зі значенням «іти, приходити»: англ.: *More showers to come today* [54]; нім. *Regen geht der Kirsche unter die Haut* [72]; пол. *Rok później zima urzędowała bardzo długo na wschodzie Polski* [67]; укр. *На Андрія в Україну прийдуть морози* [29];

2) через дієслова зі значенням «подорожувати, досягати»: англ. *As the cloud traveled across the African coastline the airflow veered southerly, carrying the dust northwards above Portugal, northern Spain and the Bay of Biscay, before it eventually reached southern Britain on Wednesday afternoon* [40, 30]; нім. *Wolken ziehen über die Stadt, der Regen bleibt aus* [71]; укр. *У штати Раджастан температура сягнула позначки 51 градус із плюсом за Цельсієм* [27];

3) через дієслова зі значенням «падати»: англ. *In fact, much of the rain that falls in the UK starts off as snow, even in high summer* [50, 30]; нім. *Mittags ziehen erste Wolken auf, aus denen dann, vielleicht, ein paar Flöckchen fallen könnten* [69]; пол. *W środę rano po raz pierwszy tej jesieni w Warszawie zaczął padać śnieg* [62, 10]; укр. *Під кінець тижня сніг випаде і в Києві* [35];

4) через дієслова та дієслівні форми зі значенням «приносити»: англ. *Storm Angus is bringing wet weather elsewhere with winds expected to strengthen in the coming hours* [52]; нім. *Die Wärme führt dazu, dass die Niederschläge mehr Regen als Schnee bringen und die dünne Schneedecke früher abschmilzt* [75, 2]; пол. *O ile temperatura w nadchodzący weekend utrzyma się jeszcze w przedziale od 4 do 9 stopni C, to od poniedziałku będzie się zdecydowanie obniżać, a przejście przez nasz kraj frontu atmosferycznego przyniesie opady śniegu i śniegu z deszczem* [64, 10]; укр. *Квічень не принесе ніяких неочікуваностей в плані погодних умов* [36];

5) через дієслова та дієслівні форми зі значенням «спадати – стрибати»: англ. *True, there was one short spell, July 4-8, when the temperature climbed above 30°C over a wide area, and readings of 33.3°C were logged on July 5 in London and*

Norfolk [43]; нім. *Klettert das Thermometer auf die 25 Grad oder darüber springen* [79, 2]; пол. *Nagły spadek temperatury, czy wręcz załamanie pogody, spowodowane jest połączeniem wężu panującego nad Polską* [59, 10] укр. ... і настане довгоочікуване літо – температура підскочить до +25 градусів [34];

6) через дієслова зі значенням «говорити, зауважувати, повідомляти»: англ. *The report from Grindelwald remarked...*, *The report from La Plange spoke of...* [40, 30]; нім. *Ski-Club sagte, dass das Wetter...* [79, 2]; пол. *W naszych prognozach pogody umieszczamy informacje o przedziałach czasowych, których dotyczy wysokość przewidywanych opadów atmosferycznych* [65]; укр. *Як повідомляє Гідро-метцентр...* [34, 8];

7) через дієслова зі значенням «показувати, демонструвати»: англ. *The thermometer has shown 24C...* [41, 30]; нім. *Fast 35 Grad zeigt das Thermometer an* [77, 2]; пол. *Temperatura wynosi od minus 9 stopni miejscami na wschodzie do minus 1 stopnia miejscami na zachodzie* [66]; укр. *Удень термометр покаже +28 ... +30 градусів, місцями до +35 тепла* [31].

Найчастіше метафоричного переносу зазнають номінації візуальних і тактильних відчуттів, використання яких у ГСТ створює яскраві домінантні образи, допомагаючи читачу найповніше уявити явище погоди:

1) зорових відчуттів: англ. *Spring days come with dry weather and bright sunshine* [46]; нім. *Am Mittwoch und Donnerstag ist es in der Nordhälfte überwiegend stark bewölkt, wobei im Norden vereinzelt noch etwas Regen fällt* [76, 2]; пол. *We wschodniej i południowej części kraju pokrywa białego puchu miała od 15 do 20 cm, ale zaspę śnieżną przekraczały miejscami pół metra wysokości* [67]; укр. *Перший справжній сніг уже ліг на полях Київської та Хмельницької областей, надалі очікується його утворення і на решті території* [39].

2) тактильних відчуттів: англ. *The weather experts said there was "exceptional warmth across the Territory" last year* [44]; нім. *Die Behörden sprechen von einem "ungewöhnlich kalten Wetter"* [78, 2]; пол. *Wszystko przez chłodny front atmosferyczny nasuwający się nad Bałtyku* [58, 10]; укр. *Значні морози прийдуть внаслідок уторгнення холодних повітряних мас із північного сходу* [38].

Використання подібних метафор у ГСТ дає змогу читачеві пережити наперед сценарій розгортання явищ погоди, створює враження перенесення в майбутнє, що супроводжується різним емоційним фоном: позитивним – з очікуванням потеплінням, збільшенням температури; негативним – з небажаним похолоданням, зниженням температури.

Використання часових, орієнтаційних ознак для характеристики пір року та виду їх змін, є властивим для метафор ГСТ. Такі сполучення нерідко містять в собі оцінку, що відображена в таких семантичних універсалиях, як «ранній» та «пізній»:

1) часова ознака «ранній» – явище природи, стан погоди: англ. *Earliest spring brought daffodils out 4 weeks early* [43]; нім. *Früher Sommer, schlechte Ernte* [68, 2]; пол. *Jesień przychodzi wcześniej tego roku!* [67]; укр. *Харківський бабак-синоптик про-рокує ранню весну* [33];

2) часова ознака «пізній» – явище природи, стан погоди: англ. *The Met Office can now predict winter weather one year in advance ... and then a transition to colder, drier conditions during late winter* [51]; нім. *Denn der Spätherbst besichert uns in seinen letzten Zügen noch in fast ganz Österreich einen sonnigen, milden und vor allem trockenen Start ins Wochenende* [81, 2]; пол. *Późna jesień mieni się żółcią i pomarańczem, jednak, gdy zza chmur wylania się słońce, drzewa wyglądają jakby były pozłacane* [67]; укр. *Пізня весна та спекотне літо прийдуть з дощами* [27].

Реконструкція генералізуючої метафори ГСТ засвідчує, що генералізуюча метафора є найменш вживаною у ГСТ досліджуваних мов. Генералізуюча метафора найчастіше передається через наступні лексеми:

1) «крупка», «каша», що має на меті перенесення ознак сипучості на опади у вигляді снігу: англ. *snow grits* [52]; нім. *Schnee Grütze* [79]; пол. *śniegowa kasza* [65, 10]; укр. *сніжна крупа* [29];

2) «покрив», «ковдра», що створюють зоровий образ покриття землі: англ. *After a drought that's lasted 50 days, snow cover in some lower French resorts had been reduced to ribbons of artificial snow surrounded by rocks and grass* [53]; нім. *Kais Kolumne: Geschlossene Schneedecke Anfang Januar* [79, 2]; укр. *Сніжна ковдра вкрив Україну* [36];

3) «око», що створює в уяві читача яскравий та водночас небезпечний образ: англ. *Eye of the Storm: Inside a Hurricane* [42]; укр. *25 листопада Київ опинився в центрі "ока бурі"* [38];

4) «лінія», що найчастіше використовується у поєднанні з лексемою «сніг»: англ. *But springlike temperatures mean even here the snow line is far higher than usual* [48]; нім. *Dort sind die Zusammenhänge so simpel wie erwartet: Je kälter es wird und je tiefer die Schneegrenze sinkt* [73, 2]; пол. *Linie śniegu można znaleźć wokół młodych gwiazd* [67].

Зіставлення ГСТ англійської, німецької, польської та української мов засвідчує, що синоптичні тексти є багатими на прийоми метафоризації, що дозволяє зробити висновок про різноманітність образів та переносів, які закріплені у свідомості народу стосовно передбачення погоди.

ГСТ містять низку елементів метонімічного перенесення, серед яких виділяємо такі моделі перенесення значення:

1) назва явища погоди – назва результату дії: англ. *Some afternoon sun brings warming up to 36 C!* [warming – потепління, збільшення температури повітря] [43]; нім. *In einer Woche eine starke Erwärmung in 10hpa (Erwärmung – потепління, збільшення температури повітря)* [75]; пол.

Zimno pochodzi, pochmurno i deszczowo (Zimno pochodzi – похолодання, зменшення температури) [66]; укр. 28-29 листопада в Україні очікується похолодання і мокрий сніг [37];

2) назва дії – назва об'єкту дії: англ. *The Met Office forecasting informs that heavy snow is going to fall in Croydon* (прогнозування – процес передбачення майбутнього стану предмета чи явища на основі аналізу теперішніх характеристик) [51]; укр. Прогноз погоди на 8 лютого [33];

3) назва частини явища погоди – назва цілого явища погоди: англ. *From today onwards, the weather will remain unsettled with many resorts receiving welcome falls of new snow over the next few days* [41] [*Falls* – про снігопад]; нім. *Eigentlich müssten sich die Flocken in Tropfen verwandeln* [71] (*Flocken in Tropfen* – про снігопад та дощ); пол. *Wydaje nam się, że im większe bąble pojawiające się na ich powierzchni podczas uderzenia kropli, tym dłużej będzie padać* [66]; укр. А разом із першими дощовими краплями впаде і атмосферний тиск, який дотримається низьких позицій до кінця вихідних [43].

Використання метонімії у ГСТ пов'язане із когнітивними процесами, котрі мали місце набагато раніше, коли в результаті відображення однієї мовної одиниці у свідомості виникло її переосмислення. При створенні ГСТ автор оперує цими мовними одиницями вже в готовому вигляді.

Реконструкція іронії як образно-стилістичного елементу дозволяє виокремити такі семантичні моделі:

1) порушення ритуальності та звичності повсякденного життя: англ. *Reports of “white rain” from Hampshire and Sussex were broadcast on the radio around 5 pm, and although a subsequent heavy downpour diluted the deposits, the following morning many people noted a light-coloured dust on their cars* [39, 40]; пол. *Pierwsze przejaśnienia zaczną się pojawiać w nocy ze środy na czwartek [8/9.02] w zachodniej połowie kraju. Na nic się nam jednak nie zdadzą, bo w nocy słońca nie ujrzymy* [65]; укр. В 2017 році очікується куди більший рівень морозів, ніж у минулих роках. Синоптики впевнені, що зима 2016-2017 в Україні якщо і буде бити температурні рекорди, то виключно зі знаком мінус [28].

2) репрезентація завуальованості ставлення до зображуваних явищ погоди: англ. *By this time the dustcloud had been overtaken by proper clouds associated with an advancing cold front, and light rain falling from these clouds washed the dust out of the atmosphere, depositing muddy splashes on vehicles and ruining any washing that had been left*

out to dry in the brisk southerly breeze [39, 40]; пол. *W sobotę (30.01) mocno padać będzie na zachodzie i północy kraju, tam też spodziewamy się porywów wiatru do 50-60 km/h* [67].

Підвидом іронії є іронічні запитання, за допомогою яких автор вдало репрезентує узагальнено-оцінне ставлення до явищ погоди. Іронічні запитання найчастіше використовуються в найбільш сегментованій частині тексту – заголовку. Використання цього образно-стилістичного елементу в заголовках є свідченням того, що заголовки авторами мисляться як естетичні знаки, що несуть емоційно-оцінне забарвлення авторського ставлення.

Для англійських ГСТ характерними є іронічні запитання стосовно явищ погоди та виконують функцію авторського коментарю: *Will British weather provide reliable electricity?, The big freeze, 2009-10 unprecedented or what?, Winter 2006-2007 – why so warm?* [43]

Для німецьких синоптичних текстів використання іронічних запитань не є характерним, оскільки вони передбачають залучення читача до авторського оцінного ставлення, що є недопустимим для німецьких засобів мас-медіа, оскільки читач повинен сформулювати власну думку, на основі запропонованих фактів.

Для польських ГСТ іронічні запитання є типовими для заголовків, проте вони носять негативно-оцінне авторське ставлення до явищ погоди, своєрідне висловлення жалю через несприятливі погодні умови: *Oto chmura, która zabrała nam Słońce. Kiedy ustąpi?* [65].

Для українських ГСТ, як і для німецьких, не є показовим використання іронічних запитань у заголовках, проте вони використовуються в самому тексті: *Чи дійсно буде вже зима?* [29].

Висновки і перспективи подальших досліджень. За допомогою елементів на основі словникового та контекстуального значення автором подається емоційно-оцінне ставлення до конкретної ситуації, що ґрунтується на емпіричному досвіді та використанні автором з метою формування думки читачів. Типовим для ГСТ англійської, польської та української мов є використання елементів іронії з метою завуальовання думки та уникнення конфлікту, в цьому вбачаємо типові риси неконфліктності, толерантності, що є яскравим прикладом відображення менталітету народу у мас-медійних засобах. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у здійсненні реконструкції образно-стилістичних елементів на основі взаємодії словникового та контекстуального значень інших текстів мас-медійного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болдырев Н. Н. Языковые категории как формат знания. Вопросы когнитивной лингвистики. – 2006. – № 2. – С. 5–22.
2. Булаховський Л. А. Фонетичні і морфологічні південнорусизми в староруських пам'ятках XII – XIV ст. Праці Київськ. держ. ун-ту, Гуманітарні науки. – К.: 1954. – 133 с.

3. Гальперін І. Р. Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження. – М. : Наука, 1981. – 144 с.
4. Гутнікова А. В. Семантична деривація як засіб поповнення вокабуляру німецької та української мови. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". – 2013. – Вип. 39. – С. 28–29
5. Дельва О. В. Реконструкція модальних світів: когнітивно-комунікативний аспект. Нова філологія. 2014. – № 64. – С. 30–34.
6. Дронова Л. П. Реконструкція в компаративістическ і когнітивно-орієнтованій лінгвістическ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://philology.ru/linguistics1/dronova-12.htm>
7. Д'яков А. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько. – К. : Вид. дім "KM Academia", 2000. – 218 с.
8. Жоль К. К. Мысль, слово, метафора. Проблемы семантики в философском освещении: [уч. пособие.]. – К.: Наукова думка, 1984. – 301 с.
9. Иванов В. В. К реконструкции праславянского текста [Электронный ресурс] // Славянское языкознание. V: Международный съезд славистов / В. В. Иванов, В.Н. Топоров. – Режим доступу: <http://www.philology.ru/linguistics3/parina-09.htm>
10. Корольова А. В. Когнітивна лінгвокомпаративістическ: від реконструкції прамовних форм до реконструкції структур свідомості. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія / гол. ред. А. В. Корольова. – К.: Вид. Центр КНЛУ, 2014. – Т. 17. – № 2. – С. 94–102.
11. Корольова А. В. Нові виклики сьогоденної компаративістическ і контрастивістическ / А. В. Корольова // Проблеми зіставної семантики : [зб. наук. статей] / [відп. ред. А. В. Корольова]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2013. – Вип. 11. – С. 9–15.
12. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу. Мовознавство. – 2004. – № 5-6. – С. 36–41.
13. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістическ [аналітичний огляд]. – К.: Вид-во Укр. фітосоціолог. центру, 1999. – 148 с.
14. Селіванова О. О. Основи лінгвістичної теорії тексту та комунікації. – К. : ЦУЛ, "Фітосоціоцентр", 2002. – 336 с.
15. Трубачев О. Н. приемы семантической реконструкции. Сравнительно-историческое изучение языков разных семей. Теория лингвистической реконструкции. – 1988. – С. 197–222.
16. Черхавя О. О. Феномен реконструкції у лінгвокомпаративістическ доби структуралізму. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія / гол. ред. А. В. Корольова – К.: Вид. Центр КНЛУ, 2015. – Т. 18. – № 1. – С. 157–164.
17. Шутова М. О. Реконструкція фактів етнокультури від архетипів до стереотипів. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістическ: збірник наукових праць. – Вип.25 / [відп. ред. Корбозерова Н.М.]. – К.: Логос, 2014. – С. 508–522.
18. Crystal D. Language and the Internet [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: <https://books.google.co.uk>
19. Hudson G. [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: <http://www.slideshare.net>
20. Roider Ulrike. Griech. thumos "Mut" – ai. dhumah "Rauch". – KZ. – 1981. – Bd. 95.
21. Weise G. Zur Spezifik der Intertextualitaet in literarischen Texten. Textbeziehungen: linguistische und literaturwissenschaftliche Beitrage zur Intertextualitaet. – Tübingen : Stauffenbu g, 1997. – S. 39–49.
22. Williams R. A. The Finn Episode in Beowulf: An Essay in Interpretation. – Cambridge: Cambridge University Press, 1924. – 184 p.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

23. Великий тлумачний словник української мови упоряд / Т. В. Ковальова. – Харків: "Фоліо", 2005 – 767 с.
24. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Громяка, Ю. Коваліва, В. Теремка. – К.: "Академія", 2006. – 752 с.
25. Словник літературознавчих термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua>
26. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Ін - т філософії ім. Г. С. Сковороди / за ред. В. І. Шинкарук. – Київ : Абрис, 2002. – 742 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

27. Довгостроковий прогноз погоди від науковців-метеорологів [Ел. ресурс]. – Режим доступу: ukr.media
28. Обозреватель. Прогноз [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <https://www.obozrevatel.com>
29. Погода // Українська правда. – 2009. – 12 грудня.
30. Погода // Українська правда. – 2010. – 26 серпня.
31. Погода // Українська правда. – 2012. – 16 серпня.
32. Погода // Українська правда. – 2014. – 14 квітня.
33. Погода // Українська правда. – 2016. – 2 лютого.
34. Погода // Українська правда. – 2016. – 18 липня.
35. Погода // Українська правда. – 2016. – 10 жовтня.
36. Прогноз погоди восени 2015 року // Сильна Україна [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://sylnaukraina.com.ua/>
37. Сьогодні [ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.segodnya.ua/>
38. Сюрпризи зими // Сільські Вісті. – 2014. – 2 грудня [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.silskivisti.kiev.ua/19182/index.php>
39. Eden P. The weather week // The Sunday Telegraph. – 2003. – 2 March. – p. 40.

40. Eden P. The weather week // The Sunday Telegraph. – 2003. – 2 March. – p. 40.
41. Scott A. Weather and travel outlook // The Sunday Times. – 2005. – № 24. – p. 30.
42. The weather channel // Coventry Telegraph. – 2015. – 17 April
43. The weather channel // Coventry Telegraph, [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coventrytelegraph.net/>
44. Weather // Daily Telegraph. – 2013. – 7 November.
45. Weather // The Telegraph. – 2009. – 01 January.
46. Weather // The telegraph. – 2011. – 07 April.
47. Weather // The telegraph. – 2012. – 26 January.
48. Weather // The telegraph. – 2013. – 28 November.
49. Weather // The Telegraph. – 2014. – 1 April.
50. Weather // The Telegraph. – 2014. – 1 April.
51. Weather // The telegraph. – 2016. – 17 November.
52. Weather // The Telegraph. – 2016. – 21 November.
53. Weather // The telegraph. – 2016. – 22 December.
54. Weather // The telegraph. – 2017. – 7 February.
55. Weather // The telegraph [Ел. ресурс]. – Режим доступу: [<http://www.telegraph.co.uk/>]
56. Pogoda 17.02 // Fakt. – 2011. – 17 Luty. – s. 10.
57. Pogoda 4.02 // Fakt. – 2012. – 4 Luty. – s. 10.
58. Pogoda 31.10 // Fakt. – 2013. – 31 Październik. – s. 10.
59. Pogoda 8.08 // Fakt. – 2016. – 8 Sierpień. – s. 10.
60. Pogoda 30.09 // Fakt. – 2016 – 30 Wrzesień. – s. 10.
61. Pogoda 2.10 // Fakt. – 2016 – 2 Październik. – s. 10.
62. Pogoda 9.11 // Fakt. – 2016 – 9 Listopad. – s. 10.
63. Pogoda 18.11 // Fakt. – 2016 – 18 Listopad. – s. 10.
64. Pogoda 26.11 // Fakt. – 2016 – 26 Listopad. – s. 10.
65. Pogoda // Gazeta IE. – 2006. – 3 Marzec.
66. Twoja pogoda [Ел. ресурс]. – Режим доступу: [<http://www.twojapogoda.pl/>]
67. Aargauer zeitung – 2016. – 11 August.
68. Bild. – 2014. – 25 August [Ел. ресурс]. – Режим доступу: [<http://worldmags.net/146738-bild-25-august-2016.html>]
69. Der Tagesspiegel. – 1999. – 16 November. – s. 2.
70. Der Tagesspiegel. – 2007. – 2 Juli. – s. 2.
71. Der Tagesspiegel. – 2007. – 12 November. – s. 2.
72. Der Tagesspiegel. – 2012. – 21 Juli. – s. 2.
73. Der Tagesspiegel. – 2013. – 10 Januar. – s. 2.
74. Der Tagesspiegel. – 2014. – 06 Januar. – s. 2.
75. Der Tagesspiegel. – 2015. – 3 März. – s. 2.
76. Der Tagesspiegel. – 2015. – 9 November. – s. 2.
77. Der Tagesspiegel. – 2016. – 13 November. – s. 2.
78. Der Tagesspiegel. – 2017. – 6 Januar. – s. 2.
79. Der Tagesspiegel. [Ел. ресурс]. – Режим доступу: [<http://www.tagesspiegel.de/>]
80. Frankfurter allgemeine zeitung. – 2014. – 26 Dezember.
81. Wetter heute // Wolfenbütteler zeitung [Ел. ресурс]. – Режим доступу: [<http://www.wolfenbuetteler-zeitung.de/>]

УДК 811.111'373.7'37:165.194

АНГЛОМОВНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КУЛІНАРНИМ КОМПОНЕНТОМ У СФЕРІ СУЧАСНОЇ ЕТНОАКСІОЛОГІЇ

Крикніцька І. О.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглянуто етноаксіологічний вектор дослідження фразеологізмів з кулінарним компонентом у сучасній англійській мові. Досліджено ціннісну картину світу англомовної лінгвокультури, аналізуючи цілий корпус англомовних фразеологізмів із кулінарним компонентом. У статті виявлено ціннісні домінанти, які і становлять основу ціннісної картини світу англійців.

Ключові слова: етноаксіологія, фразеологізм, лінгвокультура, цінність, ціннісні домінанти.

Крыкницкая И. А. Англоязычные фразеологизмы с кулинарным компонентом в сфере современной этноаксиологии. В статье рассматривается этноаксиологический вектор исследования фразеологизмов с кулинарным компонентом в современном английском языке. Статья исследует ценностную картину мира англоязычной лингвокультуры, анализируя целый корпус английских фразеологизмов с кулинарным компонентом. В статье выяснены ценностные доминанты, которые и образуют основу ценностной картины англичан.

Ключевые слова: этноаксиология, фразеологизм, лингвокультура, ценность, ценностные доминанты.

Kryknitska I. O. English phraseologisms with culinary component in modern ethnoaxiology. The article studies the ethnoaxiological direction of investigating phraseologisms with a culinary component in the Modern English language. The article researches the value picture of the world of the English linguo-culture, analyzing the whole corpus of the English culinary phraseologisms. The article singles out the value dominants that make up the foundation for the value picture of the world of the Englishmen.

Ethnoaxiology is a linguocultural direction that determines modern linguistic studies. Axiology is a study about values as senses and criteria of evaluating natural phenomena, society and culture. The key notions of ethnoaxiological approach are evaluation, value, the value sense. The issue of ethnoaxiological approach to the cognition of culinary phraseologisms is open and determines the topicality of the given research. The aim of the article is to describe the main issues of axiological approach to the means of investigation of culinary phraseologisms. The tasks of the given research are the following: 1) to establish the role of ethnoaxiological approach to the study of the English culinary phraseological units; 2) to classify the value dominants, verbalized through phraseologisms; 3) to build the value picture of the English linguo-community. The article lists the main value dominants verbalized through culinary phraseologisms. It is postulated that a system of values of the society finds its reflection in the language picture of the world of all members of the ethnoculture and established in the language like phraseological units. A set of the value dominants creates a certain type of the culture that is maintained in the language and is transferred from generation to generation.

While studying the value picture of the world reflected in the English language we used the following scholastic statements: the value picture of the world is a manifestation of the semantic law according to which all important phenomena and things have the detailed nomination. The value picture of the world is reconstructed in evaluations, morality codes that are verbalized through language and phraseologisms in particular.

Key words: ethnoaxiology, phraseologism, linguo-culture, value, value dominants.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. У сучасній науці про мову стрімко розвивається лінгвокультурологічний напрям, що і визначає власні вектори лінгвістичних досліджень. Ціннісні феномени постають одним із об'єктів дослідження сучасних лінгвістичних студій, цінності постійно відображаються в широкому соціокультурному контексті та дискурсивних практиках [4; 6; 11; 14]. На сьогодні ціннісні категорії є об'єктом дослідження як філософії, логіки, так і культурології, соціології й психології [1; 2; 9; 12]. Проте найбільш плідним виявляється застосування аксіо-

логічного підходу в лінгвістиці, точніше в лінгвокультурології, одним із завдань якої є вивчення способів відображення ціннісної картини світу в мові. Аксіологія (*axios* – цінність, *logo* – слово) як вчення про цінності, філософська теорія загальнозначущих принципів, що визначають спрямованість людської діяльності, мотивацію вчинків [2, 5]. Цінності – як цілі, смисли і критерії оцінки явищ природи, суспільства, культури [12, 27]. Наприклад, **Свобода. відкритість і демократія в суспільстві. Безпека і захищеність Служіння людям. Влада і вплив. Популярність. Автономність. Особистісне зростання. Здоров'я. Прихильність і любов. Міжособистісні контакти і спілкування. Духовне життя.** Ключовими для етноаксіологічного аналізу є поняття, що утво-

рюють дослідницьку парадигму: оцінювання, оцінка, цінність, ціннісна орієнтація, ціннісний сенс [14]. Питання аксіологічного підходу до пізнання англomовних кулінарних фразеологізмів залишається відкритим, що і зумовлює **актуальність** дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Для лінгвістичної аксіології, лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики визначальною є категорія цінності [2; 4; 5; 7; 10; 11], в межах яких вивчаються системи цінностей, ціннісні концепції та концептосфери різних етносів, засоби їх вербалізації, оцінний аспект спілкування. Без звернення до оцінних аспектів сьогодні не можна увявити теорію і практику інтерпретації, бо у всякому судженні про світ міститься не лише інформація про існуючі у світі об'єкти, але і думка з приводу цих об'єктів. Саме оцінка зв'язує людину не лише з навколишньою природною, соціальною або іншою реальністю, але і безпосередньо з іншими людьми, вводячи її у світ цінностей.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті

– висвітлити основні положення аксіологічного підходу як засобу пізнання англomовних кулінарних фразеологізмів. **Завдання** розвідки полягають у: 1) встановленні ролі етноаксіологічного підходу до вивчення англomовних кулінарних фразеологізмів; 2) класифікації ціннісних доміант, вербалізованих фразеологізмами; 3) побудові ціннісної картини світу англomовної лінгвоспільноти.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У загальному плані цінності розуміються як ті, що почуття людей диктують визнати таким, до чого можна прагнути, споглядати, ставитися з повагою або навпаки [14]. Цінності в цій перспективі узагальнені цілі і засоби їх досягнення, що виконують роль фундаментальних норм або ідеальних досягнень.

Філософська генеза слова «цінність» показує, що в ній з'єдналися три значення: характеристика властивостей речей (феноменів), які виступають, як об'єкт ціннісного ставлення, психологічні якості людини, що є суб'єктом цього ставлення; стосунки між людьми, їх спілкування, завдяки якому цінності набувають загальної значущості. Підкреслюють, що цінності похідні від співвідношення світу та людини, виражаючи те, що є у світі, включаючи і те, що людство створює в процесі історії, як значуще для людини [2, 6]. Причому ця значущість має в цінності моральний характер, оскільки виражає ставлення до предметної дійсності, що ґрунтоване на добрі і злі. Сутність поняття цінність одна: цінністю оголошується предмет деякого інтересу, бажання, об'єкт в загальному сенсі, важливий для людини (групи осіб) в його цільовому призначенні. Цілі у блоці з цінностями організовують поведінку, повідомляючи їй генеральні інтенції. У цьому плані цінності розглядають як глибинну мотиваційну базу переконань, поведінки.

Принципи аксіологічного аналізу застосовано у міжкультурній комунікації [3; 13; 14]. Відповідно, успішність взаємодії людини з іншим культурним середовищем частіше всього залежить від його знання особливостей культури партнерів по взаємодії, їх власних комунікативних здібностей, минулого практичного досвіду і навичок міжкультурного спілкування. Міжкультурна комунікація виступає взаємодією соціуму і культури у найтіснішому динамізмі культурних трансформацій.

Традиційно розрізняють загальнолюдські (універсальні) та етнокультурні (національні) цінності [1, 81]. До загальнолюдських відносять, насамперед, моральні цінності, що утворюють систему аксіологічних максим, зміст яких не пов'язаний із конкретним періодом розвитку того чи іншого суспільства або ж конкретною етнічною традицією, але, здобуваючи в кожній етно- та соціокультурній спільноті власну інтерпретацію, відтворюється тим часом у будь-якому типі культури в якості цінності [1, 82]. Наведемо список загальнолюдських цінностей:

Загальнолюдські цінності є абсолютними, зрозумілими та прийнятними для більшості людей, незалежно від їх раси, національності, рівня освіти. Такими цінностями є свобода, здоров'я, краса, любов, щастя, добробут, гуманізм тощо. Загальнолюдські цінності відображають інтереси людства. Вони є вільними від політичних, релігійних та інших уподобань і виступають імперативами розвитку людської цивілізації. В цих цінностях відображені глибинні світоглядні позиції, настанови людства, досвід, накопичений ним протягом віків, канонізовані зразки мислення і світосприйняття, бінарні опозиції, що входять у систему свого роду опорних пунктів людської свідомості, починаючи з ранніх стадій соціогенезу пралюдських і людських колективів [3,50].

Фразеологізми постають трансляторами цінностей в суспільстві [5,251]. Англійські фразеологізми можуть дати нам ключ до національного характеру етносу Великобританії, до його культури, історії та суспільного життя. У фразеологічному складі мови лінгвокультурна спільнота ідентифікує свою національну самосвідомість. Фразеологічні одиниці відображають народне світобачення, менталітет певного соціуму.

Лінгвокультурологічний напрям у фразеології образно відтворює різні сторони життя і діяльності людини. Фразеологія це відбиток картин реальності, у якій містяться фрагменти культури, історії, етнографії, психології, світогляду, релігії, менталітету, відтворюється національний характер народу, це своєрідний зразок ретельного та пильного кодування його духовної культури [5, 252]. Саме фразеологізми показують носіям мови особливе бачення світу вікості чи іншої ситуації. Фразеологічні одиниці викристалізовують для того, щоб описувати світ, навколишнє середовище, інтерпретувати, оцінювати і висловлювати своє суб'єктивне ставлення до оточуючого світу.

Цінності в житті суспільства виступають соціально-значимими орієнтирами і є одним із факторів розгортання політичної історії. Ціннісна картина світу в мові містить загальнолюд-

ську та специфічну частини; остання зводиться до різної номінативної щільності об'єктів, різної оцінної кваліфікації об'єктів, різної комбіна- торики цінностей; ціннісна картина світу в мові

1. Acceptance	43. Competence	85. Entertainment
2. Accessibility	44. Confidenc	86. Enthusiasm
3. Accomplishment	45. Connection	87. Environmentalism
4. Accuracy	46. Consciousness	88. Ethics
5. Achievement	47. Conservation	89. Excellence
6. Acknowledgement	48. Consistency	90. Excitement
7. Activeness	49. Contentment	91. Experience
8. Adaptability	50. Continuity	92. Exploration
9. Advancement	51. Contribution	93. Expressiveness
10. Adventure	52. Control	94. Extravagance
11. Affectio	53. Conviction	95. Fairness
12. Aggressiveness	54. Coolness	96. Faith
13. Alertness	55. Cooperation	97. Fame
14. Ambition	56. Cordiality	98. Family
15. Amusement	57. Correctness	99. Fierceness
16. Appreciation	58. Country	100. Financial independence
17. Approval	59. Courage	101. Firmness
18. Articulacy	60. Creativity	102. Flexibility
19. Artistry	61. Credibility	103. Fortitude
20. Attentiveness	62. Curiosity	104. Frankness
21. Attractiveness	63. Decisiveness	105. Freedom
22. Audacity	64. Delight	106. Friendliness
23. Availability	65. Dependability	107. Fun
24. Awareness	66. Desire	108. Gallantry
25. Awe	67. Determination	109. Generosity
26. Balance	68. Devotion	110. Gratitude
27. Beauty	69. Dignity	111. Growth
28. Being the best	70. Diligence	112. Guidance
29. Belonging	71. Directness	113. Happiness
30. Boldness	72. Discipline	114. Health
31. Bravery	73. Diversity	115. Helpfulness
32. Brilliance	74. Dominance	116. Heroism
33. Calmness	75. Dreaming	117. Honesty
34. Camaraderie	76. Duty	118. Honor
35. Capability	77. Ease	119. Humility
36. Care	78. Economy	120. Humor
37. Celebrity	79. Education	121. Hygiene
38. Certainty	80. Effectiveness	122. Imagination
39. Clear-mindedness	81. Efficiency	123. Impact
40. Cleverness	82. Encouragement	124. Independence
41. Comfort	83. Energy	125. Individuality
42. Compassion	84. Enjoyment	126. Industry

127. Influenс	169. Pleasantness	211. Soundness
128. Inspiration	170. Pleasure	212. Speed
129. Integrity	171. Popularity	213. Spirit
130. Intellect	172. Power	214. Spirituality
131. Intelligence	173. Pragmatism	215. Status
132. Intensity	174. Precision	216. Stillness
133. Intimacy	175. Preparedness	217. Strength
134. Intuition	176. Presence	218. Success
135. Inventiveness	177. Privacy	219. Support
136. Involvement	178. Professionalism	220. Surprise
137. Justice	179. Prosperity	221. Sympathy
138. Keeness	180. Punctuality	222. Teaching
139. Kindness	181. Rationality	223. Thankfulness
140. Knowledge	182. Realism	224. Thoughtfulness
141. Leadership	183. Reason	225. Tidiness
142. Learning	184. Reasonableness	226. Timeliness
143. Liberty	185. Reflectio	227. Traditionalism
144. Lightness	186. Reliability	228. Trust
145. Love	187. Religiousness	229. Trustworthiness
146. Making a differenc	188. Resolution	230. Truth
147. Marriage	189. Resolve	231. Understanding
148. Mastery	190. Respect	232. Uniqueness
149. Maturity	191. Responsibility	233. Unity
150. Modesty	192. Rest	234. Usefulness
151. Motivation	193. Restraint	235. Victory
152. Nature	194. Richness	236. Vigor
153. Neatness	195. Satisfaction	237. Virtue
154. Nerve	196. Science	238. Vision
155. Obedience	197. Security	239. Vitality
156. Open-mindedness	198. Self-control	240. Vivacity
157. Optimism	199. Selflessnes	241. Warmheartedness
158. Order	200. Self-reliance	242. Wealth
159. Organization	201. Self-respect	243. Willfulness
160. Originality	202. Sensitivity	244. Willingness
161. Outrageousness	203. Significanc	245. Winning
162. Partnership	204. Silence	246. Wisdom
163. Patience	205. Silliness	247. Wittiness
164. Passion	206. Sincerity	248. Worthiness
165. Peace	207. Skillfulness	249. Youthfulness
166. Perfection	208. Solidarity	250. Zeal
167. Persistence	209. Solitude	
168. Persuasiveness	210. Sophistication	

реконструюється у вигляді оціночних суджень, що співвідносяться з юридичними, моральними кодексами, загальноприйнятими судженнями і відомими літературними сюжетами; між оціночними судженнями спостерігаються стосунки включення і асоціативного перетину, внаслідок чого можна встановити ціннісні парадигми відповідної культури; в ціннісній картині світу існують найбільш значимі для цієї культури сенси – культурні домінанти, сукупність яких утворює певний тип культури, який зберігається в мові [14].

Розрізняють етнокультурні цінності, які характеризують певну культуру як диференційовану єдність аксіологічних концептів; соціокультурні цінності, значимі для певних соціальних груп ціннісні парадигми, як відбивають соціальну стратифікацію у межах тієї або іншої етнокультури; індивідуальні ціннісно-особистісні сенси, що індукують унікальність індивідуальної свідомості [3, 11].

Згідно нашого фактичного матеріалу, нами виокремлено такі групи цінностей, які відображені у фразеологізмах з кулінарним компонентом: 1. терплячості й своєчасності (*Acorns were good till bread was found.* – Все добре в свій час.; *Make not your sauce till you have caught the fish.* – Курчат восени лічать.; *After dinner comes mustard.* – Все добре у свій час. Дорога ложка до обіду.; *Elbow grease gives the best polish.* – Хто чекати вміє – свого дочекається. Терпи козак – отаманом будеш.; *First catch your hare then cook him.* – Не скуби поки не зловиш. Не кажи «гоп» поки не перескочиш.); 2. правильному способу життя, працьовитості (*Bad custom is like a good cake, better broken than kept.* – Бійся поганої звички, як ворога.; *One can not make pancakes without breaking eggs.* – Не розбивши яєчка, не спечеш яєчні. Не сівши, не пожнеш.; *No sweet with out some sweat.* – Не бачиш гіркого, не побачиш і солодкого. Без труда нема плода.; *Apples don't grow on monkey-trees.* – Без труда нічого не дається. Печені голуби не летять до губи.; *Deed sare fruits, word sare leaves.* – Не по словах судять, а по ділах.; *He that will steal an egg will steal an ox.* – Вкрадеш голку, а потім корівку.; *No bees, no honey; no work, no money.* – Під лежачий камінь вода не біжить.); 3. справедливості (*Friar preached against stealing and had a pudding in hiss leeve.* – Монах проповідує проти злочинства, а у самого гусак (= пудинг) у рукаві.; *Let him that earns the bread eat it.* – Хай той, хто заробляє хліб, і їсть його. Хто не працює, той не їсть.; *What is sauce for the goose is sauce for the gander.* – Мірка, з якою ми підходимо до одного, повинна застосовуватися і до іншого.; *Do not make fish of one and flesh (= flesh) of another.* – Стався до всіх справедливо.; *People throw stones only at trees with fruit on them.* – Даремно нікого не осуджують. Не їла душа часнику, не буде й смердіти.; *All bread is not baked in one oven.* – Не всі люди однакові. Не можна стригти всіх під один гребінець.); 4. загальної мудрості (*Older the fiddle the sweeter*

the tune. – Чим старіша скрипка, тим приємніше вона грає. Старий віл борозни не псує.; *Better an egg today than a hen tomorrow.* – Краще нині горобець, як завтра голубець.; *Don't put all your eggs in one basket.* – Не ризикуй усім. Будь обачним.; *It's very hard to shave an egg.* – З нічого нічого не зробиш.; *One rotten apple decays the bushel.* – Ложка дьогтю псує всю бочку меду.; *Where bees are there will be honey.* – Де є бджоли, там буде й мед.; *If you sell the cow, sell her milk too.* – Продаєш корову – значить продаєш молоко. Знявши голову за волосами не плачуть.; *Salt cooks bear blame, but fresh bear shame.* – За пересолене лають, а за недосолене соромлять. Недосіл на столі, а пересіл на голові.); 5) інколи висміюється чванливість (*Scornful dogs will eat dirty puddings.* – Гордість до добра не доведе. Прийде коза до воза.; *Don't teach your grand mother (= granny) to suck eggs.* – Яйця курку не вчать. Не вчи рибу плавати.; *Every cook praises his own broth.* – Кожний кулик своє болото хвалить.; *Jeerers must be content to taste of their own broth.* – Не смійся, горох, не краще бобів!; *Cooks are not to be taught in their kitchen.* – Кухаря на його кухні не вчать. Діти батька не вчать.).

Ще можна виділити дві групи комунікативних фразеологізмів з кулінарним компонентом, які не мають повчального характеру та являють собою крилаті вислови, а саме: 1) ті, що характеризують людину з певного боку (*Butter wouldn't melt in one's mouth.* – І мухи не скривдить.; *You've got some crust.* – У вас вистачає витримки, настирливості.; *I am not made of sugar or salt.* – Не з цукру, не розтану.; *Honey is not for the ass's mouth.* – Розуміється, як свиня на апельсинах.); 2) ті, що характеризують ситуацію, або констатують факт (*How are you off for dough?* – Як у вас з грішми?; *That's the way the cookie crumbles.* – Ну що поробиш. І таке трапляється.; *Fat is in the fire.* – Масла вже підлили у вогонь.; *Pea-time's past.* – Справа закінчена.; *World is your oyster.* – Весь світ в твоїх руках!; *The milk is spilled (= spilt).* – Нічого вже не зробиш.).

Цінності є базовою категорією при побудові картини світу [7, 23], а їх конфігурація, у свою чергу, визначає культурний тип тієї чи тієї спільності [5, 251]. Система культурних цінностей формує ціннісну картину світу, яка об'єктивно виділяється в мовній картині світу й містить ряд моральних цінностей, етичних норм і правил. У цьому складному ментальному утворенні виділяються найбільш суттєві для певної культури значення, ціннісні домінанти, сукупність яких і утворює певний тип культури, що підтримується й зберігається в мові [5, 250].

Ціннісна картина світу моделюється у вигляді «взаємозв'язаних оціночних суджень, співвідносних з юридичними, релігійними, моральними кодексами, загальноприйнятими судженнями здорового глузду, типовими фольклорними, літературними сюжетами» [8, 15]. Кожна нація має свій власний, часто неповторний набір культурних

цінностей, який відбивається й знаходить своє матеріальне втілення в національному характері.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що (1) ціннісна картина світу є фрагментом більш загальних уявлень суспільства людей про світ, а саме мовної картини світу; (2) вона є систематично впорядкованою безліччю оціночних суджень, які відображають ціннісні орієнтації суспільства; (3) крім того, в ціннісній картині світу найяскравіше відбиті національно-специфічні риси, властиві тій або тій фразеологічній одиниці [8, 13–14], оскільки цінності – це те ядро, яке лежить в основі національної культури [12, 108]. Ціннісне «ядро» аксіологічної системи формується у свою чергу, принципами, які реалізуються в основних соціальних нормах і правилах [7, 398].

При дослідженні ціннісної картини світу, відзеркаленій у сучасній англійській мові, ми виходили з таких положень: ціннісна картина світу в мові є проявом семантичного закону, згідно з яким найбільш важливі предмети і явища життя народу отримують різноманітну й детальну номінацію.

Ціннісна картина світу в мові реконструюється у вигляді взаємозв'язаних оціночних суджень, співвідносних з моральними кодексами, загальноприйнятими судженнями здорового глузду тощо. Ціннісні доміанти є основою ціннісної картини світу. Сукупність цих доміант утворює певний тип культури, який підтримується і зберігається в мові з покоління в покоління [5, 250]. У межах однієї мовної культури ціннісна картина світу є неоднорідним утворенням. Це пов'язано з тим, що у різних соціальних груп можуть бути різні цінності. Ціннісна картина світу в мові передбачає наявність загальнолюдської і специфічної сфери. Специфічна частина цієї картини зводиться до різної комбінаторики цінностей. Ціннісні картини світу існують як в колективній, так і в індивідуальній свідомості. Система цінностей, що існує в тому чи тому соціумі, знаходить своє відбиття в мовній картині світу всіх членів етнокультури і закріплюється певним чином у мові.

Перспективу подальших наукових досліджень вбачаємо у поглибленому вивченні ціннісних аспектів фразеологічних одиниць з кулінарним компонентом для побудови ціннісної картини світу англomовної лінгвокультури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева О. П. Типології цінностей: методичні підходи М. Рокича й Ш. Шварца. Вісник Київського національного ун-ту. Серія Соціальна психологія. Педагогіка. 2003. Вип. 17–18. С. 80–83.
2. Витгенштейн Л. Культура и ценность. Человек. 1991. № 5-6. С. 89–103.
3. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія / І. О. Голубовська. Київ: Логос, 2004. 284 с.
4. Грушевицкая Т. Г., Попков В. Д., Садохин А. Д. Основы межкультурной коммуникации: учеб. для вузов / под ред. А. П. Садохина. Москва, 2002. 352 с.
5. Івченко А. О. Фразеологія + етнолінгвістика = етнофразеологія. Збірник Харків. іст.-філол. т-ва. Харків, 1999. Т. 8. С. 248–252.
6. Ильин В. В. Аксиология. Москва, 2005. 216 с.
7. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов: монографія. Москва, 2003. 349 с.
8. Мізін К. І. Компаративна фразеологія: монографія. Кременчук, 2007. 168 с.
9. Нечепуренко Т. Л. Социокультурный компонент языковой личности как предпосылка развития системы оценки. Семантический анализ единиц языка и речи: процессы концептуализации и структура значения: вторые чтения памяти О. Н. Селиверстовой. - Москва, 2006. С. 173–179.
10. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя, 2008. 332 с.
11. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Київ, 2004. 276 с.
12. Ціннісні орієнтації (Аналіз соціально-філософських концепцій Заходу 80-90 років). Київ, 1995. 206 с.
13. Hall, Edward T., Hall, Mildred Reed. Understanding Cultural Differences. Yarmouth, Maine: Intercultural Press Inc., 1990.
URL: <http://teaching.up.edu/bus511/xculture/Hall%20and%20Hall%201990,%20ch1.pdf>
14. Magrini, James, „At The Intersection of Philosophy, Literature, and Ethics: Axiology Through The Genre of Literary Fiction” (2009). Philosophy Scholarship. 9.
URL: <https://dc.cod.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1010&context=philosophypub>
15. Ronald Carter, Paul Simpson. Language, Discourse and Literature: An Introductory Reader in Discourse Stylistics. Routledge, 2003. 304 p.
16. URL: <https://www.stevepavlina.com/blog/2004/11/list-of-values/>

УДК 811.111'161.2'161.1

ПРЕДИКАТИ У СТРУКТУРІ МІКРОТЕКСТУ АГРЕСІЇ

Круть О. В.

Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «ДДПУ»

Статтю присвячено розгляду семантики мікротексту агресії на ономасіологічному етапі аналізу. Особливу увагу приділено предикату як показнику взаємовідношення між базисом та ознаковою зоною в ономасіологічній структурі мікротексту агресії. Доведено, що у зіставлюваних мовах предикат є центром, який відображує відношення між людиною та навколишнім агресивним середовищем.

Ключові слова: ономасіологічний базис, ономасіологічна ознака, предикат, мікротекст агресії.

Krut O. V. Predicates in the structure of aggression microtext. The article focuses on the study of semantics of aggression microtext on the onomasiological stage of analysis. Special attention is drawn to the predicate as the introducer of interrelation between the basis and the feature zone in the structure of aggression microtext. It is noted that in the languages compared the predicate is the coordinate centre, which shows the connections between the person and the objective aggressive reality. The methodology for contrasting onomasiological analysis is based on the results of the previous word-building stage of analysis in accords with the structural and semantic peculiarities of the basis zone. The typology of predicates is realized in various structures of microtext according to their word-building types as the result of interaction of the basis zone organization and the feature zone. The data of the analysis show that in the onomasiological structure there exist different types of predicates, such as the predicates of action, manner of action, comparison, location, existence, belonging, quality and quantity. The predicates of action and their varieties display the highest ability to the explication in the structure of aggression microtext and may be considered as the main instrument of interrelation in the contrastive languages. The obtained results of the analysis make it possible to use them in the typological studying of the feature zone on the cognitive stage of analysis and in the discourse of aggression.

Ключевые слова: ономасиологический базис, ономасиологический признак, предикат, микротекст агрессии.

Krut O. V. Predicates in the structure of aggression microtext. The article focuses on the study of semantics of aggression microtext on the onomasiological stage of analysis. Special attention is drawn to the predicate as the introducer of interrelation between the basis and the feature zone in the structure of aggression microtext. It is noted that in the languages compared the predicate is the coordinate centre, which shows the connections between the person and the objective aggressive reality. The methodology for contrasting onomasiological analysis is based on the results of the previous word-building stage of analysis in accords with the structural and semantic peculiarities of the basis zone. The typology of predicates is realized in various structures of microtext according to their word-building types as the result of interaction of the basis zone organization and the feature zone. The data of the analysis show that in the onomasiological structure there exist different types of predicates, such as the predicates of action, manner of action, comparison, location, existence, belonging, quality and quantity. The predicates of action and their varieties display the highest ability to the explication in the structure of aggression microtext and may be considered as the main instrument of interrelation in the contrastive languages. The obtained results of the analysis make it possible to use them in the typological studying of the feature zone on the cognitive stage of analysis and in the discourse of aggression.

Key words: onomasiological basis, onomasiological feature, predicate, aggression microtext.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Сучасний етап розвитку мовознавства відзначається підвищеною увагою дослідників до вирішення проблем взаємозв'язку ментальних, когнітивних та комунікативних процесів у мові, виявленню шляхів вербалізації людиною результатів пізнання навколишньої дійсності. За такого напрямку дослідження особливої уваги набувають проблеми когнітивного моделювання семантики мовних одиниць, що використовуються на позначення певних концептів як репрезентація знань про світ дійсності та його певні об'єкти та явища. Лексика на позначення агресії є експлікатором агресії та носієм значення концепту АГРЕСІЯ у мовному знаці, його ім'ях – лексичних одиницях вторинної номінації. Слова на позначення агресії (похідні та складні дієслова, прикметники та іменники) розглядаються нами як мікротекст, що є «згорнутим актом предикації» [11, 7], у семантичному змісті якого відображуються різні види агресивної діяльності людини. Предикат вважається цен-

тральним компонентом у породженні семантичної структури мікротексту агресії, оскільки саме він є центром диктума [10].

Формування мети і завдань статті. Через це виникає необхідність дослідження предиката в ономасіологічній структурі мікротексту агресії, що і становить мету статті. Ця проблематика потребує подальшого вивчення його сутності та передбачає розв'язання таких завдань: установлення ролі предиката у формуванні мікротексту; визначення методики його знаходження у структурі останнього у зіставлюваних мовах; встановлення основних типів предикатів у мікротексті агресії відповідно до зони базисів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Семантичні дослідження 70-х – 80-х років ХХ сторіччя свідчать, що метою ономасіологічного аналізу було моделювання похідної лексики. Результати аналізу використовувалися для загальної характеристики особливостей групи слів, що вивчаються, та засобів моделювання лексики [9]. Лінгвістичні дослідження були пов'язані з процесами формування лексичних одиниць [19]: природа їхніх найменувань вивчалася у межах усталених сполучень слів. Актуалізація досліджень

семантики слова сприяла постановці питання про необхідність поширення теорії номінації. У наш час номінація як процес і як результат розглядається на таких рівнях: 1) при дослідженні породжуючих механізмів мовлення [6]; 2) при аналізі функціонування номінативних одиниць-знаків у мовленні [1]; 3) при вивченні механізмів та моделей утворення нових найменувань [3; 7, 15-23]. Номінація розглядається як процес породження нових слів, в основі якого полягає "висловлювання, пропозитивна структура, що сповнена мовними знаками" [3, 124]. Тернарні та фреймові моделі знайшли наукове підтвердження у працях Т. В. Дроздової, Н. І. Панасенко, М. М. Полюжина [2; 16; 13; 14]. Організація ономасіологічної структури залежить від того, як предикат здійснює зв'язування в єдину структуру двох елементів (базису та ознаки).

Виклад основного матеріалу дослідження.

У структурі мікротексту агресії предикат виступає координаційним центром, який опосередковує й координує відношення між людиною та навколишнім середовищем [17, 129]. Існуючі класифікації дієслівних предикатів у галузі суб'єктних відношень [1; 12, 119-120], предикатів прояву, функціонування, знаходження, тощо [12, 122-123] підтверджують ідею про пропозитивну організацію висловлювання [4; 15] та про тернарність його структури [20]. На відміну від висловлювання, вибір ономасіологічного предиката встановлюється залежно від типу відношень між базисом та ознакою й підтверджує думку про те, що ономасіологічні частини мікротексту агресії входять до пропозиції [8, 14-15]. Згідно з цим інтерпретування проводиться завдяки реконструкції мотивуючого судження – предикатної одиниці пропозитивного типу, яка морфемно не визначена та знаходиться на асоціативному рівні додумування можливих явищ навколишнього середовища [18].

Методика для зіставного аналізу предиката визначається на основі систематизації результатів аналізу, отриманих на попередньому, словотворчому етапі дослідження відповідно до структурно-семантичної організації зони базису [8; 13; 14]. Ономасіологічна зв'язка або предикат в ономасіологічній структурі мікротексту агресії вказує на існування семантичних відношень між базисом й ознакою [3, 158; 7, 20] є основою для подальшого аналізу. Беручи до уваги факт транслювання предикатом значення дії, суб'єктів / об'єктів дії, що входять до моделі позначення дії [4], вважаємо за необхідне систематизувати основні типи предикатів в ономасіологічній структурі мікротексту. Типологія предикатів реалізуються у різних структурах мікротексту у залежності від певного словотворчого типу як результат взаємодії зони базисів класів Живої й Неживої матерії, дії та стану та ознакової зони.

У зоні базисів класу Живої матерії – «люди», «частини тіла», «тварини» – встановлюється від-

повідність до реалізації певних типів предикатів. Так, для підкласу «люди» питомі такі предикати, як:

- предикат дії: англ. *eradicator*; укр. *пригноблювач*, рос. *душитель*;
- предикат дії на об'єкт: англ. *jail-breaker*; укр. *кровопивець*, рос. *обручник*;
- предикат засобу дії: англ. *free-booter*; укр. *скляр*, рос. *гастролер*;
- предикат порівняння: англ. *iceman*, укр. *мишеня*, рос. *крысятник*;
- предикат знаходження: англ. *panel-thief*, укр. *дачник*, рос. *домушник*;
- предикат протікання: англ. *night-killer*; укр. *денник*, рос. *лунатик*;
- предикат належності: англ. *sworder*; укр. *алмазник*, рос. *мойщик*;
- предикат якості: англ. *blackguard*, укр. *тихушник*, рос. *мокрушник*;
- предикат кількості: англ. *double-dealer*; укр.–, рос. –.

У зоні базисів класу Живої Матерії (люди) вищезазначені типи предикатів виявляються у структурі іменникових мікротекстів. У зіставлених мовах експлікований предикат дії реалізується у структурі мікротекстів агресії $N=V+Suf$ у тому випадку, якщо суфікс належить зоні простого базису Живої матерії (люди): пор. англ. *destroyer*, укр. *вбивця*, рос. *разрушитель*. Предикат дії на об'єкт установлено у структурі мікротекстів $N=N+V+Suf$, при цьому суб'єктний базис дії є експлікованим у іменникових мікротекстах, наприклад, англ. *jail-breaker*, укр. *братовбивця*, рос. *кровопийца*. На відміну від англійської та української мов, в російській імплікований предикат дії зафіксовано у мікротексті $N=N+Suf$: рос. *обручник*.

В англійській мові предикати засобу дії, порівняння, знаходження та протікання виявлено у мікротекстах іменникових композитів з різною структурою. Так, предикати способу дії найчастіше використовуються у мікротекстах $N=Adv+V+(Suf)$: англ. *free-booter*. Мікротексти іменникових композитів зі структурою $N=Adj/N+N$ виявляють здатність до виокремлення предикатів порівняння, знаходження та протікання. Пор. англ. *iceman*, *panel-thief*, *night-fighter*. В українській та російській мовах, на відміну від англійської, предикати засобу дії, порівняння, знаходження та протікання питомі для утворення іменникових мікротекстів зі структурою $N=N+Suf$: укр. *скляр*, *мишеня*, *денник*, рос. *крысятник*, *домушник*, *лунатик*.

Предикат належності визначається у структурі іменникових мікротекстів зі структурою $N=N+Suf$ у трьох зіставлених мовах: англ. *sworder*, укр. *алмазник*, рос. *мойщик*. Предикат якості та кількості виокремлюється у мікротекстах іменникових композитів в англійській мові. Реалізація предикату якості типова для мікротексту зі структурою $N=Adj+N$ (англ. *blackguard*), предикату

кількості – для мікротексту N=Num+N (V+Suf) (англ. *double-dealer*). В українській та російській мовах, на відміну від англійської, предикат якості є продуктивним для створення мікротексту зі структурою N=Adj+Suf. Пор. укр. *тихушник*, рос. *мокрушник*. Але предикат кількості не було виявлено у структурі іменникових мікротекстів у слов'янських мовах.

Звернемося до розгляду зони базисів підкласів «частини тіла», «тварини». Для базисів цих підкласів типовим є предикат якості, який виявляється у мікротексті іменникових композитів зі структурою N=Adj+Nв англійській мові: англ. *smart-mouth*, *big-fish*. Базиси підкласів «частини тіла», «тварини» не є типовими для утворення мікротексту в українській та російській мовах, тому й предикати не було визначено.

Національно-культурна специфіка англійської мови спостерігається у реалізації предикатів у зоні базисів класу Неживої матерії (артефакти, вогонь). Предикати якості (англ. *sleaze-ball*) та мети (англ. *whipping-cart*) виокремлюються у мікротекстах іменникових композитів зі структурою N=Adj+N. Предикати порівняння є типовими для зони базисів Неживої матерії (вогонь) у мікротексті N=N+N. Пор. англ. *curtain-fire*. Однак, базиси Неживої матерії не було визначено у структурі мікротексту іменникових композитів в українській та російській мов.

Розглянемо зону базисів класу дії та стану у досліджуваних мовах. Предикати дії та дії на об'єкт виявляються у структурі дієслівних, ад'єктивних та іменникових мікротекстів. У трьох зіставлених мовах предикати дії реалізуються у структурі дієслівних мікротекстів V=(Pref)+V (англ. *tobreakdown*, укр. *підкорити*, рос. *заре-зати*) та V=(Pref)+Adj+Suf (англ. *toblacken*, укр. *очорнити*, рос. *ослепить*). У структурі мікротекстів V=N+Suf предикат дії виокремлюється лише в слов'янських мовах (пор. укр. *скалічити*, рос. *искалечить*), оскільки в англійській такі мікротексти не підлягають ономазіологічному аналізу.

У досліджуваних мовах предикат дії визначено у структурі ад'єктивного мікротексту Adj=(Pref)+V+Suf (англ. *destructive*, укр. *винищувальний*, рос. *разрушительный*), предикат дії на об'єкт – у структурі мікротексту ад'єктивних композитів Adj=N+V+Suf (англ. *dead-doing*, укр. *злочинницький*, рос. *смертоносний*).

У цієї зони базисів іменникові мікротексти характеризуються реалізацією двох типів предикатів: предикатів дії та предикатів дії на об'єкт. Так, предикати дії виокремлюються у структурі іменникових мікротекстів N=Pref+V+(Suf): англ. *shooting*, укр. *підкорення*, рос. *разруше-ние*. Для мікротекстів іменникових композитів N=N+V+Suf типовим є предикат дії на об'єкт.

Пор. англ. *rocket-picking*, укр. *кровожерливість*, рос. *братоубийство*. На відміну від англійської, в українській та російській мовах іменниковий мікротекст N=Adj+Suf має два типи предикатів: предикат дії та предикат якості: укр. *гарячка*, рос. *чернуха*. Зазначений факт свідчить про емоційність та забарвленість слов'янських мов.

Перейдемо до розгляду зони базисів класу емоційного стану. Базиси цього класу взаємодіють з такими типами предикатів, як:

– предикат становлення: англ. -, укр. *розлюту-ватися*, рос. *лютовать*;

– предикат якості: англ. *ill-nature*, укр. *ярість*, рос. *грубость*;

– предикат порівняння: англ. *doggish*, укр. *собакуватий*, рос. *волчий*;

– предикат належності: англ. *blackhearted*, укр. *злопам'ятний*, рос. *злязычный*.

Предикати становлення, якості, порівняння, належності виявляються у структурі мікротексту дієслів, прикметників та іменників. Предикати якості, порівняння, належності є типовими для формування структури мікротексту агресії у зіставлених мовах.

Предикати якості реалізуються у структурі мікротексту похідних іменників N=Adj+Suf: англ. *brutality*, укр. *ярість*, рос. *грубость*. В англійській, на відміну від української та російської мов, предикат якості виокремлюється у структурі мікротексту іменникового композиту N=Adj+N (пор. англ. *ill-humour*).

Предикати порівняння визначаються у структурі ад'єктивних мікротекстів Adj=N+Suf: англ. *doggish*, укр. *собакуватий*, рос. *волчий*. Предикати належності мають реалізацію у структурі мікротексту ад'єктивних композитів Adj=Adj+N+Suf (англ. *blackhearted*, укр. *злопам'ятний*, рос. *злязычный*) та мікротекстів ад'єктивних похідних Adj=(Pref)+N+Suf (англ. *heartless*, укр. *безсердний*, рос. *бездушный*).

Предикат становлення є типовим для української та російської мов дієслівних мікротекстів агресії типу *розлютуватися*, *лютовать*. В англійській мові предиката такого типу не було виявлено.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз показав, що предикат реалізується в ономазіологічній структурі мікротексту агресії відповідно до зони базису. Предикати дії та його різновиди проявляють найбільшу тягу до експлікації у структурі мікротексту та є основним інструментом взаємовідношення у зіставлених мовах. Типологія предикатів, таким чином, повинна здійснюватися комплексно та є основою для подальшого дослідження мікротексту на когнітивному етапі аналізу та у дискурсі агресії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Російське дієслово в функціонально-ономазіологічному аспекті вивчення: Автореф. дис. ... докт. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 1995. 48 с.

2. Дроздова Т. В. Типы и особенности многокомпонентных терминов в современном английском языке (на материале терминологии производства искусственного холода): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04. Москва, 1989. 23 с.
3. Евтушевский Ю. И. О природе, типах и направлениях изучения вторичной номинации. Вторичная номинация в современном английском языке: стат. сб. /под ред. Б. В. Пупченко. Пятигорск: ППИ, 1987. С. 116-128.
4. Кубрякова Е. С. Глаголы действия через их когнитивные характеристики. Логический анализ языка. Модели действия / под ред. Н. Д. Арутюновой. М.: Наука, 1992. С. 84-90.
5. Кубрякова Е. С. Когнитивная лингвистика и проблемы композиционной семантики в сфере словообразования. Изв. АН, СЛЯ. 2002. Том 61. №1. С. 13-24
6. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности. М.: Наука, 1986. 158 с.
7. Кубрякова Е. С. Номинативные комплексы из нескольких существительных и их типовые значения. Коммуникативные аспекты значения: стат. сб. / под ред. В. И. Шаховского. Волгоград: ВГПИ, 1990. С. 15-23.
8. Кубрякова Е. С. Словосложение как процесс номинации и его отличительные формальные и содержательные характеристики. Теоретические основы словосложения и вопросы создания сложных лексических единиц: стат. сб. / под ред. Б. В. Пупченко. Пятигорск: ППИ, 1988. С.3-21.
9. Кубрякова Е. С. Части речи в ономазиологическом освещении. М.: Наука, 1978. 115 с.
10. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения. М.: Высшая школа, 1988. 168 с.
11. Луценко Н. А. Введение в лингвистику слова. Горловка: ГГПИИЯ, 2003, 140 с.
12. Очерки по функциональной лексикологии: [монография] / Ф. С. Бацевич, Т. А. Космеда. Львов: Світ, 1997. 392 с.
13. Панасенко Н. И. Когнитивно-ономазиологическое исследование лексики (опыт сопоставительного анализа названий лекарственных растений): Автореф. дис. ... докт. филол. наук: спец. 10.02.19. М., 2000. 49 с.
14. Панасенко Н. И. Народная медицина и удивительный мир растений глазами филолога, или Диссертация на тему... К.: Генеза, 2005. 232 с.
15. Панкрац Ю. Г. Пропозициональная форма представления знаний. Язык и структуры представления знаний: стат. сб./ под ред. Ф. М. Березина. М.: ИНИОН, 1992. С.78-97.
16. Полюжин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення: [монография]. Ужгород: Закарпаття, 1999. 240 с.
17. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология: [монография]. К.: Изд-во укр. фитосоциолог. центра, 2000. 248 с.
18. Снитко Е. С. Внутренняя форма номинативных единиц. Львов: Світ, 1990. 150 с.
19. Торощев И. С. Предмет, задачи, материал и методы ономазиологии // Проблемы ономазиологии. Т. 21. Орел: ОГПИ, 1972. С.37-49.
20. Юрченко В. С. Реальное время и структура языка. Вопр. языкозн. 1993. № 3. С. 36-47.

УДК 811.133.1'373.7:392

«ВИГНАННЯ» ХВОРОБИ: ІМПЕРАТИВНІ КОНСТРУКЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ, АНГЛІЙСЬКИХ ТА ФРАНЦУЗЬКИХ ЛІКУВАЛЬНИХ ЗАМОВЛЯНЬ

Лабенко О. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті досліджуються імперативні конструкції українських, англійських та французьких лікувальних замовлянь. Виявлено основні домінуючі моделі таких формул, які наявні у всіх трьох мовах. У контексті міжмовного порівняння певні семантичні моделі можуть повторювати моделі інших мов, частково змінюватись або ж взагалі випадати.

Ключові слова: замовляння, імперативна конструкція, семантика, модель, символізм.

Лабенко О. В. «Изгнание» болезни: императивные конструкции украинских, английских и французских лечебных заговоров. В статье исследуются императивные конструкции украинских, английских и французских лечебных заговоров. Выявлены основные доминирующие модели таких формул. В контексте межъязыкового сравнения определенные семантические модели могут повторять модели других языков, частично меняться или же вообще выпадать.

Ключевые слова: заговор, императивная конструкция, семантика, модель, символизм.

Labenko O. V. „Sending out” the disease: imperative constructions of Ukrainian, English and French medical incantations. The article examines the texts of Ukrainian, English and French medical incantations. The dominant structure basic components of the imperative constructions in incantations which are available in all three languages are found out. Each of these components is divided into semantic types that are relatively stable in a certain language. In the context of cross-language semantic comparison some models can completely or partly replicate the models of other languages, in separate cases they can be omitted. Such components can be optional, have certain ethnospecific traits dominated by the symbolic sphere peculiar to the certain folklore tradition representatives. Accumulating the studies in the area of structural and semantic analysis of Slavic incantations for comparative cross-language analysis of incantations texts, we tried to develop the original classification of the last. Analysing the Ukrainian, English and French texts major dominant components of the incantations' imperative constructions were discovered. The material of the study are the Ukrainian, English and French medical incantations' texts are taken from the folklore and ethnographic sources published in the nineteenth century. Some imperative constructions are found in all three studied languages. Such formulae can be clustered into several semantic types. One can come across the appeal to the magic helper. The helper can obtain the form of the magic healing plant. The most impotent semantic function in this case is given to the plant, the animal or spiritual creature. Perspectives of the research are seen in the further study of the other incantations' constructions.

Key words: incantation, imperative construction, semantics, model, symbolism.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. У сучасній слов'янській мовознавчій теорії спостерігається підсилений інтерес до досліджень у царинах лінгвокультурології та етнолінгвістики. До таких студій відноситься і дослідження вітальних концептів до яких належить концепт хвороба.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звернення до текстів замовлянь не є новим в філологічних студіях. Інтерес до них виник в середині XIX століття. Перші дослідження були присвячені переважно збору та систематизації матеріалу (Л. Н. Майков (1869), В. І. Даль (1880), І. П. Сахаров (1885), Н. Ф. Познанський (1917) та інші). Разом зі збором та систематизацією матеріалів активно вивчалось питання про виникнення замовлянь, а також велися дослідження, які

зачіпали склад і властивості замовних формул (Ф. І. Буслаєв, П. Єфименко, О. О. Потебня, М. Крушевський, О. Ф. Міллер, Н. Ф. Познанський, О. М. Афанасьєв).

Формулювання мети і завдань статті. З огляду на те, що лікувальні замовляння не розглядалися як об'єкт лінгвістичного дослідження на матеріалі близько неспоріднених мов вважаємо **актуальним** порівняльне дослідження семантичного наповнення таких текстів в українській, англійській та французькій мовах. Отже, **метою** пропонованої розвідки є намагання дослідити структуру та семантику імперативних формул, які домінують у структурі текстів замовлянь у трьох близько неспоріднених мовах. Для реалізації мети автор ставить перед собою **завдання** – провести порівняльний аналіз таких формул у лікувальних замовляннях та декодувати їхні первинні смисли й лінгвокультурні образами.

Виклад основного матеріалу дослідження. У основній частині замовляння домінує формула

© Лабенко О. В. «Вигнання» хвороби: імперативні конструкції українських, англійських та французьких лікувальних замовлянь

вигнання. Такі формули найчастіше реалізуються за допомогою імперативних адвербіальних конструкцій adv+N: “*Out Fire: in Frost*” [12, 150]; “*Come out fire, go in frost*” [12, 151]. Формула вигнання може супроводжуватись конкретним локусом куди спрямовується недуг:

“*In bramble, out cough,*

Here I leave the whooping-cough...” [8, 70].

У такому випадку символіка самого локусу вигнання має істотне значення для реалізації процесу зцілення. Так, *bramble* - ожина несійська, ведмежина має багату символіку в англійському фольклорі. Наприклад, на кельтських територіях вважалось, що ягоди ожини належать феям тому їх не можна споживати. За іншою легендою з ожини був зроблений вінок Христа, а ягоди це його кров. У віруваннях британців ожину можна збирати до певної дати тому що, потім Диявол наступає на неї або ж плює на неї [20, 35-37]. Етимологія лексеми *bramble* пов’язує номінацію з віником: *Old English bræmbel “rough, prickly shrub” (especially the blackberry bush), with euphonic-b-, from earlier bræmel, from Proto-Germanic bræmaz* [15]. У багатьох народів існувало вірування, що нещастя та хвороби можна вигнати з домівки вимітаючи за двері [7, 265].

Формула вигнання хвороби у деяких випадках реалізується через наказ помічникові. Зазвичай замовляння із структурним компонентом наказу супроводжуються певними магічними діями. Сама формула наказу переважно представляється за моделлю V+ PRON+N:

“*Ashen tree, ashen tree,*

Pray buy these warts of me” [12, 162]

“*Jesus Christ, that died upon the cross, put my warts away...*” to drop by the roadside... [12, 162]

“*Salt.—Salt is often put on a cow's back immediately after calving. Salt is also put upon a child's tooth which has come out ; it should be thrown into the fire, uttering the following words:*

“*Fire, fire burn byen,*

God send my tuith agyen” [11, 50]

Особлива увага у процесі магічних маніпуляцій приділяється помічникові. Помічниками можуть виступати як біблійні персонажі такі як Бог, Ісус Христос, Божа Матір, так і об’єкти навколишнього світу, як живої, так і неживої природи: стихії, рослини та тварини.

Наприклад, *ashen tree* – ясен у британській лінгвокультурі має різноманітну та багату символіку. Так, у скандинавській міфології *ясен (Yggdrasil)* вважається охоронцем від відьом та злого ока. В Ірландії за допомогою його деревини відганяли диявола. Листя та деревина рослини широко використовувались у лікувальних практиках. Наприклад, щоб позбутися ревматизму потрібно було носити шматочок деревини у кишені. У Сомерсеті вірили, що рослина допомагає проти укусів змії:

“*Ashing-tree, ashing tree*

Take this bite away from me...” [20, 35-37].

Визначною рисою схожих замовлянь є те, що хворобу віддавали дереву. Так само робили з папіломами:

“*Ashen tree, ashen tree*

Pray buy these warts of me (Northall)...” [20].

В українських замовляннях помічником можуть виступати зорі:

«*Зоры зоряныці! Возьмить раба Божого N жовтяныці: ранні, и повранні, денны и повденны, вечірні и повечірні, ночныи и повночныи!*» [6, 112].

У замовляннях проти укусів фігурує наказ-погроза змії:

«...*Вынимаи змѣя свое острое жало и какъ невыймешъ, то пойду къ Кузьмѣ и Дамьяну, то Кузьма и Дамьянъ и сам Господь пошлетъ на тебя громъ и молнію...*» [6, 121]

Для англійської мови також характерне застосування усічених наказових адвербіальних конструкцій. Які завдяки протиставленню виконують семантичну функцію вигнання хвороби або підміни хвороби помічником, як, наприклад, у наступному прикладі таким помічником виступає об’єкт рослинного походження **dockin**: “*On receiving a sting from a nettle a dock leaf is immediately rubbed on the part, and the cure is effected by repeating rapidly the words, Nettle out; dockin in.*” [11, 50] Де *dock* або *dockin* щавель. За даними словника фольклору рослин Д. С. Вотса фітонім щавель дуже часто є компонентом різних англомовних лікувальних замовлянь:

“*Nettle out, dock in.*

Dock remove the nettle sting. [20, 114].

“*Out ‘ettle*

In dock.

Dock shall have a new smock

‘Ettle shan’t

Ha’narn (or narrun) (Goddard). [20, 114].

“*Dock, dock, you cure me and I’ll cure you* [20, 114].

“*Dockin, dockin sting nettle* [20, 114].

“*Dockin, dockin, in and out,*

Take the sting of the nettle out (Logan). [20, 114].

Як зазначає автор словника щавель часто виступав народним лікувальним засобом проти хвороб шкіри.

Французи омиваючи будь-яке хворе місце свяченою водою, примовляють:

“*Que le Dieu Tout-Puissant, le Père, le Fils, le Saint-Esprit, te guérissent! Que Dieu soit avec Lui et avec son Esprit!*” [14, 195];

“*Herbe, qui n’as été ni plantée ni semée,*

Que Dieu a créée,

Arrête le sang et guéris la plaie!” [14, 231];

“*Au nom du Père, du Fils et du Saint-Esprit, de Madame sainte Anne qui enfanta la Vierge Marie, de la Vierge Marie qui enfanta Jésus-Christ, Dieu te bénisse et te guérisse, pauvre créature, N..., de toute rompure, blessure et entrave que ce soit, en l’honneur de Dieu, de la sainte Vierge Marie, de. saint Côme et saint Damien!*” [14, 266].

В українських замовляннях часто фігурують імперативні конструкції-прохання. Наприклад:

«Господы поможы, пособы Пресвятая Троица, Маты Богородиця своїми словами, своїми устами и своїмъ Святымъ Духомъ. Хто на тебе подумавъ, хто на тебе щелепы рознымавъ, хто на тебе языки обертавъ. Ты, вода вечерня, Не я тобі помагаю, помогає самъ Господь Христось, и Маты Божя прыходыла, здоровья прыносыла отъ усякої болісті, отъ усякої скорботы. Народженому, молитвенному (имя рекъ) поможы Господы!» [6, 112]; «Святителю Мыколаю, угоднику Божый, помошнику скорый! Допоможы мені ласкою своєю небесною – вымовыты и соняшницю, и веретьильныці, и заспаны, и насланы, и ранній, и позній. Я васъ замовляю, васъ вишенчу, я васъ заварю, бо тутъ вамъ не стояты, часу не теряты, кышками не воёваты. Въ другый разъ въ доюрый часъ» [6, 114].

У всіх згаданих фрагментах ми спостерігаємо перетин концептосфер народної медицини та релігії, що реалізується залученні до процесу зцілення надприродних біблійних помічників Бога, Ісуса, Діви Марії.

У деяких випадках для картини мови французького народного лікувального замовляння притаманний особливий вибір помічника. Домінантну сугестивну функцію виконує не сама номінація на позначення помічника, а супутній їй колоратив. Наведемо декілька прикладів:

“Fleur, si tu es blanche, que tu déblanches!

– Fleur, si tu es rouge, que tu dérrouges!

– Fleur, si tu es bleue, que tu sortes de dedans ces yeux, au nom de la bienheureuse sainte Claire et des trois personnes de la sainte Trinité!” [14, 189]

“Aubépine, Dieu te bénit par-dessus toute fleur et racine. Au nom de Dieu, fleur, je

te commande, si tu es blanche, que tu déblanches; si tu es rouge, que tu dérrouges. Les trois personnes de la sainte Trinite te commandent de t'en aller.” [14, 189]

“Dragon rouge, dragon bleu, dragon blanc, dragon volant (var : violent), de quelle espèce que tu sois, je te somme, je te conjure d'aller dans l'oeil du plus gros crapaud que tu pourras trouver. Dragon, va-t'en comme le vent!” [14, 190].

У фрагментах замовлянь згадуються найпоширеніші кольори спектру *rouge, bleu, blanc*. Усі ці кольори мають свою символіку. Як слушно зазначає В. А. Маслова «уявлення про кольори, слова, що визначають ці поняття та зв'язок між поняттями та словами залежать від різних систем сприйняття реальності. Це пояснює чому існують розбіжності в реакціях на колір в різних культурах (наприклад, зелене в США це безпека, а в Франції – злочин, білий колір у китайців – символ жалоби, суму, а у європейців ці функції виконує чорний колір) [4, 105]. В досократівській грецькій філософії чотирьом елементам, які складають Універсум, відповідали чотири кольори: чорний – земля, зелений – вода, червоний – вогонь, білий – повітря [16, 178-179]

Білий колір отримав значення блага, життя, здоров'я. Окрім того білий – це світло, день,

тобто час коли людина найактивніша та найдіяльніша, коли вона сприймає оточуючий світ ясно та чітко. Оптично білий – еталон чистоти, протиставляється хаосу та бруду і тому слугує зразком чистоти думок та поведінки [1].

Червоний колір на відміну від білого відноситься до хроматичних кольорів та є найбільш дуалістичним та амбівалентним [19, 92-93]. Як зазначає М. Брусатін, до складу червоного кольору на полотнах Тінторелло та Тіціана входили косметичні засоби – креми, створені на основі кошенилі тобто «крові дракона» [9, 77]. «Червоний це колір пульсуючої крові та вогню, він призначений для вираження пульсуючих та переповнюючих емоцій» [3, 463]. З іншого боку з усіх кольорів червоний самий теплий – асоціюється із коханням пристрасно, еротичним началом. Самим «трансцедентним», нематеріальним та містичним кольором вважається блакитний. Цей колір асоціюється із блакитним небом. Є символічним кольором справедливості, краси, мудрості, благородства [17, 88]. Концептуалізуючись у текстах замовляння, колоративи надають додаткових смислів процесу вигнання хвороби.

Іноді хвороба виступає як об'єктом вигнання так і виконавцем наказу. Така формула об'єктивується моделлю N+V:

“In the name of the Father, stop,

O blood ! In the name of the Son, stop, O blood ! In the name of the Holy Ghost, stop, O blood ! In the name of the Holy Trinity” [13, 77].

Причому в англomовному народному замовлянні дуже часто використовуються модальні дієслова. У такому випадку, наказ хвороби представлено формулою **may+N+V**: “To staunch Bleeding. A soldier of old thrust a lance into the side of the Saviour : immediately there flowed thence blood and water, the blood of Redemption, and the water of Baptism. In the name of the Father + **may the blood cease**. In the name of the Son + **may the blood remain**. In the name of the Holy Ghost + **may no more blood** flow from the mouth, the vein, or the nose” [13, 77]

“Shetland. Ringworm. – The person afflicted with ringwormtakes a little ashes between the forefinger andthumb, three successive mornings, and before having takenany food and holding the ashes to the part affected,says:

“Ringworm ! Ringworm red !

Never mayest thou either spread or speed ;

But aye grow less and less,

And die away among the ase”

At the same time, throwing the little ashes held between the forefinger and thumb into the fire” [10, 146].

Добір наказового дієслова дуже часто обумовлюється назвою хвороби. Так от, наприклад, у замовлянні від хореї, англійська назва якої St. Vitus's Dance (буквально танець святого Віта), домінантним дієсловом є наказова форма дієслова *to shake*. Танець святого Віта (лат. *Chorea sancti*

viti) це розлад центральної нервової системи, що характеризується мимовільними рухами тулуба, кінцівок, голови, м'язів обличчя. З невідомих причин у XVI столітті в Німеччині існувало повір'я, згідно з яким позбавитись від хвороб було можна, танцюючи перед статуєю святого Віта у день його іменин. Для деякого такі танці ставали справжньою манією, і вже згодом звичні танці почали плутати з хореею [2]. Тобто однією з ознак хвороби є різкі рухи, трусіння. У наступному замовлянні актуалізується мотиваційна ознака, що подібне лікується подібним:

"The following charm or spell against St. Vitus's Dance was, and very likely is still, in use in Devonshire. It was written on parchment, and carried about by an old woman so afflicted:

*"Shake her, good Devil,
Shake her once well ;
Then shake her no more,
Till you shake her in hell"* [13, 87].

Іноді для підсилення наказу використовуються повтори *Stem blood, stem!* та римовані конструкції *stand!/mend!*:

*"Three Virgins came across Jordan Sand,
Each with a bloody knife in her hand ;
Stem blood, stem! tetherly stand!
Bloody Nose (or Mouth, &c.) in God's name
mend!"* [10, 147].

У народній картині світу виявляється образне мислення, яке ґрунтується на механізмі аналогії. Як слушно зазначає Остроушко О. А.: «Найтиповішою формою мовного вираження відношень уподібнення-аналогії між двома чи кількома ситуаціями є складнопідрядні займенниково-співвідносні речення симетричної структури з атрибутивними семантико-синтаксичними відношеннями між частинами.» [5]. З метою ілюстрації згаданого твердження приведемо граматичну конструкцію V+as+V, яка часто фігурує в англійському замовлянні, де компаративні відносини виражаються за допомогою прислівника *as*:

*"Stand fast; lie as Christ did
When he was crucified upon the tree.
Blood remain up in the veins,
As Christ did in all his pains."* [11, 50].

Показовою для українського замовляння від укусу змії є імперативна формула відсилання хвороби з чіткою вказівкою на умовний шлях виходу з тіла, причому сам укус змії табується за допомогою вживання онімного компоненту: «*Если на мѣстѣ, укушенномъ гадюкою, явится опухоль, то берутъ «непочатої» воды, бросаютъ въ нее семь прутьевъ и говорятъ слѣдующій заговоръ: «Ганно, Ганнусько! Ти вкусила въ ногу, впустилась; ідь до серця – въ кишки, съ кишокъ – въ кровъ, съ крові – въ кість, съ косты – въ шкуру вонъ вийдуть»* [6, 122].

У франкомовних замовляннях дуже часто відсутній елемент евфемізації, тобто назва хвороби, чи якась її окрема визначальна ознака фігурує у тексті як об'єкт вигнання: «*En Bourbonnais – Chancre,*

par le soleil et par la lune, sors d'ici" [18, 61], де *chancre* – язва; «*Gihhe, de quelque facon que tu sois et que tu puisses être, je te conjure et te commande, au nom du grand Dieu vivant et des trois personnes de la Sainte-Trinite, de sortir de... (вказати місце розташування хвороби, а також прізвище та ім'я хворого), et de t'en aller au plus profond de la mer*" [14, 32], де *gihhe* – рожа, рожисте запалення; «*Dartre vive, dartre farineuse, quelle dartre que tu puisses être, je te conjure et te commande de te reduire aussi menue, menue, qu'une pointe d'epine et de venir a rien du tout*" [14, 158], де *dartre* – лишай; «*Comme Jésus-Christ portait sa croix, survint un juif nomme Marc-Antoine, qui lui dit: – "Tu trembles, Jesus?" – "Je ne tremble ni ne frissonne, et celui qui ces mots dira (var : qui en son bras droit ce billet portera), jamais fièvre ni frisson n'aura: – Je te commande, fièvre tierce, fièvre quarte, fièvre intermittente, fièvre purpureuse, de quelle nature que tu sois, je te commande, de la part du grand Dieu puissant, de te retirer du corps de N..., Jesus, Marie, Joseph*" [14, 269], де *fièvre* – лихоманка.

Те ж саме помічаємо і в українських замовляннях, причому наказ або прохання підсилюються використанням епітетів, які додаються до назви хвороби: «*Рожонько паняночко! Уже ты білого тіла накрушыла, жовті кості наламала, червоної крові напыла, сыніхъ жыль нассала. Иды собі дубы крутыты, на стена, очерета и разны дороги! Війды изъ раба Божого, хрещеного, имѣнованого, а вы всі Святыи поможіть мыні*» [6, 116]; «*Ты-жъ, бешихо, вітряна и водяна, подумана и погадана, и помыслыма, и мужицька, жіноча и хлопъча, и піды зъ ёго очей, зъ плечей, отъ жызни на жылы, одъ червоної крові, одъ семьдесяты семы суставівъ*» [6, 117]; «*Во імья Отца и Сына и Святаго Духа, аминь. Чума чумыще, відьма відьмыще, огненная, водяная, вітряная, пойды собі отъ раба Божого N, народженого, хрещеного, одъ ёго красної крові, одъ жовтої кості, одъ білого тіла; пойды собі за быстрый Дністръ, за сыне море, на пустыи рікы*» [6, 127].

За свідченнями французьких етнографічних джерел різні хвороби можна «загородити» *barrer* (тобто якщо невилікувати, то припинити їхній розвиток) замовлянням, де хворобі наказують відгородитись: «*Mal, entre en terre si profondément que tu ne puisses porter prejudice ni a gens ni à bêtes. Sarre... Barre... Mal, si tu es dans le corps, sors du corps ; si tu es dans la chair, sors de la chair ; si tu es dans les os, sors des os ; si tu es dans la moelle, sors de la moelle ; si tu es dans le cuir, sors du cuir ; si tu es dans le poil, sors du poil. Au nom du Père, mal, je te barre...que Dieu te guérise!*" [14, 164]; «*Maille, feu grief, que tu sois ongle, migraine, araignée, je te commande de n'avoir non plus de puissance sur cet oeil que n'eurent les Juifs, le jour de Pâques, sur le corps de Notre-Seigneur Jésus-Christ*" [14, 188].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, можна зробити висновок, що у основній частині замовляння

домінує формула вигнання. Такі формули найчастіше реалізуються за допомогою імперативних адвербіальних конструкцій. Для англійської мови також характерне застосування усічених наказових адвербіальних конструкцій. Істотне значення для реалізації процесу зцілення має символіка самого локусу вигнання. Добір наказового дієслова дуже часто обумовлюється назвою хвороби. В україн-

ських замовляннях часто фігурують імперативні конструкції-прохання. У франкомовних замовляннях відсутній елемент евфемізації, тобто назва хвороби, чи якась її окрема визначальна ознака фігурує у тексті як об'єкт вигнання. **Перспективним** вважаємо дослідження семантики символів, які фігурують в лікувальних замовляннях української, англійської та французької мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Иванов Вяч. Вс. Цветовая символика в географических названиях в свете данных типологии (к названию Белоруссии). Балто-славянские исследования. М., 1981. С. 163–176.
2. Иовчева М. Святой Вит в древнеславянской книжности. Древняя Русь. Вопросы медиевистики. 2006. № 4 (26). С. 10–19.
3. Керлот Х. Э. Словарь символов. М., 1994. 348 с
4. Маслова В. А. Лингвокультурология. М., 2001. 279 с
5. Остроушко О. А. Семантико-синтаксична структура текстів українських замовлянь: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2002. 22 с.
6. Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край: материалы и исследования. Т. 1. СПб, 1872. 485 с.
7. Энциклопедия суеверий / Сост. Э. Рэдфорд и др. – М., 2001. 560 с.
8. Black William George, Scot F. S. A. Folk-medicine; a chapter in the history of culture. London, 1883. 254 p.
9. Brusatin M. Historia de los colores. Barcelona, 2006. 367 p.
10. County Folk-Lore Vol. III. Printed Extracts No. V. / Examples of Printed Folk-Lore Concerning Orkney & Shetland Islands by G. F. Black. London, 1903. 302 p.
11. County Folk-Lore Vol. IV. Printed Extracts No. VI. / Examples of Printed Folk-Lore Concerning Northumberland Collected by M. C. Balfour. London, 1904. 204 p.
12. Dyer T. F. Thiselton Domestic folk-lore. London, 1881. 222 p.
13. Harland John, T. T. Wilkinson Lancashire folk-lore: illustrative of the superstitious beliefs and practices, local customs and usages of the people of the county palatine. London, 1867. 328 p.
14. Littératures populaires de toutes les nations. Tome XXIX. Le Folk-lore des Hautes-Vosges / L. F. Sauvé. Paris, 1889. 416 p.
15. Online Etymology Dictionary. URL: <http://www.etymonline.com> (дата звернення: 6.08.2017).
16. Pagani C. Le variazioni antropologico-culturali dei significati simbolici dei colori. URL: <http://www.ledonline.it/leitmotiv/> (дата звернення: 6.03.2016).
17. Pérez Rioja J. A. Diccionario de Símbolos y Mitos. Madrid, 1997. 452 p.
18. Sébillot Paul Le Folk-lore de France T. I Le ciel et la terre. Paris, 1904. 489 p.
19. Vasari G. Le vite di piu eccellenti pittori, scultori e architettori. Firenze, 1906. 378 p.
20. Watts Donald Dictionary of Plant Lore. London, 2007. 471 p.

МЕДИЧНИЙ НАРАТИВ ЯК ЛІНГВІСТИЧНА КАТЕГОРІЯ

Лисанець Ю. В.

ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія»

У статті обґрунтовано теоретико-методологічні засади комплексного дослідження англомовного медичного нарративу з урахуванням досягнень сучасних наратологічних, когнітивних та комунікативних досліджень. Окреслено перспективи дослідження лінгвокогнітивної та комунікативно-прагматичної специфіки англомовного медичного нарративу. Розглянуто особливості нарративу як епістемологічного базису професії лікаря.

Ключові слова: медичний дискурс, нарратив, наратор, нараторатор.

Лисанець Ю. В. Медицинский нарратив как лингвистическая категория. В статье обоснованы теоретико-методологические принципы комплексного изучения англоязычного медицинского нарратива с учетом достижений современных нарратологических, когнитивных и коммуникативных исследований. Представлены перспективы исследования лингвокогнитивной и коммуникативно-прагматической специфики англоязычного медицинского нарратива. Рассмотрены особенности нарратива как эпистемологического базиса профессии врача.

Ключевые слова: медицинский дискурс, нарратив, наратор, нараторатор.

Lysanets Yu. V. Medical narrative as a linguistic category. The paper substantiates theoretical and methodological principles for comprehensive study of the English medical narrative, taking into account the achievements of modern narratological, cognitive and communicative researches. The perspectives for studying the linguocognitive, communicative and pragmatic specificity of the English medical narrative have been delineated. The features of narrative as an epistemological basis of doctor's profession have been considered. In this study, narrative is analyzed as a discursive way of constructing the event; as a universal mechanism for organizing a person's subjective experience; and as a fundamental instrument of thought and cognition. Medical discourse as an object of narratological analysis offers a wide range of narratives, generated in the context of doctor's clinical practice. The analysis of the English medical narrative from the standpoint of cognitive linguistics, pragmatics and cognitive narratology specifies and perceives the "doctor – patient" communicative situation, motivates the intentions of narrative agents, streamlines the international professional communication, which determines the relevance of the research. Medical narrative unfolds around a particular clinical event: examination of the patient, pathology detection, laboratory examination, deterioration of the patient's condition, increased symptoms, allergic reaction, surgical intervention, resuscitation measures and the like. Medical narrative as a coherent sequence of clinical events provides a transcript of patient's experiences and, at the same time, an algorithm of doctor's actions, which determines the prospect of its analysis from the standpoint of modern narratological, cognitive and communicative research. Medical narrative intertwines heterogeneous, scattered in time and space events into a single, consistent story, and thus provides the atmosphere of mutual understanding and cooperation, thereby ensuring the correct diagnosis and successful treatment.

Key words: medical discourse, narrative, narrator, narratator.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Наратив (лат. дієсл. *narrare* – «розповідати», «докладно викладати», від іменника *gnarus* – «знання», «усвідомлення») – це лінійний, структурований виклад взаємопов'язаних подій і фактів, що відображає індивідуальне сприйняття реальності; універсальний механізм організації та упорядкування суб'єктивного досвіду [12]. Наративи пронизують повсякденне життя людини: «Ми мріємо <...> згадуємо, очікуємо, сподіваємося, впадаємо у відчай, віримо, сумніваємося, плануємо, виправляємо, критикуємо, подумки конструюємо, пліткуємо, вчимося, ненавидимо і любимо наративно» [21, 5]. А.-Ж. Греймас визначає наративність як «організуючий принцип будь-якого дискурсу» [8, 503]. Аналіз англомовного медичного нара-

тиву з позицій лінгвокогнітології, комунікативної прагматики та когнітивної наратології конкретизує та увиразнює мовленнєву ситуацію «лікар – пацієнт», мотивує комунікативну поведінку наративних інстанцій, сприяє оптимізації міжнародної професійної комунікації, що зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Як зазначає Я. В. Бистров, кінець ХХ століття ознаменував початок «наратологічного повороту», що став поштовхом для переосмислення поняття нарративу. У сучасних лінгвістичних студіях розкрито загальні підходи до аналізу нарративу ("Life as Narrative" Дж. Брунера, "Narrative Comprehension: A Discourse Perspective" К. Еммотт, "Narrative Comprehension: A Discourse Perspective" М. Лошнігга та ін.), досліджено його композиційну специфіку ("Basic Elements of Narrative" Д. Германа, "Engaging personas and narrative scenarios" Г. С. Нільсена та ін.), а також

поглиблено розуміння нарративу як лінгвокогнітивного явища («Біографічний нарратив у лінгвокогнітивному вимірі (на матеріалі англomовної прози ХХ – початку ХХІ століть)» Я. В. Бистрова). Численні наукові розвідки базуються на екстраполяції поняття нарративу на різні типи дискурсу: журналістський [9; 17], політичний [10; 19], судовий [1], рекламний [7] тощо. Лінгвокогнітивний статус нарративу як фундаментального інструменту мислення і пізнання (М. Turner) спонукає до його подальшого вивчення з позицій сучасної мовознавчої науки. Зокрема, досі не було ґрунтовно досліджено поняття медичного нарративу, що й зумовлює новизну та своєчасність нашої наукової розвідки.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад комплексного дослідження англomовного медичного нарративу з урахуванням досягнень сучасних наратологічних, когнітивних та комунікативних досліджень, зосередивши увагу на розв'язанні таких **завдань**: (1) уточнити теоретичний статус медичного нарративу у сучасній лінгвістиці; (2) дослідити особливості нарративу як епістемологічного базису професії лікаря; (3) розглянути нарративні ролі лікаря і пацієнта у різних комунікативних ситуаціях. Матеріал дослідження – англomовні медичні нарративи ("case studies", "patients' pathographies" тощо), а також фрагменти професійних бесід, дискусій, інтерв'ю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все вважаємо за потрібне з'ясувати питання співвідношення понять «дискурс» і «нарратив». У найширшому сенсі дискурс тлумачиться як «мовлення, занурене в життя» [2, 96]. У свою чергу, нарратив розглядається як оповідна форма дискурсу [17]. У рамках когнітивно-прагматичного підходу нарратив розглядається як дискурсивний спосіб конструювання події (І. С. Шевченко), «як специфічна форма когнітивної логіки, що породжує особливий нарративний дискурс, результатом і головною одиницею якого є нарративний текст» [18, 13]. Так, наприклад, політичний нарратив тлумачиться як «сукупність дискурсних утворень різних жанрів, сконцентрованих навколо певної політичної події» [19, 56]. Отже, нарратив – це особливий тип дискурсу, наділений рисами подієвості та оповідності.

Наратологія, або теорія оповіді, зародилася «в руслі структуралізму» [16, 38] наприкінці 60-х років минулого століття. Виокремлення дисципліни спостерігаємо у студії Р. Барта "Introduction to the structural analysis of narratives" («Вступ до структурального аналізу нарративів», 1966); термінологічне оформлення відбулося у праці Ц. Тодорова "Grammaire du Décaméron" («Граматика Декамерона», 1969); нарешті концептуальне упорядкування наратології здійснене Ж. Женеттом [12]. Пройшовши ряд теоретичних трансформацій, нині наратологія опинилася у фокусі когнітивно-комунікативної парадигми,

що відкриває перспективи для інтеграції «сучасних наратологічних і лінгвістичних концепцій у царину когнітивної науки» [6, 1].

Медичний дискурс як об'єкт наратологічного аналізу пропонує величезну кількість нарративів, згенерованих у контексті клінічної практики лікаря. Медичний нарратив розгортається навколо певного клінічного випадку («події»): обстеження пацієнта, виявлення патології, лабораторне дослідження, погіршення стану пацієнта, посилення симптомів, алергічна реакція, хірургічне втручання, реанімаційні заходи і т.д. Отже, у фокусі уваги перебувають декілька основних форм нарративу: історія хвороби ("anamnesis": лікар фіксує інформацію, що стосується хвороби пацієнта); опис клінічного випадку ("case study" – виклад лікаря: нарративи про проведене лікування та його результати, нарративи про обстеження тощо); опис пацієнтом власного досвіду, пов'язаного із захворюванням ("patient's pathography", що може охоплювати нарративи про початок захворювання, нарративи про інциденти, нарративи про причини звернення до лікаря, нарративи про спосіб життя, нарративи про перенесені захворювання тощо). У межах англomовного медичного дискурсу, перспективними напрямками є дослідження специфіки і компетенції нарративу [22], ієрархії нарративних рівнів [24], особливостей функціонування нарративних інстанцій [23].

Наратив пацієнта оптимізує комунікативну ситуацію: лікар визначає, як, чому і яким чином людина захворіла, а відтак, обирає відповідні стратегії і тактики лікування. Варто зазначити, що у сучасній філософії поняття «нарратив» тісно пов'язане з поняттям «ідентичність». Згідно з концепцією П. Рікера, наративна ідентичність виступає у ролі посередника між діалектичними полюсами ідентичності як тотожності (лат. "idem") та ідентичності як самості (лат. "ipse") [15]. Поняття «нарративна медицина» ("narrative based medicine") було введено в обіг Т. Грінгалл і Б. Гурвіцом (1999), на думку яких, «нарративи про хворобу формують методологічний базис, що уможливує досягнення повного спектру проблем пацієнта, а також сприяє розробці нових діагностичних і терапевтичних можливостей; нарративи – це метод обговорення екзистенційних проблем: біль, сумніви, надія, горе і сором – тем, які супроводжують або ж викликають захворювання» [20, 50]. Водночас актуалізується поняття нарративної компетентності лікаря, що передбачає «здатність визнавати, сприймати, інтерпретувати і впливати на нарратив іншої людини» [15, 69].

Наратив передбачає співучасть та співтворчість оповідача і слухача, різні точки зору яких скеровують плин розповіді. Як зазначає Ж.-Ф. Ліотар: «Мовні акти <...> здійснюються не тільки тим, хто говорить, але й тим, до кого звернене мовлення» [11, 58]. У зв'язку з цим, ми розглядаємо медичний нарратив як взаємодію категорій наратора і нарататора. Надавець

викладу – наратор, – це адресант комунікації, голос нарративного дискурсу. У свою чергу, наратор – це реципієнт, якого наратор залучає до співучасті та співтворчості. Принагідно зазначимо, що медичний нарратив до цього часу розглядався дослідниками [15; 20] винятково з позицій оповіді пацієнта (“patient’s pathography”). Натомість, ми вважаємо за необхідне не обмежуватися наративами пацієнта і приділяємо належну увагу наративному «голосу» лікаря в англomовному медичному дискурсі. Так, для наративу “pathography” характерна комунікативна ситуація «пацієнт (наратор)» – «лікар (наратор)»; для наративів “case study”, “concilium”/“conference”: «лікар (наратор)» – «лікар (наратор)»; для наративів “informed consent for participation in clinical trial”/“participant information sheet”: «лікар (наратор)» – «пацієнт (наратор)» і т.д.

Одним із напрямів дослідження лінгвокогнітивного потенціалу англomовного медичного наративу є вивчення концептуальних метафор та способів їх вербального втілення, наприклад, у наративах лікарів і пацієнтів у межах медичного дискурсу з проблем імунології та алергології [3; 5]. Комунікативно-прагматична специфіка медичного наративу увиразнюється крізь призму досліджень дискурсивних стратегій [13; 14], таких як

персуазивність у науково-публіцистичних документах, присвячених проблемі евтаназії [4]. Не менш важливим є добір лінгвостилістичних засобів з метою досягнення конкретних комунікативних інтенцій в описах клінічних випадків [25].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Медичний нарратив як дискурс про послідовність подій становить собою стенографію переживань пацієнта і водночас алгоритм дій лікаря, що зумовлює перспективність його дослідження з позицій сучасних наратологічних, когнітивних та комунікативних досліджень. Медичний наратив – це спроба самоідентифікації і самопрезентації особистості, спосіб, за допомогою якого «Я» індивідуалізується, який сплітає різноманітні, розкидані у часі і просторі події в єдину послідовну історію, а відтак уможливує формування атмосфери взаєморозуміння та співпраці, тим самим забезпечуючи ефективну діагностику і успішне лікування. Подальші наукові пошуки вбачаємо у дослідженні лінгвокогнітивної та комунікативно-прагматичної специфіки англomовного медичного наративу з використанням методів лінгвокогнітивного аналізу, прийомів фреймового моделювання та концептуального блендингу, методу актомовленневого аналізу, теорії концептуальної метафори.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артёмова Т. В. Нарратив как компонент риторической стратегии обвинительных речей А.Ф. Кони: дис... канд. филол. наук: 10.02.01. Кемерово, 2008. 232 с.
2. Арутюнова Н. Д. Дискурс. Лингвистический энциклопедический словарь/гл. ред. В. Н. Ярцева. М.: Сов. Энциклопедия, 1990. С. 136–137.
3. Бережанская Ю. Метафорическая концептуализация понятия «аллерген» в англоязычном медицинском дискурсе. В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии. Сборник статей по материалам XXXVI международной научно-практической конференции. Новосибирск, 2014. №5 (36). С. 34–38.
4. Бережанська Ю. В. Лінгвостилістичні особливості персуазивного медичного дискурсу, присвяченого проблемі евтаназії. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія Філологічна: збірник наукових праць. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. Вип. 44. С. 39–41
5. Бережанська Ю. В. Концептуальна метафора в англomовному медичному дискурсі. Науковий вісник Криворізького національного університету: зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2013. Вип. 9. С. 479–484.
6. Бистров Я. В. Біографічний нарратив у лінгвокогнітивному вимірі (на матеріалі англomовної прози ХХ – початку ХХІ століть): автореф. дис ... док. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2017. 36 с.
7. Бозрикова С. А. Рекламные нарративы на телевидении: Какие истории убеждают лучше. Международный научный журнал «Инновационная наука». 2016. №7-8. С. 66–67.
8. Греймас А.-Ж. Семиотика. Объяснительный словарь. Семиотика. М.: Радуга, 1983. С. 483–551.
9. Каверина О. Н. Особенности нарративного журналистского дискурса. Иностранные языки. Герценовские чтения: мат-лы Всероссийской межвузовской науч. конф. (23-24 апреля 2012 г.). СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2012. С. 37-39.
10. Кириллов А. Г. Политический нарратив: структура и прагматика (на материале современной англоязычной прессы): автореф. дисс. ... к. филол. н. Самара, 2007. 23 с.
11. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / пер. с фр. Н. А. Шматко. М.: Алетейя, 1998. 160 с.
12. Лисанець Ю. Історія хвороби як об’єкт наратологічного аналізу. Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів: матеріали міжнародної науково-практичної конференції: м. Львів, 26-27 вересня 2014 р. Львів: ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2014. С. 97–99.
13. Лисанець Ю. Комунікативні стратегії англomовного дискурсу з проблем алергології. Мовні дисципліни в контексті розвитку сучасної вищої школи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (13-14 листопада 2014 р.). Харків: «Тім Пабліш Груп», 2014. С. 180–185.
14. Лисанець Ю. Когнітивно-комунікативний потенціал еліптичних конструкцій в англomовному медичному дискурсі. Філософія мови та нові тенденції в перекладознавстві й лінгвістиці: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (06-07 квітня 2017 р.). Київ, 2017. С. 221–224.

15. Мещерякова Т. В. Медицинский нарратив в биоэтике как критерий учета индивидуальности пациента. Вестник Томского государственного педагогического университета. 2010. №5 (95). – С. 66–71.
16. Папуша І. Що таке наратологія? (огляд концепцій). *Studia methodologica*. Тернопіль: ТДПУ, 2005. Вип 16. С. 29–46.
17. Тараканова Е. Н. Социальный миф, дискурс и нарратив в современной культуре. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. вопросы теории и практики. 2016. 11-2 (73). С. 176–179.
18. Татару Л. В. Нарратив и культурный контекст. М.: URSS, 2011. 288 с.
19. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса: дисс. ... д. филол. н. Волгоград, 2000. 431 с.
20. Greenhalgh T., Hurwitz B. Narrative Based Medicine: Why Study Narrative? *BMJ*. 1999. 318(7175). P. 48–50.
21. Hardy B. Towards a Poetics of Fiction: An Approach Through Narrative. *Novel*. 1968. 2. P. 5–14.
22. Lysanets Yu. Narrative Unreliability in Doctor-Patient Communication. Актуальні питання та проблеми розвитку сучасної мови та літератури: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 10-11 жовтня 2014 р. Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2014. С. 97–99.
23. Lysanets Yu. Patient's Unreliable Narration in the Modern Cinematic Discourse. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія Філологічна: збірник наукових праць. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. Вип. 52. С. 11–13.
24. Lysanets Yu. Narrative Strategies in Web Documentaries. *Science and Education. A New Dimension: Philology*. Budapest, 2016. Vol. III (19). Issue 84. P. 24–26.
25. Lysanets Yu., Morokhovets H., Bieliaieva O. Stylistic Features of Case Reports as a Genre of Medical Discourse. *Journal of Medical Case Reports*. 2017. Vol. 11. No. 83: <https://jmedicalcasereports.biomedcentral.com/articles/10.1186/s13256-017-1247-x>

УДК [811.133.1+811.161.2]’373.611(045)

ОСОБЛИВОСТІ СУФІКСАЛЬНОГО ТЕРМІНОТВОРЕННЯ У КІНЕМАТОГРАФІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Лоскутова Н. М.

Маріупольський державний університет

Статтю присвячено аналізу суфіксального способу творення термінів у кінематографічній терміносистемі французької та української мов. З’ясовано специфіку суфіксації у досліджуваних мовах. Класифіковано суфікси зіставляваних мов за їхньою лексико-граматичною функцією. Виявлено найбільш продуктивні моделі суфіксації та найпродуктивніші суфікси в обох мовах.

Ключові слова: номінація, суфіксація, термін, кінематографічна терміносистема.

Лоскутова Н. Н. Особенности суффиксального терминообразования в кинематографической терминотехнике французского и украинского языков. Статья посвящена анализу суффиксального способа образования терминов в кинематографической терминотехнике французского и украинского языков. Выяснена специфика суффиксации в исследуемых языках. Классифицированы суффиксы с точки зрения их лексико-грамматической функции. Выявлены наиболее продуктивные модели суффиксации и суффиксы в двух языках.

Ключевые слова: номинация, суффиксация, термин, кинематографическая терминотехника.

Loskutova N. M. Features of Suffixal Derivatives in French and Ukrainian cinematographic terminological system. The article deals with the analysis of the suffixal way of termformation in French and Ukrainian cinematographic terminological system. The specificity of suffixation in the studied languages is determined. It is found out that suffixation of the terms is characterized by high degree of productivity and defines as an active derivative way of cinematographic terms. The suffix acts as an expression of the word-forming meaning of the word replacing the predicate or argument, and allows to specify the lexical meaning of the term. In relation to the origin, the French suffixes are divided in to folk and bookish words, and Ukrainian – in to the national and borrowed which can be combined with specific and borrowed wordstem. It is understood that the number of folk and bookish suffixes are the same in French. The Common-Slavic suffixes predominate in Ukrainian cinematographic terminological system. According to the lexical-grammatical function, the suffixes of French and Ukrainian are divided into suffixes by means of which the nouns, adjectives, verbs and adverbs are formed. The common in both languages is that the largest number of derivatives are nouns, and the smallest are adverbs. Concerning the productivity of derivatives, the French verbs take the first place in comparison to the Ukrainian where the formation of derivative adjectives is more widespread. The nouns denoting abstract notions, actions, features, processes, states are mostly formed by means of suffixation. The folk international suffixes -eur / -euse- and -age are the most peculiar in French cinematographic terminology, but in Ukrainian they are national suffixes -нн- and -іть.

Key words: nomination, suffixation, term, cinematographic terminological system.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Термінознавство є доволі молодою сферою знання порівняно з іншими галузями лінгвістики. Воно ставить за мету дослідження спеціальної лексики (термінології) з різних позицій: походження цієї лексики, її творення, функціонування, упорядкування і т.д. Враховуючи те, що творення термінів – це неперервний процес (це обумовлено постійним рухом вперед майже усіх галузей людського знання), особливого значення набуває питання номінації нових термінологічних одиниць (далі ТО). Для того, щоб створити термін, який відповідав би основним вимогам, які до нього висувуються (моносемність, власномовність, системність, стислість, лінгвістична правильність і т.д.), слід

вдаватися до найоптимальніших способів номінації, до використання найбільш продуктивних дериваційних моделей та найуживаніших афіксів, тощо. Багато українських та зарубіжних лінгвістів присвятили свої праці дослідженню способів термінотворення у певній галузі науки. Так, Н. В. Горохова розглядала звуження значення як вид семантичного словотворення у термінології трубопровідного транспорту [4]; К. Л. Жукова досліджувала специфіку аббревіації у діловій термінології [5]; робота І. О. Холодій присвячена вивченню транстермінологізації як способу утворення англійських соціологічних термінів [10]; Ж. Буркен аналізував особливості суфіксальної та префіксальної деривації у термінології [14]; П. Жано з’ясовував специфіку запозичення як способу збагачення термінології тероризму [16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Втім, в лінгвістиці все ще бракує робіт, які б вичерпно висвітили всі проблеми номінації. До

того ж, не всі терміносистеми, які існують у мові, дістали детального вивчення. Однією з них є терміносистема кінематографії. Огляд останніх досліджень показав, що ця терміносистема розглядалася з погляду походження кінематографічної лексики [15]; визначення принципів систематизації лексики кіномистецтва [6]; розробки експериментальної методики, що дозволяє аналізувати мову кінематографа [13]; кількісно-якісних змін в лексиці тематичної групи «Кінематографія» наприкінці ХХ – початку ХХІ століть [9] і т.д. Проте, у кінематографічній терміносистемі на сьогодні майже не дослідженими залишаються особливості номінації, особливо у зіставному аспекті, у таких неспоріднених мовах як французька та українська. Саме це, на нашу думку, і обумовлює **актуальність** нашої наукової розвідки.

Метою статті є аналіз суфіксального способу творення кінематографічних термінів (далі КТ) як одного з найпродуктивніших способів морфологічної номінації у кінематографічній терміносистемі французької мови (далі КТФМ) та у кінематографічній терміносистемі української мови (далі КТУМ).

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: з'ясувати специфіку суфіксації у французькій та українській мовах; класифікувати суфікси досліджуваних мов за їхньою лексико-граматичною функцією; виявити найбільш продуктивні моделі суфіксації та найпродуктивніші суфікси в обох мовах; виявити спільні та відмінні риси суфіксального способу термінотворення у КТФМ та КТУМ.

Об'єктом дослідження є способи номінації у КТФМ та КТУМ, **предметом** – особливості суфіксального способу творення КТ у досліджуваних мовах.

Матеріалом наукової розвідки слугували 1477 КТ у КТФМ та 1522 КТ у КТУМ, утворені внутрішньомовними словотвірними способами. Ці терміни було дібрано методом суцільної вибірки з державних стандартів, законів Міністерства культури і комунікацій Франції та Міністерства культури і мистецтв України, спеціалізованих друкованих видань французькою та українською мовами; лексикографічних та термінографічних джерел.

Виклад основного матеріалу дослідження. Морфологічна номінація є одним із традиційних способів термінотворення: вона полягає у творенні похідних термінів від простих ТО шляхом додавання до них афіксальних морфем. Шляхом морфологічної номінації у КТФМ було утворено 308 КТ, а у КТУМ – 299 КТ (відповідно – 20,9 % та 19,6 % КТ від загальної кількості монолексемних ТО, утворених шляхом використання внутрішньомовних словотвірних способів). Цей спосіб термінотворення охоплює суфіксацію, префіксацію, парасинтез та конверсію. З поміж них найбільшою продуктивністю в обох мовах вирізняється суфіксація: 186 КТ у КТФМ та 222 КТ у КТУМ.

Творення нових ТО шляхом суфіксації передбачає приєднання суфікса до твірної основи. Суфікс виступає виразником словотвірного значення слова, заміщаючи предикат або аргумент. При цьому він має найвищий ступінь абстракції серед усіх дериваційних морфем [2, 5]. Ш. Баллі називає суфіксальні утворення «синтагмами з регресивною послідовністю», оскільки суфікс може позначати як загальне, так і категорійне поняття [1, 265]. Він звертає увагу на велику зв'язність суфіксальних утворень порівняно з префіксальними і констатує продуктивність суфіксації [1, 266].

Як словотвірна морфема суфікс специфікує і конкретизує лексичне значення і виконує такі функції:

1) класифікаційну лексико-граматичну функцію: приєднуючись до твірної основи, суфікс може змінювати її граматичну категорію, переводячи дериват в розряд субстантивів, ад'єктивів, дієслів та прислівників [7, 14; 8, 79]. Дана функція є основною для суфіксів.

2) класифікаційну функцію групування слів за семантичною ознакою [2, 7; 12, 24]. У семантичному відношенні суфікси використовуються для утворення дериватів зі значенням дії, агента дії, знаряддя дії, результату дії, якості і т.д.

3) предикативну функцію: суфікс висловлює відповідні відносини між твірною основою і дериватом [8, 79; 12, 25].

Як і кожна терміносистема певної сфери людського знання, кінематографічна терміносистема досліджуваних мов має певний набір суфіксальних словотвірних формантів. У французькій мові було використано 19 суфіксів для творення КТ, а в українській – 21 одиницю.

З точки зору походження суфікси в КТФМ можна розділити на народні (10 суфіксів) і книжні (9 суфіксів). Народними суфіксами вважаються ті, які потрапили до французької мови з народної латини. Наприклад, до народних суфіксів відносять *-er, -ie, -able, -euse, -ier (cadrer, cinéphonie(f), colleuse(f), oscarisable, ensemblier(m))*. Книжними суфіксами вважаються ті, які були запозичені з класичної латини. Так, суфікси *-iser, -aire, -ique, -iste, (a)tion* є книжними (*cinémathécaire (m), cinégraphique, intervalliste (m), perforation (f), oscariser*). Обидва типи суфіксів успадковано з латини і в ряді випадків вони виражені двома дублетами: *-(a)teur / -eur, -(a)trice / -euse, -aire / -ier*.

Українськомовні суфікси традиційно поділяються на питомі і запозичені, з явним переважанням спільнослов'янських суфіксів (16 і 5 відповідно), наприклад суфікси *-ник, -ач, -ськ-, -ість, -ува-* є питомими (*переозвучувати, контурник, гостросюжетність, вестернівський*), а форманти *-іст, -(із)атор* є запозиченими інтернаціональними суфіксами (*документаліст, екранізатор*).

За лексико-граматичною функцією суфікси КТФМ і КТУМ можна розділити на суфікси, за

допомогою яких утворено іменники, прикметники, дієслова і прислівники (див. табл. 1).

Найбільшу кількість дериватів у КТФМ утворюють іменники – 72,6 % (див. табл. 1). Переважання похідних іменників пояснюється тим, що саме термін-субстантив здатний передати всі необхідні відтінки поняття і служити для номінації широкого спектру явищ дійсності: абстрактного, конкретного, процесів, явищ, об'єктів, суб'єктів, адресатів, інструментів і т.д. Превалювання дериватів-субстантивів обумовлено також легкістю їх утворення від інших основ іменників, дієслів або прикметників [3, 76].

У французькій мові іменники утворюються від субстантивних, ад'єктивних та дієслівних основ (див. табл. 2), і з цією метою використовуються суфікси *-ité, -(ari)at, -ette, (a)teur / -(a)trice, -eur / -euse, -isme, -ier / -ière, -age, -iste, -(e)ment, -ure, -(a)tion, -ie*: *documentariste (m), divisme (m), scriptrice (f), colorisation (f), doubleur (m), colleuse (f), tournage (m)*.

Найбільшою продуктивністю відзначається суфікс *-eur / -euse*, за допомогою якого одержано 24,2 % КТ: *cadrer* → *cadreur (m)*, *bruiter* → *bruiteur (m)*, *dérusher* → *dérusheuse (f)*, *développeur* → *développeuse (f)*.

Друге місце за кількістю утворених шляхом суфіксації КТ в КТФМ посідають дієслівні деривати – 13,4 % (див. табл. 1), які формуються за моделями *S + suf → V* та *Adj + suf → V* (див. табл. 2). У якості твірної морфемі використовується єдиний суфікс *-(is)er*, який загалом посідає третє за продуктивністю місце серед усіх французьких суфіксів (13,4 %): *césar(m)* → *césariser*, *film* → *filmer*, *scénario* → *scénariser*, *star* → *stariser*, *vision* → *visionner*.

На третьому за продуктивністю місці в КТФМ знаходяться похідні прикметники (12,4 %) (див. табл. 1), які творяться за моделлю *S + suf → Adj* (див. табл. 2) за допомогою суфіксів *-aire, -eux, -ien, -ible / -able, -ique*: *documentaire, glamooureux, hollywoodien, projetable, métafilmique*.

Найпродуктивнішим ад'єктивним суфіксом в КТФМ виявився суфікс *-ique* (7,5 %), який приєднується до книжних і запозичених основ іменників: *cinéastique, panoramique, cinéphilique*. Цей суфікс є інтернаціональним і виражає значення різного відношення до предмету [11, 62]. Так, він може виражати якість (*anatomorphotique*), зв'язок з предметом (*diégétique, filmique*), належність до наукової галузі (*filmographique, cinématographique*).

Прислівники, утворені від прикметників за моделлю *Adj + suf → Adv* (див. табл. 2) за допомогою суфікса *-(e)ment*, налічують поодинокі приклади (1,6 %) (див. табл. 1): *cinématographiquement, filmiquement*.

В українській мові, як і у французькій, найбільшу кількість суфіксальних дериватів становлять іменники (49,5 %) (див. табл. 1), які також утворюються від субстантивних, ад'єктивних

та дієслівних основ за допомогою суфіксів *-nn-, -ник, -ар, -(из)ація / -(із)ація, -(із)атор, -ств-, -ер, -к-(а), -ість, -ія, -ист / -іст, -ач*: *кашетування, фільмотекар, цифрування, порноакторка, кінофікатор*.

Найбільш продуктивним для творення віддієслівних іменників в українській мові виступає суфікс *-nn-* з його варіантами *-ann- / -enn-* – 21,6 % КТ: *підшарувати* → *підшарування, контратип* → *контратипування, перепроявити* → *перепроявлення, міксувати* → *міксування*.

Творення прикметників посідає друге місце за продуктивністю (пор.: 39,2 % в КТУМ і 12,4 % в КТФМ) (див. табл. 1). Як і в КТФМ, українськомовні прикметники творяться за моделлю *S + suf → Adj* (див. табл. 2), за допомогою суфіксів *-(ов)ан-, -(ю)ч-, -ов-, -альн-, -ськ-, -ичн- / -ічн-, -н-*: *мультиплікаторний, знімальний, кінознавчий, кіноплівковий, екранний, метражний, обтюракторний*.

Найбільш продуктивним у КТУМ є питомий суфікс *-н-* (21,2 %), який загалом посідає друге за продуктивністю місце серед усіх українських суфіксів. Він приєднується до іменних основ та виражає ставлення до різних предметів, явищ за їхніми ознаками і властивостями [143, с. 141]: *варіоекранний, кашетований, неореалістичний, павільйонний, поліекранний, серіальний*. Суфікс *-н-* може утворювати похідні від простих іменників (*дубляжний*) і від композитних утворень (*фільмостатний*), а також поєднуватися як з запозиченими (*макетний*), так і з національними основами (*звукозаписний*).

Дієслівні деривати посідають у КТУМ третє місце (10,4 %) (див. табл. 1) за кількістю КТ, утворених шляхом суфіксації. На відміну від французької мови, українські дієслівні деривати утворюються виключно за моделлю *S + suf → V* (див. табл. 2) за допомогою суфікса *-ува-* (10,4 %), який знаходиться на третьому місці за продуктивністю: *мікрофільм* → *мікрофільмувати, субтитр* → *субтитрувати, продюсер* → *продюсувати*.

Творення прислівників в українській мові, як і у французькій, невідзначається продуктивністю (0,9 %) (див. табл. 1). Українські прислівники також утворюються від ад'єктивних основ за допомогою суфікса *-о* (0,9 %): *кінематографічно, сюжетно*.

Отже, спільним в обох мовах є те, що найбільшу кількість дериватів складають іменники, а найменшу – прислівники. Але, якщо у французькій мові друге за продуктивністю місце посідають дієслова, то в українській мові більш поширене творення похідних прикметників.

Враховуючи те, що в обох мовах найбільшу кількість КТ, утворених шляхом суфіксації, налічують іменники, вважаємо за потрібне детальніше розглянути особливості їх творення та дослідити словотвірні значення суфіксальних формантів.

Як уже було зазначено, мотивуючими основами при творенні іменників в обох мовах виступають

дієслово, іменник, та прикметник (див. табл. 2). Найбільшу кількість похідних іменників у КТФМ було утворено від дієслівних основ – 38,2 % (див. табл. 2). Похідні іменники утворюються від дієслів за моделлю V + suf → S за допомогою суфіксів **-eur / -euse, -(a)teur / -(a)trice, -age, -ure, -(e)ment, -(a)tion**: *bourrer + -age → bourrage (m), filmer + -eur → filmeur (m), sonoriser + -ation → sonorisation (f)*.

Іменники, утворені від субстантивних основ за моделлю S + suf → S, майже вдвічі поступаються кількості віддієслівним дериватам – 31,7 % (див. табл. 2). Для творення відсубстантивних іменників були використані суфікси **-(a)teur / -(a)trice, -ette, -(ari)at, -eur / -euse, -ier / -ière, -aire, -isme, -ie, -iste, -age, -(a)tion**, наприклад: *flash + -age → flashage (m), vedette + -(ari)at → vedettariat (f), groupe + -iste → groupiste (m)*.

Творення іменників від ад'єктивних основ є непродуктивним – 2,7 % (див. табл. 2). Відад'єктивні іменники утворюються за допомогою суфіксів **-eur / -euse, -isme, -ité**: *hard + -euse → hardeuse (m), synchrone + -isme → synchronisme (m), exclusif + -ité → exclusivité (f)*.

Найпродуктивнішим суфіксом для творення похідних КТ виявився суфікс **-eur / -euse** (24,2 %). Цей суфікс має два словотвірних значення.

По-перше, він використовується на позначення назв осіб за їх діяльністю та іншими ознаками. Це значення є первинним у цього суфікса: він характеризує живих суб'єктів дії за їх відношенням до виду діяльності, якою вони займаються [12, 42]. У цьому випадку він може приєднуватися як до іменних, так і до дієслівних мотивуючих основ (30 КТ з 45): *steadicam → steadicameur (m), steadicameuse (f); sous-titrer → sous-titreur(m), sous-titreuse (f)*.

Друге словотвірне значення суфікса **-eur / -euse** – позначення предметів, знарядь, інструментів, наприклад: *dérouleur (m), enregistreur (m), titreuse (f)*. Поява цього значення зумовлена науково-технічним прогресом: дії, що спочатку здійснювалися лише людиною, згодом стали виконуватися механізмами і пристроями. У зв'язку з цим суфікс **-eur / -euse** став позначати агента дії, незалежно від того, хто виконує дію: істота чи неістота. За отриманими даними суфікс **-eur / -euse** у цьому значенні характеризується дериваційною активністю: 15 КТ з 45 позначають прилади або механізми. Так, КТ *synchroniseuse (f)*, утворений від дієслова *synchroniser* «синхронізувати» за допомогою суфікса **-euse**, використовується на позначення пристрою, який синхронізує звук та зображення під час виготовлення кінофільму.

Таблиця 1

Розподіл суфіксальних утворень у кінематографічній термінології досліджуваних мов за частинами мови

№	Частиномовний склад суфіксальних похідних КТ	Мова дослідження	
		Французька мова	Українська мова
1.	Іменник	72,6 % (135 КТ)	49,5 % (110 КТ)
2.	Дієслово	13,4 % (25 КТ)	10,4 % (23 КТ)
3.	Прикметник	12,4 % (23 КТ)	39,2 % (87 КТ)
4.	Прислівник	1,6 % (3 КТ)	0,9 % (2 КТ)
Всього:		100 % (186 КТ)	100 % (222 КТ)

Таблиця 2

Транспозиція кінематографічних термінів до інших частин мови шляхом суфіксації у французькій та українській мовах

№	Твірна основа	Словотвірна модель	Похідна КТ	Мова дослідження	
				Французька мова	Українська мова
1.	V	+ suf →	S	38,2 % (71 КТ)	22,5 % (50 КТ)
2.	S	+ suf →	S	31,7 % (59 КТ)	14,9 % (33 КТ)
3.	S	+ suf →	Adj	12,4 % (23 КТ)	39,2 % (87 КТ)
4.	S	+ suf →	V	11,3 % (21 КТ)	10,3 % (23 КТ)
5.	Adj	+ suf →	S	2,7 % (5 КТ)	12,2 % (27 КТ)
6.	Adj	+ suf →	V	2,1 % (4 КТ)	-
7.	Adj	+ suf →	Adv	1,6 % (3 КТ)	0,9 % (2 КТ)
Всього:				100 % (186 КТ)	100 % (222 КТ)

Друге за продуктивністю місце в КТФМ посідає суфікс **-age** (14,5 %). Це народний французький суфікс з словотвірним значенням «дія і / або її результат». Суфікс **-age** зазвичай передає значення конкретного процесу (частіше штучного), він приєднується до дієслівних та іменних основ і позначає операції, технологічні процеси або фази кінематографічного виробництва: *filmage (m)*, *matricage (m)*, *piétage (m)*, *trucage (m)*, *ventousage (m)*.

Слід зазначити, що в КТФМ трапляються випадки вживання конкуруючого суфіксу **-(e)ment**, за допомогою якого утворено незначну кількість похідних КТ (3,2 %). Цей суфікс також має словотвірне значення «дія і / або її результат», але частіше він позначає абстрактний процес або результат дії і приєднується лише до дієслівних основ: *défiler* → *défilement (m)*, *noircir* → *noircissement (m)*.

У деяких випадках за допомогою суфіксів **-age** та **-(e)ment** створюються паралельно рівнозначні однокореневі утворення. Такими, наприклад, є терміни *visionnement (m)* і *visionnage (m)*, які позначають перегляд фільму і походять від терміна *visionner* «переглядати фільм». Дані терміни функціонують у КТФМ паралельно з однаковим значенням. У зв'язку з цим спостерігається тенденція до усунення подібних словотвірних варіантів.

На третьому місці за продуктивністю утворених іменних дериватів знаходиться суфікс **-(a)tion** (8,6 %). Цей суфікс належить до книжних суфіксів і дозволяє створювати віддієслівні і відсубстантивні абстрактні КТ зі значенням дії, її результату, процесу чи стану: *vedette (f)* → *vedettisation (f)*, *programme (m)* → *programmation (f)*, *insonoriser* → *insonorisation (f)*, *réaliser* → *réalisation (f)*. З плином часу цей суфікс став інтернаціональним.

В українській мові, як і у французькій, найбільшу кількість іменників-дериватів утворено від дієслівних мотивуючих основ (22,5 %) (див. табл. 2) за моделлю $V + \text{suf} \rightarrow S$, використовуючи суфікси **-(из)ація / -(із)ація, -(із)атор, -ач, -к-(а), -нн-**: *кінофікувати* → *кінофікація*, *кадрувати* → *кадрування*, *затінювати* → *затінювач*. Використання дієслівних основ у якості твірних для іменників акцентує у похідних сему дії або активного виконавця дії.

Субстантивні мотивуючі основи, що утворюють похідні за моделлю $S + \text{suf} \rightarrow S$, поступаються продуктивністю дієслівним твірним основам (пор.: 22,5 % віддієслівних та 14,9 % відсубстантивних іменників) і, як і в КТФМ, посідають друге місце (див. табл. 2). Ці похідні утворюються за допомогою суфіксів **-ник, -нн-, -ств-**,

-ар, -ер, -к-(а), -ія, -(из)ація / -(із)ація, -ист /-іст: *кінопрокат* → *кінопрокатник*, *фільм* → *фільмування*, *кіноаматор* → *кіноаматорство*, *кіноартист* → *кіноартистка*, *відеотека* → *відеотекар*.

Як і у французькій мові, творення відад'єктивних іменників є не надто продуктивним (12,2 %) (див. табл. 2). Ці іменники утворено за моделлю $\text{Adj} + \text{suf} \rightarrow S$, за допомогою суфікса **-ість**: *несюжетний* → *несюжетність*, *двосерійний* → *двосерійність*, *асинхронний* → *асинхронність*.

В українській мові найбільш продуктивними іменними суфіксами виявились **-нн-** та **-ість**. За допомогою суфікса **-нн-** з його варіантами **-анн-, -енн-** одержано 21,6 % КТ. Цей суфікс використовується для творення субстантивних найменувань опредметнених дій, станів, процесів від дієслівних основ [106, 151; 143, 135; 199, 163]. Особливість суфікса **-анн-** у тому, що він може приєднуватися як до власне мовних, так і до запозичених дієслівних основ:

– власне мовні основи: *перезаписання*, *знімання*, *звукозаписування*;

– запозичені основи: *дублювання*, *екранізування*, *субтитрування*.

Суфікс **-енн-** приєднується лише до питомих основ: *недопроявлення*, *озвучення*, *просвітлення*, тому кількість похідних невелика (6 ТО з 48 КТ).

З суфіксом **-ість** утворено 12,6 %. Він позначає опредметнену якість, властивість або абстраговану ознаку і бере участь у будові відад'єктивних субстантивів: *широкоекранність*, *трисерійність*, *кінематографічність*, *кіногенічність*. Мовознавці зазначають домінуючу позицію суфікса **-ість** при творенні відад'єктивних субстантивів в українській мові взагалі [11, 118].

Отже, суфіксальне термінотворення відзначається високим ступенем продуктивності і виступає активним засобом створення нових КТ. Використання суфіксів дозволяє конкретизувати лексичне значення терміна. В КТФМ і КТУМ широко використовуються як національні, так і запозичені суфікси, які можуть поєднуватися з питомими і запозиченими основами. Найбільш активно за допомогою суфіксації утворюються іменники на позначення абстрактних понять, дій, ознак, процесів, станів. В КТФМ найбільша продуктивність притаманна народним інтернаціональним суфіксам **-eur / -euse** і **-age**, а в КТУМ – національним суфіксам **-нн-** та **-ість**.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Перспективу подальших досліджень вбачаємо узіставному аналізі інших способів номінації у кінематографічній терміносистемі французької та української мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва, 1955. 416 с.
2. Безпояско О. К., Городенська К. Г. Морфеміка української мови. Київ, 1987. 230 с.
3. Борисенко О. А. О языковой интерференции (на материале терминологии международного права английского

и украинского языков). Вісник Донецького національного університету. Серія Б. Гуманітарні науки. 2002. № 1. С. 74–79.

4. Горохова Н. В. Сужение значения как вид семантического словообразования в терминологии трубопроводного транспорта. Вестник Ленинградского государственного университета имени А. С. Пушкина. 2014. Вып. 3. Т. 1. С. 121–126.

5. Жукова Л. К., Тришина И. С. О специфике аббревиации в деловой терминологии. Нова філологія : збірник наукових праць. Запоріжжя, 2009. № 34. С. 184–189.

6. Ісаєнко О. В. Наукова рецепція термінопонять кіноіндустрії в українській кіно лексикографії. Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць ХнПУ імені Г. С. Сковороди. 2015. Вип. 4. С. 145–149.

7. Катагощина Н. А. Как образуются слова во французском языке. Москва, 2010. 108 с.

8. Нікуліна І. М. Субконтинуум інформатики й обчислювальної техніки у французькій, українській та російській мовах : дис. ... канд. філол. наук :10.02.17. Донецьк, 2003. 204 с.

9. Радченко И. А. Количественно-качественные изменения в лексике тематической сферы «Искусство» в русском языке на рубеже XX–XXI веков : по материалам словарей и газетной публицистики : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Воронеж, 2002. 232 с.

10. Холодїй І. О. Транстермінологізація як спосіб утворення англійських соціологічних термінів. Наукові праці Кам'янець-Подільського університету імені Івана Огієнка. Серія : Філологічні науки. Кам'янець-Подільський, 2011. Вип. 26. С. 347–350.

11. Цыбова И. А. Словообразование в современном французском языке: учебное пособие. Москва, 2008. 128 с.

12. Штейнберг Н. М. Аффиксальное словообразование во французском языке. Суффиксация и префиксация. Ленинград, 1976. 203 с.

13. Aubry J.-M. Initiation au langage du cinéma. Montréal, 1960. 54 p.

14. Bourquin J. La terminologie et lexicque construit (dérivation suffixal et préfixation). Langue française. 1980. № 47. PP. 33–47.

15. Giraud J. Lelexique français du cinéma : des origines à 1930. Paris, 1958. 264 p.

16. Janot P. Les formations par préfixation intensive grecque et latine dans les vocabulaires politiques français et italien d'aujourd'hui. Trieste, 2004. 178 p.

УДК 81'246.2(477)

БІЛІНГВІЗМ В УКРАЇНІ, ЙОГО СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ

Лотфі Гаруді Г. С.

Національний університет «Львівська політехніка»

У статті розглядаються особливості двомовної ситуації в Україні. Дослідження довело, що питання двомовності стає все більш значущим в сучасному суспільно-політичному житті країни. Була спроба передбачити наслідки масової двомовності та її загрози українському суспільству. Вказані основні наслідки двомовності в різних сферах суспільства. Розглядаючи відносність практичного використання двомовності в парадигматичному аспекті, дослідження допомагає точно вирішити це гостре питання. Необхідність розгляду введення двомовності як концепції, яка диверсифікує людський розум і веде людство до перспективних напрямків вдосконалення не тільки розмовної мови, але й раціонального мислення зокрема.

Ключові слова: українське суспільство, двомовність, сфери суспільства, дослідження, гострі питання, суспільство.

Лотфи Гаруди Г. С. Билингвизм в Украине, его социолингвистические и правовые предпосылки. В статье рассматривается особое двуязычное положение в Украине. Исследование показало, что вопрос двуязычия становится все более значимым, в современной общественно-политической ситуации в стране. Была попытка предсказать последствия массового двуязычия и его угрозы украинскому обществу. Указаны основные последствия двуязычия в различных сферах жизни. Рассматривая относительность практического использования двуязычия в парадигматическом аспекте, исследование поможет точно изучить этот острый вопрос. Необходимость рассмотрения введения двуязычия как концепции, диверсифицирует человеческий разум и ведет человечество к перспективным направлениям совершенствования не только в разговорной среде, но и рационального мышления людей в частности.

Ключевые слова: украинское общество, двуязычие, сферы общества, исследования, острые вопросы, общество.

Lotfi Ghahrodi H. S. Bilingualism in Ukraine, its sociolinguistic and legal state. A particular bilingual situation in Ukraine is viewed in this article. The research has proved that the issue of bilingualism is becoming more and more significant, in the present -day social and political situation of the country. The attempt has been made to predict the consequences of mass bilingualism and its threats to Ukrainian society. The major impacts of bilingualism in different spheres of society, are specified. Considering the relativity of practical usage of the bilingualism in paradigmatic aspect, the research will help us to accurately specify this burning question. The necessity to treat the introducing of bilingualism as a concept which diversifies human's mind and leads the humanity towards the perspective directions of improving not only speaking but also rational thinking in particular. In the article the attempt to show that English Language becomes a means of communication in nowadays society has been made. The main focus is on the usage of learning a foreign language as the tool in communicating with outside world but at the same time keeping the focus on traditions and native language itself. Giving the practical significance, this article shows the importance to keep the native language active and prosperous. The advantages of speaking foreign languages are outlined in the paper. In the article, the role of prioritizing the specific influences of the bilingual situation are theoretically comprehended. The bilingualism has been proven to contain the features of the biggest priority of the time but is also manifested as a dominant threat. The latter is confirmed by the study. Analyzing the bilingual situation in Ukraine we can consider it to be an important aspect of modern society.

The problem of further developing bilingualism as a threat to the preservation of vital values and a common state language under the rapid influence of foreign languages, not only from the outside but also from the inside of the country, is also emphasized.

Key words: Ukrainian society, bilingualism, spheres of society, research, issues, burning questions, humanity.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. З кожним днем мовна ситуація, а саме її типологія, все більше привертає до себе увагу низки наукових досліджень, які зумовлені практичною побудовою та плануванням мови.

Насправді єдина спільна мова є головним фактором, який забезпечує стабільність країни та солідарність її жителів. Доречно підкреслити те, що фраза «ми говоримо різними мовами» іронічно стала фразеологізмом і тлумачить спілкування, яке зайшло в глухий кут. Лише країна, яка має свою єдину мову і культуру, має шанс належного розвитку та збереження своєї незалежності. Розглядаючи поставлену проблему, без сумніву, слід зазначити той факт, що володіння двома мовами

збагачує людину, доповнює її культуру і дає можливість спілкування з іноземними представниками на їх рідній мові, що є важливим фактом для державної політики та престижу держави. Кожна нація потребує білінгвів, як міжкультурних посередників. Проте, тотальне поширення білінгвізму несе характерну загрозу її своєрідності та руйнує основи її духовної цінності. Як вдосконалювати двомовність, збагачуючи власний рівень інтелекту і не ставити під загрозу існування рідної мови – питання, яке широко розглядається, обговорюється, і всілякими можливими способами активно вирішується сьогодні в нашій державі.

Варто підкреслити, що ситуація єдиної державної мови не є однорідною на всій території країни. Сприятливі умови для процвітання масового білінгвізму склалися на півдні, заході та в східних регіонах України. Більша частина кількості населення цих регіонів є двомовною.

Мовну ситуацію України можна назвати дещо парадоксальною, оскільки, в конституції зазначена одна державна мова, а насправді населення спілкується двома, які можуть бути абсолютно відсутніми в окремих регіонах самого опонента. Північ та Схід тяжіє до російської мови, в той час як захід розмовляє польською. Румунською мовою говорять на півдні України. Тобто, який би регіон ми не взяли, спостерігається двомовність населення по всій території України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В цілому при написанні плану досліджень соціальної та національної психології доречним було б взяти до уваги порівняльний ступінь піддатливості до асиміляції з домінуючою мовою.

Як зауважив відомий американський соціолінгвіст У. Лабов, що мовні проблеми є проблемами аналізу соціальної поведінки, своєрідний захист від асиміляції, який проявляється у специфічному мовному стилі. Цікавий психологічний факт захисту від асиміляції спостерігається в опублікованих в Парижі мемуарах Олександра Давидова [4].

Конфліктують не мови, а їх носії. І якщо вести безкінечні дискусії з приводу мовних непорозумінь, можна їх звести до простої абстрактної теорії і не брати до уваги самого мовного фактора поведінки людей, хоч саме він і формуватиме майбутнє української мови. Об'єктивно буде зазначити той факт, що Україна перебуває в умовах фактичного неофіційного білінгвізму. На сьогодні, все ще дається позитивна оцінка двомовності, хоча зусилля політиків й соціологів були б тут однозначно доречними, і таке становище вимагає вдумливого ґрунтового вивчення.

Ситуація є гострою тому, що багато хто вірить, що він ніби то володіє двома мовами, коли, по правді кажучи, не знає жодної з них.

Історично склалось так, що не всі повною мірою усвідомлюють актуальність даної проблеми і не розглядають двомовність, як загрозу вторгнення слів однієї мови в іншу. Дослідження

причин виникнення двомовності має стояти одним з перших питань, які слід вирішувати, а також, і наслідки такої нестабільної мовної ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітлюючи проблеми процесів білінгвізму, І. Білодід писав «двомовність на Україні – це той вид білінгвізму, при якому обидві мови, що знаходяться на високому рівні розвитку всіх своїх функціональних стилів, з однаковою широтою і рівною мірою використовуються народом» [1].

В Україні проблемою двомовності займалися В. Труб, В. Возняк, Л. Масенко, Л. Щерба, Ю. Шевельов, Л. Себреньська, Т. Кознарський, О. Черемська, Є. Велюнський та інші відомі науковці.

Також український історик П. Толочко видав брошуру «Що або хто загрожує українській мові?» (К., 1998), в якій ставав на захист різномовності для українців, обґрунтував переваги двомовного суспільства [5].

Формування мети дослідження. Метою даної статті є:

– з'ясувати фактичну білінгвальну ситуацію в країні, спираючись на процентне співвідношення двомовного населення;

– вияснити роль важливості білінгвізму в соціолінгвістичному середовищі країни, як держави зокрема;

– назвати причини негативного впливу білінгвізму і наслідки його поширення;

– довести необхідність приймати гострі міри, щодо збереження високого рівня освіченості населення при збереженні самотності державної мови, та належному підході до вивчення іноземних мов;

– окреслити змістовність двомовності, як особливого, осмисленого факту сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Двомовність або білінгвізм – це своєрідний стан життя в соціумі де функціонують дві мови в межах однієї держави. Джерелом двомовності, зазвичай прийнято вважати етнічну неоднорідність суспільства, яке є носіями двох мов, етносів і використовує дві мови для спілкування. Причиною поширення такого явища, як двомовність, в сучасному світі вважають факт етнічного змішання в рамках тієї ж держави. Мовна ситуація є дзеркальним відображенням розподілу мов в різних сферах соціуму на різних рівнях спілкування людей. Сьогодні практично не існує країни де б говорили однією мовою, та багато держав, такі як Україна, все ще зберігають єдину державну мову.

Мова – це живий духовний організм. Нація живе, коли розмовляє своєю мовою. Мова існує допоки нею говорять люди і помирає, якщо нею більше не розмовляють. Тому мову називають засобом щоденного спілкування і стає сумно, коли вона виходить з ужитку.

Загально прийняте визначення двомовності дав американський лінгвіст У. Ванрайх. Двомов-

ністю він назвав поперемінне використання двох мов, а осіб, які користуються двома мовами – двомовними. Український вчений, дослідник білінгвізму Ю. Жлуктенко, теж вважає, що мови, якими володіє білінгв в більшості не перебувають на однаковому рівні, їхнє становище різниться від того, як часто особа використовує ту чи іншу мову. Французький лінгвіст А. Мейє погоджується, що при двомовності нереально досягнути цілковито однакового рівня знань обох мов. Розглядаючи двомовне становище держави, слід зазначити різницю між індивідуальним і масовим білінгвізмом.

Індивідуальний білінгвізм – це використання двох мов окремими особами, які живуть в одномовному суспільстві. Другу мову такі індивіди використовують лише при спілкуванні з вихідцями тієї спільноти, мовою якої вони володіють.

«Немає двомовних народів, – стверджує польський дослідник Єжи Велюньський, – так, як немає дитини у якої було б кілька біологічних матерів. Раніше двомовність трактували, як звичайну асиміляцію унаслідкування одним народом іншого. І сьогодні воно не може означати нічого іншого. Уся різниця в способах досягнення цієї ж мети» [7].

Мовознавець В. Труб взагалі вважає, що суржик – це вплив низького культурно-освітнього рівня, і зараховує його до просторіччя. В щоденному житті ми часто зустрічаємо приклади масової некомпетентності серед політиків, лікарів і навіть викладачів. Поняття «повноцінного білінгва», яке наводить В. Труб стосується окремої унікальної людини, яка має «блискавично реагувати на кожну зміну комунікативної ситуації» [10].

Тотальний масовий білінгвізм принципово відрізняється від індивідуального, колоніального своєю залежністю, яку спричиняє сама країна.

Якщо друга мова починає виконувати всі функції рідної, згодом вона її повністю замінить і двомовна особа стає одномовною. Таку небезпеку несе в собі «Білінгвізм». Масове явище двомовності, як пояснює більшість закордонних соціолінгвістів, вважається перехідним етапом в процесі асиміляції мови, тобто витіснення однієї мови іншою. Аргументованим є факт, що при наведеному контакті двох мов одна постійно намагається домінувати, тоді коли інша стає підлеглою.

Асиметрична масова двомовність, як наслідок, не лише має ознаки зовнішнього звуження сфер використання рідної української мови, але й підриває її коріння зі середини, створюючи родючий ґрунт для внутрішніх розладів, активно підтримуючи процес змішування мов.

Звертаючись до історичних подій, бачимо негативний вплив двомовності. Між 1969 і 1980 роками загальна кількість україномовних видань знизилась. Друк журналів впав з 46% до 19%, а відсоток книжок, що виходили українською мовою, знизився з 60% до 20% [9].

Протягом 70-х та на початку 80-х років лише Львівський театр був виключно україномовний [8]. За даними статистики в Україні 36% населення не розмовляють українською мовою, а якщо ще до них додати тих, хто в побуті розмовляє двома мовами, то ця цифра зростає до 58%.

Цілком вірно буде сказати те, що масова двомовність в Україні є результатом процесу монокультурної асиміляції, яке було зупинене фактом здобуття Україною незалежності в 1991 році. Зрозуміло, що у прикордонних зонах будь-якої країни поширені діалекти, так звані говірки, що є результатом суміші двох мов. Але вони істотно відмінні від нормативної літературної одної чи іншої мови. То ж сміло можна сказати, що це є варіанти однієї мови, а не суміш двох різних, хоча і схожих між собою мов [6].

Наслідком двомовності також можна вважати втрату особистої національної свідомості. Замість самоутвердження відбувається роздвоєння внутрішнього світогляду особистості. Для мовця на думку Т. Возняка «...повного здобуття старого і входження в нове немає людини надовго, а зазвичай, назавжди залишається в певному «між». Цей стан далекий від ідеалу і є станом розщепленості» [2].

З іншого боку соціолінгвісти зарубіжних країн довели факт розповсюдження двох мов в одній країні, як негармонійний, і такий, який не можливо збалансувати. Більш того, це призводить до гострих конфліктів в двомовному суспільстві, яких сам соціум не в стані ні розв'язати, ні вирішити шляхом компромісу.

Стрімке поширення двомовності в країні свідчить про наявні ознаки нестійкої рівноваги у суспільстві, і може спричинити перехід на одномовність домінуючої мови, або навіть до поділу держави за ознаками мови. Як приклад можна навести мовну ситуацію Канади, де внаслідок проведеного у Квебеку референдуму, їх мовний конфлікт викликав переляк і в Сполучених Штатах Америки. Намагаючись попередити загрозу відколу франкомовної провінції від Канади представник США закликав: «Дуже небезпечно дозволяти, аби двомовність і надалі поширювалась. Ми повинні наполягати на тому, що англійська є нашою спільною мовою. Це те, що об'єднує нас» [3, 7].

Прикро визнати те, що це все стало наслідком різкого падіння престижу української мови, та призвело до значного звуження сфер її функціонування. Актуальним буде згадати слова Юрія Шевельова: «Тепер можна критикувати брежневську концепцію єдиного радянського народу, але не підлягає сумніву, що все робилося для його створення і певною мірою, – глибину якої ще треба об'єктивно виміряти, – його так створено» [11]. Харківський філософ Т. Возняк, представник сучасної гуманітарної еліти, хто торкнувся питання масової незбалансованої мовної ситуації відображеної в контексті повсякденного

людського існування: «... ми не можемо не бачити того, що суржикові варіанти стали мовою для мільйонів людей, і ми повинні ставитися до них серйозно, бо судячи з усього, матимемо з ними справу ще дуже довго...» [3].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, за результатом нашого дослідження можна дійти такого висновку, що двомовність виступає як позитивним, так і негативним явищем. Ситуація двомовності в нашій країні переростає в проблему, яку потрібно вирішувати, а не загострювати. Тому, важливо використовувати іноземні мови там, де доречно, зберігаючи гармонію взаємодії мов, тоді і ситуація двомовності залишиться урівноважена, демографічно й комунікативно збалансованим фактом, а українська мова – єдиною державною мовою!

Втрата стійкого положення мови в суспільстві, а з нею і почуття національної гідності, призведе до зникнення чисельного народу в той час, коли розвиток цих рис, і навіть, маленькому народові, допоможе вберегтися від проникнення чужої мови та загрози поглинання, спрацьовує інстинкт самозбереження, що чинить опір в потрібний момент. Сучасний етап характеризує Україну, як державу національного типу, де чітко протистав-

ляється титульна українська нація та національні меншини. Державна мова нації конституційно закріплена, про що свідчить її використання в усіх сферах суспільного життя, таких, як освіта, культура, економіка і т.д., де вона є основою комунікативних сфер, і її рівнем є статус офіційної мови спілкування населення України. Однак зберегти процес впровадження державної української мови в усіх сферах суспільства на сьогодні стає дуже важким завданням. Складно протистояти доведеному факту витіснення однієї мови іншою при білінгвальної ситуації в країні.

Дане дослідження не вичерпує усіх можливих аспектів вивчення концептуального аналізу білінгвального простору, але закладає основи до перспективного обговорення цього актуального на сьогодні питання, яке має грандіозний вплив стосовно майбутнього нашої країни, нації, самобутності держави її подальшої внутрішньої та зовнішньої політики зокрема. Істотно правові погляди країни дають підґрунтя лише для однієї державної мови та належних гарантійних мовних прав для меншин, які проживають на території України. Що є зазначено у чинному законодавстві про мови, в Конституції країни і відповідає Європейським правовим нормам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белодед И.К. Всяк сущий в ней язык... К., 1981. С. 120.
2. Возняк Т. Відродження іврити та української. Онтологічні підстави та наслідки. Сучасність. 1992. № 8. С. 107-112.
3. Возняк Т. Тексти та переклади. Т. Возняк. К.;Х.: Фоліо, 1998. С. 345-360.
4. Гусейнов Г. «... І Господь лишив нам зерна». Т. 3. С. 80.
5. Железний Анатолий. Происхождение русско-украинского двуязычия в Украине. К., 1998.
6. Зимовець Г.В. Міжмовна інтерференція в умовах контактного білінгвізму (на матеріалі мови української діаспори): дис. канд. філол. наук: 10.02.15. НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. К., 1997. 243с.
7. Карашук Г. Амбівалентність і білінгвізм українсько-польського пограниччя (на прикладі Волині). Державність української мови і мовний досвід світу: матеріали міжнародної конференції. К., 2000. С. 23-38.
8. Мушкетик Юрій. Свіжий вітер оновлення // Наш дім – наш храм. К., 1989. С. 32.
9. Субтельний Орест. Україна (Історія). С. 452.
10. Труб В. Явище «суржик» як форма просторіччя в ситуації двомовності. Мовознавство. 2000. № 1. С. 46-58.
11. Шерех Юрій. Третя сторожа. К., 1993. С. 13.

УДК 8=811.161.2:811.11

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СИМВОЛІВ ЗООНІМІЧНОГО ХАРАКТЕРУ В ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

Маркелова А. А.

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено вивченню етнокультурного потенціалу символів зоонімічного характеру в поетичних творах українського шістдесятника Василя Симоненка крізь призму поетичного перекладу. На матеріалі українсько-англійських поетичних перекладів розглянено проблему меж перекладацької інтерпретації етносимволіки.

Ключові слова: етносимвол, етнокультурний потенціал, зоонімічний характер, перекладацька інтерпретація, міждисциплінарність.

Маркелова А. А. Этнокультурный потенциал символов зоонимического характера в поэзии Василя Симоненко. Статья посвящена изучению этнокультурного потенциала символов зоонимического характера в поэзиях украинского шестидесятника сквозь призму поэтического перевода. На материале английских поэтических переводов поэзии Васыля Симоненко рассматривается проблема граней переводческой интерпретации этносимволики.

Ключевые слова: этносимвол, этнокультурный потенциал, зоонимический характер, переводческая интерпретация, междисциплинарность.

Markelova A. A. Ethnocultural potential of symbols of zoonimic character in Vasyl Symonenko's poetry.

The article is dedicated to the study of ethno-cultural potential of zoonimic symbols in the Ukrainian poetry of Ukrainian Sixties, Vasyl Symonenko, through the prism of poetic translation. The issue of translational interpretation borders of ethnosymbolism based on the poetic works of Ukrainian Sixties and their English translations is viewed as an inextricable component of the investigation. The purpose of the scientific article is an attempt to find out the peculiarities of ethnosymbols of zoonimic character in the poetry of Ukrainian poets of the 1960s and outline the most optimal translation strategies for their reproduction in English translations. The object of scientific research is the ethnosymbols of zoonimic character in Vasyl Symonenko's Ukrainian-language poetry and their English translations. The subject – is the translation methods of ethnosymbols' rendering.

Consequently, animal ethos are one of the key elements in the work of the Ukrainian Shestitsianites, respectively, and the need for accurate reproduction in the translation of the expressive ethos of the zoonic nature of the doubt is beyond doubt. In this perspective, theoretical work on eco-translatology is given, namely, a clear understanding that intercultural mediation of an interpreter in the ecological dimension of text-translation is made possible primarily by intuitive competence, which reflects the individual cultural experience of an interpreter; and thus provides or deprives the text of the translation with ethno-cultural content.

The prospect of further research in this direction is seen in the translation analysis of the linguistic and cultural nature of the ethnosymbolics with the zoonotic component on the material of the English poetic translations of poetry by Lina Kostenko, Ivan Drach and Dmytro Pavlychko, which in turn, will contribute to a clearer outline of the most optimal translation strategies for the reproduction of ethnosymbolics in English translations.

Key words: ethnic symbol, ethno-cultural potential, zoonymic symbol, translational interpretation, interdisciplinary.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Питання, пов'язані із розумінням етносимволіки, її функціонуванням у художньому тексті, зокрема поетичному, її взаємозв'язку із мовою та культурою, а також можливостями відтворення у межах певної культури яскраво ілюструють сучасні тенденції наукових пошуків перекладознавства у міждисциплінарному аспекті. **Актуальність** наукової розвідки полягає у можливості позначення нової тенденції у розвитку лінгвокультурознавчого перекладознавства, а саме: дослідження можли-

востей відтворення етносимволів оригіналу засобами цільової мови.

Палітра наукових концепцій перекладознавця залучає досвід філософії, культурології, семіотики, лінгвістики, літератури, етнології, соціології, психології з метою висвітлення як філологічних, так і нефілологічних площин дослідження етносимволіки, у нашому випадку: етносимволіки поетичного мовлення представника українського літературного шістдесятництва.

Метою наукової статті постає спроба з'ясувати особливості етносимволів зоонімічного характеру в поезіях українських поетів 1960-х років та окресленні найоптимальніших перекладацьких стратегій їх відтворення в англійських перекладах.

Об'єктом наукової розвідки постають етно-символи зоонімічного характеру в україномовних поезіях Василя Симоненка та їх англійськомовних перекладах.

Предметом – перекладацькі способи відтворення етносимволіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найяскравіше роль перекладача, якому доводиться інтерпретувати етносимволічні системи поетичного письма, послуговуючись при цьому так званою «інтуїтивною компетенцією», проявлюється з позицій еко-лінгвістичної моделі, випрацьованої з еко-транслятології. Дзянкінг Ву, розмірковуючи над труднощами інтерпретації та відтворення у перекладі найдинамічнішого елемента мови – символу, наголошує на тому, що «люди, які природньо асоціюють культуру зі своєю рідною мовою, схильні інтерпретувати символи з огляду на власний культурний досвід. Ця природня схильність і є «інтуїтивною компетенцією» (*переклад наш* – А. М.) [3, 124]. Еко-лінгвіст Віжнієвська наголошує на взаємозв'язку мови та навколишнього середовища, який, на думку дослідниці, може бути представлений у вигляді тріади: мова – перекладач – навколишнє середовище (*переклад наш* – А. М.) [2, 34]. Бачення перекладача культурно маркованої тканини поетичного тексту як гармонійного вpleтання у природне середовище, його невід'ємної частини і свідчить про те, що мова для перекладача – є своєрідним символічним самовираженням, яке ґрунтується на власному культурному досвіді, а поетичний текст з етнокультурним потенціалом – джерелом множинності авторських інтерпретацій. О. Ребрій влучно зауважує, що культурологічна парадигма більшою мірою акцентує творчий потенціал перекладача вже не стільки як міжмовного, скільки як міжкультурного посередника, інтерпретаційна позиція якого багато в чому впливає на перебіг процесу перекладу та визначає його результат [5, 9]. О. Шум у дисертаційному дослідженні «Відтворення лексико-стилістичних домінант української художньої прози другої половини ХХ століття перекладачами-емігрантами» акцентує увагу на рисах індивідуальності майстерності перекладача та його унікальним вмінням інтерпретувати першотвір. Ми цілком поділяємо думку дослідниці, що «сучасний транслятор повинен однаково добре бути ознайомленим із особливостями культур мови оригіналу та перекладу, тобто бути «міжкультурно компетентним» фахівцем, що не в останню чергу, сприяє чіткому визначенню авторського задуму, а відтак і досягненню максимально наближеного до дії оригіналу прагматичного впливу на читача тексту перекладу» [6, 13]. Вищезгадані перекладацькі компетенції: інтуїтивна та міжкультурна, відповідно до еко-транслятологічної теорії, забезпечують природність відтворення закладеного у текст смислу.

Наукові пошуки американського еко-лінгвіста Ренді Маламуда зосереджені на екологічній моделі людської культури. Вчений наголошує на

тому, що контактуючи з тваринами, людині доводиться повсякчас перетинати межу між культурою та природою. «З людської точки зору, тварини – це більшою мірою поняття (скажені собаки, бджоли-трудівниці та інші), які слугують засобами вираження культурних та творчих потреб» (*переклад наш* – А. М.) [1, 4].

Ренді Маламуд, розглядаючи теорію еко-лінгвістики та один із її напрямів еко-транслятології (С. В. Стеффенсон, А. Філл, Л. Коломієць) у межах поетичного перекладу, погоджується із думкою вчених про вплив культурних та соціальних чинників на формування умов для міжкультурної комунікації індивідів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Отож, перейдемо до контекстуально-перекладацького аналізу з елементами лінгвокультурологічного деяких поезій Василя Симоненка, у яких етносимволічний образ тварини тлумачиться автором у найширшому розумінні як об'єкт власної свідомості, ототожнення себе з твариною, яка знаходиться на межі духовної катастрофи. Це, за висловом Віктора Маринчака, «і світ, і власна позиція, яка викликає гнів, обурення, огиду. Продовження існування в попередньому стані стає нестерпним, переживається духовна катастрофа» [4, 232].

Етносимволізація тваринного світу поглиблюється у творчості Василя Симоненка. Найзагадковішими у його поезіях виступають символічні образи тигрів та леопардів. Очевидно, що дані етносимволи не мають чіткої територіальної прив'язаності до етно-культурної української традиції, тому слід уникати поверхневої інтерпретації етносимволічного змісту з позицій виключно власної «перекладацької компетенції», натомість варто адекватно випрозорити складний етносимволічний пласт символів тигра та леопарда крізь призму християнського світобачення автора. Владислав Копалінський зазначає, що згідно християнської традиції, тигр являється атрибутом Ісуса Христа, а тигриця – атрибутом усього християнства [7, 438]. У «Словнику літературних символів» Майкла Фербера натрапляємо на цікаве пояснення символізму леопарда з Книги пророка Єремії. Леопард ототожнюється з невідворотним скоєнням гріха: «Хіба кушитянин може змінити колір своєї шкіри, а леопард – свої плями?» (*переклад наш* – А. М.) [8, 111]. В. Симоненко незвично вплітає образи тигрів та леопардів у полотно поетичного тексту через сон, таємничі та загадкові образи якого профілюють переживання автора. Зіставимо оригінал та переклади його вірша «Я тікаю від себе, від муки і втоми» (1963): «Я від себе втечу в білу папороть снів. / Там у снах, ніжні тигри / Цілуватимуть губи мої пересохлі, / Леопарди чарівні зніматимуть шкуру / І мені даруватимуть щедро» [10, 74]

Переклад Марти Богачевської-Хом'як: "I flee myself / into the white fern in dreams. / In dreams, gentle tigers / will kiss my lips. / Charming leopards

will undress / And give me their skins as gifts" [10, 75].

Переклад Андрія М. Фр.-Чировського: "*I flee from myself in the white fern of dreams. / And there, in dreams the tender tigers / Will kiss my parchment lips, / And magnificent leopards will peel off their skins*" [11, 25].

Переклад першої частини наведеного уривка М. Фр.-Чировського – точніший за переклад Марти Богачевської-Хом'як, в якому наявне вилучення (губи мої пересохлі). У другій частині спостерігаємо мікросемантичний зсув у перекладі М. Фр.-Чировського (*magnificent leopards will peel off their skins*) та вилучення (і мені даруватимуть щедро), що призводить до згасання візуальної метафорики етносимвола і свідчить про відсутність інтерпретаційного вмотивування у перекладача.

Доволі цікавим етносимволом, який набуває у Симоненка індивідуально-особистісного змісту, а відповідно може по-різному тлумачитися перекладачем – є бджола / джміль. Традиційно закріплене у свідомості українців значення цього етносимвола може накладатися на індивідуальне начало автора («білі і колючі бджоли»), набуваючи нової смислової перспективи. У вірші «З вікна» бджола збільшує метафоричну виразність і впливову силу образу загалом, увиразнюючи почуття, які відчуває автор при згадці зими у рідному краї. Меланхолійний і страдницький тон з'являється у поезії через бажання поета надати первинному значенню етносимвола додаткової конотації, а саме: суму за рідним краєм і домівкою, у якій зупинився час; замість яскравих провісниць весни письменник бачить на вулиці колючих і білих бджіл – сніжинки.

В цілому перекладачу вдалося відтворити художню образність оригіналу; стилістичну забарвленість і смислове наповнення вдалося досягти через концентрацію перекладача на образі, незважаючи на введення такого необов'язкового елемента речення як прикметник *fat*, що значно звужує смисловий об'єм поезії: «*Ланати, білі і колючі бджоли / Неквапно кружляють понад ним...*» [10, 74]. У межах емоційної інтерпретації перекладач посилює образ неквапливості і зимового спокою за рахунок експресивно рівноцінних уточнень *sluggish lycircle and swell*: "*The white and the stinging fat bees take to flight, / Around it they sluggishly circle and well...*" [10, 75].

У вірші В. Симоненка «Вихвалять, і славити, й кричати...» актуалізується місце раю, в який потрапляють митці після смерті. Називаючи рай – «небом вічності», автор ототожнює бджіл зі смертними, які подовжують геніям життя. Бджола у даному контекстуально-оточенні набуває особливого індивідуально-особистісного змісту: Мудрости своєї по краплині / Смертні вам, як бджоли, віддали. У перекладі, здійсненому А. М. Фрейшин-Чировським символіку лексеми

бджоли відтворено словниковим відповідником *bees: Their wisdom slowly, drop by drop / The mortals gleaned for you like bees*. Сміслова й естетична інформація специфічним чином інтегрується в образно-художній структурі поетичного тексту, одиницею якого виступає етносимвол, який потребує адекватної інтерпретації. Загальновідомо, що у свідомості українців бджола асоціюється зі старанністю і працьовитістю, а також є «символом душевної чистоти – побожності й святості» [9, 30]. Зв'язок бджоли з Богом, усвідомлення її медіатором між небом і землею пояснюється її просвітництвом весни, звідси походять такі її назви як «Божа пташка», «Божа мушка». Ототожнення бджоли зі смертним може видаватися незрозумілим для англomовного читача, більш того, різне культурне наповнення символу ймовірно призведе до хибного тлумачення етносимвола. Розглянемо ще один приклад: А тепер гудуть над ними бджоли / І поважні пустуниджмелі [10, 70].

Переклад Чировського: "*And now with bees the berrie steem, / They're swarmed with horde of wasp sand bees*" [10, 71].

Перекладач заміщує оригінальний етносимвол джміль невдало підібраними відповідниками *wasps and bees*, що призводить до культурної асиметрії та різкої культурного наповнення символічного образу загалом. В українській культурі джміль прийнято вважати корисною комахою, яка має репутацію трудівника-запильника, що має приємний запах. Знаходимо підтвердження цьому у відомій байці Григорія Сковороди «Бджола і Шершень». Г. Сковорода вважає, що бджола ж, як і джміль символізує мудру людину, яка трудиться в «спорідненому ділі», тобто за своїм покликанням. Загальновідомо, що усі перекладачі практикують розгортання конструкцій шляхом додавання уточнюючих елементів, використання описового перекладу, навмисного додавання смислово надлишкових елементів задля употужнення емоційно-експресивного заряду. У даному випадку перекладач вводить уточнюючі елементи: *they're swarmed, hordes of*, які неприродно розширюють синтаксичну структуру першотвору, порушуючи його еквілінеарність.

Знаходимо ще одне використання етносимвола джміль у поезії В. Симоненка «Я чую у ночі осінні». В аналізованому прикладі етносимвол метафоризується з експресивно зарядженим образом джмелів: «*Вростаю у небо, високе, / Де зорі – жовті джмелі, / І чую: пульсують соки / У тіло моє з землі*» [11, 36].

Переклад А. М. Фрейшин-Чировського: "*I swiftly grow towards the apse of thesky, / Where the stars like hornets abound. / And the sapse ase right through meand I / Feel the juice as it flows from the ground*" [11, 37].

У перекладі цього фрагменту мав місце тематичний зсув, який виникає, як відомо через втрату певних денотативних відношень, у наслідок чого

денотація поступається конотації. Зокрема, лексему джміль було перекладено як *hornet*, тобто шершень. З огляду на культурно-детерміноване уявлення українського читача про корисність джмеля та безкорисність шершня, недоречним вважаємо використання перекладачем парафрази, яка неабияк віддаляє читача від етнокультурного смислового навантаження першотвору.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, тваринні етносимволи є одними із ключових у творчості українських шістдесятників, відповідно – необхідність точного відтворення у перекладі промовистих етносимволів зоонімічного характеру поза сумнівом. У цьому ракурсі важливими видаються теоретичні напрацювання еко-транслятології, а саме чітке усвідомлення

того, що міжкультурне посередництво перекладача в екологічній площині текст-переклад уможливується у першу чергу за рахунок інтуїтивної компетенції, яка відображає індивідуальний культурологічний досвід перекладача, а відтак забезпечує або позбавляє текст перекладу етнокультурного наповнення. Перспективу подальшого дослідження у цьому напрямі вбачаємо у перекладознавчому аналізі лінгвокультурологічного характеру етносимволіки із зоонімічним компонентом на матеріалі англійських поетичних перекладів творів Ліни Костенко, Івана Драча та Дмитра Павличка, що у свою чергу сприятиме чіткішому окресленню найоптимальніших перекладацьких стратегій відтворення етносимволіки в англійських перекладах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Malamud R. Poetic Animals and Animals Souls. – New York: Palgrave Macmillan, 2003. – 212 p.
2. Wisniewska K. The role of English as a mediating and target language in intercultural and interethnic contacts: PhD thesis. – Poznan, 2015. – 193 p.
3. Wu J. The Analysis of Cultural Gaps in Translation and Solutions. English Teaching . Vol. 1, # 2, 2008. – P. 123-127.
4. Маринчак В. А. Настоятельность сказанного. Катастрофическое сокровенное – сакральное в искусстве слова / Харьковская правозащитная группа. – Харьков: Права людини, 2010. – 344 с.
5. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі: монографія. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 376 с.
6. Шум О. В. Відтворення лексико-стилістичних домінант української художньої прози другої половини ХХ століття перекладачами-емігрантами: автореф. дис. на зобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство». – Київ, 2017. – 22 с.
7. Kopalinski W. Słownik symboli. – Warszawa : Oficyna Wydawnicza Rytm, 2006. – 521 s.
8. Michael Ferber A dictionary of Literary Symbols. – N Y. : Cambridge University Press, 1999. – 271 p.
9. Войтович В. М. Українська міфологія. – Вид. 4-те. – К. :Либідь, 2015. – 664 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Four Ukrainian poets: Drach, Korotych, Kostenko, Symonenko [edited, with an introduction by George S. N. Luckyi. Translated by Martha Bohachevsky-Chomiak and Danylo S. Struk]. – NY. : Quixote, 1969. – 84 p.
11. Granite oblesisks [Text] / V. Symonenko; selected, transl. and annot. A. Freishen-Chirovsky. – Jersey City, New Jersey: Svoboda, [s. a.]. – 149 p.

УДК 821.161.2:82-31

ЛОКУСИ МІСТА ЯК СКЛАДНИКИ ХУДОЖНЬОГО ПРОСТОРУ В РОМАНІ «СВЯТО» Є. ПАШКОВСЬКОГО

Матушкіна Д. Д.

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

У статті авторка досліджує проблему аналізу локусів міста як складників художнього простору в романі Є. Пашковського «Свято», акцентує увагу на виділенні серед них трьох типів: приватних, соціальних і природних. Доречно зазначено те, що художній простір твору насичений звуками, запахами і кольорами задля показу несприйняття міського буття головним героєм.

Ключові слова: локус, топос, простір, місто.

Матушкіна Д. Д. Локусы города как составляющие художественного пространства в романе «Праздник» Е. Пашковского. В статье автор исследует проблему анализа локусов города как составляющих художественного пространства в романе Е. Пашковского «Праздник», акцентирует внимание на выделении среди них трех типов: частных, социальных и природных. Уместно указано, что художественное пространство произведения насыщено звуками, запахами и цветами для показа неприятия городского бытия главным героем.

Ключевые слова: локус, топос, пространство, город.

Matushkina D. D. Locuses of the city as part of the artistic space in the novel "The Holiday" by E. Pashkovsky. The author investigates the problem of analyzing the locuses of the city as components of the artistic space in E. Pashkovsky's novel "The Holiday", emphasizing the allocation of three types among them: private, social and natural in the article. The first kind of locus should be characterized by coziness, peace of mind, because it is housing - an intimate place, for privacy. But the apartment of Savino's friend pushed against completely opposite sensations. E. Pashkovsky introduces into the text of the novel the descriptions of hostels, which are full of negative connotations. The cruel world of the city is, for the hero a source of confusion, anxiety, longing. So, Andrew slowly recognizes his individual intransigence with the city, and also resorts to an internal riot. The traveling-wandering causes negative feelings of Andrey, sometimes even apathy to everything around him. This is the main theme in the novels by E. Pashkovsky: the theme of a man-child, abandoned in a cruel pragmatic world, which is the city. At the junction of the private and the social is the locus of the coupe, in which Andrei is traveling. Even the nature of the novel did not differ from the general mood of the city.

It is worth mentioning that the artistic space of the novel is saturated with sounds, smells and colors to show the rejection of urban life by the main character. The city for him is a terrible incomprehensible until the end of the deadly place, which seems to come, darkens all the good, clean, merciful. The novel "The Holiday" as well as other novels by E. Pashkovsky encourages readers to internal reflection, while showing the real positive and negative aspects of city life.

Key words: locus, topos, space, city.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Проблема аналізу художнього простору – одна з найактуальніших проблем літературознавства на сучасному етапі його розвитку. Філологія завжди зверталася до константних явищ, визначаючи їх по-різному: як вічні образи, архетипи, стійкі мотиви, топоси. Зараз одним із провідних і найбільш плідних напрямків у літературознавстві прийнято вважати дослідження топіки.

Просторові образи в сукупності всіх своїх значень акумулюють семантичне поле інтегруючого їх топосу і можуть бути названі локусами (мікротопосами, субтопосами). Відповідно до цього поняття «топос» і «локус» перебувають у відношенні суворої ієрархії: якщо топоси вважаються великими просторовими одиницями, то локуси – елементи, що відображають не абстракт-

тний простір у цілому, а конкретне місце в цьому континуумі, наприклад, місце дії. Якщо під топосом розуміють «відкриті» просторові образи (світ, степ, море тощо) («з відкритими як в референціальному плані, так і змістовому, кордонами» [5]), то під локусом – «закриті» (місто, будинок, садиба, сад тощо).

Ю. Лотман уперше [3] починає активно використовувати термін «локус». Дослідник вивчає функціонування терміну «локус» у працях про семіотику художнього простору, де акцентовано увагу на тісному зв'язку героя твору із певним місцем, локусом. Ю. Лотман класифікує художній простір, поділяючи його на відкритий і замкнений. Відповідно до цього філологи трактують термін «локус» як обмежений простір у складі необмеженого. У свою чергу, відкритий необмежений простір позначається як топос.

Для локусу як просторового образу, зафіксованого в тексті, важливі ознаки відносної totoжності існуючого в реальній дійсності об'єкту і

культурної значущості цього об'єкту для соціуму, на основі чого твориться когнітивна база і фіксуються стереотипні й індивідуальні уявлення про нього. Своєрідними зображеннями локусів характеризується проза письменника житомирської школи Є. Пашковського. У його творах знаходимо безліч просторових об'єктів, як топосів, так і локусів, переважно міських. З огляду на це, романи Є. Пашковського стають цікавими для сучасних дослідників урбаністичної літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роман письменника неодноразово ставав об'єктом наукових досліджень, серед яких розвідки Є. Барана («Роман Євгена Пашковського «Свято»: через десять років») [1], О. Проценко («Мандрівка у свято безнадії і самотності (проблема духовного змертвіння особистості у романі Є. Пашковського «Свято»))» [6], В. Шевчука («Чи ж буде вороття додому? [Передмова до публікації роману «Свято»]») [7] тощо. Однак, вивченню проблеми аналізу локусів міста в його романі «Свято» не було присвячено жодної наукової студії. Дослідження локусів міста як складників художнього простору в романі письменника «Свято» стає таким чином актуальним.

З огляду на вищезазначене, метою нашого дослідження є аналіз локусів міста як складників художнього простору в романі «Свято» Є. Пашковського.

Поставлена мета передбачає реалізацію таких завдань:

– теоретичне визначення понять «художній простір», «топос», «локус»;

– аналіз тексту роману з метою вирізнення особливостей інтерпретації локусів міста як складників художнього простору в романі «Свято»;

– окреслення шляхів подальшого дослідження художнього простору в романах Є. Пашковського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційна для української літератури тема підкорення міста селянином знайшла своє відображення в романах Є. Пашковського. Яскравим прикладом тут постає роман «Свято», де головний герой Андрій Подорожній намагається прижитися в місті, але час від часу повертається додому (до села). Місто, яким подорожує герой, стає головним топосом, а місця його перебування, відповідно, – локусами. Спираючись на класифікацію, подану дослідницею В. Прокоф'євою [5, 89], ми виділяємо у романі «Свято» такі локуси:

– приватні (квартира Савиного приятеля, кімнати в помешканнях Анни, Олега, Лени, кімнати в гуртожитках);

– соціальні (метро, вулиці, міські провулки, екзаменаційна аудиторія, залізничний вокзал, парк);

– на стику приватного й соціального знаходиться локус купе;

– природні (річка).

Перший вид локусів повинен характеризуватися затишком, душевним спокоєм, бо саме

житло – місце інтимне, для усамітнення. Натомість квартира Савиного приятеля наштовхувала на зовсім протилежні відчуття: «Саву збридило помешкання в котячій шерсті, плямистих пелюшках на мотузку при стіні, запилюжених порожніх рамах по закутках...» [4]. У такому місці не хочеться взагалі знаходитись, надто жити в ньому. Квартира з такою обстановкою сповнює відчуттям відрази, наводить на думки про недбалість її хазяїна. Опис іншого чоловічого помешкання ще більше вкоріняє думку про неохайність його господаря, Олега, надто коли в безладі знаходяться дещо жахливі речі, як от «людський череп, на купу книжок спиралась лопата в суглинному налипі по жолобку, на стіні висіла іржава з новим топорищем сокира, кагати запилюжених книг височили по закутках, де меблями слугували три вигнутих крісла і розкладачка з квітчастим підбоєм» [4]. Здавалося б кімната в жіночій квартирі має бути більш охайною і вирізнятися чистотою, свіжістю, та в Лени, сестри Анни, вона подібна до чоловічої: «...гітара з червоним бантом на розкладачці і порожні портретні рами на вишурованій скраю дивана стіні, крісла в обгвіздкованому рудому дерматині, на столі м'ясорубка в поцвіленому м'ясі, друшляк, нитки, прохромлені сталевими шплицями, коляска, звідкись чувсь плач наляканої дзвінком дитини, шпалери й меблі просякнули смородом злежаних у виварці пелюшок та кислятиною запліснявілого по банках варення; в паркеті видніла яма і довга дубова тичка спиралась на шафу, захламлену купою зжовклих газет, книжками, безлистим фікусом» [4]. Такий докладний опис помешкання Є. Пашковський відтворює за допомогою свого улюбленого прийому – акцентуації на звуках, кольорах, а особливо – запахах. Зовсім протилежно виявилась кімната самої Анни, яка серед інших навіювала відчуття затишку і відрізнялась приємним запахом квітів. Господарка була гостинною і досить хазяйновитою, тому для гостей «...зняла з телевізора вазу, колюхи зів'ялих роз шпигнули пальці, підсолонила щупкою цукру воду, віялом розпушила гвоздики, згадала колишнє захоплення квітами...» [4].

Якщо вище ми розглядали приватні помешкання, то слід зазначити, що Є. Пашковський вводить до тексту роману й описи гуртожитків, які сповнені негативної конотації через те, що один «був на околиці міста, де вечорами німувала хутірська тиша, за дорогою, за іржавою сіттю виднів яблуневий сад, вдалині мріли тополі при цвинтарі» [4], а в кімнатах іншого Андрій чув «запах тютюнового диму».

Поступово переходимо до другого типу локусів. Яскравим прикладом тут постає метро, зображення якого знаходимо вже на перших сторінках роману. Є. Пашковський презентує метро через призму сприйняття Андрія, який спускається туди і бачить світильники, які «нагадували бичачі – соломиною надуті – міхури, на ескалаторі обличчя,

схожі на кулі світильників, пропливали донизу, випромінювали втіху, клопоти, пливли ескалатором, буцім гірським повноводим потоком люди котять між побілених стін, зникають від просвіту до просвіту, і річище, шпали, вмуровані до бетону, блищить підземною, деінде просиченою водою», пероном задки розгублено дибала бабця з двома, перев'язаними шаліком, сумками через плече, поглядала на темний, мов засажені челюсті печі, тунель, звідки з навальним двигінням виривалось солом'яне полум'я електрички» [4]. Фактично метро стає безоднею, прірвою, яка поглинає, пожирає природність і випромінює апокаліптичну реальність. Доречно підібраний автором головний герой саме так і сприймає місто, сповнене мертвим залізом. Виходячи з того підземелля Андрій потрапляє безпосередньо до самого міста. Він бачить «...вулицю, порожню лавочку під шовковицею, листя з цинковим полиском від ртутної мжі ліхтарів» [4]. Усе це знову вказує на ознаки смертоносності міста у порівнянні з селом, із якого приїхав Андрій. День за днем минає його перебування в місті, й чергового разу повертаючись від знайомого, хлопець помічає «...звивисту довжину міських провулків: тінь алеї перебігала в гомінку світлотінисту бинду, минала засклені балкони з розвішаною на шворках білизною, початкувала вулицю, що зненацька уздрілася в нескінченній блукальній величі...» [4]. Таку картину можна спостерігати скрізь у житлових міських кварталах, а для Андрія вона знову здається дещо незвичною і дивною. Ще одним суто міським місцем виявився навчальний заклад із безліччю аудиторій. Одна з таких, де Надя здавала екзамен, мала «широченні шибки», які «цідили світло в кімнату, де, осідаючого, його мусило більшати й більшати, бо висота вікнастої кімнати дозволяла їй бути пристанищем світла, – сонце блищало на крайніх лакованих партах, бурштинним піском стелилось під ноги професора, що бачив сухих від зими мертвих мух між рамами» [4]. За цим описом читач ніби й сам потрапляє в студентську атмосферу, настільки грамотно письменник добирає слова. Наступною міською зупинкою Андрія був «залізничний вокзал, де біля зупинки таксі щовечора люди пропонують житло...» [4]. Життя в місті виявилось непростим, і хлопець мав вирішувати безліч проблем, однією з яких якраз був пошук того самого житла. До подібних дій йому не доводилось вдаватися в селі, та тут були зовсім інші умови. «Чоловік без сім'ї, без даху над головою лишень напівлюдини <...> найважче признатись, що ти нікому, ніколи, ніде не потрібен, що, надриваючись від тривоги, мусиш мовчки іти у свою безвість...» [4], – так міркує Андрій про своє буття у місті. Такі мандри-блукання викликають в

нього негативні відчуття, часом навіть апатію до всього навколишнього. «Так означається основна тема у творчості Є. Пашковського: тема чоловікості, закинутого у жорстокий прагматичний світ, яким і є місто» [2]. Ця тема тісно пов'язана з темою безповоротності часу, страху перед часом, який забирає можливість повернутись до природного світу (села). Жорстокий світ міста постає для героя джерелом сум'яття, тривоги, туги. Так, Андрій поволі визнає свою індивідуальну непримирненість з містом, і навіть вдається до внутрішнього бунту. Лише міський парк, де «на лавочці тічкувалася молодь, брэнчала гітара» і де «пахло бузком» трохи оживляв «мертве» для хлопця місто.

На стику приватного й соціального знаходиться локус купе, в якому подорожує Андрій. Намагання усамітнитись і водночас купа людей, від яких «підсохнули мокрі сліди, різкіше чулась кислятина мокрої взувачки, запах чайної заварки й диму від провідничої канцурки» [4], викликали у героя внутрішній дисонанс. Таким перенасиченням неприємних запахів автор підкреслює своєрідність буття у місті для сільського хлопця.

Навіть природа в романі не відрізнялась від загального міського настрою. Дорогою в автобусі Андрій продумував зустріч із Надею, але, подивившись у вікно, побачив як «течія несла стовбурище верби, куці чорні гілки розсікали дрібнохвилля, і Андрій уявив: міцно вкорінене дерево знало стужу й сніги, часто топлене повинно відбивалося в каламутняві річки, котра, то міліючи, то міняючи русло, точила нові обниззя, шукала глибше й спокійніше русло, по старому зеленому від будячиння річищі тічкувались прибудні собаки, ріка мила торф'яник і глей до камінного ложа, підступала на рівнинному полі до верби, верба стежила за шумовинням, доки не склякла на кручі...» [4] і думки його стали зовсім сумні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, ми можемо визначити, що художній простір міста роману, який складається з різних локусів, насичений звуками, запахами і кольорами задля показу несприйняття міського буття головним героєм, Андрієм. Місто для нього виявляється страшним не зрозумілим до кінця смертоносним місцем, яке ніби наступає, спаллює все добре, чисте, милосердне. Роман «Свято» як і інші твори Є. Пашковського спонукає читачів до внутрішньої рефлексії, разом із тим показуючи реальні позитивні та негативні сторони міського життя. З огляду на вищезазначене, наше дослідження стало ще одним на шляху до подальшого більш глибокого вивчення питання функціонування локусів, топосів міста в прозотворчості письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баран Є. Роман Євгена Пашковського «Свято»: через десять років. Українські проблеми. 1998. № 2.
2. Зборовська Н. Про романи Євгена Пашковського. Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків / Н. Зборовська, М. Ільницька. Львів, 1999. С. 144 – 159.

3. Лотман Ю. К проблеме пространственной семиотики. Труды по знаковым системам. 1986. Вып. XIX. С. 3 – 6.
4. Пашковський Є. Свято // Електронна бібліотека Чтиво. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Pashkovskyi_Yevhen/Sviato/
5. Прокофьева В. Категория пространство в художественном преломлении: локусы и топосы. Вестник ОГУ. 2005. № 11. С. 87 – 95.
6. Проценко О. Мандрівка у свято безнадії і самотності (проблема духовного змертвіння особистості у романі Є. Пашковського «Свято»). Вісник Черкаського університету. 2002. Вип. 36. С. 93 – 97.
7. Шевчук В. Чи ж буде вороття додому? [Передмова до публікації роману «Свято»]. Дніпро. 1989. Ч. 9.

СТРУКТУРНІ ТИПИ АНТРОПОНІМІВ У ДОКУМЕНТАХ ПАВЛА ПОЛУБОТКА

Медвідь Н. С.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

У статті досліджено структурні типи антропонімів у пам'ятках ділової писемності першої чверті XVIII ст., виокремлено антропонімні формули ідентифікації осіб у документах Павла Полуботка.

Ключові слова: історична антропоніміка, антропонім, антропонімна формула, документи Павла Полуботка.

Медведь Н. С. Структурные типы антропонимов в документах Павла Полуботка. В статье исследованы структурные типы антропонимов в памятниках деловой письменности первой четверти XVIII века, выделены антропонимические формулы идентификации лиц в документах Павла Полуботка.

Ключевые слова: историческая антропонимика, антропоним, антропонимическая формула, документы Павла Полуботка.

Medvid N. S. Structural types of anthroponyms in Pavlo Polubotka's documents. The article has analyzed the structural types of anthroponyms in the memos of business writing of the first quarter of the XVIII centuries. The anthroponymic formulas for identifying individuals in the documents of Pavlo Polubotka are outlined. The documents of Pavlo Polubotka, which he issued with the general officer, are a reflection of the contemporary state of the literary language. The study of their proper personal names is dictated by the cultural and historical importance of this period and significant changes in anthroponymy. Universals, orders, instructions of the ordering hetman reproduce the personal names in the unity of various means of identification. Following the component principle of classifying anthroponyms, proper names are divided into their own anthroponymic and anthroponymic-appellative names. The great variety of naming on the designation of one person in business documents is confirmed by the fact of transferring to spoken-language paper, where various methods and means of identification of a person functioned. The appearance and distribution in the texts of documents of two or more vocabulary names can be explained by the efforts of the person not only of the class, but also of anthroponymally-identifying approach or equating himself to the people of the state, which at that time included part of the Ukrainian lands. The female anthroponymic on during its development was much poorer than men, both quantitatively and variantly. A small number of women's names in the documents due to the fact that the situation of women was unequal, dependent, because of which she as a legal entity was identified in frequently.

Key words: historical anthroponymy, anthroponym, anthroponymic formula, documents by Pavlo Polubotka.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Постаті Павла Полуботка, його діяльності присвятили праці історики, політологи, культурологи. Відчутною лакуною залишається лінгвістичне опрацювання ділової документації Павла Полуботка, яка є відображенням тогочасного стану літературної мови.

У першій чверті XVIII ст. не було єдиного кодифікованого способу ідентифікації людини, тому в ділових текстах використовували різноманітні мовні засоби. Вивчення власних особових назв документації Павла Полуботка продиктовано культурно-історичною важливістю цього періоду та суттєвими змінами в антропонімії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська антропоніміка має вагомий здобутки в опрацюванні системи давніх власних особових назв української мови. Вивченню антропонімів в історико-лінгвістичному, етимологічному аспектах присвячені наукові розвідки П. Чучки, М. Худаша, Р. Осташа, Р. Керсти, В. Горобця,

Я. Дзира, В. Німчука, О. Неділько, В. Денисюка та ін.

Інтерес до способів іменування особи у давніх писемних пам'ятках зумовив появу робіт з історичної антропонімії деяких регіонів України. Зокрема, давню українську антропонімію північної частини Лівобережної України II половини XVII – I половини XVIII ст. проаналізувала О. Неділько, Житомирщини XVI – XVII ст. – Л. Яшук, Полтавщини XVII ст. опрацював І. Сухомлин, Закарпаття – П. Чучка. Протягом останніх десятиліть активізувалися регіональні дослідження української антропонімії та лексикографічне опрацювання антропонімів.

Згадані дослідження містять цінну інформацію про розвиток мови ділових документів та створюють передумови для здійснення системного аналізу структурних типів антропонімів, засвідчених у діловій документації наказного гетьмана Павла Полуботка [2, 100].

Мета статті – виокремити і описати структурні типи антропонімів у документації Павла Полуботка. Зазначена мета зумовлює розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати тексти

документів; 2) виокремити структурні типи та описати антропонімні формули ідентифікації осіб у документах наказного гетьмана Павла Полуботка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пам'ятки ділової писемності Павла Полуботка відтворюють особові найменування в єдності різноманітних засобів ідентифікації. У документах представлені антропонімні іменування переважно представників середніх та вищих верств суспільства, хоча засвідчені й антропоніми для ідентифікації представників суспільних низів. Проте помітної диференціації в ідентифікації представників різних верств суспільства не було.

Дотримуючись покомпонентного принципу класифікації антропонімів, особові назви поділено на власне антропонімні та антропонімно-апелятивні найменування.

Особи чоловічої статі ідентифікуються за допомогою різних способів і засобів. Велика варіантність іменувань на позначення однієї особи у документах підтверджує факт перенесення на папір розмовно-побутового мовлення, де функціонували різні способи і засоби ідентифікації особи.

Мовний матеріал давніх писемних пам'яток не завжди дозволяє чітко визначити межу між іменем і прізвищевою назвою, іменем і прізвищем, прізвищевою назвою та іменем по батькові, прізвищевою назвою і прізвищем.

За допомогою однолексемного власне антропонімного найменування «ім'я» у досліджуваних пам'ятках ідентифікуються різні верстви населення: «Іваномъ» (1, 144), «Каленикъ да Никита» (1, 142), «Николаемъ» (1, 141), «Семена» (1, 133), «Денись» (1, 258), «Несторцю» (1, 352).

Із однолексемних способів ідентифікації особи у документах тип антропонімного найменування «прізвищева назва» є найуживанішим: «Скоропадского, Тарновского» (1, 259), «Шендюку» (1, 268), «Черняка» (1, 274), «Карпенка» (1, 258), «Гребянка» (1, 128), «Кубракъ» (1, 131), «Роговченко, Самсоненко» (1, 139), «Миклашевскій» (1, 140), «Яременко» (1, 145), «Шоху» (1, 143).

На позначення прізвищевих найменувань мовознавці пропонують використовувати такі терміни: родові назви, спадкові родові назви, родові найменування, допрізвищеві утворення, допрізвищеві назви, прізвищеві назви, прізвищні назви, спадкові прізвищеві назви.

Дволексемні найменування найбільш традиційний спосіб визначення особи. Двочленні власне антропонімні найменування абсолютно переважають над усіма іншими способами ідентифікації [3, 511]. Серед цієї групи найменувань найпоширенішою є «ім'я + прізвищева назва», наприклад: «Павель Полуботокъ» (1, 380), «Сидору Томилину и Панкрату Рюмину» (1, 86), «Василию Мовчану» (1, 84), «Іванъ Чарнишъ» (1, 74), «Василий Жураковский, Андрей Марковичъ» (1, 74), «Стефан Ситенский» (1, 143), «Опанаса Любачевского, Івана Кургана, Федора Навроцкого, Василя Копитоненка,

Івана Луценка, Тимоша Косого, Павла Лисого, Васку Великого» (1, 325), «Василя Коляду, Якіма Бедного» (1, 389). Характерною особливістю дволексемної антропонімної формули «ім'я + прізвищева назва» є співвідношення між компонентами: на першому місці – ім'я, на другому – прізвищева назва.

Антропонімну формулу «прізвищева назва + ім'я» розглядають як варіант наведеної вище, тільки з інверсійним порядком розташування її складників. Кількість уживань таких антропонімів незначна: «Мартосъ Василій» (1, 162).

За допомогою антропонімної формули «ім'я + ім'я по батькові» ідентифікуються переважно представники російської народності. Р. Осташ вказує, що «окремі суфікси виконували виразні функції соціального розрізнення людей. Наприклад, суфікси -ович / -евич, -ич у назвах по батькові служили для звеличення, іменуватися ними можна було представникам соціальних прошарків тільки з дозволу царя» [3, 511]. Проте з другої половини XVII ст. антропонімна формула «ім'я + ім'я по батькові» завдяки канцелярській діяльності представників російської народності починає активніше використовуватися і в українському середовищі для ідентифікації представників середньої і вищої верств [1]: «Феодора Алексєвевича» (1, 389), «Семень Савичъ» (1, 74), «Трохим Афанасовичъ» (1, 280), «Якіма Федоровича, Михаила Андреевича» (1, 162), «Василя Евфимовича» (1, 258), «Семень Гарасимовичъ» (1, 130), «Данило Софоновичъ, Василий Павловичъ» (1, 135).

Появу та поширення в ділових документах дво-і більше лексемних іменувань можна пояснити намаганням особи, яка комусь щось дарує, позичає, передає у спадок тощо, не лише станом, а й антропонімно-ідентифікаційно наблизити чи прирівняти себе до осіб тієї держави, до складу якої входила на той час частина українських земель, а не фактом функціонування в народнорозмовному мовленні цих типів іменувань [1].

Трилексемні власне антропонімні найменування використовувалися переважно для ідентифікації представників російської народності. Найпоширенішим був структурний тип, коли на першому місці йшло особове ім'я, на другому – патронімічне утворення на -овичъ, -евичъ, -ичъ, на третьому – прізвищева назва. Невластивість такої антропонімної формули для представників української народності зумовлена тим, що їх землі тривалий час входили до складу Польщі, де функціонувала дволексемна антропонімна система. Проте на початку XVIII ст. антропонімна формула «ім'я + ім'я по батькові + прізвищева назва» починає поширюватися і в українському суспільстві: «Левона Кондратовича Мохнача, Івана Корневича Лавниченка, Лукьяна и Івана Степановичовъ Пищиковъ» (1, 380), «Василя Яковлевича Новослцова» (1, 109), «Гаврилу Василичевича Арендаренковъ» (1, 135), «Павель Степановичъ Гутникъ» (1, 148), «Стефаномъ Лукичемъ Веляминовимъ» (1, 151), «Павла Івановича Ягужинского» (1, 134). Перехід української

антропонімосистеми із дволексемної у трилексемну пояснюється орієнтацією на стандарти іменування соціальної еліти та діяльністю писарів.

Антропонімна формула «ім'я + прізвищева назва + прізвищева назва» чітко окреслювала належності особи до певного роду, його генеалогічної лінії: «Івану Чумаку Гутнику» (1, 148). Родова особова назва в антропонімній формулі стояла на другому місці, а назва родового чи генеалогічного відгалуження – на третьому.

Антропонімійно-апелятивні іменування ідентифікують особу за допомогою додаткового описового елемента. В їх структурі на першому плані завжди виступає особова назва (в більшості випадків – власне ім'я і лише спорадично – прізвищева назва), яку доповнює апелятивний компонент [4, 141].

Серед антропонімійно-апелятивних іменувань виділяють такі, в яких апелятивний компонент вказує на: а) спорідненість, б) місце, звідки походить носій цього іменування. У документах Павла Полуботка такі способи ідентифікації особи вказують на відношення однієї особи до іншої переважно по лінії родинних зв'язків чи свояцтва [3, 510]. Описовий елемент іменувань цього виду містить інформацію про особу як про чийогось батька, брата, зятя, сина, свояка тощо, наприклад: «Авраамъ, Гриценковъ синъ» (1, 167), «Федора и Демяна Червяковъ и братовъихъ Василя и Левона» (1, 380).

Незначна кількість жіночих найменувань у документах пояснюється тим, що становище жінки було нерівноправним, залежним, через що вона як юридичний суб'єкт ідентифікувалася нечасто.

Серед однолексемних жіночих власне антропонімійних іменувань незначною кількістю вживань представлений тип «андронім», наприклад: «пань Карпичиной» (1, 151), «паньї Скоропадской» (1, 289), «Злотниковой» (1, 117), «паней Черняковой» (1, 325). Андроніми – назви жінок за чоловіком. Однак до цієї групи відносять не тільки жіночі найменування, утворені від імені, прізвища (прізвищевої назви), прізвиська чоловіка, а й утворені і від будь-якого антропонімного компонента особи чоловічої статі, що перебуває в родинних стосунках з іменованою жінкою. Це зумовлено відсутністю звичаю іменувати жінку за родинною назвою як юридично незалежну особу [1].

Серед дволексемних жіночих найменувань використовуються такі антропонімні формули: «ім'я + андронім» («Семенисъ Цалой» (1, 135), «Параскевія Заруцкая» (1, 260)), «андронім+андронім» («паней Максимовой Борозниной» (1, 350)); трилексемних – «ім'я + ім'я по батькові + андронім» («Уляна Кандибовна Карпиччина» (1, 151), «Іванисъ Десятинниковъ Суденковой» (1, 135)), «ім'я + андронім + андронім» («Анна Григорієва Злотникова», «пань Ірина Іванова Чернякова» (1, 324), «пань Катерина Максимова Борознина» (1, 350)).

Імена по батькові, які використовуються для найменування жінок, утворюються за допомогою суфіксального способу творення і свідчать про поширення в народнорозмовній мові форм з -овна, -евн-а.

Поширення таких формул зумовлене тим, що іменовані жінки належали до соціальної верхівки, а також відсутністю звичаю іменувати жінку за родинною назвою.

Антропонімійно-апелятивні найменування жінок містять інформацію про родинні стосунки (жінка, мати, сестра, дочка когось) і будуються за моделлю «апелятив + присвійний прикметник від імені чи прізвищевої назви чоловіка, батька (або апелятив у постпозиції)»: «Своячина Трохимова, Настя Романиха Гуляницкая» (1, 280). Особова назва є ядром антропонімійно-апелятивного найменування, апелятивний опис перебуває на периферії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, жіночий антропонімікон, засвідчений у документах Павла Полуботка, є значно обмеженим за чоловічий як кількісно, так і варіантно. Серед чоловічих власне антропонімійних іменувань переважають дволексемні з антропонімоформулою «ім'я + прізвищева назва». На периферії знаходяться одно- та трилексемні антропоніми та антропонімно-апелятивні найменування. Жіночі іменування у документах Павла Полуботка доволі нечисельні, тому домінантні антропонімоформули не виокремлюємо.

Перспективність подальших досліджень полягає у необхідності виявлення специфіки регіональних явищ у давній українській антропонімії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисюк В. В. Антропоніми в українській історіографічній традиції другої половини XVII – XVIII ст.: монографія. Київ: Міленіум, 2006. 203 с.
2. Медвідь Н. С. Основні аспекти дослідження мови ділових документів XVII – XVIII ст. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Філологічні науки». Ніжин, 2013. С. 98–104.
3. Осташ Р. І. Ідентифікація особи в Реєстрі. Реєстр Війська Запорозького 1649 року / підгот. до друку О. В. Тодійчук (гол. упоряд.) та ін. Київ: Наукова думка, 1995.
4. Худаш М. Л. До питання класифікації українських прізвищевих назв XIV–XVIII ст. З історії української лексикології. Київ: Наукова думка, 1980. С. 96–160.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Універсали українських гетьманів: матеріали до українського дипломатарію. Універсали Павла Полуботка (1722–1723) / упоряд. В. Ринсевич. Київ: НТШ, 2008. 721 с.

УДК 7.045:82:821.161.2+821.111

ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО В ТВОРАХ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ (АЛЕГОРІЙНІ ПРОПРІАЛЬНІ НОМІНАЦІЇ)

Монастирська Х. Р.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті схарактеризовано категорію «комічного», проаналізовано комічний потенціал алегорій в українському та англійському художньому тексті. Особлива увагу приділено алегорійним пропріальним номінаціям: прізвищам, прізвиськам. Виокремлено класифікацію алегорійних пропріальних одиниць на позначення комічних характеристик людей, класифікуючи їх за моральними якостями й розумовими здібностями, особливостями характеру, поведінки, роду діяльності, специфікою мовлення, зовнішності, уподобань.

Ключові слова: алегорійна пропріальна номінація, прізвище, прізвисько, комічне, конотація, ядро.

Монастырская К. Р. Средства создания комического эффекта в произведениях украинской и английской художественной литературы (аллегорические проприальные номинации). В статье рассматривается категория «комического», анализируется комический потенциал аллегорий в украинском и английском художественном тексте. Особое внимание уделяется аллегорическим проприальным номинациям: фамилиям, прозвищам. Разработано классификацию аллегорических проприальных единиц для обозначения комических характеристик людей, классифицируя их по моральным качествам и умственным способностям, особенностями характера, поведения, рода деятельности, спецификой речи, внешности, предпочтений.

Ключевые слова: аллегорическая проприальная номинация, фамилия, прозвище, комическое, коннотация, ядро.

Monastyrska Kh. R. Means of comic meaning creation in the Ukrainian and English fiction (allegorical common names). The article describes the category of "comic", analyses the comic potential of allegory in the Ukrainian and English artistic text. It is found out that additional semantic and stylistic connotations contribute to the emergence of a humorous, ironic, satirical, sarcastic shade of meaning of expressions. Comic effect appears due to associative-figurative representations, replacing the main denotative meaning. It is stated that the main source of the comic is the discrepancy between the essence and the deceitful "shell" of the phenomenon, the contradiction between the form and the content, between the purpose and means of its achievement, the discrepancy between the persons' actual qualities and those they seek to have. The comic is realized with the help of linguistic means that create a certain artistic picture of the world. They transmit information about the interaction of a language and reality, and reproduce the perception and assessment of the world organization of the author of the artistic text. It was noticed, in particular, that the natural properties of animal behaviour are associated with human habits, deeds, manners and become objects of an aesthetic evaluation on the basis of social practice. Their behaviour becomes comic only when through a peculiar natural form, social meaning is confirmed, that is human characters, human relations. With the help of natural phenomena such human flaws as laziness, trick, awkwardness and so on are emphasized.

Particular attention is paid to allegorical common names. The classification of allegorical common names is singled out on the basis of the comic characteristics of people, classifying them according to moral qualities and mental abilities, features of character, behaviour, kind of activity, speech specificity, appearance, and preferences.

Key words: allegorical common names, surname, nickname, comic meaning, connotation, core.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. В комічному художньому дискурсі типологічно загостреним є виявлення тих властивостей явищ, які залишаються в інших текстах непоміченими, чим і пояснюється частота вживаності категорії комічного та актуальність її дослідження. «Комічне – це категорія естетики, що виражає в формі осміяння історично зумовлену (повну або часткову) невідповідність певного соціального явища, діяльності та поведінки людей, їх традицій і звичаїв

об'єктивному ходу речей і естетичному ідеалу прогресивних громадських сил» [3]. Суспільні явища, людські хиби стають об'єктом комічного, що дає змогу констатувати, що алегорія, в основі якої лежить зображення за допомогою конкретного образу абстрактного поняття, судження, передає певне комічне навантаження, чим і пояснюється потреба більш детального вивчення комічного навантаження алегорем (одиниць алегорії).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Посилення інтересу до аналізу комічного в художніх текстах пояснюється тим, що «художня свідомість належить до однієї з форм (хоч і виразно своєрідних) існування суспільної свідо-

© Монастирська Х. Р. Засоби творення комічного в творах української та англійської художньої літератури (алегорійні пропріальні номінації)

мості людини як соціальної особистості, і через світ художніх образів, створених письменником, читач здатний сприймати світ» [12, 6].

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті полягає в комплексному аналізі комічного ефекту алегорем (одиниць алегорії), зокрема алегорійних пропріативних номінацій. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань:

- дослідити і проаналізувати передумови виникнення комічного ефекту алегорем, а саме алегорійних пропріативних номінацій;

- виділити основні типи (категорії) алегорійних пропріативних одиниць.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вияв комічного засобами мови відтворює спосіб її концептуалізації (сприйняття, оцінки та організації світу). Лінгвокраїнознавча інформація є своєрідною основою творення гумористичного та сатиричного ефекту [7, 388].

Комічне реалізується за допомогою мовних засобів, які створюють певну художню картину світу, передають інформацію про взаємодію мови і дійсності, відтворюють сприйняття та оцінку організації світу автором художнього тексту.

Якщо розглядати комічне через призму його широкого категорійно-естетичного змісту, можна зробити висновок про те, що мовне представлення комічного – це створення певної художньої картини світу, яка несе в собі інформацію про специфіку взаємодії мови і дійсності, людини і соціуму, про можливість читача декодувати текст [12, 8].

Головне джерело комічного, як зазначає О. А. Щербина, – невідповідність суті та оманливої оболонки явища, суперечність між формою і змістом, між метою та засобами її досягнення, невідповідність дійсних якостей людини й того, ким вона прагне здаватися, на що претендує. Комічне – це «внутрішня порожнеча й нікчемність, що прикривається зовнішністю, яка має претензію на зміст і реальне значення» [13, 29]. Осмислення такої невідповідності чи суперечності породжує змістовний і цілеспрямований сміх як гумористичного, так і сатиричного забарвлення.

Звернемося до тексту повісті Дж. Орвелла, комічний ефект від якого досягається автором за допомогою алегорій, які і становлять його першооснову. Місце подій у творі – це ферма, герої – тварини, власником ферми є людина, тобто твір базується на приховуванні реальних подій за допомогою використання асоціацій.

"Man is the only creature that consumes without producing. He does not give milk, he does not lay eggs, he is too weak to pull the plough, he cannot run fast enough to catch rabbits. Yet he is lord of all the animals" (Дж. Орвелл «Колгосп тварин»).

Комічному властиве важливе світоглядне значення. М. М. Бахтін стверджує, що, по-перше, це одна із суттєвих форм правдивого відображення світу в цілому, історії, людини, по-друге, це зага-

лом універсальний погляд на світ, який дає змогу бачити його по-іншому, але не менш (якщо не більш) суттєво, ніж серйозність; тому сміх такою самою мірою дозволений у великій літературі (до того ж такої, яка піднімає серйозні проблеми), як і серйозність; певні, надзвичайно значущі аспекти світу приступні тільки сміхові [1, 78]. Звідси випливає, що в центрі уваги дослідника має перебувати категорія комічного в усій повноті її формально-змістових виявів, конкретній культурно-історичній зумовленості.

Комічне є соціальним явищем як об'єктивним (властивості предмета), так і суб'єктивним (характер сприйняття) підґрунтям. Помічено, зокрема, що природні властивості поведінки тварин асоціативно зближуються з людськими звичками, вчинками, манерами і стають об'єктами естетичної оцінки на засадах суспільної практики. Їхня поведінка набуває комізму лише тоді, коли через своєрідну природну форму засвідчує соціальний зміст – людські характери, стосунки людей. Через природні явища підкреслюються людські недоліки: лінощі, хитрощі, незграбність тощо [7, 389–390].

Дослідники комічного диференціюють ситуаційний і мовний комізм. За В. І. Карасиком, джерелом першого слугує невідповідність між реальною ситуацією та ідеальним уявленням про неї. Мовний комізм створюється за допомогою зображальних і виражальних засобів кожної національної мови. Точкою перетину цих типів комізму є літературні твори, а «модель гумористичного тексту будується як типологія смислових порушень: семантичних, прагматичних, синтаксичних і формально-знакових» [5, 208].

Соціальна тканина народної сміхової культури національна забарвлена, у творах віддзеркалюються національні особливості народу, його психіка, художні традиції, фольклор. Як соціальні відмінності, так і побутові форми життя можуть набувати комічності. Стосовно національних особливостей гумору, то варто взяти до уваги, що він зазвичай стосується певного національного характеру людини чи персонажа твору. Заслужують на увагу такі міркування Ю. Б. Борева: «Комізм людини в житті невіддільний від національних особливостей його характеру. Комізм персонажів у мистецтві теж національно зумовлений, і не тільки національними особливостями, сприйняттям явищ художником, але й національними особливостями предмета зображення. У зв'язку з цим виникає питання про національний характер не тільки форми в мистецтві, але й про елементи національної специфіки, закладеної в змісті» [2, 40].

Незважаючи на змінність, рухливість свого смислу, комічне має певну інваріантну структуру, певне стійке «ядро», яке «кристалізується у процесі формування категорії і надалі зберігає свою відносну незмінність» [8, 73]. Важливі умови отримання лексичними одиницями комічного забарвлення складають комічне середовище, несподіваний

зв'язок слова у тексті з іншими словами і виразами. Адже лексичні одиниці наділені широкими можливостями створення комічного ефекту. Всі слова й вирази, які функціонують у мові, супроводжуючись іронічною тональністю, можуть набувати комічного смислу, що подвоює комічний потенціал слів і виразів. З іншого боку, значна частина лексичних (і фразеологічних) одиниць історично набуває комічної якості. У тексті алегорії (одиниці алегорії) набувають комічних конотацій завдяки нашаруванню семантичного значення ядра на значення лексем, які його оточують.

Розглянемо приклад:

«*Чимось нагадувала тої миті стара Єфанда свого щелепастого Змія, якого ото колись поставили на кийвській Горі*» (Р. Іванченко «Віщий Олег»). Простежуємо вживання нетипового словосполучення *щелепастих зміїв*; для того, щоб показати особливості його функціонування звернемося до семантичного аналізу лексем, які утворюють словосполучення. За СУМОм, *змія* чи *змії* – «плазун з видовженим тілом, укритим лускою» [СУМ, 3, с. 629]. Атрибут *щелепастих* має значення «той у кого великі щелепи» [СУМ, 11, с. 580]. Таким чином, відзначаємо незвичайне поєднання двох не поєднаних лексичних одиниць, які надають комічного ефекту. Отож особлива роль у створенні комічного ефекту належить лексичним засобам.

За Т. І. Манякіною, виявлені в риториці і стилістиці мовні засоби комічного являють собою в сукупності надміру строкату картину. Водночас їх вирізняє дві важливі якості: 1) вони відтворюють викінчений ряд явищ, які піддаються переліку й не поповнюються новаціями; 2) їм властивий національний, універсальний характер [6]. Ці особливості пов'язані з тим, що в основі мовних прийомів комічного лежить порушення певних логічних законів, які мають сублінгвістичний, універсальний характер. Порушення логічних законів відбувається не хаотично, не довільно, за визначеними законами, у рамках своєрідних норм, тому комічне в словесних творах реалізується і сприймається в межах певного інтелектуального ареалу, а його прийоми складають визначений ряд.

Комічне завжди контекстуально вмотивоване. Контекстом називаємо ті мовні одиниці, які оточують ядро і допомагають виявити його властивості, за рахунок нашарувань нових конотативних значень.

Відомо, що конотація – «це додатковий семантико-стилістичний відтінок, який накладається на основне значення слова, надає йому певного експресивного, емоційного забарвлення – урочистості, невимушеності, фамільярності тощо» [4, 357].

Додаткові семантичні й стилістичні конотації сприяють появі у вислові гумористичного, іронічного, сатиричного, саркастичного забарвлення. Комічний ефект з'являється завдяки асоціативно-образним уявленням, заміщуючи основне дено-

тативне значення. Результатом цього процесу є поява тропів і фігур.

Об'єктом нашого дослідження слугували алегорійні пропріальні одиниці, які позначаючи носія мови, уміщають вичерпну інформацію про нього, слугують своєрідним заголовком, символом. У результаті культурно-історичного розвитку людства власні назви, прізвища зокрема, розвинули значні семантичні та асоціативні зв'язки, що згодом перетворилися на згорнуті сюжети, тобто власні назви відіграють визначальну роль в процесі упорядкування художньої інформації у текстовій тканині [10, 59]. Отож розглянемо, як виявляється комізм саме в цих мовних одиницях, які є вмістилищем як мовної, так і позамовної інформації. Комічність прізвищ, прізвиськ зумовлена різними чинниками. Прізвище – це вид антропоніма, обов'язкове спадкове власне найменування людини, яким, окрім неї, в офіційних сферах називають кожного з членів родини [11, 494].

Прізвисько – найменування, яке іноді дається людині (крім справжнього прізвища та імені) і вказує на яку-небудь рису її характеру, зовнішності, діяльності, звичок [СУМ, 8, с. 108].

Нами встановлено, що алегорійні пропріальні лексеми як в українському, так і в англійському художньому тексті стають виразниками комічного, якщо характеризують людину за такими параметрами:

особливістю мовлення:

«*Постоявши і послухавши кілька хвилин, Бурбан підкрався ззаду до Шпаченка, наче кіт до мишеняти, і, вихопивши книжечку, поніс її і повів Шпаченка до директора*» (О. Кониський «Хроніка до смутного часу»); «*Нового засудженого всі почали прозивати «Соловей»*» (Л. Білик «Камера смертників»).

Простежуємо алегорії-пропріальні одиниці цієї категорії в англійському художньому тексті: «*But Moaning Myrtle glided suddenly through the stall door. Harry had never seen her looking so happy*» (Дж. Роулінг «Гаррі Поттер і потаємна кімната»); «*Mr. Weasley was unavailable for comment, although his wife told reporters to clear off or she'd set the family ghoul on them*» (Дж. Роулінг «Гаррі Поттер і потаємна кімната»).

особливістю поведінки:

«*Пан Черногуз не належав до тих промовців, що відразу здатні захопити аудиторію і які влучним і до місця сказаним дотепом вміють знов збудити інтерес слухачів, коли увага присутніх вже стомлена*» (Ю. Дольд-Михайлик «У чорних лицарів»); «*Навіть президент нашого болота Бусол Лелекович Черногуз прислухався до думки шановного Жабурини Жабуриновича*» (В. Нестайко «Пригоди Журавлика»); «*А ще капітана Агаса у Мньові не було, а був лейтенант Шльома, а Змії під Мньовом, на болоті Чортівім, уже був*» (В. Дрозд «Листя землі»); «*Трунку я не пив, жив спокійним та сумирним життям, догоджуючи наміснику церкви*»

Андрієві Покорі, так само тихому і сумирному старцеві, допомагаючи йому в службі» (В. Шевчук «Початок жаху»); «Над усією цією роботою наглядав дозорчий **Микита Ладківський**, який цілими днями бігав з одного краю двору в інший, приймав привіз, рахував дошки, нарізані тертичними, перемовлявся з майстрами, відправляв на ярмарок вози для харчів, заліза, вапна, глини, чи піску, чи для лісу, бляхи, скла – все це по привозі переглядав і перераховував, а тоді велів складати до комори» (В. Шевчук «Початок жаху»);

«– *Ось бачите*, – сказала **пані Павучиха**, прикладаючи йому до голови мокрому рушника... Коли б моя воля, загорнула б кожного з Вас у коконець і носила б вам їсти і пити, тоді б ви не творили дурниць і всім жилося б по-справжньому добре» (В. Шевчук «Птахи з невидимого острова»); «Тому-то й кланяється землі **Розенрох**, і місяць допомагає йому в роботі – він стомився, цей старий і немічний **Довгомуд**» (В. Шевчук «Птахи з невидимого острова»).

Розглянемо наступні приклади цієї категорії в англомовному художньому тексті:

«Well, she backed a step or two, and she looked at it, and then she laughed out, and says she, pointing her finger at it: **Nimmy nimmy not / Your name's Tom Tit Tot**. Well, when that heard her, that gave an awful shriek and away that flew into the dark, and she never saw it any more» (1, 8); «Jack then filled up the pit with earth, and went to search the cave, which he found contained much treasure when the magistrates heard of this they made a declaration he should be termed **Jack the Giant-killer**» (1, 101).

зовнішнім виглядом:

«Кося **Вухань** ліг на парту грудьми й сховався за спину **Соні Лось**, що сиділа попереду» (В. Нестайко «Пригоди їжачка Колька Колючки та його вірного друга і однокласника Зайчика Косі Вуханя»); «Звали цю людину **Едас**, він був із тих же кіл клубної молоді, що й **Гагарін та Їжак**» (Л. Дереш «Намір»).

Звернемося до англомовного художнього тексту:

«She gathered a lot of rushes and made them into a kind of a sort of a cloak with a hood, to cover from head to foot, and to hide her fine clothes... And because she gave no name they called her "**Cap o'Rushes**"» (1, 51-57); «Can't quite hear you; won't you come a little closer?» said the fox in a feeble voice, as he stretched out his neck towards **Johnny-Cake**, and put one paw behind his ear» (1, 158).

наявними вадами, шкідливими звичками:

«Петро Панасович, роздратований тим, що на підприємстві, яке він очолює, не все клеїться, наказав викликати до себе **Косолапенка**» (І. Сочивець «Сватання на Борщагівці»); «І коли прийшла з лісів у двір до Марійки **Півневої** лисичка, лиса, як тельбух, без єдиної шерстинки, лягла і здохла» (В. Дрозд «Листя землі»); «Народне прислів'я «дурень думкою багатіє» Петро **Кобилка** знає з дитинства – дуже часто чув від свого покійного

батька» (І. Сочивець «Сватання на Борщагівці»); «Я, многогрішний **Михайло**, на прізвище **Вовчанський**, ієрей із містечка Жданівки, хочу описати те, що зі мною діялося, бо ніхто мені в цьому світі віри не діймає, а багато хто вважає за такого, що несповна розуму» (В. Шевчук «Початок жаху»); «Я не поспішав з розпавою над **Дем'яном Сокольським**, на те в мене був час. До того ж хотів пережити зустріч з рідною землею і прийти до тямі під зворушення, яке дістав, переступаючи поріг рідного дому» (В. Шевчук «Місячний біль»); «**Криворотий Йосип** раптом перестав дзвонити і звисвся із дзвіниці. Тоді-то я й побачив вершників, які їхали через калюжі» (В. Шевчук «Місячний біль»); «**Переходовець** все-таки дістав сподіване, тобто змогу виговоритися, а що тут було підмінено співрозмовників, здається, особливої ролі не грало» (В. Шевчук «Маленьке вечірне інтермецо»); «Тим часом з'явився й **Гевал**. Він приніс із собою букет квітів і пляшку вина з лискучою етикеткою; я був стрибнув на стіл, щоб роздивитися на ній напис, але **Переходовець** змахнув мене звідти, начебто я був кубка хлібних крихот» (В. Шевчук «Маленьке вечірне інтермецо»).

В англомовному художньому тексті виявлено наступні алегоремі прізвища для підкреслення вад та шкідливих звичок людини:

«Now, one day, when **Mr Vinegar** was from home, **Mrs. Vinegar**, who was a very good housewife, was busily sweeping her house... О **Mr. Vinegar**, **Mr. Vinegar**, we are ruined, we are ruined: I have knocked the house down, and it is all to pieces!... The stick lodged in the tree, and he returned to his wife without money, cow, bagpipes, gloves, or stick, and she instantly gave him such a sound cudgelling that she almost broke every bone in his skin» (1, 28-32); «Just as he got near Lady Mary, **Mr. Fox** saw a diamond ring glittering on the finger of the young lady he was dragging and he tried to pull it off» (1, 149).

Комізм прізвища та ім'я можна підсилити надаючи пояснення щодо його походження: «Був тут Самійло **Кішка**, який обдирав котів і здавав шкурки як пушину» (П. Загребельний «Левине серце»); «Отець **Андрій** був совісливий панотець, а через це так само бідний. Недаремно його й **Покорою** прозвали» (В. Шевчук «Початок жаху»).

«The queen would not christen the boy till the king came back, and she said, "We will just call him **Nix Nought Nothing** until his father comes home» (1, 33-39).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, алегорії характерний комічний потенціал, за допомогою алегорійних пропріальних одиниць можна виділити комічні характеристики людей, класифікувати їх за моральними якостями й розумовими здібностями, особливістю характеру, поведінки, роду діяльності, специфікою мовлення, зовнішності, уподобань. Недостатня вивченість даної проблематики на сучасному етапі розвитку лінгвістики обумовлює актуальність та доцільність подальших досліджень у цьому напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. 2-е изд. Москва: Худ. лит, 1990. 543 с.
2. Боров Ю. Б. О комическом. Москва: Искусство, 1957. 241 с.
3. Гегель. Эстетика. Москва: Искусство, 1969. Т. 2. 845 с.
4. Дудик П. С. Стилїстика української мови. Київ: Академія, 2005. 369 с.
5. Карасик А. В. Лингвистические характеристики юмора. Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики сб. науч. тр.. Волгоград: Перемена, 1999. С. 200 – 209.
6. Манякина Т. И. К вопросу о классификации языковых средств комического. Художественная практика и проблемы научного осмысления сб. науч. тр. Харьков: ХГУ, 1992. С. 12–13.
7. Мацько Л. І. Стилїстика української мови: навч. посібник. Київ: Вища школа, 2003. 463.
8. Сайтарли І. А. Культура міжособистісних стосунків. Київ: Академвидав, 2007. 240 с.
9. Співак С. М. Власна назва в композиційно-смісловій структурі віршованих текстів американської поезії ХХ століття: Комунікативно-когнітивний підхід: дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2003. 197 с.
10. Українська мова. Енциклопедія / за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненка, М. П. Зяблюка та ін. 3-є вид. Київ: Українська енциклопедія, 2004. 824 с.
11. Шумейко О. А. Мовні засоби творення комічного в сучасній українській поезії (на матеріалі творів другої половини ХХ століття): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2007. 203 с.
12. Щербина А. О. Жанри сатири та гумору [нарис]. Київ: Дніпро, 1997. 136 с.
13. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1970-1980. Т. 3, 8, 11.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1970-1980. Т. 3, 8, 11.
2. Jacobs J. English fairytales. London: David Nutt, 270 Strand, 1890. 253 p.

ЯВИЩЕ ЕВФЕМІЇ В АНГЛОМОВНІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Мосієвич Л. В.

Класичний приватний університет

У статті розглянуто явище евфемії скрізь призму психологічної термінології, а саме: функціонування евфемізмів серед англійських психологічних термінів, способи утворення евфемістичних одиниць та основні особливості їх перекладу українською мовою.

Ключові слова: генералізація, евфемізм, психологічні терміни, політична коректність.

Мосієвич Л. В. Явление эвфемии в английской психологической терминологии. В статье рассматривается явление эвфемии сквозь призму психологической терминологии, а именно: функционирование эвфемизмов среди англоязычных психологических терминов, способы образования эвфемистических единиц и основные особенности их перевода на украинский язык.

Ключевые слова: генерализация, психологические термины, политическая корректность, эвфемизм.

Mosiyevych L. Euphemia in the English psychological terminology. The paper examines euphemia in the psychological terminology. We describe the functions of euphemisms, their formation ways, the principal peculiarities of their translation from English into Ukrainian. Some of them don't have any euphemistic correspondences in the Ukrainian language. The euphemisms create some false reality due to the effect of blurring, ambiguity. These lexical units can influence the formation process of worldview of a great number of people. They can also deceive and neutralize the critical mind of a person. Within the psychological terminology the euphemisms create the function of political correctness. Generalization is the principal way of euphemistic formation.

Key words: euphemisms, generalization, political correctness, psychological terms.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Сучасна психологічна термінологія перебуває у періоді власного становлення, що викликано відходом від уживаних раніше російськомовних зразків і стандартів як у формуванні, так і у перекладі англійських термінів українською мовою, а також постійною потребою в опрацюванні і введенні нових іншомовних понять в україномовне середовище психологічної науки.

Формулювання мети і завдань статті. Об'єкт дослідження – англійські психологічні терміни.

Предмет дослідження – евфемістичні одиниці серед психологічних термінів.

Мета роботи – визначити особливості функціонування та перекладу англійських евфемізмів серед психологічних термінів українською мовою.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- визначити лінгвокогнітивні та соціофункціональні засади вивчення евфемізмів у сучасній германістиці;
- розкрити сутність взаємодії політичної коректності та евфемії;
- виявити семантичні способи утворення евфемізмів;
- проаналізувати особливості перекладу англійських евфемізмів серед психологічних термінів українською мовою.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше виявлено евфемістичні ознаки англійських психологічних термінів та визначено способи перекладу евфемізмів українською мовою.

Матеріалом дослідження слугували психологічні терміни із словника Н. В. Орлової «Англо-український та україно-англійський словник педагогічних та психологічних термінів і понять».

Евфемізми – це емоційно нейтральні слова або вирази, які вживаються замість синонімічних їм слів і виразів, які видаються мовцями непристойними, грубими або нетактовними. [5, 590]. Деякі зарубіжні лінгвісти називають евфемізми *catch-words*, *umbrella words*, *dimdefinitions*, тому що вони виконують роль своєрідних слів-кодів [11, 12; 12, 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні основи евфемії закладені в роботах таких відомих учених, як Б. А. Ларіна, Л. А. Булаховського і розвиваються лінгвістами в різних аспектах на матеріалі різних мов. У наукових працях, присвячених збагаченню словникового складу англійської мови, розглянуто проблеми визначення евфемізму та його відокремлення від табу (В. І. Заботкіна, Н. Д. Борисенко, О. Л. Клименко), засоби утворення (А. М. Кацев, Л. П. Крисін, В. П. Москвін), проблема класифікації (Б. Ганєєв, Е. Бортничук, А. Панін); простежено основні тенденції розвитку евфемістичного складу мови (Д. І. Енрайт, К. Алан, К. Барідж,

А. Ю. Кудрявцев, Т. Д. Куропаткін, Р. У. Холдер); описано структурно-семантичні моделі утворення евфемізмів періоду кінця ХХ – початку ХХІ ст.; розглянуто основні концепти картини світу, що підлягають евфемізації та дисфемізації, такі, наприклад, як політична коректність (Ч. Барбер, А. М. Панін, М. Ю. Палажченко, В. Б. Великорода).

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед основних ознак евфемізмів виокремлюють такі:

1) семантична невизначеність або низький рівень конкретності, що дозволяє пом'якшувати негативну оцінку денотата;

2) стигматичність денотата, тобто наявність негативної або нейтральної конотації;

3) створення позитивної або нейтральної конотації;

4) збереження істинності вислову;

5) поверхневий характер поліпшення денотата, що дозволяє адресатові зрозуміти, про який предмет йде мова.

Традиційно виокремлюють дві основні функції евфемізмів: пом'якшувальну та вуалювальну [14, 281]. Окрім того, існують підходи, що доповнюють та конкретизують ці дві основні функції. Так, російський дослідник Л. П. Крисін пропонує більш детальну класифікацію функцій евфемізмів, вказуючи на те, що ці мовні одиниці можуть використовуватися як засіб пом'якшення висловлювання, даючи змогу мовцеві уникнути комунікативних конфліктів і невдач, можуть виконувати вуалювальну функцію, а також можуть вживатися у функції своєрідного шифру [3, 386]. Дещо інший підхід пропонує українська дослідниця О. О. Селіванова, виокремлюючи магічну, ідеологічну, етикетну, іронічну та криптофорну функції евфемізмів [9, 135].

Серед сучасних джерел евфемізмів треба відзначити явище «**політичної коректності**». Сам термін «політкоректність» був запроваджений Карен де Крау в 1975 році і має на увазі формування мовленнєвої поведінки таким чином, щоб уникнути дискримінації будь-яких груп населення. Це явище зародилось у 70-х рр. ХХ ст. у США завдяки трьом громадським рухам: університетському руху, фемінізму та боротьби афро-американців за рівноправність [8, 19]. Отже, політкоректна лексика суттєво стосується таких сфер, як расова дискримінація, статевая дискримінація, фізичні вади і дискримінація сексуальних меншин.

С. Г. Тер-Мінасова визначає політкоректність як «прагнення знайти нові способи мовного вираження замість тих, які зачіпають почуття та гідність індивідуума мовною нетактовністю і прямиливістю відносно расової та статевої приналежності, віку, соціального статусу [10, 135]. Принцип політичної коректності вимагає уникати використання в мовленні всіх

тих одиниць, що можуть принижувати гідність індивіда, а точніше замінювати їх на нейтральні або позитивно забарвлені евфемізми [4].

Наприклад, *slow child* в словнику перекладається як *відстала дитина*. Англійський термін несе евфемістичну функцію завдяки слову з більш широкою семантикою – *slow*. Евфемістичне забарвлення мають також терміни:

Substance abuse – *зловживання речовини (тобто наркоман)*,

retirement age – *похилий вік*,

mental retardation – *затримка розумового розвитку*,

a positive sort of a man – *самовпевнена людина*

[7].

Термін *інклюзивна освіта (inclusive education)*, який з'явився нещодавно в українському соціумі, також має евфемістичний ефект, тому що означає «навчання учнів або студентів із особливими потребами вводячи їх до загального освітнього середовища за місцем їхнього проживання. Інклюзивне навчання розглядається як альтернатива інтернатній системі (коли дітей з особливими потребами утримують та навчають окремо від інших дітей) та навчанню вдома». Тобто, термін припускає факт постійної присутності дітей з обмеженими можливостями в класі, групі.

Але не завжди евфемістичний англійський термін має евфемістичний еквівалент в українській мові. Так, термін *disabled people* перекладається як *інваліди*, незважаючи на наявність політично коректного відповідника – *з обмеженими можливостями*. Термін *approved school* в українському перекладі також втрачає евфемістичний ефект через описовий переклад – *виховний заклад для правопорушників, що не досягли 17 років*.

Одним із основних і найбільш поширених способів утворення евфемізмів є генералізація концептуального змісту. Суть цього механізму полягає у репрезентації концепту базового рівня за рахунок засобів репрезентації суперординатного рівня. Під базовим ми розуміємо рівень, який позначає більш конкретні явища або предмети.

Під суперординатним розуміємо рівень із найбільшим ступенем абстрактності [13, 15]. Евфемістичний ефект вислову в такому випадку досягається завдяки тому, що для концептів суперординатного рівня не характерим є виділення окремих, у тому числі й оцінних характеристик [2, 44]. В. П. Москвін такий спосіб називає гіперонімізацією, тому що генералізація значення досягається в основному за допомогою гіпер-гіпонімічних замінів [6, 65].

Генералізація концептуального значення може утворюватися двома способами: використання слів із узагальноною семантикою і використання гіперонімів («слова з ширшим значенням (обсягом поняття) по відношенню до слова з менш

широким значенням» [1]). Якщо евфемістичний ефект вислову заснований на репрезентації вихідного концепту за допомогою звернення до його гіперонімів, відбувається депрофілювання тих специфічних характеристик його змісту, наявністю яких обумовлена характерна для нього негативна конотація.

Таким чином генералізація має значний евфемістичний потенціал, оскільки заміна небажаної номінації родовим поняттям (гіперонімом), словом із широкою семантикою, дозволяє зняти негативну оцінку. При сприйнятті денотата у свідомості адресата не виникає конкретних ментальних репрезентацій, тому що в результаті перейменування відбувається розмивання змісту і нейтралізація тих характеристик вихідного концепту, які викликають негативне ставлення до себе.

Евфемізми, утворені за допомогою генералізації концептуального змісту, як правило, не характеризуються оцінністю, тому що репрезентують концепти суперординатного рівня.

Слід зазначити, що при зіставленні англійських психологічних термінів та їх українських

еквівалентів спостерігається тенденція використання в термінах МО компонентів більш широкої семантики, ніж в МП. Англійська мова часто використовує іменники широкої семантики як основу утворення термінів, що не є характерним для української термінології. Використання слів з широкою семантикою в МО створює різні варіанти українських відповідників: 1) *mental effect* – психічний вплив, *mental age* – розумовий вік, *mental disorder* – психічний розлад; 2) *verbal environment* – мовне середовище, *verbal error* – лексична помилка. Але, не всі слова з широкою семантикою є евфемізмами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, деякі англійські психологічні терміни відрізняються політично коректним характером стосовно хворих, літніх, неосвічених людей. Вони утворюються за допомогою евфемізмів, але не завжди мають евфемістичний відповідник в українській мові. Перспективними вважаємо подальші дослідження евфемії в різних видах термінології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брокгауз Ф. А. Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/brokgauz_efron/14/
2. Болдырев Н. Н. Теоретические аспекты языковой концептуализации. Когнитивные исследования языка / Вып. Концептуализация мира в языке: коллективн. монография. – М.: Ин-т языкознания РАН; Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2009(6). – С. 25–77.
3. Крысин Л. П. Эвфемизмы в современной русской речи. Русский язык конца XX столетия (1985–1995). – М.: Школа "Языки русской культуры", 1996. – С. 384–408.
4. Каптюрова О. В. Реалізація концепту «політична коректність в мас-медійному дискурсі. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://communication-discourse.com/issues/issue6http://www.philolog.univ.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2013_43_2/137_146.pdf
5. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. Ярцевой В. Н. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685с.
6. Москвин В. П. Эвфемизмы: системные связи, функции и способы образования. Вопросы языкознания. – 2001. – № 3, С. 58–67.
7. Орлова Н. В. Англо-український та україно-англійський словник педагогічних та психологічних термінів і понять : Навчальний посібник для студентів і викладачів вищих навчальних закладів. – Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2010. – 188 с.
8. Павлова Е. К. Языковая преэминентность в процессе эвфемизации политич. реалий США. Вест. Моск. Ун-та, 2000. – С. 19
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава : Довкілля – К., 2006. – 716 с.
10. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М.: Слово, 2000. – 624 с.
11. Янков А. В. Соціально-політичні неологізми в американському варіанті англійської мови: семантика-структура-функціонування: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови». – Львів, 2004. – 20 с.
12. Holder R. W. How Not To Say What You Mean: A Dictionary of Euphemisms. – Oxford University Press, 2002. – 501 p.
13. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind. – Chicago and London: The University of Chicago Press, 1986. – 632 p.
14. Schlosser H. D. Verhüllen – verdrängen – beschönigen. Euphemismen im kulturellen Wandel / Horst Dieter Schlosser // Muttersprache 4, Jg. 117, 2007. – S. 281–295.

УДК 821.161.2(71)-1.09

РИСИ НЕОКЛАСИЦИЗМУ В УКРАЇНОМОВНІЙ ПОЕЗІЇ КАНАДИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Накашидзе І. С.

Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна

У статті досліджено риси неокласицизму у ліриці Яра Славутича, О. Зуєвського, Р. Кедр. З'ясовано, що на становлення поетів-емігрантів вплинула творчість київських неокласиків. У ході дослідження виділено такі риси неокласицизму як звернення до класичних форм та античних образів і сюжетів.

Ключові слова: україномовна поезія Канади, неокласицизм, класичні жанри, античні образи, біблійні сюжети.

Накашидзе И. С. Черты неоклассицизма в украиноязычной поэзии Канады второй половины XX в. В статье исследуются особенности неоклассицизма в лирике Яра Славутича, А. Зуевского, Р. Кедр. Выявлено, что на становление поэтов-эмигрантов повлияло творчество киевских неоклассиков. В ходе исследования выделены такие черты неоклассицизма как обращение к классическим формам и античных образов и сюжетов.

Ключевые слова: украиноязычная поэзия Канады, неоклассицизм, классические жанры, античные образы, библейские сюжеты.

Nakashydz I. S. Neoclassical features in Ukrainian-Canadian poetry of second half of the 20th century.

The article deals with the features of neoclassicism in the lyrics of Yar Slavutych, O. Zujevskij, R. Kedr. It is found out that their formation as poets was influenced by the work of Kievan neoclassicists. Such neoclassical characteristics as reference to classical forms and ancient images and stories are marked.

Key words: Ukrainian-Canadian poetry, neoclassicism, classical genres, antique images, biblical subjects.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Творчість київських неокласиків – М. Драй-Хмари, М. Зерова, О. Бургардта (Юрія Клена), П. Филиповича, М. Рильського – посідає особливе місце в українській літературі. Її вважають першим системним виявом неокласицизму, що зорієнтований на засвоєння і розвиток мистецьких досягнень попередніх стильових епох. «Естетика неокласицизму має непроминальне значення як комплекс концепцій, заснованих на ідеалізмі та релігійному світосприйнятті, що є в сучасному світі носіями вічних цінностей Добра, Істини і Краси» [1, 110]. Сама назва «неокласики» свідчила про те, що поети хотіли вчитися у класиків, «себто майстрів, які дали нам невмирущі зразки поезії, а це, розуміється, було не на руку «поетам», які нічого не хотіли вчитися, ні стискати себе жадними нормами і ненавиділи все, що стояло вище їх» [4, 31]. Неокласики брали за основу досконалість форми і ясність поетичної мови, пошук шляхів до гармонії духу, зосередженість на вічних засадах буття, орієнтацію на найкращі взірці мистецтва, створені у попередні епохи, насамперед античності.

Дедалі частіше увагу дослідників привертає творчість поетів, що складалась під їхнім впливом. Зокрема неокласицизм як основоположний стильовий напрям приписують творчості М. Ореста та І. Качуровського. Проте більшість дослідників

сходиться на думці, що після «грона п'ятірного» у ліриці українських поетів ХХ ст. можна простежити лише окремі риси неокласицизму. Ґрунтовного аналізу рис неокласицизму в поезії поетів-емігрантів у Канаді на сьогодні немає. Тому звернення до обраної теми є **актуальним**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На сьогодні про творчість неокласиків є чимало наукових праць, зокрема С. Гординського, П. Одарченка, І. Качуровського, Л. Новиченка, Г. Кочура, Д. Наливайка, М. Жулинського, Л. Таран, Г. Білик, Т. Іванюхи та ін. Усі науковці зазначають, що українська література у ХХ ст. завдяки неокласикам компенсувала дефіцит класицизму, зміцнила зв'язки з культурою минулого, поповнилася канонічними формами, зазнала конструктивного, стабілізуючого впливу класики. Як зазначає В. Моренець, неокласиками була широко і свідомо розпочата інтеграція української літератури у традиційний світовий контекст [7, 223]. Позиція неокласиків щодо засвоєння найвищих літературних здобутків людства у 20-30 рр. ХХ ст. була актуальною, адже в той час українську літературу заповнили твори-агітки, твори-плакати на злобу дня. М. Зеров вбачав шляхи відродження українського народу у прямуванні до високої культури та європеїзму.

М. Неврлий наголошував: «Все найкраще, що було створене в дальших роках в українській поезії, розвивалось під прямим або посереднім впливом київських неокласиків» [7, 224]. Звичайно, творчість київських неокласиків не могла не позначитись на поезії діаспори. Адже переважна більшість

емігрантів другої (післявоєнної) хвилі була їх молодими сучасниками, встановлювалась і «зростала» як поети саме на їх ліриці. Наприклад, перші вірші Яра Славутича були «під Шевченка», потім «під Сосюру», «під Тичину». У 1938 р. молодий поет відкрив для себе М. Рильського та М. Зерова, яких вважав потім своїми вчителями. М. Щербак зазначає, що будучи молодим поетом Яр Славутич «відкриває і, на щастя, не наслідує, а творчо засвоює класичних майстрів, висловлюючи свої переживання, що розбризкуються з радістю схвильованої душі добірними сонетами «Першого кохання» (1940)» [9, 13]. Так само І. Костецький у декількох статтях вказував на окремі риси неокласицизму у ліриці О. Зуєвського [5] [6].

Метою статті є виявлення рис неокласицизму в україномовній поезії Канади другої половини ХХ ст.

Завданнями статті є аналіз рис неокласицизму на рівні форми (жанрової приналежності), ритміки та образності (античні міфологічні та біблійні образи)

Об'єктом дослідження стала поетична творчість Яра Славутича, О. Зуєвського, Р. Кедр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією із ознак неокласицизму є суворе дотримання класичних форм віршування. Як відомо, характерними жанрами цього напрямку є сонет, олександрина, терцина, октава, рондо тощо. Риси неокласицизму в ліриці поетів-емігрантів у Канаді насамперед і простежуються у формі, що однією із характерних рис україномовної поезії в цій країні: «Канада – традиційна країна. Канадська Україна – винятково традиційне середовище» [8, 124]. Починаючи з першого вірша українською мовою І. Збури (1898 р.), до середини ХХ ст. у творчості українських поетів Канади не спостерігається жодного прояву модернізму. Модерні стичні течії стають помітними у другій половині ХХ ст., коли до Канади емігрували такі поети, як М. Голод, С. Гурко, А. Шум та Л. Палій та інші. Проте модернізм в україномовній поезії Канади стосується насамперед форми.

Одним із поширених жанрів суворої форми в україномовній поезії Канади є тріолет. У декількох тріолетах Яра Славутича (насамперед із циклу «Жага») вірші відчутні національні витоки творчості. Тріолети збірки «Мудрощі мандрів» тематично пов'язані із східними мотивами. Кілька тріолетів Р. Кедр присвячені темі кохання на фоні плинності часу.

Найчастіше серед класичних жанрів україномовні поети в Канаді звертаються до сонета. Вони здебільшого звертаються до класичної італійської форми сонета, написані переважно п'ятистопним (рідше – шести- чи чотиристопним) ямбом. Наприклад, сонет Яра Славутича «Гарманування» написаний п'ятистопним ямбом:

Туркоче віялки моторний спів,
Пливе потік до бурих лантухів,
Зростає поряд озеред ядерно [3, 28].

Риси неокласицизму у сонетах О. Зуєвського виявляються у ритміці, зокрема у комбінуванні

ямбів різної довжини. Наприклад, у віршах «Де спогад стань», «Аргонавти», «Тюльпани» чергується п'ятистопний та чотиристопний ямб, у поезіях «Цей звід – це дерево», «Ще стане чарів» – тристопний та чотиристопний, у «Навколо риби» – п'ятистопний та шестистопний. При цьому часто присутнє чергування чоловічих та жіночих рим. Наприклад, у сонеті «Дзеркало»:

Кентавра образом складним
Обійми там довготривалі
Гойдались, наче крізь порталі
В'їздив щасливий пілігрим [1, 122].

Якщо розглядати тематику сонетів поетів-емігрантів у Канаді, то вона досить різноманітна: пейзажні, інтимні, філософські, громадянські, історичні. Багато сонетів присвячено описові природи. У пейзажних сонетах поети часто естетизують український степ, що є прикметою Батьківщини в українській літературі. Так, у більшості пейзажних сонетів Яра Славутича, наче в «стоп-кадрі», зосереджено увагу на одному моменті зі стану степу. Такий прийом є елементом неокласицизму. Наприклад, у сонеті «Степи Херсонщини» виділено образ, оповитого туманом ранкового південного степу, а сонет «Вечір» Яра Славутича передає картину заходу сонця в степу:

В густі жита, під мирними хмарками,
Втопає сонце; свіжий вітровий
Спішить над яр, хитнувши деревий,
І, як пустун, погойдує квітками [3, 26].

Класичні сонети присвячені темі любові. Саме такі твори притаманні ранній творчості Р. Кедр. Сонети з циклу «Ростислава» є своєрідним зверненням та освітченням коханий людині:

Я знов веселий, знов юнак стрункий.
Я дякую тобі за це – це ти
Мені даруєш другу молодість [2, 49].

У подальших сонетах Р. Кедр поряд із мотивом кохання виникають мотиви самотності та ностальгії за минулим.

Серед концептуальних рис неокласицизму в україномовній поезії Канади – звернення до античності як зразкового мистецтва. Як зазначає С. Горелова, «безсумнівним лідером у зверненні до образів античного походження та їх трансформації був М. Зеров, для якого античність (перш за все римська класична поезія) була тим культурним потенціалом, естетичним орієнтиром, який може вивести українську літературу із стану Руїн у гармонійний, зразковий стан» [3, 21]. Це дає підстави виділити таку рису як інтелектуальність поезії.

Чи не найбільше головним темам неокласицизму – античності та Біблії – присвячена творчість О. Зуєвського. І. Костецький зазначає, що поет продовжив традиції київських неокласиків і де в чому навіть перевершив їх: «Олег Зуєвський поет наскрізь традиційний. Традиційність у тому, що ми щоденно (поетично-щоденно) називаємо Гелладою – ладою образу, владою тканого слова – і чого в нас майже не було: Микола Зеров, Рильський, де в чому Драй-Хмара – і все» [5, 455]. Проте

особливістю поезії О. Зуєвського є насамперед тяжіння до символізму, «Зуєвський іпостасував символізм клясицизмом» [6, 463].

Так, серед образів античної міфології у поета знаходимо аргонавтів, Прометея, мінотавра, Адоніса та ін. Проте О. Зуєвський створює образи асоціативно, часто прямо називаючи їх лише у назві вірша. Наприклад, у сонеті «Зоряні іменини Мінотавра»:

Найбільше зорі витвір цей несуть
Аж до коротких ніг йому, до болю,
Що вирвався в далеку світлу путь
Із лабіринту власного на волю [1, 103].

Також поет, як і київські неокласици, широко використовує біблійні мотиви, зокрема розповіді про потоп, Ліліт, Єви, Самсона і Даділі тощо. Риси класицизму в поезії О. Зуєвського І. Костецький вбачає насамперед у сюрреалістичній образності, афористичності, враженні «досконалої завершеності», що характерно для класичного символізму, зокрема для творчості С. Малларме [6, 463].

Через уведення в поетичний текст античних образів Яр Славутич розкриває тріаду мистецтво – митець – народ. Це дає можливість автору об'єднати в єдине ціле національні, морально-етичні та філософські проблеми, які хвилюють людство:

Усьому світу істину й красу.
Це їм пошану віддано несучи,
Бо з ними бравсь у поетичні мандри
До прометейських провістей Касандри [3, 475].

Касандра передбачає майбутнє лихо, але не може його відвернути.

Образи героїв античної міфології часто використовувались Р. Кедром у ранніх збірках. Так, наприклад, у циклі сонетів «Відчай – візія»:

А хоч би й нам присуджено Тесея
І Аріяди долю, тільки б раз
Зазнати смертному безсмертних ласк
Твого хмільного тіла Діонеї [2, 84].

В. Вовк у передмові до збірки поезій Р. Кедра виділяє риси неокласицизму у ранніх творах поета: «Не важко догадатися, що хресними батьками тієї молоді музи були неоклясики, зокрема Микола Зеров: антична мітологія, Старий і Новий Завіт помітні в віршах про мандрівництво, галицькі краєвиди й кохання, даючи їм легко начитаний характер» [2, 5].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Лірика україномовних поетів Канади другої половини ХХ ст. має ознаки неокласицизму. Насамперед це стосується творчості Яра Славутича, О. Зуєвського та Р. Кедра. Риси неокласицизму в ліриці поетів-емігрантів у Канаді передусім простежуються у зверненні до класичних форм, що однією із характерних рис україномовної поезії в цій країні. Улюбленою строфою означених митців є сонет, найчастіше п'ятистопний. Традиційність цього жанру простежується і у зверненні до любовної тематики. Але сонетна творчість поетів-емігрантів досить широка (присутні вірші пейзажні, громадянські тощо), що дозволяє провести паралелі із творчістю київських неокласиків, насамперед М. Зерова та М. Рильського, на творах яких і встановлювалась як поети більшість українських митців діаспори.

Серед провідних ознак неокласицизму поетів-емігрантів – звернення до класичних суворох форм вірша, орієнтація на здобутки античності, звернення до біблійних сюжетів, інтелектуалізм. Проте підстав називати означених поетів-емігрантів спадкоємцями неокласиків підстав немає, адже у своїй творчості вони звертались до різних стильових течій.

У подальших розвідках варто поглибити дослідження рис неокласицизму у творчості згаданих вище поетів та інших представників української діаспори кінця ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бросаліна О. Ігор Качуровський, сьомий неокласик: літературна спадкоємність у дзеркалі біографії. Філологічні семінари. – 2014. – Вип. 17. – С. 109–118
2. Вовк В. Ростислав Кедр. Поезії / Кедр Р. – Торонто: В-во «Євшан-зілля», 1983. – С. 5–10.
3. Горелова С. В. Інтертекстуальність парадигм поезії неокласиків і акмеїстів: компаративний аспект. Султанівські читання. – 2012. – Вип. 2. – С. 20-27.
4. Клен Ю. Спогади про неокласиків. Київські неокласици / Упор. В. Агеєва. – К.: Факт, 2003. – С. 7-64.
5. Костецький І. Гостина в печерників «Я входжу в храм...»: Поезії. Переклади. Статті. Матеріали до біографії / Зуєвський О. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – С. 454-457.
6. Костецький І. Як читати вірші Олега Зуєвського. «Я входжу в храм...»: Поезії. Переклади. Статті. Матеріали до біографії / Зуєвський О. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – С. 458–485.
7. Моренець В. Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст.: Україна і Польща. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 327 с.
8. Славутич Яр. Твори. [У 5 т.]. – Київ: Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 4: Українська література й мова на Заході. – 484 с.
9. Щербак М. Полум'яне слово Яра Славутича. Творчість Яра Славутича / Упор. В. Жила. – Едмонтон: Славута, 1978. – С. 13-15.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Зуєвський О. «Я входжу в храм...»: Поезії. Переклади. Статті. Матеріали до біографії. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 840 с.
2. Кедр Р. Поезії. – Торонто: В-во «Євшан-зілля», 1983. – 372 с.
3. Славутич Яр. Твори. [У 5 т.]. – К.: Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 1: Поезії (1937–1997). – 470 с.

ФУНКЦІОНУВАННЯ АКСІОЛОГЕМИ ЄВРЕЙСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ СІМ'Я В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Нідзельська Ю. М.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Представлена стаття присвячена вивченню аксіологеми єврейського етносу сім'я в сучасній англійській мові. Увагу приділено поняттю цінність, представлено класифікацію цінностей, зазначено об'єкт зацікавленості аксіології. Продемонстровано особливості реалізації цієї цінності в англійській мові.

Ключові слова: цінність, аксіологема, аксіологія, метафора.

Нидзельская Ю. М. Функционирование аксиологеми еврейской лингвокультуры семья в современном английском языке. Представленная статья посвящена изучению аксиологеми еврейского этноса семья в современном английском языке. Внимание уделено понятию ценность. Продемонстрированы особенности реализации вышеуказанной ценности в английском языке.

Ключевые слова: ценность, аксиологема, аксиология, метафора.

Nidzelskaya Yu. M. Functioning of Jewish linguoculture family axyologeme in Modern English. The article deals with the study of axyologeme of the Jewish people family in Modern English. The research of the values in modern linguistics is carried out with a help of the main principles of cognitive discursive paradigm, for example, anthropocentrism. The attention is given to the notion of value, the classification of values. Thorough attention is given to the object of study of axiology and to the metaphor which is viewed as the cognitive and cultural process. This Jewish value has been investigated through its functioning in English proverbs. The term "axyologeme" denotes any verbal expression of the evaluation within certain discourse. Thus, external values should be understood as the ontologically valuable objects of the outer world, internal values are socially important values within the society. Value is viewed as any object which is of vital importance for the subject. Among the values of human experience there exist cognitive, utilitarian, aesthetic, linguistic and other values. The English-speaking jokes have been analyzed as the sphere of functioning some typical perceptions of the peculiarities of the Jewish family in general. The Jewish jokes in English are the reduced texts which contain ethnocultural imperatives which implicate the importance of a mother or a woman in Jewish families; the importance of the typical professions of Jews. Close family relations are very important for Jews, this people suffered greatly, millions of Jews were killed. The family is the social institution where the cultural information is passed to the next generations.

Key words: value, axyologeme, axiology, metaphor.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Перш за все, варто зазначити, що сьогодні зацікавленість мовознавців викликає дослідження ціннісних смислів певних етносів, а саме їх вербальне втілення, це відбувається із широким застосуванням додаткової інформації для пошуків із культурології, етнопсихології та багатьох інших дисциплін. До того ж, детальні дослідження вербальної експлікації цінностей здійснюються із застосуванням принципів когнітивно-дискурсивного підходу, з антропоцентризму, який ставить людину, її емоції, цінності у фокус наукових пошуків. Цінності пов'язані з людиною таким чином, що цінностей поза нею немає [5, 28]. Вони формуються нею у процесі життєдіяльності. Нерідко підкреслюють, що питання, які є сьогодні актуальними, які повинні бути розкриті з позицій лінгвістики такі: що є цінністю загалом та системою цінностей зокрема; яким чином цінності співвідносяться одна з одною, які конфігурації вони здатні утворювати; які цінності змінюються з часом [1, 33; 5, 28],

до того ж, цінності є універсальною філософською категорією. Вказані аспекти зумовлюють **актуальність** вивчення такої цінності єврейської лінгвокультури як **сім'я**.

Мета статті: розглянути мовленнєві особливості функціонування аксіологеми єврейського етносу сім'я. **Завдання:** розглянути дефініції цінності, представити класифікацію цінностей, пояснити поняття аксіологема, проілюструвати вираження цінності непрямими мовленнєвими засобами та в жартівливих англійських контекстах. Певні принципи лінгвокультурології і когнітивної лінгвістики знаходяться в основі дослідження об'єктивації цінностей у мові, що зумовило функціонування аксіологічності людської свідомості [5, 17]. Аксіологію варто сприймати як філософську дисципліну, яка досліджує категорію «цінність», характеристики, структури ціннісного світу, способи його пізнання та онтологічний статус [7]. До того ж, аксіологію вважають філософським вченням про природу цінностей, про їх місце у дійсності, структуру ціннісного світу, їх зв'язки, обумовленість соціальними/культурними факторами. Аксіологія займається вивченням позитивної, нейтральної, негативної

значимості будь-яких об'єктів, відволікаючись від їх екзистенціальних та якісних характеристик. Серед різновидів цінностей, які привертають увагу загальної аксіології – це моральні цінності, правові цінності, цінності наукового пізнання та ін. [5, 17; 3, 3]. Загалом аксіологія висвітлює відносини між тим, що має бути та є, пояснює міру збільшення об'єктивності тверджень про цінності, досліджує ментальні операції, які пов'язані з цінностями [3, 3].

Виклад основного матеріалу дослідження. Терміном «аксіологема» називають будь-яке мовне вираження оцінки у певному дискурсивному світі [5, 25]. Оцінка, як вважають у мовознавстві, є особливим когнітивним актом, у результаті якого встановлюється ставлення суб'єкта до оцінюваного об'єкта. Певне місце в семантичній аксіосфері займає *емоційно-експресивна оцінка*. Оцінка та емоції пов'язані одне з одним причинно-наслідковими відносинами [5, 94]. Цінність вважають будь-яким «об'єктом», що має життєво важливе значення для суб'єкта. В широкому значенні це можуть бути не тільки абстрактні смисли або ситуативні цінності, але й стабільно важливі для індивіда матеріальні блага [8]. Серед цінностей людського досвіду функціонують цінності пізнавальні, утилітарні, етичні, естетичні, а також лінгвістичні [5, 17]. Однією з найбільш цікавих для лінгвістів вважають типологію цінностей Ю. Г. Вешнинського, яким виокремлено такі різновиди цінностей: державно-політичні, військово-силові, громадянсько-правові, історико-культурні, «комунітарні»; «натуральні» або природні, науково-когнітивні, персоналістичні; релігійно-конфесійні; соціально-стратифікаційні – художньо-естетичні цінності; цінності урбаністичних локально-територіальних спільнот; економічні; етичні; етнічні цінності [2; 5, 31].

В. І. Карасик, у свою чергу, запропонував модель ЦКС, цінності розглядав як зовнішні (соціально обумовлені) та внутрішні (особистісно обумовлені). Таким чином, *зовнішні цінності* варто розуміти як онтологічно ціннісні об'єкти зовнішнього світу, а *внутрішні* – соціально значимі цінності всередині соціуму, сьогодні таку модель можна вважати універсальною [4, 167; 5, 90]. Особливу зацікавленість для лінгвістики може викликати традиція тлумачити *цінності як емоційно забарвлені факти* [5, 4]. Варто зазначити, що представники культурно-історичного релятивізму розуміли *цінність* як основу існування будь-якої культури, як «сукупність значень, цінностей та норм, якими володіють особи, які контактують, і сукупність носіїв, які об'єктивують, соціалізують та розкривають ці значення», як це підкреслено Ю. Сорокіним [6, 218].

Цінністю може називатися будь-який з тих елементів, з яких, як правило, складається ситуація оцінювання: предмет, який оцінюється; зразок, який часто знаходиться в основі оцінки; відношення співпадіння об'єкта, якого оцінюють, до

ствердження про те, яким він повинен бути, як вважає В. Бабаянц [3, 820]. Перше значення реалізується у повсякденному спілкуванні: цінністю стає певний об'єкт бажання, який значимий для певного суб'єкта або групи осіб [3; 1]. Друге значення поняття «цінність» часто використовується у соціології, це цінності етичні, естетичні, цінності культури [1, 34]. Не варто абсолютизувати відмінність цінностей як предмета та ідеальний зразок, оскільки останній не існує окремо від свого предметного втілення. Цінність як ідеальний образ та предметне втілення цінності – це дві форми її існування, як це підкреслено згаданим вище ученим [1, 34]. Третє значення: цінність як відношення між об'єктом, що оцінюється та уявленням про те, яким йому варто бути; об'єкт може бути визнаним позитивно цінним, негативно цінним, ціннісно нейтральним [3; 1, 34].

На нашу думку, одними із головних аксіологічних етнодомінант для єврейської лінгвокультури є *ідентичність, спільнота, та сім'я*, усі вони, безсумнівно, є взаємопов'язаними, одна визначає іншу. Крім того, система цінностей утворює внутрішній стержень культури [5, 27–28]. У запропонованому дослідженні ми аналізуємо цінність (аксіологему) – *єврейську сім'ю*, тому що підкреслюють традиційно особливе ставлення євреїв до своєї родини [1; 2, 27]. Стереотипне уявлення про дружню єврейську сім'ю як складову єврейської ЦКС визначає співвідношення з єврейською етикою домінують моральності. Необхідно зазначити, що перелік цінностей є специфічним для кожного етапу історії культури. До того ж, у кожній культурі існують найбільш значимі смисли, які формують ЦКС, а сукупність цих домінант формує певний тип культури, який зберігається у мові [5, 188; 4, 169].

Важливим видається підкреслити, що моральна оцінка виконує роль моральної санкції, яка застосовується щодо людської поведінки. Заснувати сім'ю у євреїв вважають релігійним обов'язком. Добре відомі слова: *«плодіться та розмножуйтесь»*, *“be fruitful and multiply”*. Зі свого боку, ми хочемо підкреслити, що у багатьох сім'ях ортодоксальних євреїв багато дітей. Аксіологічні смисли дозволяють формулювати поняття, які включають найбільш важливі ознаки предмета, у їх взаємозв'язку, сприяють виникненню різних асоціацій морального або релігійного планів [5, 186]. Отже, єврейську сім'ю пізнають як єдність, яка оберігала чистоту єврейського роду та спільноту релігійних традицій. Привертає увагу той факт, що слово «сім'я» безумовно, як вказує Г. Гольд, супроводжує слово «єврейська»: *the word “family” follows “Jewish” as inexorably as “cancer” follows “lungs”* [2, 19]. Мабуть, у цьому контексті закодовані певні загальноприйняті стереотипні оцінні сприйняття. Метафора у цьому випадку звучить несподівано, привертає увагу.

Етнодомінанта *сім'я* є визначальною для єврейського народу. Нерідко підкреслюють, що

прив'язаність євреїв до своєї родини особливо помітна, єврейські організації, як правило, допомагають своїм єдиновірцям у різних країнах світу щодо різних питань. Сімейні відносини були та будуть особливо важливими для євреїв, про них вони говорять частіше, ніж інші [2, 9, 32]. Тому вислів *"a real Jewish mother"*, *«справжня єврейська матір»* почали застосовувати для позначення схвильованої матері будь-якого етнічного походження, ця колокація може бути носієм як позитивної, так і негативної оцінності.

Проблема кореляції мови та культури є однією із сфер гуманітарних та лінгвістичних досліджень, які найбільш інтенсивно розвиваються. Підкреслюють, що, з одного боку, для дискурсів, які реалізуються у просторах різних національних мов, які вважаються як відносно «універсальні», загальнолюдські на понятійному рівні, концепти та постулати мають різне значення, яке визначається, перш за все, за їх оцінним та образним наповненням [5, 22]. Таким чином, варто розглянути єврейські прислів'я, згорнуті тексти, які містять етнокультурні імперативи, в яких імпліковано інформацію про важливість матері та жінки:

"Since God could not be everywhere, he created mothers"; Бог створив матерів, тому що не може одночасно бути скрізь;

"A Jew without a wife will not find peace in this life"; Єврей без жінки не матимете спокою у житті;

"Honor your wives, that ye may be enriched"; Шануйте своїх жінок і будете збагачені [1, 123, 160]. Таким чином, часто підкреслюють важливу роль жінки, матері у культурі. Навіть не зважаючи на те, що сьогодні підкреслюють, що відбувається руйнування традиційних національних цінностей під тиском «нових» цінностей масової споживчої культури, у якій нормою стає співіснування цінностей, анти цінностей [5, 14]. Ми все-таки підкреслюємо, що у єврейському етносі інститут сім'ї є важливим, зокрема як середовище трансляції системи цінностей для майбутнього покоління. Адже у єврейській лінгвокультурі існує домашнє благословіння: *"Thy wife shall be as a fruitful vine, in the innermost parts of thine house; thy children like olive plants, round about the table"*. У даному контексті жінка порівнюється з родючою виноградною лозою, діти – з оливками. У цьому та наступному прикладі імпліковано інформацію про важливість дітей у єврейській сім'ї. Крім того, переважаючи соціокультурні установки у формі вербалізованих стереотипів, норм об'єктивно створюють певну шкалу цінностей, яка, будучи інтеріоризованою людиною, проявляється у вираженні нею ціннісного ставлення у виборі життєвих пріоритетів [5, 16].

Як відомо, у мовознавстві, певні номінації набувають аксіологічної маркованості через конотативні слова. Розглянемо такий приклад, у якому втілено інформацію про тісні зв'язки між чле-

нами сім'ї: *"the intense connectedness of the Jewish family"* [2, 27]. Існує погляд, що шанобливе ставлення до батьків, безмежна любов до дітей походять ще з десяти біблійських заповідей: *"Honor your father and mother"* [2, 27].

У сучасній лінгвістиці більшої ваги набуває уявлення про мовленнєво-мисленнєву діяльність людини як спосіб досвіду у певних ситуаціях життєвого світу та його матеріалізації через дискурсивно/текстові утворення [5, 9]. Важливо підкреслити, що метафору сімейної єдності можливо використовувати, характеризуючи всю єврейську спільноту. Як правило, вторинний зміст, на який переноситься лексична назва, є культурно більш цінним, метафора ціннісно мотивована. У ній набувають оцінних смислів слова, які не мають оцінних конотацій у первинних значеннях. У такому перенесенні імпліковано інформацію про те, що євреї – це одна велика сім'я: *Jews are one extended family*. На нашу думку, така сентенція поєднує у собі дві вагомі етнодомінанти, а саме: ідентичність та сім'я. До того ж, таке твердження звучить генералізовано. Інший приклад містить інформацію про заспокійливість поняття «великої єврейської сім'ї», *"comforting notion of the "extended Jewish family"* [2, 167]. До того ж, ад'єктивізація вказує на те, що іменник набуває такого понятійного потенціалу, який дозволяє ніби зняти його субстанціональний зміст у вигляді ознаки, яка може бути застосованою до інших явищ [5, 53]. Окрім того, важливу роль у системі мовних засобів вираження емоційно-експресивних оцінок людини займають лексика та граматика емоційно-експресивних речень оцінної семантики. Базовим структурним компонентом таких речень є субстантивні, ад'єктивні предикати, прислівники з оцінною семантикою [5, 95].

Отже, до оцінних мовленнєвих актів варто віднести контекстуальні дефініції ціннісних понять або аргументування такої дефініції; контексти узагальнення певного досвіду або очевидного формулювання кредо того, хто говорить; контекст прямого виявлення свого ставлення та ін. [5, 50]. Деякі негативні асоціації, які виникають із вживанням *JAP*, ображають, дискредитують образ єврейської жінки, це експліковано у прикладі: *all Jewish women as materialistic, bitchy, and sexually frigid, has hurt the image of Jewish women* [2, 21], відтак, такий контекст наповнено прикметниками із негативними конотаціями, що вважаємо негативними гетеростереотипами. Світ цінностей формується у сукупній діяльності певних людей в певному соціальному середовищі в конкретний історичний період. Ці цінності можуть бути усвідомленими, у будь-якому випадку вони є надбанням суспільства, а через свою психічну природу надбанням особистості [1, 35]. Відтак, існує у єврейській лінгвокультурі відомий вислів *"A family that prays together stays together"* [2, 28]. У прикладі вжито повтор, що свідчить про важливість явища. Нерідко викликають іронічне

ставлення стосунки єврейської матері із своїм сином, розглянемо такий жарт, який ілюструє цю думку, наприклад:

"A mother is having a very tense relationship with her fourteen-year-old son. Screaming and fighting are constantly going on in the house. She finally brings him to a psychoanalyst. After two sessions, the doctor calls the mother into his office.

"Your son", he tells her, "has an Oedipus complex".

"Oedipus, Shmedipus," the woman answers. "As long as he loves his mother!" [2, 32].

Отже, на нашу думку, ця єврейка, не розібравшись достеменно у тому, що відповів лікар, який у сина діагноз, підкреслює, що головне те, щоб син любив матір. Ми погоджуємося, з тим, що, можливо така батьківська турбота про своїх дітей у цій культурі була зумовлена страхом, який виник через численні погроми (2, 32), примусові експульсії, явище ГОЛОКОСТУ (ШОА), коли перед цим етносом особливо гостро стояло питання, чи буде він існувати. У прикладі представлено своєрідне небажання батьків хвилювати дітей:

" – A hundred-and-one-year-old man and his ninety-nine-year-old wife come before a judge. They want a divorce.

"How long" have you been married?" the judge asks.

"Seventy-nine years"

"And how long have you been unhappy?"

"Almost the whole time"

"So why do you want a divorce now?"

"We were waiting for the children to die"..." [2, 38].

Як це було згадано вище, у єврейській культурі функціонує низка принципів, які було згадано у священній для євреїв Торі. Розглянемо такий приклад: *"The man went and married a wicked woman, and she made him wicked. The woman went and married a wicked man? And she made him good. This proves that all depends on the woman"* (Genesis Rabbah 17:7) [2, 85] Дж. Телушкін використовує сентенцію із Старого Заповіту у перебільшеному вигляді, таким чином вказуючи на важливу роль жінки у родині.

Для певних народів існують певні типові види життєдіяльності, які з часом стали професіями:

"A Jewish mother is walking down the street with her two young sons.

A passerby asks her how old the boys are.

"The doctor is three", the mother answers. "And the lawyer is two" [2, 86].

У представленому жарті імпліковано той факт, що, по-перше, саме єврейська жінка визначає те, якою буде професія її дітей, а по-друге, згадується саме про типові єврейські професії.

Сучасна людина, як підкреслюють, живе у світі інтенсивних перетворень, де найважливіша роль у формуванні уявлень належить інформації, з гостротою стикається з проблемою унікальності існування індивіда та національного світу, крих-

кості особистої сфери та ін. [5, 11]. За таких умов сьогодні формується єврейська ідентичність, у її структурі важлива роль належить стереотипізованому уявленню. Необхідно розглянути те, як у жартівливому форматі представлено інформацію, яка стосується таких уявлень про єврейську сім'ю. Наприклад:

"telephone rings in a house, and the mother answers. It's her daughter.

"Mama," she says. "I'm engaged".

"Mazal Tov!" the mother shrieks excitedly.

"You have to know something, though, Mama. John isn't Jewish".

The mother is quiet.

"Also, he's looking for work. At the moment, though, we don't have any money".

"That's no problem", the mother says. "You'll come to live here with Papa and me. We'll give you our bedroom. "

"And what about you, Mama?"

"About me you don't have to worry, because as soon as I get off the telephone I'm jumping out the window"[2, 137]. Отже, у прикладі в іронічному вигляді передано те, що єврейська жінка не бажає у майбутньому мати зятя із перерахованими характеристиками, серед яких є те, що він не єврей, тому що під загрозою існування системи єврейських традицій.

Як відомо, у сучасному мовознавстві, на думку Дж. Лакоффа та М. Джонсона метафора, як феномен свідомості, проявляється не тільки в мові, але й у мисленні, більше того, наша повсякденна понятійна система, в межах якої ми думаємо, діємо, за своєю суттю є метафорична. Концептуальна метафора застосовує непрямі значення слів для вираження непередметних смислів. У єврейській лінгвокультурі шлюб із не євреями може бути концептуалізовано як нещастя, наприклад: *"intermarriage – unmitigated disaster"* [2, 138] У прикладі ми спостерігаємо метафоричне перенесення за напрямом АБСТРАКТНА СУТНІСТЬ – ІНША АБСТРАКТНА СУТНІСТЬ, метафоричне представлення досвіду має емоційний потенціал, експресивність сприяє підкресленню позитивних та негативних оцінних значень. У цьому випадку виникають негативні емоції. Відтак, метафора здатна впливати на поведінку особи. У лінгвістиці метафори розглядають як бачення одного об'єкта через інший. У цьому смислі вона є одним із ефективних способів репрезентації знання в мовній формі, це когнітивний та культурний процес. До того ж, варто підкреслити, що оцінна значимість концепта також підсилюється за допомогою метафоричних конструкцій. Метафора, будучи поліфункціональною, виконує функції: *образно-наочну, репрезентативну, передбачувальну, орнаментальну*. Оцінно-експресивний різновид метафори відіграє вагомую роль у конструкції МКС. Як відомо, маючи яскраву образність, яка підкріплена прозорістю внутрішньої форми, *оцінно-експресивна* метафора емоційно насичена та сти-

лістично маркована. До того ж, особливе місце в семантичній аксіосфері займає *емоційно-експресивна оцінка*. Оцінка та емоції пов'язані одне з одним причинно-наслідковими відносинами [5, 94]. Варто зазначити, що існує така точка зору, що в Америці, коли укладається шлюб між представниками різних етносів, тоді пари погоджуються з тим, щоб діти виховувалися під впливом двох релігій. Коли трапляється перехід до іншої релігії, тоді частіше переходять в іудаїзм (у цьому випадку це *гіюр*). У зв'язку з цим, використано таке порівняння: "*intermarriage is not necessarily as much of a "death knell" to American Jewry as it was to European*" [2, 139], у якому такий шлюб для американських євреїв, на відміну від європейських, не схожий на похоронний дзвін, тобто не означає втрату іудейських традицій.

Об'єктом ціннісного ставлення може бути будь-що, наприклад, фізичний світ. Ціннісно вимірною є людина, її ментальний внутрішній світ [5, 79]. Зважаючи на перераховані аспекти, а саме: еволюція уже існуючих цінностей, посилення ролі жінки, зміна стилю життя, кризи інституту сім'ї, зростання національної самосвідомості [5, 222], підкреслимо, зі свого боку, що єврейський етнос також не є виключенням, хоча євреї намагаються ської мови.

зберігати свої традиції, однак глобалізаційні процеси впливають на зростання кількості шлюбів між євреями та неєвреями.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Оцінна діяльність особи детермінується філософськими, загальнонауковими установками, а також сукупністю суб'єктивних та об'єктивних факторів – рівнем освіти, культури, моральними нормами тощо [5, 25]. Ціннісні характеристики та оцінність, таким чином, усвідомлюються сьогодні як фундаментальні характеристики універсума буття людини, але залишаються серед ще непізнаних та водночас є варіативно представленими в мові [5, 4]. Отже, у процесі лінгвокультурологічних досліджень, які присвячені способам вербальної експлікації цінностей, необхідно враховувати існуючі погляди на природу ціннісного світосприйняття, взаємовідносини між цінностями, їх структури та способи ієрархізації, суб'єктивність / об'єктивність цінностей, їх буттєву локалізацію, специфіку ціннісних відносин, поділ цінностей на позитивні / негативні, предметні / суб'єктивні та ін. [1, 35], ми також підтримуємо таку точку зору. У *перспективі* – дослідження інших аксіологем єврейської лінгвокультури, їх функціонування у системі англій-

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабаянц В. В. Ценности как объект лингвокультурологической рефлексии. Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2013. № 6 (24). Ч. I. С. 32–35.
2. Вешнинский Ю. Г. Аксиология культурного пространства-времени (в границах постсоветского культурного пространства). Мир психологии. Научно-методический журнал. 2005. № 4. С. 226–236.
3. Ивин А. А. Ценность Новый философский словарь / сост. А. А. Грицанов. Мн.: Изд-во В. М. Скакун, 1998. С. 819–821.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монография. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
5. Лингвистика и аксиология: этносемиотрия ценностных смыслов: коллективная монография / под ред. Е. Ф. Серебренниковой. М.: ТЕЗАУРУС, 2011. 352 с.
6. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Соколова; пер. с англ. М.: Полит- издат., 1992. 543 с.
7. Шохин В. К. Аксиология Новый философский словарь / сост. А. А. Грицанов. Мн.: Изд-во В. М. Скакун, 1998. С. 8–11.
8. Психологический словарь. URL: <http://psychology.net.ru/dictionaries /psy.html?word=1098> (дата звернення: 20.01.2018).

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Nulman M. The Encyclopedia of the Sayings of the Jewish People. Northvale, New Jersey, Jerusalem: JASON ARONSON INC, 1997. 358 p.
2. Telushkin J. Jewish Humor What the Best Jewish Jokes Say About the Jews. Perennial: An imprint of Harper Collins Publishers, 2002. 237 p.

UDC 811.111'373.611'42

COGNITIVE NATURE OF OCCASIONALISMS IN POSTFEMINIST FICTION

Nykytchenko K. P.

Kyiv National Linguistic University

The overall objective of the paper is to define types of occasional word-formation that are frequently used in chick-lit fiction and interpret them through the prism of cognitive semantics. The article suggests a new integrative approach to the analysis of cognitive nature of occasionalisms by describing cognitive mechanisms, operations and procedures underlying occasional word-formation.

Key words: occasional word-formation, cognitive semantics, quantum of knowledge, postfeminism, chick lit.

Никитченко К. П. Когнітивна природа оказіоналізмів у постфеміністичній прозі. Статтю присвячено визначенню способів оказіонального словотворення, які часто використовуються у творах жанру чік-літ, та їх інтерпретації через призму когнітивної семантики. У статті запропоновано новий комплексний підхід до аналізу когнітивної природи оказіоналізмів шляхом опису когнітивних механізмів, операцій і процедур, що лежать в основі оказіонального словотворення.

Ключові слова: оказіональне словотворення, когнітивна семантика, квант знання, постфемінізм, чік-літ.

Никитченко Е. П. Когнитивная природа окказионализмов в постфеминистской прозе. Статья посвящена определению способов окказионального словообразования, которые часто используются в произведениях жанра чик-лит, и их интерпретации через призму когнитивной семантики. В статье предложен новый комплексный подход к анализу когнитивной природы окказионализмов путем описания когнитивных механизмов, операций и процедур, лежащих в основе окказионального словообразования.

Ключевые слова: окказиональное словообразование, когнитивная семантика, квант знания, постфеминизм, чик-лит.

„People do some creative, even bizarre things with vocabulary, from time to time, and a fascinating topic in lexicology is to examine just what they get up to”

(David Crystal, 2003)

Problem definition. The desire of writers for finishing their own stylistic devices causes the appearance of one of the neologic notions – individual author's formations: occasionalisms or nonce words. Sometimes they are spontaneous and sometimes the result of a lot of thought; but what unites them is that they are unique as made up for a particular occasion and once a time. Occasionalisms are the result of development and progress of language, which in its “present state can never recapture all the immensity of human experience, the immensity of the world” [5, 126].

The problem of word-formation remains actual in modern linguistics [8], among which occasional word-formation which has its own set of ways and means of creating nominations holds an important place.

The goal of this study came from the growing popularity of cognitive linguistics among other branches of linguistics. Over the last few decades cognition researches have expanded and resulted in multiple disciplines, including psychology, phi-

losophy, neuroscience, artificial intelligence and, of course, linguistics. With the appearance of cognitive paradigm of linguistic studies, which considers functioning of language to be a kind of cognitive activity and explores cognitive mechanisms and structures of human mind through language phenomenon and aims to “acquire knowledge about knowledge” [7, 41], the issue of occasional word-formation acquires modern vision, interpretation and understanding through this cognitive prism. This causes the relevance of this study.

So, in this context occasionalism is a source of knowledge; it performs artistic and nominative functions and is the key to the author's culture, which open the essence of its values, traditions, customs and thus gives the reader some hidden information [14]. It is created in the author's consciousness and gets its linguistic representation through new words which are individual author's formations. Many linguistic resources used to form new words are influenced by different cognitive mechanisms

Surprisingly little research has been done on the burning deeply-seated problem of cognitive nature of occasionalisms, which comes up in cognitive linguistics. Traditionally, word-formation is interpreted as an individual author's process of creating new words with new lexical meaning. From the standpoint of this approach the enumerated studies on word-formation (based mainly on the morphemic and derivational analysis) concern largely semantic and structural

descriptions of occasionalisms [16; 21], singling out derivational types and models, refining the classification of ways of word-formation [2; 6; 11] together with the nature of the notion and its main features. Due to the development of cognitive semantics some researchers [3; 4; 7; 12] took up in their papers the problems of cognitive word-formation. However, it is difficult to find an experimental set which results in a new kind of non-described cognitive potential of occasionalisms in modern English. Findings of existing works focus in depth on a narrow range of issues placing an overall emphasis on a particular word-formation type or certain patterns, such as cognitive approach to prefixes of spatiality [15]. This study seeks to address the issue under scrutiny constituting a new integrative approach to the generalized analysis of cognitive nature of occasionalisms by describing cognitive mechanisms and procedures underlying occasional word-formation.

As a representative of postfeminism, chick lit genre is marked as chimerical phenomenon of our time [1], as esthetic self-will postulating everything new and heuristic. This certainly dictates and determines the functional properties of occasionalisms that are considered to be a dominant of modern poetic language [10]. Hence the types of word-formation in English postmodern literary text acquire new specific features.

Recent researches and publications. Cognitive approach to language brings to the fore the idea that “language is an integral part of cognition and therefore it should be understood in the context of conceptualization and mental processing” [19, 9]. Today cognitive linguistics is constantly shifting focus from systems aspects on the human factor in language, that is on how a person perceives and interprets phenomena of the world. Within the framework of cognitive linguistics, which explores the cognition and related to it processes and structures, the cognition itself serves as a knowledge going beyond the limits of the observed, displaying the world not “as it is”, but the world “projected” in our consciousness [17, 62]. The results of cognition and understanding of objects and subjects of reality are reproduced by different language means and means of word formation as well. Of particular note is individual / occasional word-formation.

Linguistics faces an array of perennial problems which concern the origin of nonceness. The arguments raised in the discussion are contradictory. Some authors bolster the idea of the origin of nonceness in the perception of individual language as a new concept construal, while others baffle this point of view, insisting on the systemic aspects of nonceness and positing an occasionalism as an unprecedented form coinage. A consensus can be found between these lucid arguments as they are both in line with the account: an occasionalism is invented *ad hoc* and is recognizable by its new unexpected ‘appearance’, though it is not all up to the form what makes an occasionalism gain its status. Probably the most

significant issue to be settled is that occasionalisms transfer individual knowledge; they are produced in order to share the speaker’s experience, thoughts and feelings importing tacit knowledge into explicit one. Thus, the form of the occasionalism serves as a shell for knowledge.

At this point the speaker acts like a generator of the meanings of occasionalisms, he chooses his own way of interpreting reality and his own way of presenting the results of cognition, that is manifested in the ways of occasional word-formation, which is a means of access to the mental processes that occur in the human brain.

Therefore, cognitive semantics (after R. Shepard) can be defined as a science of general principles which control mental processes [20, 45], and studies the ways of world cognition and the role of language in their application [9, 109].

The importance of a cognitive perspective on processes of word formation has been implied in Plag’s discussion on the role of mental lexicon in the word storage and productivity [18]. The study of the academic literature and researches on the topic shows that the purpose of cognitive processes of word formation can be characterized as “connection of our previous experience with the new one” [3, 45] or as “the way of categorizing reality and practical human activity” [4, 228], or as cognitive outcomes of understanding the world which are reflected in derivational terms. Mainly on the basis of previous experience and knowledge of the world the process of categorization happens, where, for example, affixes according to M. Polyuzhyn, serve as “categorizers” [9]. So, in word-formation affixes or derivational formants are those special cognitive rods that assist including the words to a certain class and their correct interpretation and then the derivational act itself is an act of categorization.

Furthermore, in the light of cognitive linguistics should be also elaborated such property of the derived word as a double reference. At this point let us give some thought to the notion which seems to be of utmost importance. The commonly held proposal of understanding double reference attaches itself to “human ability to characterize new knowledge through already known, combine ready and worked out structures of knowledge in order to express new, use the knowledge of word-formation models as ready forms of representation knowledge of the world” [7, 407].

It follows that cognitive linguistics “concedes closely to the self-organizing nature of humans and their language” [12, 5] while structural perspectives represent external boundaries.

From the mentioned above it can be concluded that the central in cognitive approach is the idea that the derived word is “the unit of storage, extracting, obtaining and systematization of new knowledge” [7, 56]. In the context of cognitive approach to the ways of occasional word-formation the meaning of the derived occasional word is not always possible

to deduce from the primary one. Transparency of the internal form of occasionalisms in most cases does not lead directly to its understanding, and therefore, we can state that the use of the traditional approach to word formation is not sufficiently effective and requires a search for new solutions of the problem.

The purpose of this article is in systematic grounding of scientific achievements regarding the nature of cognitive ways of occasional word formation in modern cognitive semantics. To achieve this goal it is necessary to perform the following tasks: to differentiate traditional and cognitive principles of occasional word formation and to reveal the nature of cognitive approach to occasional word formation.

Main body. Vindicating the cognitive nature of occasional word-formation I take the same stance as O. Kubryakova and V. Byalyk do, who tinker with the idea that cognitive word-formation operates knowledge or its part – “quantum of knowledge” [7; 4] eclipsing the semantics of linguistic units (in the light of traditional understanding of word-formation).

So occasionalism turns out to be a carrier of *quantum* of relevant *information* resulting from taxonomy of human knowledge through categorization and conceptualization; it is the quintessence of emotions and impressions. Therefore, it is important to dwell on the basic types of knowledge (aggregated, condensed and modified), pointed out by V. Byalyk [4]. According to

this typology we distinguish three types of occasional word-formation. *Figure 1* provides the model regarding knowledge transfer and word-making processes.

This schema is relevant for any literary text of any epoch, and it can be regarded as a virtual model that structures cognitive processes from knowledge to occasionalism. As mentioned already, dwelling on the cognitive nature of occasional word-formation we suggest three types: aggregated, condensed and modified word-formation. In order to determine where the difference lies, let us compare

(1) **Aggregated knowledge** is understood as the process of adding the meanings explicitly represented by the structural elements of a new lexical unit [4], which is directly related to *cognitive procedure of combination*. The manifestation of aggregated knowledge occur through the **aggregated occasional word-formation**, which includes affixation and compounding. They are based on cognitive mechanisms that can be described in the following way:

(2) **Condensed word-formation** represents occasionalisms transmitting condensed knowledge which is perceived as the “concentration of meanings in the folding process of the word-building structure” [4], as implicit representation of some information or experience by means of word-formation.

(3) With the help of **modified word-formation** modified knowledge is manifested. The last can be

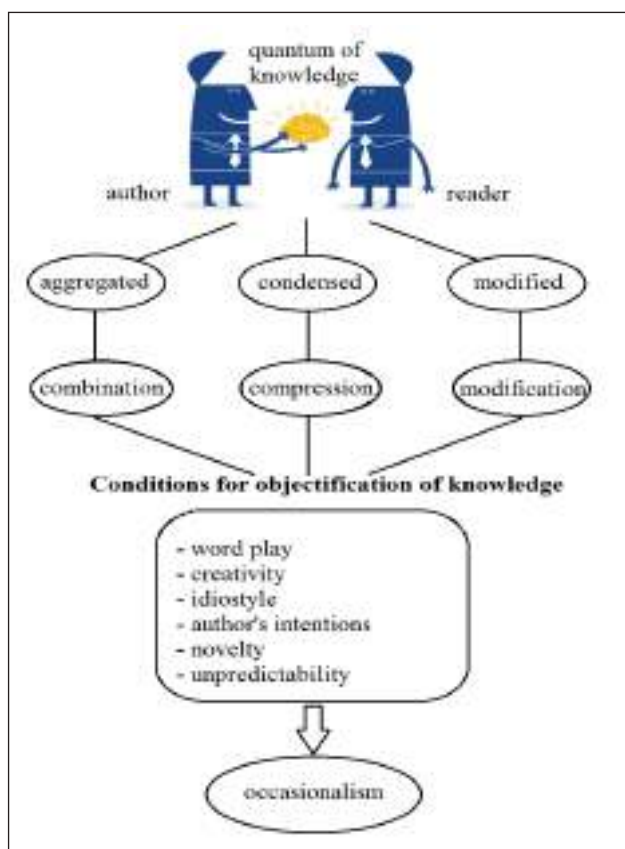

Figure 1. Knowledge transfer and word-making processes

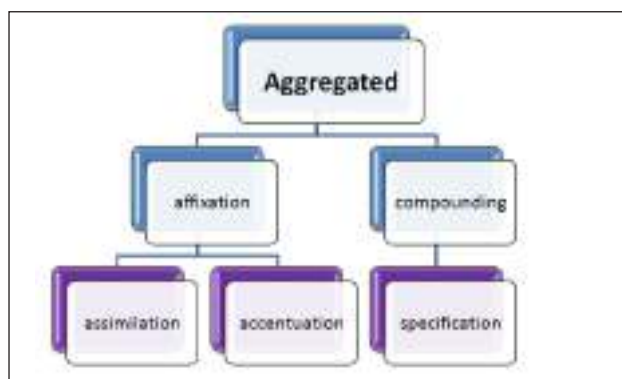

Figure 2. Aggregated type of occasional word-formation

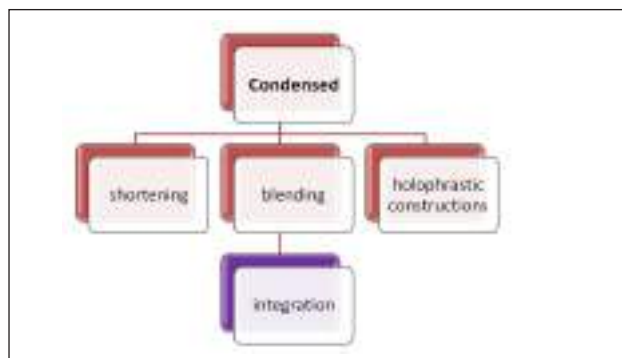

Figure 3. Condensed type of occasional word-formation

interpreted as the process of information modification, semantic modification which results in the emergence of new features of the object.

We have looked at cognitive mechanisms to explain what happens in mind during the course of the creative process. The findings confirm the hypothesis that the cognitive change (combination, compression, modification) occurs as the creative process proceeds.

We come finally to accept that the data constitute different productivity of types of occasional

word-formation and the difference is significant. The obtained results are provided in Figure 5.

As the quantitative data further support (Figure 6), the totals of 48% signify that in order to manifest new ideas or thoughts aggregated occasionalisms are the most commonly used.

Postmodern characteristics of Chick Lit and their influence on occasionalisms. In order to examine what is special about occasionalisms of chick lit fiction and what differs them from others created by other authors, the typical chick lit char-

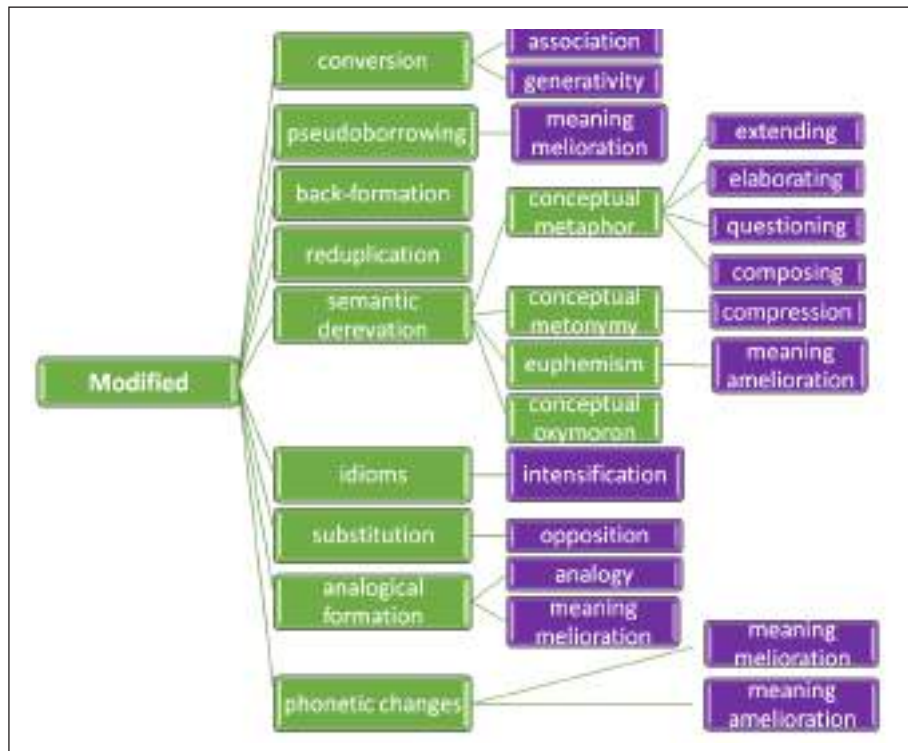

Figure 4. Modified type of occasional word-formation

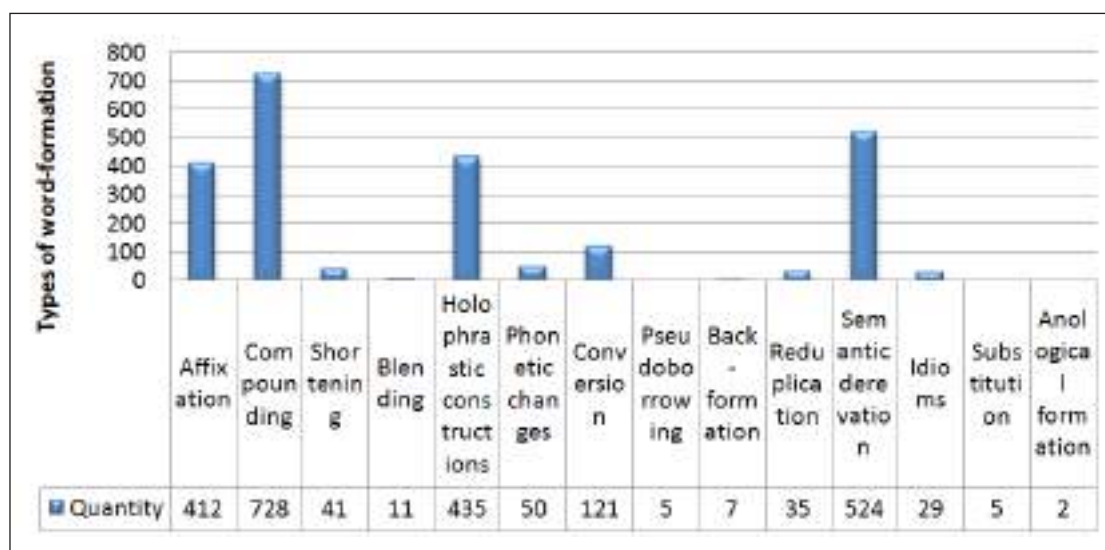

Figure 5. Quantitative characteristics of types of occasional word-formation

acteristics as a representative of postmodernism were studied.

The results indicate that typical chick lit characteristics are represented in different types of occasional word-formation processes: 1) intertextuality – precedent phenomena as a display of the theory of intertext become a basis for occasional word-formation (e.g. *Charlie's Angels* replaced by *Charlie's Eejits*; *Kate Moss-skinny*; *Cro-Magnon lady*); 2) hybridity is represented by hybrid word-formation (e.g. *überbloke*; *uber-escapism*); 3) ambivalence – phonetic occasionalisms as a result of ambivalent feelings and emotions (e.g. *Mwahdoz zhee mlook mlike*); 4) language game – language game as a tactic of introducing and explicating a new word (e.g. ... *the Irish matriarch. The Mickriarch*); 5) the effect of defeated expectancy – occasionalism together with the context causes the effect of defeated expectancy (e.g. ... *she Don Corleoned*); 6) emotionally coloured words, low-colloquial vocabulary and slang words are one of the constituents of occasionalisms (e.g. *The fuck!-I'm-thirty-one-and-not-married! syndrome*; *tediarseity*); 7) irony / self-irony is reflected in an ironic occasionalism (e.g. *The blonde leading the blonde*); 8) postmodern sensibility – postmodernity has economized sensibility as such; perception of a chaotic world (e.g. *Shespokerealfast. Firingquestionsfromamachinemouth. How'swork? Whenareyougettinglisted?*); 9) author's (feminine) consciousness – occasionalisms are the visualizations of the author's flashback and mental images (e.g. *Mr Peel-an-orange-in-his-pocket, mulchie*); 10) postmodernism realism, naturalness (e.g. *my BARR (Belly Attachment Reducing Regime), carb-phobic times*); 11) postmodern corporeality – unlocking the "pure" potentialities of the body; fearlessness to talk about the body and sexuality (e.g. *lady-sideburns; kiss-and-make-up sex; three-bonk-a-week arrangement*).

As we can see, occasionalisms are reflections of the postmodern mentality; they are the result of the need

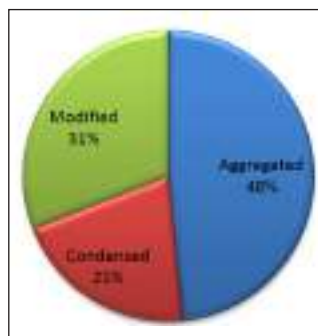

Figure 6. Quantitative characteristics of types of occasional word-formation according to the type of knowledge

to write in a new way keeping up with the times, with the evolution of the whole world, the speaker himself/herself and a new way of perception of the world.

Conclusion. All along, we have stressed cognitive nature of occasionalisms, which transmit knowledge with the help of different means of word-formation. The results constitute a comprehension of the fact that the type of word-formation and cognitive procedure underlying it differs in accordance with the kind of knowledge an occasionalism manifests. So it is worth distinguishing three types of occasional word-formation according to the type of knowledge: aggregated, condensed and modified, and corresponding cognitive procedures: combination, compression and modification.

In this study we opted for chick lit genre as a representative of postmodern fiction which is very rich in individual-author's words. We pointed out that exactly the characteristics of chick lit are represented in different types of occasional word-formation processes. The results of this study are applicable in the theoretical field of neology and the development of theoretical aspects of lexicology and cognitive semantics.

REFERENCES

1. Бабелюк О. А. Принципи постмодерністського текстотворення сучасної американської прози малої форми : монографія. Дрогобич : ТЗОВ «Вимір», 2009. – 296 с.
2. Бабенко Н. Г. Окказиональное в художественном тексте. Структурно-семантический анализ : учебное пособие. Калининград: Изд-во КГУ, 1997. 84 с.
3. Багалов О. Г. Семиотический статус окказионализма и его функции в художественном тексте. Язык, коммуникация и социальная среда. Воронеж, 2004. Вып. 3. С. 129–136.
4. Бялик В. Д. Епістемологія лексичного квантора : монографія. Чернівці: Золоті литаври, 2012. 420 с.
5. Жлуктенко Ю. А. Лингвистические аспекты двуязычия. К.: Изд-во при КГУ, 1974. 176 с.
6. Колоіз Ж. В. Неузальне словотворення: монографія. Кривий Ріг: НПП Астерікс, 2015. 156 с.
7. Кубрякова Е. С. Язык и знание : На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. М.: Языки славянской культуры, 2004. 560 с. (Язык. Семиотика. Культура).
8. Левицький А. Е. Функціонування композит української та англійської мов : зіставний аспект / А. Е. Левицький, А. В. Шелудько. *Studia Linguistica*. Вип. 3. 2009. С. 153–161.
9. Положин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення. Ужгород : Закарпаття, 1999. 240 с.
10. Річко Р. Окказионалізми як домінанта поетичної мови кінця ХХ – початку ХХІ століття : функціональний аспект. Лінгвістичні студії: зб. наук. праць / наук. ред. А. П. Загнітко. Донецьк: ДонНУ, 2011. Вип. 23. С. 191-197.
11. Ahmad K. Neologisms, Nonces and Word Formation / Khurshid Ahmad // *The 9th EURALEX. Int. Congress (8–12 August 2000, Munich)* / [ed. by U. Heid, S. Evert, E. Lehmann & C. Rohrer]. – Munich : Universitat Stuttgart. – Vol. II. – P. 711–730.

12. Cognitive perspectives on word formation / [edited by Alexander Onysko, Sascha Michel]. Series : Trends in linguistics. Studies and monographs ; 221. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2010. – 431 p.
13. Crystal D. The Cambridge encyclopedia of the English language / David Crystal. – [2nd ed.]. – Cambridge : CUP, 2003. – 499 pp.
14. Denisova I. Nonce Words in Fantasy Genre : Lexicographic Aspect [Електронний ресурс] / I. Denisova // Лінгвістичні студії. – 2014. – Вип. 28. – С. 66–73. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/lingst_2014_28_11.pdf.
15. Namawand Z. Prefixes of Spatiality in English : A Study in Cognitive Linguistics. Theory and Practice in Language Studies, 2013. – 3 (5), 736-747.
16. Hohenhaus P. How to do (even more) things with nonce words (other than naming) / Peter Hohenhaus // Lexical Creativity, Texts and Contexts / [ed. by Judith Munat]. – 2007. – 294 pp.
17. Jackendoff R. Sense and reference in a psychologically based semantics / R. Jackendoff // Talking minds. – Cambridge (Mass.), 1984. – P. 49–72.
18. Plag I. Word-formation in English (Cambridge Textbooks in Linguistics). – Cambridge : Cambridge University Press, 2003.
19. Potapenko S. I. Introducing Cognitive Linguistics : manual for students / S. I. Potapenko. – Nizhyn : Nizhyn University Publishing House, 2013. – 136 p.
20. Shepard R. N. George Miller's data and the development of methods for representing cognitive structures / R. N. Shepard // The making of cognitive science : Essays in honor of George Miller. – Cambridge (Mass), 1988. – P. 45–70.
21. Świątek D. The notion of nonce formation revised. Prace Naukowe Akademii Im. Jana Długosza W Częstochowie. Studia Neofilologiczne, 10. – 2014. – . 207-221.

УДК 811.161.2'373.2 (477.43/44)

НОМІНАЦІЯ МІЦНИХ АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

Оскірко О. П.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

У статті розглянуто способи номінації міцних алкогольних напоїв у східноподільських говірках. Зауважено, що репрезентанти цієї лексико-семантичної групи за структурою є однослівні та аналітичні найменування. Більшість однослівних назв – питомі лексеми або їх деривати, утворені суфіксальним способом, аналітичні найменування – узгоджені словосполучення, окремі лексеми є вузьколокальними. Визначальними диференційними ознаками у лексико-семантичній групі на позначення напоїв є «місце виготовлення», «спосіб виготовлення», «якість», «інгредієнт».

Ключові слова: назви міцних алкогольних напоїв, способи номінації, однослівні найменування, аналітичні найменування, східноподільські говірки.

Оскірко А. П. Номинация крепких алкогольных напитков в восточноподольских говорах. В статье рассмотрены способы номинации крепких алкогольных напитков в восточноподольских говорах. Отмечено, что репрезентанты этой лексико-семантической группы по составу есть однословные и аналитические образования. Большинство однословных названий – удельные лексеми или их дериваты, образованные суффиксальным способом, аналитические названия – согласованные словосочетания, отдельные лексеми – узколокальные. Определенными дифференцированными значениями в лексико-семантической группе на обозначение напитков есть «место изготовления», «способ изготовления», «качество», «ингредиент».

Ключевые слова: названия крепких алкогольных напитков, способы номинации, однословные названия, аналитические наименования, восточноподольские говоры.

Oskyrko O. P. Alcohol drinks' nomination in East Podil dialects. The article represents the methods of alcohol drinks' nominations in East Podil dialects. In the lexico-semantic group, the labeling of alcoholic beverages is distinguished by microgroups for the labeling of a strong alcoholic beverage that is a mixture of wine alcohol and water in a certain proportion, beverages made from grapes or from some other berry and fruit juices, which have been fermented, having acquired a certain alcoholic strength and aroma, a non-alcoholic beverage, which is usually made from barley malt and hops. It is noticed that representatives of this lexical semantic group are structurally one-word analytical nominations. Most of one-word nominations are grounded lexemes or their derivatives formed by suffixation, whereas analytical nominations are conceptual collocations and certain lexemes are narrowly located. Crucial differential features for this lexical semantic group are "place of production", "method of production", "quality" and "ingredients".

Key words: alcohol drink nomination, methods of nomination, one-word nomination, analytic nomination, East Podil dialects.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Дослідження назв їжі та напоїв мовознавці проводять у декількох напрямках: системний опис назв їжі та напоїв у діакронії, системний опис стану сучасних назв в окремих ареалах української мови, опис окремих лексико-семантичних груп, пов'язаних із лексикою харчування у складі інших тематичних груп, вивчення динаміки назв їжі та напоїв, лінгвогеографічна фіксація діалектних назв їжі та напоїв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У колективній академічній праці «Історія української мови лексика і фразеологія» [4] проаналізовано назви їжі та напоїв у писемних пам'ятках, починаючи з XI ст., назви продуктів харчування, страв та напоїв на матеріалі пам'яток XIV – XVII ст. вивчав С. Яценко [7]. У синхронії діалек-

тні назви напоїв у східностепових говірках Донеччини проаналізувала Н. Загнітко [3], у говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя – В. Різник [5], у буковинських говірках – Л. Борис [2]. Назви напоїв у східноподільських говірках предметом системного опису не були, що і визначає актуальність нашого дослідження. У цій статті розглядаємо лексико-семантичну групу (ЛСГ) на позначення алкогольних напоїв у східноподільських говірках, яку утворюють репрезентанти мікрогруп на позначення міцного алкогольного напою, що є сумішшю винного спирту і води у певній пропорції, напоїв із виноградного або з деяких інших ягідних та плодкових соків, що перебродили, набувши певної алкогольної міцності й аромату, малоалкогольного напою, що виготовляється звичайно з ячмінного солоду і хмелю.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – проаналізувати способи номінації в лексико-семантичній групі назв міцних алкогольних

напоїв у східноpodільських говірках, визначити найбільш продуктивні, з'ясувати особливості найменувань за структурою.

Джерельною базою дослідження стали власні експедиційні записи, виконані упродовж 2013 – 2016 рр. у населених пунктах Кіровоградської, Черкаської, Вінницької областей за спеціально розробленою програмою, а також діалектні та лексикографічні праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. У мікрогрупі назв міцних алкогольних напоїв визначальною є диференційна ознака «місце виготовлення», що дозволяє виокремити дві підгрупи назв міцних алкогольних напоїв на підставі опозиції сем «напої, виготовлені у промисловості»: «напої, виготовлені в домашніх умовах».

Номінація алкогольних напоїв, виготовлених у промисловості. У досліджуваних говірках цю мікрогрупу утворюють лексеми *водка*, *гоп'їлка*, *ка'з'онка* та аналітичні найменування *ка'з'он:а' вод'ка*, *мага'з'ін:а' вод'ка*, *гоп'їлка госу'дарстве'на*.

Перші дві лексеми є спільними для обох мікрогруп. Лексема *гоп'їлка*, яка покриває весь досліджуваний ареал, на думку етимологів, пов'язана з дієсловом *горіти* і, ймовірно, утворена за зразком пол. *gorzałka*. Окремі дослідники припускають, що лексема могла постати як результат скорочення якогось словосполучення, вживаного на позначення горілки, наприклад, *горелос вино* → *горілка* (ЕСУМ, I, 566). У матеріалах до Словника писемної та книжної української мови Є. Тимченко фіксує лексему горілка «водка», горилочний (Тимченко, I, 182) та похідні від них горелчаник «винокур», горелчаний «водочний» (Тимченко, I, 185), що свідчить про існування лексеми уже в XVI ст. У Словнику сучасної української мови лексема *горілка* зареєстрована зі значенням «міцний алкогольний напій, що є сумішшю винного спирту і води у певній пропорції» (СУМ, II, 130). Спільнослов'янська лексема *вод'ка* відома ще в староукраїнській мові у XVII ст. як синонім до слова *горілка* [7, 17].

Лексема *ка'з'онка* в СУМ зафіксована із ремаркою застаріле зі значеннями «державна винна крамниця» та «горілка, яку продавали в цій крамниці» (СУМ, IV, 71) і є афіксальним дериватом лексеми *ка'з'онний*, що походить від тюркського *каз'на* «казна, скарб» (ЕСУМ, II, 342).

Крім однослівних номенів, на позначення горілки, виготовленої у промисловості, у східноpodільських говірках зафіксовано атрибутивні словосполучення, утворені за моделлю «прикметник + іменник», у якому залежне слово вказує на місце придбання товару – *мага'з'ін:а вод'ка*, *гоп'їлка госу'дарстве'на* (Клд), *ка'з'он:а вод'ка*. Останнє словосполучення в окремих говірках вживається паралельно із мононазвою *ка'з'онка*, проте як універбат її не розглядаємо, оскільки словники фіксують цю лексему зі значенням «горілка». Очевидно, що в досліджуваних східно-

podільських говірках лексема зафіксована лише з 2-м значенням, утвореного внаслідок метонімічного перенесення.

Номінація напоїв, виготовлених у домашніх умовах, зумовлена диференційними ознаками «місце виготовлення», «спосіб виготовлення», «якість», «інгредієнт». Цю групу утворюють загальні назви алкогольного напою, виготовленого в домашніх умовах, архілексеми *вод'ка*, *гоп'їлка* та номен *споті'кач*, *дур'ман*, *дур'їюка*.

Диференційну ознаку «місце виготовлення горілки» у східноpodільських говірках передають композит *само'гон* та ускладнений суфіксацією композит *само'гонка*, які мають прозору мотивацію і вказують на кустарний спосіб виготовлення продукту. В аналітичних найменуваннях атрибутив указує на місце вироблення продукту – *вод'ка до'маин'а*, *гоп'їлка до'маин'а*. Обидва композити *само'гон* і *само'гонка* зареєстровані у СУМ зі значенням «алкогольний напій, який виготовляють кустарним способом із буряків, картоплі, цукру» (СУМ, IX, 33).

Диференційну ознаку «спосіб виготовлення» передають лексеми *на'л'їюка*, *на'ли'юка*, *нас'тойанка*, *нас'тойка*, *те'п'туха*, *па'л'онка*,

Віддієслівний дериват *на'ли'юка* та фонетичний варіант *на'л'їюка* має широку семантичну структуру, оскільки реалізують семи «алкогольний напій, настояний на різних травах» (Лк, Шм, Йс, Мч, Хм, Тп, Клб, Жр, Снх, Ск, Трг, Юр, Лщ, Пн, Зр, Чй, Сч, Сн, Клд, Гнн); «вино на основі ягід, фруктів» (Крт); «напій, настояний навишнях, смородині, сливах» (Плн, Тп, Клб, Жр, Снх, Ск, Трг, Юр, Лщ, Пн, Зр, Чй, Сч, Сн, Клд). У сучасній українській мові лексема відома зі значенням «солодкий спиртний напій, настояний на ягодах або фруктах» (СУМ, V, 118). Іменники *нас'тойанка*, *нас'тойка*, похідні від дієслів *настояний* та *настояти*, у східноpodільських говірках передають сему «алкогольний напій, настояний на травах» (Шм, Йс, Мч, Лк, Гнн). З подібним значенням лексеми відомі загальнонародній мові «горілка або спирт, настояний на ягодах, плодах, травах» (СУМ, V, 204).

Номен *те'п'туха* пов'язуємо зі способом приготування напою, натиранням основних інгредієнтів на терку, наприклад, цукрового буряка. У говірках Східного Поділля лексема *те'п'туха* зі значенням «міцний алкогольний напій» виявлена в 4-ох населених пунктах Кіровоградщини (Жр, Снх, Ск, СХ). Лексема *те'п'туха* мотивована дієсловом *терти*. Діалектоносії повідомляють, що *тер'туху ро'били' ос'ін'у /коли бу'ї з'ібрані' їро'жай* (Снх). Цей контекст дає підстави стверджувати, що основним інгредієнтом для виготовлення такої горілки був цукровий буряк. Словник української мови лексему *тер'туха* фіксує з ремаркою *діал.* зі значенням напій із суниць, розтертих із цукром і замішаних горілкою (СУМ, X, 100). Регіональні діалектні словники лексеми *те'п'туха* з подібним значенням не реєструють,

що може бути сигналом про східноподільський ендемізм.

Номен *па'л'онка* походить від назви процесу та технології приготування напою: *палити* «просмажувати, цукор». Діалектоносії зазначають, що *па'л'онка* – це алкогольний напій виготовлений у домашніх умовах, самогон із піджареного цукру (Жр, Снх). В аналізованих говірках лексема *па'л'онка* передає сему «спиртний напій із цукру» (Шм, Йс, Мч, Лк). Словник за ред. Б. Д. Грінченка номен *па'льонка* подає з таким же значенням «паленка» (Грінченко, III, 90). У сучасній українській мові назва *пальонка* збережена тільки в діалектній мові на позначення горілки (СУМ, VI, 24). У буковинських говірках *паленка* заст. «самогон з просмаженого цукру» [2, 293], лемківських – *пал'унка* [9, 227].

Диференційна ознака «інгредієнт» спричинила появу окремої мікрогрупи назв горілки домашнього виробництва, з основним інгредієнтом цукор: *'сахар* – *'сахарна* (Жр, Снх, Ск, СХ), *буряк* – *бур'а'чиха*, *бур'а'чанка*, *бура'чанка*, *бура'чиха*, *бара'чиха* (Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Тп, Крт, Тр, Клн, Жр, Снх, Ск, Уг, Чй, Зр, Лщ, Бг, Гр, Сч, Сн, Юр, СХ, Трг, Рс, Рз, Глм, Плс), *маляси* (патока з вижатою цукровою буряка, використовується у сільському господарстві як пійло для великої рогатої худоби з метою підняття надоїв молока) – *мал'а'сиха*, *мал'а'соўка* (Жр, Снх, Ск, СХ). В усіх досліджуваних говірках паралельно з однослівними назвами вживаються аналітичні найменування, виражені неузгодженими та узгодженими атрибутивними словосполученнями *самогонка з бура'ка*, *'водка' сахарна*, *самогонка на мал'ас'і*.

Горілка, виготовлена із цукру, на думку діалектоносців, є найбільш якісною, вона не відгонить маслами, як та, що на малясі, чи не має неприємного запаху, як та, що на цукрових буряках: *аби 'сахарної наг'нати / то 'можна ї ве'с'іл':а гу'л'ати* (Ск).

Диференційна ознака «спосіб виготовлення» тісно переплелася із диференційною ознакою «інгредієнт», що вплинуло на появу назв на позначення настоянок, утворених за спільною моделлю номінації за допомогою формантів -к, -ак, -ух-: *кол'ган* «трав'яниста рослина» → *калга'ніўка*, *колга'н'їўка* «міцний алкогольний напій настояний на калгані»; *а'грус* → *'агрус'їўка*, *агрус'івка* «алкогольний напій із агрусу»; *вишні* → *виш'н'ак*, *виш'н'їўка*, *виш'н'оўка* «алкогольний напій, настояний на вишнях»; *малина* → *мали'н'їўка* «алкогольний напій настояний на малині»; *сливи* → *сли'ў'н'ак*, *'сли'ў'янка*, *сли'ў'янка*; *сухофрукти* → *фрук'това*, *фрук'тоўка*; *мед* → *ме'до'вуха*, *ме'до'гонка*, *ме'духа*; *терен* → *те'р'ноўка*, *те'р'н'їўка*.

Диференційну ознаку «якість горілки» у східноподільських говірках передають лексеми *пе'р'вак*, *кис'лушка*, *брага*, *браж'юка*.

Невироджені запарені інгредієнти для самогонки в досліджуваних говірках номінують полі-

семом *брага* / *браж'юка*, до структури якого входять семи «відходи від самогону, дурійка» (Хр); «закваска на горілці» (Крт, Клб, Клд); «початкова стадія бродіння самогону» (Лк, Шм, Йс, Мч, Хм, Лщ, Бт, Грг, Сч, Сн, Тп, Рз, Тр, Жр, Снх, Ск, СХ, Хр, Глм, Плс, Юр, Клд): *брагу за'нар'уйут' перед тим йак же'нут' го'р'їлку* (РБ). Якщо брага ще не вироджена або це вже відходи від закваски, то вона має низький спиртовий градус. Проте п'яниці, які не можуть дочекатися, коли закінчиться процес бродіння, п'ють і цей низькокісний продукт: *там та'кі пїд'ниці'а / шо гет' і бражку пїе* (Уг). Лексема *брага* відома староукраїнській мові зі значенням хмільного напою, вперше номен зафіксовано наприкінці XVI ст. (СУМПП, III, 49). Етимологи аналізовану лексему вважають давньоукраїнським запозиченням із тюрських мов, чув. *peraga* «слабке пиво»; «вижимки»; «відходи горілкового виробництва, якими годують худобу» (ЕСУМ, I, 242 – 243). Словник за редакцією Б. Д. Грінченка лексему *брага* фіксує зі значеннями «родь напитка (із просяного солода)»; «спущений заторь, – имь кормятъ скоть» (Грінченко, I, 91). Загальнонародній мові лексема *брага* відома зі значеннями «спиртний напій різної міцності, рід пива», «відходи горілкового виробництва, якими годують худобу» (СУМ, I, 225).

Опозиція сем «горілка з самого початку відгону»: «горілка в кінці відгону» в досліджуваних говірках реалізується лексемами-опозитами *пе'р'вак*: *кис'лушка*. Така опозиція характерна для всіх досліджуваних говірок. Лексема *пе'р'вак* позначає горілку найвищого градусу і з подібним значенням відома загальнонародній мові: «наливка, квас і т. ін. першого настою; горілка з самого початку відгону» (СУМ, IV, 118). Дослідниця Т. Тищенко відзначає, що лексема *пе'р'вак* у східноподільських говірках має широку семантичну структуру, оскільки позначає найстаршу дитину у сім'ї, рій, що першим відділився від бджолосім'ї, сильний рій [6, 224]. Лексема *кис'лушка* на позначення останньої, а отже, із низьким градусом, горілки мотивована прикметником *'кислий*. Такої лексеми у СУМ не зареєстровано.

Очевидно, лексема *споти'кач*, дериват від дієслова *спотикатися*, позначає міцний алкогольний напій, наслідки вживання якого і передає твірне дієслово. У східноподільських говірках лексема *споти'кач* зафіксована зі значенням «міцний алкогольний напій» у 4-ох населених пунктах (Жр, Сн, Ск, СХ). Загальнонародній мові лексема відома зі значенням «горілка або спирт, настояний на мускатному горісі і прянощах» (СУМ, IX, 582). Номен відомий іншим діалектам, зокрема, у буковинських говірках *споти'кач* (застаріле) алкогольний напій [2, 314].

Полісем *дур'їўка* у досліджуваних говірках поєднує семи «міцний алкогольний напій» (Жр, Снх, Ск, СХ) та «брага, відходи від самогону»

(Хр): *на'пиўса дур'їўки / дур'ним'ходить* (Снх). На нашу думку, лексема має прозору мотивацію: ці види алкогольних напоїв після їх уживання дурманять голову, заводять в оману, роблять розум людини неконтрольованим.

Припускаємо, що напій, назва якого зафіксована в с. Христинівка Черкаської обл. зі значенням «брага, відходи від самогону» менш алкогольний, оскільки основна маса спирту переварена в самогонку. За свідченням діалектоносіїв дурівку живили лише пияки та люди залежні від алкоголю: *йо'му' байдуже / шо 'пити / чи то брага / чи то дур'їўка* (Хр). Лексема *дур'ман* зафіксована зі схожим лексичним значенням «алкогольний напій» (Шм, Їс, Мч, Лк, Юр): *задур'ман'уйе' л'уд'ам' розум* (Юр). Аналіз ботанічної літератури дає змогу констатувати, що *дурман* лат. *datura stramonium* – однорічна рослина родини пасльонових, яка має неприємний запах, широко застосовується в медицині. Говорам української мови зі значенням алкогольного напою номени *дурівка* та *дурман* невідомі.

В окремих досліджуваних говірках міцну горілку (65 – 70), виготовлену в домашніх умовах з неякісної сировини, номінують лексемою *око'вита* (Шм, Їс, Мч, Лк): *брагу за'пар'уйут' / перед' тим / йак же' нут' око'виту* (Їс). Вперше, лексему зафіксовано в першій половині XVII ст. (СУМПП, I, 84), етимологи вважають лексему запозиченням з середньолатинської мови, і, ймовірно, через посередництво польської, лат. *aqua vita* «вода життя, жива вода» (ЕСУМ, IV, 171). На думку науковців, номен *оковита* виник за народною етимологією від іменника *аквавита*, який у староукраїнській мові вживався як прикладка зі словом *горілка* [7, 194]. У загальнонародній українській мові лексема *око'вита* передає сему «міцна горілка високого гатунку» (СУМ, V, 672). У говірках української мови назва *оковита* вживається на позначення горілки домашнього виробництва (НТСУМ, I, 642), у бук. говірках – *око'вита* заст. «алкогольний напій кустарного виробництва» [2, 291].

У досліджуваних говірках зафіксовано лексему *бормо'туха / бармо'туха* на позначення горілки, виготовленої на основі різних видів варення і яка вибродила певну кількість часу. На думку Л. Борис, лексема *бормо'туха* передає сему «алкоголь низької якості» [2, 170], мотивована звуконаслідуванням і є похідною від *борматися* «клопотатись, силкуватись», афективного утворення від *борсатися* (ЕСУМ, I, 231). На нашу думку, номен *бормо'тати* походить від рос. *борма'татъ* «бурчати, говорити незрозуміло». У говірці с. Журавка Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл. лексема *бармо'туха* зафіксована в із семантикою «алкогольний напій, зварений із різних видів варення» (Жр). За версією діалектоносіїв, *бармотуху* готували із невикористаного в зимовий період варення різних видів і, щоб не викидати на смітник, винайшли альтернативний варіант – варити горілку на варенні. Назва *бармотуха* походить від дієслова, що позначає процес бродіння: *за'пари'єла бармо'туху, с'о'годн'ї ўже бармо'тит' / за'тижде'н' г'натиму го'р'їлку* (Жр). У говірках української мови лексема *бормо'туха* зі значенням «алкоголь кустарного виготовлення низької якості» зафіксовано в буковинських говірках [2, 253].

Висновки та перспективи подальших досліджень. У складі лексико-семантичної групи на позначення алкогольних напоїв чітко виокремлюється мікрогрупа на позначення міцного алкогольного напою, що є сумішшю винного спирту і води у певній пропорції. Репрезентанти цієї лексико-семантичної мікрогрупи за структурою є однослівні найменування, зрідка аналітичні найменування. Більшість однослівних назв – питомі лексеми або їх деривати, утворені суфіксальним способом аналітичні найменування – узгоджені словосполучення, окремі лексеми є вузьколокальними. Визначальними диференційними ознаками у лексико-семантичній групі на позначення напоїв є «місце виготовлення», «спосіб виготовлення», «якість», «інгредієнт».

ЛІТЕРАТУРА

1. Ганудель З. Народні страви і напої: лексика українських говорів Східної Словаччини. – Пряшів : Слов. пед. вид-во в Братіславі, 1987. – 212 с.
2. Борис Л. М. Динаміка тематичної групи лексики їжі та напоїв у буковинських говірках : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». – Чернівці, 2015. – 20 с.
3. Загнітко Н. Г. Назви їжі, напоїв у східноstepових говірках Донеччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». – Донецьк, 2011. – 20 с.
4. Історія української мови. Лексика і фразеологія / ред. кол.: В. М. Русанівський (відп. ред.), В. Л. Карпова, В. В. Німчук, І. П. Чепіга. – К. : Наук. думка, 1983. – 743 с.
5. Різник В. П. Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». – Львів, 2017. – 21 с.
6. Тищенко Т. М. «Словник східноpodільських говірок» як відображення номінаційних процесів у східноpodільському ареалі української мови. Філологічний часопис: зб. наук. праць / гол. ред. О. Ю. Зелінська. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2017. – С. 216 – 227.
7. Яценко С. А. Назви продуктів харчування, страв і напоїв в українській мові XIV – XVII століть : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». – К., 2009. – 242 с.

СПИСОК ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ

Шм. – Шамраївка, Йс. – Йосипівка, Мч. – Мчеславівка, Лк. – Лукашівка, Хм. – Хомутиці, Тп. – Тополівка, Крт. – Крутогорб, Тр. – Тарасівка, Клн. – Калниболота, Жр. – Журавка, Снх. – Синюха, Ск. – Скаліва, Уг. – Угло-
вата, Чй. – Чайківка, Зр. – Зоряне, Лщ. – Ліщинівка, Бт. – Ботвинівка, Гр. – Гребля, Сч. – Сичівка, Сн. – Синиця,
Юр. – Юріївка, СХ – Скалівські Хутори, Трг. – Торговиця, Рс. – Русалівка, Рз. – Розсішки, Глм. – Гольма, Плс. –
Плоске).

ДЖЕРЕЛА

- СУМ – Словник української мови: в 11 томах. – Т. 11. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
СУМПП – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: В 12 т. – Львів, 1994 – 2005. – Т. 1 – 12.
Тимченко – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. : у 2 кн. /
Німчук В. В. (відп. ред.) та ін. – К. – Нью-Йорк, 2002. – Кн. 1. – 512 с. ; 2003. – Кн. 2. – 512 с.
ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / редкол. О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. – К. : Наук.
думка, 1982–2012. – Т. 1–6.
Грінченко – Грінченко Б. Д. Словарь української мови : у 4 т. – К., 1907 – 1909. – Т. 1 – 4.
НТСУМ – Новий тлумачний словник української мови / Укл. В. Яременко, О. Сліпущко. – К.: Вид-во «Аконіт»,
1998. – Т. 1 – 2.

УДК 81'253=161.2:336

ГУМАНІТАРНЕ РОЗМІНУВАННЯ В УКРАЇНІ: КОМУНІКАЦІЯ, ТЕРМІНОЛОГІЯ, СЛОВНИК

Пальчевська О. С.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Губич П. В.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

У статті йдеться про актуальне для сьогоденної України питання – стандартизацію лексики та термінології гуманітарного розмінування, яке є новою сферою для України як в контексті перекладу так і в контексті теоретичних термінологічних розвідок.

Ключові слова: гуманітарне розмінування, терміносистема, термін, переклад, комунікація, словник, глосарій.

Пальчевская А. С., Губич П. В. Гуманитарное разминирование в Украине: коммуникация, терминология, словарь. В статье говорится об актуальном для сегодняшней Украины вопросе – стандартизации лексики и терминологии гуманитарного разминирования, которое является новой сферой для Украины как в контексте перевода так и в контексте теоретических терминологических исследований.

Ключевые слова: гуманитарное разминирование, терминсистема, термин, перевод, коммуникация, словарь, глоссарий.

Palchevska O. S., Hubyh P. V. Humanitarian demining in Ukraine: communication, terminology, dictionary. In times of relative peace, the process of mine removal is referred to as humanitarian demining. This is a thorough, time-intensive process that seeks to locate any and all mines so that the land or sea area may be safely returned to normal use. It is vital that this process be exhaustive. In this context demining is one of the tools of mine action. Coordinated by Mine Action Coordination Centers run by the United Nations or a host government, civilian mine clearance agencies are tasked with the demining. In post-conflict areas, minefields are often contaminated with a mixture of explosive remnants of war (ERW) that includes unexploded ordnance as well as landmines. In that context, the humanitarian clearance effort is often referred to as battle area clearance. The Geneva International Centre for Humanitarian Demining (hereinafter referred to as GICHD) sends its experts to the governmental and non-governmental organizations in Ukraine in order to make their valuable contribution to the implementation of the projects aimed at reduction of mines and explosive remnants of war impact in the Eastern Ukraine. In terms of support to mine action in Ukraine, GICHD conducted a series of training courses for translators, interpreters and language assistants on the proper use of English technical terminology in the context of humanitarian demining. Being the participants of one of the mentioned trainings, we analyzed the peculiarities of communication in the context of humanitarian demining, identified so-called "white spots" and problem areas, and, accordingly, set the main tasks that Ukrainian interpreters and linguists face in this area. Thus, the purpose of this article is to analyze the features of communication, terminology and lexicography in the sphere of Humanitarian Demining. First of all, it should be noted that the vocabulary of humanitarian demining is a virtually new area for Ukraine both in the context of translation and in the context of theoretical terminological research. The research makes an attempt to divide and analyze the collected information in three problem blocks: communication problems that arise when the information is rendered from English-speaking to Ukrainian-speaking participants to the process of humanitarian demining; collection and linguistic analysis of mine clearance vocabulary; creation of complex bilingual dictionary of explosives and demining devices.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. В умовах відсутності активних бойових дій на сході України протягом вже більше, ніж одного року, однією із головних загроз життю як українських військовослужбовців, так і українців, які проживають в зоні проведення АТО, стали міни, нерозірвані снаряди та залишки вибухових пристроїв, якими

практично уся територія Донбасу. 2 жовтня 2015 року у Парижі між лідерами України, Франції і Німеччини була досягнута домовленість про те, що Париж і Берлін допоможуть Україні в розмінуванні території, що здійснюватиметься під егідою ОБСЄ. Безпосередньо діяльністю з гуманітарного розмінування займається Координатор проектів ОБСЄ в Україні [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Терміносистема гуманітарного розмінування до цього часу не була об'єктом дослідження

українських вчених, хоча було зроблено спробу аналізу деяких номінацій у контексті студій з військової термінології та перекладу А. Т. Аксенов, В. В. Балабін, Є. А. Єліна, В. М. Лісовський, І. М. Матюшин, Л. Л. Нелюбін, Р. Х. Салімова, О. О. Чернишов, В. Н. Шевчук, Н. Д. Фоміна).

Офіційною мовою гуманітарного розмінування в Україні, як і в світі, є англійська, що не може не створювати проблем при передачі інформації українським спеціалістам з питань розмінування.

В рамках подальшої підтримки програм з протимінної діяльності в Україні GICHD (Женевський міжнародний центр з гуманітарного розмінування) провів два навчальних курси з підготовки перекладачів щодо застосування англійської технічної термінології в контексті гуманітарного розмінування. Курс був розроблений GICHD спільно з Данською радою у справах біженців/Данською групою з розмінування (DRC/DDG) і вперше реалізований в січні 2017 року в якості пілотного проєкту. Метою даного курсу стало покращення здатності місцевих урядових і неурядових організацій приймати участь у навчаннях і консультативних місіях, а також створення групи експертів-перекладачів із знанням спеціалізованої термінології в рамках роботи відповідних організацій. Робота тренінгу була зосереджена на правильному використанні англійської технічної термінології в контексті гуманітарного розмінування.

Формулювання мети і завдань статті.

З огляду на участь в одному зі згаданих тренінгів нами було проаналізовано особливості комунікації в контексті гуманітарного розмінування, виявлено так звані «білі плями» й проблемні місця, та відповідно, встановлено основні завдання, які ставляться перед українськими перекладачами та лінгвістами у цій сфері. Отже, метою даної розвідки є намагання дослідити особливості комунікації, термінології та лексикографування у рамках гуманітарного розмінування.

Перш за все варто зазначити, що лексика гуманітарного розмінування є практично новою сферою для України як в контексті перекладу так і в контексті теоретичних термінологічних розвідок. Відповідно завданням дослідження є спроба поділити та проаналізувати зібрану нами інформацію у напрямку трьох умовних проблемних блоків:

– проблеми комунікації, які виникають при передачі інформації від англійськомовним учасникам процесу гуманітарного розмінування;

– збір та лінгвістичний аналіз термінів розмінування;

– створення комплексного двомовного словника вибухових речовин та пристроїв.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Проблеми комунікації.

У системах класифікації боєприпасів країн НАТО і колишнього СРСР (якою користується Україна) існують суттєві відмінності, що викликає

непорозуміння під час усного перекладу або перекладу документів. Як наслідок різними сторонами процесу розмінування використовуються різні класифікації боєприпасів. Назви посад у групах розмінування країн НАТО і колишнього СРСР також відрізняються, так само як і кількість учасників групи (що може спричинити неправильне сприйняття наказів та команд). Дуже часто перекладачі, які залучаються до процесу гуманітарного розмінування не є спеціалістами з розмінування та не володіють базовими знаннями у цій сфері, а самі спеціалісти з розмінування, які іноді виконують функції перекладача, не мають достатніх знань англійської мови, що може призвести до серйозних комунікативних помилок.

Збір та лінгвістичний аналіз термінів.

Особливістю термінологічної сфери гуманітарного розмінування є те, вона лежить на межі військової термінології та термінології сфери надзвичайних ситуацій. Таку терміносистему, як і терміносистеми інших високотехнологічних сфер науки та техніки, можна вважати такою, що розвивається дуже динамічно. На це впливає багато лінгвістичних та екстралінгвальних факторів. Наприклад, однакові лексеми можуть фігурувати в обох терміносистемах з різними відтінками значення.

При обробці та стандартизації термінів гуманітарного розмінування та подальшому їх перекладі варто враховувати наступні чинники, які спричиняють виникнення проблем та непорозуміння.

Наприклад, потрібно уникати змішання термінів розмінування та теорії гірництва. В контексті цього зауваження пропонуємо розглянути ключову для терміносистеми номінацію англійської мови *mine*. За даними Оксфордського словника англійської мови включеного у ABBYY Lingvo x5 у формі іменника номінація має декілька значень (у тому числі і переносних):

1) *an excavation in the earth for extracting coal or other minerals a copper mine*

[in sing.] *an abundant source of something, especially information the text is a mine of information for biographers and historians;*

2) *a type of bomb placed on or just below the surface of the ground or in the water, which detonates on contact with a person, vehicle, or ship*

a subterranean passage under the wall of a besieged fortress, especially one in which explosives were placed to blow up fortifications [5].

Енциклопедія Британіка у вільному доступі налічує 2416 статей з компонентом *mine*, де семантика лексеми відповідає або першому або другому ЛСВ [6]. Наведемо приклади фрагментів деяких з них.

Mine (weapon)

Mine, in military and naval operations, a usually stationary explosive device that is designed to destroy personnel, ships, or vehicles when the latter come in contact with it. Submarine mines have been in use since the mid-19th century; land mines did not become a significant factor in warfare until a hundred

years later. <https://www.britannica.com/technology/mine-weapon>

King Solomon's Mines novel by Haggard

King Solomon's Mines, novel by H. Rider Haggard, published in 1885. One of the first African adventure stories, it concerns the efforts of a group of Englishmen to find the legendary diamond mines of King Solomon. <https://www.britannica.com/topic/King-Solomons-Mines-novel-by-Haggard>

Chile mine rescue of 2010

Chile mine rescue of 2010, also called **Chile mining accident of 2010**, rescue of 33 workers from the San Jose gold and copper mine on October 13, 2010, 69 days after the mine's collapse on August 5. <https://www.britannica.com/event/Chile-mine-rescue-of-2010>

Отже, коли перший та другий фрагменти містять чіткі лінгвальні та екстралінгвальні маркери типу *mine (weapon)*, які вказують на семантику номінації, то третій фрагмент, у якому мова йде про рятівництво, може виявитись проблемним для сприймання людиною, базові знання англійської мови якої недостатньо високі.

Серед опрацьованих нами термінів виокремлюється значна кількість повних або часткових запозичень з англійської або через англійську мову: *аудит (audit)*; *векторні дані (vector data)*; *ГІС (GIS)*; *детонатор (detonator)*; *економічна ефективність (cost-effectiveness)*; *інспекційний орган (inspection body)*; *інспекція (inspection)*; *інцидент при розмінуванні (demining incident)*; *контракт (contract)*; *контрольна зона або пункт (control area or point)*; *ліцензія (licence)*; *маркування (marking)*; *механічні інструменти (mechanical tools)*; *моніторинг (monitoring)*; *незнешкоджений елемент бомби (bomb live unit (BLU))*; *нейтралізувати (neutralise)*; *операційний аналіз (OA) (operational analysis (OA))*; *партнер з імн (mre partner)*; *пілотне випробування (pilot test)*; *постійна система маркування (permanent marking system)*; *постійнодіючі оперативні процедури (ПОП) (standing operating procedures (SOPS))*; *протокол V (protocol V)*; *ризик, пов'язаний з мінами (mine risk)*; *розблокування території «ленд-реліз» (land release)*; *розмінувальна машина (demining machine)*; *само-нейтралізація (self-neutralisation)*; *система екологічного менеджменту (СЕМ) (environmental management system (EMS))*; *система маркування (marking system)*; *спонсор (sponsor)*; *стандартні оперативні процедури (СОП) (standard operating procedures (SOPS))*; *форс-мажор (force majeure)*.

Велика кількість термінів є термінологізованою загальноновживаною лексикою або ж потрапляють до терміносистеми гуманітарного розмінування з інших терміносистем. Наприклад, розглянемо термін *очищення / розмінування (clearance)*. За даними Словника української мови **очищення**, «дія з значенням очистити і очиститися»: *Скільки існує ремонт суден, стільки ж очищення й фарбування ланцюгів робились вручну* (Робітничка газета, 9.І

1962, 1); *Для очищення і сортування насіння використовують усі наявні зерноочисні машини* (Зернові бобові культури, 1956, 42); *Ідеальне очищення стічної води дав змогу якнайповніше її використати* (Хлібороб України, 4, 1966, 27); *Чекаючи гостей, король зігнав тисячі селян для очищення замка* (Антон Хижняк, Д. Галицький, 1958, 555); *Велику роботу по оздоровленню, очищенню і збагаченню нашої мови провадять, звичайно, наші лексикографі* (Максим Рильський, III, 1956, 66) [4].

Англійська номінація *clearance* має наступні основні ЛСВ:

- 1) the action or process of clearing or of being dispersed;
- 2) the removal of buildings, people, or trees from land so as to free it for alternative uses;
- 3) the removal of contents from a house; (in soccer and other sports) a kick or hit that sends the ball away from one's goal;
- 4) the potting of all the balls remaining on the table in a single break.

Очищення / розмінування (clearance) у контексті протимінної діяльності стосується завдань або заходів забезпечення видалення та / або знищення всіх небезпек, пов'язаних з мінами та ВЗВ, у визначеному районі на визначену глибину [1].

Особливу проблему для перекладу становить група сленгових та жаргонних номінацій, які дуже часто фігурують в комунікації спеціалістів з розмінування. Наприклад:

Bone (буквально кістка) – A B-1 bomber B-1 (Американський надзвуковий стратегічний бомбардувальник зі змінною стрілоподібністю крила).

Bull Bomb (буквально бомба бика) – A package intended to disperse propaganda leaflets. Recommended by user Steve Neal. Fitty – Slang for an M2 .50 caliber machine gun (Пакет з агітаційними матеріалами).

Arc light (буквально дугова лампа) code name for B-52 bombers strikes along the Cambodian-Vietnamese border. These operations shook earth for ten miles away from the target area. (Повітряний напад на позиції ворога B-52)

Bouncing Betty (буквально стрибаюча міна) antipersonnel mine with two charges: the first propels the explosive charge upward, and the other is set to explode at about waist level (Протипіхотна міна з двома зарядами).

Chicom mine (буквально міна китайських комуністів) Chinese mine; can be made of plastic (міна вироблена в Китаї, дуже часто з пластиковим корпусом)

Clacker (буквально тріскачка, брязкальце) a small hand-held firing device for a claymore mine (пристрій для підриву протипіхотних мін направленої дії уручну)

Claymore (буквально міна «Клеймор») an antipersonnel mine carried by the infantry which, when detonated, propelled small steel cubes in a 60-degree fan-shaped pattern to a maximum distance of 100 meters (протипіхотна міна направленої дії) [7].

Створення комплексного двомовного словника вибухових речовин та пристроїв.

Мовна політика України реалізується у потребі створення як одномовних українських термінологічних словників та глосаріїв, так і перекладних лексикографічних джерел. Нажаль, у сфері розмінування не існує жодного словника виданого українською мовою. У 2014 рр. Службою ООН з питань протимінної діяльності (ЮНМАС) було розроблено та видано «Глосарій термінів, визначень і скорочень з питань протимінної діяльності», який є одним із стандартів протимінної діяльності [1]. У цьому глосарії дається зведений перелік термінів, визначень і скорочень, які використовуються у протимінній діяльності. У разі, якщо загально-вживаними є два чи більше альтернативних визначень, то вони всі наводяться. Словникова стаття глосарія виглядає наступним чином:

Залишені касетні боєприпаси (*abandoned cluster munitions*) (2009)

касетні боєприпаси або вибухонебезпечні бойові елементи касетних боєприпасів, які не були використані і були залишені чи кинуті і більше не знаходяться під контролем тієї сторони, що їх залишила або викинула. Вони можуть бути підготовленими до використання або й ні. (Конвенція про касетні боєприпаси (Конвенція ССМ)).

Глосарій налічує 43 сторінки та містить лише основні поняття та їх визначення, що, на нашу думку, є недостатнім для виконання якісного усного та письмового перекладу. Документ створено на основі англomовного стандарту IMAS 04.10 «Glossary of mine action terms, definitions and abbreviations» [8]. Приведемо словникову статтю цього глосарія:

abandoned cluster munitions (2009)

cluster munitions or explosive sub-munitions that have not been used and that have been left behind or dumped, and that are no longer under the control of the party that left them behind or dumped them. They may or may not have been prepared for use. (CCM)

Відповідно, можна зазначити, що коли у англomовному стандарті інформація подається у алфавітному порядку, то в українському, який є перекладом останнього, зберігається принцип подачі

термінів першоджерела (терміни упорядковані за англійським алфавітом), що не може не створювати суттєвих проблем для перекладача.

Російськими авторами С. М. Палей та Т. Ф. Серафіна було укладено англійсько-російський та російсько-англійський словник «Словарь по обезвреживанию взрывных устройств» [3]. Словник вийшов у 2010 році та нараховує 5000 термінів. Словник укладено за гніздовим принципом. Обсяг та структура словника не дозволяють вмістити всі необхідні терміни. Наприклад, наведений вище приклад *abandoned cluster munitions* не включено у словник. Лексему *cluster* знаходимо у словниковій статті *munition* на с. 90, яка виглядає так:

munition боеприпас(ы); средства поражения; снаряжение (военное)

air-scatterable ~s боеприпасы для дистанционного минирования с воздуха «внаброс»

area denial artillery ~ артиллерийский боеприпас касетного снаряжения

cluster ~ касетное снаряжение

dispenser ~скасетные боеприпасы

dud~ неразорвавшийся боеприпас

mortar ~сминомётные боеприпасы

pursuit deterrent ~ защитное вооружение.

Така гніздова структура словника є доречною у користуванні людям з філологічною освітою у той час коли звичайні спеціалісти з питань розмінування, які володіють англійською мовою не в достатньому обсязі, не зможуть скористатися згаданим джерелом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, можна постулювати, що терміносистема гуманітарного розмінування становить цінність у контексті філологічних термінознавчих розвідок. Практичне значення дослідження таких номінацій є безсумнівним, адже процес гуманітарного розмінування в Україні тільки розпочинається, що створює попит у компетентних перекладачах цієї сфери. Потреба в укладанні англо-українського словника вибухових речовин та пристроїв не тільки існує, а й може вважатись першочерговою для української термінографії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глосарій термінів, визначень і скорочень з питань протимінної діяльності. URL: https://www.mineactionstandards.org/fileadmin/MAS/documents/imas-international-standards/Ukraine/IMAS_04.10_ukr.pdf (дата звернення: 19.01.2018).
2. Мартинюк Віталій, Зварич Олена. Гуманітарне розмінування Донбасу – довгий шлях до безпеки людей. УНЦПД, 22 рік видання, №30/753, 30 квітня 2016. URL: http://www.ucipr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=91:guman-tarne-rozm-nuvannya-donbasu-dovgiy-shlyah-do-bezpeki-lyudey&catid=8&lang=ua&Itemid=201 (дата звернення: 19.01.2018).
3. Палей С. М., Серафіна Т. Ф. Словарь по обезвреживанию взрывных устройств = Dictionary of explosive ordnance disposal: (англо-русский и русско-английский): 5000 терминов. - Москва : Арктика 4Д, 2010. - 271 с.
4. Словник української мови в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980.
5. АБВУД Lingvo x5. URL: https://www.abbyy.com/ru-ru/support/lingvox5_sr/
6. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/search?query=mine> (дата звернення: 19.01.2018).
7. Glossary of Military Terms and Slang from the Vietnam War. URL: http://www2.iath.virginia.edu/sixties/HTML_docs/Resources/Glossary/Sixties_Term_Gloss_A_C.html (дата звернення: 19.01.2018).
8. Glossary of mine action terms, definitions and abbreviations. URL: https://www.mineactionstandards.org/fileadmin/MAS/documents/imas-international-standards/english/se_ies-04/IMAS_04.10_Glossary_of_mine_action_terms_definitions_and_abbreviations.pdf (д та звернення: 19.01.2018).

ДЕКОДУВАННЯ ЕПІСТОЛЯРІЮ ВОЛОДИМИРА ЛЕОНТОВИЧА

Погребняк І. В.

Київський університет імені Бориса Грінченка

Стаття присвячена декодуванню епістолярію знакових постатей української інтелігенції, а саме листуванню Володимира Леонтовича і Михайла Грушевського 1896-1914 років. Окреслено науково-теоретичні засади поняття «код», що є фундаментальним у семіотиці. Здійснена спроба оригінального осмислення епістолярних текстів на основі сучасних літературознавчих тенденцій. У результаті проведеного дослідження визначені пріоритетні коди листів, а саме: культурний, етикетний, дружньо-особистісний, громадський, ідеологічний.

Ключові слова: семіотика, код, декодування, епістолярій, лист, інтелігенція.

Погребняк И. В. Декодирование эпистолярия Владимира Леонтовича. Статья посвящена декодированию основных кодов эпистолярия Владимира Леонтовича. Определены научно-теоретические основы понятия код, который является фундаментальным в семиотике. Осуществлена попытка нетрадиционного для современного литературоведения осмысления эпистолярных текстов. В результате проведенного исследования определены приоритетные коды писем, а именно: культурные, этикетные, дружественно-личностные, общественные, идеологические.

Ключевые слова: семиотика, код, декодирование, эпистолярий, письмо, интеллигенция.

Pohrebniak I. V. Decoding of Volodymyr Leontovych's epistolary. The article considers decoding of epistolary of the Ukrainian intellectuals' symbolic figures, particularly correspondence of Volodymyr Leontovych and Mykhailo Hrushevskyy in 1896-1914. It outlines scientific-theoretical elements of the term «code», which is fundamental for semiotics. The article analyzes the correspondence from semiotic perspective, his letters are presented as semiotic (symbolic) formation. The article analyzes an array of definitions of semiotics as the study of the semiotic system, common characteristics of semiotic systems, general theories of signs and systems. It is noted that in light of semiotics popularity people not always engage research activities in this realm correctly, and there is excess use of its terms, which arouse concern among scientists. Volodymyr Leontovych communication codes with significant representatives of the end of the XIX-XX centuries are deciphered. It is attempted to comprehend epistolary texts in a creatively different way within the framework of modern literary tendencies. Code is defined as fundamental concepts in semiotics, epistles signs are considered as information containing codes. Consequently to the conducted study, it specifies codes with highest priority in the letters as follows: cultural, etiquette, friendly and intimate, social, ideological.

Key words: semiotics, code, decoding, epistolary, letter, intellectuals.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. На сучасному етапі у літературознавстві спостерігається неабиякий інтерес до генези семіотики, її теоретичних експлікацій та практичного втілення. Як відомо семіотика є настільки полікомпонентною, що не піддається повному опису у жодній окремій книзі і цим можна пояснити існування різних сучасних шкіл семіотики, між якими напрочуд мало згоди відносно меж цієї науки, основних її понять і методів дослідження [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні маємо низку визначень семіотики, а саме: наука про знакову систему; наука про загальні властивості знакових систем; загальна теорія знаків і знакової систем тощо. Водночас у зв'язку з популярністю семіотики не завжди коректно відносять до цієї галузі окремі наукові розвідки і тому зловживання її дефініціями є проблемою. Термін «семіотика» походить від грецького слова *σῆμα* – «знак», яке вживалося

при позначенні того, що тимчасово відсутнє і недоступне зору. Поняття «семіотика» (semiotic) було взято у грецьких стоїків, які, в свою чергу, запозичили його з медицини, що трактувала діагноз і прогноз як знакові процеси. Водночас семіотику можна визначити як науку про знакові системи різної природи. Одним з перших науку про знаки назвав семіотикою англійський філософ Джон Локк у трактаті «Досвід про людський розум». Її завдання, за визначенням вченого, полягало в розгляді природи знаків, «якими розум користується для розуміння речей або для передачі своїх знань іншим» [6, 695].

Семіотика вивчає властивості знаків, їх будову і закони, знакові системи, що здатні зберігати і передавати інформацію, до яких можна віднести й епістолярій. В центрі уваги семіотики знаходяться знаки, як носії значень, коди чи системи, в яких знаки організовані і культура, в рамках якої знаки і коди оперують. Відомо, що код у літературознавстві – система знаків (символів), за допомогою яких текст передається, сприймається і зберігається. Л. Статкевич зазначає, що інтерпретацію будь-якої комунікативної акції слід сприймати як

«переклад» коду письменника на код читача, які через унікальність лінгвокультурних свідомостей повністю співпадати не можуть [8, 31]. Відомо, що комунікативний акт складається з шести елементів, а саме: адресант або відправник, адресат або отримувач, повідомлення, контакт, контекст та код (Р. Якобсон). Звідси – епістолярний текст – повідомлення, автор листа – адресант, отримувач листа – адресат. Варто наголосити, що якщо адресант і адресат епістолярію живуть в одному соціокультурному просторі і послуговуються одним контекстом (стилем мислення) то вони мають спільні коди. Сучасна інтерпретація дослідником епістолярію визначається використанням інших культурних кодів, які дають змогу осучаснити епістолярні тексти і врахувати новітні методології.

К. Бюлер наголошував, що «по суті справи, із загальної моделі заміщення впливають важливі висновки, що стосуються чистої теорії відносин. У заміщення, як і в кожному відношенні, фігурують два елементи, які необхідно розрізнити при аналізі» [4], вони суть (в різних термінологіях) плану вираження і плану змісту, позначник і позначуване, зображення і зображуване. Власне вивчення відносин заміщення в знаку потрібно нам як інструмент семіотичного аналізу, але основа семіотичного підходу прихована в його методології і може бути віднесена до сфери кодів.

Умберто Еко дає визначення коду «як системи, яка встановлює репертуар протиставлення один одному символів, правила їх поєднання, оказійно взаємооднозначних відповідностей кожного символу якогось одного означуваного» [5, 45]. Дослідник виділяє 14 груп кодів, в які включені складові субкоди: природні коди (сигнали нюху, тактильна комунікація, смакові коди); паралінгвістика (медична семіотика, тип голосу, пармова); кінезіка і просеміка; музичні коди (системи засновані на звуконаслідуванні, конотативні системи); формалізовані мови; письмові мови, секретні коди, невідомі мови, природні мови; візуальні комунікації (одяг, візуально-вербальні системи); семантика; структура сюжету; культурні коди (етикет, типологія культур, система моделювання світу, моделі соціальної організації); естетичні коди і повідомлення; масові комунікації; риторичні і ідеологічні коди [5].

Р. Барт визначив п'ять головних кодів художнього твору, які фіксуються на рівні риторики: акціональний, немічний, герменевтичний, культурний, символічний [3]. Ю. Шрейдер визначає код як метаінформацію, без якої неможлива будь-яка інтерпретація сигналів, що надходять із зовнішнього світу [11, 50-82]. Ю. Лотман говорив про необхідність додаткового кодування і вважав, що на найвищому рівні текст кодується ще й ідеологічно: «Закони політичного, релігійного, філософського порядку, жанрові коди, етикетні міркування, які історично доводиться реконструювати на основі тих же текстів <...> усе це призводить

до додаткового кодування. Відмінність на рівнях свідомості і меті діяльності між автором тексту й істориком, який читає текст, створює найвищий поріг декодування» [7, 355]. Д. Фоккема наголосив, що письменники орієнтуються на суто літературні коди, а саме – загальнолітературний код, жанровий код та специфічний ідіолект письменника, який може вважатись особливим кодом [2, 81-98]. Л. Чертов описує природу коду, його генетичний зв'язок з інформацією: код – це «набір правил, норм, що ставлять у відповідність певним сигналам або знакам деякі фіксовані «значення», під якими <...> може розумітися будь-який стан джерела інформації, каналу зв'язку (наприклад, інші сигнали і знаки) або отримувача інформації, зокрема певні психічні образи (поняття, уявлення тощо)» [10, 34].

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті полягає у декодуванні листів В. Леонтович до М. Грушевського (1896–1914 років), а завданням є визначення специфіки кодів, окреслення особливостей листування та з'ясування пріоритетної проблематики епістол тогочасної інтелігенції.

Виклад основного матеріалу дослідження. На особливе декодування заслуговує епістолярій Володимира Леонтовича, листи якого визначаються полікомпонентністю кодів, що потребує дешифрування. Об'єктом наукової розвідки є листи В. Леонтовича написані до М. Грушевського в період з 11 грудня 1896 року до 12 березня 1914 року, які зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у м. Києві (49 листів, аркуші з блокнотів, телеграми, записочки, візитівки). Під час опрацювання листів максимально збережено правопис, лексичні звороти, ідіостилю авторської мови епістолярію.

Листи Володимира Леонтовича до Михайла Грушевського визначаються особливими етикетними кодами, якими послуговувалася тогочасна інтелігенція. Звертають на себе увагу зачини та фінали: «Вельмиповажний Михайле Сергієвичу!; Високоповажний Михайле Сергієвичу!; Високоповажний і дорогий Михайле Сергієвичу!; Дорогий Михайло Сергієвич!; Дорогий і Високоповажний Михайле Сергієвичу!»; «З найбільшим та найщирішим поваженням зичу Вам усього найкращого. В. Леонтович»; «З найбільшим поваженням та щирістю Вол. Леонтович; З найбільшим поваженням В. Леонтович»; «З найбільшим поваженням, бажаючи Вам усього найкращого Вол. Леонтович» [9]. Також важливим елементом етикетної системи (субкодом) є звернення в кінці листа до рідних та близьких М. Грушевського: «Перекажіть, будь ласка, моє шанування Марії Сільвестровні» [9, 28]; «Будь ласка, перекажіть моє шанування Марії Сільвестровні» [9, 32]; «Прошу Вас вклонитися низенько Марії Сільвестровні» [9, 35]; «Прохаю Вас низенько вклонитися Марії Сільвестровні» [9, 31]; «Бажаю щиро Вам, Марії Сільвестровні і Каті усього найкращого» [9, 41];

«Перекажіть, будь ласка, моє найбільше шанування Марії Сільвестровні» [9, 44].

Епістолярна комунікація дає змогу декодувати важливі тогочасні суспільно-культурні проблеми, які турбували представників інтелігенції. Одним із таких питань, яким переймався В. Леонтович був друк українських часописів. У листі до М. Грушевського від 26 жовтня 1906 року зазначено, що в редакції «Київської Старини» передплатників дуже мало, грошей немає і немає співробітників, а тому потрібно об'єднуватися з журналом «Записки», а цього не всі прагнуть: «Хотять, якби те було можливо, переробити «Київську Старину» в такий місячник, де б перша половина була наукова з двома викладовими мовами – і українською, і російською, а друга публіцистична з однією мовою – українською» [9, 20-21]. У цьому ж листі В. Леонтович пише про бажання створити українську кафедру в Київському університеті, але професор Перетц відповів йому, що наразі немає можливості це зробити, і він не впевнений, що професорська рада підтримає таку ініціативу. «Вважаючи на все це, д[октор] Перетц радить зробити так: зібрати з громади гроши на оплату видатків по кафедрі та прохати когось з українських учених вичитувати лекції українською мовою в становищі приват-доцента. Тоді станеться факт, який робитиме враження і на професорство, і на суспільство, і в кінці може довести всім потребу заснування дійсних українських кафедр» [9, 1].

Дбаючи про популяризацію української літератури, тогочасна українська інтелігенція прагнула порозуміння з російськими письменниками, тому намагалися знайти компроміс щодо друку українських журналів в Росії. 11 грудня 1896 року В. Леонтович із Санкт-Петербургу писав М. Грушевському: «Дехто з земляків, що пробувають тут, у Петербурзі, причіпляючись до 40-літнього ювілею Мордовцева як українського письменника, надумали, святкуючі той ювілей, запрохати до себе кращих діячів з російської літератури (з редакцій журналів 389 «Вестн[ик] Евр[опы]», «Русск[ое] Богатст[во]» і «Новое Слово»), щоби звернути їх увагу на українське питання» [9, 32]. У листі від 1 квітня 1912 року В. Леонтович висловлює занепокоєння щодо збереження книжок в редакції: «Щодо складу книжок, то такої великої огороженої містини, як та хата, що ми розмовляли в редакції, на превеликий жаль, нема. Є у сараї комірчина з полом і дахом, але значно менша» [9, 83].

У листі від 9 грудня 1905 року з Києва В. Леонтович повідомляє про смерть батька своєї дружини Володимира Вікторовича Лесевича (філософ, літературознавець, фольклорист, громадський діяч, військовий інженер з фахом), і просить М. Грушевського повідомити товариство імені Тараса Шевченка у Львові, так як: «Небіщик Владимір Вікторович не раз за життя свого висловляв свою волю леговати свою бібліотеку Товариству

імені Шевченка у Львові як єдиній українській науковій інституції» [9, 5]. В. Леонтович зазначає, що бібліотека В. Лесевича переважно складається з не російських книжок: «Здебільшого, се книжки англійські, німецькі і французькі, є також італійські, провансальські, іспанські, голандські. Теми переважно: філософія, фольклор, історія релігій, література недержавних народів і т. д.» [9, 6]. Відчувається європейський вектор тогочасної інтелігенції, що визначався інтелектуальною авторизацією та персоналізацією цінностей європейського модерну, масштабністю мислення, широтою поглядів культурних діячів кінця XIX–XX століть.

Домінантними у листуванні оприявнюються націєтворчі коди, прагнення до збереження духовний надбань, популяризації українського друкованого слова. У листі до М. Грушевського від 8 березня 1906 року, В. Леонтович висловлює щире подяку від себе та дружини Товариству імені Тараса Шевченка у Львові за намір тримати бібліотеку В. Лесевича в окремих шафах з іменною таблицею. «Він за життя поклав так багато праці і думки на складання тієї бібліотеки. Він дуже любив її, і ми знаємо, що йому було б за життя дуже приємно знати, що і після його смерті вона складатиме щось одно ціле. Отже, думка Товариства зробити з бібліотеки Володимира Вікторовича окрему частину своєї бібліотеки саме відповідає бажанню покійного, і ми щиро дякуємо за так щіре з боку Товариства відношення до дару Володимира Вікторовича» [9, 7].

Питання друку українських творів стояло досить серйозно у тогочасній Україні. Цензура максимально «фільтрувала» тексти, аби українофільські ідеї не потрапляли до рук читачів, тому письменники вдавалися до взаємоцензури, аби допомагати один одному виробляти ідіостиль власне українського митця. Так, у листі від 20 березня 1908 року з Києва В. Леонтович пише про враження від оповідання С. Черкасенка. Зазначено, що вся будова тексту справляє враження ніби автор не знає як упорядкувати думки, тому кидається чи в той, чи в інший бік: «Оповідання д. Черкасенка, правду мовити, не дуже мені вподобалося. Типи зовсім не видержані і поводяться часом так, як саме таким людям, яких хоче змалювати автор, не відповідає поводитися. Кінець штучний <...> А якби можна було побалакати з автором, щоб він дещо переробив, то можна було б виправити все оповідання, щоб було і зовсім «прилично» [9, 12].

Деякі епістоли В. Леонтовича до М. Грушевського характеризуються чіткими інформативними та комунікативними функціями, лаконічністю, що зумовлено бажанням адресанта якнайшвидше надіслати повідомлення та отримати відповідь і фактично складаються з одного або двох речень. У листі від 3 серпня 1904 року зазначено: «Дуже бажав би побачитися з Вами. Чи не будете у Кийові 29–30 августа с. р.? Тоді збираюся бути там. Може, і Ваша ласка була б над'їхати»

[9, 110]. У епістолі від 12 червня 1909 року читаємо: «Вибачте, будь ласка, що пишу до Вас без куверти. Я приїхав на час, то не маю тут кувертів, а боюся затримати довго Вашого посланця, поки пошлю до крамниці» [9, 42]. Інший лист демонструє дещо комічну ситуацію: «Вибачте, будь ласка, що роблю Вам клопіт. Вчора забувся у Вас свої калоши з буквою Л. Будь ласка, перешліть їх через сього посланця» [9, 104].

Епістолярій В. Леонтовича до М. Грушевського наповнено дружніми кодами, фактично кожна епістола моделює поведінкову ситуацію, розмову друзів. Поряд з громадськими концептуальними поглядами, творчими рефлексіями, рясніють особистісні розмови. Листи, маючи суто літературну форму спілкування, наповнюються «прозою життя». У листі від 12 жовтня 1906 року В. Леонтович ділиться особистими переживаннями щодо хвороби дружини, яка потребує операції за кордоном: «Подорож наш до закордону все відсовується. Юлія Владімірівна все вигадує якісь причини до того. Вона боїться операції, а я не зважуюся взяти на себе відповідальність, щоб рішуче намовляти її до неї. Не знаю ще, як з цим буде» [9, 17-18]. 4 квітня 1911 року з Києва В. Леонтович повідомляє про операцію сина: «Вітя, слава Богу, почуває себе гаразд. Сьогодні

вранці йому зробили операційку – раз писнув, як різнули, але з того часу почуває себе добре і веселий» [9, 60].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сьогодні епістолярна культура є предметом пильної уваги дослідників. Процес декодування листів відомих діячів кінця XIX–XX століть цікавий в пізнавальному плані, адже відображає контекст доби і дає можливість отримати інформацію як про адресанта так і про адресата. Збережені листи відтворюють епістолярну культуру помежів'я в цілому та індивідуальний стиль конкретного автора. Звертаючись до корпусу листів В. Леонтовича до М. Грушевського з семіотичного підходу, а саме декодування, встановлюємо синтез певних кодів: загальнокультурні процеси епохи, етикетні трафарети та кліше, дружньо-особистісні, націєтворчі, європейські. Важливою характеристикою кодів є їх здатність керувати процесом пізнання, передавати смисл, який розшифровується адресатом за допомогою модальності власних суджень. Між науковцями-семіотиками донині немає узгодженості щодо інтерпретації кодів, їх класифікації, кореляції у відповідності до сучасних методологій це і зумовлює подальші дослідження у цьому напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Chandler D. Semiotics for beginners URL: <http://www.aber.ac.uk/media/Documents/S4B/sem09.html>. (Last accessed: 11.12.2017).
2. Fokkema D. The semantic and syntactic organization of postmodernist texts. Approaching postmodernism: Papers pres. at a Workshop on postmodernism, 21-23 Sept., 1984, Univ. of Utrecht. Ed. by Fokkema D. W., Bertens H. Amsterdam Philadelphia, 1986. p.81—98.
3. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. М.: Прогресс, 1989. 616 с.
4. Бюлер К. Теория языка. URL: http://www.classes.ru/grammar/111.Karl_Buller_Teoriya_yazika/html/3.html. (Last accessed: 10.12.2017).
5. Локк Дж. Опыт о человеческом разуме. Избранные философские сочинения. Т. 1. М.: Соцэгиз, 1960. С. 695.
6. Лотман Ю. Ю. М. Лотман и тартуско-московская семиотическая школа. М.: Гнозис, 1994. 547 с.
7. Статкевич Л. Форми і функції інтертекстуальності в поезії Томаса Стернза Еліота : дис. ... кандидата філол. наук. Кам'янець-Подільський, 2007. 214 с.
8. ЦДІАК. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 600. С. 20—63.
9. Чертов Л. Знаковость: опыт теоретического синтеза идей о знаковом способе информационной связи. СПб., 1993. С. 34.
10. Шрейдер Ю. Социокультурные и технико-экономические аспекты развития информационной среды. Информатика и культура. Новосибирск: Наука. Сибирское отделение, 1990. С. 50—82.
11. Эко У. «Отсутствующая структура. Введение в семиологию». ТОО ТК «Петрополис», 1998. 432 с.

COGNITIVE-COMMUNICATIVE FIELD OF EVALUATION

Prihodko A. I.

Zaporizhzhia National University

Метою цієї статті є вивчення актуалізації фреймового сценарію, що реалізує оцінний потенціал. Фрейм – це декларативний спосіб репрезентації знання, який формулюється в термінах дескрипції і є пучком знань про певну галузь людської діяльності, про онтологію навколишнього світу, про систему уявлень людини, тематично пов'язаних в одну картину, один акт, один сценарій. Іншими словами, фрейм можна назвати когнітивно-комунікативним полем, або комунікативним фреймом. Важливою складовою механізму формування оцінного висловлювання є когнітивний фактор.

Ключові слова: фрейм, оцінка, оцінне висловлювання, адресант, адресат, когнітивно-комунікативне поле.

Приходько А. И. Когнитивно-коммуникативное поле оценки. Целью этой статьи является изучение актуализации фреймового сценария, реализующего оценочный потенциал. Фрейм – это декларативный способ репрезентации знания, который формулируется в терминах дескрипций и является пучком знаний об определенной области человеческой деятельности, об онтологии окружающего мира, о системе представлений человека, тематически связанных в одну картину, один акт, один сценарий. Другими словами, фрейм можно назвать когнитивно-коммуникативным полем, или коммуникативным фреймом. Важной составляющей механизма формирования оценочного высказывания является когнитивный фактор.

Ключевые слова: фрейм, оценка, оценочное высказывание, адресант, адресат, когнитивно-коммуникативное поле.

Prihodko A. I. Cognitive-communicative field of evaluation. The aim of this paper is to examine the updating of frame script that implements the evaluative potential. Achieving this goal resulted in the decision of a number of specific objectives: the study of realization of the structure of evaluative utterances in the frame; identification of functional-semantic features of this realization. The term "frame" is used primarily for the characterization of such structures of consciousness, which are formed for displaying situations in object-human cognitive activity. Frame is a declarative way of knowledge representation, which is formulated in terms of descriptions and is a bundle of knowledge about a particular area of human activity, on the ontology of the world, the human representation of the system, thematically related to one picture, one act and one script. Such understanding of the frame gives grounds to speak of it as a definitely organized system (set) of propositions which schematize corresponding denotative situations, that is, as a minimum informative block. Therefore, the frame can be called the cognitive-communicative field, or communicative frame. Formation of the frame as the specific structure of consciousness, corresponding to the representation of the event, has an ontological basis. The logical analysis of concepts, which provides for the establishment of the laws of its internal organization in order to identify its components and modeling their interactions confirms the notion about the frame as a stereotypical situation. As far as the person's life-world is made up of many situations, their language and speech fixation needs the combination of situations into the utterances. Thus, the evaluative utterance is the product of a certain reflection pattern, scene, script in the communicative act. In accordance with socio-role status relationships between participants of communication are spread mainly in the social sphere of communication, where social role reflects interactional conditions between the subject of communicative action and its object. According to some linguists, conditions of social interaction between communicants are based on three types of relations – equality, subordination and dominance, which are implemented in the familiar, unconstrained, neutral and elevated communication (speech) registers. Communicative role as a kind of invariant unit of behavior, is located in the general scheme of activities and is related to relevant normative expectations, which may be shown by the communicants in a given communicative and particular social situations. Every act of communication is characterized by the definite form of interaction, which is based on its correlation with the situation-type, which is the frame with the features and functional conditions inherent to it. Frame structure can be regarded as an independent configuration consisting of a core, a set of standard forms of speech acts, participants of speech event. In addition to these components, an important role belongs to the objective, plan and consequent. Thus, the evaluative situation can be attributed to the frame, as it includes evaluation of the phenomena of the outer world and illustrates the continuity of images of the object and the subject, objectified in the system parts of speech, as well as all the constituents of utterances that make up the situation. Considering the above stated, the cognitive-communicative field of evaluative situation can be represented as hyperframe of verbal interaction, which displays all components of the frame in their interconnection and interdependence, which allows to determine the sequence of the constituents of data in the process of updating and predetermine the appearance of certain actions that characterize the core of the

frame structure in functional and semantic aspects. An important component of the mechanism of formation of the evaluative utterance is a cognitive factor. On the one hand, it helps to conceptualize the relations between situations of extralinguistic reality (sender's perspective), and on the other hand, it serves as a specific signal for the process of the mental perception of text (recipient's perspective). Thus, participants of interaction use are general schemes of encoding and decoding of information that is contained in the utterance.

Consequently, the actualized structure of the evaluative utterance is connected with the realization of the frame structure of a typical act of communication in the form of a holistic multi-level formation – functional-semantic representation. Actualization of a frame structure takes place on the background of social interaction, where the functional-semantic representation of the evaluative frame is promoted by implementing in its structure such items as the illocutionary act-event, topical proposition and typical grammatical construction. As a result, there is a picture of interconnected and interdependent in their development concepts – from parts of the utterance – to all evaluative utterance, which is the core of the cognitive-communicative field of interaction.

Key words: *frame, evaluation, evaluative utterance, sender, recipient, cognitive-communicative field.*

Introduction. In recent years, the term "frame" has been widely used in cognitive science [6, 14-16; 21, 205-223]. The term "frame" is used primarily for the characterization of such structures of consciousness, which are formed for displaying situations in object-human cognitive activity. Taking into account this thesis the efficiency of its use in relation to more complex kinds of person's speech activity should be recognized because frame is "an important linguistic component of the cognitive field of text structures, as well as the production, transformation and transposition of knowledge, ideas and thoughts" [8, 212].

The notion frame includes the interpretation of the situation as a cognitive category, and as a text element. Ch. Fillmore defined frame as a group of words the union of which is motivated and structured by definite standardized knowledge constructions or constructions that schematize human experience [15, 54].

Frame is a declarative way of knowledge representation, which is formulated in terms of descriptions and is a bundle of knowledge about a particular area of human activity, on the ontology of the world, the human representation of the system, thematically related to one picture, one act and one script. Such understanding of the frame gives grounds to speak of it as a definitely organized system (set) of propositions which schematize corresponding denotative situations, that is, as a minimum informative block. Therefore, the frame can be called the cognitive-communicative field, or communicative frame

The **aim** of this paper is to examine the updating of frame script that implements the evaluative potential. Achieving this goal resulted in the decision of a number of specific objectives: the study of realization of the structure of evaluative utterances in the frame; identification of functional-semantic features of this realization.

The **material**, which is subjected to analysis, was a selection of approximately 100 utterances of works by contemporary British and American writers.

Methods and techniques are determined by the objectives, the material, theoretical direction of the article and are of complex character. They integrate theses of the cognitive theory and discourse theory. Speech act analysis is used while studying the pragmatic characteristics of utterances containing evaluative concepts; the framing technique is used to struc-

ture the speech act on the example of the evaluative utterance.

Theoretical Background. Formation of the frame as the specific structure of consciousness, corresponding to the representation of the event, has an ontological basis. Yu. G. Pankrats emphasizes that it is realized in the course of re-experiencing the same situation or in the monitoring of it. And by the fact that the description of the situation gets similar from the language point of view shapes, stereotypical connections set in this order: "some situation in the real world – understanding and division of the situation in the consciousness – conventionalization of linguistic forms of description of the situation" [10, 16].

The logical analysis of concepts, which provides for the establishment of the laws of its internal organization in order to identify its components and modeling their interactions confirms the notion about the frame as a stereotypical situation [6, 14]. The conceptual analysis of the logical plan is determined by the system of predicates and propositional structures representing the situation in the form of frames.

As far as the person's life-world is made up of many situations, their language and speech fixation needs the combination of situations into the utterances. Thus, the evaluative utterance is the product of a certain reflection pattern, scene, script in the communicative act [14]. It combines such basic components as partners, or communicants – sender and the addressee and referent (world fragment of things, or images), which are joined in the act of communication based on the orientation of communicative action, thus creating a single dynamic system – the cognitive-communicative field [7, 47-76], or a kind of communicative frame, the constituents of which are participants in the act of communication (speaker and, accordingly, the addressee), the content of the utterance (in our case – evaluative), the place where the communication occurs, the relationship between participants at the time of communication [13, 28].

The target orientation of utterance always involves some forms of communicative and social influence – personal, public, official unofficial. The relationship between the partners is also conditioned by the social status and role in determining the positions of the participants of communicative interaction act in order to fulfill certain social roles: the seller – the buyer, the ticket-collector – the passenger, the chief – the subor-

dinate, etc. (and also the initiator – the recipient and vice versa) [21, 216-217].

In accordance with socio-role status relationships between participants of communication are spread mainly in the social sphere of communication, where social role reflects interactional conditions between the subject of communicative action and its object. According to some linguists, conditions of social interaction between communicants are based on three types of relations – equality, subordination and dominance [19, 17-36], which are implemented in the familiar, unconstrained, neutral and elevated communication (speech) registers. Communicative role as a kind of invariant unit of behavior, is located in the general scheme of activities and is related to relevant normative expectations, which may be shown by the communicants in a given communicative and particular social situations.

Communicants' socio-role status is based on a specific set of rights and obligations of the participants in the act of communication, their awareness of these rights and obligations [13, 29-30]. Social situation and socio-role status of partners form pragmatic factors that are the integral part of the frame organization of utterances in general and the evaluative one in particular, and they require their registration in the implementation of the act of communication [16, 59; 20, 163-182]. These factors or parameters of interaction in the evaluative utterance may be called constant constituents of the frame.

The relations between the communicants, conditioned by their socio-role status, are marked by certain linguistic means signaling the interlocutor about his partner's status. Moreover, some linguists [4, 13-15; 18, 6-7] consider that the choice of language means in a particular type of interaction in the implementation of the same communicative intention to some extent depends on the relationship between the interlocutors and their socio-role status.

Every act of communication is characterized by the definite form of interaction, which is based on its correlation with the situation-type, which is the frame with the features and functional conditions inherent to it [5, 26-30; 9, 289]. Frame structure can be regarded as an independent configuration consisting of a core, a set of standard forms of speech acts, participants of speech event. In addition to these components, an important role belongs to the objective, plan and consequent.

Thus, the evaluative situation can be attributed to the frame, as it includes evaluation of the phenomena of the outer world and illustrates the continuity of images of the object and the subject, objectified in the system parts of speech, as well as all the constituents of utterances that make up the situation [6, 15-16; 12, 70-71]. Considering the above stated, the cognitive-communicative field of evaluative situation can be represented as hyperframe of verbal interaction, which displays all components of the frame in their interconnection and interdependence, which allows to determine the sequence of the con-

stituents of data in the process of updating and predetermine the appearance of certain actions that characterize the core of the frame structure in functional and semantic aspects.

Results and Discussion. Here we present the analysis of the process of updating the frame structure of evaluative utterances. By updating, we understand the use of the certain linguistic unit with the purpose of transmitting information in a particular communicative situation, when actualized notion, represented by certain information identified with his real representation in the speaker's mind [3, 6-7]. In the process of updating the peculiar conversion of a language unit into a signal is observed [1, 28], so that the verbal expression used by the speaker is correlated with a standard way of the communicative act, presenting the proper characterization of the image that G. G Pocheptsov [11, 10] and A. M Shahnarovich [17, 53] call "hyperconfiguration"

Production of utterance is the speaker's matter. He uses language as the tool of impact. Communicative and functional purpose of such utterance is determined by its intended use (communicative intension, illocutionary focus) from the speaker's side – in this case, the author, for the planned impact on the partner – the reader:

(1) *"They plonked you out there in the mud ... and your job was to get killed if the enemy attacked. You were not allowed to retreat; you knew that nobody would be allowed to succour or reinforce you; ... A very pleasant prospect. A most jolly look out"* (1, 54).

Here the author describes the hopeless situation of the heroes. Note also that the communicative intention determines not only the role of the speaker as a direct participant of the act of interaction, but also indicates the specific purpose of the speech work and the method of its presentation: whether the speaker expresses a statement or a question, an order or a request by his action.

The aim may be considered as an indication of the regulation of verbal behavior in terms of the target impact of the utterance, introducing it as a social event of verbal interaction implemented by the utterance or utterances. The purpose of actualization of the utterance aimed at the listener's evaluative perception. In this example, (1) a negative assessment of the situation at war, that runs through all the utterance is highlighted in the last two sentences, where a striking contrast between what is said and what is meant is ironically shown. It can be assumed that in the evaluative utterance the speaker accents or highlights exactly what he thinks is relevant at the moment. It is carried out directly by the speaker-subject by using words, phrases or sentences.

Recognition of what is meant by the speaker is connected with the act of the target (illocutionary) use of linguistic expressions, the object of which is actualized in a speech act proposition with appropriate communicative task in the system of communicative hyperframe. In this case, the speaker's reference determines the semantic reference by means

of attaching to the utterance in the structure of the frame and can be assessed by interlocutors as right or wrong, appropriate or inappropriate to the situation of the analyzed frame [2, 411]:

(2) "I was standing way the hell up on top of Thompson Hill, right next to this crazy cannon that was in the revolutionary War and all" (5, 28).

The hero of the novel is a teenager, who uses harsh words in his speech. He was angry at everything and everyone. In his phrase, adjective *crazy* stands next to *hell*, and is perceived as the norm of his emotional and expressive manner to represent his attitude to the surrounding reality, that is, this adjective performs a reference function.

Connection of the reference correlation of speech product and its target installation in the act of communication is typical of the process of updating of the frame structure of latter (in this case, utterances expressing evaluation), here it serves as a functional-semantic representation of the act of communication. Actualized by the speaker, it appears as a multidimensional formation, which shows the act of the binding of the reference propositional content of the utterance to the target act at the time of communication.

Within the functional-semantic representation of a typical structure of illocutionary frame is possible to combine multiple actions with a different degree of expression of illocutionary force, but one of them is dominant. In this case, the illocutionary force with regard to other illocutionary manifestations of the combined complex is the superior one:

(3) "After a particularly deafening morning, Larry erupted from his room and said he could not be expected to work if the villa was going to be racked to its foundations every five minutes. Leslie, aggrieved, said that he had to practice, Larry said it didn't sound like practice, but more like the Indian Mutiny" [3, 19].

Evaluation in a humorous statement (3) is one of its components designed to implement several communication goals: Larry insists that it is impossible to work in such conditions, but Leslie tries to convince that it is possible. Effectiveness of the evaluative utterance depends on the degree of the speaker's influence on the addressee and lies in the illocutionary force of the utterance. In this case, the illocutionary force of persuasion is the dominant one. Due to it the perlocutionary effect is achieved that does not meet the speaker's intentions, which are expressed in Larry's saying.

In many illocutionary frames we do not find explicit means of expression of the intentional verbal influence (threat, pride, joy, boasting). However,

we observe means of prosody [22] or specific syntax scheme-models of the speech formation with a specific topical content, which are used as the illocutionary indicators. This topical content at the moment of the speech influence reveals the conditions for the implementation of such content, taking into account anticipated response actions in order to formulate and specify further the nature of the purpose of the proposed utterance:

(4) "The snowflake of Dolly's face held its shape; for once she did not dissolve" (2, 33).

To create a metaphorical image in (4) two meanings of the noun *snowflake*: direct - *the snowflake held its shape* and figurative *the snowflake of Dolly's face* are actualized. The verb *dissolve* is connected with the pronoun *she* by direct syntactic relationship and realizes figurative meaning, but at the same time its indirect syntactic relationship with *snowflake* and implementation of the direct meaning is obviously seen.

(5) "I'd love it", said Miss Matfield, forcing a smile" (4, 180).

Miss Mayfield's sincere desire in (5) does not correspond to her speech behavior, that is the real intention of one of the communicants (in this case, Miss Mayfield) is conveyed by non-verbal means (*forcing a smile*).

Conclusions. An important component of the mechanism of formation of the evaluative utterance is a cognitive factor. On the one hand, it helps to conceptualize the relations between situations of extralinguistic reality (sender's perspective), and on the other hand, it serves as a specific signal for the process of the mental perception of text (recipient's perspective). Thus, participants of interaction use are general schemes of encoding and decoding of information that is contained in the utterance.

Consequently, the actualized structure of the evaluative utterance is connected with the realization of the frame structure of a typical act of communication in the form of a holistic multi-level formation – functional-semantic representation. Actualization of a frame structure takes place on the background of social interaction, where the functional-semantic representation of the evaluative frame is promoted by implementing in its structure such items as the illocutionary act-event, topical proposition and typical grammatical construction. As a result, there is a picture of interconnected and interdependent in their development concepts – from parts of the utterance – to all evaluative utterance, which is the core of the cognitive-communicative field of interaction

REFERENCES

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка. – М.: Просвещение, 1990. – 300 с.
2. Арутюнова Н.Д. Референция. Лингвистический энциклопедический словарь / Н. Д. Арутюнова – М.: Сов. энцикл. – 1990. – С. 411-412.
3. Бакиева Г. Ф. Фрейм и моделирование ситуации. Доклады VI Междунар. конф. «Семантика языковых единиц». – Т. 1. – М.: СпортАкадемПресс. – 1998. – С. 6-7.

4. Голубничая О. И. Семантико-функциональные особенности высказываний, направленных на поддержку адресата: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 "Германские языки". – Киев: Киевский гос. лингв. ун-т. – К., 1994 – 24 с.
5. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
6. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов. Вісник Черкаського ун-ту: Сер. "Філол. науки". – 1999. – Вип. 11. – С. 12 – 25.
7. Жаботинская С. А. Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции). Cognition, communication, discourse. – 2013. – № 6. – С. 47-76.
8. Кусько К. Я. Фреймові стратегії у різножанровому іноземномовному. Мовні і концептуальні картини світу. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка. – 2001. – № 5. – С. 210-214.
9. Минский М. Остроумие и логика когнитивного бессознательного. НЗЛ. – М.: Прогресс. – 1988. – Вып. 23. – С. 281-309.
10. Панкрац Ю. Г. Пропозициональные структуры и их роль в формировании языковых единиц разных уровней (на материале сложноподчиненных глаголов современного английского языка): Автореф. дис... д-ра филол. наук: 10.02.04 "Германские языки". – М.: ИЯ РАН, 1992. – 40 с.
11. Почепцов Г. Г. О коммуникативной типологии адресата. Речевые акты в лингвистике и методике. – Петрозаводск: Гос. пед. ин-т иностр. яз. – 1986. – С. 10-17.
12. Приходько Г. І. Категорія оцінки в контексті зміни лінгвістичних парадигм. – Запоріжжя: Кругозор, 2016. – 200 с.
13. Романов А. А. Системный анализ регулятивных средств диалогического общения. – М.: ИЯ АН СССР, 1988. – 183 с.
14. Самохіна В. О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США. – [2-е вид перероб. і доп.]. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 360 с.
15. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания. НЗЛ. Вып. 23: Когнитивные аспекты языка. – М.: Прогресс, 1988. – С. 52-92.
16. Шахнарович А. М. Онтогенез мыслеречедеятельности: семантика и текст. Филол. науки. – 1998. – № 1. – С. 56-64.
17. Шахнарович А. М., Голод В. И. Когнитивные и коммуникативные аспекты речевой деятельности. Вopr. языкознания. – 1986. – № 2. – С. 52-56.
18. Шеловских Т. И. Речевой акт совета: функционально-прагматический анализ: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.19 "Теория языка". – Воронеж: Воронежск. гос. ун-т, 1995. – 16 с.
19. Benthem J. V. Linguistic Universals in Logical Semantics. Semantic Universals and Universal Semantics. – Berlin: Max Niemeyer, 1991. – P. 17-36.
20. Kintsch W. The Role of Knowledge in Discourse Comprehension: A Construction-Integration Model. Psychological Review. – 1988. – № 5. – P. 163-182.
21. Kroon C. A Framework for the Description of Latin Discourse Markers / C. Kroon // Journal of Pragmatics. – 1998. – Vol. 30. – P. 205-223.
22. Sökeland W. Inderektheit von Sprechhandlungen: Eine Linguistische Untersuchung. – Tübingen: Niemeyer, 1980. – 168 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Aldington R. Death of a Hero. – L.: Sphere, 1968. – 376 p.
2. Capote T. The Grass Harp. – Progress Publ., 1974. – 208 p.
3. Durrell G. My Family and Other Animals. – М.: Высшая школа, 1987. – 173 p.
4. Priestley J. B. Angel Pavement. – М.: Progress Publishers, 1974. – 504 p.
5. Salinger D. The Catcher in the Rye. – М.: Apt + N, 1998. – 193 p.

UDC 81-26:347.78.034

THEORETICAL FRAMEWORKS FOR THE LEGAL TERMINOLOGY (THE NEED OF RECONCEPTUALIZATION AND PARADIGM SHIFT)

Reminska Yu. Yu.

Practicing philologist

У статті розглянуто характерні особливості юридичної термінології в рамках особливого акценту на міждисциплінарні дослідження. Автор пропонує до розгляду основні підходи до загального розуміння термінології. Окрему увагу приділено багатоаспектній природі юридичної термінології, зокрема у її англійській версії. Зроблено висновок, що юридичний термін може бути визначений як слово або фраза, що функціонують у межах певного юридичного процесу комунікації і виражають певний концепт, який уособлює те чи інше правове явище.

Ключові слова: термінологія, термінологічна система, юридичний термін, мовний субстрат, юридичний концепт.

Реминская Ю. Ю. Теоретические основы юридической терминологии (необходимость реконцептуализации и системных изменений). В статье сделан обзор характерных особенностей юридической терминологии в рамках особого акцента на междисциплинарные исследования. Автор представляет основные подходы к общему пониманию терминологии. Особое внимание уделяется многоаспектному характеру юридической терминологии, в частности англоязычной. Сделан вывод о том, что юридический термин может быть определен как слово или фраза, функционирующие в рамках определенного юридического процесса коммуникации, выражающее определенный концепт, которая относится к тому или иному правовому явлению.

Ключевые слова: терминология, терминологическая система, юридический термин, языковой субстрат, юридический концепт.

Reminska Yu. Yu. Theoretical frameworks for the legal terminology (the need of reconceptualization and paradigm shift). Rapid transformational processes in contemporary societies represent considerable challenges for both lawyers and translators. Through interaction of various aspect of human activities there are qualitatively new linguistic forms of concept expression. Particularly, among them are legal terms – language units with quite complex nature. In this vein, the article gives a review of characteristic features of legal terminology within special emphasis on interdisciplinary research. As a result, current research has well-structured content and consists of 3 Paragraphs. Paragraph 1 mainly focuses on general understanding of terminology. It is argued that generally “term” can be defined as a words or phrase that denotes particular concept of some field of science, technology, art and suchlike. Terms serve as specializing, delimitative naming units specific for some sphere of human activity. Unlike the words of general vocabulary, which are often polysemantic and bear emotional coloring, terms within the field of their application, in most cases are unambiguous and deprived from expressiveness. In their unity, terms compose terminology, which has several meanings. In Paragraph 2, special attention is given to the multidimensional character of the legal terminology, designed to provide a clear understanding about various legal phenomena. Inherently, legal terminology fulfills a wide range of functions to create appropriate conditions for legal texts to become cohesive and coherent. Finally, Paragraph 3 addresses the question about English-language version of legal terminology. Essentially, it can be characterized as a set of terms, representing different legal concepts through borrowed words (from Latin and Norman-French) and conservative in some aspects. It is concluded that legal term may be defined as a word or phrase that functions within the framework of a specific legal communication and expresses a certain concept that refers to some legal phenomenon.

Key words: terminology, term system, legal term, language substratum, legal concept.

Problem statement and its relation to important scientific and practical tasks. One of the most important law functions is the regulation of relations and behavior of people in current society. Legal rules cannot exist otherwise than in certain language form, and therefore, the language and the law are in close interaction with each other. The interest in legal terminology studies at the hands of lawyers

can be explained by the significant role of linguistic resources in the legal profession. Legal language is one of the most challenging highly sought areas in which one must have scientific understanding of the theory and practice in search of interlingual equivalents.

Reviewing existing literature on the current subject. The issue of linguistic characteristics of law language is not new. From year to year, overwhelming majority of domestic and foreign linguists raises a question about language peculiarities of law terms,

and in broader context – discursive transformations of legal texts. Among such foreign scientists, particularly, are: D. Cao, M. Galia, P. Goodrich, H. Matilla, D. Melinkoff, B. Pozzo, L. M. Solan. Ukrainian scholars are also actively conduct research in this field of scientific knowledge: N. V. Artykutsa, M. I. Lyubchenko, N. P. Yatsyshyn.

However, despite the existence of sufficient literature on the current issue, there are still important **questions** which remain unresolved in modern linguistic theory. Among them, particularly is absence in domestic scientific literature of an appropriate theory foundations.

This is why special regard must be paid to the comprehensive research on language of the law. Well-known scientist P. Tiersma once has correctly pointed out: “Legal language is not merely the most important tool of the average lawyer, or just an interesting research for linguists. The law and its language affect the daily lives of virtually everyone in our society. Every time we take a ticket to park in a public garage or to ride the subway, we enter into a transaction that is governed by legal language” [15, 1-2].

In this regard, the **overall aim** of the study is to create an appropriate basis for scholars to try to deconstruct contemporary understanding of the legal term as important linguistic category. Thus, main tasks of current research are reflected in three paragraphs. *Paragraph 1* focused on linguistic essence of terminology, predominantly on approaches to its definition. *Paragraph 2* reveals the question regarding cross-cutting nature of legal terminology, its linguistic attributes. And finally, crucial task of *Paragraph 3* is to identify key parameters of English legal terminology in order to achieve holistic vision about this linguistic category.

Main material presentation.

1. Linguistic essence of terminology

Science of terms as a distinct from a science of language, gained acceptance only in the second half of the 18th century. “Terminologie” appears documented in German in the writings of a Professor of the Universities of Halle and Jena, Christian Gottfried Schüts (1747-1832); the adjective “terminologisch” dates from 1788. At 1837 English scholar William Whewell gave following definition of the terminology: “it is a system of terms employed in the description of objects of natural phenomena” [12, 17]. A representative of the Moscow phonological school O. O. Reformatsky in his basic work wrote following: “terms are the words, limited by its special purpose; words, having a unique, exact expression of the concepts... <...> the terms exist not just in language, but as a part of specific terminology <...> [8, 110-111]. So, it is believed that to systematize existing approaches to the terminology (in its linguistic dimension) is an integral part of our research.

For instance, O. S. Herd defined term as “a unit of a particular natural or artificial language (usually a word or a word-combination), which previously

existed or specially made and has a special terminological meaning, either verbally expressed or formalized in some manner and accurately, completely reflects the basic, essential characteristic features of the existing scientific concepts” [2, 4]. Term is also interpreted as a verbalized result of professional thinking, significant linguo-cognitive tool of orientation in professional sphere and one of the most important elements of professional communication [3, 63]. Another linguist, V. M. Leychyk suggested a concept of “language substratum”, according to which the term is a “three-layer complex formation”. It includes: 1) natural language substratum – material (sound or graphical) elements of the term structure; semantic (ideal) component of such structure, which determines the status of the term in lexical system of a particular natural language; 2) logical superstratum – term in its content has substantial features; term may have an abstract or concrete meaning; 3) terminological essence – reflects descriptive and functional characteristics, with the aid of which a special field of expertise or activity can be described [6, 7].

As the result, there are several meanings of the notion “terminology”: 1) the whole complex or some unspecified set of general scientific terms; 2) a set of terms of any branch of learning (for instance, legal terminology); 3) the theory of formation, structure and functioning of general scientific terms; 4) the doctrine of formation, composition and functioning of terms in particular field of expertise, used in any given language and its equivalents in other languages; 5) general terminological science [9, 14].

In foreign dictionaries “terminology” determined as the collection of defined technical terms within a specific system, which differs from everyday usage in that the terms are defined exactly within a specific system [17, 1186]. And in English-language scientific literature it is popularly believed that the word “terminology” refers to at least three different concepts: a) the principles and conceptual bases that govern the study of terms (refers to the whole field); b) the guidelines used in terminographic work (refers to the methodology); c) the set of terms of a particular special subject (the sets of terms on a specific topic). This view is shared by M. T. Cabre. According to the linguist’s opinion, in its third meaning, terminology is the product which is generated by the practice [14, 17-32].

It is therefore logical that terminology has its own specificity. In this regard, R. Berry pays closer attention to the following: “An important characteristic of terminology is its technical nature. Terms do not just denote simple things or ideas, for which the words can be acquired incidentally; they may refer to complex notions, things that have to be learnt with effort. These “things” and “ideas” that terms refer to are “concepts” – the notions that have to be learnt in order to access the knowledge base of an academic community. But access is difficult if not impossible, without the term”. Furthermore, author defines terminology as “... the system of words or phrases relating

to concepts in a particular technical field or discipline as used by the practitioners in that field" [13, 29]. Hence, special emphasis should be placed on interrelation between "terminology" and "term system". There are two main approaches concerning this: 1) identification of the concepts "terminology" and "term system"; it is believed "terminology" and "term system" are common in consisting of lexical items of a particular language for special objectives and are functional subtypes of modern national languages, which serve any field of expertise (I. M. Humovs'ka) [4, 7]; 2) discipline-specific term systems internally exist in terminology as full-featured separate systems; otherwise speaking, notion "terminology" is broader than notion "term system"; notably, V. M. Leychuk's opinion, terminology is the spontaneously formed set of terms inside vocabulary of a language; and by comparison, term system is consciously established system of terms [5, 107].

2. Legal terms: on the border between law and linguistics

Generally, legal term (from the Latin "terminus" – limit, border) is a word or word phrase, which eternalizes (expresses) items (ideas, notions) from the legal sphere of public life and has a definition (that is determined) in legal sources (legislation, legal dictionaries, academic researches). M. I. Lyubchenko in her synopsis of a thesis "Legal terminology: concept, characteristics and types" made complex analysis to the essence of the legal terminology. Particularly, author defines "legal term" as a word or phrase, which serves as a generic naming unit of a certain legal concept or even non-legal concept, but functioning in such environment, attains specific shades of meaning, usually is put into practice by legal science or by legislator and characterized by emotional neutrality and relative stabilities [7, 9].

N. V. Artykutsa developed and suggested set of functions fulfilled by legal terms: 1) nominative (naming the realities and legal concepts); 2) epistemological (as a tool and method of a legal knowledge and overtaking social and legal experience); 3) axiological (legal, moral and ethical evaluation); 4) communicative; 5) regulatory (legal control of human behavior and social relations through the will of an entity); 6) culturological (preservation and transferring of legal knowledge); 7) educational (the impact on "justice" understanding, for example); 8) aesthetic (linguistic and stylistic perfection of the legal text) [1, 34]. For instance, N. P. Yatsyshyn marked out special features of legal terminology. Among them are: 1) systemacity; 2) monosemy; 3) appropriateness; 4) stylistic neutrality; 5) brevity; 6) lack of emotiveness and expressiveness; 7) high level of standardization and some others [11, 219].

For another thing, there is a special set of requirements in scientific literature, which legal terminology should comply with:

– consolidarity: used in particular legal act in the same meaning; monosemantic within the framework of one legal system;

– universally accepted nature: using of a term in some special sense is invalid;

– stability: the meaning and significance of the term should not change as warranted by the context;

– consistency (logical nature): term should be linked with other terms of this system;

– purposefulness: term should be correlated with the professional sphere of usage [10, 99-101].

Legal terminology is quite peculiar due to its high level of unification and phraseology. As a result, thereof, the process of drafting legal texts is more or less formulaic as it is generally prescribed by certain rules. It allows preserving the form of legal language, so that actual legislators (legal institutions, social institutions, authoritative organs), as well as other initiators, co-determiners and individual users (lawyers or non-lawyers) could actually use it.

3. English Legal terms: defining characteristics

Without any qualms, among most interesting and "hard-hitting" issues is the question about translation of English legal terms, ways of conveying meaning that should be used in specific context

As early as 1963 an outstanding lawyer and linguistic expert David Melinkoff's fundamental work suggested following principal attributes of the legal terms:

(1) Frequent use of common words with uncommon meanings; in most general sense, such words have specific contexts for the lawyers who permanently use them in their everyday activities; among them, for example, are "instrument" – which is understood by the lawyer as "legal document" or "action" in the sense of "law suit".

(2) Frequent use of Old English and Middle English words once in common use, but now rare; to such-like archaisms belong following words "aforesaid", "forthwith", "hereinafter", "hereof", "thereby", "therefore", "whereas", "whereby" and others.

(3) Frequent use of Latin words and phrases; for all linguists it is a well-known fact, English language is rich in borrowing from different foreign languages; particularly among them: "alibi", "bona fide", "habeas corpus", "prima facie".

(4) Use of Old French and Anglo-Norman words which have not been taken into the general vocabulary, but actively involved in legal lexicon: "estoppels" (a legal principle that bars a party from denying or alleging a certain fact owing to that party's previous conduct, allegation, or denial), "demurrer" (a written response to a complaint filed in a lawsuit which, in effect, pleads for dismissal on the point that even if the facts alleged in the complaint were true, there is no legal basis for a lawsuit), "laches" (is the legal doctrine that an unreasonable delay in seeking a remedy for a legal right or claim will prevent it from being enforced or allowed if the delay has prejudiced the opposing party).

(5) Use of terms of art; intrinsically, term of art has technical nature with specific meaning: "appeal", "comparative negligence", "felony", "letters patent", "negotiable instrument", "plaintiff", "special appearance" and so on.

(6) Use of argot; by contrast with term of art, argot is a set of specialized vocabulary common to any group; particularly, among them are: “horse case”, “inferior court”, “issue of fact”, “issue of law”, “legal conclusion”, “prescriptive rights”, “reasonable man”, “superior court”, “without prejudice” and suchlike.

(7) Frequent use of formal words; formal words give to the language more serious character; they are not commonly used in oral language, but in official written; naturally, this are longer words or words with origins in Latin and Greek: “may it please the court” (commonly used in court), “time is of the essence” (used in contracts), “before me, a notary public” (applied in affidavits)

(8) Deliberate use of words and expressions with flexible meanings: “adequate remedy at”, “due care”, “extreme cruelty”, “malice”, “suitable”, “vicinage” and other.

(9) Attempts at extreme precision of expression: “and no other purpose”, “shall not be deemed a consent”, “nothing contained herein shall” etc. [15, 11-23].

With a particular focus on extensive and complex character of legal vocabulary, there are other specific features of legal terms suggested in relevant scientific literature:

Antiquated morphology: legal language has retained several morphological forms that now are not used in ordinary speech; for example, “ye” – the old plural of you – has survived in the phrase “hear ye”; also the verb form “witnesseth” can be found in plenty of insurance contracts, for instance, “this policy witnesseth that...” (in most of cases this verb is placed at the beginning of the contract and literally means “this is a legal contract; following are in terms”); the same situation with another archaic morphological form “sayeth” (“and further deponent sayeth not” means “having nothing to add to the aforesaid”); among other peculiarities is the obsolete word order in certain set phrases (“comes now plaintiff”);

Use of “same” as a substitute for a pronoun; this is semantically refers to identity of reference (“She made an offer in a letter to buy the machinery, and I accepted same”);

The use of “said” as an article or demonstrative pronoun: “Lessee promises to pay a deposit. Said deposit shall accrue interest at a rate of five percent per annum”; in this context “said” could easily be replaced by “this” or “the”; “said” may also be used as an ordinary adjective: “the said deposit” is equally possible; “aforesaid” is the variant of “said” and occasionally occurs with the French words order (for example, “the indebtedness aforesaid”);

– Use of “such” which has a special legal sense “specified” (“as of such three months”, “as such term is defined”, “shall purchase such Participatory Interests”);

– Use of the phrase “to wit”, which in fact does not fulfill any language function but still very common in criminal complaints;

– Subjunctives, especially constructions called “formulaic subjunctive” – involves use of a verb in its base form and conveys roughly the same meaning as let or may (for example, “be it known”, “be it remembered”, “be it enacted”);

– Use of constructions of the type “hereunder”, “therein” and “wherewith” – the words which were common in Medieval English; in some cases they may lead to economy of expression when they replace a longer phrase like “in this document” or “in that clause” (verbal economy).

Conservative character of legal vocabulary; by its nature, legal lexicon has many obsolescent or obsolete English words and grammatical constructions, as well as outdated Latin and French terms.

Linguistic creativity; despite the large number of archaisms, legal vocabulary is full of different innovative words:

innovations in the law of contracts, torts, and damages has led to the coining of neologisms like “hedonic damages”, “lost volume seller”, “palmistry”, “toxic tort”;

frequent addition of the suffix *-ee* to a verb, primarily to indicate the human object of an action (for example, “asylee”, “escapee”, “tippee”); many *-ee* forms function as direct objects to refer to the person who is acted upon: “acquitt^{ee}”, “arrest^{ee}”, “expell^{ee}”, “invit^{ee}” and others; at the same time, formations with *-ee* can also refer to the indirect object of an action: “allocat^{ee}”, “lessee”, “indorse^{ee}”, “refere^{ee}”, “trustee”; frequently, *-ee* words come in matched pairs: “mortgagor – mortgag^{ee}”, “trustor – trust^{ee}”, “bailor – bail^{ee}” (the *-or* word typically indicates the actor, and hence has more of an active sense, while the *-ee* word refers to the recipient of the action, and thus has more of a passive sense); such way of word formation is intended to ensure an economy of expression [16, 87-100].

In accordance with general aim and specific objectives, set out in the beginning of the current article, the following **conclusions** were formulated. Legal terminology is one of the most significant and important language phenomenon, studied by majority of outstanding national and foreign linguists. Nevertheless, carried out analysis of main scientific achievements in this field of expertise have shown, there is no academic consensus concerning essence, specific features and stable definition of the legal term. First and foremost, there is dichotomy of approaches to the abovementioned concept: in special literature we can find both linguistic and legal approaches to the definition of legal term. For another thing, there are plenty of linguistic approaches, such descriptive or communicative-cognitive. The reigning feature of legal term and its unique characteristic is in its being simultaneously object of the research of two distinctive independent branches of science – linguistics and jurisprudence, so as a result juridical linguistics has appeared. This complex science with its own methods provided to us a great amount of academic thorough works, in which main characteristics,

requirements of legal terms are formulated. So, legal term refers to the name of a particular notion of legal institute constituting a part of the already determined legal system. The principal aim of legal term is to give the naming of the relevant legal concept.

All in all, legal terminology mainly focuses on the specialized words occurring in natural language, belonging to the specific domains of usage. Consequently, it is necessary to single out following approaches to its nature: 1) for linguistics legal terminology is a part of the special lexicon that is characterized by subject and pragmatic criteria; 2) for scientific-technical disciplines legal terminology

is the formal reflection of their conceptual organization and thus an essential means of expression and communication; 3) for the user (either direct or intermediate), legal terminology is a set of useful communicative units which must be evaluated from the point of view of economy, precision and suitability of expression.

Prospects for the further research. In the context of this research, among most promising and challenging legal terminology directions are: complex analysis of legal text translation, its linguistic peculiarities and main traditions of different legal practices transferred in linguistic discourse.

REFERENCES

1. Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія: Навчальний посібник для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти. Нац. ун-тет "Києво-Могилянська академія". Центр інноваційних методик правничої освіти. 2-ге вид., змін. і доп. Київ, 2004. 277 с.
2. Герд А. С. Значение термина и научное знание. Научно-техническая информация. Сер. 2. 1991. № 10. С. 1-4.
3. Голованова Е. И. Когнитивное терминоведение. Челябинск. 2008. 180 с.
4. Гумовська І. М. Англійська юридична термінологія в економічних текстах: генезис, дериваційні та семантико-функціональні аспекти: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Львів, 2000. 19 с.
5. Лейчик В. М. О языковом субстрате термина. Вопросы языкознания. 1986. №5. С. 87—97.
6. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. 4-е изд., испр. и доп. Москва. 2009. 256 с.
7. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види : автореф. дис. ... канд. юрид. Наук. Харків. 2012. 20 с.
8. Реформатский А. А. Термин как член лексической системы языка. Проблемы структурной лингвистики. Москва, 1968. 343 с.
9. Суперанская А. В. , Подольская Н. В. , Васильева Н. В. Общая терминология: вопросы теории / Отв. ред. Т. Л. Канделаки: Изд. 5-е. Москва. 2009. 248 с.
10. Хижняк С. П. Юридическая терминология: формирование и состав. Саратов, 1997. 136 с.
11. Яцишин Н. П. Юридична термінологія як об'єкт мовознавчих досліджень. Термінознавство. 2011. № 6. С. 219-222.
12. Alain R. Essayson terminology. Amsterdam/Philadelphia. 1995. 237 p.
13. Berry R. Terminology in English Language Teaching: Nature and Use. 2010. V. 93. 262 p.
14. Cabre M. T. Terminology: Theory, Methods and Applications. 1999. V. 1. 223 p.
15. Mellinkoff D. The Language of the Law. 2004. 540 p.
16. Tiersma P. M. Legal Language. 1999. 314 p.
17. Bussmann H. Routledge Dictionary of Language and Linguistics. 1996. 560 p.

УДК 821.161.2-31.09

У ГОЛОДУ НЕ ЖІНОЧЕ ОБЛИЧЧЯ: ЖІНОЧІ ОБРАЗИ У ТВОРАХ ПРО ГОЛОДОМОР

Романенко Л. В.

Маріупольського державного університету

У статті досліджено особливості відтворення жіночих образів у творах українських письменників про Голодомор. Значну увагу приділено специфіці характеротворення, зумовленій вимогами до постмодерністської художньої прози. Особливу увагу зосереджено на з'ясуванні історичної відповідності висвітлених у творах фактів.

Ключові слова: форма, образ, художній текст, роман, історичний факт, масова література, мемуари.

Романенко Л. В. У голода не женское лицо: женские образы в произведениях о Голодоморе. В статье рассматриваются особенности создания женских образов в произведениях о Голодоморе украинских авторов. Значительное внимание уделяется специфике создания характеров, обусловленной требованиями к постмодернистской художественной прозе. Особое внимание сосредоточено на определении исторического соответствия освещенных в произведениях фактов.

Ключевые слова: форма, образ, художественный текст, роман, исторический факт, массовая литература, мемуары.

Romanenko L. V. Famine does not have a woman's face: female images in the works on Holodomor. The article deals with the peculiarities of picturing the female images in the works of Ukrainian writers on Holodomor. Considerable attention is paid to the peculiarities of the characterization, conditioned by the requirements for postmodern artistic prose. Particular attention is focused on clarifying the historical correspondence of the facts highlighted in works.

A woman, a mother in public consciousness is associated with home, with comfort. She is Bereginia, who is responsible for her children, their upbringing, health, home comfort, therefore, it is not surprising that she was subjected to requirements much more severe meaning salvation of a family than her husband. Thus, our goal is to investigate the specifics of creation of women's images in the novels of contemporary Ukrainian authors who covered the topic of the Holodomor in Ukraine (novels by Basaraba V. "The Last Judgement" (2013), Belimova T. "Free World" (2014), Dolyak N. "Black board" (2014), Talan S. "Split up sky" (2014), Vovk Y. "Until death will separate us" (2016), etc.).

There was a number of resources that can be used by women to save children; all of them are mentioned in the recollections of witnesses of the events, in the works of contemporary authors and memoirs: the sale or exchange of personal belongings for food; female self-help; sending children to urban orphanages; exploitation of female's own body. In addition, the female body could be used differently. It could have been sexual contacts with representatives of local authorities for the sake of saving children and receiving food.

So, it can be stated that a woman, who faced the destiny to be responsible for the family in the terrible years of hunger testing, collectivization, dispossession, used all possible resources that were not always comprehensible to common sense. The official Soviet historiography of those times did not reveal the truth about these awful years. An objective source for obtaining information became the testimony of people who could survive the Holodomor, or a memoir and artistic works of diaspora authors who were able to loudly declare a terrible crime against humanity committed by the authorities of the Soviet Union. The image of the mother-sufferer, who up to her last moment protected her children, became the main one in the artistic works on this subject.

Key words: form, image, artistic text, novel, historical fact, mass literature, memoirs.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Переосмислення, усвідомлення та прийняття нашого минулого стає однією із найголовніших завдань сьогодення. Ті історичні викривлення, які десятиліттями вкладалися в голови «радянських» людей, стали причиною конфліктів свідомості з реальністю. Страшні злочини радянської влади, які старанно приховувалися ціною масових смертей свідків, на разі мають бути названі своїми іменами і винуватці цього, які уже не зможуть відповісти за свої дії, принаймні отримають об'єктивну оцінку і ставлення

до них нащадків. Голодомор, який лютував на території України у 1932 – 1933 роках, забрав мільйони життів етнічних українців. Тема Голодомору в українській літературі почала підніматися у творчості діаспорних авторів (У. Самчука, В. Барки та ін.), коли в Радянській Україні говорити про страшні події 30-х рр. XX століття було небезпечно. Останнім часом з'явилася низка творів про «чорні роки» геноциду українського народу (романи Басараба В. «Страшний Суд» (2013), Белімової Т. «Вільний світ» (2014), Доляк Н. «Чорна дошка» (2014), Талан С. «Розколоте небо» (2014), Вовка Ю. «Доки смерть не розлучить нас» (2016) тощо), але найважливішим для нашого дослідження є визначення ролі жінки у порятунку сім'ї від загибелі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Перші дослідження Голодомору були здійснені у 1933 році англійським журналістом Гаретом Джонсом, які наробили багато галасу в Європі, але не отримали підтвердження від представників влади СРСР. За офіційною версією у країні був неврожай зернових, від якого потерпали не тільки українці, а й населення Поволжя тощо. Однак нам відомо, що цей голодомор мав на меті звільнити українські землі від бунтівного селянства, яке опиралося каральній політиці. Продовжили роботу над висвітленням цієї трагедії наприкінці ХХ – початку ХХІ століття: український письменник і журналіст Володимир Маняк, який очолював організаційний комітет із створення «Асоціації дослідників голодоморів 1932–1933 років в Україні» (нагороджений посмертно за підготовку книги-меморіалу «33-й: голод»); Ткаченко Б. І. «Під чорним тавром» (1993); Олесь Воля «Мор. Книга буття України» (1993); Алан Безансон «Лихо століття. Про комунізм, нацизм та унікальність голокосту» (2007); С. В. Кульчицький «Україна між двома війнами: роки 1921–1939», «Демографічні наслідки голодомору 1933 р. в Україні», «Почему он нас уничтожил? Сталин и украинский Голодомор» (2007); О. Пахльовська «Супроти упирів минулого»: Голодомор і формування історичної пам'яті в українській, польській та російській культурах» (2008) та ін. У контексті досліджуваної проблеми важливим є дослідження Оксани Кісь «Голодомор крізь призму жіночого досвіду виживання» («Українські жінки у горнілі модернізації», 2017), яке висвітлює проблему виживання українського селянства і ролі жінки у ній.

Жінка, матір у народній свідомості асоціюється із домом, затишком. Вона – Берегиня, яка несе відповідальність за своїх дітей, їх виховання, здоров'я, домашній комфорт, тому, не дивно, що до неї висувалися вимоги значно суворіші, ніж до чоловіка у порятунку родини. Таким чином, нашою метою є дослідити специфіку творення образів жінок у романах сучасних авторів, які висвітлювали тему Голодомору в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Відповідальність за сім'ю покладалася на жінку з того моменту, коли вона ставала матір'ю. У жахливих роки випробування голодом жінки повинні були нести тягар відповідальності. Не випадково О. Кісь, досліджуючи роль жінки і чоловіка у порятунку сім'ї, зауважує: «Саме на жінку-матір у той період найчастіше лягав увесь тягар турботи про решту родини – дітей і старих. У спогадах тих, хто пережив Голодомор дитиною, постать матері є центральною і значущою, тоді як згадки про батька вкрай рідко бувають такими виразними... Оскільки життя цілої родини залежало від жінки, то жіночі стратегії виживання в умовах тотального голоду, повсякденні практики та поведінка жінок в екстремальних обставинах набували особливого значення для рятунку родини» [9, 159].

Оксана Кісь виділяє низку ресурсів, якими могли скористатися жінки для порятунку дітей, усі вони згадуються у спогадах очевидців подій, у творах сучасних авторів та мемуарах: продаж або обмін особистих речей на продукти харчування; жіноча взаємодопомога; віддання дітей до міських сиротинців; використання власного тіла. До того ж жіноче тіло могло бути використане по-різному. Це могли бути статеві контакти із представниками місцевої влади заради порятунку дітей і отримання харчів. Але в художніх текстах згадуються й інші способи його використання: збожеволівши від голоду і відчуваючи наближення своєї смерті, жінка просить дітей подати їй сокиру і починає відрубувати свою ногу, щоб з неї зварити дітям суп...

Відчайдушне прагнення врятувати власних дітей спричиняло різні ситуації. Під час хлібозаготівлі жінки намагалися приховати хоч якусь кількість зерна аби мати можливість приготувати їжу. Коли забирати уже не було чого, люди уже втрачали страх: «Треба було навчитися ховати харчі, і люди знаходили все нові схованки. Навчилися їсти за зачиненими дверима і готувати вночі. Перевертні могли винюхати запах страви, яка готується, по-собачому вчувати свіжоспечений хліб, але Варя призначалася пекти малесеньку паляничку для вилучення непроханим гостям, і більшу, щоб одразу сховати для себе...» [7, 289]. Збожеволілі від голоду і страху за своїх дітей, жінки з відчаю записувалися у колгоспи, бо там давали хоч якусь частку харчів за трудовні, але для великої родини цього умовного пайка не вистачало, тому «...їдуть на роботу, щоб щось украсти та додому принести. Вчора запідозрили одну жінку у крадіжці, привели до сільради. Що ж їй тільки не робили, щоб зізналася! Биков і залякував, і по ногах бив палицею, і відрізав ножицями косу – не зізналася. Переляканій, тремтячій від страху жінці руки облили гасом, погрожуючи підпалити. Биков власноруч перед очима напівживої від переляку колгоспниці то запалював сірник, то тушив...» [7, 207]. Безпідставно звинувачені люди могли бути без суду і слідства розстріляні (зокрема за відомим в народі «законом про п'ять колосків»). У спогадах Дмитра Гойченка і творах Уласа Самчука (зокрема «Ост») згадуються різні історії, але вражаючою є історія про незнайому жінку, яка ідучи через село нібито вкрала десь шматок тканини, за який натовп готовий був роздери її на шматки.

Однією із найтрагічніших ознак втрати людяності стали свідчення про канібалізм. Науковці пояснювали це руйнуванням психіки людей. Ці факти неодноразово підтверджувалися свідченнями очевидців подій і документальними джерелами. У романі Світлани Талан одна із жінок – Улянида – яку в селі називали дивною, але вона могла передбачати майбутнє, навіщувала важкі часи для України (голодомор) і народження нею дитини, яку під час голоду вбила і зварила. Жінки

боялися відпускати дітей на двір, або самих залишати вдома, бо часто дітей крали і з'їдали: «Розказували, що одна жінка купила у спекулянтів мисочку холодицю, почала їсти, а там маленький дитячий пальчик... Жінка злякалася, —..., побігла в міліцію з тим холодцем, знайшли ту спекулянтку, заарештували. Вона тоді і зізналася, що вже п'ятеро дітей зарізала, варила з них холодець і задешево продавала на базарі, щоб своїх дітей врятувати...» [7, 256].

Смерть дитини ставала найбільшою трагедією для матері, яка до останнього боролася за життя, поки вистачало сил, а потім і сама безвільно чекала смерті. Похорон власної дитини — найстрашніше випробування: «Першою, звісно ж, пішла Олюнька. Заснула одного дня й не прокинулася. Потухла маленька свічечка її долі, так і не встигнувши прогоріти бодай найменшу частинку. Мати сиділа скам'яніла, хрестом склавши руки на грудях, беззвучні сльози котились її обличчям...» [2, 46].

Дивлячись на страждання дітей і не маючи можливості чимось зарадити жінки єдиним звільненням від страждань вважали смерть: «Одно единственное животное чувство овладело ими, вытеснив в той или иной мере все прочие чувства человека, — это чувство голода. И недаром матери как бы безразлично взирали на трупы детей. Я слышал от нескольких матерей такие слова: «Слава Богу, что он прибрал несчастное дитя. Как оно, бедненькое, мучилось! Если бы могла, то своим телом кормила бы его, если бы надеялась спасти». Происходила страшная переоценка ценностей. Смерть для любимого ребенка являлась желанной, ибо она прекращала его ужасные страдания» [5, 243].

Жінки здійснювали відчайдушні спроби врятувати дітей: підкидаючи в міські сиротинці або віддаючи кобзареві за поводиря («Розколоте небо»), записуючи у колгоспну бригаду з поховання померлих від голоду («Страшний суд») тощо.

Ганна Ткаченко («Голгофа козацьких нащадків. Терновий вінок», 2006) відтворює типову картину існування села у страшні роки голоду: «...зайшовши до своєї [хати. — Л. Р.], напоїла дітей [молоком. — Л. Р.], для себе налила туди води з відра та й випила. Потім дала кожному в руки зелених молодих листочків та пахучого і солодкого корінця осоки. Взявши палку, бо сили зовсім покидали, пішла до кладовища. Інколи звозили туди людей і складали їх в одну купу, на другий день ще довозили і тільки після того закопували в яму. Цього дня там нікого не було, а крайня могила була дуже свіжою. Постояла Проня так з хвилину біля неї, прислухаючись, чи не чути звідти якихось звуків від живих, потім, попросивши у свекра вибачення, потихеньку побрела додому. Невдовзі померли і її двоє дітей: Полінка на печі, а Кирило під кущем смородини, наївшись багато зелені. Живцем закопаний дід часто приходив уві

сні. Він сердився на неї, тупав ногами, іноді навіть гнався слідом. Вона його дуже боялася, а згодом зрозуміла, що то в її душі затримався страх...» [8, 143-144].

На протигагу жінкам, які оберігали свою родину, були й інші, що входили до складу бригад для вилучення майна, як правило, це були жінки, що тримали образу на своїх односельців, і своїми діями мстилися за минуле: «Найчастіше це були знайомі чи навіть сусідки розкуркулених. При цьому жінки-активістки жодною мірою не проявляли ані жалю, ані поблажливості до родин, чие майно, житло і харчі реквізували...» [9, 161]. До того ж вони могли чудово знати, де б господиня могла сховати харчі і успішно користувалися цими знаннями. В іншому випадку до такої діяльності долучалися учительки-комсомолки, які обманом отримували від наївних дітей необхідну інформацію і вже цілеспрямовано бригади активістів ішли до батьків цих школярів, знаходячи зерно у схованках. У романі Світлани Талан «Розколоте небо» змальовані образи двох колишніх подруг: одна — дочка заможних батьків, інша — з бідної сім'ї. Авторка показує, як розходяться шляхи колишніх подруг, і як одна із них мститься іншій за своє убоге дитинство: «Поки активісти нищили коморами, Ганнуса не полилася всунути носа до скрині. Саме тієї, звідки Варя колись нишком дістала своє намисто і подарувала подрузі. Ганнуса стала навкарачки, заглядаючи під скатертину. Скільки ж разів Варя та її батьки частували дівчину з бідної родини за цим столом!.. Було навіть таке, що Варя віддавала свої налисники з сиром названій сестрі, посилаючи на те, що не голодна... Чому батько, господар усього, що надбав чесною працею, стоїть принижений, згорблений, розчавлений, як слимак на дорозі? Чому її колишня подруга, з якою їли з однієї миски не один рік, тепер на правах хазяйки заглядає у кожную шпарину?...» [7, 202]. Періодично здійснюючи хлібозаготівельні рейди, Ганна заглядала до Варі. В одне із таких відвідувань вона залізла на діжку із квашеною капустою і помочилася в неї, таким чином показуючи подрузі дитинства своє презирство.

Але були й інші жінки, які взагалі не переймалися питанням виживання, їх не лякала близькість смерті, а вигляд виснажених людей викликав тільки огиду: «—Фу, — казала котрась товаришка, скирпивши симпатичного припудреного носика. — Чого ці жінки не слідкують за собою? Дивіться, ви бачите в них щічки? Це вже не модно бути такими здихляями» [6, 100].

Трагедія українського села і окремої, колись великої і щасливої родини, яких було багато, показана Юрієм Вовком: «Сковане морозами і голодом Красиве чахло і вмирало, мов квітка, яку вирвали з поживного ґрунту. В сім'ї Білоусів першими, ще до Різдва наступного 1933 року, відійшли найстарші. Батько Івана занедужав ще раніше, а після погрому, вчиненого ...

продзагонівцями, взагалі не вставав з ліжка... А мати... навіть ту мізерну децию половини... згрібала... і варила, потайки ділила між Марійкою, Віронькою і Тарасиком. Та найменшого це не врятувало... Могилку для його виснаженого, зі здутим від голоду животиком, тільки... копали у замерзлій землі в кінці городу цілий день. Засипавши мілку яму... ще з годину, знесилені, не могли зіп'ястись на ноги, спроможні лише на хрипкий плач, який радше нагадував скигління двох забутих усім світом голодних собаченят» [4, 60-61].

Ступінь трагедії осиротілої матері неможливо передати адекватно. Художня література стала рупором, який має привернути увагу суспільства до цього питання:

На вікні свіча догасала.

Мати дитинча колисала

Не в колісці, ні,

Не в колісці, але у труні.

Мертві по ровах, їх мільйони.

По німих церквах стогнуть дзвони.

Хто ж то Україні, Боже,

Нині допоможе?! [3].

Символом трагедії українського народу стала картина, яка стояла перед очима героїні роману «Розколоте небо»: «Часто перед її очима стояло

жахливе видовище: підвода, жінка, з якої смерть вичавила життя до останньої краплі, залишивши, ніби на глум, пишне волосся і довгу чорну косу. Не йшла з голови Марічка, яка з життєлюбної, веселої і доброї жінки перетворилася на тварину. Дивлячись на Сашка, Варя постійно згадувала Сонечку, яка до останку чіплялася за життя, намагаючись напитися власної крові...» [7, 288].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Тож, можна стверджувати, що жінки, на долю яких випала відповідальність за родину у жахливі роки випробувань голодом, колективізацією, розкуркуленням, застосовували усі можливі ресурси, які не завжди досягалися здоровим глуздом. Офіційна радянська історіографія тих часів не відкривала правду про ці жахливі роки. Об'єктивним джерелом для отримання інформації стали свідчення людей, які змогли пережити Голодомор, або мемуаристика і художні твори діаспорних авторів, котримали можливість голосно заявити про жахливий злочин проти людяності, здійснений владою Радянського Союзу. Центральним образом у художніх творах цієї тематики став образ саме матері-страдниці, яка до останку захищала своїх дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басараба В. Страшний Суд: роман. Харків, 2013. 368 с.
2. Белімова Т. Вільний світ: роман. Харків, 2014. 272 с.
3. Білозір Оксана. Свіча [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nashe.com.ua/song/5085>
4. Вовк Ю. Доки смерть не розлучить нас: роман, 2016. 192 с.
5. Гойченко Д. Красный апокалипсис: сквозь раскулачивание и голодомор. Мемуары свидетеля. Київ, 2013. 400 с.
6. Доляк Н. Чорна дошка: роман. Харків, 2014. 368 с.
7. Талан С. Розколоте небо: роман. Харків, 2014. 352 с.
8. Ткаченко Г. Голгофа козацьких нащадків. Терновий вінок: роман. Харків, 2015. 320 с.
9. Українські жінки у горнілі модернізації / Під заг. редакцією Оксани Кісь. Харків, 2017. 304 с.

ЕЛІТАРНА МОВНА ОСОБИСТІТЬ: КРИТЕРІЙ ВИОКРЕМЛЕННЯ

Романченко А. П.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

У статті розглянуто проблему пошуку параметрів для кваліфікації елітарної мовної особистості. Висвітлено основні ознаки, притаманні такій особистості. На їхній основі сформульовано критерії (ортологічний, інформаційний, жанрово-стилістичний, риторичний, комунікативний, аксіологічний, психологічний), з'ясовано суть кожного з них.

Ключові слова: ознака, критерій, елітарна мовна особистість, компетенція.

Романченко А. П. Элитарная языковая личность: критерии выделения. В статье рассмотрен вопрос выработки параметров для квалификации элитарной языковой личности. Описаны основные признаки, которые характеризуют такую личность. На их базе сформулированы критерии (ортологический, информационный, жанрово-стилистический, риторический, коммуникативный, аксиологический, психологический), определена сущность каждого из них.

Ключевые слова: признак, критерий, элитарная языковая личность, компетенция.

Romanchenko A. P. Elite language personality: criteria for distinguishing. The relevance of the anthropocentric paradigm facilitated a rapid development of a new subdiscipline – linguopersonology. Holistic understanding of the elite language personality in different discourses phenomenon originates from the end of the 20th century. However, parameters of such language personality distinguishing are not developed in science.

The aim of our research is to distinguish and to condition the elite language personality criteria on a typical features basis.

The article deals with the issue of parameters for elite language personality qualification. The main features of such personality are described.

Mandatory features include: deep knowledge of language system and norms of literary language, high level of stylistic and communicative culture, upholding ethical standards of communication, ability to use rhetorical techniques, ability to create texts of different complexity and creative potential. Other parameters of elite language personality are: striving to constant improvement of language and communicative responsibility, knowledge of world and national culture achievements, orientation towards the best culture samples, and ability to use precedent texts. Elite language personality is interpreted by the author as a perfect carrier of culture and language competence which consist of linguistic, communicative and ethical subcompetences.

The criteria (orthological, informational, genre stylistic, rhetorical, communicative, axiological and psychological) were formulated on the basis of the features and the essence of each of them was clarified. For the named criteria the key parameters are normativity, understanding and creating texts of different complexity, working knowledge of functional styles, different genres, skills of influence on a wide audience, effectiveness of a selected strategy and tactics, spirituality and creative potential and rationally normative behavior.

Key words: feature, criterion, elite language personality, competence.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Актуальність вектора дослідження в антропоцентричній парадигмі «людина в мові» сприяла стрімкому розвитку нового розділу науки – лінгвоперсоналогії, що опікується проблемами мовної особистості як окремого індивідуума, так і всього народу.

Питання, пов'язані з мовною особистістю, цікавлять українських та зарубіжних учених із різних галузей – філософії (Е. Ю. Паніткова), психології (Л. В. Засєкіна), соціології (Є. Р. Боринштейн), психолінгвістики (С. Сухих), лінгводидактики (Г. І. Богін), мовознавства (С. Г. Воркачов, А. П. Загнітко, К. В. Іванцова, Ю. М. Караулов, Т. А. Космеда, В. П. Нерознак, Л. М. Синельникова, М. Г. Цуциєва) тощо. Одне з них – питання елітарної мовної особистості, активно розро-

блюване лінгвістами. Комплексне осмислення феномена елітарної мовної особистості в різних дискурсах, започатковане з кінця ХХ ст. (Т. В. Кочеткова, С. Виноградов, О. А. Ворожбитова, О. А. Земська, Г. Г. Інфантова, І. С. Карабулатова, О. Б. Сиротиніна), триває й нині (В. В. Дружиніна, С. Є. Ігнат'єва, Ю. М. Караулов, Л. П. Крисін, А. В. Кур'янович, Т. В. Романова, Є. М. Санченко).

Огляд останніх досліджень і публікацій. У багатьох сучасних працях в основному називають ознаки, притаманні такій особистості (О. О. Дмитрієва, Л. І. Мацько, Є. М. Санченко), аналізують конкретні особистості, які реалізували себе в різних сферах діяльності (А. А. Ашева, А. П. Загнітко, С. Є. Ігнат'єва, А. В. Кур'янович, Т. В. Романова, М. С. Силантьєва, І. А. Синиця), звертають увагу на специфіку елітарної мовної особистості крізь призму типів мовленнєвої культури, навичок гарного мовлення (В. О. Гольдін,

Г. Г. Інфантова, І.С. Карабулатова, Т. В. Кочеткова, М. О. Лаппо, О. Б. Сиротиніна, О.П. Сквородников, Й. А. Стернін). Найчастіше лінгвістів цікавлять елітарні особистості в просторі публіцистичного, художнього, епістолярного, щоденникового дискурсів у межах дисертаційних і монографічних досліджень. Параметри, за якими можна вирізнити тип мовної особистості, остаточно ще не розроблено в науці.

Мета нашої розвідки – на основі типових ознак виокремити та обґрунтувати критерії елітарної мовної особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідники в галузі лінгвоперсонології наголошують, що для елітарної мовної особистості «характерне вільне високоякісне володіння літературною мовою, продуктивне жанрове текстотворення, інтелектуальне мовомислення, широка концептосфера когнітивно-ментальних структур пізнання, креативність текстопородження та індивідуальні стратегії й тактики» [9, 144]. Їй притаманна свобода в текстопородженні будь-якого тематичного й жанрово-стилістичного оформлення; висока продуктивність переробки почутих і прочитаних текстів; значний обсяг активного словникового запасу; володіння всіма функційно-стильовими різновидами літературної мови; вільне володіння усним та писемним мовленням, точний вибір форми мовлення залежно від інтенцій; дотримання етичних норм і повага до адресата [10, 29].

Зародження виокремлення елітарної мовної особистості сягає розроблення теорії мовленнєвої культури. За належністю до мовленнєвої культури почали вирізняти елітарний, середньолітературний, літературно-розмовний і фамільярно-розмовний, жаргонний та просторічний [3], пізніше – повнофункційний та неповнофункційний типи [12]. Й. А. Стернін, ґрунтуючись на типології О. Б. Сиротиніної, уточнив класифікацію типів мовленнєвої культури, виокремивши елітарний, літературний, середньолітературний, фамільярно-літературний і просторічно-жаргонний, вважаючи, що в процесі навчання, виховання та соціалізації особистості формуються чотири останні типи. Елітарний тип він трактував як ідеальну модель мовленнєвої культури, до якої потрібно прагнути, але вповні втілити цей тип практично нереально [15, 3], оскільки його формування зумовлене особистим інтелектом людини [15, 11].

Кожен із запропонованих російським ученим типів мовленнєвої культури вирізняється певною сукупністю ознак. Елітарний тип мовленнєвої культури, за Й. А. Стерніним, характеризується сорока параметрами, що стосуються освіти, інтелекту, логіки мислення, мови, культури, етики тощо. Таку деталізованість, розгорнутість названих ознак можна пояснити можливістю розроблення запропонованої дослідником тестової методики для вияву домінуючої мовлен-

нєвої культури носія мови. Наведене свідчить про традиційне вичленювання в лінгвоперсонології елітарного типу мовної особистості з-поміж інших типів.

Інші дослідники так чи так називають притаманні аналізованій особистості ознаки, описуючи суть елітарності. Обов'язковими серед них вважають такі: глибоке знання мовної системи й норм літературної мови, високий рівень стилістичної, комунікативної культури, що забезпечує дотримання етичних норм спілкування, володіння риторичними прийомми, здатність створювати тексти будь-якої складності, творчий потенціал. З огляду на вказані риси елітарну мовну особистість трактують як ідеального носія культурно-мовленнєвої компетенції, що містить мовну, комунікативну та етичну субкомпетенції [1, 12-13]. Культурно-мовленнєву компетенцію кваліфікують як сукупність знань, умінь та навичок, що відповідає найвищому типу мовленнєвої культури. У структурі цієї компетенції базовими є власне мовні норми, комунікативні та етико-етичні компетенції [13, 6-7]. Належний рівень володіння мовою, на переконання Т. А. Космеди, – це спроможність створювати мовленнєві акти, тексти, дискурси й відтворювати їх у процесі комунікації, комунікативної поведінки відповідно до чинних лінгво-соціо-культурних норм, що реалізуються в спілкуванні й визначають рівень різних компетенцій [5, 48].

Варто зазначити, що елітарна мовна особистість – не просто людина, яка транслює мовні норми й культурні цінності, відображені в мові [11, 12], а особистість, котра осмислено використовує стилістичний арсенал мови, вправно реалізує авторські інтенції для досягнення мети. Саме тому дослідники акцентують на таких важливих ознаках носіїв елітарної мовленнєвої культури, як усвідомлення головних принципів використання мови, прийнятних у сучасному суспільстві, та знання причин і меж можливих відступів від них; знання критеріїв мовленнєвого сприйняття та культури мовленнєвого продукування в актуальних сферах; знання закономірностей створення різних текстів та закономірностей спілкування в складних ситуаціях; уміння ефективно застосовувати комунікативні стратегії й тактики [6, 21-22].

Ознаками елітарної мовної особистості також вважають такі: асоціативність, рекурентність, хрестоматійність, широке впізнання, знаковість, яскравість, типовість, прецедентність [4, 13]. Серед інших важливих параметрів елітарної мовної особистості також вказують на прагнення до постійного мовного й мовленнєвого вдосконалення й комунікативної відповідальності, знання досягнень світової й національної культури, орієнтація на кращі зразки культури, трансляція й збереження традицій, оперування прецедентними текстами. Іноді акцентують на таких чинниках вибору об'єкта дослідження, як неординарність

натури, оригінальність мислення, індивідуальність стилю, власні професійно зумовлені погляди та інтереси, оригінальність філософського підходу до сприйняття світу [7]. Пропонують брати до уваги соціальні та вікові ознаки [1, 13], що, очевидно, не завжди коректно, а також здатність створювати стиль інтелектуального спілкування, який вимагає постійної мисленнєвої активності від адресанта та адресата [1, 24], тобто йдеться про тенденцію до інтелектуального спілкування.

Грунтуючись на властивих елітарній мовній особистості та схарактеризованих у працях О. Б. Сиротиніної ознаках, О. П. Сквородников пропонує доповнити їх такими, що не знайшли, на його думку, відображення. Зокрема він звертає увагу на сім компетенцій, суть яких зводиться до такого: комунікативно-стратегічна компетенція – уміння вибирати стратегії й тактики, що відповідають авторській меті та характерові прагматичної ситуації; аргументативна компетенція – уміння аргументувати тезу чи антитезу; перцептивна компетенція – уміння слухати й чути співрозмовника; конфліктологічна компетенція – уміння долати комунікативні бар'єри в конфліктній ситуації; евристична компетенція як культура дискусії; контрманіпулятивна компетенція – знання прийомів мовленнєвої маніпуляції для забезпечення інформаційної безпеки; мовно-ідеологічна компетенція як володіння системою концептів, що дозволяють орієнтуватися в ідеологічних контекстах і суперечностях сучасності [14, 54]. Під компетенцією учений розуміє певний аспект культури мовлення.

На основі висвітлених у науковій літературі ознак носіїв елітарного типу мовленнєвої культури можна визначити критерії, за якими виокремлюють елітарні мовні особистості. Указані Й. А. Стерніним особливості, на нашу думку, легко звести до мовних, комунікативних, психологічних, культурологічних, когнітивних, етичних принципів вирізнення. Дехто з дослідників узагальнює всі наявні ознаки й пропонує зводити їх до двох критеріїв, що висувають до аналізованої мовної особистості: літературно-мовного та комунікативно-стилістичного [2, 21].

Цілком логічно виробити критерії елітарної мовної особистості на базі ознак, сформульованих дослідниками в галузі комунікативної лінгвістики, лінгводидактики, лінгвоперсоналогії тощо. Їх визначають з опертям на такі з них: нормативність, здатність сприймати й породжувати тексти різного ступеня складності, володіння функційними стилями, різножанровість, навички впливу на широку аудиторію, ефективність обраних стратегій і тактик, духовність та творчий потенціал. Грунтуючись на зазначених рисах, М. О. Лаппо за необхідності виокремлення елітарної мовної особистості серед інших типів вважає за можливе брати до уваги сім параметрів [8, 67-68]. У цілому підтримуючи таку концепцію авторки, пропонуємо кваліфікувати ці критерії як ортологічний, інформаційний, жанрово-стилістичний, риторич-

ний, комунікативний, аксіологічний, психологічний. Така класифікація критеріїв, на наш погляд, у цілому охоплює всі ознаки досліджуваної особистості.

Зупинимось детальніше на суті вказаних критеріїв. *Ортологічний* критерій (літературно-мовний критерій у А. А. Ашевої, критерій мовної правильності у Т. В. Кочеткової) передбачає досконале володіння всіма літературними нормами певної мови. Утім, лінгвісти зауважують, що знання норм дозволяє творчо їх реалізувати в процесі мисленнєво-мовленнєвої діяльності, за необхідності уможливує вихід за ці норми [11, 12]. Деякі «неправильності» мовлення за певних обставин виправдані, бо стають елементами мовної гри. Такі «неправильності» є запланованими автором [12]. Творчий підхід, використання прийомів мовної гри вказують на вміння носія «заглиблюватися», «занурюватися» в слово.

Суть *інформаційного* критерію полягає в здатності особистості створювати й сприймати різножанрові тексти, вільно оперуючи прецедентними іменами, висловами та текстами. Елітарна мовна особистість характеризується високою свободою породження тексту будь-якої тематичної й жанрової спрямованості, високою продуктивністю осмислення чужих текстів. Така особистість здатна створювати тексти, що стають взірцем, стають набутком нації.

Під *жанрово-стилістичним* критерієм (критерій мовної майстерності у Т. В. Кочеткової) розуміємо вільне володіння всіма функційними стилями мови, писемною й усною формами мовлення залежно від конситуації спілкування. Жанрове розмаїття продукції, продукуюваної елітарною мовною особистістю, передбачає вільне використання різностильових засобів. Така особистість використовує стилі й реєстри мовлення залежно від змінюваних умов комунікації та комунікативних завдань [11, 12]. Існує думка вчених (наприклад, М. О. Лаппо), що мовленнєва продукція елітарної мовної особистості повинна бути репрезентована трьома обов'язковими стилістичними реєстрами: науковим, художнім, публіцистичним стилями в різних підстилях і жанрах. Інші стилі не фігурують у вимогах дотакій особистості, оскільки вона так чи так створює тексти офіційно-ділового й розмовно-побутового стилів. Можливо, таке розуміння реалізації мовної особистості як ідеальної моделі має право на життя, однак, ми впевнені, що окрема особистість може яскраво виявити себе в одній-двох сферах і бути елітарною.

Риторичний критерій указує на володіння навичками впливу, уміння переконувати, знання риторичних прийомів, природну харизматику особистості та великий публічний досвід. Риторичний компонент набуває особливої ваги, коли є потреба впливати на широку аудиторію як безпосередньо, так і опосередковано.

Комунікативний критерій бере до уваги ефективне володіння стратегіями й тактиками

відповідно до ситуації спілкування. Елітарна мовна особистість реалізує себе як раціонально-евристичний та куртуазний тип у потрактуванні К. Ф. Сєдова. У межах комунікативної компетенції особливої ваги набуває доречність мовленнєвої поведінки, оскільки вона узалежнена від свідомості особистості. За Д. Хаймсом, комунікативна компетенція передбачає вміння використовувати мовні засоби залежно від мети, місця, адресанта тощо, володіння іншими способами комунікації [16]. Елітарна мовна особистість вповні уявляє «загальну картину проблематики культурного використання мови» [6, 19] в усіх подробицях. Зважаючи на необхідність у процесі спілкування послуговуватися відповідними стилістичними засобами, різні критерії об'єднують і кваліфікують як комунікативно-стилістичний (А. А. Ашева), що, ймовірно, можливо, коли йдеться про реалізацію певних тактик за допомогою конкретних мовленнєвих кроків.

Аксіологічний критерій трактуємо як виняткові духовні, моральні та естетичні цінності особистості, особистості інтелігента, інтелектуально обдарованої людини, яка не прагне нав'язати співрозмовникові свої погляди, а нав'язати важливі для неї ціннісні орієнтири, обґрунтувати їх. Концептосфера особистості – це її духовний образ,

світ її цінностей, ідеалів. Домінантою елітарної мовної особистості є дотримання етичних норм.

Для психологічного критерію визначальною є раціонально-нормативна поведінка особистості, що охоплює низку психологічних навичок стосовно самоконтролю, постійної потреби в розширенні знань та їх перевірці, відсутності самопевненості в характері й поведінці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, елітарну мовну особистість розуміємо як інтелектуально обдаровану особистість, яка яскраво презентує себе в усному й писемному мовленні, досконало володіє усім комплексом мовних, комунікативних та етичних норм. Їй притаманна сукупність ознак, що можна кваліфікувати як критерії, за допомогою яких можна виокремити елітарну мовну особистість: ортологічний, інформаційний, жанрово-стилістичний, риторичний, комунікативний, аксіологічний, психологічний. Допускаємо, що залежно від дискурсу, у якому мовна особистість себе реалізує, можливий різний ступінь актуальності критеріїв, їх сутнісний характер, що, звісно, потребує подальших уточнень.

Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі відомих українських лінгвістів як носіїв елітарної мовленнєвої культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ашева А. А. Элитарная языковая личность в публицистическом дискурсе (на материале публицистического творчества С. Рассадина): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 «Теория языка». Майкоп, 2013. 27 с.
2. Ашева А. А. Элитарная языковая личность как идеальный носитель культурно-речевой компетенции. Вестник Адыгейского гос. ун-та. Серия 2: Филология и искусствоведение. 2013. – С. 19-23.
3. Гольдин В. Е., Сиротинина О. Б. Внутринациональные речевые культуры и их взаимодействие. Вопросы стилистики: Проблемы культуры речи. Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1992. Вып. 25. С. 151-160.
4. Дмитриева О. А. Лингвокультурные типы России и Франции XIX века: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание». Волгоград, 2007. 48 с.
5. Космеда Т. А. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу: монографія. Дрогобич: Коло, 2012. 372 с.
6. Кочеткова Т. В. Проблема изучения языковой личности носителя элитарной речевой культуры (обзор) Вопросы стилистики. Язык и человек. Саратов, 1996. Вып. 26. С. 14-25.
7. Курьянович А. В. Динамика жанрово-стилистических особенностей русского эпистолярного дискурса носителей элитарного типа речевой культуры (XX – XXI в.): дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01 «Русский язык». Томск, 2013. 397 с.
8. Лапшо М. А. Кого можно назвать носителем элитарной речевой культуры? Русская речь. 2014. № 4. С. 67-72.
9. Мацько Л. І. Мовна особистість Андрія Малишка як лінгвокультурологічний феномен національного виховання у світлі лінгвофілософії. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорій і практик. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 20 (30). С. 141-146.
10. Санченко Є. М. Елітарна мовна особистість: від діалектних витоків до літературної мови: дис. канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». Луганськ, 2009. 185 с.
11. Силантьева М. С. Элитарная языковая личность в профессиональном дискурсе: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 «Теория языка». Пермь, 2012. 24 с.
12. Сиротинина О. Б. Основные критерии хорошей речи [Электронный ресурс]. URL: http://gramota.ru/biblio/magazines/gramota/kultura/28_139 (дата звернення: 20.01.18)
13. Сковородников А. П., Копнина Г. А. Модель культурно-речевой компетенции студента высшего учебного заведения Journal of Siberian Federal University. Humanities&Social Sciences Supplement. 2009. № 2. С. 5-18.
14. Сковородников А. П. Об элитарном (полнофункциональном) типе речевой культуры и культуре речи. Мир русского слова. 2008. № 2. – С. 51-59.
15. Стернин И. А. Типы речевых культур: учеб. пособие. Воронеж: Истоки, 2013. 23 с.
16. Hymes D. On Communicative Competence. Sociolinguistics. – Harmonds worth: Penguin, 1972. – P. 269-293.

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПРОБЛЕМИ ВТРАЧЕНИХ ІЛЮЗІЙ У ПОВІСТІ МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО «САНАТОРІЙНА ЗОНА»

Савченко З. В.

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

У статті досліджено проблему еволюції ідейних пріоритетів творчості М. Хвильового, зумовленої впливом трагічних історичних процесів початку ХХ століття. Авторка зосереджує увагу на аналізі образної системи повісті «Санаторійна зона» з метою виявити письменницьку позицію щодо причин психологічної кризи безпосередніх учасників революційних подій у період втрати ідеологічних ілюзій.

Ключові слова: «зайві люди», втрата ілюзій, розрив між дійсністю та ідеалом, зневіра, трагізм.

Савченко З. В. Художественная интерпретация проблемы утраченных иллюзий в повести Николая Хвильового «Санаторийная зона». В статье рассматривается проблема эволюции идейных приоритетов творчества Н. Хвильового, обусловленной влиянием исторических процессов начала ХХ века. Автор сосредоточила внимание на анализе образной системы повести «Санаторийная зона» с целью выявить писательскую позицию касательно причин психологического кризиса непосредственных участников революционных событий в период утраты идеологических иллюзий.

Ключевые слова: «лишние люди», втрата ілюзій, розрив между действительностью и идеалом, разочарование, трагизм.

Savchenko Z. V. Artistic interpretation of problem of lost illusions in the novel «Sanatorium zone» written by Mykola Khvylovy. The problem of evolution of ideological priorities of the Mykola's Khvylovy creation, which is caused by the influence of historical processes of the early 20th century, is viewed in this article. The author is focused on the analysis of shaped system of the novel «Sanatorium zone» with a view to identify the writer's position on the causes of psychological crisis of the direct participants in revolutionary events in the period of loss of ideological illusions.

The analysis of individual characters worldview made it possible to conclude that post-evolutionary reality destroyed their representations of the role in building a new society. As a result, several types of «excess people» have appeared. The first includes those, who dreamed about romance of change, about free development of personality, but saw, that people gradually turn into faceless mass, addition to machines. The second type is creative youth, who are incapable of applying themselves in the atmosphere of philistinism and greyness. The third type are people, that not only superfluous, but dangerous, because they get used to blindly fulfill the other people's commands during the revolution and deliberately don't want to change position. Each of the representatives of three types couldn't reach emotional balance and was in a conditional isolation in the new conditions. Characters are united by the thought of death. This reinforces the author's idea about impossibility of harmony between old ideals and reality.

Key words: «excess people», loss of the illusions, gap between reality and ideal, disappointment, tragedy.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Доба активних пореволюційних змін в Україні, позначена кривавими трагедіями, нищенням, руйнацією – 20-ті роки ХХ століття стали водночас добою бурхливого літературно-мистецького життя, насиченого надзвичайним творчим потенціалом, енергією, що шукала виходу у творах, нових за змістом і формою. Цей час увійшов в історію української літератури як період сміливих експериментів, що супроводжувався багатообіцяючими гаслами свободи, соціального й національного визволення, а отже виявився сприятливим для зародження різноманітних творчих ініціатив, що й породило строкатість, галасливе змагання численних угруповань, шкіл, течій. Серед такого поліфонізму на

особливу увагу заслуговує вітаїстична концепція, відстоювана М. Хвильовим та його однодумцями. За спостереженням В. Агеєвої, у світоглядно-філософському плані це явище стало продовженням неоромантичних тенденцій першого пореволюційного десятиліття з чітко окресленою настановою на активне життєствердження та життєтворення [1, 184]. Але поряд з цим романтичний порив «у блакить» набув у представників нового стилю більш земного змісту. Їх ідеали у світлі суспільних перетворень видавалися конкретнішими, майже втіленими. За визначенням Ю. Шереха, для більшості прихильників «романтики вітаїзму» мистецьким дороговказом слугував ««бойовий ідеалізм» – у лапках – молодого класу – пролетаріату, здатність не давати суспільству заснути, виявляти «подвійність людини нашого часу»» [4, 290]. Активний романтизм не зв'язував письменників жодною мертвою догмою, бо на думку

його апологетів єдність нового стилю визначалася вищими законами, суголосними винятковим умовам буття і свідомості української нації. «Тонус активного сприймання життя і активного ставлення до нього проймає всю їхню творчу істоту, навіть коли поет розірваний рефлексіями, гірким сарказмом чи всеспалимою ненавистю» [2, 215].

А рефлексії досить швидко зайняли одне з панівних місць у філософії активного романтизму. Момент віри під впливом пореволюційних реалій змінився розчаруванням, що в межах творчості М. Хвильового зумовило зміну ідейних пріоритетів. Якщо на ранніх етапах літературної діяльності письменника щиро захоплював образ дещо утопічної «загірної комуни», про що свідчать численні оповідання збірки «Сині етюди», то вже згодом, чесно визнаючи наявність прірви між вимріяним ідеалом та спотвореною дійсністю, митець починає фіксувати процес психологічного зламу в середовищі вчорашніх борців революції, котрі так і не змогли пристосуватися до нових умов існування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Визначений вектор еволюції ідейних пріоритетів творчості М. Хвильового знайшов своє підтвердження в наукових розвідках провідних вітчизняних літературознавців, зокрема В. Агєвої, Т. Гундорової, І. Дніпровського, М. Жулинського, А. Колісниченка, В. Мельника, В. Пафаренка, Л. Плюща та ін. Щоправда, переважна більшість з них апелювала до публіцистичних виступів видатного представника українського «розстріляного відродження» та до аналізу збірки «Сині етюди» й роману «Вальдшнепи». Ми ж переконані, що проблема втрачених ілюзій найбільш потужно зазвучала в повістях М. Хвильового, написаних протягом 1923-1927 років.

Тому **метою** запропонованого дослідження став докладний аналіз внутрішніх протиріч героїв повісті «Санаторійна зона», в якій, на наш погляд, у повному обсязі представлена авторська типологія образів «зайвих» людей пореволюційної доби.

Виклад основного матеріалу дослідження.

До усвідомлення приреченості існування вчорашніх борців революції М. Хвильовий прийшов, ставши свідком того, як піднесені пориви ідеологічної боротьби та героїка громадянської війни в Україні перетворились на сіру буденність, невлаштованість, позначену соціальними контрастами непевської дійсності. Герої письменника – мрійники, романтики, лицарі й фанатики, охоплені полум'яним бажанням «підігнати» історію, одним стрибком, одним шаленим зусиллям переміститись у світле, утопічно-гармонійне майбутнє, –

якось враз відчували себе зайвими. Деякий час вони ще намагалися знайти логічне пояснення власній неспроможності порозумітися з епохою (про це свідчать новели «Редактор Карк», «Заулок», «Юрко», «Синій листопад» тощо), однак, як і сам їх творець, швидко усвідомили марність власних зусиль. Тому останнім притулком для «безгрунтовних романтиків» стає «Санаторійна зона» (саме таку назву має одна із найбільш показових повістей М. Хвильового).

У замському санаторії зібралися здебільшого невдахи, надломлені життям, котрі болісно переживають крах ілюзорних ідеалів. У першу чергу це анарх, недавній самовідданий боєць революції, її «караючий меч», волелюбний мрійник, котрий унаслідок усвідомлення спотворення колишніх ідей опинився в становищі безпорадного хворого. Він зневірився в майбутньому, яке раніше уявляв «прекрасним запашним садом», – тепер реальнішою йому видається перспектива перетворення людини на уніфікований додаток до машини. Герой не може з цим змиритись, однак не бачить можливості виправити ситуацію, до якої теж причетний, тому й відчуває безсилу злість. *«Бачите, – доводить анарх своїй опонентці Катрі, – не тільки ви гніваєтеся на мене, а й я сам ненавиджу себе, висловлюючи те, що ви зараз чули. Але що ж робити – так воно єсть, і так воно буде. Для нас, безгрунтовних романтиків (а до них належите і ви, і я, і Хлоня), для нас це, безперечно, боляче держати на своїх плечах. Коли хочете, тепер мене мучає не стільки міщанська навала, скільки свідомість того, що я зайвий і шкідливий чоловік. Раніш, в інші століття, були зайві люди, а тепер ці зайві не тільки зайві, але й шкідливі»* [3, 402].

Дещо по-іншому переживає своє становище поет Хлоня. Він не має такого життєвого досвіду, як анарх, але інтуїтивно відчуває неможливість відродження тих романтичних ідеалів, якими марила його душа. *«Декілька років тому, – відзначає юнак, – почалась нова епоха. Це були прекрасні незабутні дні. Я тоді був зеленим хлоп'яком. Але я тоді почув цей надзвичайний грохот. Чого ж мені так скучно? І сьогодні стоїть туман, і завтра буде туман. І в цих туманах я нічого не бачу. Де ж моя епоха?»* [3, 409]. Для Хлоні роки героїчної патетики виявилися лише яскравою миттю. Жорстока реальність відібрала в нього мрії, надії, ілюзії, створивши навколо атмосферу повної ізоляції. І хоча наївний поет ще вірить в існування «геніального м'ятежника», але навіть він усвідомлює силу тих ланцюгів, якими його закуто, розуміє, що ніколи вже відчайдушний героїзм «...не про-

рветься з холодного всесильного льоду, і не вийде корабель в стихію» [3, 411].

Песимізм стає провідною ознакою роздумів Хлоні. Це стосується і його душевного стану, визначеного єдиним словом «скупно», і його прозорливих передбачень на найближче майбутнє, що поступово гине під натиском «світової сволочи». У підсумку безнадія та відчуття власного безсилля приводять Хлоню, як до речі й анарха, до розуміння невідворотності власної загибелі.

Українська пореволюційна дійсність, відтворена в повісті М. Хвильового, давала якнайреальніші підстави для зневіри. Тому багатьом героям письменника, не спроможним щось змінити, єдиним виходом бачилося самогубство. У такому контексті передсмертний монолог Хлоні, котрий вважає себе вірним учнем Леніна, звучить вражаючим у своїй точності пророцтвом: *«Я вже зараз бачу, як мислі мого великого учителя стогнуть під непосильною вагою бруду й маклерівського перекручування. Світова сволоч, що пролізе в святе святих, сховається там за його ім'ям і зробить із нього брудне знаряддя, яким і одкидатиме людськість назад. І коли б я мав хоч крихту надії, що можу боротися із цією сволоччю, я був би безсмертним. Ви вірите? Але я тільки нікчемна крапка перед мовчазною стіною, перед якою зложив свою зброю мій далекий учитель»* [3, 461]. Подібне зізнання не залишає сумніву, що М. Хвильовий доволі тверезо оцінював тогочасну суспільно-політичну ситуацію. Джерело скепсису і зневіри його героїв – це в першу чергу потворна деформація соціалізму, дедалі зростаюче розходження між проголошуваними ідеалами й реальною політикою тих, хто все міцніше утверджувався при владі.

Названі протиріччя виявилися настільки болючими для митця, що він насичує ними текст «Санаторійної зони», свідомо нехтуючи художністю, пластикою зображення, поетичністю мовлення. У творі нічого, власне, не відбувається, окрім постійних розмов і суперечок персонажів. Ми можемо лише здогадуватися про минуле героїв, про формування їх характерів тощо. Анарх, Хлоня, Майя – швидше не індивідуальності, а уособлення певного соціального типу, тому з допомогою цих образів в основному й розкривається психологія дещо специфічного українського пореволюційного «втраченого покоління».

У створеній М. Хвильовим галереї «зайвих людей» нової епохи функціонують герої, схожа життєва позиція яких пояснюється різними причинами й передумовами. Якщо про розлад Хлоні зі своїм часом можна говорити як про традиційну

несумісність мрії з далекою від неї, спотвореною багатьма негараздами дійсністю, то причини апатії й зневіри анарха, сильної, по-своєму цілісної особистості, активного учасника революційних подій, значно складніші. Він – голос хворої совісті, уособлення всього скоєного, нехай і в ім'я високої мети. Саме причетність героя до жорстокості й кровопролиття, відчуття власної провини зумовлюють його психологічну травму, а в підсумку приводять до самогубства. При цьому, детально аналізуючи душевний стан та життєву позицію персонажів, М. Хвильовий доходить висновку: найбільш страшними й небезпечними в суспільстві є не ті, хто кається, мучиться під тягарем сумління, а ті, кого совість уже не мучить, хто у своїй катівській діяльності бачить сенс існування, джерело самоствердження, навіть якусь патологічну насолоду (згадаймо слова анарха про людей «не тільки зайвих, але й шкідливих»).

Цей тип презентує Майя – таємна чекістка, чиє життя також зламала фанатична ідея. На наш погляд, вона стала своєрідним доповненням образу главоверха чорного трибуналу комуні (новела «Я (Романтика)»). Молода жінка повністю віддалася боротьбі, «принесла в офіру все, що могла». Вона й сама, вочевидь, не відразу відчула, як роз'їдає душу постійне нехтування мораллю, етичними нормами в угоду більшовицькій догматиці. У підсумку позиція Майї виявилася настільки спотвореною, що саме з допомогою цього образу М. Хвильовий продемонстрував неможливість виправдання негідних засобів досягнення мети високими завданнями, що було особливо актуальним у 20-30-ті роки ХХ століття, коли ідеологічна корозія все більше руйнувала душі партійних керівників. Показово, що навіть цинічна Майя з болем констатує: *«Тепер кожний бувший велетень не більш, як паршивенький інтелігентішка, міщанин, сволоч, який нахабно дере кирпу і ще нахабніше заявляє «ми». Себто «ми», не ті, що пахали, а «ми – власть!» ...Зі мною було вже багато випадків, коли я таких-от артистів приймала за партійців. Він так упевнено говорить «ми», що ви ніколи не подумаєте інакше. Знаєте, це до болю противно! Саме в цьому я й бачу розклад верхків нашого суспільства»* [3, 468].

Однак, у повсякденному житті героїня й сама часто здійснює відразливі вчинки: *«Ви розумієте? Я просто звикла висліджувати, доносити. І оскільки до інших справ була постійна індиферентність і оскільки я завжди пам'ятала, що охоранці я віддала все, що могла, я не тільки полюбила цю справу – сто чортів! – не можу без*

неї жити» [3, 477]. Шпигунство стає потребою душі, єдиним засобом самоствердження колишньої чекістки: «Я знала, що моє тіло, моя ласка розв'яже вам язик, і ви мені розкажете те, чого я потребую. Так! Я вірила в це: до осені ви будете сидіти в підвалі...» [3, 478]. Здавалося б, активна діяльність Майї повинна протиставити її табору «зайвих людей», однак такий фанатизм, сліпе служіння ідеї в нових умовах також виявилися непотрібними суспільству. Революція спотворила героїню й кинула напризволяще, що й приводить її до відчуття повної безвиході. Можливо, тому анарх і не відчуває до жінки, котра шпигувала за ним, торгуючи власним тілом, ні злоби, ні ворожечі – швидше особливу близькість, бо й сам іноді приймає абсурдно перевернуту ієрархію цінностей, моральний кодекс «шкідливої» й водночас глибоко травмованої людини.

Усвідомлюючи небезпеку аналізованого ним явища, М. Хвильовий в епізодах виняткової сили розкриває рівень ницості своєї героїні. Зломлений, доведений до межі самогубства анарх пропонує Майї покінчити з собою заради її втіхи і в ту ж мить у діловому запитанні співрозмовниці про револьвер чує «і легкий дріж, і сховану радість», «тваринну радість».

Психологічна криза «безґрунтовних романтиків», «зайвих людей» М. Хвильового ще більше поглиблюється з появою в їхньому останньому притулку метранпажа Карно. Його значеннєві ресурси вибивають узвичаєний духовний порядок санаторію з насидженого, адаптованого місця чітко вираженим потенціалом свідомої впертості, різючої (аж до цинічності) енергетики в просуванні до визначено-скристалізованої мети: «Зранку він прийшов у санаторій і рішуче заявив, що не піде відділя» [3, 449]. Перше, що робить Карно в зоні, – це декларує актуально-дієву присутність своїх можливостей. Метранпаж є тією постаттю, зіткнувшись із якою, майже кожен санаторієць отримує можливість поновити відчуття подібної якості в собі самому або ж екзистенційно актуалізувати її відсутність. Ця ситуація не може не вражати героїв: щойно з'явившись, Карно «...одразу ж всіх зацікавив...зацікавив і своєю поведінкою, і своїми манерами» [3, 450]. З його приїздом санаторій починає втрачати звичну позу. Анарх підтверджує це вербально – «от!». Незважаючи на мінімум слів та відсутність будь-яких додаткових пояснень, надалі подія унаочнюється, стає глибоко іманентною для всіх (Майя, наприклад, починає розмовляти «суворо, міняючи тон», у декого гіпертрофується схильністю до істерії тощо). Санаторійці – хто відкрито,

хто приховано – на тлі Карно відчувають свою екстраглибинну неспроможність перед буттям (саме тому в М. Хвильового й виникає феномен «останньої фаланги зайвих людей», не потрібних ні світові, ні собі). Групування персонажів твору набуває радикальних форм: з одного боку – «весь санаторій», з другого – «сам Карно».

Найбільш адекватний вплив метранпаж здійснює на анарха, реакцією якого стає спочатку збен-теження, а потім агонізуюче відродження себе як особистості, націленої на смерть. При зіткненні з опонентом герой ще глибше усвідомлює безвихідь та безнадію: «Коли анарх підходив до тієї думки, що він може, коли схоче, покинути санаторійну зону, – десь в глибокій тайниках ховалась йому думка, що він неправду каже, що відсіля він ніколи не вийде, що відсіля нема повороту, як із того світу, що в цім саме й полягає – коли він хоче – вся драма» [3, 475]. У такому контексті образ Карно, на наш погляд, сприймається як своєрідний символ доби пореволюційних покрутів. Протиставляючи його непривабливу й непоказну зовнішність силі впливу на людей, М. Хвильовий, по суті, дає об'єктивну оцінку суспільній ситуації: з одного боку, сірість, буденність, мізерність дійсності, а з іншого – її всесильність. Про останній факт свідчать не лише особистісні характеристики Карно, а й манера його поведінки, що створювала атмосферу підозрілості, страху, невпевненості в собі. Символічного звучання набуває й момент появи героя в санаторійній зоні. Це стало свідченням проникнення жорстокої реальності в останній притулок «безґрунтовних романтиків», що поглибило їхню душевну кризу і в підсумку прискорило трагічну розв'язку. На такому загальному тлі дещо непереконливо звучить традиційне «вірую» М. Хвильового, до того ж вкладене в уста безіменної психічно хворої: «Отже з тих двох початків, які борються в мені: життя і смерть, перемагає перше... Так, я безумно люблю життя. Я вірю, що в темних очах моєї буйної неспокоїної республіки нарешті заграє голубий промінь і вона найде те, чого так довго шукає... я вже бачу перед собою нових невідомих людей – сильних, як леопард, прозорих, як чека, і вільних, як воля. Невже ж фортуна не допустить, щоб я про них написала повість?» [3, 486-487]. Такий фінал «Санаторійної зони» міг бути проекцією на перспективу, але аж ніяк не співпадав з об'єктивно відтвореною письменником атмосферою зневіри як у колишніх переконаннях, так і в можливості знайти вихід із глибокої соціально-психологічної кризи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, хочемо зазначити, що роз-

почавши свою літературну діяльність зі звеличення революційної стихії, насиченої героїко-романтичним пафосом, М. Хвильовий досить швидко прийшов до усвідомлення трагічності пореволюційної дійсності, що вплинуло на ідейні домінанти його зрілих повістей, зокрема й «Санаторійної зони». Твір містить усі ознаки психологічної прози: письменник не зображує конкретних подій, а зосереджується на внутрішньому світі героїв, які намагаються, але не можуть порозумітися зі своєю епохою. Колишні піднесені ідеали кожному з них видаються безглуздя на загальному сірому тлі. Звідси постійна напруга, відчуття зневіри, приреченості, а як наслідок – непереборна самотність від усвідомлення неможливості «вписати» своє життя в новітню систему цінностей. Показово, що

М. Хвильовий не обмежується характеристикою якогось одного типу «безґрунтовних романтиків». Його герої мають різний життєвий досвід, керуються різними принципами, але дійсність виявляється сильнішою за кожного з них. Тому навіть сховавшись від спотвореного зовнішнього світу за символічним парканом санаторійної зони, герої не здатні віднайти внутрішньої рівноваги, як не зміг її відновити свого часу і сам письменник. Вважаємо, що в цьому полягає не лише драматизм майстерно змальованої умовної ситуації. На наше переконання, повість М. Хвильового дає можливість якомога глибше усвідомити трагедію всього українського народу, що волею долі опинився в епіцентрі складних історичних процесів початку ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеєва В. Проза М. Хвильового і літературний експресіонізм початку ХХ століття. Українська література в системі літератур Європи і Америки (XIX-XX ст.). Київ: Заповіт, 1997. С. 179-201.
2. Костюк Г. У світі ідей і образів. Вибране. Критичні та історико-літературні роздуми 1930-1980. Київ: Сучасність, 1983. 457 с.
3. Хвильовий М. Твори: у 2 т. / упор., передм. М. Г. Жулинського, упор., прим. П. І. Майданченка. Київ: Дніпро, 1990. Т.1. 649 с.
4. Шерех Ю. Третя сторожа. Київ: Дніпро, 1993. 587 с.

УДК 811.111+81'373.43+81'276.6:62

СЛОВОТВІРНА НЕОНОМІНАЦІЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ

Сандій Л. В.

Тернопільський національний економічний університет

У статті здійснено структурно-семантичний аналіз словотвірної неонімації в англійській мові сфери економіки. Розроблено типологію, яка відображає відносини між шляхами і способами формування нових лексичних одиниць. Визначено специфіку утворення дериватів, у змісті яких віддзеркалено характер діяльності в сучасному бізнес-середовищі.

Ключові слова: словотвірна неонімація, вербокреація, формокреація, афіксація, словоскладання, скорочення, неоформант.

Сандій Л. В. Словообразовательная неонимация в английском языке сферы экономики. В статье осуществлен структурно-семантический анализ словообразовательной неонимации в английском языке сферы экономики. Разработана типология, которая отражает отношения между путями и способами формирования новых лексических единиц. Определена специфика образования дериватов, в содержании которых находит отражение характер деятельности в современной бизнес-среде.

Ключевые слова: словообразовательная неонимация, вербокреация, формокреация, аффиксация, словосложение, сокращение, неоформант.

Sandiy L. V. Word-building neonomination in the Business English language. The article presents a structural and semantic analysis of word-building neonomination in the Business English language. It is argued that the distinctive features of the economic domain, as well as of any other specific sphere of communication, affect word-formation patterns. The theoretical and methodological framework of the research is based on two main approaches: lingual (structural and semantic) and socio-lingual.

A typology that reflects relations between ways and means of coining new lexical items is developed. The analysis of the relevant lexical material provides support for the conclusion that affixation, compounding, and contraction are the main ways of word-formation. Accordingly, it is found that the key sources of affixation are traditional affixes, combining forms, new word-formative splinters (neoformants). Affixal derivation in the Business English language is characterized by a variety of morphemic combinations and new patterns of adding morphemes. Among specific features of compounding are the following: the growth of structurally complex syntactic compound words, the use of semantic-syntactic compression, and the interrelation between compounding and other ways of word-building (abbreviation, conversion, blending). Special consideration is given to contractions. It is found that the number of new shortenings is increasing by means of initial abbreviations, telescope blends, and hybrid (mixed) abbreviated units. New contractions are formed by: involving common nouns, onomastic realias and numbers in forming abbreviations; using homonymous acronyms, telescope blends and paronymous attraction; forming hybrid (mixed) abbreviated units.

The article also stresses that, new lexical items denote not only actual events or objects, but also make explicit socio-cultural information which reflects the new value priorities shared by participants in modern economic relations.

Key words: word-building neonomination, verbocreation, form-creation, affixation, compounding, contraction, neoformant.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. У мовознавчих студіях існують різні позиції щодо того, чи доречно вести мову про наявність специфічних словотвірних моделей, характерних лише для термінологічної лексики. Так, деякі дослідники заперечують існування особливих засобів словотвору властивих фаховим мовам [2; 11, 13; 22, 147]. Натомість інші вчені вважають, що для професійно орієнтованої лексики, зокрема термінології, характерна спеціалізація словотворчих засобів [3,56; 13, 105; 18]. Причому, як стверджує О. В. Суперанська, «в кожному термінологічному полі формуються свої словотвірні й словозмінні

парадигми, неможливі в загальній лексиці чи в іншому полі» [13, 113].

У нашому дослідженні ми дотримуємося думки, згідно з якою сучасні фахові мови розвивають функціональну самостійність і використовують специфічний тезаурус морфем, у змісті яких знаходиться відображення характер професійної взаємодії. А отже, вважаємо, що своєрідність економічної галузі, як, зрештою, і будь-якої іншої сфери професійної комунікації, накладає відбиток на процеси творення нових номінативних одиниць.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні засади дослідження словотвору були закладені у працях зарубіжних [6; 9; 10; 15; 16; 19; 20] і вітчизняних науковців [1; 7; 12]. Проте, з огляду на комплексну природу процесів дерива-

ції, проблеми структурної організації та способів творення слів і нині продовжують залишатися у центрі уваги сучасної англістики [4; 5; 14; 17; 21]. У новітніх мовознавчих студіях вчені сходяться на думці, що словотвір знаходиться на «роздоріжжі» морфології, синтаксису, семантики й лексикології. «Трансривневий» характер словотвірної системи зумовлений тим, що для творення одиниць лексичного рівня використовуються мовні знаки різних рівнів – морфеми, слова, словосполучення, речення.

У лінгвістичній літературі запропоновано чимало класифікацій способів словотвору, в основі побудови яких лежать різні принципи, зокрема, відношення до системи мови (узувальні чи оказіональні способи), приналежність первинного мовного матеріалу до певного рівня мови, розмежування явищ словотворення (вербокреації) і словоперетворення (верботрансформації), виокремлення морфологічного і неморфологічного способів словотвору, поділ на основні й другорядні словотвірні моделі, визначення способів словотвору через синхронічний та діахронічний зрізи мови та інші. Кожна з таких класифікацій націлена на розв'язання певної наукової проблеми і ґрунтується на тих чи інших суттєвих ознаках явищ, котрі класифікуються.

Втім, попри значний внесок мовознавців у розвиток словотвору та існування ґрунтовних напрацювань вітчизняних і зарубіжних вчених у галузі неології, дослідження словотвірної номінації та розробка типології, яка б відбивала відносини між шляхами і способами формування нових лексичних одиниць в англійській мові сфери економіки, залишаються актуальними науковими проблемами.

Метою статті є здійснення структурно-семантичного аналізу словотвірної номінації як одного з провідних шляхів актуалізації нових явищ в англійській мові сфери економіки.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати низку **завдань**, а саме: виокремити і структурувати релевантний мовний матеріал; детермінувати основні способи словотвірної номінації; визначити особливості словотвірної неонімінації в англійській мові сфери економіки. Матеріалом дослідження слугували мовні одиниці, дібрані з робочої картотеки англійських неологізмів загальним обсягом 1025 одиниць, котру було укладено за даними новітніх англомовних друкованих словників, електронних лексикографічних джерел та англомовної періодики за 2000-2017 роки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У нашій науковій розвідці ми не ставимо перед собою завдання детального розгляду наявних класифікацій і пошуку з-поміж них універсальної системи способів словотвору. Проте для безпосередньої характеристики словотвірної номінації в англійській мові сфери економіки нам потрібно дотримуватися типології, яка б відбивала від-

носини між шляхами і способами формування нових лексичних одиниць.

Схематично класифікацію, в основу якої ми поклали концептуальну систему дериватології В. П. Коровушкіна, систематизацію способів вербокреативної деривації С. М. Єнікєєвої, концепцію цілісної системи словотвору О. Л. Гармаш [4, 55; 5, 74; 8], а також власні висновки щодо словотвірної неонімінації в економічному дискурсі, в інтегрованому вигляді подано на рисунку 1:

Таким чином, на підставі аналізу еволюції поглядів на проблеми словотвору у нашому дослідженні словотвірну номінацію розглядатимемо як єдність *словотворення* (у вузькому значенні) і *формотворення*. Під словотворенням у вузькому значенні, або вербокреацією (термін С. М. Єнікєєвої [5, 73]), розуміємо появу нових за формою і змістом лексичних одиниць, в яких джерело деривації змінює свою морфологічну структуру за допомогою тих чи інших формантів. Відповідно, під формотворенням (формокреацією) маємо на увазі формальні (структурні) модифікації. Окрім цього, всі процеси словотвірної номінації – *афіксація*, *словоскладання* і *скорочення* (абревіацію, телескопію, гібридні скорочення) – вважатимемо лінійними (експліцитними) способами, оскільки результативними одиницями перелічених способів є слова-деривати, що мають похідність кількісного характеру, тобто зазнають перетворень у морфосинтаксичній структурі.

За ознакою збільшення чи зменшення складових елементів у структурі деривата лінійні способи словотвору поділяємо на адитивні, субтрактивні й адитивно-субтрактивні. Приміром, *афіксація*, *словоскладання* є адитивними способами словотвору, оскільки вони призводять до збільшення лінійної протяжності результативних одиниць, наприклад: *offshore* + *-able* > *offshorable*, *under-* + *time* > *undertime*, *work* + *-less* + *-ness* > *worklessness*, *Market* + *Lenin* + *-ism* > *Market-Leninism*, *data* + *mine* + *-ing* > *data-mining*.

Відповідно, абревіатури й телескопізми, в котрих похідна структура деривата зменшується внаслідок відокремлення чи усічення компонентів, розглядаються нами як субтрактивні: *Chief Knowledge Officer* > *CKO*, *reduction in force* > *RIF*, *systemically important financial institution* > *SIFI*, *advertisement* + *architecture* > *advertecture*, *brand* + *landscape* > *brandscape*, *transient* + *consumer* > *transumer*. Гібридні форми, утворені за моделями абревіація+афіксація (*B2Ber*, *CEOcracy*, *intra-BRICs*, *RIFed*), абревіація + словоскладання (*CEO-level*, *EU-wide*, *PDA-banking*, *WTO-plus*), абревіація + телескопія (*cinema* + *advertisement* > *cinemads*), пропонуємо вважати адитивно-субтрактивними.

Зупинімося докладніше на кожному способі словотвору (*афіксація*, *словоскладання*, *скорочення*). Джерелами *афіксації* є «традиційні» *афікси* (префікси і суфікси); комбінувальні форми, які були повнозначними словами і перешли до

розряду службових морфем; нові «уламкові» словотворчі елементи (неоформанти) і знаки, співвіднесені з немовними семіотичними системами.

До характерних рис префіксації варто віднести активне використання префіксів з контрарною семантикою – *anti-*, *de-*, *dis-*, *down-*, *re-*, *un-*, *under-*, *up-*, котрі беруть участь у створенні антонімічних пар: *todemall* (порівн. *mall*) «перетворювати критий торговий центр на відкритий», *disintermediation* (порівн. *intermediation*) «усунення посередників у ланцюжку постачання», *to re-anchor* (порівн. *Anchor store*) «змінювати чи відкривати новий магазин-якір (популярний супермаркет чи інший заклад з гучним іменем, котрий приваблює більше покупців у торговий центр)». Антонімічні парадигми стають важливим чинником внутрішньої системної організації фахового лексикону економіки.

Деякі префікси, а саме, *hyper-* (грецьк.), *super-* (лат.), *über-* (герм.), мають здатність збільшувати об'єм ознаки базового слова, наприклад: *hyperlocal*, *hypertasking*, *superdistribution*, *supertasking*, *über-billionaire*, *über-mogul*. Звернімо увагу, що актуалізація семи надлишковості в похідних дериватах, суттєво залежить від семантики твірних слів із нейтральним значенням.

Здатність якісно змінювати семантичне значення кореневих слів демонструє й префікс кельтського походження *Mc-*, котрий активізувався у зв'язку з діяльністю американської транснаціональної корпорації *McDonald's* і здебільшого використовується для надання словам пейоративного відтінку «непрестижний, некваліфікований, позбавлений смаку, масовий, сурогатний» – *McJob*, *McWorker*, *McWorld*.

На відміну від префіксів, що, як правило, не змінюють частиномовну приналежність похідних дериватів, чимало суфіксів здатні виконувати транскатегоріальну функцію, тобто переводити твірну основу в іншу лексико-граматичну категорію. Втім, серед суфіксальних засобів є

й внутрішньокатегоріальні, котрі трансформують твірну базу з одного семантико-словотвірного поля в інше. Дослідження мовного матеріалу показує, що нова лексика в економічному тезаурусі здебільшого з'являється за допомогою субстантивних (*-ation*, *-dom*, *-er*, *-ie*, *-ism*, *-ista*, *-itis*, *-ity*, *-ness*), дієслівних (*-ate*, *-fy*, *-ize*) та ад'єктивних суфіксів (*-ian*, *-ish*, *-ic*). Суфіксальні деривати утворюються за транспонувальними і нетранспонувальними моделями за такими продуктивними схемами:

1) транспонувальні–*N* + **SUFFIX** → *V* (*to Coca-Colonize*, *to Wal Martify*), *N* + **SUFFIX** → **ADJ** (*Enronian*, *McDonaldish*, *globophobic*), **ADJ** + **SUFFIX** → *V* (*toglocalize*, *tonorthernize*, *tosuburbanise*), **ADJ** + **SUFFIX** → *N* (*visibility*, *worklessness*), *V* + **SUFFIX** → *N* (*casualization*, *Enronization*, *WalMartification*);

2) нетранспонувальні–*N* + **SUFFIX** → *N* (*Enronista*, *globality*, *investorism*, *presenteeism*, *Mittalgate*), **ADJ** + **SUFFIX** → **ADJ** (*offshorable*).

Розширення семантики суфіксальних морфем стає помітною тенденцією в сучасній англійській мові. Так, латинський суфікс *-ism*, окрім значення «доктрина, суспільна течія, принцип» (*endism*, *investorism*, *presenteeism*), реалізує й інше – «дискримінація за певною ознакою» (*ableism*, *rankism*). Модифікацію семантики демонструє й суфікс *-dom* (герм.) «країна, володіння, на які поширюється влада певної особи», котрий нині залучається до творення абстрактних іменників, що позначають «світ людей у певній галузі або сфері діяльності», наприклад: *brokerdom*, *corporatedom*, *moguldom*.

Оцінка деяким небажаним явищам надається за допомогою суфікса *-itis* (грецьк.), який використовується у медичній термінології для позначення «патологічного стану, спричиненого інфекцією», але розвинув й інше значення «надмірний прояв чого-небудь» – *globalitis*, *mass merchanditis*. Чимало новотворів формується за допомо-

Рис. 1. Способи словотвірної номінації

гою агентивних суфіксів, наприклад: *-ie* (герм.) «представник соціальної групи» – *duppie*, *dot-commie*; *-er* (герм.) «особа, котра виконує дію, на яку вказує основа» – *dot-commer*, *dot-commuter*, *telecommuter*, *upshifter*; *-ist* (грецьк.) */-ista* (ісп.) «прибічник певної доктрини» – *anglospherist*, *Maxxinista*, *recessionista*.

Незамінним дериваційним матеріалом в економічному тезаурусі є комбінувальні форми. Серед них помітне місце займають квантитативні дериваційні засоби ініціального типу (*giga-*, *mega-*, *meso-*, *micro-*, *mini-*, *multi-*, *mono-*, *nano-*, *uni-*), котрі ілюструють реалізацію в економіці внутрішнього взаємозв'язку макрокосму й мікркосму людського буття, а також суфіксоподібні комбінувальні форми (*-cracy*, *-crat*, *-logy*).

До словотвірної номінації також залучаються нові «уламкові» елементи, утворені від повнозначних слів. На нашу думку, поява таких елементів і створення цілих серій (блоків) однотипних одиниць тісно корелюють з «зовнішніми» чинниками. Наприклад, препозитивні форманти *compu-*, *cyber-*, *digi-*, *tele-*, *techno-*, *web-* змінюють своє значення у бік спеціалізації і широко застосовуються для введення понять, співвіднесених з використанням інформаційних технологій.

Імпульсом для активізації ряду інших елементів ініціального типу, зокрема, *adver-*, *eco-*, *Euro-*, *flexi-*, *globo-* / *glob(i)-*, *info-*, *meta-*, *neuro-*, *petro-*, стала потреба в концептуалізації таких нових фрагментів дійсності, як масштабна інформатизація (*infocommerce*, *infonomics*), євроінтеграція (*Eurocurrency*, *Eurogeddon*), глобалізація економічного простору (*globitarian*, *globophobe*, *globocrat*), гнучкість бізнес-процесів (*flexecutive*, *flexiplace*, *flexitime*), формування нових маркетингових стратегій (*advertecture*, *advertorial*, *metamarketing*, *neuromarketing*), екологічна й сировинно-ресурсна безпека (*eco-efficiency*, *eco-scam*, *eco-tech*, *petro-dependency*, *petro-state*).

Продуктивними є й суфіксоподібні форманти, а саме: *-cide* «навмисне знищення» (*ecocide*, *genericide*), *-(e)rati* «компетентний, обізнаний» (*datarati*, *technorati*), *-gate* «скандал, пов'язаний з іменем твірної основи» (*Mittalgate*, *steelgate*), *-nomics* «економічний аспект діяльності; економічна політика» (*bossnomics*, *cybernomics*, *greenomics*, *infonomics*, *urbanomics*), *-speak* «мова (жаргон) окремої спільноти людей» (*Eurospeak*, *Greenspeak*, *Netspeak*), *-ware* «сукупність однорідних предметів, виробів, товарів» (*missionware*, *treeware*), *-tainment* «з елементами розваги» (*advertainment*, *promotainment*, *retailtainment*), *-preneur* «суб'єкт підприємницької діяльності» (*eBaupreneur*, *netpreneur*); *-stan* «місце знаходження, місце розташування» (*nerdistan*, *Richistan*). До нових тенденцій словотвірної номінації слід також віднести використання знаків, співвіднесених з немовними семіотичними системами. Йдеться про використання фрагментів доменних імен *.com*, *.net*, *.biz*, *.org* у складі нео-

лексем *dot-biz*, *dot-com*, *dot-net*, *dot-commie*, *dot-commer*, *dot-conomy*, *dot-orging*.

Активізація комбінувальних форм і неоформантів призводить до урізноманітнення морфемної комбінаторики та появи нових моделей «складання» морфем. Наслідком таких якісних змін у процесах словотвору стає формування лексем шляхом з'єднання лише фрагментованих елементів, зокрема: *bionomics* (*bio-* + *-nomics*), *infonomics* (*info-* + *-nomics*), *cybernomics* (*cyber-* + *-nomics*), *Eurocrat* (*Euro-* + *-crat*), *europreneur* (*Euro-* + *-preneur*), *technocrat* (*techno-* + *-crat*), *technopreneur* (*techno-* + *-preneur*).

В економічному лексиконі нові мовні одиниці, утворені шляхом словоскладання, репрезентовані різними структурними типами: слова, утворені складанням простих основ – *greenwash*, *rightshore*; складно-похідні слова – *data-mining*, *interrupt-driven*; складноскорочені – *CEO-level*, *WTO-compatible*; лексикалізовані синтаксичні утворення – *clicks-and-mortar*, *pay-per-click*. Створення деяких складних слів супроводжується компресією, котра поєднується з реверсією, як-от: *hoppingajob>job-hopping*, *working from adistance>distance-working*, *poor in information>information-poor*.

Деякі новотвори формально нагадують складні слова, але по суті є продуктами інших словотворчих актів. Зокрема, пошук мовцями нових асоціативних зв'язків і мотивації в рамках внутрішньої форми слова призвів до появи таких найменувань, як *blamestorming*, *brandstorming* (порівн. *brainstorming*), *stuckholder* (порівн. *stockholder*), *shoplifting* (порівн. *shoplifting*), *killboard* (порівн. *billboard*).

Аналіз загалу неологізмів в англійській мові сфери економіки дозволив виокремити три основні структурні типи скорочень: 1) ініціальна аббревіація; 2) телескопія; 3) гібридний (змішаний) відаббревіатурний слово- і фразотвір. Ініціальні аббревіатури поділяються на ініціально-літерні (*CKO*<*Chief Knowledge Officer*; *TMT*<*technology, media and telecommunications*), ініціально-звукові (*BRICS*<*Brazil, Russia, India, China, South Africa*; *SIFI* <*systemically important financial institution*), ініціально-літерно-цифрові (*B2C* < *business-to-consumer*; *N 11*<*theNextEleven*).

Через поширення процесів аббревіації не лише у писемному фаховому мовленні, а й в усному спілкуванні, зростає частка одиниць звукового різновиду ініціальної аббревіації (акронімів). Серед ініціальних аббревіатур майже третину складають омоакроніми (наприклад, *EAGLEs*<*emerging and growth-leading economies*; *MIST*<*Mexico, Indonesia, South Korea, Turkey*; *NINJA* <*no income, nojoborassets*), що є прикладами фонографічного збігу з респровими одиницями словника (*eagles*–орли; *mist*– туман, імла; *ninja*– відважний японський воїн). До особливостей ініціальної аббревіації в економічному лексиконі варто віднести активне залучення ономастичних реалій (*CIVETS*,

VISTA), утворення абревіатур шляхом згортання висловлювань (BYOD, TGIM), включення у склад мовних знаків цифрових символів для числового (G8+5, 3BL) і для фонетичного використання (B2C, C2B2C).

Формування телескопійних неонімацій економічної сфери відбувається за такими основними моделями: **AB + CD > AD** (*fictomercial* <fiction + commercial, *promotainment* <promotion + entertainment); **AB + CD > ABD** (*brandscape* <brand + landscape, *slowflation* <slow + inflation); **AB + CD > ACD** (*philanthrocapitalism* <philanthropy + capitalism, *slogo* <slogan + logo); **AB + CD > A(B/C) D** (*freeconomics* <free + economics, *marketecture* <market + architecture). За семантичним походженням усі телескопійні одиниці поділяються на три типи: *парадигматичні*, твірні лексеми яких знаходяться в антонімічних, синонімічних, гіперо-гіпонімічних відношеннях (*co-opetition* <co-operation + competition, *investomer* <investor + customer); синтагматичні, твірні лексеми яких утворюють словосполучення (*fiscalamity* <*fiscalcalamity*, *kidfluence* <*kid'sinfluence*), синтагматичні з реверсивним порядком слів (*agflation* <*inflation* (*driven*) *by agricultural sector*, *mancession* <*recession* (*thataffects*) *men*). Не викликає жодних сумнівів, що телескопізми є результатом мовної гри. Максимальний вияв гра слів виявляє себе при залученні паронімічної атракції – створенні нових телескопійних одиниць, в яких мотивувальні основи демонструють фонемно-графемну подібність (*funemployment*, *murketing*).

Гібридні від абревіатурні мовні знаки утворені всупереч регулярним правилам. Ці неоднорідні єдності представлені афіксальними дериватами (*B2Ber*, *CEOcracy*, *IMBYism*), композитами (*EU-wide*, *PDA-banking*, *WTO-plus*) і

словосполучками, що набувають статусу стійких (*CNNeffect*, *NASCAREffect*, *B2Bcommerce*). Своєрідним варіантом гібридних найменувань є мовні одиниці, у складі яких літери використовуються як графічне унаочнення (*LUVrecovery*, *T-shaped*, *X-shapedrecovery*).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз словотвірної неонімації в англійській мові сфери економіки дає підстави стверджувати, що провідними способами словотвору є афіксація, словоскладання, скорочення. У свою чергу, джерелами афіксації слугують «традиційні» афікси (префікси, суфікси), комбінувальні форми і неформанти префіксального і суфіксального типів. Поява нових формантів і моделей тісно корелює з «зовнішніми» чинниками, а саме: переходом економіки у віртуальний простір, світовою інтеграцією, зміною економічної парадигми.

Необхідність створення дериватів, що інтегрують складні понятійні референції, накладає на словотворчі елементи додаткове «навантаження» – бути носіями словотвірного значення, виконувати прагматичні й стилістичні функції, виконувати роль чинника внутрішньої системної організації фахової мови економіки. Причинами появи дериватів, отриманих за допомогою довільно фрагментованих лексичних одиниць, є адаптація мовних інновацій, створених шляхом словоскладання, телескопії чи абревіації, «затемненість» морфологічних меж та швів, зростання ролі індивідуально-творчого начала в актах номінації, дія механізмів аналогії. Для подальших наукових розвідок перспективним вважаємо детальний аналіз інших провідних шляхів і способів неонімації в англійській мові сфери економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бортничук Е. Н., Василенко І. В., Пастушенко Л. П. Словообразование в современном английском языке / под ред. Ю. А. Жлуктенко. Киев, 1988. 261 с.
2. Варламов В. А. Структурно-семантические особенности подязыка BusinessEnglish (на материале тематической группы «Финансы»): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Санкт-Петербургский гос. ун-т. Санкт-Петербург, 2004. 244 с.
3. Василенко Д. В. Військова лексика англійської мови ХХ-початку ХХІ століття: монографія. Горлівський держ. пед. ін-т іноземних мов. Горлівка, 2009. 220 с.
4. Гармаш О. Л. Системність словотвору англійської мови та інноваційні процеси: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Запорізький нац. ун-т. Запоріжжя, 2005. 187 с.
5. Єнікеева С. М. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови: монографія. Запорізький нац. ун-т. Запоріжжя, 2006. 302 с.
6. Земская Е. А. Словообразование как деятельность. Москва, 1992. 221 с.
7. Карпіловська Є. А. Конструювання складних словотворчих одиниць / Відп. ред. Н. Ф. Клименко. Київ, 1990. 156 с.
8. Коровушкин В. П., Антонова Л. А. Особенности субстандартной лексической деривации в социолекте маргинальной субкультуры гомосексуалистов США. Слово в словаре и дискурсе; сб. науч. статей к 50-летию Харри Вальтера. Москва, 2006. С. 261-268.
9. Кубрякова Е. С. Теория номинации и словообразование. Языковая номинация. Виды наименований: сб. науч. тр. Москва, 1977. С. 222-304.
10. Мешков О. Д. Словообразование современного английского языка: монографія. Москва, 1976. 245 с.
11. Нечаева Н. А. Система единиц специальной номинации в научном тексте (на примере французских

экономических текстов): автореф. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.05 «Романские языки». Дипломатическая академия МИД, Москва, 2010. 35 с.

12. Полюжин М. М. Диахронно-семантический аспект префиксального словообразования в английском языке: дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04. РАН, Институт языкознания, Ужгородский гос. ун-т. Москва; Ужгород, 1993. 416 с.

13. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология: вопросы теории / отв. ред. Т. Л. Канделаки. Москва, 2003. 248 с.

14. Швачко С. О. Модельовані та немодельовані паттерни словотвору в англійській мові. Філологічні трактати. Суми, 2012. Том 4. №3. С. 84-88.

15. Adams V. An Introduction to Modern English Word Formation. London, 1973. 244 p.

16. Bauer L. English Word-Formation. Cambridge, 1983. 328 p.

17. Hamawand Z. Morphology in English: Word Formation in Cognitive Grammar. London, New York, 2011. 304 p.

18. Heynen B. Recent Trends in English Word-Formation. Norderstedt, 2010. 36 p.

19. Kastovsky D. Word-formation, or: At the crossroads of morphology, syntax, semantics, and the lexicon. Folia linguistica. Den Haag, 1977. Volume 10. Issue 1-2. P. 1-33.

20. Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation: A synchronic-diachronic approach / 2nd edition. München, 1969. 545 p.

21. Ponder A. Process and Paradigms in Word-Formation Morphology. Berlin, 2000. 744 p.

22. Soudek L. Structure of substandard words in British and American English. Bratislava, 1967. 228 p.

УДК 811.112.2'27+808+659

ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ІНДИКАТОРИ ПЕРСУАЗИВНОЇ СТРАТЕГІЇ АРГУМЕНТУВАННЯ У НІМЕЦЬКІЙ КОМЕРЦІЙНІЙ РЕКЛАМІ

Семенюк Т. П.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Стаття присвячена дослідженню вербальних і невербальних індикаторів персуазивної стратегії аргументування у німецькомовній комерційній рекламі. Виокремлено тактики реалізації персуазивної стратегії аргументування, визначено вербальні (лексико-граматичні та морфо-синтаксичні) й невербальні індикатори досягнення перлокутивного ефекту.

Ключові слова: рекламний текст, стратегія, персуазивна стратегія аргументування, полікодове аргументування, вербальні та невербальні індикатори.

Семенюк Т. П. Вербальные и невербальные индикаторы персуазивной стратегии аргументирования в немецкоязычной коммерческой рекламе. Статья посвящена исследованию вербальных и невербальных индикаторов персуазивной стратегии аргументирования в немецкоязычной рекламе. Выделены тактики реализации персуазивной стратегии аргументирования, определены вербальные (лексико-грамматические и морфо-синтаксические) и невербальные индикаторы достижения перлокутивного эффекта.

Ключевые слова: рекламный текст, стратегия, персуазивная стратегия аргументирования, поликодовое аргументирование, вербальные и невербальные индикаторы.

Semeniuk T. P. Verbal and non-verbal indicators of the persuasive argumentation strategy in German commercial advertising. The article is devoted to the study of verbal and non-verbal indicators of the persuasive argumentation strategy in German commercial advertising. Achievement of the perlocutive effect in the commercial advertising is carried out through the series of strategies and tactics (attraction of attention, awakening of interest, etc.), among which a particular role belongs to the persuasive strategy of argumentation, which purpose is to bring facts about advertised products in order to increase their sale. Argumentation strategy is the most important one, because before buying an advertised product, the buyer wants to see strong arguments. The persuasive strategy of argumentation in contemporary commercial advertising, which is a polycodal structure, can be realized through a set of verbal and nonverbal semiotic resources that explicitly or implicitly appeal to the mind of the addressee. Argumentation in the article is differentiated on rational and emotional. The following tactics of realization of the strategy of argumentation are outlined: the tactic of positioning of the goods as the best ones, the tactic of calling to the results of experiments and statistical data, the tactic of appealing to authorities. The indicators of rational argumentation include verbal semiotic resources: lexical-grammatical (value-marked conceptual units, intensifying words, binary oppositions, numerals, etc.) and morpho-syntactic (adjectives / adverbs in the comparative / superlative degrees of comparison, lexical and syntactic repetitions, etc.). The indicators of emotional argumentation include non-verbal means, among which the highest persuasive potential show photographs of authoritative persons (actors, athletes, singers, models, etc.), specialists in their field (doctors, cosmetologists, cooks, etc.) and satisfied potential consumers.

Key words: advertising text, strategy, persuasive strategy of argumentation, polycodal argumentation, verbal and non-verbal indicators.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. У сучасній когнітивно-комунікативній парадигмі особливий інтерес викликають питання досягнення інтендованого перлокутивного ефекту шляхом виявлення засобів (вербальних, невербальних тощо), які мовець використовує для реалізації своєї інтенції. Найбільш гостро окреслена проблема постає у персуазивній рекламній комунікації, в якій адресант не лише інформує адресата, а «здійснює спробу вплинути на ментальну сферу реципієнта з метою змінити його поведінку (спонукання до здійснення / відмови від здійснення певних дій)»

[2, 5]. Беручи до уваги персуазивний характер комерційної реклами, зазначимо, що основне завдання адресанта рекламного повідомлення полягає у переконанні потенційних споживачів до придбання рекламованої продукції.

Досягнення інтендованого перлокутивного ефекту у рекламній комунікації комерційного спрямування здійснюється через низку стратегічно-тактичних дій (привернення уваги, пробудження інтересу тощо), серед яких особлива роль, на нашу думку, належить персуазивній стратегії аргументування – наведенню фактів на користь рекламованої продукції з метою спонукання потенційних споживачів до її придбання. Персуазивне аргументування у сучасній комерційній рекламі, яка є поліковою структурою, може реалізовуватись через

комплекс вербальних та невербальних семіотичних ресурсів, які експліцитно чи імпліцитно апелюють до свідомості адресата.

Актуальність пропонованої наукової розвідки зумовлена семіотично неоднорідним характером сучасної рекламної комунікації та недостатністю комплексного опису вербальних і невербальних індикаторів експлікації аргументування як персуазивної стратегії комерційної реклами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проте, що аргументування є однією з основних стратегій реклами говорять науковці у сферах маркетингу, комунікативної лінгвістики, прагмалінгвістики тощо. З позиції комунікативної лінгвістики аргументування як стратегію досягнення інтенції мовця розглядають у своїх наукових надбаннях як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, серед яких А. Д. Белова, А. В. Голоднов, О. С. Іссерс, В. Є. Любке, А. П. Мартинюк, О. М. Назайкин, О. І. Тимофеева тощо. Не залишаються поза увагою науковців і семіотичні ресурси невербального коду. Зокрема, В. Є. Любке досліджує стратегію полікодового аргументування у соціальній рекламі Німеччини.

Формулювання мети і завдань статті. Метою пропонованого дослідження є окреслення вербальних та невербальних індикаторів експлікації персуазивної стратегії аргументування у німецькомовній комерційній рекламі. **Завдання** статті полягають у виявленні тактик, які сприяють реалізації стратегії аргументування, а також визначенні вербальних та невербальних індикаторів актуалізації цих тактик у німецькій комерційній рекламі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи прагматичний аспект комерційної реклами, суть якої полягає у переконанні потенційного клієнта скористатися пропонованою послугою, варто наголосити на тому, що комерційний рекламний текст є «не лише продуктом діяльності спілкування, а й образом цієї діяльності, способом досягнення комунікативної мети» [4, 3].

Здійснення прагматичного впливу на реципієнта у комерційних рекламних текстах відбувається за допомогою стратегій та тактик. О. С. Іссерс стратегію тлумачить як сукупність дій, спрямованих на виконання загального комунікативного завдання мовця, а тактику – як одну чи декілька дій, що сприяють реалізації стратегії [3, 109–110]. Стратегії комунікативного впливу в комерційній рекламі підпорядковані інтенції адресанта (рекламіста, рекламодавця), яка, на нашу думку, чітко сформульована у найвідомішій рекламній формулі й класичній концепції впливу на сприйняття товарів споживачами – AIDA (Attention-Interest-Desire-Action). У пропонованій розвідці ми хотіли б звернути увагу на такий компонент як бажання (Desire), який є проміжною ланкою між приверненням уваги (Attention), пробудженням інтересу (Interest) та активними діями

(Action), а отже, містить аргументи, які переконують та викликають у споживачів бажання придбати рекламовану продукцію.

Спонування масового адресата до активних дій здійснюється, передусім, шляхом аргументування. О. М. Назайкин відносить стратегію аргументування до основних дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети адресанта, зауважуючи, що переконання споживача успішно досягається за допомогою достатньої кількості аргументованої інформації про товар/послугу, яка міститься у рекламному тексті [7, 120]. Під стратегією аргументування у рекламній комунікації розуміють основні прийоми впливу на споживача через підбір аргументів – доведень на користь рекламованого товару, які слугують для того, аби підкреслити споживчі властивості чи переваги товару [8, 149]. На думку А. Д. Белової, стратегічне завдання аргументації досягається за рахунок не лише достатньої кількості аргументів, а й їх несуперечливості, достовірності та послідовності подачі [1, 9].

Науковці вважають, що «оскільки іманентною ознакою сучасної реклами є її полікодовість, то й персуазивна стратегія аргументування реалізується через полікодову аргументацію» [5, 47]. Окрім того науковці зазначають, що персуазивне аргументування може бути раціональним, співвідносним з концептом доведення, та емоційним – з концептом переконання [6, 169]. Метою раціонального аргументування є наведення фактів, даних та аргументів на користь рекламованої продукції, які б спонукали аудиторію споживачів до придбання рекламованої продукції. Семіотичними маркерами актуалізації цього виду аргументування найчастіше виступають вербальні одиниці. Мета емоційного аргументування – досягнути позитивного сприйняття товару та активізувати потенційних споживачів шляхом впливу на їх емоційну сферу. Емоційними аргументами виступають, передусім, невербальні семіотичні ресурси (фотографії, рисунки, карикатури тощо).

Реалізацію стратегії раціонального аргументування забезпечує низка тактик, серед яких у комерційній рекламі особливо значущими є: *а) позиціонування товару як найкращого, б) покликання на результати експериментів і статистичні дані та в) апелювання до авторитету.*

Аналіз корпусу текстів німецької комерційної реклами засвідчив, що мовними індикаторами персуазивної стратегії аргументування є лексико-граматичні та морфо-синтаксичні засоби, які індукують реалізацію усіх вищеназаних тактик.

Тактика позиціонування товару як найкращого реалізується за допомогою таких лексико-граматичних індикаторів, як:

- ціннісно-марковані концептуальні одиниці: PFLEGE, SICHERHEIT, GESCHMACK, QUALITÄT, NUTZEN, REGENERATION, NATÜRLICHKEIT, SPARSAMKEIT:

“Sicherheit begleitet Sie (автомобіль Mercedes Benz; 6), Mehr Geschmack als Geld” (компанія Ikea; 6),

• слова-інтенсифікатори (*maximal, höchst, äußerst, so, sehr; so gut wie, zweifellos* тощо), які посилюють значення рекламованої продукції для потенційних споживачів:

“100 % Farbtintensität, Diamant-Glanz und maximal langhaltend” (фарба для волосся Schwarzkopf; 4, 12),

• бінарні опозиції:

“Tschüss Bügelstress. Willkommen Miele FashionMaster!” (прачка Miele; 1, 73),

“Weniger Falten. Mehr Hautfeuchtigkeit” (крем Elasten; 4, 85),

• числівник «один», який набуває оцінного значення – «найкращий»:

“Die 1. Pfleg gegen Hautunreinheiten von Vichy, die auch Falten mildert” (крем Vichy; 3, 67),

• числівник «100» або близьке до нього число зі знаком «%», що відповідає за найкращу якість рекламованої продукції:

“Alergiegetestet. 100 % Parfümfrei” (крем Clinique; 3, 11),

Морфо-синтаксичні засоби реалізуються на рівні синтаксису та / або морфології [9,116] та демонструють високий аргументативно-переконувальний потенціал. У ході дослідження виявлено такі найчастотніші морфо-синтаксичні засоби реалізації тактики позиціонування товару як найкращого:

• прикметники/прислівники у вищому ступені порівняння:

“Schon nach einer Woche wirkt die Haut jünger, fester, strahlender” (крем Clarins; 4, 24),

• прикметники/прислівники у найвищому ступені порівняння у формі суперлативу або елативу:

“Das sicherste Auto der Kompaktklasse in Europa” (автомобіль Alfa Romeo Giulietta; 6),

“Der leiseste beutellose Staubsauger auf dem Markt” (пилосмок Bosch; 6)

• суперлативні прикметники/прислівники для оцінювання рекламованого товару (*einzigartig, unübertroffen, leistungsstark, absolut, intensiv* тощо):

“Bei meinem Styling gibt es keine bösen Überraschungen. Wella's unübertroffener flexibler Halt” (лак для волосся Wellaflex; 7, 36),

• прикметники/прислівники чи іменники із суперлативними префіксами іншомовного походження *extra-, super-, ultra-, voll-, doppel-, intensiv-, luxus-, multi-* тощо для творення складних іменників чи прикметників/прислівників:

“Multi-Intensive Pflege für höchste Ansprüche” (крем Clarins; 2, 34),

• порівняльні конструкції:

“90 % der Frauen erklären Double Serum für effektiver als ihr gewohntes Serum” (крем Clarins Double Serum; 5, 57),

• лексичні повтори:

“3 Jahre Garantie. 3 Jahre Inspektionen. 3 Jahre Mobilservice. 3 Jahre OpelOnStar” (автомобіль Opel; 6),

• синтаксичний паралелізм:

“Flexibilität braucht man. Komfort genießt man. Miele hat man” (побутова техніка Miele; 6).

Тактика покликання на результати експериментів реалізується за допомогою наведення статистичних даних про результати експериментів. Обов'язковими лексико-граматичними індикаторами у реалізації цієї тактики є числівники, цифрові дані у відсотках:

“Nach 3 Wochen täglicher Anwendung: 86 % empfinden ihre Haut als weicher, 82 % nehmen einen strahlenden Teint wahr” (тональний крем Diademine; 4, 83).

Тактика апелювання до авторитету актуалізується через прийом включення експліцитних чи імпліцитних цитат відомих осіб (акторів, співаків, спеціалістів у своїй галузі, простих пересічних покупців). Зокрема, у рекламі відновлювального крему (Рис. 1) наведені слова відомої моделі Наомі Уотс, які засвідчують досить прихильне ставлення відомої жінки до рекламованої продукції:

Рис. 1. Реклама відновлювального крему від L'oréal (1,16)

В останні роки можна відзначити тенденцію до компресії вербальної інформації за рахунок розширення невербального оформлення у рекламних текстах. Такі зміни призводять до того, що персуазивна стратегія аргументування може реалізуватися як через вербальні, так і невербальні семіотичні ресурси.

Зокрема, невербальними індикаторами тактики позиціонування товару як найкращого у рекламі автомобілів та побутової техніки є демонстрація рекламованої продукції, що слугує не для привернення уваги, а для наведення рго-аргументів на користь товарів. Невербальними індикаторами аргументування у рекламі косметики є фотографії гарних жінок чи чоловіків, які демонструють ефект від використання рекламованої продукції (так званий ефект «до і після»). За нашими підрахунками у 17 % аналізованих текстів комерційної реклами аргументування здійснюється без вербальних елементів лише за рахунок іконічних засобів (передусім, фотографій), які наочно репрезентують характеристики рекламованої продукції. Процес представлення характеристик і функцій товару за допомогою іконічних засобів називаємо • іконічним аргументуванням.

Іконічне аргументування є невербальною версифікацією вербального аргументування та апелює передусім до емоцій споживачів (Рис. 2). Трапляються випадки, коли зображення виступають національними аргументами (Рис. 3), особливо це стосується рекламних текстів з редуцією чи відсутністю тексту.

Рис. 2. Фотографія, яка апелює до емоцій (1, 25)

Рис. 3. Фотографія, яка апелює до розуму (6)

На Рис. 2 зображення щасливої, веселої жінки апелює до емоцій споживачів, аргументуючи на користь рекламованої мережі магазинів. На Рис. 3 продемонстровано функціональні характеристики рекламованого пілосмока, що є, безумовно, раціональною аргументацією.

Тактика апеляції до авторитетів у німецькій комерційній рекламі реалізується не лише вербально, а й невербально. Невербальні індикатори цієї тактики превалюють над вербальними, оскільки відсоток зображень відомих людей значно вищий за відсоток їх думок. Безумовно, слова авторитетної особи на користь рекламованої продукції є вагомим аргументом, проте, коли думка кумира чи спеціаліста підкріплена його фотографією, то такий аргумент має вдвічі більшу переконуючу силу. У зв'язку з цим, у комерційній рекламі тактика апеляції до авторитетів має вербальне (наведена лише цитата відомої особи), невербальне (продемонстрована лише фотографія) (Рис. 4) та вербально-невербальне (текст вміщує і фотографію, і підпис відомої людини чи її цитату) вираження (Рис. 5).

Рис. 4. Фотографія без підпису чи цитати (6)

Рис. 5. Фотографія з підписом медійної особи(6)

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, персуазивна стратегія аргументування та тактики її реалізації відіграють вирішальну роль у процесі прагматичного впливу на потенційну цільову аудиторію комерційної реклами. Полікодовий характер сучасної комунікації, в тому числі й рекламної, дозволяє виокремлювати вербальні та невербальні аргументи. Вербальні індикатори реалізації досліджуваної стратегії підрозділяємо на лексико-граматичні та морфо-синтаксичні. Серед невербальних основне місце належить фотографіям (рекламованої продукції, авторитетних осіб, демонструванню ефекту «до і після»). Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у поглибленні аналізу прагматичного впливу на цільову аудиторію у комерційній рекламі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации. Киев: Компьютер Норд. 1997. 300 с.
2. Голоднов А. В. Персуазивная коммуникация: стратегии и тактики воздействия (на материале современной немецкоязычной рекламы): монография. Санкт Петербург: Астерион, 2010. 244 с.
3. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. 5-е изд. Москва: ЛКИ, 2008. 288 с.
4. Козлова С. П. Прагматический аспект языка рекламы в прессе ФРГ: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». Москва, 1989. 24 с.

5. Любке В. Е. Реализация персуазивной стратегии аргументирования в социальной рекламе Германии. Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. Санкт-Петербург, 2016. С. 46–51.

6. Мартинюк А. П. Дискурсивний інструментарій аналізу англomовної реклами. Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. Київ: Логос, 2009. С. 159–167.

7. Назайкин А. Н. Рекламный текст современных СМИ: практ. пособие. Москва: Эскмо, 2007. 352 с.

8. Тимофеева О. И. Коммуникативные стратегии аргументации в рекламе образовательных услуг (на примере текстов печатной рекламы). Вестн. Ом. ун-та. 2011. №1. С. 147–151.

9. Wagner F. Implizite sprachliche Diskriminierung als Sprechakt. Lexikalische Indikatoren impliziter Diskriminierung in Medientexten. Tübingen: Narr, 2001. 180 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Brigitte. 2015. № 22. 264 S.

2. Freundin. 2016. № 23. 208 S.

3. Für Sie. 2016. № 23. 232 S.

4. Gala. 2016. № 43. 121 S.

5. Gala. 2016. № 44. 105 S.

6. Google Bilder. <https://www.google.com/imghp?hl=de> (Last accessed: 15.01.2018).

7. Maxi. 2016. №12. 181 S.

КОНЦЕПТ ВОГОНЬ У ТВОРЧОСТІ І. В. ЖИЛЕНКО

Слюніна О. В.

Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»

Стаття присвячена розгляду мовної реалізації концепту ВОГОНЬ у поетичному ідіостилі відомої української письменниці І. В. Жиленко. Увагу приділено семантичним сферам та семантичним наповненням, які формують ядерну та приядерну зону концепту, а також виокремлюються індивідуально-авторські інтерпретації.

Ключові слова: концепт, семантична сфера, семантичне наповнення, експлікація, індивідуальний стиль.

Слюніна Е. В. Концепт ОГОНЬ в творчестве И. В. Жиленко. Статья посвящена рассмотрению языковой реализации концепта ОГОНЬ в поэтическом идиостиле известной украинской писательницы И. В. Жиленко. Внимание уделено семантическим сферам и семантическим наполнением, которые формируют ядерную и приядерную зону концепта, а также выделяются индивидуально-авторские интерпретации.

Ключевые слова: концепт, семантическая сфера, семантическое наполнение, экспликация, индивидуальный стиль.

Sljunina O. V. Concept of FIRE in the poetry by I. V. Zhilenko. The article is devoted to the linguistic realization of the concept of FIRE in the poetic idiosstyle of the famous Ukrainian writer I. V. Zhilenko. Attention is paid to semantic spheres and semantic content, which form the nuclear and cultural area of the concept, as well as individual and authorial interpretations.

The problem of studying the language of poetry as a verbal art has always been one of the most important in linguistics. Nowadays increasing attention to the theory of style is due to the desire to penetrate deeper into the creative process, to analyze the peculiarities of word art. The language of the works of I. V. Zhilenko is of considerable interest to the researcher at all levels: phonetic, morphemic, morphological, lexical, and syntactic. Images of the water element have semantic implementations of eternity, mirrors, temporal concepts, human life, emotional feelings, and the source. The fire element also represents certain modes. In the poetry by I. V. Zhilenko, each of the designated semantic fillings is realized in a large number of the artistic tropics. At the same time, traditional, folklore epithets, comparisons and metaphors happen, and original ones, which testifies to the high artistic skill of the writer.

Thus, the work allows us to approach problems of interaction of language, culture, consciousness, and the study of the verbal expression of natural elements has significantly expanded the notion of the spectrum of content and their role and place in the Ukrainian poetic picture of the world in the second half of the twentieth century.

Key words: concept, semantic sphere, semantic content, explication, individual style.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Актуальність і проблематика роботи зумовлюються кількома важливими чинниками: по-перше, значною увагою сучасних філологічних наук до проблем вербалізації окремих елементів навколишньої дійсності; по-друге, потребою вивчення лінгвальних особливостей поетичної картини світу І. В. Жиленко, оскільки новою шкільною програмою передбачене вивчення творів цієї майстрині слова; по-третє, аналіз індивідуального стилю письменниці [або хоча б аналіз окремих елементів її мовотворчості] поглибить знання про місце та роль її творчої постаті в історії розвитку українського літературного процесу другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Незважаючи на те, що творчість І. В. Жиленко є досить своєрідним явищем в українському лінгвокультурному просторі, на сьогодні мова її

поezій є малодослідженою, хоча й постає надзвичайно цікавим і багатим матеріалом для аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поетична творчість І. В. Жиленко здебільшого вивчалася в літературознавчому аспекті та висвітлювалася в роботах критиків: М. С. Павленко, Л. Таран, Ю. Є. Фесенко, М. С. Якубовську та інших. Серед мовознавців слід відзначити К. Г. Сардаряна, яка вивчала метафору в поетичному доробку майстрині слова.

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті постає опис вербалізації концепту ВОГОНЬ у поетичному ідіостилі І. В. Жиленко з позицій лінгвоконцептуального та лінгвопоетичного підходів. Серед основних завдань роботи виокремлюємо такі: 1) визначити семантичні сфери, які формують концепт ВОГОНЬ у поетичному ідіостилі І. В. Жиленко; 2) проаналізувати семантичні наповнення кожної зі сфер; 3) схарактеризувати з позицій лінгвопоетичного аналізу ті мовні засоби, якими формується те чи інше семантичне наповнення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У сучасній українській мові семантичний потенціал образу вогняної стихії дуже широким. Центральним елементом у мовотворчості І. В. Жиленко є слово *вогонь*, однак поряд із цією номінацією активно вживаються й такі лексеми, як *вогнище*, *багаття*, *полум'я*, *пожежа*, *горіти*, *племінити*, *палати*, *гаснути*, *згасати*.

Найчастіше поетеса звертається до концепту **ВОГОНЬ**, співвідносячи його з такою ознакою, як світло, що мотивоване використанням природної стихії для освітлення: «*крізь дощ, і листя, і міські вогні*» [6, 130], «*Останнє погасло вікно. / А ніч була повна зорею*» [4, 134], «*Загорялися вікна / сяйвом тисячі сонць*» [2, 65], «*Ще ліхтар над брамою горить / і в темній сон занурено провулок*» [2, 58]. Як бачимо, переважно за допомогою іменника *вогонь* та дієслів на позначення процесу горіння передається ідея світла освітлювальних прикладів. Отже, серед основних смислових наповнень концепту **ВОГОНЬ** можна назвати таке, як *вогонь – світло*.

Словникове трактування *вогонь – світло небесних світил* також знаходить своє вербальне втілення в ліриці І. В. Жиленко. При цьому естетизується здебільшого образ зірок та сонця: «*Всю нічку собор тягнувся. І тільки на сході / він зірки торкнувся, її вогняної плоти*» [4, 140], «*На шпильях смеркаючи багат / вечірня зоря догоряє*» [2, 71], «*Догасає сонце*» [6, 7]. Викликають інтерес рядки «*А там, за стіною зорі, золотою стіною – / вмивається сонце, аж хмарка намокла вогнем*» [3, 35], де поетеса вдається до персоналізованого образу сонця та антитетичного образу вогню, який поєднується з водою.

Інше узуальне смислове наповнення *вогонь – багаття* реалізується за допомогою зорових образів палаючого вогню: «*Палають багаття. Печем буряки. / Картоплю печем*» [3, 133], «*Блукала горами. Надвечір / сідала в кріслі при вогні*» [4, 104], «*уже і свічі горіли*» [3, 10]. Мотивацію такої інтерпретації становить функціональне призначення вогню як джерела світла й тепла. Апельювання до цих параметрів горіння пояснюється значимістю емпіричного досвіду взаємодії людини з вогнем. Горіння в наведених мікроконтекстах номінується через об'єктивні компоненти ситуації, які можливо пізнати під час безпосереднього спостереження процесу. Такий модус номінативного засвоєння не передбачає оцінності, тому всі лексеми, що стосуються аналізованої моделі, у поезії І. В. Жиленко є нейтральними.

Таким чином, ядро концепту **ВОГОНЬ** в ідіосинхронії І. В. Жиленко формують словникові смислові наповнення: *вогонь – світло*, *вогонь – багаття*, *вогонь – світло небесних світил*.

Неможна не пригадати, що у свідомості давніх слов'ян вогонь був живою істотою, яка їсть, п'є, спить як людина, а розсердившись, може помститися пожежею за погане ставлення. Таким чином, згідно з думкою Дж. Лакоффа та М. Джонсона,

у цьому випадку маємо справу з явищем персоналізації, коли фізичний об'єкт (вогонь) означений як жива істота; у результаті людина починає сприймати стихію по-особливому – раніше незрозуміле явище, що лякало, нищило все навкруги, стає більш «зрозумілим». У межах семантичної сфери **ЖИВА ІСТОТА** можна виокремити кілька підгруп. Оскільки людину неможливо виключити з розряду істот, то найпершим семантичним наповненням, яке варто розглядати у творчості І. В. Жиленко, *вогонь – людина*.

«Олюднюючи» вогняну стихію, художниця слова звертає увагу на частини людського тіла, витворюючи соматичні метафори: «*Застигли вночі над землею / напудрені вогнища лиць*» [4, 111]. Ця група репрезентована широким колом одиниць, які співвідносяться між собою за принципом «ціле – частина»: наприклад, *тіло* та решта частин, *обличчя* та *щоки*, *груди* та *серце* тощо. Подекуди такі інтенції експлікуються за допомогою порівняльних сполук: «*І руки, в крові і золоті, / знялися, як стовп вогню*» [2, 17]. До цієї ж групи належать метафори з очима: «*А очі пригасли, і фото пожовкло*» [6, 37]. Як відомо, очі є дзеркалом душі, тому саме в них виражається те, що відчуває людина; очі передають ті емоції, стани, яким підвладний кожний чоловік. Дієслово *пригасли* в наведеному контексті свідчить про втрату інтересу, смуток жінки, яка переживає через плинність, нетривалість людського життя, неможливість повернути радісні моменти.

При моделюванні образної паралелі *вогонь – людина* поетеса вдається до сполучникового порівняння людини з палаючим промінням сонця [тут простежується алюзія на поетичну збірку Л. В. Костенко «Проміння землі», де проміння також асоціюється з добрими вчинками людей): «*Люди як промені, що не згасають, о ні! – / лиш повертаються в сонце*» [3, 20]. Такі порівняння у творчості художниці слова покликані передавати філософський зміст вічності буття.

Семантичне наповнення *вогонь – людина* формують також дієслівні метафори, які вказують на можливість вогню виконувати дії, характерні для людської істоти: *говорити*, *дихати*, *радіти* тощо: «*я відчиню дверцята пічки / і побалакаю з вогнем*» [2, 45], «*У грубці вогонь задихав і тепло мені*» [2, 46].

Цікаво, що й себе художниця слова змальовує за допомогою вогняної стихії, що вербалізується в порівнянні: «*Оголена, на ваших горах / горітиму, як смолоскип*» [1, 49], тож окремо слід говорити про смисл *вогонь – я*. Однак він не є продуктивним для поетичної картини світу І. В. Жиленко.

Ще одним важливим семантичним наповненням у межах сфери **ВОГОНЬ – ЖИВА ІСТОТА** слід вважати трактування *вогонь – комаха*, адже поетесою тут робиться акцент на здатності вогню літати. До того ж, авторка використовує зменшено-пестливу форму *вогник*, аби вказати на маленькі розміри: «*І свічку не можна ніяк засві-*

тять – / *спурхне з неї вогник і в шибку летить.* / *Говна хатина отих вогнекрилих – / горіла, якскріла на лаві, на скрині»* [2, 95]. Вогняна стихія може стосуватися й конкретних комах: *«Горять <...> оси»* [2, 53]. В основу такої мотивації покладена перцептивна ознака, адже осі здатні *жалити* – викликати печіння.

Наступна семантична сфера – це ВОГОНЬ – ПРИРОДА. Тут знаходить вираження такий смисл, як *вогонь – рослина: «Росою обгоряє айстра»* [2, 105], *«Гілка вогню відхилила заслінку»* [2, 92], *«Паленіли квіти»* [2, 92], *«Рання осінь. Рання і печаль. / Гасливиши айстри»* [2, 109], *«Крізь неї промінь, / запаливши квіти, / потік в чисть розчинене вікно»* [6, 7], *«Зацвів бузок над живоплотом, / крізь гроно – стріли вогняні»* [1, 55]. У переважній більшості випадків такий смисл вербалізується завдяки формулі: «назва рослини (родове чи видове поняття) + дієслово на позначення горіння». Для наведених мікроконтекстів мотивуючим став процес освітленості рослин. Натомість колірний компонент семантики зумовив виникнення таких рядків: *«Тарелі, повні жаром полуниця, / горіли, мов засвічені кадила»* [1, 74].

За допомогою метафори вогню можуть передаватися практично будь-які емоції, почуття та стани (як позитивні, так і негативні). Безумовно, емоційна сфера належить до внутрішнього світу людини, до якого також входить свідомість, розум, душа, тому-то й натрапляємо на традиційні вирази *душевний вогонь, вогонь розуму, не жаліти вогню душі* тощо. Отже, є потреба виокремити семантичну сферу ВОГОНЬ – ЕМОЦІЙНИЙ СТАН.

Досить часто в поетичних рядках вогонь зіставляється з коханням, пристрасстю. О. О. Потєбня на підтвердження усталеності такого осмислення наводить прислів'я: «Любов – не пожежа, а загориться – не загасиш; із подібних неповних порівнянь, – зазначає дослідник, – можна завжди майже зробити висновок і про існування повних, тобто в нашому випадку, що любов є пожежею» [4, 18]. Цю ж думку утворює й Л. О. Пустовіт у монографії: «Участь слова у реалізації семантичної моделі поетичного словосполучення *вогонь (полум'я) кохання*, його належність до відповідного словесно-асоціативного ряду (*вогонь, полум'я*) свідчить про традиційно символічне значення слова *вогонь*, що може бути наслідком семантичного стягнення фразеологічного словосполучення – усталеного засобу поетичної мови» [5, 38]. Читаємо в І. В. Жиленко: *«Любов моя, твій золотий вогонь / ношу в собі, немов першо-причину»* [2, 67], *«А тим часом горіли в парадних / з поцілунків багрянні вуста»* [2, 85].

У фольклорі вогонь зіставний із поняттям гніву. Про усталеність такого розуміння природної стихії ідеться у роботі І. В. Яковенко. Дослідниця наголошує, що в художніх творах «психологія гніву проступає на тлі стихії вогню» [9, 552]. О. О. Потєбня також розвиває цю думку: «Гнів є

вогонь; і від нього серце розгоряється «сильніше, ніж від вогню» <...>. Узагалі у словах для гніву і споріднених з ним понять домінує уявлення вогню» [4, 20]. У сучасній мові також фіксуються вирази: *спалахнути від гніву, запальна людина, вибухнути від люті* тощо. Праця Дж. Лакоффа «Жінки, вогонь та небезпечні речі: що говорять нам категорії мови про мислення» доводить, що такий смисл наявний не лише у групі слов'янських мов, але також і в англійській мові. Учений стверджує, що семантичне наповнення *вогонь – гнів* є результатом фізіологічного ефекту емоції – людина на підсвідомому рівні відчуває підвищення температури, кров'яного тиску, що супроводжують почуття гніву, і це фіксується в мові [1, 494, 504]. У творчості І. В. Жиленко цей смисл знаходить вербальне втілення в рядках: *«Потрібна злість, щоб аж горіла шкіра»* [2, 98], *«Але й люблю, коли жахтять в мені / заграва люті. І до бою зводить. / Тоді – еретичка на вогні, / Тоді я – відьма, опір і незгода»* [1, 12].

Мовний образ вогню може передавати й інші почуття, наприклад, епітет *палючий*, що стосується слова *відчай* указує на горе, яке колись почувала жінка, утративши свого чоловіка: *«І світлий, як світличка удови, / з якої вже пішов палючий відчай, / лишивши тихі спогади живим»* [2, 36]. Або відчуття туги в рядках, де відбувається уподібнення експліцитного об'єкту дії (туги) імпліцитному (вогню): *«Мене морозом по вечорам обпалює туга»*. Можна припустити, що в основу такого образу покладено ідею деструктивної дії вогню (*обпалювати* – чинити шкоду вогнем). Холод викликає відчуття печіння та почервоніння шкіри, тобто його дія аналогічна до дії вогню.

Семантична сфера ВОГОНЬ – ЧАС представлена трьома смисловими наповненнями в ідіотилі майстрині слова. Це *вогонь – час, вогонь – пам'ять* і *вогонь – старість*. Розгляньмо кожне з цих наповнень окремо.

Як уже було зазначено, у мовомисленні І. В. Жиленко представлено розуміння вогню як часоплину. Такий смисл реалізується за допомогою синтагматичної сполучуваності лексем із темпоральною семантикою з дієсловами, які експлікують характер процесу горіння: *«І догоряє день за днем, / але засвічується знову»* [2, 116]. Або в поезії «Вечірні тіні»: *«День на відході. Гаснуть доріжки. / Смутно водиці, і темно траві»* [3, 44], *«Пам'ятаю: той вселенський клопіт / спопеляє роки мої на попіл»* [6, 11]. В основу такої інтерпретації покладено візуальні спостереження за вогнем як за стихією, у якій все знищується. Відповідно, дієслово *догоряє, спопеляє* у наведених ілюстраціях виступають контекстуальними синонімами до дієслова *минати, забирати*.

Метеорологічна сфера, у якій так само реалізується потенціал мовного образу вогню, може реалізуватися в кількох групах: температурні характеристики, небо, пора року. Часто ці групи перехрещуються між собою. Наприклад, для

передачі спекотного літа І. В. Жиленко послуговується експресією метафори з дієсловом *горить*: «Коли *горить серпнева спека* / на очманілому вікні, / я хочу бути так далеко, / як від землі сьогодні – сніг» [1, 52]. А для опису зимових днів, що минули, використовується лінгвальний образ *догорілих свічок*: «Та й *догоріли вже свічки* / зимових днів» [3, 29]. Ранок описується так само за допомогою дієслівної метафори: «і в сонці плавився карниз; / та ще, коли в яснім люстерці / калюжі з обрисами серця / *палало небо*, і у ній / *рожевий голуб пламенів*» [4, 130]. Мотивація такого перенесення обґрунтовується зоровим спостереженням за сходом сонця, адже при цьому обрій стає червоним, що в уяві людини співвідноситься з вогнем. Отже, перед нами є приклад зумовленості кольору. Хоча, як видається, таке пояснення не є вичерпним. Імовірно, що уявлення про те, що небесні світила *палають*, пов'язані в першу чергу з тим, що їхня дія часто аналогічна дії вогню (наразі науковцям достеменно відомо, що зірки й справді горять, адже в їхніх надрах відбувається постійна ядерна реакція перетворення водню на гелій). Щодо таких об'єктів, як місяць та інші планети, які не можуть горіти, а лише світяться завдяки відбиттю сонячних променів від поверхні, то уявлення про дію сонця пролонгується й на них.

У поетичних текстах І. В. Жиленко семантичне наповнення *вогонь* – *пам'ять* може виражатися в порівняннях, а також метафорично – через здатність вогню освітлювати давні події чи зігрівати спогадами: «А в *потемнілому люстерку* / чудні *спалахують вогні*. / *Це із дитинства?* Чираніш? / *Не знаю*» [1, 53], «А *вечорами тліла брама*, / і в ній, *мов золоте багаття*, / *з'являлась моя гарна мама*, / *царівна-мама в жовтій платті*» [1, 54].

Індивідуально-авторським можна вважати переосмислення *вогонь* – *старість* у межах семантичної сфери *ВОГОНЬ* – *ЧАС*. Для передачі цього наповнення І. В. Жиленко послуговується традиційною метафорою сивини – *синій сніг*: «А за плечем сумні *фіранки дзвонять*, / і *синій сніг спалахує на скронях*» [1, с. 91].

В історії людства приборкання вогню відіграло значну роль. Ця природна стихія вивела людину на якісно новий щабель розвитку, подарувавши можливість керувати теплом і світлом. У той же час *вогонь* постає руйнівною силою, що здатна знищити всі надбання й навіть забрати саме життя. Тож доцільно виокремити ще й смислове наповнення *ВОГОНЬ* – *РУЙНАЦІЯ* з семантичним наповненням *вогонь* – *знищення*. Поетеса не могла уникнути цієї асоціації, однак знаходить для неї індивідуально-авторську метафору: «*Стерто. Змито. Вирвано з корінням*. / *Пущено під той вогненний ніж*. / *Хто міг спати, коли вони горіли, / ті картини, що взяла Париж?!*» [2, 101]. У поезії ідеться про спалення картин відомої української художниці Катерини Білокур. До речі, метафора *вогняних ножів* не є поодиноким у творчості письменниці.

У збірці «Останній вуличний шарманщик» читаємо такі рядки: «*Від чого люди злі? – мені скажіть*. / *З нудьги?* [Бо все, що буде, – вже було?] / *Чому об серця їх вогняні ножі* / *висострює вселенське зло?*» [6, 7]. Тут І. В. Жиленко прямо вказує, що *вогняні ножі* є зброєю вселенського зла – диявола, – який традиційно пов'язується у свідомості християнина з пекельним вогнем. Цілком можливо, що асоціація зі зброєю пов'язана з давніми уявленнями слов'ян про блискавку як вогняну зброю. Зокрема, цієї інтерпретації стосуються назви: *вогняна стріла* – блискавка, *проскоміця* – зброя святого Архангела Михайла, яка у фольклорних переказах постає як блискавка.

Вогонь у мовосвіті художниці слова пов'язується з *небезпекою*. Поетеса для увиразнення такої лінгвоментальної візії звертається до фразеологічного звороту *гратися з вогнем* – *свідомо наражати себе на небезпеку*: «*Ти вільна. Не грайся з вогнем* – / і *житимеш тисячу років*» [2, 71].

Семантична сфера *ВОГОНЬ* – *ПОБУТ* представлений одиничними мікроконтекстами. Зокрема, тут наявні лише два семантичних наповнення. Усталеною є асоціація вогню з красою. Імовірно, тут реалізується етимологічне значення кореня **kras-* (на позначення червоного кольору). Непрямим підтвердженням цієї ідеї слугує продуктивність моделі *вогонь* – *колір вогню*, що свідчить про значимість колірної характеристики для номінатора. У художньому мовленні І. В. Жиленко *вогонь* – *краса* представлений поодинокими мікроконтекстами: «*вже не лічить поганського літа палка краса*» [3, 15]. *Вогняна стихія* співвідноситься з *істиною*, адже при світлі вогню все стає зрозумілим й нічого приховати неможна: «*Там, нагорі, негаснучий вогонь*, / *високих істин вічне палахтіння*» [2, 69]. У поетичних контекстах художниці фіксуються генітивні та дієслівні метафори, у яких суб'єктом дії постає *слово*, *музика*: «*Я обсмю вогонь слівес* / і *фанатичні норми*» [1, 25], «*А скрипка усе горіла*» [2, 41]. Останньою семантичною сферою є *ВОГОНЬ* – *ПОБУТ* із семантичним наповненням *вогонь* – *праця*. *Вогняна стихія* використовується для передачі тяжкої роботи: «*Палають долоні*. / *У пору світань* / *нема ні іроній, ні вічних питань*. / *Є світ, і робота*» [3, 13]. Таке семантичне наповнення має підґрунтя етимологічні дані: народна етимологія звертається до первісного *hnot(d)fiur* від *hniudan* – «терти», тобто «вогонь тертя».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, образ вогню представлений широким спектром авторських асоціацій та репрезентує різні сфери людського життя. У поетичному ідіостилі І. В. Жиленко знаходять своє вираження як узуальні інтерпретації, так й індивідуально-авторські переосмислення.

До перспектив роботи належить вивчення інших концептів у художньому мовомисленні І. В. Жиленко.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении. М.: Языки славянской культуры, 2004. 792 с.
2. Павленко М. С. «Я – світло, я – вітер, я – біг по піску...». До ювілею Ірини Жиленко. Літературна Україна. 2011. № 14 [5393], 7 квітня. С. 1, 10.
3. Павленко М. С. Чотири стихії буття Ірини Жиленко. Дивослово. 2011. № 7. С. 41-44.
4. Потебня А. А. Символ и миф в народной культуре. М.: Лабиринт, 2000. 480 с.
5. Пустовіт Л. О. Словник української поезії другої половини ХХ століття: семантико-функціональний аспект: монографія / упоряд. В. І. Матюша, П. А. Матюша, І. Л. Михно. К.: УНВЦ «Ріднамова», 2009. 243 с.
6. Сардарян К. Г. Метафора у структурі поетичного тексту І. В. Жиленко. *Studia linguistica*. 2014. № 8. С. 404-409.
7. Таран Л. Кристалізація ідеалу: розвиток морал.-етич. проблематики у творчості І. Жиленко. Вітчизна. 1984. № 6. С. 192-196.
8. Фесенко Ю. Є., Маслюченко Г. О. Образний епіцентр дому в поезії Ірини Жиленко. Матеріали студентської наукової конференції [квітень, 2006] / Дніпропетров. нац. ун-т. Дніпропетровськ, 2006. С. 295-298.
9. Яковенко І. В. Стихія вогню в прозі Фленнері О'Коннор. Мовні і концептуальні картини світу. 2002. № 7. С. 549-555.
10. Якубовська М. С. У дзеркалі слова: Есеї про сучасну українську літературу. Львів: Каменярь, 2005. 751 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Жиленко І. В. Автопортрет у червоному. К.: Рад. письменник, 1971. 104 с.
2. Жиленко І. В. Вікно у сад. К.: Молодь, 1978. 119 с.
3. Жиленко І. В. Концерт для скрипки, дощу і цвіркуна. К.: Рад. письменник, 1979. 115 с.
4. Жиленко І. В. Євангеліє від ластівки. К.: Пульсари, 2006. 486 с.
5. Жиленко І. В. І світло вечірне. К.: Унів. вид-во «Пульсари», 2010.
6. Жиленко І. В. Останній вуличний шарманщик. К.: Рад. письменник, 1985. 143 с.

УДК 811.133.1'367'342.8

ДИНАМІКА КОГЕЗІЇ ТА СЕПАРАТИЗАЦІЇ У СИНТАКСИСІ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ М. УЕЛЬБЕКА «ЕЛЕМЕНТАРНІ ЧАСТИНКИ»)

Станіслав О. В.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті схарактеризовано динаміку синтаксичної когезії та сепаратизації у французькій постмодерністській прозі. Дослідження встановило, що синтаксичну специфіку постмодерністського художнього тексту складає можливість одночасного поєднання когезії та сепаратизації в одному текстовому фрагменті. Проведений аналіз ствердив діалектичний шлях розвитку синтаксичних зв'язків сучасної французької мови у напрямку поліфонії, полістилістики, плюралізму тощо.

Ключові слова: синтаксичний зв'язок, когезія, сепаратизація, література постмодернізму, рівень динаміки.

Станіслав О. В. Динамика когезии и сепаратизации в синтаксисе постмодернистского художественного текста (на материале романа М. Уэльбека «Элементарные частицы»). В статье рассматривается динамика синтаксической когезии и сепаратизации во французской постмодернистской прозе. Исследование установило, что синтаксическую специфику постмодернистского художественного текста составляет возможность одновременного использования когезии и сепаратизации в одном текстовом фрагменте. Проведенный анализ засвидетельствовал диалектический путь развития синтаксических связей современного французского языка в направлении полифонии, полистилистики, плюрализма.

Ключевые слова: синтаксическая связь, когезия, сепаратизация, литература постмодернизма, уровень динамики.

Stanislav O. V. The dynamics of cohesion and separation in the syntax of postmodern artistic text (based on the novel by Michel Houellebecq «The Elementary Particles»). In the presented scientific research the problem of dynamics of syntactic connections in the text fabric of the French postmodern work is considered. On the material of Michel Houellebecq novel «The Elementary Particles», the features of cohesion and separation in the syntax of contemporary French language are analyzed.

As the research testified, textual fragments of the postmodern work harmoniously combine different means of communication. On the one hand, we note the syntactic integrity, the completeness of the structure, the hierarchical subordination of parts within the whole, causative-consecutive coherence, accuracy, logic, rationalism (cohesion), on the other hand fragmentation, collage, subjectivity of expression, irrationalism, and dismemberment of syntactic structures (separation). Cohesion claims the classical (normative, hierarchical) type of syntax; separation reflects the principles of the actual type of syntax. It is established that the syntactic structure of postmodern text enables the combination of opposite means of communication (cohesion and separation) based on their equilibrium, equivalent content and meaning. Thus, the syntactic fabric of French postmodern prose is a combination of the classical (normative) and actual types of syntax.

The analysis of the material motivates the isolation of the neutral level of the dynamics of cohesion and separation in the syntactic fabric of the postmodern text and affirmed the dialectical path of their development.

It is substantiated that the balanced, restrained manner of Michel Houellebecq writing in «The Elementary Particles» was an ideal form for creating a picture of the modern mercantile world, and the combination of cohesion and separation as syntactic means of communication enabled the implementation of creative ideas of the author on the syntactic and stylistic level. Consequently, in the culture of postmodernism, different pictures of the world are displayed, different types of thinking develop, new reality is created, a new language of culture, and a new text.

Key words: syntactic connection, cohesion, separation, postmodernism literature, level of dynamics.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. У фокусі нашого розгляду – два протилежні за синтаксичною формою, граматичним вираженням, функціональним значенням різновиди синтаксичного зв'язку сучасної французької мови – когезія та сепаратизація. *Когезія* – різновид синтаксичного

зв'язку, який на основі формальних, логічних, традиційно-граматичних (експліцитних) та контекстуальних (імпліцитних) засобів сполучуваності висловлень у надфразній єдності, тексті забезпечує їхню семантичну й комунікативну цілісність. Під сепаратизацією розуміємо особливий синтаксичний зв'язок, що виникає в межах синтаксичної структури, яка побудована за допомогою розділення одного висловлення на кілька самостійних, що є інтонаційно та графічно відокремленими, проте єдиними за змістом. Ознака сепаратизова-

© Станіслав О. В. Динаміка когезії та сепаратизації у синтаксисі постмодерністського художнього тексту (на матеріалі роману М. Уельбека «Елементарні частинки»)

ної структури – те, що її основа (базисна частина) не відображає всієї повноти змісту висловлення, яке поступово, у міру формування наділяється новими деталями, доповненнями, що особливим чином прикріплюються до раніше сказаного й інтонаційно завершеного висловлення [2, 77].

За законами діалектики будь-який феномен, явище, процес, засіб розвиваються, оновлюються, видозмінюються, перебувають у постійному русі, можуть руйнуватися і зникати. Як наслідок, вони проходять кілька рівнів розвитку, знаходяться у різних функціональних станах (активному, пасивному), динаміці (сильній, слабкій, нейтральній).

Відтак, аналіз динаміки когезії та сепаратизації в синтаксичній тканині літературних творів різних художніх спрямувань, функціональних стилів, реєстрів окреслюється актуальною проблемою для наукових пошуків. Дослідження динаміки когезії та сепаратизації в сучасній французькій мові вможливує глибше розуміння системи мови, літератури, культури загалом, їхнього взаємовпливу та взаємозумовленості розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Синтаксичні зв'язки в романістиці глибоко й усебічно досліджували О. О. Андрієвська, Л. Г. Веденіна, В. Г. Гак, Л. І. Ілія, М. М. Попович, А. М. Рочняк, О. О. Соломарська, О. В. Станіслав, Л. І. Ступакова, Н. О. Шигаревська, Н. Г. Філоненко, J.-M. Adam, Ch. Bally, F. Brunot, D. Cohen, J. Damourette, J. Dubois, Y. Frei, A. Martinet, F. Saussure, A. Sauvageot, A. Séchehaye, L. Tesnière та ін.

Встановлено, що когезія у сучасній французькій літературі реалістичного напрямку, перебуваючи в сильній функціональній позиції, окреслилася як синтаксичний зв'язок, що вбезпечує логічність, послідовність художнього викладу, ієрархічну сполучуваність синтаксичних елементів у межах цілісної структури, граматичну та семантичну завершеність висловлення, надфразної єдності, тексту в цілому; когезія стверджує класичний тип синтаксису [4; 6; 8].

Проведені дослідження засвідчують, що сепаратизація у французькій літературі модернізму початку ХХ ст. має високий рівень новизни та виразності, виступає у сильній функціональній позиції, є важливим синтаксично-стилістичним засобом, що виражає суб'єктивність, алогічність, фрагментарність, афективність висловлень; віддзеркалює принципи актуалізувального типу синтаксису [1, 170; 2, 77 – 83; 5; 7; 9].

Метою представленої наукової розвідки є вивчення динаміки синтаксичних зв'язків (когезії та сепаратизації) у текстовій тканині французького постмодерністського твору.

Проаналізуємо особливості синтаксичних зв'язків на матеріалі постмодерністського роману Мішеля Уельбека (Michel Houellebecq) «Елементарні частинки» («Les particules élémentaires», 1998). Твір належить автору нової генерації, одному з найбільш суперечливих, неординарних,

екстравагантних і водночас найбільш яскравих та читаних у світі французьких письменників останніх десятиліть.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Елементарні частинки» М. Уельбека оповідають історію про двох зведених братів Брюно й Мішеля, яких у дитинстві залишили безвідповідальні батьки-хіппі. В образі Брюно М. Уельбек підняв проблему сексуальної свободи, що нерозривно пов'язана з культом тіла, яке повинно бути завжди молодим, здоровим, красивим, тобто сексуально привабливим. Усі, хто не підпадає під ці характеристики, опинялись ізольованими. Відповідно до такої філософії, сучасна людина стає беззахисною перед обличчям фізичних недоліків і старіння [3, 231–236].

Мішель став молекулярним біологом, котрий перебував у хронічній депресії й закінчив життя самогубством на ірландському узбережжі. Він залишив по собі проект щодо створення нового різновиду раціональних людських клонів, із якими пов'язують єдину надію на порятунок людства від самознищення.

На перший погляд, «Елементарні частинки» – це беземоційна, байдужа проза про зламані людські долі, клінічні описи еротичних сцен, депресивний стан героїв, владу грошей, цинізм і т. ін. Насправді ж, це історія про молодих людей, котрі стали жертвами «культури», «цінностей» 60-х рр., коли відбулися суттєві зрушення в житті суспільства, соціальна, сексуальна, а також світоглядна революції. Як стверджував сам автор, ми живемо у світі, де немає зв'язків; ми – лише поодинокі, роз'єдані частинки, індивідууми суспільства. У сучасній Франції бачення світу як атомарного, наповненого такими елементарними частинками простору, що існує поза нацією, історією, родиною, є актуальним.

Важливо зазначити, що М. Уельбек у своїй літературній творчості продовжив кращі традиції романістів минулих віків й одночасно у стилі часу творив новітній тип художнього тексту. Постмодерніст М. Уельбек уможливив поєднання в одному творі елементів різних літературних жанрів: соціальної сатири, іронії, пародії, наукової-фантастики, роману-сповіді, роману-роздуму, ознак типового реалістичного роману, гіперболізованого натуралізму тощо.

Дослідниками мовних проблем Л. Вітгенштайном та М. Хайдеггером було обґрунтовано, що мова пропонує власну картину світу, визначаючи межі того, що може й що не може бути висловленим. Відтак мова детермінує і те, у який спосіб це може бути сказано. Поділяючи цю думку, визначимо особливості синтаксичних засобів зв'язку в структурі синтаксису постмодерністського тексту. Розглянемо фактичний матеріал. Наприклад:

À l'époque où vecut Djerzinski, on considerait le plus souvent la philosophie comme dénuée de toute importance pratique, voire l'objet 1. En réalité, la vision du monde la plus couramment adoptée, à

un moment donné, par les membres d'une société détermine son économie, sa politique et ses mœurs 2.

Les mutations physiques – c'est-à-dire les transformations radicales et globales de la vision du monde adoptée par le plus grand nombre – sont rares dans l'histoire de l'humanité 3. *Par exemple, on peut citer l'apparition du christianisme* 4.

Dès lors qu'une mutation métaphysique s'est produite, elle se développe sans rencontrer de résistance jusqu'à ses conséquences ultimes 5. *Elle balaie sans même y prêter attention les systèmes économiques et politiques, les jugements esthétiques, les hiérarchies sociales, aucune force humaine ne peut interrompre son cours – aucune autre force que l'apparition d'une nouvelle mutation métaphysique* 6.

On ne peut pas spécialement dire que les mutations métaphysiques s'attaquent aux sociétés affaiblies, déjà sur le déclin 7. *Lorsque le christianisme apparut, l'Empire romain était au faite de sa puissance ; suprêmement organisé, il dominait l'univers connu ; sa supériorité technique et militaire était sans analogue ; cela dit, il n'avait aucune chance* 8. *Lorsque la science moderne apparut, le christianisme médiéval constituait un système complet de compréhension de l'homme et de l'univers, il servait de base au gouvernement des peuples, produisait des connaissances et des œuvres, décidait de la paix comme de la guerre, organisait la production et la répartition des richesses ; rien de tout cela ne devait l'empêcher de s'effondrer* 9 [1, 2].

Наведений уривок – філософствування оповідача на тему розвитку світових цивілізацій, неминучу зміну фаз еволюції людства та їхні наслідки для розвитку світової історії. Із погляду структурно-композиційних синтаксичних особливостей тексту, перед нами – зразок цілісного, завершеного висловлювання, як у плані структури, так і змісту. Перше речення (*À l'époque où vécut Djerzinski, on considèrait le plus souvent la philosophie comme dénuée de toute importance pratique, voire l'objet*) – зачин, синтаксичний центр: уводить нову тему, визначає ідейно-семантичне значення фрагмента, вказує на часові зв'язки. Наступні речення розвивають основну думку зачину, характеризуються вираженням причинно-наслідковим зв'язком, логічною будовою, ієрархічною залежністю, що уможливує когезію речень.

Аналіз засвідчує, що речення в структурі висловлення сполучені комбінованим типом когезії; відзначаємо використання як паралельної, так і послідовної зв'язності речень. Так, 1, 2, 3 речення сполучені між собою паралельно. 3 і 4 – з'єднані послідовно: вставне слово *Par exemple* на початку четвертого речення вказує на тісний зв'язок між реченнями та на подальший розвиток думки, її аргументацію. Висловлена в п'ятому реченні думка (*Dès lors qu'une mutation métaphysique s'est produite, elle se développe sans rencontrer de résistance jusqu'à ses conséquences*

ultimes – Якщо метафізична мутація почалася, то її нічим не зупинити, поки вона не вичерпає всі свої можливості) отримує свій логічний розвиток у шостому, в якому вказується результат, наслідок дії (*Elle balaie sans même y prêter attention les systèmes économiques et politiques, les jugements esthétiques, les hiérarchies sociales, aucune force humaine ne peut interrompre son cours – aucune autre force que l'apparition d'une nouvelle mutation métaphysique – Вона зми́тає економічні й політичні системи, естетичні канони, соціальні ієрархії без усякого жалю. Ніяка людська сила не може її зупинити – такою силою може стати лише нова метафізична мутація*). Як бачимо, речення сполученні послідовним типом когезії. Аналогічні типи зв'язку речень простежуємо у наступному абзаці: шосте речення – висловлена теза щодо становлення, розвитку, а потім занепаду тієї чи іншої суспільної метафізичної мутації; восьме, дев'яте – обґрунтування, наведення доказів, прикладів, що стверджують незворотність цього процесу. Отже, характеристики структурно-композиційної зв'язності речень в аналізованому уривку вказують на загальну раціональну основу побудови висловлення та стверджують ієрархічний тип синтаксису.

Когезійну зв'язність речень уможливають також експліцитні й імпліцитні засоби зв'язку. Серед експліцитних граматичних засобів назвемо використання лексем на позначення часових ознак: *à l'époque, dès lors que, lorsque*, слів-замінників, субститутів: *la mutation métaphysique – elle*, тематичної лексики на суспільно-політичну проблематику: *les membres d'une société, l'économie, la politique, les mœurs, les mutations physiques, le christianisme, la mutation métaphysique, les jugements esthétiques, les hiérarchies sociales, le gouvernement des peuples*. Серед імпліцитних засобів когезії виокремлюються стилістичні антоніми (*la paix – la guerre*), лексичні повтори ключових слів (*une mutation métaphysique*, наприклад), епітети (*les transformations radicales et globales, les sociétés affaiblies, la supériorité technique et militaire était sans analogue*), синтаксичний паралелізм (*Lorsque le christianisme apparut [...]. Lorsque la science moderne apparut [...]*) з анафоричним повтором та ін., що слугують загальній зв'язності висловлення.

Отже, аналізований фрагмент постмодерністської прози виявив наявність ключових ознак ієрархічного, кодифікованого типу синтаксису сучасної французької мови, який асоціюється з когезійною зв'язністю речень. Дослідження ствердило, що когезія за допомогою своїх комбінаторних можливостей уможливує логічність, послідовність художнього викладу, чітку композицію та завершеність висловлення в цілому.

М. Уельбек-постмодерніст на кшталт письменників-екзистенціалістів у своїх творах приділяв багато уваги сучасній людині, яка відчувала виразну абсурдність навколишнього світу й через

це перебувала у стані відчаю, самотності та відчуження. Розглянемо наступний фрагмент:

Depuis des années, Michel menait une existence purement intellectuelle. Les sentiments qui constituaient la vie des hommes n'étaient pas son sujet d'observation ; il les connaissait mal [...].

Lui-même ne demandait qu'à aimer, du moins il ne demandait rien. Rien de précis. La vie, pensait Michel, devrait être quelque chose de simple ; quelque chose que l'on pourrait vivre comme un assemblage de petits rites, indéfiniment répétés. Des rites éventuellement un peu niés, mais auxquels, cependant, on pourrait croire. Une vie sans enjeux, et sans drames. Mais la vie des hommes n'était pas organisée ainsi. Parfois il sortait, observant les adolescents et les immeubles. Une chose était certaine : plus personne ne savait comment vivre. Enfin il exagérerait : certains semblaient mobilisés, transportés par une cause, leur vie en était comme alourdie de sens [...] (1, 57).

Наведений приклад – екзистенції Мішеля про сутність життя. Уривок побудовано на основі розгорнутої антитези. Герой порівнює, протиставляє своє інтелектуальне життя, яке позбавлене всяких емоцій та почуттів, життю, сповненому драм, проблем інших молодих людей, котрі були організовані, зайняті конкретними справами, а їхнє життя наповнене змістом.

Передусім, укажемо на використання експліцитних засобів когезійного зв'язку, які уможливають логічне, послідовне сполучення речень та відображають принципи ієрархічного типу синтаксису. Серед експліцитних засобів зв'язності вирізняємо слова-замінники, субститути (*Michel – lui-même; les adolescents – certains*), маркери часових зв'язків (*depuis des années, parfois, enfin*), абстрактну лексику (*la vie, l'existence, les enjeux, les drames, le sens, aimer, croire, exagérer, sembler*). Однак, дослідження засвідчує, що в розглянутому фрагменті головне когезійне значення відіграють імпліцитні засоби зв'язку: стилістичні антоніми (*les sentiments – une existence intellectuelle; une vie simple, une vie sans enjeux, et sans drames – la vie alourdie de sens*), стилістичні синоніми (*une existence – une vie; des hommes – des adolescents – certains*), сілепс (*il sortait, observant les adolescents et les immeubles*) як синтаксичне поєднання семантично неоднорідних елементів у вигляді однорідних членів речення (*sposteriğav za molodđu ŷ budinckami*). На особливий акцент заслуговують різноманітні повтори. В аналізованому уривку відзначаємо п'ятиразовий повтор семантично значущого слова *une vie*, стилістичний частковий повтор (*une vie, vivre*), які на змістовому, імпліцитному рівні зв'язують усе висловлення, стверджуючи значення синтаксичної когезії.

У ході аналізу спостережено, що структурно-композиційну цілість висловлення частково порушують розчленовані синтаксичні структури (*Lui-même ne demandait qu'à aimer, du moins il ne demandait rien. Rien de précis – Він сам хомів би*

лише любити, у всякому разі він не бажав нічого іншого. Нічого певного). Сепаратизована фраза *Rien de précis* має уточнювальне значення, побудована за принципом синтаксично-стилістичного повтору – епанафори. Її логічно-нейтральний характер вираження зумовлений загальною безпристрасною тональністю оповіді, рівним стилем художнього викладу, стриманою стилістичною забарвленістю тексту в цілому. Отже, констатуємо таку якісну ознаку сепаратизації як її нейтральний характер у літературі постмодернізму. Варто наголосити, що нейтральність сепаратизації полягає не в утраті афективності, стилістичного забарвлення, функціонального значення тощо, а в її змінній, новітній якості.

Як засвідчує проведена розвідка, в одному текстовому фрагменті поєднані різні засоби зв'язку, і когезія, і сепаратизація. Зорієнтованість синтаксичних структур на зв'язність (когезію) та на розчленування (сепаратизацію) разом складає синтаксичну специфіку постмодерністського художнього тексту. Постмодерністський текст уможливив поєднання протилежних засобів зв'язку на основі їхнього рівноважного, рівноцінного змісту та значення.

Підкреслимо, що не дуже емоційна, урівноважена, стримана манера художнього письма М. Уельбека в «Елементарних частинках» окреслилась ідеальною формою для створення картини сучасного меркантильного світу, а поєднання когезії й сепаратизації як синтаксичних засобів зв'язку уможливило реалізацію творчих задумів автора на синтаксично-стилістичному рівні.

Отже, в одному текстовому фрагменті поєднуються різні синтаксичні засоби зв'язку (і когезія, і сепаратизація), які характеризуються синтаксично-стилістичною рівнозначністю в постмодерністському тексті. Проведений аналіз умотивовував виокремлення нейтрального рівня динаміки когезії та сепаратизації в синтаксичній тканині постмодерністського тексту; ствердив діалектичний шлях їхнього розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження підтвердило, що синтаксичну специфіку постмодерністського художнього тексту складає можливість одночасного поєднання когезії та сепаратизації в одному текстовому фрагменті. З одного боку, відзначаємо синтаксичну цілісність, завершеність структури, ієрархічну підпорядкованість частин у межах цілого, причинно-наслідкову зв'язність, точність, логічність, раціоналізм, з другого – фрагментарність, колажність, суб'єктивність вираження, ірраціоналізм, розчленованість синтаксичних структур.

У ході аналізу було встановлено, що текстова тканина постмодерністської літератури поєднує у собі як ієрархічний, так і актуалізувальний типи синтаксису. Синтез двох протилежних типів синтаксису: 1) ствердив їхній діалектичний шлях еволюції; 2) вказав на появу нового типу художньої

прози, в якому органічно співіснують риси обох типів синтаксису; 3) визначив загальний вектор новітнього естетичного мислення в напрямку поліфонії, полістилістики, плюралізму, усвідомленні цілісності світу та взаємозв'язку його частин. Проведена наукова розвідка засвідчила, що в культурі постмодернізму відображаються різні картини світу, розвиваються різні типи мислення,

створяться нова реальність, нова мова культури й новий текст.

Перспективи подальших наукових пошуків пов'язуємо з аналізом синтаксичних зв'язків (когезії та сепаратизації) в різних функціональних стилях (публіцистичному, науковому), в різних типах дискурсу (рекламному, політичному) тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андриевская А. А. Синтаксис современного французского языка. Киев. 1973. 190 с.
2. Андриевская А. А. Явление «сепаратизации» в стилистическом синтаксисе современной французской художественной прозы. Филологические науки. 1969. № 3. С. 77–83.
3. Дерев'янченко Н. В. Джерела формування світогляду Мішеля Уельбека. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Філологічна». Харків, 2014. Вип. 71. С. 231–236.
4. Рочняк А. М. Структурно-семантична єдність тексту і способи її реалізації: автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.05. Львів, 1984. 20 с.
5. Станіслав О. В. Виникнення та функціонування сепаратизованих конструкцій у літературі французького модернізму (на матеріалі творів Г. Аполлінера, А. Бретона, А. Жида, А. Камю, Ж.-П. Сартра). Наукові записки. Вип. 118. Серія «Філологічні науки (мовознавство)». Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 2013. С. 460–464.
6. Станіслав О. В. Когезія як вияв синтагматичного типу синтаксису (на матеріалі французької мови). Наукові записки. Вип. 136. Серія «Філологічні науки (мовознавство)». Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 2015. С. 312–317.
7. Станіслав О. В. Сепаратизація як прояв актуалізуючого типу синтаксису (на матеріалі сучасної французької мови). Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки». Луцьк: РВВ «Вежа» СНУ ім. Лесі Українки, 2015. №3 (304). С. 266–271.
8. Станіслав О. В. Перший рівень динаміки синтаксичної когезії у сучасній французькій мові (на матеріалі художньої оповіді). Сучасні дослідження з іноземної філології. Вип. 14. Ужгород: ПП «Аутдор-Шарк», 2016. С. 207–215.
9. Ступакова Л. И. Явление парцелляции в языке современной французской прессы: автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.05. Киев, 1974. 18 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Houellebecq M. Les particules élémentaires. Paris: Minuit, 2001. 161 p.

СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У РОМАНІ В. ЛИСА «СТОЛІТТЯ ЯКОВА»

Стовбур Л. М., Курлова А. Ю.
Запорізький національний університет

У статті розглянуто синтаксичні одиниці, використані В. Лисом у романі «Століття Якова», досліджено мову твору на синтаксичному рівні, проаналізовано особливості застосованих автором мовних зворотів та їхню роль у стилістичному забарвленні роману.

Ключові слова: стилістична фігура, ампліфікація, анаколуп, анафора, апосіопеза, асиндетон, полісиндетон, еліпс, інверсія, парцеляція, плеоназм, тавтологія, риторичне звертання, риторичне запитання, хіазм.

Стовбур Л. М., Курлова А. Ю. Стилистический потенциал синтаксических единиц в романе В. Лиса «Столетие Якова». В статье рассмотрены синтаксические единицы, использованные В. Лисом в романе «Столетие Якова», исследовано язык произведения на синтаксическом уровне, проанализировано особенности употребленных автором речевых оборотов и их роль в стилистическом окрасе романа.

Ключевые слова: стилистическая фигура, амплификация, анаколуп, анафора, апосиопеза, асиндетон, полисиндетон, эллипс, инверсия, парцелляция, плеоназм, тавтология, риторическое обращение, риторический вопрос, хиазм.

Stovbur L., Kurlova A. Stylistic potential of syntactic units in V. Lys's novel «Jacob's Century». The article attempts to investigate the idiosyncrasy of V. Lys through the prism of the most expressive and powerful stylistic figures of syntax, as well as inserts and inserted structures. Each of these figures and units gives a definition that is incorporated into the selected fact of the novel «Jacob's Century». It is revealed that one of the most popular syntactic means of the author in this work is amplification – a stylistic figure, which is used to enhance the language expressiveness. The author also uses a syntactic figure that has a powerful stylistic charge, such as an anaplas – a violation of the correct grammatical connection of words in the sentence. The writer successfully applies in the text anaphora – stylistic figures, created by repeating the same elements of the language at the beginning of each parallel series. The author also uses aposiopesis – a stylistic figure, an unfinished torn sentence, in which the idea is not fully expressed. The tension and sharpness of the plot adds asyndeton, or unboundedness – a stylistic method, which consists in naming homogeneous members of the sentence, combining parts of a complex sentence without conjunctions, giving expression to expressiveness, diversifying the story, changing its rhythmic-intonational structure. The melodic and melodic language of the work makes multifunctional, or polysyndeton – a stylistic figure characterized by intentional accumulation of conjunctions (sometimes prepositions) to reinforce each member of the sentence. The author enhances the course of the narrative by inversion – changing the usual (direct) order of words in the sentence to emphasize the important content, the logical accent of its members or to give the phrase a special stylistic color. As a stylistic tool that enhances emotionality and expressiveness of a language, a tautology is used in a product – repeating the content of a part or the whole expression. For the disclosure of the spiritual state of the hero V. Lys uses the reception of a chiasm – a kind of syntactic parallelism, when the members of the sentence of the second half of the phrase have reciprocal order. Finally, it is concluded that in the novel "Century of Jacob" V. Lys uses a variety of syntactic figures that stylistically visualize the artistic text and fill it with the colorful sound of the Volyn-Polis dialect at the highest language level – syntactic.

Key words: idiosyncrasy, stylistic figure, amplification, anakolouf, anaphora, aposiopesis, asyndeton, polysyndeton, ellipse, inversion, parcellation, pleonasm, tautology, rhetorical approach, rhetorical question, chiasm.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Синтаксичні одиниці, використовувані автором для написання роману, є однією з рис його творчого стилю і потребують глибокого дослідження для повного розкриття мовної картини твору.

Актуальність обраної теми розвідки зумовлена потребою здійснення аналізу роману В. Лиса «Століття Якова» на синтаксичному рівні, оскільки твір досліджено на фонетичному, морфологічному та лексичному рівнях, однак у

царині синтаксису твору ще немає жодного ґрунтовного дослідження.

Мову роману В. Лиса «Століття Якова» досліджували такі науковці як І. Ніколаєнко, Л. Спанатій, Л. Пулатова, А. Яворський. І. Ніколаєнко засвідчує, що мова автора динамічна – від рафінованої літературної до живої народної, яка домінує в діалогах та описах. Л. Спанатій стверджує, що письменник не тільки зміло використовує місцеву лексику, але й відтворює особливий синтаксис та ритмомелодику фрази. Л. Пулатова виконала спеціальне дослідження про полонізми в романі «Століття Якова». А. Яворський дослідив мову твору, зокрема його діалектний склад-

ник, на фонетичному, морфологічному і лексичному рівнях, простежив функційне навантаження діалектних елементів та визначив ступінь насиченості ними художньої мови роману.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стилiстичний синтаксис і фігури експресивного синтаксису в художніх текстах досліджували Н. Арутюнова, Б. Ларін, В. Ващенко, І. Чередниченко, В. Русанівський, С. Ермоленко, Н. Сологуб, М. Пилинський, Л. Мацько, І. Грицютенко, В. Рінберг, М. Коцюбинська, В. Чабаненко, Кв. Кожевникова, Г. Солганик, П. Дудик, В. Кононенко, В. Мельничайко, А. Коваль, О. Пивоваров, О. Ткач, Н. Тоцька та ін.

Метою дослідження є з'ясування стилістичного потенціалу синтаксичних одиниць як складника авторського стилю в романі В. Лиса «Століття Якова».

Для досягнення поставленої мети виконано такі **завдання**: 1) зафіксовано синтаксичні одиниці, ужиті в романі; 2) наведено дефініції синтаксичним фігурам і одиницям; 3) з'ясовано стилістичну роль синтаксичних одиниць у контексті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стилiстичний синтаксис – це вивчення синтаксичних конструкцій з погляду їхньої додаткової стилістичної семантики, закладених у їхній структурі можливостей урізноманітнювати зміст і виразність висловленої думки [2, 175].

Стилiстичний синтаксис охоплює синонімію простих (односкладних і двоскладних) і складних речень, синонімію словосполучень, стилістичні функції вставних і вставлених конструкцій, відокремлених членів речення, стилістичні функції приєднувальних, парцельованих речень, різні ритмічно-інтонаційні можливості багатокомпонентних складних речень, текстів із прямою, невластивою прямою мовою тощо [2, 175].

Наприклад, В. Лис використовує в романі вставлені конструкції, які виконують пояснювальну функцію: «*Прибрала в хаті, по-своєму порозставляла горщики, із книжок, котрі валялися в коморі (ще з тих пір, як його доньки та син ходили до школи) вирізала картинки, на яких були діти коло ріки, жінки в полі й задумана дівчина ці, може, молода жінка, й повішала на стіни, приліпивши клеєм, який найшла в тій же коморі*» [3, 44]; «*Щоденно йшла на лужок, приносила звідти квіти (к'яти, як казали в їхньому селі ще на польський манір) і ставила в банку*» [3, 44]. Автор дає коментар діям, які відбуваються у творі, або пояснює звучання певних слів задля того, щоб привернути увагу читача до деталей, створити правдиве полотно, максимально наближене до описуваної дійсності: «*Випірнули з темряви й ударили спершу чимось важким по голові (Яків ще якось встояв), потім нижче спини, десь по нирках (по бочках, казали у їхньому селі, переінакшуючи російське «почки»), і він упав. Почув лайку (звісно, по-польськи), перш ніж загусло в голові*» [3, 75].

У реченнях, де вставлені конструкції мають більш тісний смисловий зв'язок з основним реченням, вони здебільшого виділяються з обох боків тире: «*Боже, як ніжно, незаним запахом – як там, по-панському, дух чи духи – пахне ця дівчина!*» [3, 70].

Власне ставлення автора до перебігу подій та характерів героїв простежуємо за вставними словами і конструкціями, використаними в романі. Відтінок сумніву та невпевненості несуть у собі такі слова, як *можливо, певно, видно, мабуть*: «*Можливо, істина посередині?*» [3, 74]; «*Яків помітив видимий навіть у темряві синець у товариша під оком. Подумав, що й сам, певно, виглядає не ліпше*» [3, с. 74]; «*Прокіп сплюнув і стиха лайнувся – видно, боліло*» [3, 74]; «*А той хлопак, мабуть, помітив його, Яковів, злий вигляд й одразу злиняв*» [3, 74]. Такі ж вставні слова, як *звісно, правда*, навпаки – підкреслюють упевненість мовця та надають тексту переконливості: «*Знав, правда, й гинше – а ни він до Ольки не вернеться, ни вона до нього не перебереться, обоє не те що вперті, а мають жити по-своєму, раз уже він до цієї хатини вернувся, тутечки й умре*» [3, 42]; «*Не колодязь уже, звісно, а ямка, заросла травою*» [3, 87]. На джерело висловленої думки вказує вставна конструкція *як кажуть* та її різноманітні варіації: «*Коли марудиться душа і серце плаче, як сказав один поет...*» [3, 72]; «*Кажуть, що велика гроза та близька блискавиця приносять неждану звістку – й ось принесли*» [3, 110]. Подив та неочікуваність виражені за допомогою вставної конструкції *на диво*: «*Ростислав засміявся. Сміх, на диво, в нього був приємним*» [3, 86]; «*Тиміш, на диво, зустрів їх привітно*» [3, 136]; «*На диво самому, йому не хотілося опиратися*» [3, 236]. Вставні слова та конструкції є одним з найуживаніших у романі засобів стилістичного синтаксису, які дають автору змогу ненав'язливо скерувати увагу читача на певні деталі або налаштувати на відповідній ситуації настрій.

Синтаксичні засоби у художній літературі складають групу стилістичних фігур – своєрідних форм синтаксичного впорядкування фрази: «Стилiстична фігура – мовний зворот, орієнтований на незвичність слововживання, посилення емоційності, образності мислення» [2, 175]. На відміну від тропів, стилістичні фігури будуються за синтаксичним принципом. До них належать анафора, епіфора, кільце, паралелізм, градація, еліпс, інверсія, анаколупф, асиндетон, полісиндетон, риторичне питання, риторичне звертання тощо.

Одним із найулюбленіших синтаксичних засобів автора у цьому творі є ампліфікація – стилістична фігура, що використовується для підсилення виразності мови; з цією метою нанизуються синоніми, інтонаційно однотипні речення, використовуються повтори [2, 14]: «*А тут щось кольнуло наче, різнуло, в серці чи коло серця*» [3, 11]; «*І вона таки ходила, ледь дибцяла по двору, доки не дозволив скинути ті моту-*

з'яні кайданки» [3, 21] – в обох прикладах наявні однорідні присудки. У першому реченні присудки **кольтнуло і рїзонуло** виражені дієсловами у формі однини минулого часу середнього роду, адже це дієслівне односкладне речення, а саме – безособове. Друге речення – складнопідрядне речення з підрядною обставинною частиною часу. Однорідні присудки **ходила і дибцяла** вжиті у головній частині речення, виражені дієсловами у формі однини минулого часу жіночого роду і пов'язані з підметом *вона*.

Окрім розлогих складних речень, якими В. Лис послуговується найчастіше для розповіді з уповільненням дії, автор також використовує прості короткі речення, що надають тексту динаміки: *«Хотів відпустити коня. Відпустив і наздогнав. Сів і поїхав щосили. Мчався через ліс у безвість. Зрештою спинився. Вернувся на хутір»* [3, 46] – письменник використовує прості двоскладні речення з пропущеним підметом, адже з контексту зрозуміло, хто саме виступає суб'єктом дії. Нанизуючи дієслова, В. Лис підсилює почуття внутрішнього неспокою героя, змальовує намагання Якова щось зробити, виправити ситуацію, але зрештою – усвідомлення ним власної безпорадності.

Послуговується автор і такою синтаксичною фігурою, що має потужний стилістичний заряд, як анаколупф – порушення правильного граматичного зв'язку слів у реченні; синтаксична неузгодженість слів, що пов'язані за змістом. Анаколупф використовується як стилістичний прийом індивідуалізації мови персонажів у художніх текстах [2, 14]. Цю синтаксичну фігуру автор використовує у мові Олени під час «ломки», коли Яків тільки-но знайшов її: *«Дед... ти сволоч... уміра... дед...»* [3, 16]; *«Уході, дед... Уході, забі... забірай свою... свої вонючий мак...»* [3, 16]; *«Дед... Сходіть би мене... Ізвіні... Но двігати нічим не могу... Всьо словно із вати... Нет, із желе...»* [3, 16] – мова дівчини незв'язна, фрагментарна, порушений синтаксичний порядок слів у реченні, інколи наявна невідповідність між членами речення. Ефект обірваності мовлення на письмі автор створює, використовуючи три крапки.

Письменник вдало застосовує у тексті анафори – стилістичні фігури, що створюються повторенням одних і тих самих елементів мови на початку кожного паралельного ряду: рядка, строфи, абзацу [4, 433]. Наприклад, у другому розділі першої частини роману, де йдеться про старого Якова та його kota, автор починає кілька абзаців однаковою синтаксичною конструкцією, а саме підметом *кіт* та присудком, що позначає його дію (повторення синтаксичних конструкцій називається синтаксичною анафорою [2, 15]): *«Кіт підходить і третєся об ногу»* [3, с. 11]; *«Кіт вуркоче, Яків присідає і гладить старого котяру»* [3, 11]; *«Кіт швендяє за ним до хати»* [3, 11].

Використовує автор також і апосіопезу – стилістичну фігуру, незавершене обірване речення, у якому думка висловлена не повністю [1, 16]:

– *Доброго здоров'я. Чом би мені не жити? Ци ти хотіла, щоб я вмер, не получивши письма? Давай...*

– *Але я... Діду Якове...*

– *То ти знов не принесла? То нащо заходила?*

Щобись... Яків хоче сказати «переконатися, що я ще живий?», але закашлюється. Кашляє довго й натужно [3, 16].

Напруження та гостроти сюжету додає асиндетон, або безсполучниковість – стилістичний прийом, який полягає в нанизуванні однорідних членів речення, поєднанні частин складного речення без сполучників, що надає висловлюванню виразності, урізноманітнює розповідь, змінюючи її ритміко-інтонаційну будову [2, 23]: *«Даремно він пропонує їхати світ за очі, в якесь місто, люди скрізь потрібні»; «Влаштуються десь прислугою, підуть в найми, зрештою, він сам піде, вона може не робити нічого, він сам заробить на них обох»; «Улянку явно тішить така мова, вона кладе йому пальця на уста»; «Тато й мама... Вона їх не може засмучувати, у мами постійно болить серце, все оте не для неї, інше життя, вона може жити тільки в Загоренях і не деінде»* [3, 28].

Мелодійнішою та більш співучою мову твору робить багатосполучниковість, або полісиндетон – стилістична фігура, що характеризується зумисним нагромадженням сполучників (іноді прийменників) для підсилення кожного з членів речення [4, 447]: *«І цвідрубал, і кропивицю лісову, розмай-траву, і квітушку цибуляну, і сік молоді бульби, на сироватці настояний, і той-таки ломикамінь, що каміння дробить, але й кісткам і нутроцям помогти може»* [3, 20].

Ще однією стилістичною фігурою, яку застосовує автор, є еліпс – пропуск у реченні слова чи словосполучення, зрозумілого з контексту або з конкретної ситуації. Еліпс використовується в мові художньої літератури, у розмовному стилі для підкреслення динамічності, виразності мови [2, 57]: *«Дивина в іншому – він раніше ставився до цього якимось інакше»* [3, 11] – пропущено вказівне слово та сполучник *«в тому, що»*; *«Став одступати, однією рукою тримаючи Улянку, а другою – наведену на весілля рушницю»* [3, 11] – автор опускає дієприслівник *тримаючи* задля уникнення повтору і створення ефекту напруги, що відповідає змісту.

Автор урізноманітнює плин оповіді завдяки інверсії – зміні звичного (прямого) порядку слів у реченні для підкреслення важливого змісту, логічного наголосу його членів або для надання фразі особливого стилістичного забарвлення [2, 68]: *«Не раз цю зустріч і розмову пригадував Платон Мех, по-вуличному Цвіркун»* [3, 36] – у реченні порушений прямий порядок слів, а саме підмет *Платон Мех* стоїть після присудка *пригадував*, а додатки *зустріч і розмову* стоять перед керуючим словом (у прямому порядку підмет повинен стояти перед присудком, а додаток – займати позицію після слова, яке ним керує).

Емоційності мові твору додає паралелізм – однакова синтаксична побудова сусідніх речень, віршових рядків чи невеликих за обсягом суміжних частин тексту. Як стилістична фігура паралелізм сприяє експресивності мови [2, 120-121]: «**Дивний капітан, дивний князь, дивний світ, і посеред цього світу вони вдвох їдуть на викупаних конях – князь на своєму вороному, а Яків – на червоному**» [3, 69]; «**Дивляться на них польські панянки, захоплено свистять хлопчачки, прядуть вухами коники, а вони горді, пишні**» [3, 69]. Використовує паралелізм В. Лис також як засіб порівняння, наприклад, у складносурядному реченні: «**Сідало сонце за тополі на краю села, і разом з сонцем сідало його життя**» [3, 45], завдяки схожій структурі обох частин складного речення автор проводить паралель між заходом сонця та поступовим згасанням людського життя.

Автору вдається через синтаксичні фігури навіть передати стан героя – трохи збентежений та розгублений. У цьому В. Лису допомагає парцеляція – членування речення, при якому зміст висловлювання розкривається не в одній, а двох чи кількох інтонаційно-сміслових мовних одиницях, розташованих одна за одною після розділової паузи [2, 122]: «**До голови Якову проситься якась згадка. Про kota. Про kota-вуркота. Вуркотиська**» [3, 11]; «**Кім спинився за порогом. Дивиться. Хвостом ворухить. Вагається**» [3, 13]; «**Ніна метушиться. Приносить води. Заглядає у вічі**» [3, 13].

Вагому стилістичну роль у творі відіграє плеоназм – синтаксична фігура, у якій використовується надмір лексичних засобів для досягнення більшої виразності мови [2, 129]: «**Ні документів, ні речей при цій приблуді-наркоти не було**» [3, 18]; «**Очі неїні паволокою-туманцем зтягнуті, пропікали наскрізь і зразу за віями ховалися од своєї допитливості дівочої**» [3, 26]; «**Ну чого ця сьавка-приблуда, яку він, щитай, з того світу дістав, пристає?**» [3, 27]; «**А воно рукою-патичком знов торкається, зазирає в очі, так, ніби він сам у колодязь бездонний дивиться**» [3, 27].

Медитативну та філософську функції у творі виконують риторичні питання – стилістичні фігури виразності й емоційності мови, які у

формі питання передають ствердження чи заперечення [2, 148]: «**Вертався, наче справді був переможцем. А може, й був. Тільки от над ким? Над собою? Над своїм прогірклим, просоленим невидимими слізьми коханням?**» [3, 47]; «**Як він її не ббив тоді, чого? Побачив бездонний сум в очах?**» [3, 49].

Знаходимо в аналізованому творі й риторичні звертання – стилістичні фігури, що будуються як висловлювання, адресовані до неживого предмета, абстрактного поняття, відсутньої особи тощо [2, 129]: «**Кім, приблуда, чий ти?**» [3, 11]; «**Чоловіче, чого ти хотів?**» – *спитав себе чи когось невидимого*» [3, 237]; «**Чого ж плачеш, старий?**» [3, 237].

Як стилістичний засіб, що підсилює емоційність та виразність мови, у творі використовується тавтологія – повторення змісту частини або цілого вислову [2, 181]: «**Нагнулися нагнувся, погладити погладив, котисько задоволений, авжеж, а підвестися як?**» [3, 12] – це складне речення з різними видами зв'язку (безсполучниковий та сурядний, виражений зіставним сполучником *а*), у якому в першій частині бачимо однорідні присудки, а саме – складені присудки, кожен з яких виражений двома формами одного дієслова: інфінітивом та дієсловом чоловічого роду в минулому часі.

Задля розкриття душевного стану героя В. Лис застосовує прийом хіазму – вид синтаксичного паралелізму, коли члени речення другої половини фрази мають зворотний порядок [5, 68]: «**Поруч сиділа дівчина-метелик. Якову було добре. Добре було Якову**» [3, 46] – автор відтворює почуття абсолютного умиротворення і гармонії героя з собою та навколишнім світом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у романі «Століття Якова» В. Лис використовує різноманітні синтаксичні фігури, що стилістично увиразнюють художній текст і наповнюють його колоритним звучанням волинсько-польської говірки на найвищому мовному рівні – синтаксичному.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо у розробці й аналізі інших аспектів синтаксичної структури роману «Століття Якова» та інших творів В. Лиса.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. – 360 с.
2. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Р. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 224 с.
3. Лис В. С. Століття Якова. Харків, 2010. – 240 с.
4. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови. Підручник / За ред. Л. І. Мацько. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
5. Словник української мови: в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда; Ін-т мовознавства. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Том 11. 840 с.

ВІДТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Тарасова А. В.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті досліджено особливості відтворення англійських компаративних фразеологізмів, зокрема способи і прийоми відтворення узуальних й оказіональних компаративних фразеологізмів в українських перекладах текстів англомовної дитячої літератури.

Ключові слова: компаративні фразеологізми, узуальні фразеологізми, оказіональні фразеологізми, дитяча література, переклад.

Тарасова А. В. Відтворення англійських компаративних фразеологізмів в українських перекладах. В статті рассматриваются особенности воспроизведения английских компаративных фразеологизмов, в частности, узуальных и окказиональных компаративных фразеологизмов в украинских переводах англоязычных текстов детской литературы.

Ключевые слова: компаративные фразеологизмы, узуальные фразеологизмы, окказиональные фразеологизмы, детская литература, перевод.

Tarasova A. On translation of English comparative phraseologisms into Ukrainian. The article is dealing with translation issues of English comparative phraseologisms, in particular it highlights peculiarities of phraseological units from dictionaries and author's coinages and ways of their translation into Ukrainian in the texts of children's literature. Considering peculiarities of children's literature, it becomes obvious that imagery and associations of comparative phraseological units are to be understandable for children. To reach this aim a translator should use transformations or resort to creative translation means depending on the context challenges. The attention is mainly focused on the ways serving adequate target text. It has been stated that on rendering of culturally marked comparative phraseological units or author's coinages acting as key stylistic and imagery elements it's vitally important not only preserving their meaning but also conveying their function to the target-language text. In case of eradication it might lead to the destruction of the author's message and may bring changes into lexical and semantic context. Theoretically, the target text (TT) should meet cultural stereotypes of the target audience. However, it has been stated that the imagery and associations of English comparative phraseological units on their reproductive translation into Ukrainian would not always respond to cultural expectations of the target audience. The discrepancy is of considerable importance for implementation of translation strategies and the degree to which a translator makes a text conform to the target culture. In case of domestication, it may involve the loss of information in comparison with a source text. Foreignization retains information from the source text and highlights the foreignness of the source text.

Key words: comparative phraseologisms, dictionary phraseologisms, author's coinages, translation.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. У художньому творі відображено внутрішню індивідуальну модель світу автора, яка детермінує окреме висловлювання крізь текст як ціле. Індивідуальна своєрідність художника великою мірою виникає як органічний сплав рис і якостей, багато з яких не обов'язково притаманні лише йому. Однак нерідко індивідуальна неповторність виступає настільки яскраво і чітко, що може бути розпізнана в якій-небудь одній особливості стилю. Проте у перекладознавстві питання відтворення лексико-семантичних компонентів текстів дитячої літератури, зокрема у зіставленні англійської та української лінгвокультурних традицій залишається майже недослідженим.

Актуальність розвідки визначається загальною спрямованістю сучасної перекладознавчої науки до

багатоаспектного аналізу фразеологізмів у художньому творі, зокрема компаративних фразеологізмів (далі – КФО), та особливостей їх відтворення не тільки з вихідної мови (далі – ВМ) мовою перекладу (далі – ПМ), але також із однієї лінгвокультури в іншу.

У площині українсько-англійського напрямку перекладу вагоме дослідження фразеології належить Р. П. Зорівчак, яка зокрема, зупиняється на проблемі відтворення і КФО. В українсько-англійському зіставленні виконане дослідження О. О. Молчко, присвячене перекладу художнього порівняння в лінгвокультурному аспекті, натомість у напрацюваннях Я. І. Рецкера висвітлюється питання відтворення англійських КФО російською мовою. Дисертаційне дослідження Н. С. Хижняк присвячене перекладу асоціативного поля порівняння в іспано-українському перекладі. У роботі Т. О. Цепенюк КФО досліджуються при вивченні особливостей відтворення англійських інтенсифікаторів в українських перекладах сучасної англомовної художньої прози.

Проте невіршеним залишається питання специфіки відтворення англійських КФО українською мовою в текстах дитячої літератури. Тому **мета статті** полягає у виявленні специфіки відтворення англійських узуальних та оказіональних КФО в українському перекладі.

Серед майстрів образного ідіоматичного слова, які особливо часто створюють власні порівняння і доречно використовують текстотвірний потенціал фразеологізмів, вирізняються Ч. Діккенс і Л. Керролл.

Гумор Ч. Діккенса відзначається блискавичними асоціаціями, здатністю відшукати щось загальне між словами і предметами. Саме уява, буйна, нестримна, допомогла йому побачити і показати тісний зв'язок між предметом і людиною:

"The ancient tower of a church, whose gruff old bell was always peeping silyly down at Scrooge out of a Gothic window in the wall, became invisible, and struck the hours and quarters in the clouds, with tremulous vibrations afterwards as if its teeth were chattering in its frozen head up there" (9). – «Стародавня церковна дзвіниця, яка своїм охриплим дзвоном цілими днями іронічно зиркала на Скруджа з готичного віконечка, вся потонула в тумані, і дзвін відбивав години й чверті десь у хмарах, супроводжуючи кожен удар таким жалібним деренчливим тремоло, немовби в нього зуб на зуб не попадав від холоду» (1). – «Стародавня вежа церкви, чий грубий старий дзвін завжди хитрувато позирав униз на Скряжа з готичного вікна, стала невидима, вибиваючи тепер, у хмаринках, години й чверті годин, і то з такими тремкими переливами після ударів, ніби там, у її перемерзлій голові, цокотіли якісь зуби» (2).

М'який гумор, співчутлива авторська характеристика, поетично припіднятий тон опису, нарешті глибоко зворушливі, сентиментальні сцени, задушевна інтонація – все це служить письменникові для зображення світлого світу і добра.

"The poulterers' shops were still half open, and the fruiterers' were radiant in their glory. There were great, round, round, pot-bellied baskets of chestnuts, shaped like the waistcoats of jolly old gentlemen, lolling at the doors, and tumbling out into the street in their apopleptic opulence" (9). – «Двері крамничок із курятиною були вже напівпричинені, а бакалійні прилавки переливалися всіма барвами веселки. Тут стояли величезні круглі кошики з каштанами, схожі на обтягнуті жилетами животи веселих старих джентльменів. Вони прихилилися до одвірків, а іноді й викочувалися за поріг, задихаючись від пересичення» (1).

"There were ruddy, brown-faced, broad-girthed Spanish onions, shining in the fatness of their growth like Spanish Friars, and winking from their shelves in wanton slyness at the girls as they went by, and glanced demurely at the hung-up mistletoe" (9). – «Тут була і рум'яна, смуглолиця й товстопуза іспанська цибуля, гладка й блискуча, як лискучі від жиру щоки іспанських ченців» (1).

Згідно з семантичною теорією гумору, гумористичний ефект виникає при неочікуваному пересиченні двох протилежних контекстів у місці бісоціації. Нам смішно, коли два контексти, цілком один одному чужі, завдяки бісоціації починають здаватися нам асоційованими – так виникає когнітивний дисонанс, який компенсується реакцією сміха.

"There an't such a rusty bit of metal in the place as its own hinges, I believe; and I'm sure there's no such old bones here, as mine" (9). – «В усіх крамниці, певно, не знайдеться шматка такого старого іржавого заліза, як ці петлі, і таких старих кісток, як мої» (1).

"It is a fair, even-handed, noble adjustment of things, that while there is infection in disease and sorrow, there is nothing in the world so irresistibly contagious as laughter and good-humour" (9). – «Хвороба і скорбота легко передаються від людини до людини, але все-таки немає на землі нічого більш заразливого, ніж сміх і веселий настрій, і я вбачаю в цьому доцільний, шляхетний і справедливий природний лад» (1).

"There is nothing on which it is so hard as poverty; and there is nothing it professes to condemn with such severity as the pursuit of wealth" (9). – «Свій найсуворіше ставиться до бідності, але не менш суворо – принаймні на словах – засуджує погоню за багатством» (1).

Своєрідними творчими манерами Ч. Діккенса виявляються всі прямі способи впливу на емоції читача. Авторські порівняння у тканині твору виконують найрізноманітніші стилістичні функції: оцінну, емоційно-експресивну, функцію створення сатири й гумору та ін.

"The owner of one scant young nose, gnawed and mumbled by the hungry cold as bones are gnawed by dogs, stooped down at Scrooge's keyhole to regale him with a Christmas carol" (9). – «Один юний власник доволі таки мізерного носа, до того ж добряче вже погриженого ненажерливим морозом, що впився в нього, як голодна собака в кістку, припав до замкової щілини Скруджевої контори, бажаючи прославити Різдва» (1). – «Один малий власник кирпатого носа, обгриженого й пожованого голодною холодригою, достоту як кістки бувають погрижені собаками, припав до замкової щілини, аби обдарувати Скряжа колядкою...» (2).

Гротескне загострення типових рис образу виявляється художньо дуже виразним, оскільки внутрішні людські пороки і потворності, винесені на поверхню, особливо чітко постають в сильно перебільшеному, підкресленому вигляді.

"Marley's face. It was not in impenetrable shadow as the other objects in the yard were, but had a dismal light about it, like a bad lobster in a dark cellar" (9). – «Так, обличчя Марлі. Воно не тонуло в непрокинутому мороку, як усі інші предмети в дворі, а навпаки – випромінювало примарне світло, неначе гнилий омар у темному льоху» (1). – «Мерглезево обличчя... Воно не було оповите

непроникною тінню, подібно до інших предметів у дворі, а світилося моторошно-примарним сям-вом, неначе гнилий омар у темному льоху» (2).

Карикатура, гротеск, перебільшення, насмішка, відкрита іронія, сарказм – всім цим користується письменник при зображенні темного світу і зла. У найвідомішій із «різдвяних повістей» Ч. Діккенса – «Різдвяній пісні» – читач бачить світ з усіма його контрастами, споглядає минуле головного героя, скнари Скрязя, його самотнє і не дуже щасливе дитинство, його сповнену труднощів юність.

“The fog and frost so hung about the black old gateway of the house, that it seemed as if the Genius of the Weather sat in mournful meditation on the threshold” (9). – «У дворі було так темно, що навіть Скрудж, який знав там кожен камінчик, мусив пробиратися навпомацки, а в чорному підворітті будинку клубився такий густий туман і лежав такий товстий шар інею, немов сам злий дух негоди сидів там, занурений у важкі думи» (1). – «Туман із морозом так налягли на старі чорні ворота будинку, що здавалося, чи то не лихий Дух Негоди усівся там, понуро про щось розмірковуючи на цьому людському порозі» (2).

Холод «кам’яного серця» Скрязя, який є втіленням егоїзму, захланності та бездушності, після казкової подорожі з трьома Духами (Духом Колишнього Різдва, Духом Теперішнього Різдва, Духом Прийдешнього Різдва) відступає, розвіюється.

“It was a great surprise to Scrooge, while listening to the moaning of the wind, and thinking what a solemn thing it was to move on through the lonely darkness over an unknown abyss, whose depths were secrets as profound as Death: it was a great surprise to Scrooge, while thus engaged, to hear a hearty laugh” (9). – «І як же був здивований Скрудж, коли, прислухаючись до завивання вітру і міркуючи про сувору долю цих людей, які неслися вперед у мороці, сковзаючи над бездонною прірвою, такою ж незвіданою й таємничою, як сама Смерть, – як же він був здивований, коли, заглиблений у ці думки, він раптом почув веселий сміх» (1).

У той же час Л. Керролл представляв світ загального світоустрою, а не тільки крихітного шматочка, іменованого Англією, що також знайшло своє відображення в написаних ним книгах.

“I declare it’s marked out just like a large chessboard!” Alice said at last. “There ought to be some men moving about somewhere – and so there are!” She added in a tone of delight, and her heart began to beat quick with excitement as she went on. “It’s a great huge game of chess that’s being played – all over the world – if this is the world at all, you know. Oh, what fun it is! How I wish I was one of them! I wouldn’t mind being a Pawn, if only I might join – though of course I should like to be a Queen, best” (8).

«Як на мене, то землю тут розбито під величезну шахівницю! – нарешті здобулася на слово

Аліса. – Десь тут повинні бути й фігури!.. – Є! – додала вона в захваті, і серце їй схвильовано затьохкало. – Це тут розігрується найграндіозніша з шахових партій! Світова гра! Не знаю, правда, чи це можна назвати світом... Та й слава ж забава! От би стати однією з фігур – бодай Пішаком, аби лиш мене взяли до гри... Хоча, звичайно, найприємніше бути Королевою!» (4).

Керролл грає зі стилістичними канонами у творі, використовуючи гру слів та множинність значень слів у тексті. Керролл створює слова та вирази, нові значення слів.

“You see it’s like a portmanteau – there are two meanings packed up into one word” (8). – «Бачиш, це – як у чемодані: в одному слові запакували два значення» (6). – «Це, розумієш, як у валізі – у два відділення запаковано два значення одного слова» (5). – «Бачиш, це наче слова-валізи – два значення запаковані в одне слово» (4).

У нонсенсі відкривається цілий напрямок – світ речей, які оживають і по-чудернацьки діють.

“And a “borogove” is a thing shabby-looking bird with its feathers sticking out all round – something like a live mop” (8). – «А «псашки» – це такі худі, обскубані птахи, які вже зовсім звелися на пси» (6). – «Марамульки» – це як «псюльки» – хирляві й обишарпані пташки з настобурченим пір’ям... щось на зразок живої швабри» (5). – «Швірка – це така обтріпана пташка, у якої пера стирчать в усі боки... щось на кшталт живої кудлатої швабри» (4).

Змальовуючи життя нереального світу, Л. Керролл вкладає в уста його мешканців вислови, які цілком сприймаються як фразеологічні.

“Now you talk like a reasonable child,” said Humpty Dumpty, looking very much pleased” (8). – «Ось зараз ти говориш, як належить розумній дівчинці, – сказав Хитун-Бовтун з дуже задоволеним виглядом» (6). – «Оце мова розважливої дитини, – вельми вдоволено промовив Шалам-Балам» (5). – «От тепер ти говориш як розумна дитина, – похвалив Бовтун-Товстун, вочевидь дуже задоволений» (4). Поріняльна структура КФО збережена у перекладах Г. Бушиної та В. Наріжної, В. Корнієнко відтворює КФО іменниковою конструкцією.

“But how curiously it twists! It’s more like a corkscrew than a path!” (8). – «Але ця стежка так дивно покручена! Вона швидше нагадує штопор якийсь, а не стежку» (6). – «Ого, як химерно крутить! Не стежка, а штопор!» (5). – «Але як же дивно вона крутить! Це просто штопор якийсь, а не стежка!» (4). Г. Бушина відтворює вираз за рахунок дієслівної конструкції нагадує. В. Корнієнко і В. Наріжна вдаються до антонімічного перекладу і опускають маркер порівняння.

“Thinking again?” the Duchess asked, with another dig of her sharp little chin. – “I’ve a right to think,” said Alice sharply, for she was beginning to feel a little worried. – “Just about as much right,” said the Duchess, “as pigs have to fly; and the m-“

(7). – «Знову задумалася? – запитала Герцогиня, ще раз встромлюючи їй в плече своє маленьке гостре підборіддя. – Я маю право думати, – роздратовано відповіла Аліса, бо їй починало все це набридати. – Таке самісіньке право, – сказала Герцогиня, – як свиня літати, а м...» (6). – «А чом би мені й не думати? – сказала Аліса, відчувачуючи, що починає драгуватися. – А чом би свині не літати? – сказала Герцогиня. – Звідси мо...» (5). – «Знову в думках? – спитала Герцогиня, учергове копирснувши Алісине плече своїм гострим підборіддячком. – Я маю повне право думати, – різко огризулася Аліса, якій усе це вже трохи набридло. – Не більше, ніж поросята мають право літати, – сказала Герцогиня, – а мо...» (3).

КФО часто задіяні у створенні каламбурів. «*Alice couldn't see who was sitting beyond the Beetle, but a hoarse voice spoke next. 'Change engines – it said, and was obliged to leave off. 'It sounds like a horse,' Alice thought to herself. And an extremely small voice, close to her ear, said, 'You might make a joke on that – something about "horse" and "hoarse," you know' (8).* – «Алісі не видно було, хто сидів за Жуком, але звідти почувся хриплий голос: – Пересядь на інший... – сказав він і замовк, наче вдавився. «Який голос хрипкий, наче хрип кінь», подумала Аліса. Тонюсінький голосок над самим її вухом пропищав: – Ти можеш на цьому побудувати каламбур – «хрипкий» і «хрип кінь», розумієш» (6). – «Алісі не було видно, хто сидів за Жуком, вона тільки почула хрипкий голос: Нехай пересяде на інший... Тут голос закашлявся й замовк. «З голосу ніби охриплий кінь», – подумала Аліса. І враз тонісінький-претонісінький голосочок пропищав у неї над самим вухом: – Маєш слухину нагоду скаламбурити, скажімо: «Де хрип – там грип...» (5). – «Аліса не бачила, хто сидів за Жуком, але наступним хтось застуджено просичав: – Поміняти локомотиви... – І був змушений замовкнути. «Трохи скидалося на сича», – подумала Аліса. І дуже тихенький голосочок сказав їй просто у вухо: – Ти могла б зробити з цього жарт... знаєш, щось таке про «сича» і «просичав» (4). Г. Бушина і В. Корнієнко відтворюють гру слів, зберігаючи образність оригіналу, а В. Наріжна вводить образ сиплого сича.

При відтворенні каламбуру у ПТ замало відтворити лише зміст каламбуру ВТ у новій мовній формі, перевираженню підлягає й сама форма оригіналу – фонетична й/або графічна.

«*Have you invented a plan for keeping the hair from being blown off?* Alice enquired. 'Not yet,' said the Knight. 'But I've got a plan for keeping it from falling off.' 'I should like to hear it, very much.' 'First you take an upright stick,' said the Knight. 'Then you take your hair creep up it, like a fruit-tree' (8). – «А ви винайшли засіб уберегти волосся від здування вітром? – запитала Аліса. – Ще ні, – відповів Вершник. – Але я знаю засіб уберегти його від випадання. – Я дуже хочу знати його, дуже. – Треба взяти рівну тростинку, –

пояснив Вершник, – і хай волосся плететься по ній вгору, як повзучі рослини» (6). – «А ви ще не винайшли засобу від виривання волосся? – запитала Аліса. Від виривання ще ні, – сказав Лицар. – А ось від випадання – придумав. – Ой, як цікаво! Розкажіть! – Найперше ставши сторчма на голову кілочок, – сказав Лицар, – і обвиваєш його волоссям, як дерево плющем, – хай собі пнеться» (5). – «Ви винайшли спосіб уберегтися від здування волосся з голови? – спитала Аліса. – Ще ні, – відповів лицар. – Але я винайшов спосіб утримати його від ВИПАДАННЯ звідти. – Мені дуже цікаво послухати. – Спершу береш рівний дрючок, – сказав Лицар. – Потім змушуєш волосся повзти по ньому вгору – так, як роблять із плодовими деревами» (4). Образність оригіналу чітко до тексту відтворює В. Наріжна, у перекладі Г. Бушиної – повзучі рослини, у В. Корнієнко – плющ.

Адекватне відтворення каламбуру слугує поживленню мови ПТ дитячої літератури, а тексти, у свою чергу, виявляються цікавішими для читачів. «*I hope you've got your hair well fastened on?* he continued, as they set off. 'Only in the usual way,' Alice said, smiling. 'That's hardly enough,' he said, anxiously. 'You see the wind is so very strong here. It's as strong as soup' (8). – «Сподіваюсь, волосся в тебе міцно держиться на голові? – продовжував він, коли вони вирушили. – Як і у всіх, – посміхнулася Аліса. – Навряд чи цього досить, – сказав він занепокоєно. – Тут надзвичайно кріпкий вітер. Кріпкий, як бульйон» (6). – «Сподіваюся, волосся в тебе сьогодні тримається міцно? – запитав Лицар, коли вони рушили. – Як звичайно, – усміхнулася Аліса. – Цього не досить, – стривожився він. – Бачиш, тут у лісі страшенно дужий вітер! Він вириває волосся просто з корінням!» (5). – «Сподіваюся, твоє волосся міцно прикріплене до голови? – спитав Лицар, коли вони вирушили. – Так, як і завжди, – не стримала посмішки Аліса. – Боюся, цього недостатньо, – стривожився Лицар. – Бачиш, вітер тут міцненький. Міцний, як бульйон» (4).

Каламбур обігрує багатозначність прикметника *strong* (про вітер і волосся). У перекладах Г. Бушиної і В. Наріжної замість супу – бульйон (адже суп не прийнято називати міцним / кріпким). Творчо підійшовши до відтворення каламбуру КФО, В. Корнієнко змінює зміст каламбуру і, послуговуючись тим же принципом обігрування багатозначності слів, застосовує вираз «виривання (дерев) з корінням по відношенню до волосся».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Видоз(а)міни наочно ілюструють положення про подвійну співвіднесеність мовних одиниць – із загальномовною системою й авторським задумом, естетизують засоби загальнонародної мови (Ш. Баллі), а сама можливість, напрям і характер індивідуальних варіантів зумовлені внутрішньофразеологічними характеристиками нормативних узвичаєних фразеологічних формул і їхнім контек-

стом. Проте схильність до аналізованого прийому значною мірою індивідуальна.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у дослідженні інших лексико-семантичних

елементів іншочультурних текстів дитячої літератури з урахуванням жанрового різноманіття та ідіостилістичної специфіки та особливостей певних лінгвокультурних традицій.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Діккенс Ч. Різдвяна пісня в прозі. URL : [http:// www.aelib.org.ua/texts/dickens_a_christmas_carol_in_prose_ua.htm](http://www.aelib.org.ua/texts/dickens_a_christmas_carol_in_prose_ua.htm)
2. Діккенс Ч. Різдвяні повісті. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. 464 с.
3. Керролл Л. Аліса в Дивокраї. Х. : Фоліо, 2008. 139 с.
4. Керролл Л. Аліса в Задзеркаллі. Х. : Фоліо, 2009. 139 с.
5. Керролл Л. Аліса в Країні Див; Аліса в Задзеркаллі. К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2006. 264 с.
6. Керролл Л. Аліса в країні чудес. Радянський письменник, 1960. 245 с.
7. Carroll L. Alice's Adventures in Wonderland. London : MacMillan and Co., Limited, 1911. 130 p.
8. Carroll L. Through the Looking Glass (And What Alice Found There). URL: <http://literature.org/authors/carroll-lewis/through-the-looking-glass/>
9. Dickens Ch. A Christmas Carol. URL: http://www.ibiblio.org/ebooks/Dickens/Carol/Dickens_Carol.pdf

УДК 821.133.1

СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ НОВЕЛІСТИКИ ЖАНА-ПОЛЯ САРТРА

Телегіна Н. І., Сем'янів Д. О.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті досліджено тематику, проблематику новелістики Ж.-П. Сартра та засоби, за допомогою яких досягається художній ефект. Підкреслено роль символіки, контрасту і натуралістичних деталей в творенні характерів. Проаналізовано обрані автором ситуації та способи проникнення у глибинні пласти людської свідомості.

Ключові слова: проблематика, засоби, контраст, деталь, характер.

Телегіна Н. І., Семьянив Д. О. Стилевые особенности новеллистики Жана-Поля Сартра. В статье исследуется тематика, проблематика новеллистики Ж.-П. Сартра и средства, с помощью которых достигается художественный эффект. Подчеркивается роль символики, контраста и натуралистических деталей в создании характеров. Анализируются выбранные автором ситуации и способы проникновения в глубинные пласты человеческого сознания.

Ключевые слова: проблематика, средства, контраст, деталь, характер.

Telegina N. I., Semianiv D. O. Stylistic Peculiarities of J.-P. Sartre's short stories. The article investigates the themes, problems, developed in J.-P. Sartre's short stories, and the devices which help to provide the artistic effect. The role of symbolism, contrast and naturalistic details in creating the characters of Sartre's stories is pointed out. The situations chosen by the author and the ways of deep psychological insight into the human nature are analyzed. J.-P. Sartre describes human existence and behavior in the situations which demand making a choice and taking a decision. No matter whether the situations are extreme («The wall») or trivial («Intimacy») they become absurd in the end. The stories are built on psychoanalysis and self-analysis. Basing himself upon Sigmund Freud's works Sartre penetrates into the dark corners of human consciousness, touches upon the subjects of crime and psychological complexes.

Contrast is a basic device in all investigated stories. In «The Childhood of a Leader» and in «Intimacy» avoiding anything romantic in love-making scenes is observed. In all five stories we find rude speeches and naturalistic details. The role of symbols is especially important for getting Sartre's messages. The symbol of «a wall» is used in two stories. In «The wall» it symbolizes the border between mental disorder and mental health. In «Erostratus» the black diamond symbolizes evil. Symbols are present in the investigated stories in abundance. The conclusion is made that the stylistic dominants of Sartre's stories (contrast, symbolism, naturalistic details, deromantisation) help to convey the characters' psychological states, to reveal their motivations, to provide penetration into the protagonist's inner world.

Key words: problem, device, contrast, detail, character.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Творчість Жана-Поля Сартра, відомого французького письменника, лауреата Нобелівської премії (1964), теоретика екзистенціалізму у літературі, філософа і громадського діяча, мала великий вплив на подальший розвиток літератури. Творчість і біографія Ж.-П. Сартра привертала і продовжують привертати увагу дослідників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про те, що дослідників літературної спадщини більше цікавили романи митця і їх зв'язок з його з філософськими і політичними поглядами. Французький філософ, журналіст, письменник Бернар-Енрі Леві у статті «Un Sartre ou deux» дослідив діяльність Сартра як «... митця слова з одного боку і Сартра-політика з іншого» [10; 70]. Жак Дюбуа у статті «La Nausée: roman de l'individu, roman du social?» дослідив роман Сартра «Нудота», виявивши в ньому риси соціаль-

ного і психологічного романів [11]. Дослідженням «Нудоти» також займався А. М. Дремов [3]. Заглиблювалися у вивчення романів Сартра О. Сурова [6], В. В. Єрофєєв [4]. Новелістику Сартра досліджували Ж.-Ф. Луєтт у статті «La chambre» de Sartre, ou la folie de Voltaire» [12] і Н. Ю. Дмитрієва у дисертації «Проза Ж.-П. Сартра кінця 30-х рр. XX ст. і романтична традиція» [2]. Треба відмітити, що новелістиці Сартра приділялося мало уваги, і як результат, вона малодосліджена. Цим і визначається актуальність теми даної статті.

Метою даної розвідки є виявлення тих стильових особливостей новелістики Сартра, які забезпечують глибоке проникнення цього митця в природу людини, і сильне враження, яке справляють його новели на читача.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- окреслити проблематику новел;
- проаналізувати характери героїв;
- дослідити ті засоби, за допомогою яких розкриваються характери і досягається художній ефект;

• визначити стильові домінанти новелістики Ж.-П. Сартра.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливості стилю новел Ж.-П. Сартра визначаються в першу чергу тими завданнями, які ставить перед собою письменник, а саме – завданнями екзистенціального психоаналізу. Основними темами новелістики Сартра є аналіз екзистенції і специфіки людської поведінки, особливо в ситуації, коли людина опиняється перед складним вибором. Мотив особистого вибору і особистої відповідальності людини за свій вибір звучить у новелі «Стіна». Одна з ключових проблем творчості Сартра, проблема свободи особистості, поставлена у цій новелі особливо гостро, оскільки існування тут розглядається в екстремальній ситуації, коли герої опинилися на порозі смерті. Образ стіни, на наш погляд, символізує граничну ситуацію, межу між життям і смертю. Сартра цікавить поведінка людини на цій межі. Три персонажа, три погляди на ситуацію, три типи поведінки. Події розгортаються під час громадянської війни в Іспанії. Троє чоловіків: Пабло Ібієтта, Том Стейнбек і Хуан Мірбаль, заарештовані і засуджені до розстрілу. Їм залишається прожити ще одну останню ніч, сповнену безнадії, відчаю і роздумів. Всю екзистенціальну ситуацію читач бачить очима Пабло, через його свідомість. Пабло не схожий на двох інших в'язнів. Він сильний духом, твердий характером, та все ж страх перед смертю міняє його погляди на світ. Раніше Пабло брав активну участь в політичному і суспільному житті: приєднався до анархістського руху, виступав на мітингах, боровся за майбутнє Іспанії. Тоді це здавалося важливим і необхідним, проте тепер він вважає, що поводитися так, ніби був безсмертний. Невідворотність смерті провокує кардинальні зміни в психології Пабло. Відбувається переоцінка цінностей. Якщо раніше він ганявся за щастям і свободою, захоплювався дівчатами, то зараз все це здається йому брехнею: «У ці хвилини в мене було таке враження, ніби все моє життя простерлося переді мною, мов на долоні, і я подумав: «Яка це мерзена брехня!» Моє життя не варте й ламаного шеляга, бо вже приречене» [1; 194]. Раніше він віддав би все, щоб побачити Кончі, жінку з якою прожив рік, та коли у в'язниці йому пропонують передати для неї повідомлення, Пабло відмовляється. Він не хоче ні бачити її, ні обнімати, він відчувається самотнім і відчуженим. Пабло уявляє смерть як щось незбагненне і неприродне, разів зо двадцять переживає свій розстріл. Він не хоче помирати, як тварина, він бажає тверезо розуміти ситуацію і приймає рішення померти гідно.

Том панікує. Страх перед смертю паралізує його, він не відчуває власного тіла. Свідомість заганяє Тома в кут: для нього смерть – це кінець. Том намагається усвідомити, що це означає, глибоко аналізує, що таке кінець його життя, проте ланцюг його роздумів уривається, і він бачить тільки темряву і пустоту. Сартр майстерно відтворює психо-

логічний стан героя. Том настільки виснажив себе роздумами, що уявляє свій власний труп, відчуває свої рани, біль в голові, шиї. Пабло тримає все в собі, воліє бути твердим, а Том виплескує наболіле назовні, щоб не збожеволіти.

Найбільш відкрито виражає свої емоції юний Хуан. Він не задумується про свою долю, як Том і Пабло, не поринає в складні філософські проблеми, він панічно боїться болю і страждань. Його страх доводить його майже до божевілля: він кричить, голосно плаче, кусає лікаря-бельгійця, а коли приходить час страти, його виносить. Пабло зауважує, що Хуан страждає не так через близьку смерть, як через жаль, який він відчуває до себе. Дивлячись на істерику Хуана, Пабло стає жорстоким, він не може жаліти ні себе, ні інших.

Мова героїв відверта і груба. Лікаря-бельгійця Пабло називає то падлом, то свинюкою; Тома – свинею, старим простатиком; фалангіста – кретинном. На гірке запитання Тома, що з ним буде після смерті, Пабло байдуже відповідає, що його з'їдять хробаки. Сартр акцентує увагу на фізіологічних проявах страху: детально описано, як пітніють в'язні, процес нетримання сечі. Том не відчуває тіла, він не зауважує, що з ним відбувається, не відчуває запаху сечі, доки Пабло не вказує на його мокрі штани. Пабло здається, що він теж втрачає контроль над своїм тілом. Він боїться, що з ним трапиться те саме. Він хоче перевірити, чи не мокрі штани, та не може наважитися. Лікар-бельгієць спостерігає за ними, але його не цікавлять їхні почуття, він записує фізіологічні явища, характерні для людей на межі життя і смерті. В той час, коли бельгієць тремтить від холоду, в'язні обливаються потом, їхній одяг прилип до них. Їхні обличчя сірого, земляного кольору не від холоду, а від страху. Як і в братів Гонкурів, «натуралістично-гіперболізована деталь підкреслює внутрішній стан героїв, допомагає розкрити їх внутрішню суть» [9; 128]. Герої новели поділяються на два табори: носії життя і невірники муру. Їхні думки, самопочуття і сприйняття ситуації зображені за допомогою прийому контрасту. Лікар-бельгієць протиставляється заарештованим. Автор порівнює в'язнів з трьома знекровленими привидами, які дивилися на бельгійця, всмоктавшись у його життя, як вампіри. Жага життя і усвідомлення того, що лікар буде жити, а вони – ні, викликає ворожість по відношенню до нього.

В своїй праці «Буття і ніщо» Жан-Поль Сартр висловив слушну думку про свободу: «Людина не може бути то вільною, то рабом, вона або завжди і у всьому вільна, або її немає зовсім»[5]. Хуан – раб своїх емоцій, його існування як особистості припиняється ще до розстрілу. Том добре розуміє ситуацію, подумки він вже себе поховав, тому його тіло не слухається. На відміну від них, Пабло приймає своє майбутнє, яким би моторошним воно не було, зберігає твердість до кінця. Пабло стоїть перед вибором. Офіцери випитують у нього, де знаходиться Рамон Гріс. Навіть у цій екстремальній

граничній ситуації Пабло вільний робити свій вибір. Пабло може видати Гріса і врятуватися, а може зберегти гідність, відмовитись стати зрадником – тоді його розстріляють. Ключовою ідеєю екзистенціалізму є ідея абсурду. Абсурд полягає у тому, що, обравши гідну смерть заради вірності товаришам і справі, Пабло проти своєї волі все-таки стає зрадником в очах інших. Знаючи, що Гріс переходить у своїх двоюрідних братів, за чотири кілометри від міста, він збрехав своїм катом, що Гріс ховається на цвинтарі, бажаючи перед смертю пошнуратися з них. Пабло не знав, що, посварившись зі своїм братом, Гріс відправився на цвинтар, де його і заарештували. Реакція Пабло – істеричний регіт: «Все в голові пішло обертом, і я повалився на землю, розреготавшись так, що з очей бризнули сльози» [1; 201]. Це психологічна реакція на усвідомлення абсурдності намагань людини стати хазяїном свого життя, взяти ситуацію під контроль, над усвідомленням того, що існує доля, над якою людина не владна. Абсурд і в тому, що Пабло отримує життя тоді, коли він втратив інтерес до всього і готовий до смерті.

На відміну від «Стіни» у новелі «Інтимне» герої поставлені в абсолютно буденну ситуацію. Їхнє життя сповнене рутини, але і тут іноді доводиться робити важкий вибір. Сартр акцентує увагу на внутрішньому житті жінки, нещасної і самотньої у шлюбі. Її чоловік, Анрі, безплідний. Люлю шукає розради на стороні. З одного боку, Люлю жаліє свого чоловіка, з іншого – ненавидить його, тому що Анрі ставиться до неї, наче вона його власність. Коли коханець Люлю, П'єр, пропонує їй переїхати з ним в Ніццу, вона стоїть перед вибором. В цій новелі спостерігається деромантизація інтимної сфери відносин. У творі про кохання інтимні ситуації описані без сентиментальності і абсолютно позбавлені романтики. Описи скоріше тяжіють до натуралізму. Наприклад: Люлю не любить англійців, бо їхні нелюдські тіла нічим не пахнуть; Анрі обсмикує штани, як старий дід; коли Люлю зустрічає Анрі на вулиці, то стає м'яка, як ганчірка; в готелі, у якому вона живе, все їхнє любов'ю; коли Люлю, переповнена емоціями, повертається до чоловіка, то помічає в нього на носі прищ, а коли цілує його – в нього з рота смердить блювотиною. Не більш романтичними є і описи побачень Люлю з коханцем. Вона йде до нього красива, усміхнена, зробивши манікюр, і читає інтуїтивно очікує якоїсь романтики в цій сцені, але ж ні – Люлю посміхається, П'єр дивиться на її груди, а Люлю бажає, щоб вони всохли, тільки щоб досадити йому. В роздумах Люлю про кохання простежуються риси грубого натуралізму. Вона міркує: чоловік, який гидує нутрощами жінки, не може любити її по справжньому, і як він може говорити про якісь справжні почуття, якщо не зможе впізнати апендикса коханої, поміщеного в банку, адже якщо ти кохаш когось, треба любити в людині все: і кишки, і печінку, і стравохід. Натуралістичні деталі знаходимо в новелі у великій кількості: обличчя Ребю

(давнього кавалера Люлю) було вкрите чорними цятками, які вона любила вичавлювати нігтями; шкіра Ріретти була така жовта, як гума; лежачи в ліжку, Люлю відчула булькотіння, її кишки вигравали марш, а коли вона заплющила очі, то зрозуміла, що це звична річ – це булькає рідина в її животі, таке є у всіх. Ці риси стилю Жана-Поля Сартра (уникнення романтики і вживання натуралістичних деталей в описах сцен кохання) були запозичені і розвинуті європейськими письменниками, наступниками і прихильниками Ж.-П. Сартра, як наприклад, відома британська письменниця Айріс Мердок. В своєму романі «Чорний принц», який вийшов в 1973 році, вона деромантизує інтимні сцени і вживає натуралістичні деталі: "These naturalistic details prove that the works of Jean-Paul Sartre had a significant impact on forming Murdoch's artistic method" [13].

Кінець новели неочікуваний і здається абсурдним: покинувши чоловіка заради коханця, Люлю повертається до нього. Вона не може завдати йому болю, та й П'єр передумав брати її з собою в Ніццу. Люлю зробила свій вибір – нудне рутинне життя, про яке вона висловила так: «Боже мій, невже це і є життя і задля цього вдягаються, миються, чепуряться? І всі романи понаписувані про це, весь час про це думають, а кінець кінцем, маємо те, що маємо...» [1; 260].

Образ стіни знов з'являється в новелі «Кімната», але цього разу він символізує межу між здоровим глуздом і божевільям: «Нормальні люди ще думали, що я їхня. Але я не можу бути серед них жодної години. Моє ество вимагає жити там, по той бік цього муру. Але й там мене ніхто не чекає» [1; 215]. Єва, героїня новели, хоча і не перетнула цю межу, але настільки відчужена від оточуючого їй світу, що більш комфортно почувається поряд зі своїм божевільним чоловіком, П'єром, ніж серед людей, чия поведінка вкладається в рамки загальноприйнятої норми. Єва ставиться до П'єра так, ніби він в здоровому глузді, вона всерйоз сприймає його думки, висловлювання, не зважає навіть на те, що П'єр називає її чужим ім'ям. Єва ніби підіграє божевільню П'єра. У новелі мало дії, вся увага зосереджена на внутрішньому світі головних героїв – Єви і П'єра. Єва відчуває себе самотньою і зайвою у світі. Вона не схожа на свого батька, на людей, яких вона бачить за вікном своєї кімнати. В житті Єви є дві кімнати, які складають контраст, символізуючи два світи – світ здорового глузду і світ божевільня. Світ божевільня і ілюзій втілений в кімнаті П'єра. Кожен раз, коли Єва покидає його кімнату, вона жахається самої думки, що їй доведеться повернутися туди. Проте Єва полюбила її так, як свободу, яку вона сподівається там знайти. Світ здорового глузду символізує кімната Єви, де вона ще може залишатися собою. Їй здається, що божевільня П'єра дає йому свободу від загальноприйнятих норм, свободу бути не таким, як інші. П'єр вважає, що всі люди однакові, в них однакові звички і манери. Єва хоче відчувати себе такою ж

вільною, як П'єр. Для нього навіть психлікарня нічого не означає. Для нього не існує обмежень, він ніде не відчуватиме себе в клітці, він не живе у реальному світі, тому його свобода безмежна. Він каже: «Мене ізольовати!.. Він з глузду з'їхав! Що для мене мури?» [1; 217]. Врешті решт, Єва усвідомлює, що для неї це все просто гра, що цей світ не для неї, їй там немає місця. Вона каже: «Там мене ніхто не чекає» [1; 215]. Навіть П'єр розуміє, що Сві ніколи не стати такою, як він. Він запитує її: «Навіщо ти весь час у кімнаті?... Нас розділяє мур. Я бачу тебе, розмовляю з тобою, але ти по той бік нього» [1; 219]. Фінал новели неочікуваний – Єва планує вбити П'єра перш, ніж його божевілля загостриться. Вона не може стати такою, як він, увійти в його світ повної свободи, тому хоче вбити його, щоб звільнитися від його світу.

У новелі «Герострат» Сартр продовжує спостережати за проявами психічних порушень. Новела написана від першої особи. В центрі твору Поль Гільбер, дуже самотній, жалюгідний, дуже нещасний чоловік з маніакальними бажаннями, який ненавидить людей, а підсвідомо боїться їх. Поль відчуває до людей огиду, тому ставить себе над ними: «Люди – на них треба дивитися згори» [1; 225], «Я став над людством, частиною якого був сам...» [1; 225]. Він купує собі револьвер, з яким почувається впевненіше. Поль каже: «Якось увечері запала мені до голови думка стріляти людей» [1; 226]. Поль повідомляє про це, як про просту буденну справу, яка для нього не означає нічого особливого. Вперше бажання пристрілити людину виникає в нього тоді, коли Поль погрожує повіі, яка відмовляється принижуватися перед ним. Садизм Поля спричинений глибокими психічними порушеннями. Як вважав З. Фрейд, в дитинстві можна знайти корені всіх збочень [7]. Але в цій новелі Сартр не акцентує увагу на тому з чого почалася ворожість між Полем і світом. Є тільки натяки. Протягом ситуації, описаної в новелі Поль страшенно боїться бути ображеним людьми: «Я завжди передбачав, що вони кінець кінцем відлупцюють мене: я слабкий і не можу себе боронити» [1; 225], «Я їх боявся якось підсвідомо» [1; 225], «Ніби люди могли мені заподіяти зло, якби тільки того хотіли» [1; 237], «Якщо вони мене схоплять, то почнуть бити, виб'ють зуби, можливо, виколють око» [1; 237].

За Фрейдом, садисти – це люди, у яких є проблеми сексуального характеру, в яких порушене лібідо. В них нездорове уявлення про задоволення, а отже неправильне поняття про шляхи його отримання. Фрейд пише: «...від відмови від нормального сексуального задоволення можна захворіти неврозом» [7]. За Фрейдом, причиною мазохізму і садизму є зсув у психіці на ґрунті сексуальних проблем: «За допомогою цього зв'язку жорстоко-сті з лібідо відбувається перетворення любові в ненависть, ніжних порухів душі в ворожі...» [8]. Поль ніколи не мав інтимних стосунків з жінками, тому що йому огидно до них торкатися. В опи-

сах його уявлень про відносини з жінками, Сартр вдається до грубого натуралізму. Поля збуджують агресивні маніакальні думки про вбивство голих жінок. Поль ходить на концерти класичної музики не тому, що йому це подобається, а тому що любить уявляти, як він стріляє по людях, які виходять звідти спокійні і щасливі. Сартр знов послуговується прийомом контрасту. Поль поділяє реальність на два світи: перший – світ мрій, краси і романтичності, а про інший світ він каже: «Саме в цьому світі на них очікував я» [1; 229]. Згодом Поль починає асоціювати себе з Геростратом, чоловіком античних часів, який підпалив храм Артеміди в Ефесі в IV ст. до н. е. «Я вперше почув про Герострата, і його історія мене підбадьорила. Вже минуло більше двох тисяч років, як він помер, а його вчинок і далі сяє, як чорний діамант» [1; 231]. Чорний діамант символізує зло. В новелі згадується поділ на чорних і білих героїв. У зв'язку з цим протиставляються Ліндберг – льотчик, який перший перелетів Атлантичний океан і Герострат, який прославився злочином – спалив одне з Семи чудес світу. Поль співвідносить себе з Геростратом, про злочин якого людство досі пам'ятає, в той час, як ім'я архітектора храму давно забуте. Його історія підбадьорює Поля, він бере з нього приклад і мріє спопелити не просто будівлю, а цілий світ. З цього часу Поль продумує план вбивств. Новела насичена символами, зокрема тими, які показують зверхність головного героя по відношенню до людей. Поль згадує такі архітектурні споруди як Нотр-Дам, відомий високими шпилями, Ейфелеву вежу, найвище споруду Парижу, церкву Сакре Кер, розташовану на пагорбі Монмартр, найвищу точку міста і порівнює їх з сьомим поверхом вулиці Делямбр, місцем, де він себе ставить «над» людьми, де може спостережати за ними зверху. Ще одним символом зверхності Поля є образ рукавички, який появляється в кількох епізодах. Поль ніколи не знімає рукавичок як жест ввічливості, і саме таким чином демонструє свою зневагу, зверхність і огиду до людей: «... мені було гидко тиснути їм руки» [1; 230]. Перша спроба вбивства провалилася. Полю здавалося, що люди знають про його наміри, що вони знущатимуться з нього. Він закривається в своїй кімнаті, не їсть, не п'є, нікого не впускає. Поль знаходиться в напруженому стресовому стані, обдумує свій намір, і все більше відчуває ненависть до людства. Як реакцію на цей гнів і страх перед злочинцем Сартр описує фізіологічний процес потіння. В описі фізіологічних явищ Сартр використовує контраст як засіб для увиразнення психічного стану Поля: «Мені було холодно, хоча я дуже впрів» [1; 235]. Зібравшись духом, Поль виходить ще раз на полювання. Перед вбивством його страх провокує сумніви, він задумується, чи не викинути зброю, револьвер викликає у нього огиду. Проте переповнений гнівом, Поль вбиває чоловіка. Після цього, весь його задум руйнується. Поль наляканий, він панікує, тікає з місця злочину.

Через панічний страх він два рази стріляє ще в одного чоловіка. Він залишає останню кулю, щоб вчинити самогубство. Закінчення новели несподіване і абсурдне. Маючи страх потрапити в руки «злим чужим людям», яких ненавидів, Поль віддав себе їм в руки: «Тоді я викинув револьвер і відчинив двері» [1; 237].

Якщо в розглянутій новелі автор не досліджує причин психічної патології, то в новелі «Дитинство хазяїна» він, послуговуючись вченням З. Фрейда, прослідковує вплив подій дитинства на розвиток особистості і формування комплексів. Події новели відбуваються під час Першої світової війни. В центрі твору Люсьєн, єдиний син власника заводу, хазяїном якого він стане, про що йому повідомляється ще в дитинстві [1; 275], і він починає підсвідомо відчувати, що повинен бути якимось особливим. Але вже з дитинства у Люсьєна з'являються проблеми з самоідентифікацією. Народжений в епоху, коли одяг хлопчика мало відрізнявся від наряду дівчинки, Люсьєн вже в дитинстві сумнівається у своїй статі: «Всяк говоритиме: моя маленька мила красуня; може він уже й насправді став дівчиною» [1; 267]. Люсьєн переживає, що дорослі можуть вирішити, що він більше не хлопчик. Саме тоді починають розвиватися порушення його психіки. За З. Фрейдом, переживання раннього дитинства грають критичну роль у формуванні дорослої особистості [7]. По мірі того, як Люсьєн дорослішає, в його характері з'являються риси агресивності і жорстокості. З.Фрейд стверджує: «Дитячому характеру взагалі властива жорстокість, так як утримання від спричинення болю іншим, здатність до співчуття розвиваються порівняно пізно. Діти, які вирізняються особливо жорсткою поведінкою по відношенню до тварин чи людей, справедливо викликають підозри в передчасній і інтенсивній сексуальній діяльності з боку ерогенних зон» [8]. Підсвідоме прагнення довести, що він – хлопчик, призводить до проявів агресії. Спочатку Люсьєн ламає іграшки, нищить речі, потім відчуває насолоду від знущань, в нього виникає бажання завдати болю: «Йому здавалося набагато цікавішим виривати ніжки в цвіркуна, бо той звивався у нього в пальцях, як дзига, а коли стиснути йому черевце, то з нього витікала жовта рідина. Та все ж цвіркуни не кричали. Люсьєнові конче хотілося помучити одного з тих звірів, які кричать, коли їм боляче, скажімо курку...» [1; 273]. Люсьєн шукає спосіб виділитися серед інших. Він бреше своєму кузену Рірі, що він сновида, тільки для того, щоб звернути на себе увагу. Він і сам вірить в свою брехню, вважає, що це робить його особливим. В школі у Люсьєна починаються розвиватися певні комплекси. Школярі сміються з нього, називають «жердиною», тому що він вищий за інших. Пиха Люсьєна, його прагнення стати над оточуючими, бути тим, кого поважають, ким захоплюються, вступає в протиріччя з тим відношенням, яке він отримує. В результаті в нього розвивається комплекс неповноцінності. Люсьєн – рефлектуюча

особистість. Він гостро реагує на будь-які зовнішні подразники, через що виникає заниження його самооцінки. Люсьєн хоче пересісти з першої парти на останню, щоб діти не сміялися з його росту, але не наважується це зробити, тому що там знаходяться місця лідерів. Він сумнівається в собі, в своїх можливостях стати «хазяїном». Він заглиблюється в філософію і шукає своє місце в житті. Люсьєн часто запитує себе: «Хто я є?» [1; 282] і «Ким я стану?» [1; 283]. В результаті заглиблення в філософію, Люсьєн доходить висновку, що його життя не реальне, він хоче вчинити самогубство, і цим самим звернути на себе увагу суспільства. Коли в його класі з'явився Берліак, несхожий на інших, Люсьєн вирішує розказати йому, що хотів вбити себе, і цим він справляє враження. Між хлопцями зав'язується дружба, знов з'являється бажання домінувати: Люсьєну подобається Берліак, тому що він не знає математики, і Люсьєн може в цьому бути вищим за нього. Саме Берліак знайомить його з теорією про Едіпів комплекс – сексуальний потяг до матері. Вважаючи, що знайшов у Берліаку споріднену душу, Люсьєн хоче не відрізнятись від нього, тому легко піддається його впливу: «Берліак упевнено сказав: «У тебе, звичайно, також виникало бажання переспати з своєю матір'ю?» Він не питав, він стверджував. Люсьєн, стеновши плечима, сказав: «Звичайно» [1; 287]. Нездатний визначитися, Люсьєн повторює поведінку Берліака. Він справді починає відчувати сексуальний потяг до своєї матері: «... коли вона принесла грінки, він не знає чому розхвилювався і спробував уявити її живіт під жовтим светером» [1; 287]; «Він більше не наважувався звести на матір очей і, цілує її перед сном, боявся, щоб якась темна сила не відхилила його поцілунок і не направила на губи пані Флер'є; здавалося, всередині в ньому клекотів вулкан» [1; 288]. Він доводить себе до того, що починає сам себе боятися: «Я боюся себе», — казав він» [1; 288]. Хлопець поринає у вивчення психоаналізу, шукаючи там відповіді на свої питання. Сюрреаліст Бержер знаходить термін для його стану: «рефлектуючий герой» в стані сум'яття, на роздоріжжі, який не знає, як жити, шукає себе і сенс буття [1; 292]. Бержер нав'язує Люсьєну огиду до жінок, розповідає, що сексуальний потяг може виникнути до кожної речі, оголюється перед ним, називає його Рембо, хоче стати (і стає) його коханцем. Люсьєна нудить від цього, проте він продовжує спілкуватись з Бержером. Люсьєн пригадує ці відчуття ще з дитинства, коли його одягали в сукню, і він почувався дівчиною. За З. Фрейдом, особливості сексуального розвитку в дитячому віці визначають характер дорослої людини, патології, неврози, життєві проблеми і труднощі [7]. Ще в дитинстві, Люсьєн вигадує ігри в ванній і вбиральні, уявляючи, що на нього дивляться інші люди, як чоловіки, так і жінки. Не знаючи, що діється з його тілом, він підглядає за матір'ю в душі, мріє побачити свою тітку голою, а ввечері в ліжку обмацує себе. Він відчуває сексуальне збудження по відношенню і до чоловіків.

В своїй праці «Буття і Ніщо», Жан-Поль Сартр писав: «... ми відчуваємо постійну загрозу вибрати себе – а отже, й стати іншими, ніж ми є» [5]. Дисонанс, який виникає в юному віці, заставляє Люсьєна з дитинства шукати себе, його пошуки заводять його в глухі кути. Він намагається виправдати себе в своїх власних очах, переконуючи себе, що він нормальний, що психіка його не порушена, що він зустрічається з дівчиною, хоча йому огидно з нею спати. Через те, що оточення знизило його самооцінку, він стає жалюгідним нікчемною з манією величчя. Люсьєн змінює думку про себе, коли інші починають захоплюватися тим, як він зневажає євреїв. Його самотвердження відбувається через приниження інших. На вечері в домі Гюїгара, хлопця, яким він захоплювався, він принижує його гостя, єврея, і йде з вечерки. Проте на наступний день він боїться осуду, розуміючи, що поведився брутально. Але Гюїгар демонструє розуміння його вчинку і самооцінка Люсьєна стрімко злітає вгору. Він вважає себе не просто кращим і вищим за євреїв, він нарешті почувається хазяїном. Саме тоді коли Люсьєн відчуває «себе хазяїном між французами» [1; 328], Сартр ставить перед ним дзеркало, яке показує його істинну суть: «...затяте личко, поки що не дуже страшне» [1; 328]. Іронія Сартра очевидна. Детальний психоаналіз розгорнутий в цій новелі великою мірою здійснюється через ретроспекції, які встановлюють причинно-наслідкові зв'язки, забезпечують багаторівневість твору, піднімаючи глибинні часові пласти, і таким чином надають поліфонічного звучання головній темі твору, темі пошуків свого місця в житті, самоідентифікації і усвідом-

лення сенсу буття. А сенс буття майбутній «хазяїн» в решті решт знаходить в банальному існуванні: одружитись з «чистою» світлою провінціалкою, яка зберегла б невинність для нього, завести дітей, продовжити справу батька.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Спираючись на дослідження З. Фрейда, Ж.-П. Сартр добивається у своїх новелах проникнення в глибинні пласти людської свідомості, піднімає незручні питання, торкається тем злочину і психологічних комплексів. Незалежно від того буденна чи екстремальна ситуація покладена в основу новели, ця ситуація зводиться в фіналі до абсурду. Новели побудовані на самоаналізі і психоаналізі. Типово екзистенціалістська проблематика (свободи особистості, вибору, відчуження) висвітлюється великою мірою за допомогою прийому контрасту. Поглибленню психологізму сприяє багата символіка. Враження підсилюється деромантизацією інтимних сцен, натуралістичними деталями і грубою мовою. Вміло збалансувавши ці особливості, Сартр добивається сильного художнього ефекту і примушує читача замислитись над певними проблемами. Стильові доміанти новел Сартра (контраст, символіка, деромантизація, натуралістичні деталі) допомагають передати психологічний стан героїв, виявити мотивації їх вчинків, забезпечити проникнення в їх внутрішній світ. Розглянуті в статті питання відкривають перспективи подальших досліджень в першу чергу в плані впливу стилю Ж.-П. Сартра на сучасних європейських письменників, а також в плані вивчення стилістики творів Сартра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сартр Ж.-П. Нудота. Мур. Київ, 1993. 464 с.
2. Дмитриева Н. Ю. Проза Ж.-П. Сартра конца 30-х годов XX века и романтическая традиция. URL: <http://www.dissercat.com/content/proza-zh-p-sarttra-kontsa-30-kh-godov-xx-veka-i-romanticheskaya-traditsiya> (дата звернення: 27.01.2018)
3. Дремов М. А. Мотивы русской истории в романе Ж.-П. Сартра «Тошнота». Знание. Понимание. Умение. 2010. №1. С. 122–127.
4. Ерофеев В. В. Проза Сартра. URL: http://samlib.ru/v/victor_v_e/proza_sarttra.shtml (дата звернення: 27.01.2018).
5. Сартр Ж. П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии. Москва, 2000. 639с.
6. Сурова О. Человек в модернистской культуре. URL: http://forlit.philol.msu.ru/Pages/Biblioteka_Surova.htm (дата звернення: 27.01.2018)
7. Фрейд З. Введение в психоанализ: Лекции. Москва, 1989. URL: <https://geshtaltart.dp.ua/library/zigmund-frejd-vvedenie-v-psychoanaliz.html> (дата звернення: 29.01.2018)
8. Фрейд З. Три очерка по теории сексуальности. URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=60738> (дата звернення: 29.01.2018)
9. Яцків Н. Я. Структурно-стильові доміанти новелістики Гі де Мопассана. Молодий вчений. 2015. № 11 (1). С. 125-130.
10. Lévy B.-H. Un Sartre ou deux. Les Temps Modernes. 2005. Vol. 4, N°. 632-633-634. P. 68-83. DOI 10.3917/ltm.632.0068.
11. Dubois J. La Nausée: roman de l'individu, roman du social ? Les Temps Modernes. 2005. Vol. 4, N°. 632-633-634. P. 193-207. DOI 10.3917/ltm.632.0193.
12. Louette J.-F. La chambre de Sartre, ou la folie de Voltaire. Poétique. 2008. Vol. 1, N°. 153. P. 41-61. DOI 10.3917/poeti.153.0041.
13. Telegina N. I. The Peculiarities of Iris Murdoch's artistic method (based on her novel "The Black Prince"). Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. 2016. Vol. 3, N° 4. P. 90-94. DOI: 10.15330/jpnu.3.4.90-9

УДК 81.[811.111.161.2]

ОБРАЗНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПРОТИСТАВЛЕНЬ *RIGHT/LEFT, STRAIGHT/CROOKED* В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: АКСІОЛОГІЯ І ТИПОЛОГІЯ

Тищенко О. В.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Тищенко Ю. О.

Рівненський державний гуманітарний університет

У пропонованій розвідці з'ясовується специфіка фразео-семантичного та паремійного наповнення протиставлень *right-left, straight-crooked* в англійській та окремих східнослов'янських мовах, виявляються значення (вільні і стійкі сполуки слів, порівняння, термінологічні словосполучення й концепти з ними зв'язані), описуються основні фразео-семантичні групи у зіставляваних лінгвокультурах. Протиставлення лівий – правий, що пов'язане з розділенням функцій лівої та правої руки та асиметрією правої та лівої півкуль головного мозку людини, є одним із проявів антропометричної оцінки людиною навколишнього світу, представлених в культурній антропології, етнографії, міфології, архітектурі, традиційній народній культурі, повір'ях.

Ключові слова: символіка правого і лівого, прямого і кривого, оціночність, фразео-семантична група, концептосфера, повір'я, міфологія.

Тищенко О. В. Образные средства выражения противопоставлений *RIGHT-LEFT, STRAIGHT/CROOKED* в английском языке: аксиология и типология. Семантическое противопоставление правый-левый связано с разделением функции правой и левой руки, а также асимметрией правого и левого полушария головного мозга человека. Последнее является ключевым проявлением антропометрической оценки окружающего мира, представленным в культурной антропологии, этнографии, мифологии, искусстве, архитектуре, языке традиционной народной культуры. Идея кривого в архаическом мировосприятии и первобытной культуре, верованиях связана с описанием предметов, в которых нарушены их нормальные, стандартные пропорции. Именно этот компонент ненормальности лежит в основе многочисленных семиотических, ценностных и фразеологических проявлений кривизны, пейоративной символики предметов и атрефактов, отраженных в устойчивых сочетаниях слов и паремиях. В статье предлагается их рассмотрение на материале английского языка в сравнении с некоторыми восточнославянскими.

Ключевые слова: символика правого и левого, прямого и кривого, оценочность, фразео-семантическая группа, концептосфера, язык традиционной народной культуры.

Tyshchenko O. V. Figurative means of oppositions' *RIGHT/LEFT, STRAIGHT/CROOKED* expression in the English language: axiology and typology. In the traditional folk culture language, a term "left" is usually referred to such attributes as weak, wrong, disordered, odd, negative, indirect, fuzzy, illegal, sinful and "right", respectively, being attributed by strong, correct, orderly, paired, positive, straight, clear. The opposition "left-right" associated with the separation of functioning the left and right hands alongside with the asymmetry of the right and left hemispheres of a human brain, appears one of the the world anthropometric assessment by an individual presented in cultural anthropology, ethnography, mythology, art, and architecture. The idea of improper in the folk culture and beliefs describes a subject with normal, standard proportions violated. It is this component of abnormality that forms the basis of many secondary semiotic manifestations of crookedness, lameness and other pejorative assessing connotations, including numerous phraseologisms, proverbs and sayings. The suggested research discusses the specifics of the phrase-semantic and proverb-related content of the opposites right-left, straight-crooked in English and certain East-Slavic languages, the meaning (free and stable word combinations, similes, terminological phrases and corresponding concepts) The article presents the description of the main phrase-semantic groups in compared linguistic cultures.

Key words: right and left symbols, direct and curve, evaluation, phrase-semantic group, conceptual sphere, superstitions.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

Насьогодні залишаються недостатньо дослідженими семантичні, когнітивні та лінгвокульту-

рологічні закономірності просторової організації мовних знаків у неблизько споріднених мовах, опис їх структурно-семантичної та когнітивної природи з одночасним врахуванням специфіки їх національно-культурної вербалізації за принципом бінарності в мові традиційної народної культури. Простір як макроконцептуальне утворення

© Тищенко О. В., Тищенко Ю. О. Образні засоби вираження протиставлень *RIGHT/LEFT, STRAIGHT/CROOKED* в англійській мові: аксіологія і типологія

цікавив багатьох учених-лінгвістів та досліджувався у різних ракурсах: структурно-семантичному (В. Г. Гак, Ю. С. Степанов, П. Редін, І. Довбня), когнітивному (Н. Ф. Єремеева, Р. Лангакер, Л. Талмі, О. С. Кубрякова, Д. Н. Руденко, Е. С. Яковлева, етнолінгвістичному (С. М. Толстая, Н. Толстой, Л. Невська, Є. Бартмінські, В. В. Вигоградова, О. Л. Березович, О. С. Пальчевська, В. М. Богуцький, У. Dukova та ін.), дискурсивному (С. І. Потапенко, Л. І. Белехова та ін.), фольклористичному (Я. Адамовський, С. Е. Нікітіна, О. Пурпуліт, О. Юдін, А. Байбурін, М. Жуйкова, О. Левкієвська), семіотичному (Ю. Лотман, Вяч. Вс. Иванов, В. М. Топоров, В. М. П'ятигорський, Ю. Степанов). Р. Гжегорчикова розглядає опозицію верх/низ та її прояви в польській мовній картині світу.

Мета статті – встановити специфіку фразео-семантичного наповнення протиставлень *правий-лівий/right-left*, *прямий-кривий/straight-crooked* в англійській та почасти східнослов'янських мовах, виявити значення (вільні і стійкі сполуки слів, терміни й концепти з ними зв'язані), простежити їх символіку в мові традиційної народної культури.

Структура архаїчного універсуму (архетипна структура світу, за Т. В. Цив'ян) описується за допомогою низки просторових протиставлень, як-от: *високий/низький, довгий/короткий, зовнішній/внутрішній, широкий/вузький, далекий/близький, правий/лівий, порожній/повний* і под.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

О. Г. Брунова розглядає особливості «концептуалізації простору в архаїчному світосприйнятті ангlosаксів, здійснює реконструкцію типових семантичних моделей і ключових просторових архетипів» [1, 20]. Шляхом аналізу давньоанглійських текстів, пов'язаних із міфом про створення світу «Беовульф», «Гімн Кедмона», «Книга буття», та лікувальних замовлянь дослідниця моделює такі архетипні константи, як засвоєння чужого простору, закріплення в ньому функції межі, границі з їхніми апотропеїчними властивостями, мотив дороги і переходу, міфопоетичний образ розчленованої жертви (людини або тварини), синкретизм зооморфного й рослинного кодів в ритуалах символічного жертвоприношення, розбивання посуду на весіллі, подрібнення, поділу їжі на могилі, збирання та обмивання костей; при цьому жертва уявляється як мікрокосм, а її частини – просторовими об'єктами [1, 20].

Засновник слов'янської етнолінгвістики акад. Н. І. Толстой у статті «*Бинарные противопоставления типа правый-левый, мужской-женский*» звернувся до аналізу фольклорних текстів, вірувань, заборон і оберегів в сербській народній архаїчній культурі та її порівнянням в болгарській та російській народній традиції [8, 154-158].

Розмежування просторово-функціональних параметрів моделювання ангlosаксонської антропоцентричної моделі світу (взаємодія тіла

людини з оточуючим космологічним середовищем) наводить російську дослідницю О. Г. Брунову на думку, що одним із них є «візуальна симетрія в горизонтальному вимірі (вісь правий – лівий) на тлі функціональної асиметрії» [1, 20]. Ось що пише з приводу аналізу **krivъ* в слов'янській традиційній народній культурі С. М. Толстая, «мы назовем кривым лишь тот предмет, в котором нарушены его стандартные, нормальные пропорции... именно этот компонент «ненормативности» лежит в основе всех вторичных общеязыковых значений слова *кривой* в славянских языках и его всех так называемых культурных (или мифопоэтических значений). В них на ненормативность накладывается еще и... морально-идеологическая отрицательная оценка; в первом случае мы получаем значение «неверный, ошибочный, ложный», во втором – «неправедный, несправедливый, виноватый, грешный, плохой» [7, 275]. На зв'язок кривого і лівого у зв'язку із реконструкцією предметної лексики в слов'янських і германських мовах на індоєвропейському мовному і культурному тлі (вірування, демонологія, архітектура, живопис, ієрогліфи, лексика, здебільшого негативна) звернула увагу І. Коваленко [5, 17]. Білоруська дослідниця О. І. Холякко розглядає регулярний семантичний перехід *'гнути, кривить' → 'болеть; умирати'*, який відображено у семантиці вторинних номінацій, прислів'ях та приказках білоруської та російської мов, зокрема й у прокльонах: *Уходила, умучила, согнула да скрючила* (о болезни), *Эх, друг, согнуло тебя в крюк! То же тело, да клубком свертело, Гнеш, каб цябе сагнула ў тры пагібелі! Каб цябе звіло да скруціла! Каб цябе звярцела, Каб яго сагнула ў сук! Каб яго скорчыла! Каб яго скруціла, зламала ды ў сук сагнула* і под. [9,15].

Архаїчні свідчення про символіку правого і лівого представлені в працях французьких етнологів, зокрема йдеться про Ерца (Hertz La pre-eminence de la main droite – «Перевага правої руки» 1909). Про це протиставлення згадується і в найдавніших розкопках у його кореляції з іншими опозиціями, зокрема, чоловіче-жіноче, коли обговорюються давні поховання в культурі первісних суспільств [4, 41].

За свідченням дослідниці І. Коваленко, «у давнину існувала практика розподілу житла на праву половину – чоловічу, та на ліву половину – жіночу. На Шрі-Ланці існував магичний ритуал, під час якого необхідно було розрізати лимон, що виконував роль ритуального символу, відділивши праву (чоловічу, чисту) та ліву (жіночу, нечисту) сторони. У геральдиці планочка на гербі зліва (тобто справа від глядача) означала, що власник цього герба був байстрюком». [5, 17].

За Й. Лейвен-Турнововою, лексичний рівень опозиції, представлений за допомогою етимологічної реконструкції й аналізу структури дери-ваційних гнізд, продемонстрував полісемію на

рівні концептів: одиниць, в основі яких лежить значення ЛІВОГО І ПРАВОГО (д.-інд. *daksina* – «правий», «південний», «хороший», «зграбний», німецьк» *Linkisch* «незграбний», рос. жарг. левушниця «магазинна крадійка», чеськ. розм. *Levota* «обман») [6, 137].

На її думку, «опозиції КРИВЕ І ПРЯМЕ, КРУТІННЯ І (ВИ) ПРАВЛЕННЯ, РУХ І СТАН реалізуються в межах концептуально-семантичного поля, інваріантом якого є поле опозиції АНТИ-НОРМА І НОРМА [6, 137].

Принагідно зауважимо, що в польській лінгвокультурі символіка лівої руки також мотивує щось не зовсім позитивне, приміром, людину, що запізнюється на обід: *czekać na kogo lewą ręką* [NKPP I, 366], у порівняльних зворотах позначає дурість – *Głupi jak but zlewej nogi* [NKPP I, 670], ліниву людину – *Cały lewy do roboty* [NKPP 3, 53], життя чоловіка і жінки без шлюбу – *Na lewą rękę się ożenił* з кількома синонімічними варіантами: *Życ na wiarę, Nie chce z nią żyć na backę, To wy żyjecie tak na kocią łapkę, Miał siedmioro dzieci na kocie łapę, czyli bez ślubu, Życ na miarki, Żyje na wiórki* [NKPP 3, 976]. Ідея кривого в польській магичній практиці співвідноситься з подружньою зрадою: *Papieros się krzywo pali — żonka zdradza* [12, 199]. Згідно з польськими повір'ями, якщо хтось, проходячи повз піч гончара, в якій випаляють горщики, «*wykrzywi usta, to się pokrzywią wszystkie garnki w tym piecu*» [14, 43].

В Шотландії надто велика увага приділялась тому, яку руку використовує дитина, коли вперше бере ложку, щоб їсти. Якщо це буде ліва, то, на жаль! дитина приречена бути нещасливою протягом усього життя [16, 20]. Також вірили, що родимки приносять удачу чи нещастя залежно від їхнього розміщення на тілі. Відтак, родимка на шиї (в зоні горла) – символ удачі, а на лівому боці чола, біля лінії росту волосся – навпаки, до біди. [16, 67]; дзвін у правому вусі вказує на те, що друзі про вас добре говорять, а якщо у лівому – то навпаки. Це твердження відрізняється залежно від місцевості. В інших місцях дзвін у лівому вусі символізує дружбу, а у правому – ворога [16, 67]; якщо помилково гроші покласти у ліву кишеню, то людина довго не буде мати ні копійки [16, 93].

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепт кривизни пов'язується (здебільшого в етнокультурі та символіці східних слов'ян та германців) з негативним маркуванням лівого як ненормального, належного до нечистої сили або фізичних чи психічних вад людини, порушення усталених морально-етичних чи життєвих, суспільних норм. Здебільшого в російських діалектах фразеологізуються і деякі криві предмети та артефакти, мотиви підозрливості, злості, намагання обдурити когось, чванливості, зазнайкуватості, хитрості, заздрості, гріха, простежується конфігурація концептів *кривой-косой* (*напеть на кривое веретено кому* «наказати, виругати кого-л» (чаще — угроза), *мотать на косо веретено* «сер-

дитися», «скося поглядати на когось, підозріло» [2, 78], *ноздрю кривить* «зазнаватись», *по кривой руке* – «нечесним шляхом», *заглядывать что кривая сатана в кувшин* – про допитливу людину, яка підозріло дивиться на когось.

В окремих ситуаціях символіка косоного веретена позначається на особливостях розмови, комунікативної діяльності людини: *навертеть на кривое веретено* «наговорити зайвого» [2, 78]. Зі значенням досвіду, неможливості обдурити когось, досить бувало, життєво загартованого, вживається кілька прислів'їв, представлених у вигляді лексичних і граматичних варіантів окремих складників (новгородське, псковське): *На кривой (вишвой, сивой) кобыле не объедешь (не объехать) кого*. Пск., Новг. Шутл. «про досвідчену, бувалу людину, яку важко обдурити» [2, 371], *Кривые моты мотать* «обдурювати когось». Негативний член протиставлення в обох опозиціях, крім того, пов'язується з ідеєю інтенсивного руху, переміщення об'єкта вліво, аморальної поведінки, байдювання, порожніх, безмістовних розмов (*Мели, кривая, устанешь, так перестанешь*), байдюності, підкупу, крадіжки, безмістовності якихось дій, помилки у мовленні (*косой язык, кривой язык, кривой (кривозубый) язык* «неправильная речь»). Образ лівого до того ж позначає смерть, потойбіччя, гріховність, мотиви перелюбу і позашлюбні взаємини (ці мотиви виявляються спільними в англійській та російській лінгвокультурах). Так, самогубство, фізичне позбавлення життя, інші прояви не-своєї (насильницької смерті) представлені передусім жаргонними одиницями, кримінального і молодіжного походження з полісемією значення: *идти/пойти (ходить/уходит) налево* «вмирати, гинути», «бути розстріляним», «припинити зв'язок зі злочинним світом», «порушувати подружню вірність».

Завершуючи розгляд лише окремих східнослов'янських культурних і мовних свідчень [див. детальніше: 9, 15-107], звернемось до хрононімів, символіка яких в мові народної культури пов'язується з недобрим, несприятливим часом для виконання певних робіт, зокрема, садіння городини, капусти. Так, у *кривий тиждень* не можна працювати, капусту сапувати – капусту покривить [3, 253]. Подібна культурна семантика представлена іншим антропонімом, що функціонує у складі російської календарної паремії: *Акулины — кривые огурцы*. Так на Псковщині називають церковне свято на честь «святої Акулины (26 июня) / считается, что огурцы, посаженные после этого дня, вырастут мелкими, искривленными» [2, 45].

В межах ФСГ англійської мови вирізняються образні одиниці зі *стереотипно-прескриптивним значенням*. В ролі основного лексичного вербалізатора у цьому разі виступають лінійні, видовжені об'єкти (*string* - мотузка), реалії транспорту, переміщення, пов'язані з рухом або прямими пред-

метами (*rail* - рейки, шлях), які поєднуються з прикметником *right: be on the right rail* – бути на правильній рейці [TETM, 14], *have the right end of the string* – триматись за правильний кінець мотузки [TETM, 354].

В англійській та російській мовах поганий настрої позначається через ідею лівої ноги; пор. *встати з лівої ноги*; вислів цей має певне культурно-символічне підґрунтя і сягає давніх звичаїв та вірувань.

Концепт лівого, як зазначалось, здебільшого маркує негативну конотацію незграбності, невправності, нездатності до якихось рішучих дій, зайвої, непотрібної речі, яка не варта жодної серйозної уваги, нехтування чимось або кимось: *Taking no more notice of him than if he'd been the left-hand spoke of a cartwheel!* - не звертай більше уваги на нього, чи то якби він був лівою спицею в колесі! [TETM, 194], недбалого ставлення до праці, наприклад, *Left hand, To work with the: to work inefficiently* – досл. ліва рука «працювати неефективно» [DEPh, 219]. Окрему підгрупу становлять одиниці, що позначають стан сильного сп'яніння людини у поєднанні із соматизмами з компонентом *left: wobbles like a drunken sailor with two left legs* – досл. коливається, як п'яний матрос з двома лівими ногами [TETM, 159]. Удаваний комплімент вербалізується як *left-handed compliment* – лівий комплімент, *Left-handed compliment, A doubtful or ambiguous compliment* – комплімент з лівої руки «сумнівний або неоднозначний комплімент» [DEPh, 219].

До специфічних особливостей національно-культурної вербалізації одиниць через прикметник *straight* можна віднести деякі англійські контексти зі значенням неможливості виправлення або зміни когось або чогось. Їхнім образно-символічним центром виступають метафори тварин, їхні ономенів - *a crab, a herring*, які становлять аналог вислову *горбатого могила справить: you cannot make a crab walk straight* – досл. ви не можете зробити ходу краба прямою [TETM, 151], *straight as the backbone of a herring* – прямий як кістяк оселедця [TETM, 156]. Аналогом прямого можуть виступати деякі предмети-артефакти зі значенням намотування, згинання, скручування, пов'язані зі сферою ткацтва (*straight as a hank of cotton* – прямий як моток бавовни [TETM, 27], інші прямі предмети (палка та синоніми - *smooth/straight [Yks] as a bulrush* - гладкий/прямий, як калюга [TETM, 449], зокрема й рослини прямої, витонченої і витягнутої форми. Компонентами таких усталених порівнянь є абстрактно-ментальні поняття й категорії зі значенням руху (поспіх – *straight as a rush*), деякі соматизми (*нігті* – з варіативністю першого атрибутивного компонента фразеологічних одиниць – *hard/right [straight] /sure as nails* – важкий/правильний [прямий] / впевнений як нігті).

Окремі образні номени зі значенням заборони, перестороги, неможливості здійснення якихось

дій чи обробки чогось демонструють належність до обробки землі, знарядь і предметів у сфері матеріальної культури, аграрної сфери, вирощування рослин. Наприклад, *more corn grows in crooked rows* [Kan] / *crooked furrows grow straight grain* – більше кукурудзи ростуть у кривих рядах; криві борозди виростають прямим зерном [TETM, 313], *you cannot plow a straight furrow in a crooked field* – ви не можете орати прямою бороздою у кривому полі [TETM, 348].

Ідея кривизни предметів поєднується із назвами рослин, тварин, стосується крім того

- частин тіла тварин (*crooked/right/straight [ironic]/stiff/ twisted as a ram's horn* – кривий / правий / прямий / жорсткий / кручений як ріг барана [TETM, 262]; *cammed /crooked/crooked /straight (ironic) as a dog's (hind) leg*,

- пристроїв для відкривання якогось умістища (*crooked as a corkscrew*);

- деяких інструментів та сільськогосподарських, зокрема технічних знарядь (*bent/crooked as a sickle* – зігнутий / викривлений як серп [TETM, 369], *crooked as a grindstone handle* – кривий, як точильна ручка [TETM, 376], *crooked as a cammerel* – криво, як камеррель;

- окремих явищ природи, наприклад, райдуги (*bent/crooked as a rainbow* – вигнуті / криві як веселка [TETM, 417];

- інших предметів (*crooked as a cammock* – криво як клюка) [TETM, 930].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз просторових номінацій в межах протиставлень правий-лівий (right-left), прямий-кривий (англ. straight-crooked) дає можливість констатувати значну подібність їх мотивації і образності в англійській мові при розбіжностях в ідеографічному й семантичному членуванні просторового континууму і неідентичних реаліях та розподіл відповідних контекстів і ситуацій відповідно до позитивного чи негативного аксіологічного полюсу.

Спільними образами у зіставлених мовах є номінація через просторові фразеологізми з прикметниками *правий-лівий, прямий-кривий* розуму і дурості, соматичний код (назви частин тіла людини, особливо пов'язаними з функцією правої або лівої руки, ноги та інших частин тіла), а також метафоризацією деяких технічних понять, пор. жаргонний вислів, співвіднесений з метафорою зіпсутого механізму або пристрою: *с левой резьбой* «про нерозумну або психічно невірнорозумну людину».

Типологічно спільними виявляються образи порушення етично-моральних норм і приписів, обман і шахрайство (*В левую/на левую руку, в левую сторону* «про нечесне життя»), позашлюбні стосунки, сфера права і суду. Крім того, в англійській мові компонент *left* виявляє ще такі сфери референції, як невірність, погане управління кермом, безлад, відсутність порядку, погане, невдале кермування кораблем, бездарність,

незаконні дії, несправедливість, інша конфесійна чи релігійна належність, незграбність, марнотратництво.

Однак тільки в російській та українській мовах наявні композитні деривати з коренем *-крив* – на позначення лжесвідчення і обману в суді (*криводушний, кривосуд*) чи шахрайства, незаконних дій, а також маркування учасників весільного обряду у росіян (*криворот*) або словосполучення-міфологеми (*кривая сатана*), які властиві лише російській традиції, а в англійській та українській – відсутні. Відмінності простежуються і в назвах тих предметів, які пов'язані з російською та українською матеріальною культурою, зокрема деякими знаряддями з символіч-

ною функцією крутіння і обертання предметів (рос. *кривое веретено* на позначення негативних якостей чи рис характеру людини чи поведінки дитини), зокрема й вмотивованість іншими предметами побуту, наприклад, частинами одягу та знаряддями, наприклад, російське (*сидеть (быть) на кривой кочерге*) маркує сильний стан сп'яніння.

Перспективою подальших розвідок у цьому напрямі вважаємо розгляд протиставлень *прямий-лівий, прямий-кривий* в текстах фольклору, зокрема в малих фольклорних жанрах, якими є загадки, народні прикмети (прогностики), а також у пісенному українському та польському фольклорі, календарно-обрядових пареміях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брунова Е. Г. Архаичные пространственные отношения в англосаксонской языковой модели мира: автореф. дисс. ... доктора филол. наук: спец. 10.02.04 – германские языки. Москва. 2007. 43 с.
2. БСРпог. – Мокиенко В. М, Николаева Т. Г. Большой словарь русских поговорок. Москва. 2007. 784 с.
3. Войтович В. Українська міфологія. Київ. 2002. 663 с.
4. Иванов Вяч. Вс. Дуальные структуры в антропологии. Курс лекций. Москва. РГГУ, Институт русская антропологическая школа 2008. 332 с.
5. Коваленко І. Д. Просторові відношення і опозиція «кривий-прямий» у лексико-семантичних системах індоєвропейських мов. Слов'янський вісник. Збірник наукових праць. Рівне, 2003. С. 17-21
6. Лейвен-Турновцова Й. ван. Панстратические и пантопические аспекты семантизации отклонений от нормы в стандарте и нестандарте европейских языков. Логический анализ языка. Языки этики. М., 2000. С. 134 – 148.
7. Толстая С. М. Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе. Москва. 2008. 528 с.
8. Толстой Н. И. Бинарные противопоставления типа правый-левый, мужской-женский. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. Москва. 1995. С. -151-166.
9. Холявко Е. И. Отражение мотива кривизны во вторичной семантике русского и белорусского слова. Монография. Гомель. 2002. 122 с.
10. DEPh – Hyamson A. M., Hist F. R. A Dictionary of English Phrases. London 1922. 386 p.
11. Dukova Ute. Mitologiczna opozycja prawy i lewy w bulgarskich dialektach. Etnolingwistyka. Lublin. T. 5. 1992. S. 45-53.
12. Kobyliński Sz. Odpukajmy. Rzecz o ostrzegawczych przysłowach polskich. Katowice. 1990. 215 s.
13. NKPP – Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich. T. 1-4. red. J. Krzyżanowski, S. Swirko. Warszawa. 1969-1978.
14. Siarkowski W. Materiały do etnografii ludu polskiego z okolic Pinczowa. Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. T.IX. Kraków. 1885. S. 3-65.
15. TETM – Wilkinson P. R. A thesaurus of traditional English metaphors. London, New York, 1993. 490 p.
16. Thiselton D. Domestic folklore. London, Paris, New York 1891. 212 p.

ВІДНОСНА СЕМАНТИЧНА СПІЛЬНІСТЬ ІНТЕРЛЕКСЕМ УКРАЇНСЬКОЇ, ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

Фенюк Л. Д.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Статтю присвячено аналізу інтерлексем з відносно повною та неповною семантичною спільністю в англійській, французькій та українській мовах. У роботі представлено приклади моно- та полісемічних суспільно-політичних інтерлексем з відносно повною семантичною спільністю та наведено тлумачення полісемічних інтерлексем з неповною семантичною спільністю. Матеріалом розвідки слугували 503 триади інтернаціоналізмів з тлумачних словників зазначених мов.

Ключові слова: інтерлексем, моносемічний, полісемічний, відносна семантична спільність.

Фенюк Л. Д. Относительная семантическая общность интерлексем английского, французского и украинского языков. Статья касается анализа интерлексем с относительно полной и неполной семантической общностью в английском, французском и украинских языках. В работе представлены примеры моно- и полисемичных общественно-политических интерлексем с относительно полной семантической общностью и наведены определения полисемичных интерлексем с неполной семантической общностью. Материалом разведки послужили 503 триады интернационализмов с толковых словарей упомянутых языков.

Ключевые слова: интерлексемы, моносемичный, полисемичный, относительная семантическая общность.

Feniuk L. D. Relative semantic community of interlexemes in English, French and Ukrainian languages. This article is dedicated to the analysis of the interlexemes with relative complete and incomplete semantic community in English, French and Ukrainian languages. Globalization influences on the linguistic science, which is confirmed in large measure by the fact of a constant increase of a great number of international words. The internationalisms in their turn cause a great interest of linguists to the language internationalization.

This article is dedicated to the analysis of the interlexemes with relative complete and incomplete semantic community in English, French and Ukrainian languages. The examples of monosemantic and a few polysemantic social and political interlexemes with relative complete semantic community are introduced, the definitions of polysemantic interlexemes with incomplete semantic community are given.

The article's aim is the analysis of social and political monosemantic and polysemantic interlexemes in English, French and Ukrainian languages. The material of the article is 503 triads of internationalisms of explanatory dictionaries of mentioned languages were the exploring material.

The analysis of semantic classification of social and political interlexemes, the differences in their semantic structure and representation and international connections allowed to determine that relative complete semantic community is typical for monosemantic and a few polysemantic interlexemes with insignificant structure peculiarities and incomplete semantic community occurs in the polysemantic social and political interlexemes research. In linguistic investigations incomplete semantic community is conditionally divided into two types: relation of inclusion and relation of intersection. In this research we can find both types of relations in polysemantic and monosemantic social and political interlexemes due to the comparison of semantic words content and as a result to the divergence of semantic structures of polysemantic triads in tree languages. The relation of inclusion is typical for the interlexemes with semantic structures which contain only one lexical semantic variant and the relation of intersection is inherent to polysemantic interlexemes with structure coincidence or with insignificant differences in their structure. Research of changes of the meanings of social and political interlexemes in English, French and Ukrainian languages are still perspective.

Key words: interlexemes, monosemantic, polysemantic, relative semantic community.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Суспільно-політична лексика має здатність поповнювати свій склад у результаті безперервного розвитку економіки, дипломатії, соціально-політичних стосунків у світі. Явище проникнення інтернаціональної лексики до національних мов викликає інтерес дослідників до інтерлінгвістики. Теоретичний

аспект вивчення інтернаціональної лексики полягає у встановленні ролі інтернаціоналізмів міжнародних, міжнаціональних та національних мов, у вдосконаленні міжкультурних відносин. Практичний аспект стосується перекладознавства, лексикографії, викладання мов.

Інтернаціональну лексику на матеріалі різних мов досліджували Е. М. Солодухо, В. М. Жирмунський, В. Г. Гак, В. В. Акуленко, Т. І. Зеленина та інші. Питанням класифікації інтернаціоналізмів займалися А. І. Едличко, О. В. Копилова,

В. В. Акуленко. Хоча проблематиці інтернаціоналізації присвячено багато праць, все ж залишаються не вирішеними питання, які стосуються семантики інтернаціональної лексики, зокрема відносної семантичної спільності в українській, французькій та англійській суспільно-політичній сфері.

Метою статті є аналіз інтерлексем з відносно повною та неповною семантичною спільністю в англійській, французькій та українській мовах.

Матеріалом розвідки слугували 503 триади інтернаціоналізмів з тлумачних словників англійської, французької та української мов: Longman Dictionary of Contemporary English [6], Le petit Larousse illustré [5], Академічний тлумачний словник сучасної української мови [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з класифікацією за семантичною структурою А. І. Едличко, інтерлексеми поділяються на моносемічні та полісемічні. Моносемічні представлені нечисельною групою і характеризуються повним збігом значення у французькій, англійській та українській мовах. Полісемічними інтерлексемами вважаються лексичні одиниці, семантичне значення яких було видозмінене [3, 13].

У зв'язку з бінарністю (повний та частковий збіг значень) семантики інтерлексем, виявленою у ході зіставлення лексико-семантичних відповідностей моносемічних та полісемічних інтерлексем, варто зупинитись на явищі *лексико-семантичної спільності*, яка проявляється в тому, що слова одного класу називають однорідні явища. М. Бакія досліджував семантичну спільність двох концептів або в лоні єдиної концептуальної ієрархії, або між двома концептами, що належать до двох різних концептуальних ієрархій. Семантична спільність вказує на наявність значної кількості спільних елементів у двох концептах [4].

Детально явище лексико-семантичної спільності дослідив В. В. Акуленко. Автор розглянув сучасні мовні ситуації з погляду білінгвізму чи багатомовності, що дозволяє легко зрозуміти інтернаціоналізми завдяки універсальності семантичного ядра двох чи більше мов. Зіставляючи синтагматичні значення інтернаціоналізмів, лінгвіст вказує на наявність повного чи часткового збігу значень, вказуючи на відносність чи повну невідповідність значень (хибна спільність) [2, 116]. Згідно з даним твердженням, інтернаціоналізми вважаються міжмовними синонімами та квазісинонімами («ідеографічні синоніми»). Так, на інтернаціоналізми *біографія* (укр.) – *biographie* (фр.) – *biography* (англ.) з абсолютною семантичною ідентичністю не вплине додавання міжнародної префіксальної морфемі *авто-*, тобто триади інтернаціоналізмів *автобіографія* (укр.) – *autobiographie* (фр.) – *autobiography* (англ.) залишиться зрозумілою в мовному контексті.

Визначаючи відносно повну семантичну спільність, А. І. Едличко додає, що детальне вивчення національно-культурного аспекту лексичного зна-

чення слова, започатковане Є.М. Верещагіним та В. Г. Костомаровим, не дозволяє робити категоричні заяви про наявність лексико-семантичної еквівалентності слів різних мов. Автор наголошує на необхідності надання семантичній еквівалентності долі умовності [3, 10].

Неповна семантична спільність (за В. В. Акуленком «міжмовна квазісинонімічність») спостерігається у полісемічних інтернаціоналізмах. Наприклад, *амністія* (укр.) – *amnistie* (фр.) – *amnesty, -ties* (англ.) в українській та французькій мовах означає «здійснюване актом верховної влади часткове або повне звільнення засуджених від кари» [5]. В англійській мові *amnesty* має кілька додаткових значень: 1) період, протягом якого правопорушникам дозволено визнати свій злочин без страху судового переслідування; 2) ігнорування чи прощення провини [6].

Тож, збіг значень у кількох мовах, міжнародний характер реалії чи явища можуть свідчити про повну семантичну спільність найменувань. Невідповідність значення полісемічних інтернаціоналізмів вказує на явище псевдоінтернаціоналізації. У більшості випадків деякі значення полісемічного інтернаціоналізму все ж збігаються в інших мовах, однак спостерігається відсутність значення (безеквівалентність) чи специфічне вживання одного з елементів полісеманта, як-от: відповідник до укр. *агресія* «неспровокований збройний напад однієї держави на іншу з метою загарбання її території, ліквідації або обмеження її незалежності» [1] в англійській мові має додаткове значення зі сфери психології, пор. англ. *aggression* «вороже деструктивне ставлення чи поведінка» і характеризується відсутністю збігу значення у французькій мові [6], пор. фр. *agression* «сукупність характеристик різних параметрів при виникненні зіткнення між двома автомобілями; сукупність результатів, які випливають із зіткнення» [5].

Виклад основного матеріалу дослідження. У ході нашого дослідження *відносно повна семантична спільність* спостерігається загалом в інтерлексемах з ідентичними структурами. Моносемічні інтерлексеми служать типовим прикладом відносно повної семантичної спільності, як-от:

centralisme (фр.) – політична система, в якій рішення належать центральній владі [5]; *centralism* (англ.) – принцип чи діяльність прийняття чого-небудь під керівництвом центральної влади [6]; *централізм* (укр.) – система керівництва й організації, за якої місцеві органи підпорядковані центральній владі, центрові [1];

lamaïsme (фр.) – особлива форма буддизму на Тибеті і в Центральній Азії, встановлена завдяки реформі Тсонг-кха-па [5]; *Lamaism* (англ.) – форма буддизму на Тибеті та в Монголії [6]; *ламаїзм* (укр.) – різновид буддизму, поширений у Тибеті та Монголії [1];

antisémite (фр.) – особа з ворожим ставленням до євреїв [5]; *anti-Semite* (англ.) – особа,

яка переслідує чи дискримінує євреїв [6]; *anti-semit* (укр.) – людина, що вороже ставиться до євреїв [1].

Однак, відносно повна семантична спільність трапляється й у триадах полісемічних суспільно-політичних інтерлексем, наприклад: *athéisme* (фр.) – 1) доктрина, що заперечує існування Бога; 2) ставлення особи до існування Бога, релігійна безвір'я [5]; *atheism* (англ.) – відкидання віри в існування Бога, богів [6]; *атеїзм* (укр.) – заперечення існування бога, відмова від релігійних вірувань, безбожність, безвір'я [1];

anticommuniste (фр.) – особа, ворожа до комунізму [5]; *anti-communist* (англ.) – 1) особа, що протиставляє себе комунізму; 2) той, що протиставляється комунізму [6]; *антикомуніст* (укр.) – особа, налаштована проти комунізму, ворожа йому [1].

Неповна семантична спільність наявна в триадах, одиниці яких характеризуються як ідентичними, так і відмінними семантичними структурами та послуговуються як інтернаціональними, так і національними лексико-семантичними варіантами (далі – ЛСВ).

А. І Едличко поділяє неповну семантичну спільність на два види: відношення включення та відношення перетину залежно від рівня збігу лексичних значень зіставлених слів [3, 18]. У дослідженні трапляються обидва різновиди відношень внаслідок зіставлення семантичного змісту слів трьох мов та розбіжності семантичних структур полісемічних триад. Окрім названих різновидів національної специфіки семантики, варто зазначити, що ЛСВ досліджуваних одиниць значною мірою збігаються у представлених мовах.

Відношення включення (гіперо-гіпонімії) можна прослідкувати в інтерлексемах із семантичними структурами, які містять не більше одного ЛСВ, наприклад: *loyaliste* (фр.) – назва американських колоністів, вірних англійському уряду протягом війни за незалежність [5]; *loyalist* (англ.) – патріотичний прихильник суверенітету чи уряду [6]; *лояліст* (укр.) – назва частини колоністів Південної Америки у другій половині XVIII ст., які були вірнопідданськи налаштовані до королівської влади в метрополії, дотримувались монархічних поглядів [1];

néoconservatisme (фр.) – доктрина різновиду консервативної ідеології [5]; *neo-conservatism* (англ.) – права тенденція поширена серед прихильників лівих політичних сил, яка характеризується підтримкою зовнішньої політики [6]; *неоконсерватизм* (укр.) – різновид консервативної ідеології, що пристосував її традиційні цінності та цілі до реалій пізньоіндустріального та постіндустріального розвитку [1];

séparatiste (фр.) – пов'язаний із сепаратизмом, прихильник сепаратизму [5]; *separatist* (англ.) – особа, що вимагає відокремлення провінції, зокрема у Квебеці [6]; *сепаратист* (укр.) – *політ.* прихильник сепаратизму [1];

terroriste (фр.) – пов'язаний з тероризмом, учасник терористичних акцій [5]; *terrorist* (англ.) – особа, що впроваджує терор або тероризм, зокрема у політичній сфері [6]; *терорист* (укр.) – прибічник тактики терору; учасник терористичних актів [1].

Розглянемо детальніше відношення включення як відображення навколишньої дійсності. Причинами їх появи є екстралінгвальні фактори, оскільки саме відношення включення відображають певний щабель пізнання та накопиченого мовного досвіду. Взаємодія різнобічних типів інтерлексем, гіперонімічна функція багатьох моносемантів, які є відправною точкою для формування полісемантів, відображають лінгвістичну особливість семантичних відношень включення. Кожна триада суспільно-політичних інтерлексем характеризується також ЛСВ з ознаками національної специфіки семантики.

Відношення перетину характерні для полісемантів зі збігом структури та для інтерлексем з незначними відмінностями в структурі, наприклад: *baron* (фр.) – 1) вельможа, що підкоряється безпосередньо королю (вищому барону) або великому феодалу, маючи королівські права на землю; 2) знатний власник баронських угідь у Франції, знатний титул, який знаходить нижче за титул віконта; 3) особа, що займає важливий пост у певній галузі; 4) напарник шулера, обманщика у казино [5]; *baron* (англ.) – 1) носій особливого звання знатності, зокрема, найнижчий титул на Британських островах; 2) за походженням головний керуючий короля або знатного лорда, який керував землею за його дорученням та був на почесній службі; 3) могутній бізнесмен чи фінансист (*барон преси*); 4) титул, який займають судді Міністерства фінансів [6]; *барон* (укр.) – 1) дворянський титул, нижчий за графський; 2) особа, що носить цей титул [1];

bandit (фр.) – 1) індивід, який самостійно чи належачи до банди застосовує ручну зброю; 2) нечесна людина; 3) *розм.* погана тема [5]; *bandit* (англ.) – грабіжник чи член озброєної банди [6]; *бандит* (укр.) – озброєний грабіжник, розбійник // *зневажл.* про того, хто належить до контрреволюційної банди, ворожого війська або про шпигуна, диверсанта та ін. [1].

Інтерлексемі французької та української мови мають ширшу сферу вживання, у той час як окремі значення англійської лексеми *baron* мають більш вузькі часові чи тематичні сфери вживання. Проте французькі та англійські інтерлексемі мають більше зон перетину значень. Відношення перетину та відношення включення зумовлені спільними рисами людського мислення, спільністю політичного устрою країн та однаковістю перебігу політичних процесів тощо. Однак, різний суспільно-політичний розвиток певної країни сприяє формуванню національних компонентів зі збереженням універсальності значення. Так, ЛСВ французької та англійської інтрелексемі *baron*

(а саме ЛСВ 4 в обох мовах) володіють відмінними від української значеннями.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Тож, у лінгвістиці прийнято говорити про *відносно повну семантичну спільність* та *неповну (часткову) семантичну спільність*. Відносно повна семантична спільність характерна для моносемантів та кількох полісемантів з незначними структурними відмінностями, а неповна семантична спільність трапляється при аналізі полісемічних суспільно-політичних інтерлексем. Неповну семантичну спільність можна умовно поділити на два види: відношення включення та відношення

перетину. У дослідженні трапляються обидва різновиди відношень внаслідок зіставлення семантичного змісту слів трьох мов та у зв'язку з розбіжністю семантичних структур полісемантичних триад. Відношення включення притаманні інтерлексемам із семантичними структурами, які містять не більше одного ЛСВ, а відношення перетину – для полісемантів зі збігом семантичної структури чи з її незначними відмінностями.

Перспективним вважаємо детальне дослідження змін лексичного значення суспільно-політичних полісемічних інтерлексем в українській, французькій та англійській мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Академічний тлумачний словник української мови (1970-1980) [Електронний ресурс]. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення 21.01. 2018).
2. Акуленко В.В. Вопросы интернационализации словарного состава языка. Харьков, 1972. 213 с.
3. Едличко А.И. Семантика политических интерлексем в статистике и динамике (на материале русского, немецкого и английского языков): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец.: 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание»; Владивосток, 2009. 20 с.
4. Bakillah Mohamed. Développement d'une approche géosémantique intégrée pour ajuster les résultats des requêtes spatiotemporelles dans les bases de données géospatiales multidimensionnelles évolutives / URL: <http://theses.ulaval.ca/archimede/fichiers/24136/ch03.html#d0e536> (д та звернення 17.01. 2018).
5. Le petit Larousse illustré / direction éditoriale I. Jeuge-Maynard. Paris: Cedex, 2007. 1812 p.
6. Longman Dictionary of Contemporary English / editors Chris Fox, Rosalind Combley. New York: Pearson Education, 2014. 2224 p.

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОНДИЦІЙНОЇ СЕМАНТИКИ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Христіанінова Р. О.

Запорізький національний університет

У статті проаналізовано систему засобів вираження кондиційної семантики в сучасній англійській мові, подано їх ранжування щодо центральності / периферійності. Констатовано, що найтиповішими і найпоширенішими з них є складнопідрядні речення умови, які посідають центральне місце в системі засобів реалізації умовного значення та водночас постають вихідними для інших засобів вираження кондиційної семантики.

Ключові слова: умовно-наслідкові відношення, потенційна умова, ірреальна умова, складнопідрядні речення умови, умовно-наслідкові складносурядні речення, вторинні предикатні синтаксеми.

Христіанінова Р. А. Средства выражения кондициональной семантики в современном английском языке

В статье рассмотрена система средств выражения семантики условности в современном английском языке, которые проанализированы с точки зрения их центральности / периферийности. Сделан вывод, что типичными и наиболее распространенными из них являются сложноподчиненные условные предложения, занимающие центральное место в системе средств реализации условной семантики, на их основе формируются другие средства.

Ключевые слова: условно-следственные отношения, потенциальное условие, ирреальное условие, сложноподчиненные предложения условия, условно-следственные сложносочиненные предложения, вторичные предикатные синтаксеми.

Khrystianinova R. Means of Conditional Meaning Representation in Modern English Language

The paper reviews the system of means of conditional semantic realization in Modern English Language. It is classified from the point of centrality / peripherality. It has been revealed that conditional complex sentences, which occupy the central place in the system of means of conditional meaning realization and simultaneously are initial for the other means of conditional semantic expression, are the most typical and the most common.

Key words: cause-result relations, potential condition, non-real condition, complex conditional sentences, cause-result compound sentences, secondary predicative syntaxemes.

Постановка проблеми. Категорія умови постає як універсальна категорія буття. У філософії її потрактовують як сукупність об'єктів (речей, процесів, відношень тощо), що необхідні для виникнення, існування або зміни певного (зумовленого) об'єкта [11, с. 286]. У граматиці вона репрезентує семантико-граматичні відношення між двома пропозиціями, що відображають логічні відношення між двома ситуаціями об'єктивної дійсності, одна із яких – зумовлювальна – постає як необхідна для реалізації іншої – зумовлюваної. Зумовлювальна ситуація завжди передує зумовлюваній. Специфіка умовного порівняно з іншими каузальними значеннями полягає в тому, що умовність завжди пов'язана з гіпотетичністю зумовлювальної ситуації, яка може бути потрактована як потенційно можлива в дійсності (така, що її реалізація чи нереалізація в об'єктивній дійсності має однакову вірогідність) або взагалі неможлива, ірреальна [10, с. 563], а отже, і зумовлювана ситуація може бути розглядана лише як потенційна або ірреальна.

За влучним висловленням Л. Вайсгербера, кожна мова здатна інтерпретувати ту саму ситуацію вели-

ким арсеналом різноманітних засобів. Основне завдання лінгвістики – вивчення цих засобів і їхніх функцій [14, с. 389]. Значення умови в цьому плані не становить винятку, воно реалізоване як у складних, так і в простих реченнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Ядром засобів вираження умовного значення в сучасній англійській мові постають складнопідрядні речення умови. Вони були предметом зацікавленості багатьох лінгвістів. В україністиці їх досліджували в системі складнопідрядних речень загалом (С. П. Бевзенко, І. Р. Вихованець, Н. В. Гуйванюк, А. Г. Кващук, М. Ф. Кобилянська, В. М. Ожоган, І. І. Слинько, Р. О. Христіанінова, І. Г. Чередниченко, К. Ф. Шульжук та ін.) та окремо (В. І. Голоюх, І. А. Хилько). Проблеми вираження умовного значення в складносурядних реченнях торкалися І. Р. Вихованець, Р. О. Христіанінова, у реченнях із недиференційованим синтаксичним зв'язком (безсполучникових реченнях) – І. Р. Вихованець, С. І. Дорошенко, Р. О. Христіанінова, Н. М. Чернушенко, у простих реченнях – І. Р. Вихованець, З. І. Комарова, О. В. Кульбабська, О. Г. Межов та ін. Засоби реалізації семантики умови в синтаксичних конструкціях різного типу досліджували А. О. Малявін, Н. П. Руденко. В англістиці цю проблематику досліджували Н. О. Кобріна,

В. Л. Каушанська, Ю. Б. Голіцинський, К. М. Качалова. Попри таку розлогу літературу чимало питань вираження кондиційного значення й донині дискусійні, по-різному трактовані. Потребує подальшого опрацювання проблема первинності та вторинності, центральності й периферійності засобів вираження семантики умови.

Метою статті є інвентаризація континууму експлікаторів умовного значення в сучасній англійській мові та ранжування їх із погляду центральності / периферійності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ядро функційно-семантичного поля кондиційності в сучасній англійській мові формують складнопідрядні речення. Останнім часом у науковій літературі виокремлюють складнопідрядні речення потенційної та ірреальної умови [12, с. 199].

Грамама потенційності, що маркує складнопідрядні речення потенційної умови, «поєднує семи реальності й ірреальності і позначає майбутні явища, які з погляду мовця вважаються реальними, а насправді тільки очікувані, потенційні» [8, с. 311]. Складнопідрядні речення потенційної умови допускають можливість реалізації наслідку, поданого в головній частині, за виконання певної умови, зазначеної в підрядній частині. Виразниками значення потенційної умови постають сполучники *when, when... than, if, if... than, when only, if only, in case, provided, given*. Наприклад, *If you make this distinguishing match, you will never see Hector again* (B. Shaw). (*Якщо ти обереш собі таку пару, ти більше ніколи не побачиш Гектора*). Складнопідрядні речення потенційної умови розпадаються на два види: власне-умови й невласне-умови.

Підрядні частини **власне-умови** в зазначених реченнях позначають такі умови, які можуть бути реалізованими в майбутньому, що своєю чергою спричиняє і здійснення ситуацій, передаваних у головній частині. Складнопідрядні власне-умовні речення охоплюють кілька семантичних різновидів:

1) конструкції, які передають постійні або повторювані наслідки: *When you open the window, darling, you can breathe fresh morning air* (Collins). (*Ти можеш подихати свіжим вранішнім повітрям, коли відкриєш вікно, мила*). У таких реченнях у головній частині предикат часто набуває модальності можливості (модальне дієслово *can*). Або наприклад: *If you come on time you will see how much you can do* (Mark Twain). (*Якщо ти прийдеш вчасно, ти побачиши, скільки всього можна зробити*);

2) конструкції, у яких відображено одиничну неповторювану умову, якій відповідає одиничний неповторюваний наслідок: *In case I don't find her at home, I shall leave her a note*. (*Коли я не зустриму її вдома, я залишу їй записку*). *I shall come in time unless I am detained in the institute* (Collins) (*Я прийду вчасно, якщо мене не затримують в інституті*). Предикати в головній частині виражені дієслівною формою майбутнього часу (Future Simple), а у підрядній – дієсловами теперішнього часу (Present Simple);

3) конструкції з узагальнювальним значенням, формованим унаслідок взаємодії обох предикативних частин: *You are my daughter, Alice, although you may never admit it, you are like me* (Gow and D'Usseau) (*Ти моя донька, Аліса, і навіть якщо ти цього ніколи не визнаєш – це правда*). Предикат підрядної частини може бути вираженим різними формами, аналітичною конструкцією з модальними дієсловами *can, may* або дієсловом в часовій формі Present Simple. Головна частина на відміну від речень попереднього зразка завжди виражена формою дієслова теперішнього часу, оскільки її предикат позначає дію, яка релевантна для будь-якого часового проміжку: *You cannot eat if you don't work* (Dreiser) (*Не можна прохарчуватися, якщо не працювати*)

Складнопідрядні речення **невласне-умови** репрезентовані конструкціями з семантикою підстави та конструкціями з семантикою застереження.

У реченнях **підстави** підрядна частина позначає умову, яка дає підстави для виконання / невиконання певних дій або для певних умовиводів, названих у головній частині: *In case you fail, there wouldn't be another chance* (*Якщо ти зазнаєш невдачі – другого шансу не буде*). *Provided he agrees, you will be the leader of the group* (*Якщо він згодиться, ти станеш лідером групи*). У головній частині здебільшого маємо предикат у формі Future Simple або аналітичну дієслівну конструкцію модальної семантики можливості / неможливості або необхідності + інфінітив.

У складнопідрядних реченнях **застереження** підрядна частина позначає ситуацію, якої варто уникати, тому що вона потягне за собою небажаний наслідок, про який повідомляє головна частина *You will lose all your fortune, if you continue gambling like that* (*Ти втрадиш усі гроші, якщо будеш продовжувати грати в азартні ігри*).

Складнопідрядні речення **ірреальної умови** передають логічний зв'язок двох ситуацій, які не мають жодної перспективи бути реалізованими. Такі конструкції формують сполучники *if, suppose*. Так само, як і складнопідрядні речення потенційної умови, конструкції ірреальної умови репрезентовані двома видами: реченнями власне-умови й невласне-умови.

У реченнях **власне-умови** зафіксовано такі семантичні різновиди:

1) речення, у яких і умова, й наслідок є такими, що не відповідають дійсності, подумки протиставлені реальному. У цьому випадку в підрядній частині предикат має форму Past Simple, а в головній він виражений конструкцією *would + inf*. Наприклад *If Savina were with him at this moment, his doubts and loneliness would evaporate* (Wilson) (*Якби Савіна у цей момент була з ним, його сумніви та самотність одразу ж зникли б*). Умова і наслідок через чітко визначені обставини є нереальними;

2) речення, у яких наслідок міг би бути реальним, але цьому суперечить ірреальна умова, тому й наслідок сприймаємо як нереальний: *If only he were free, he would go and see her straightaway* (Galsworthy) (*Якби тільки він був вільним, він одразу*

пійшов би з нею зустрітись). Предикат головної частини в цих конструкціях виражений аналітичною формою *would + inf*. Однак часто до нього додається відтінок модальності: *If she had more time, she could finish everything in the shop* (Dreiser) (Якби в неї було більше часу вона **могла б** закінчити все в магазині). В підрядному реченні умови маємо дієслово минулого часу (Past Simple) а в головному модальне дієслово з семантикою можливості / неможливості + інфінітив”;

3) конструкції, у яких ірреальна умова поєднується з реальним наслідком: *Even if he got money somewhere, though it seemed impossible he wouldn't be able to pay his debt today, it was late* (Dreiser) (Навіть якби в нього якимось чином з'явилися гроші, він би не зміг виплатити сьогодні свій борг, було вже пізно). Специфікою означених конструкцій є те, що головна частина завжди містить заперечення.

Невласне-умовні речення репрезентовані конструкціями з підрядними бажання та підрядними підстави.

У першому випадку у підрядній частині названо **бажання**, здійснення якого привело б до наслідку, сформульованого в головній частині. Специфікою таких речень є те, що в підрядній частині предикат може бути виражений аналітичною та синтетичними формами. Наприклад: *I wish you would stay with me for a while* (Woynich) (От якби ти залишився зі мною на хвилинку) – предикат має аналітичну форму *would stay*; *Auntie, I wish I hadn't done it* (Twain) (Тимонько, мені так шкода, що я це зробила); *I wish I were a girl again* (E. Bronte) (Я хочу, аби я знову була дівчиною) – предикат репрезентований синтетичними формами. У таких реченнях часто використовують конструкцію *if only* замість *I wish*. Наприклад: *If only John were with me I would tell him everything* (Dreiser) (Аби тільки Джон був поруч, я б усе йому розповіла).

Головна частина складнопідрядних речень з підрядними **підстави** репрезентує умовивід, який впливає з підрядної частини. Вона побудована завжди за однією схемою – *but for* (якби не) або за допомогою конструкцій *if it weren't for* (коли підстава стосується теперішнього часу) та *if it hadn't been for* (коли підстава віднесена до минулого). *But for the rain, we should go down to the country* (Dickens) (Якби не дощ, ми б поїхали за місто); *If it weren't for your help, I should not be able to finish my work in time* (Dickens) (Якби не ваша допомога, я б не зміг закінчити роботу вчасно); *If it hadn't been for me, his own brother would have shut him up for life* (Dickens) (Якби не я, його рідний брат засадив би його на все життя).

Значення умови передають також безсполучникові складнопідрядні речення, у яких у підрядній частині є дієслова *had, were, could, should*. Вони так само, як і сполучникові, можуть мати потенційну та ірреальну умовну модальність. При цьому у реченнях такого типу спостерігаємо інверсію. *Had the wanderer remained awake for another half-hour, a strange sight would have met his eyes* (Conan Doyle) (Якби мандрівник не спав ще півгодини, то він побачив би дивне видовище); *I should be myself were I*

once again among the heather in those hills (E. Bronte) (Я стала б такою як раніше, якби я знову отинилась на тих вересових пагорбах); *Marry would indeed have been grateful to Miss Dunstable, could she have known all that lady did for her* (Trollope) (Марі справді була б вдячна Місс Данстабл, аби вона могла знати все, що леді зробила заради неї); *Should he come this way, I will speak to him* (Ch. Bronte) (Якщо йому доведеться проходити цим шляхом, я з ним побалакаю).

Напівцентр засобів вираження умовного значення формують умовно-наслідкові складносурядні речення з асемантичним сполучником *and* які постають унаслідок трансформування складнопідрядних речень умови. Як зазначає І. Р. Вихованець, за трансформування складнопідрядного в складносурядне речення змінюється формально-синтаксична структура складної конструкції, але зберігається її лексичне наповнення й характер семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами. Оскільки ж сполучник *and* не може виражати умовно-наслідкових відношень, то цю функцію, так само як і в безсполучникових складнопідрядних реченнях, перебирають на себе предикати частин-складників та фіксований порядок частин. Перша частина позначає умову, предикат у ній зазвичай виражений дієсловом у формі наказового способу, друга – наслідок, предикат уживають у формі майбутнього часу: *Try to insist on this and you will see, that nothing good will happen* (Спробуй наполягати на цьому – і ти побачиш, що нічого доброго з цього не вийде); *Lie me once again – and I'll shoot you.* (Fitzgerald) (Набреши мені ще раз – і я тебе пристрелю). Такі складносурядні умовно-наслідкові речення корелюють зі складнопідрядними реченнями потенційної умови. За використання в обох предикативних частинах дієслів-присудків в умовному способі складносурядне речення набуває ірреальної модальності: *Had you told everything earlier and nobody would detain you here* (Розповіла б про це раніше, і ніхто б тебе не затримував тут). Як слушно, зазначає І. Р. Вихованець, на відміну від однобічних умовних відношень у складнопідрядних конструкціях, у складносурядних реченнях умовно-наслідкові відношення мають повний вияв, тобто вони є двобічними [3, с. 312].

Напівпериферію поля умовності посідають прості ускладнені речення з відокремленими членами, вираженими дієприслівниками та дієприслівниковими зворотами (*participial constructions*), що постають унаслідок трансформування складнопідрядних речень та експлікують додаткову дієслівну предикативність. І. Р. Вихованець, О. В. Кульбабська, О. Г. Межов підкреслюють, що дієприслівники та дієприслівникові звороти являють собою згорнену підрядну частину [3, с. 275; 6, с. 302; 7, с. 292]. Формування умовного значення відбувається здебільшого за вживання присудків у формі умовного способу або майбутнього часу: **Not having had proper rest, the boy wouldn't cover that distance** (Не відпочивши, хлопець не подолав би цієї шлях); *Stealing things, you will lose property or knowledge, money or favorite things.* (Укравши, ти сам будеш втрачати майно чи знання, гроші чи улюблені речі).

Зрідка виразниками умовного значення є конструкції з Participle I. Такі речення мають семантику повинності, можливості або узагальненості: *Not knowing her address, David won't write her* (Dreiser) *Не знаючи її адреси, Давід їй не напише*.

До периферійної зони кондиційності входять прості семантично неелементарні речення, у яких виразниками умовного значення постають вторинні предикатні синтаксеми, виражені віддієслівним іменником – герундієм: *Only working hard can lead you to success* (*Лише ретельна праця може привести до успіху*). Іншою умовною конструкцією цього типу є структури з прийменником *in case of* та іменником: *In case of emergency, one should press red button* (*У разі тривоги треба натиснути на червону кнопку*).

Як компонента умовне значення можливе в реченнях із недиференційованим синтаксичним зв'язком та недиференційованими семантико-синтаксичними відношеннями між предикативними частинами: 1) умовно-причиновими: *You didn't tell her the truth – I will not speak with you* (*Ти не сказав їй правду – я не буду з тобою розмовляти*). Пор.: *If you didn't tell her the truth – I will not speak with you* (*Якщо ти не сказав їй правду – я не буду з тобою розмовляти*); 2) умовно-часовими: *The meeting is over – you can be free* (*Засідання скінчилося – можете бути вільними*). Пор.: *When the meeting is over you can be free* (*Коли засідання скінчиться, можете бути вільними*); *If the meeting is over you can be free* (*Якщо засідання скінчилося можете бути вільними*). У таких

реченнях констатуємо лише потенційну умовну модальність. Повно умовна модальність реалізована в перефразованих прикладах, коли в реченнях уживають сполучники *if, when*. Означені конструкції посідають найпериферійнішу позицію в системі засобів вираження кондиційного значення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, сучасній англійській мові притаманна низка різнорангових засобів вираження семантики умови. Найтипівішим і найпоширенішим із них є складнопідрядні сполучникові речення умови, вони посідають центральне місце в системі засобів реалізації умовного значення. Напівцентр засобів вираження умовного значення формують умовно-наслідкові складносурядні речення з асемантичним сполучником *and*. Напівпериферійну зону умовності структурують прості ускладнені речення з відокремленими членами, вираженими дієприслівниками та дієприслівниковими зворотами (Participial constructions), а периферійну – прості семантично неелементарні речення, у яких виразниками умовного значення постають вторинні предикатні синтаксеми, виражені іменниками-герундіями або поєднанням прийменників із іменниками. Найпериферійнішу позицію в системі засобів вираження кондиційного значення посідають речення із недиференційованим синтаксичним зв'язком та недиференційованими умовно-причиновими й умовно-часовими семантико-синтаксичними відношеннями між предикативними частинами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1980. – 288 с.
2. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення : [монографія] / І. Р. Вихованець, К. Г. Горденська, В. М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1983. – 220 с.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
4. Габай А. Ю. Синтаксична прислівникова транспозиція в сучасній українській літературній мові : [монографія] / А. Ю. Габай. – К. : Інститут української мови ; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – 232 с.
5. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць : [монографія] / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 336 с.
6. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні : [монографія] / О. В. Кульбабська. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 672 с.
7. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : [монографія] / О. Г. Межов. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 464 с.
8. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій [] / М. В. Мірченко. – [2-ге вид., переробл.]. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 393 с.
9. Руденко Н. Складні та прості речення з умовною модальністю у текстах різних функціональних стилів сучасної української мови / Наталія Руденко // Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка : зб. наук. праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко / відп. ред. В. Г. Складенко. – К., 2007. – С. 129–133.
10. Русская грамматика : в 2-х т. : Т. II : Синтаксис. – М. : Наука, 1982. – 710 с.
11. Философский энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.
12. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові : [монографія] / Р. О. Христіанінова. – К. : Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 368 с.
13. Ширяев Е. Н. Бессоюзное сложное предложение в современном русском языке : [монографія] / Е. Н. Ширяев. – М. : Наука, 1986. – 221 с.
14. Weisgerber L. Grundzüge der inhaltbezogenen Grammatik / L. Weisgerber. – Düsseldorf, 1962. – S. 389.
15. Kroupová L. K synchronnímu pojetí českých nevlastních předložek při lexikografickém zpracování / L. Kroupová // Slovo a slovesnost. – 1971. – 32. – № 3. – S. 225–231.

КОМПАРАТИВНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Цепенюк Т. О.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

У статті розглянуто особливості функціонування компаративних фразеологічних одиниць у сучасній англійській художній прозі та проаналізовано способи їх перекладу українською мовою. Серед основних прийомів перекладу досліджуваних одиниць найпоширенішими є калькування, використання аналога та монолексемного відповідника, вилучення.

Ключові слова: компаративні фразеологічні одиниці, переклад, прийом перекладу, калькування, вилучення, аналог, еквівалент.

Цепенюк Т. О. Компаративные фразеологические единицы в англо-украинском направлении художественного перевода. В статье рассматриваются особенности функционирования компаративных фразеологических единиц в современной художественной англоязычной прозе и анализируются способы их перевода на украинский язык. Среди основных приемов перевода исследуемых единиц наиболее частотными есть калькирование, использование аналога и монолексемного соответствия, опущение.

Ключевые слова: компаративные фразеологические единицы, перевод, прием перевода, калькирование, опущение, аналог, эквивалент.

Tsepeniuk T. O. Comparative Phraseological Units in English-Ukrainian Translation of Fiction. Comparisons are widely used in literary works of many authors, thus constituting an exceptional flavor of a literary work. The article aims to highlight procedures, techniques, methods, strategies and tactics that prove useful to faithfully reproduce English comparative phraseological units in Ukrainian translations. Comprehensive research devoted to these comparative phrases (English in particular) through the prism of translation studies has not been done yet. Some of the aspects of comparativeness in terms of translation were studied by S. V. Altukhova, L. Yu. Nazarenko, V. S. Vinogradov, K. Mizin, R. Zorivchak. We have chosen modern English literary prose as the material of the investigation. Applying continuous sampling, we selected comparative phraseological units in English from 2119 pages of printed text. Total samples in English included 23 comparative phraseological units. Comparative phraseological units are subdivided into two groups – traditional comparisons and those invented by the author himself/herself. A translator has to deal with the two groups, especially while translating literary works. Traditional comparative phraseological units seem to be easier to translate into the target language; however they are characterized by specific features hindering the translation process. Scholars define two ways of comparative phraseological units translation – phraseological and non-phraseological. Normally translators are in a constant search for correspondences from vast resources of the Ukrainian language. The research done shows a wide range of procedures, methods and techniques applied by the Ukrainian translators in rendering English comparative phraseological units (calque, translation by analogy, lexical translation and omission).

Key words: comparative phraseological units, translation, translation technique, calque translation, omission, analogue, equivalent.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Порівняння як художній прийом зустрічається у творчості будь-якого письменника. В художньому мовленні компаративні конструкції широко використовуються з метою зображення образної характеристики дії чи ознаки предмета думки. Порівняння у художньому творі сприяють його експресивнішому, емоційнішому впливові на читача, надають творові більшої виразності. В основі механізму утворення порівняння лежить асоціативний зв'язок між предметами та явищами. Завдяки своїм лінгвістичним, когнітивним та культурологічним особливостям порівняння виступають цікавим об'єктом для перекладу [7, 7]. За ступенем

вживаності порівняння поділяють на традиційні та індивідуально-авторські. Перекладачам доводиться мати справу з усіма видами компаративних конструкцій, особливо якщо йдеться про переклад художніх текстів. Усі порівняльні конструкції викликають у перекладачів певні труднощі для адекватного їх відтворення цільовою мовою. Здавалося б, що традиційні порівняння легші для перекладу, однак вони мають свої особливості, які стосуються «історичного та культурного розвитку, побуту, способу життя, конкретності сприймання навколишнього світу тим чи іншим народом» [2, 51].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання перекладу компаративних фразеологічних одиниць висвітлювалися у багатьох наукових розвідках на матеріалі різних мов (С. В. Алтухова, К. Мізін, Л. Ю. Назаренко, В. С. Виноградов). У площині українсько-англійського напрямку

перекладу Р. П. Зорівчак досліджує особливості відтворення компаративних фразеологічних одиниць у монографії «Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія» [3]. Авторка визначає конвергентні і дивергентні риси українських та англійських фразеологізмів-інтенсифікаторів, які є визначальними в процесі їх перекладу. Дослідниця виділяє «три основні способи відтворення семантико-стилістичних функцій фразеологічних одиниць (ФО) оригіналу: фразеологічні способи відтворення, які полягають у віднайденні у мові-рецепторі повних або часткових еквівалентів для ФО оригіналу; метод фразеологічного калькування; дескриптивна перифраза» [3, 155]. Окрім того, вона також визначає основні хиби перекладача при відтворенні фразеології, які полягають у тому, «що вони часом не можуть знайти наявного еквівалента в фразеологічних фондах мови-сприймача й використовують інші, менш ефективні способи відтворення. Помилки перекладачів пов'язані також з тим, що інколи та чи інша ФО мови-джерела набуває певного нового, головню метафоричного, значення, яке не властиве її еквівалентові в мові-рецепторі. Причиною помилок буває і те, що фразеологізація вільних сполучень у різних мовах дає різні семантичні результати» [3, 158].

Мета нашого дослідження полягає у виявленні способів перекладу англійських компаративних фразеологізмів українською мовою у сучасній художній прозі.

Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**: 1) визначити структурні особливості компаративних фразеологізмів в англійській та українській мовах та їх вплив на переклад досліджуваних одиниць; 2) на основі проведеної вибірки здійснити аналіз перекладацьких стратегій та тактик перекладу компаративних фразеологічних одиниць; 3) визначити втрати при перекладі компаративних фразеологізмів та встановити способи їхнього усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У перекладознавчій літературі виділяється два способи перекладу компаративних фразеологічних одиниць: фразеологічний та нефразеологічний [1; 4]. Під фразеологічним способом мається на увазі використання в тексті перекладу стійких одиниць різного ступеня близькості між одиницями мови оригіналу та мови перекладу. Сюди належать такі прийоми відтворення компаративних фразеологічних одиниць українською мовою:

1) використання фразеологічного еквівалента: *as rich as Croesus* – багатий, як Крез, *as mute as a fish* – німий, як риба, *like a lamb* – як ягня. Таким способом відтворюються, як правило, такі порівняння, які мають спільні корені походження – Біблію, міфи, або третю мову, з якої були запозичені.

2) використання неповного/часткового відповідника – за семантикою така одиниця є повноцінним відповідником, проте

спостерігаються певні розбіжності у синтаксичній будові, наявні деякі зміни форми;

3) використання аналога – у МП вживається одиниця, яка містить інший образ. Якщо еквівалентів може бути тільки один, то аналогів декілька, зважаючи на кількість образів у МП, які виражають ту саму ознаку чи характеристику: *as soft as butter* – м'який, як віск, *to cherish like an apple of one's eye* – берегти, як зіницю ока, *drunk as a lord/bat/beast/beggar/broom/devil/dog/king/sailor etc* – н'яний, як чін/швець/хлоуц.

4) застосування трансформацій (антонімічний переклад, конкретизація, генералізація): *like million dollars* – на всі гроші, *red as a cherry/rose* – кров з молоком, *as proud as a peacock* – надувся/набундючився, як індик.

Нефразеологічні способи відтворення компаративних фразеологічних одиниць передбачають відтворення вихідної фразеологічної одиниці за допомогою лексичних засобів. Проте застосування таких способів веде до неминучих втрат у перекладі, що свідчить про недосконалість подібних прийомів. Тому здебільшого перекладачі застосовують їх лише у крайніх випадках. Нефразеологічний спосіб включає в себе використання таких прийомів:

вживання у мові перекладу монолексемних відповідників: *as easy as pie/winking/falling off a log* – легко, *as game as Ned Kelly* – задерикуватий;

калькування – В. С. Виноградов зауважує, що цей прийом веде до втрати національної образності звороту, однак зберігається смислова, стилістична та функціональна адекватність. При калькуванні образ у перекладному тексті залишається незмінним, проте послоблюється національний колорит, оскільки калька стає вільним словосполученням і сприймається часто як індивідуально-авторське утворення [1]: *as busy as a hen with one chick* – носить, як курка з одним курчам;

застосування описового перекладу – відтворення компаративної фразеологічної одиниці описово, вільними, усталеними сполуками, утвореними на рівні мовлення, які семантично, і зрідка стилістично, є рівновартісними висловам оригіналу [3]: *as dead as a doornail* – не подавати ознак життя, *as fit as a fiddle* – в хорошому настрої, у добромu здоров'ї, *as near as a toucher* – на волосину від чогось.

За Р. П. Зорівчак, описовими зворотами відтворюють семантико-стилістичні функції тих фразеологізованих порівнянь, які пов'язані з суто національною символікою, з особливостями побуту, традицій та способу мислення народу. «При відтворенні семантико-стилістичних функцій таких фразеологізмів перекладачі часто натрапляють на приховані невідповідності, розбіжності, так би мовити, естетичного плану» [3, 138]. Як і при застосуванні кальки, так і при описовому перекладі у вихідному тексті зникає образ, «а разом з ним стилістично-функціональна й експресивно-

емоційна конотації» [3, 119]. Найбільшою вадою описового перекладу, на думку Р. П. Зорівчак, є «спрощення, зубоження вислову» [3, 123].

використання контекстуального відповідника.

У корпусі проведеної вибірки компаративних фразеологічних одиниць нараховано 23 одиниці. Переважають дієслівні компаративні фразеологічні одиниці, кількість яких становить 16 одиниць, і ад'єктивних компаративних фразеологічних одиниць, відповідно, – 7 одиниць.

Автори аналізованих творів вживають компаративні фразеологічні одиниці з дієсловами руху, здебільшого, для вираження швидкості дії: *run like hell* (13, 103) – *втекти, як від диявола* (8, 78), *entered like a rocket* (9, 142) – *влетів, неначе ракета* (5, 145), *came as a torrent* (9, 494) – *посипалися одна за одною* (5, 471), *like lightning raised* (9, 305) – *умить витяг* (5, 299), *move ahead like lightning* (12, 103) – *підходило до блискавичного завершення* (7, 84).

До наступної групи належать компаративні фразеологічні одиниці, які вживаються для підсилення стану, як фізичного, так і емоційного: *slept like a baby* (13, 134) – *спав, як дитина* (8, 102), *спав, наче немовля* (8, 107), *feel like a million dollars* (13, 302) – *чудово почуватися* (8, 229), *felt like (a) block(s) of ice* (11, 195) – *перетворилося на крижану брилу* (6, 225), *зadubli vid холоду* (6, 291).

Менш чисельну групу становлять компаративні фразеологічні одиниці, які виражають силу, інтенсивність, несподіваність дії: *thunder exploded like a bomb* (11, 69) – *неначе вибух, гримнув грім* (6, 88), *is leaking like a sieve* (12, 46) – *протікає, як сито* (7, 42), *scream like a madman* (10, 375) – *кричав, як навіжений* (1, 447), *заволав, божеволіючи з рознуки* (4, 85), *was collapsing like a house of cards* (10, 277) – *валилося, наче картковий будиночок* (1, 334), *розпадався, наче картковий будиночок* (4, 14).

Для підсилення ознаки сучасними авторами були використані такі ад'єктивні компаративні фразеологічні одиниці: *white as milk* (11, 295) – *білим, як молоко* (6, 337), *neat as a pin* (13, 143) – *абсолютно чітким* (8, 108), *black as soot* (9, 325) – *чорні, як сажа* (5, 317), *as white as a ghost* (10, 50) – *білий, як привид* (1, 66), *білий, як привид* (2, 43), *white like an angel* (10, 147) – *білою, наче в ангела, шкірою* (1, 181), *мав ангельсько-білу шкіру* (3, 7).

Спільними і найпоширенішими структурними моделями компаративних фразеологічних одиниць, як ад'єктивної, так і дієслівної ознаки, в обох мовах є:

(as) + Adj + as/like + N прикм.+як/мов/наче/неначе/немов... +ім.

as white as a ghost білий, як привид

V + as/like + N д-во + як/мов/наче/неначе/немов... +ім.

sleep like a babyспати, як немовля

Так, із 23 випадків вживання англійських компаративних фразеологічних одиниць, у 15 (65%)

ці одиниці було відтворено українською мовою зі збереженням структурної відповідності: “*The whales floated lifeless in the tank, their mouths hanging open and their tongues were black as soot*” (9, 325). – «*Бездиханні тіла тварин плавали по поверхні басейну, у відкритих пащах виднілися чорні як сажа язика*» (5, 317).

Однак українській мові характерна модель, якої немає в англійській – V+N_{instr} – утворення порівняння за допомогою іменника в орудному відмінку без сполучника: “*The marble façade blazed like fire in the afternoon sun*” (9, 119). – «*У пообідньому сонці мрамуровий фасад палав вогнем*» (5, 123). На думку Р. П. Зорівчак «такі ФО сповнені експресії й завдяки стислості емоційніші, ніж звичайні порівняння. Вони становлять, так би мовити, трамплін для модифікації порівнянь в інші художні фігури» [3, 74].

Для української мови характерним також є явище інверсії у структурі порівняння, коли елемент порівняння – компаратор передус стрижневою елементу – основі порівняння: *як квітка гарна, як мед солодкий*. Графічно їхню структуру можна зобразити у вигляді моделі як+N+Adj/V. Відтворення англійських порівнянь українськими з такою структурою теж мало місце: “*Langdon instinctively spun like a torpedo*” (9, 416). – «*Ленгдон інстинктивно, як торпеда, рвонує вперед*» (5, 400). Перенесення компаратора у початкову позицію порівняння робить таку конструкцію експресивнішою та більше привертає увагу читача до описуваних подій.

Невідповідність структури англійських та українських компаративних конструкцій підсилювального значення викликається застосуванням описового перекладу цих одиниць. Компаративні фразеологічні одиниці оригіналу здебільшого замінюються українськими прислівниками. Відносна кількість таких випадків становить 22%: “*She made him feel like a million dollars, with or without a headache*” (13, 302). – «*Вона примушувала Адама чудово почуватися, незважаючи на головний біль*» (8, 229). “*Like lightning, he raised a walkie-talkie and spoke into it*” (9, 305). – «*Він умить витяг рацію і щось сказав у мікрофон*» (5, 299). Хоча, з погляду контрастивної лінгвістики, такі різномовні одиниці, які відрізняються структурно-граматичною будовою, не можуть бути рівноцінними, з точки зору перекладознавства, на думку Р. П. Зорівчак, вони рівнозначні – «маючи різну структурно-граматичну будову, такі різномовні ФО можуть забезпечувати повну адекватність відтворення змісту» [3, 50]. Застосування такої трансформації диктується або відсутністю у мові перекладу одиниць з аналогічною образною основою порівняння і такою ж структурою, або контекстуальними параметрами.

Як свідчать розглянуті приклади, в цілому структурна сторона порівняння не настільки специфічна, щоб створювати непереборні перешкоди для перекладу цих одиниць з однієї мови на іншу.

Таким чином, в структурно-граматичному плані компаративні фразеологічні одиниці, як правило, збігаються в обох мовах, певні розбіжності спостерігаються в семантичному плані. Власне невідповідність конотативного і денотативного планів викликає труднощі відтворення образних, оцінних та емоційних параметрів компаративних фразеологічних одиниць.

Як перекладацький прийом, калькування для відтворення компаративних конструкцій підсилювального значення застосовується у тих випадках, коли образ порівняння знайомий носіям культури цільової мови. Під калькуванням розуміють метод «при якому „живцем” переносять ідею створення вислову оригіналу та його структуру в цільову мову» [3, 81]. Застосовується цей прийом при перекладі таких порівнянь, які містять терміни спорідненості, природні явища, міфологічні образи, предмети побуту, які відомі носіям обох культур:

“Good Lord. What time did you get up?”

“Around seven. I very rarely sleep late.”

“Neither do I. But I slept like a baby.” (13, 142).

Господи, о котрій ти встала?

Близько сьомої. Зазвичай я рано встаю.

Так само, як і я. Минулої ночі я спав, наче немовля (8, 107).

Обидва порівняння *slept like a baby* і *спав, наче немовля*, вжиті у значенні *міцно спати, находившись, натомившись*, збігаються як за структурою, так і за семантикою. У двох мовах наявні й інші компаративні фразеологічні одиниці для позначення стану міцного сну: в англійській мові *to sleep like a log* та *спати, як камінь/як мертвий*; *спати на оба (на два) вуха*; *спати без задніх ніг, без пам'яті*; *мов (як, наче) убитий (побитий, вбитий, забитий)*; *сном праведника (праведників)*; *спати, мов дитина по купелі* в українській мові.

У романі “Miracle” («Диво») описується ситуація після страшного буревію. Угіддя головних героїв зруйновані, в саду від вітру повалилися дерева, у Меггі сильно протікає пошкоджений дах: “The house is leaking like a sieve, and I've got Niagara Falls in my kitchen” (12, 46). – «Будинок протікає, як сито, у кухні просто Ніагарський водоспад!» (7, 42). Українська порівняльна конструкція повністю відтворює семантику і образність англійської компаративної фразеологічної одиниці. В українській мові порівняння *як/мов крізь сито*, яке здебільшого вживається у сполученні зі словами *сіяти, сіятися*, має значення *густо, безперервно* (про дощ, мряку) [6, 287]. Такий образ викликає в уяві українського читача відповідну картину: дощ був настільки сильним, що стеля, з якої текла вода, нагадувала сито. Додаткової конотації додає використання метафори-гіперболи *I've got Niagara Falls* – у кухні просто Ніагарський водоспад. Окрім того, українське речення, на відміну від англійського, є не розповідним, а окличним, що робить його інтенсивнішим, та емоційнішим.

У наступному прикладі порівняльну конструкцію використано для передачі не тільки швидкості руху, а й емоційного стану персонажа: “The guards parted as Commander Olivetti entered the room like a rocket” (9, 142). Капітана Оліветті страшенно розлютило те, що Вітторія, намагаючись попередити камерарія про небезпеку, яку готували ілюмінати, зателефонувала оператору комутатора Ватикана. Червоний з люті він вдирається до кабінету, де сиділи зачинені Вітторія та Ленгдон: «Гвардійці розступилися, даючи дорогу командирі Оліветті, який влетів, наче ракета» (5, 145). Перекладачка А. Кам'янець відтворює нейтральне англійське дієслово *entered* маркованим українським гіпонімом *влетіти* у значенні швидко *входити, вбігати*, який підкреслює характеристики ракети, як образу порівняння. Порівняльна конструкція *like a rock* неодноразово зустрічалася на сторінках роману “Angels and Demons” («Янголи і демони»). У різних випадках А. Кам'янець по-різному її відтворювала, орієнтуючись на ситуацію та інші особливості її вживання. Здебільшого таке порівняння використовувалося для підсилення швидкості, інтенсивності дії, вираженої дієсловами *fell* і *drop*: “Langdon fell like a rock” (9, 506). – «Ленгдон падав, як камінь» (5, 482). “The freight elevator dropped like a rock” (9, 87). – «Вантажний ліфт летів униз, наче камінь» (5, 94). В українській мові існує аналогічне порівняння, проте з іншим образом, – *повалитися (звалитися), як (наче, мов) сніп* у значенні *важко впасти всім тілом* [6, 347]. Однак він не підходить до цього ситуативного контексту, оскільки оригінальні порівняльні звороти використані для підсилення швидкості, а не раптовості.

Англійська компаративна фразеологічна одиниця (*as*) *white as milk* може передавати семантику кольору різних об'єктів та блідої, незасмаглої шкіри. Повним еквівалентом англійського порівняння є російська компаративна фразеологічна одиниця *белый как молоко*, яка виражає як колір об'єктів, так і матово-білу шкіру. З першим значенням англійської компаративної фразеологічної одиниці співпадає німецька компаративна фразеологічна одиниця *weiss wie Milch*, яка передає семантику лише кольору (в основному обмежується позначенням кольору скла – *Milchglas*), збігаючись з першим значенням англійської компаративної фразеологічної одиниці. Українська компаративна фразеологічна одиниця *білий (-а), як молоко* позначає білолицю, незасмаглу жінку, тобто не повністю збігається за значенням з англійською, зокрема з першим. Окрім того, образний еталон *молоко* в українській мові номінує також і сиву людину: *побілів як молоко, сивий як молоко* [5, 63]. Цю компаративну фразеологічну одиницю було використано в романі “Book of Names” («Книга імен») у другому її значенні, тобто для позначення кольору блідої шкіри обличчя Рауля, Темного янгола, який був смертельно поранений у сутичці з Девідом: “... his swarthy face was now

white as milk ...” (11, 255). Т. Некрыч в перекладі вживає український частковий відповідник цієї конструкції **білий як молоко**, яке збігається за другим значенням англійської компаративної фразеологічної одиниці: «... його смагляве обличчя стало **білим як молоко ...**» (6, 337).

В англійських компаративних фразеологічних одиницях іменник **stone**, як еталон порівняння, виражає вагу або брак почуттів, емоцій чи рухів [8]: “*He struggled to keep up, but his legs felt like stone*” (11, 3). Однак у цьому випадку перекладач А. Кам'янець не вживає українське порівняння **як камінь**, а, зважаючи на контекст, вдається до українського фразеологізму – **голова (руки, ноги і т. ін.) [мов (немов)] свинцем налита (налиті, налилася, налилися)**, який використовується для вираження відчуття важкості у голові, руках, ногах і т. ін. [6, 245]: «Він намагається не відставати, але ноги немов налилі свинцем» (6, 14).

У перекладі наступного прикладу українською мовою спостерігається застосування прийому генералізації відносно образу порівняння – англійське **bomb** замінено його українським гіперонімом **вибух**: “*Its upper windows shattered even as thunder exploded like a bomb*” (11, 69). – «3 вікон на верхньому поверсі посипалося скло, і відразу, неначе вибух, гримнув грім» (6, 88).

В перекладах художніх творів є чимало випадків пропущення компаративних конструкцій, і лише іноді такі пропуски, на думку Р. П. Зорівчак можуть бути виправдані лінгвально. Пропуски таких одиниць, а особливо фразеологізованих порівнянь, «відчуваються дуже сильно й болюче, болючіше, ніж окремих слів» [3, 130]. Такий факт свідчить про важливу роль компаративних фразеологічних одиниць у художньому контексті. У перекладах аналізованих творів було зафіксовано лише один випадок вилучення компаративної фразеологічної одиниці. В одному з епізодів роману “*Toxic Bachelors*” («Неодружені та небезпечні») Чарлі намагається з'ясувати, чи справді Анна навчалася у Колумбійському університеті, як вона це сама сказала йому. Після декількох невдалих спроб секретарки прояснити ситуацію, Чарлі сам вирішує зателефонувати до університету. Він не йняв віри, що жінка, якій він довіряв і в яку закохався, могла обманути його. Це радше було недбале ставлення працівників університету. Та почувши у відповідь ту ж саму інформацію, Чарлі збентежився і засмутився: “*Carole Anne Parker had never graduated from Princeton. In fact, according to their records, when they checked further, no one by that name had ever*

attended the school. As he hung up the phone, a cold chill ran down his spine. And five minutes later, feeling like a monster, he called Columbia's School of Social Work. They told him the same thing. She had never attended Columbia either. When he hung up the phone, he knew he had found the fatal flaw. The woman he was falling in love with was a fraud” [13, 339].

Вираз **feeling like a monster** служить для вираження почуттів Чарлі, а саме високого ступеню роздратованості та занепокоєння. Однак в українському перекладі І. Паненко вилучає його: «Керол Анна Паркер ніколи не закінчувала Принстон. Навіть більше – згідно зі списками, які вони перевірили, ніхто на таке ім'я навіть не вчився у цьому університеті. Коли Чарлі поклав слухавку, холодок пробіг йому по спині. П'ятьма хвилинами пізніше він уже телефонував до факультету соціальної роботи Колумбійського університету. Там йому сказали те саме. Вона ніколи не вчилася і тут. Коли Чарлі клав слухавку, він вже знав, де фатальна помилка. Жінка, у яку він закохався, – шахрайка» [8, 257].

Таке вилучення образного інтенсифікатора знижує доволі відчутно емоційний градус оригіналу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки. Переклад компаративних конструкцій підсилювального значення здійснюється у двох аспектах: структурному і семантичному. Проблеми перетворення структури підсилювального порівняння вирішуються легше, ніж семантичних перетворень, оскільки в українській та англійській мовах вони характеризуються відносною структурною подібністю. Відтворення семантико-стилістичних особливостей компаративних конструкцій підсилювального значення вимагає від перекладачів значно більших зусиль. Основною вимогою є збереження у цільовому тексті образності, однієї із найважливіших характеристик компаративних конструкцій. Здебільшого образ порівняння у двох мовах не співпадає, що спонукає перекладачів вдаватися до використання аналога, калькування, вживання моноксемного відповідника, як правило, прислівника-інтенсифікатора. Основною хибою використання такого прийому є втрата у тексті перекладу образності та оцінності і зниження експресивності. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у виявленні труднощів відтворення українських компаративних фразеологічних одиниць англійською мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). Москва, 2001. 224 с.
2. Дудченко М. М. Чернюк Н. І. До питання про відтворення образних порівнянь. Теорія і практика перекладу. Республіканський міжвідомчий науковий збірник. 1981. В.5. С. 51-55.
3. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. Львів, 1983. 173 с.
4. Кабанова С. В. Вираження кількісно-якісних відношень синтаксичними структурами англійської мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Харків, 1997. 18 с.

5. Мізін К. І. Системні маркери компаративної фразеології крізь призму зіставлення (на матеріалі англійської, німецької, української та російської мов). Мовознавство. 2009. №5. С. 60-70.
6. Новий тумачний словник української мови: у 3 т. / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ, 2008. Т. 3. 864 с.
7. Салмина Д.В. О сочетании наречий-интенсификаторов с отадъективными глаголами. Глагол в лексической системе современного русского языка. 1981. № 5. С. 99-104.
8. АБВУД Lingvo X3

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Браун Ден. Код да Вінчі. Харків, 2008. 480 с.
2. Браун Ден. Код да Вінчі. Всесвіт. 2006. № 1-2. С. 6-113.
3. Браун Ден. Код да Вінчі. Всесвіт. 2006. № 3-4. С. 3-96.
4. Браун Ден. Код да Вінчі. Всесвіт. 2006. № 11-12. С. 3-104.
5. Браун Ден. Янголи і демони. Харків, 2008. 544 с.
6. Грегори Дж., Тінторі К. Книга імен. Харків, 2007. 352 с.
7. Стіл Даніела. Диво. Харків, 2008. 175 с.
8. Стіл Даніела. Неодружені та небезпечні. Харків, 2008. 398 с.
9. Brown Dan. Angels and Demons. New York, 2006. 608 p.
10. Brown Dan. The Da Vinci Code. New York, 2003. 454 p.
11. Gregory Jill, Tintori Karen. Book of Names. New York, 2007. 320 p.
12. Steel Danielle. Miracle. New York, 2005. 225 p.
13. Steel Danielle. Toxic Bachelors. Berkshire, 2006. 512 p.

УДК 81'255.2:62(045)

СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ У СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА БІОГАЗУ

Шванова О. В.

Національний авіаційний університет

Шванов О. М.

Управління заміщення традиційних видів палива Держенергоефективності України

У статті розглянуто виробництво біогазу як ефективного способу використання відновлюваних джерел енергії. Досліджено способи формування фахової термінології у сфері виробництва біогазу, а також проаналізовано переклад фахової термінології на основі здійсненого перекладу технічної документації.

Ключові слова: біогаз, виробництво біогазу, відновлювані джерела енергії, переклад науково-технічної літератури, переклад термінів.

Шванова О. В., Шванов О. М. Способы перевода терминов в сфере производства биогаза. В статье рассмотрено производство биогаза как эффективный способ использования возобновляемых источников энергии. Исследован способ формирования профессиональной терминологии в сфере производства биогаза, а также проанализирован перевод профессиональной терминологии на основании осуществленного перевода технической документации.

Ключевые слова: биогаз, производство биогаза, возобновляемые источники энергии, перевод научно-технической литературы, перевод терминов.

Shvanova O. V., Shvanov O. M. Current issues of translation of terms in biogas production. The article is devoted to biogas production as one of the effective means of renewable energy usage. Unlike the countries of European Union, where the number of biogas plants is measured in thousands, the production of biogas in Ukraine has only started to develop. Taking into consideration the fact that equipment for biogas plants is of foreign manufacturing the issue of the adequate translation of technical literature and documentation of biogas production rises. The aim of our research is to examine some ways of forming of technical terms in biogas production and to analyse translation of professional technical terms on the basis of the performed translation of technical documentation. Translators find a lot of difficulties translating technical terms. Besides for the accomplishment of the adequate translation some additional knowledge about the technical term's origin, classification, functioning and peculiarities of its translation is required. What is very important, the spontaneous, unauthorized interpretation is absolutely intolerable. It is necessary to point out that terminology in biogas production is continuously enriched by new technical terms. As far as technologies in biogas production have been developing very fast, correspondently new technical terms and collocations denoting new notions are appearing. The analysis of translation of some technical terms performed in this article gives us opportunity to make a conclusion that typical difficulties in translation of technical literature in biogas production are translation of abbreviations, synonymous technical collocations and rendering polysemantic commonly used lexemes. Thus translation of science and technical literature requires both linguistic and professional knowledge.

Key words: biogas, biogas production, renewable energy, translation of scientific and technical literature, translation of terms.

Останнім часом, питання енергоефективності України набуло особливої ваги і актуальності. Перед державою і суспільством постають виклики, яких досі ще не було за всі роки нашої незалежності. Для здобуття енергетичної незалежності, на сьогоднішній день, першочерговими завданнями стають зменшення споживання природного газу, заміщення його альтернативними видами палива та відновлюваними джерелами енергії, а також активне впровадження заходів з енергоефективності.

Постановка проблеми. Сучасна альтернативна енергетика представлена широким спектром засобів та джерел. Враховуючи природно-

кліматичні умови та сільськогосподарський потенціал України, можемо стверджувати про перспективність поширення біогазових технологій. Природні ресурси України дозволяють використовувати вітчизняний біоенергетичний потенціал для забезпечення енергією малих та великих фермерських та сільськогосподарських товариств, селищ та міст. Наявні у кожному господарстві великі обсяги органічних відходів доцільно утилізувати, щоб вирішити наступні завдання: отримання біогазу-біометану, отримання електричної та теплової енергії, постачання власного господарства добривами, запобігання зараженню навколишнього середовища.

9 квітня 2015 року набув чинності Закон України «Про ринок природного газу», яким визначено, що виробники біогазу або інших видів газу

з альтернативних джерел мають право на отримання доступу до газотранспортних і газорозподільних систем, газосховищ, установки LNG та приєднання до газотранспортних та газорозподільних систем за умови дотримання технічних норм та стандартів безпеки та за умови, що біогаз за своїми фізико-технічними характеристиками відповідає стандартам на природний газ [4].

В червні 2015 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електроенергії» від 04.06.2015 № 514-VIII, відповідно до якого було збільшено на 10% «зелений» тариф для електроенергії з біомаси та біогазу. Слід зазначити, що на сьогодні рівень «зелених» тарифів в Україні є одним із найвищих в Європі. Крім того, Законом скасовано вимогу щодо місцевої складової та введено надбавку до «зеленого» тарифу в розмірі 5 та 10% (до 12,38 €/кВт·год), за використання обладнання українського виробництва на рівні 30 та 50 % [5].

Для стимулювання виробництва теплової енергії з альтернативних джерел у секторі централізованого тепlopостачання прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про тепlopостачання» щодо стимулювання виробництва теплової енергії з альтернативних джереленергії» від 21.03.2017 №1959-VIII, яким передбачено встановлення тарифу на теплову енергію з альтернативних джерел на рівні 90% від діючого (або середньозваженого у регіоні) тарифу на тепло з газу для потреб бюджетних установ танаселення [6].

Отже, виробництво біогазу ефективний спосіб використання відновлюваних джерел енергії. А функціонування біогазових комплексів в Україні є успішним прикладом у сфері відновлюваної енергетики. На відміну від держав Європейського Союзу, де кількість біогазових комплексів вимірюється тисячами, в Україні виробництво біогазу-біометану тільки починає розвиватися. Зважаючи на той факт, що устаткування для біогазових комплексів зазвичай іноземного виробництва, постає питання адекватного перекладу технічної літератури і документації, для виробництва біогазу в Україні. На межі технічних, природничих і гуманітарних наук виникає питання перекладу фахової термінології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У напрямку перекладу фахової термінології здійснено цілу низку досліджень. Різні аспекти перекладу термінів висвітлено у роботах відомих мовознавців, а саме Л.С. Бархударова, В.І. Карабана, В.Н. Комісарова, Л.К. Латишева, Д.С. Лотте, Р.К. Міньяр-Белоручева, Л.Л. Нелюбіна, Р.О. Якобсона та багато інших. Окремі тематичні групи екологічної терміносистеми англійської мови вивчали Т.А. Алесенко, І.Г. Гусева, Н.Г. Кантишева, М.А. Ковязіна, О.М. Іващисин. Деякі аспекти екологічного дискурсу на матеріалі англійської мови проаналізовано у роботах

С.В. Баранова, Н.А. Красильникова, С.Н. Семенова, Л.В. Сологуб, О.Г. Хітарова. Попри посилену увагу дослідників до цієї проблеми, специфіка перекладу термінології у сфері біоенергетики малодосліджувана і потребує більш детального і комплексного вивчення.

Формулювання мети і завдань статті. Мета нашого дослідження розглянути деякі способи формування фахової термінології у сфері виробництва біогазу, а також проаналізувати переклад фахової термінології на основі здійсненого перекладу технічної документації. Головними завданнями, які постали перед нами з'ясувати характер та механізми формування фахової термінології у сфері виробництва біогазу, а також визначити домінуючі способи та прийоми перекладу фахової термінології технічної документації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що технічній літературі властива точна і чітка подача інформації, вона абсолютно позбавлена емоційності та експресивності. Терміни та термінологічні словосполучення стають ключовими одиницями технічного тексту. Саме переклад термінологічних одиниць викликає чимало труднощів у перекладачів. Вірний переклад термінів є запорукою адекватного перекладу технічного тексту. Технічний переклад потребує особливого аналізу контексту і здійснюється на поєднанні особливостей мови та знань у сфері техніки. Контексту надається особливо важливе значення, адже завдяки взаємодії терміна з контекстом, виявляється основне значення термінологічної одиниці. Окрім того, для здійснення адекватного перекладу необхідні додаткові знання про походження терміну, класифікацію, функціонування та особливості його перекладу, а також, що дуже важливо, абсолютно не допускається необгрунтоване самовільне тлумачення його суті.

Необхідно відзначити, що термінологія у сфері біоенергетики постійно поповнюється новими термінологічними одиницями. Оскільки технології в галузі біоенергетики розвиваються швидкими темпами, відповідно виникають нові терміни і термінологічні словосполучення, що позначають нові поняття. У нашому дослідженні ми наводимо приклади перекладу термінологічних одиниць дібраних методом суцільної вибірки з проектної документації, паспортів, формулярів, технічних описів та інструкцій, які найчастіше зустрічаються у відповідній літературі.

Розглянувши деякі способи формування нових термінологічних одиниць у сфері біоенергетики, доходимо висновку, що синтаксичний спосіб є найпродуктивнішим способом формування термінів у цій сфері. Особливість його формування полягає в поєднанні декількох компонентів, слів для позначення одного терміна. Звернемо увагу на найбільш поширені моделі формування термінологічних словосполучень.

1. Перша модель термінологічного словосполучення складається із двох, трьох і більше імен-

ників (n) n+n; n+n+n; n+n+n+n. Для прикладу: *biogas* (біогаз), *biogas production* (виробництво біогазу), *biogas treatment* (очистка біогазу), *biomass* (біомаса), *biogas plant* (біогазові установка), *fossil fuel* (викопні енергоносії), *gas main* (газова мережа), *energy crops* (енергетичні рослини), *energy park* (енергопарк).

2. Наступна модель термінологічного словосполучення утворюється із прикметника (adj) та одного чи кількох іменників (n). adj+n (+n+n) Наприклад: *sustainable energy* (відновлюване джерело енергії), *renewable sources of energy* (відновлювана органічна сировина), *wet fermentation* (мокра ферментація), *dry fermentation* (суха ферментація), *organic residues* (органічні відходи), *anaerobic digestion* (анаеробне зброджування).

3. Інша модель термінологічного словосполучення, коли дієприкметник або дієприслівник (p) вживається разом із іменником (n), тобто p+n+(n). Наведемо приклад: *processed biogas* (збагачений біогаз), *heating system* (нідзпів), *mixing devices* (перемішування), *purified gas* (очищений газ).

4. Наступна модель термінологічного словосполучення складається із комбінації різних частин мови довільної послідовності. Це можуть бути комбінації прислівника, дієприкметника та іменника (adv+p+n), або ж іменника, прикметника, іменника (n+adj+n) та інші варіанти. Наприклад: *hermetically sealed digester* (герметичний реактор), *specially cropped green biomass* (спеціальні енергетичні рослини), *oxygen-free environment* (анаеробний), *CO₂ neutral form of energy* (відновлювані джерела енергії).

Аналізуючи переклад технічної документації біогазового обладнання розглянемо деякі особливості перекладу багатоеквівалентних термінів. Як відомо, за визначенням В.І. Карабана еквівалентні одиниці класифікують на одноквівалентні, тобто ті, що мають лише один перекладний відповідник і багатоеквівалентні ті, що мають більше одного перекладних відповідників [1, 18]. До одноквівалентних термінологічних одиниць відносимо переклад наступних термінів: *biomass* (біомаса), *fossil fuel* (викопні енергоносії), *organic residues*, *fermentation* (бродіння), *biogas density* (щільність біогазу), *burning temperature* (температура загоряння).

Переклад багатоеквівалентних термінологічних одиниць вимагає вміння підібрати один адекватний відповідник з кількох варіантів. У технічному описі обладнання для біогазової станції компанії ZorgBiogas нашу увагу привертає ряд синонімів до терміну *biogas*:

Synonyms for biogas are terms like sewer gas, mine gas, marsh gas and methane gas [8].

В українському перекладі перекладач послуговується лише терміном *біогаз*, уникає зайвої синонімії, вважаючи недоцільним відтворювати її, шукати або ж створювати для цих синонімів українські відповідники. В електронному термінологічному ресурсі як Оглядова пере-

глядова платформа (Online Browsing Platform, OBP) та Міжнародній організації зі стандартизації (International Organization for Standardisation, ISO) знаходимо відповідник *biogas* (біогаз) – *fuel, especially methane produced by fermentation of organic matter* [10].

У перекладі проектної документації компанії Viessmann group. Biogastechnologies натрапляємо на синонімічні термінологічні словосполучення *sustainable energy* та *renewable energy* з відповідником в українському перекладі *відновлюване джерело енергії*. У роботах вітчизняних дослідників виробництва і використання біогазу, зокрема у Д.М. Токарчука, О.В. Яремчука знаходимо синонімічне термінологічне словосполучення *поновлюване джерело енергії* [3]. Зазначені приклади порушують проблему уніфікації термінів, що виникає в результаті того, що перекладачі працюючи над одним документом, можуть запропонувати різні варіанти відповідників для певних термінів. Така ситуація з перекладом термінів у сфері біоенергетики вимагає виділити актуальні проблеми, а саме уніфікацію термінів, їх упорядкування та стандартизацію. Значну допомогу у цьому напрямку перекладачі можуть отримати звертаючись до електронних термінологічних ресурсів Online Browsing Platform (Онлайнова переглядова платформа), International Organisation for Standardisation (Міжнародна організація зі стандартизації), а також термінологічних словників Lingvo.

Вживання скорочень та аббревіатури у технічній літературі становить чималу проблему при перекладі на вихідну мову. У технічній документації біогазової установки компанії Viessmann group натрапляємо на аббревіатуру *CHP module* (когенераційна установка), що привертає нашу увагу і потребує аналізу.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу» від 5 квітня 2005 року N 2509-IV когенераційна установка це комплекс обладнання, що працює за способом комбінованого виробництва електричної і теплової енергії або перетворює скидний енергетичний потенціал технологічних процесів в електричну та теплову енергію [7].

Звертаючись до перекладного словника знаходимо омонімічні визначення аббревіатури *CHP*, тобто різні значення, але з тотожною графічною формою:

CHP – combined heat and power, a system in which steam produced in a power station as a byproduct of electricity generation is used to heat nearby buildings;

CHP – casing heat and pressure;

У даному випадку, щоб знайти адекватний відповідник, перекладачу важко визначити за формою аббревіатури її значення, тому йому необхідно враховувати широкий контекст. Перекладаючи

абрєвіатуру *CHP module* як когенераційна установка перекладач послуговується способом перекладу відповідної повної форми словосполучення. Як відомо, такий спосіб перекладу використовується за відсутності відповідного скорочення у вихідній мові. Перекладач змушений відійти від дослівного перекладу слів, що утворюють цю абрєвіатуру, щоб передати якомога точніше її зміст.

Висновки. Корпус зазначених прикладів дає змогу зробити висновок, що характерними труднощами при перекладі технічної літератури у сфері біоенергетики, стають переклад абрєвіатури, синонімічних термінологічних словосполу-

чень, відтворення багатозначних загальноживаних лексем. Таким чином, розглянувши способи формування термінології у сфері виробництва біогазу, а також проаналізувавши переклад термінів технічної документації доходимо висновку, що переклад науково-технічної літератури вимагає не тільки мовознавчих знань, але й знань відповідної галузі. Вітчизняне виробництво біогазу тільки зароджується, тому переклад технічної літератури у цій сфері ще не раз завдаватиме труднощів для перекладачів та створюватиме передумови для подальших перекладознавчих та мовознавчих досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карабан В.І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову. Частина 2. Термінологічні і жанрово-стилістичні труднощі. Кременчук, 1999. 252 с.
2. Гудманян А.Г., Сітко А.В., Єнчева Г.Г. Вступ до перекладознавства. Вінниця, 2017. 296 с.
3. Токарчук Д.М., Яремчук О.В. Виробництво і використання біогазу в Україні: економічні і соціальні перспективи. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2013_2%283%29_44
4. Закон України «Про ринок природного газу»: Офіц. текст зі змінами станом на 01.11.2016. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/329-19/page>
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії»: Офіц. текст зі змінами станом на 04.06.2015. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/514>
6. Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про тепlopостачання" щодо стимулювання виробництва теплової енергії з альтернативних джерел енергії»: Офіц. текст зі змінами станом на 21.03.2017. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1959>
7. Закон України «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу»: Офіц. текст зі змінами станом на 26.11.2016. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2509-15>
8. URL: <http://zorg-biogas.com>
9. URL: <http://schmack-biogas.com>
10. URL: <http://www.iso.org>>obp

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ ТА НОВОТВОРЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Шихалієва М. А.

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

У статті досліджено принципи утворення та функціонування фразеологізмів сучасної англійської мови. Особливу увагу приділено сферам виникнення та особливостям розвитку фразеологічних інновацій.

Ключові слова: неологізм, фразеологізм, фразеологічний неологізм, неофразеологізм, фразеологічна інновація.

Шихалиева М. А. Фразеологические инновации и новообразования современного английского языка. В статье исследованы принципы создания и функционирования фразеологизмов современного английского языка. Особое внимание уделяется сферам возникновения и особенностям развития фразеологических инноваций.

Ключевые слова: неологизм, фразеологизм, фразеологический неологизм, неофразеологизм, фразеологическая инновация.

Shikhalieva M. A. Phraseological innovations and new formations of the modern English language. The article highlights the principles of creation and functioning of phraseological units of modern English. Special attention is drawn to the areas of origin and peculiarities of the development of phraseological innovations. The article highlights the principles of creation and functioning of phraseological units of modern English. Special attention is drawn to the areas of origin and peculiarities of the development of phraseological innovations. The aim of the article presupposes the following tasks to be fulfilled: outline the theoretical bases of learning English phraseology based on research works of domestic and foreign linguists; determine means of phraseological fund expansion, such as phraseologization of free word combination and phraseological derivation. The object of article is neologisms that appeared in modern English. The subject of article is ways of forming phraseological neologisms in modern English of the first half of the XXI century. The sources of article were new dictionaries on current phraseological units, articles devoted to phraseological neologisms. The methods applied in the article are critical analysis of the scientific literature, to determine the theoretical foundations of the study of modern English phraseology; (a variance in the data) method - on the stage of selection of material from the lexicographical sources; descriptive method and the method of comparative analysis - for describing, organizing, classifying and interpreting structural and semantic and national cultural features of English phraseological neologisms. There are a lot stock of knowledge about neologisms. Domestic linguists put their finger on studying it (V.I. Zabolotnik, N.Z. Kotelova, E.O. Levashov, V.M. Sergeev). Foreign scientists also traced the emergence and development of phraseological innovations (J. Algeo, R. Baayen, G. Cannon, C. Cutler, W. Lee, J. Simpson).

Key words: neologism, phraseology, phraseological neologism, neofraseology, phraseological innovation.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Англійська мова за останні десятиріччя поповнилася значною кількістю сталих сполук, частково або повністю переосмислених, тобто фразеологічних неологізмів [4, 120]. Неологізми пов'язані практично з усіма сферами життя сучасного англійського суспільства. Вивченням нових слів англійської мови займаються В. І. Заботкіна, Ю. А. Зацний, О. С. Кубрякова та ін. Пропоноване дослідження присвячено проблемі збагачення словникового складу сучасної англійської мови фразеологічними неологізмами та новотворами. Тому актуальність даної теми визначається необхідністю вивчення фразеологічних інновацій останніх років на матеріалі сучасної англійської мови, оскільки кількість нових лексичних одиниць щорічно збільшується. Попри значне заці-

кавлення з боку науковців, ці лексичні одиниці ще не були предметом всебічного системного лінгвістичного аналізу, тому є потреба у вивченні їх сфер використання та особливостей розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здійснений вибірковий аналіз високоякісної лексики за версією електронного словника Word Spy у період 2000-2017 р.р. засвідчує, що цей лексикон актуалізується або новостворюється як реакція на екстралінгвістичні реалії, особливо актуальні проблеми суспільного життя людей у часи Інтернет-технологій. Матеріал був доповнений неофраземами словників Cambridge Dictionary і Oxford Dictionaries, авторських блогів і статей, що поповнили сучасну лексику англійської мови.

Мета статті окреслити нові фразеологічні лексичні одиниці, які з'явилися в останні роки; дослідити сфери виникнення та подальшого розвитку фразеологічних неологізмів. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань:**

розглянути шляхи надходження новоутворень в англійську мову; визначити основні способи поповнення фразеологічного фонду сучасної англійської мови; окреслити основні теоретичні питання, пов'язані з вивченням фразеотворення і фразеологічних новотворів; дослідити особливості їх функціонування та виникнення у різних сферах людської діяльності; зробити класифікацію фразеологічних інновацій та проаналізувати їх особливості;

Виклад основного матеріалу дослідження. В останні роки інтерес учених-лінгвістів зростає до вивчення фразеологічних інновацій. Серед них багато робіт, присвячених визначенню нових фразеологічних одиниць, способам їх класифікації та основним фразотворчим тенденціям. Англійська мова, як і інші мови, не могла не відреагувати на зміни в суспільному житті носіїв, викликаних новими реаліями ХХІ сторіччя, подіями глобального масштабу [5, 5].

Виникнення неологізмів являється одним із найважливіших шляхів збагачення словникового складу мови. За даними Каліфорнійської організації Глобального моніторингу мови (The Global Language Monitor), нове слово в англійській мові у всьому світі з'являється кожні 98 хвилин, а в середньому за рік з'являється 800 нових слів – більше, ніж у будь-якій іншій мові світу. Редактори третього видання Оксфордського словника англійської мови, який має бути завершеним до 2037 року, стверджують, що швидкість включення нових слів до цього словника сягає близько 4000 слів на рік. У 2014 році до цього ж словника додано більше 2500 нових слів [9]. У зв'язку з цим перед дослідниками постає завдання не лише фіксувати нові слова, але й досліджувати їх.

У передмові до Оксфордського словника неологізмів «нове слово» визначається як «будь-яке слово, фраза або значення, які ввійшли до загального користування або були модними якийсь період» [12, 3]. Але слід зазначити, що поява нового поняття не є етапом становлення форми лексеми. Нове поняття саме по собі й потреба в ньому завжди передують слову [1, 57].

Розглянемо декілька цікавіших неологізмів, які пропонують Cambridge Dictionary і Oxford Dictionaries. Наприклад, **eyebroccoli** – дослівно перекладається як брокколі для очей. Оскільки брокколі – це корисний продукт, але виглядає не надто апетитно, тому непривабливих людей іноді називають *eyebroccoli*. **Guerrill aproof reading** – партизанська коректура, один з видів граматнацизму. Це людина, яка прискіпливо вишукує в текстах помилки й голосно заявляє про них, тобто займається *guerrill aproof reading*. У сучасному світі люди часто після бурхливо проведеного дозвілля викладають свої фотосвітлини у соціальні мережі. Але не завжди це подобається тим людям, які знаходилися поруч. Вони відчувають **digital hangover**. Фразеологізм **niche worrying** дослівно перекладається як нішеве занепоко-

ення. Людина, яка переймається через дрібниці та впадає в паніку. **Twintern** (від слова *intern* + *twit*), тобто інтерн, якого найняли в компанію тільки для роботи з SMM (у соціальних мережах). **Dryathlon** – це період утримання від алкогольних напоїв, а кошти, які були зекономлені, перераховуються на благодійність.

Г. О. Козьмик пропонує два підходи до його інтерпретації. З одного боку, термін “неологізм” охоплює нові слова або словосполучення, утворені відповідно до правил словотворення й словотворчих моделей, що існують у певній мові, що позначають нові, невідомі або неіснуючі раніше поняття, предмети та об'єкти дійсності. З іншого боку, неологізмами називають існуючі в мові слова в новому значенні, а також синоніми до вже відомих понять [6, 14].

Неологізми називають лексичними інноваціями. Словник-довідник лінгвістичних термінів під редакцією Д. Е. Розенталя й М. А. Теленкової визначає неологізм як «слово або мовний зворот, створений для позначення нового предмета чи нового поняття» [2, 20]. На думку О. Сербенської, інновації – це «новотвори, запозичення, а також включення і входження в мову, зумовлені перерозподілом значень у видах і жанрах мовлення; це і відродження слів і висловів з минулих епох» [9, 108].

Швидко сприймається суспільством той **неологізм**, у якому поєднується максимум інформації з максимумом простоти структури. До таких одиниць належать неологізми: **flashmob**, **sadgrad**, **CHAOS (can't have anyone over syndrome)**, **fat tax**, **Ctrl-Alt-Delete**, **puppy leave**, **lifhack** тощо). Кінцевою стадією прийняття неологізму є його входження в лексичну систему мови. Слово вступає в синонімічні, антонімічні й інші системні зв'язки. До цього моменту воно повинне бути включене в тлумачний словник. Факт включення слова в основний корпус тлумачного словника свідчить про його повну конвенціоналізацію (напр., **iceberg tweeting (pp.)** – *posting a note to Twitter where the visible text is only a small part of the overall message*. **Black elephant (n.)** – *an unlikely but significant risk that everyone knows about, but no one wants to discuss*. **Fun sponge (n.)** – *a joyless or grumpy person who soaks up all the fun out of an event or situation*. **Text-walk (v.)** – *to conduct a text message conversation while walking*. **Get-off-my-lawn (adj.)** – *cantankerous and old-fashioned or bourgeois, particularly with respect to values or ideas*).

Враховуючи загальне тлумачення терміну **неологізм**, варто зазначити, що **фразеологічний неологізм** – це слова чи словосполучення, які створено заново або трансформовано з відомих фразеологізмів та ще незареєстровані сучасними тлумачними словниками. ФН може мати такі характеристики: 1) високий ступень функціонально-стилістичної й комунікативно прагматичної ефективності; 2) потреба у створенні негатив-

ної або позитивної оціненості описуваного явища або поняття; 3) наявність мовної економії, яка виявляється в прагненні мовців до вибору найефективніших комунікативних засобів; 4) широке використання евфемізмів; 5) незафіксованість у сучасних тлумачних словниках.

На процеси неофразеологізації впливає рівень професійно-технічної та загальнокультурної поінформованості носіїв мови, зростання ролі засобів масової інформації (преси, радіо, кіно, телебачення, Інтернету та соціальних мереж) у сучасному світі.

На думку Зацного Ю. А. головні «постачальники» інновацій останніх десятиліть знаходяться під впливом таких макросоціальних чинників, як інформаційна революція, економічні перетворення, міжнародний тероризм і боротьба з ним, проблеми охорони навколишнього середовища, дискримінація в суспільстві, медицина та інші [5, 5]. Дані категорії активно поповнюються не лише новими поняттями, а й новими словами, що утворюються на позначення старих понять.

Джерелами утворення таких слів є молодіжний жаргон, професіоналізми, арготизми і т.д. (напр., *shouting head* (cf. *talking head*), *passive overeating* (cf. *passive smoking*), *puppy leave* (cf. *maternity leave*), *meat tooth* (cf. *sweet tooth*), *silver ceiling* (cf. *glass ceiling*), *warmline* (cf. *hotline*), *Facebook facelift*, *email apnea*, *smartphoneface*, *laptopzombie*, *ghostcalling*, *BlackBerryprayer*, *grey-skythinking*, *meh-sayer*, *sloppyprayer*, *grab-and-goer*, *frugalfatigue*).

Ще однією особливістю фразеологічних неологізмів є те, що вони розуміються та швидко розповсюджуються носіями мови. Засоби масової інформації виконують роль розповсюджувача нової інформації. Газети, журнали, Інтернет стають найбільш чуткими регістраторами нових тенденцій у мові. Вони породжують велику кількість фразеологічних інновацій, але лише час показує, які з них приживаються, а які вмирають, з'явившись лише один раз у мові. [3, 210].

Кількість ФН неможливо підрахувати, адже вони створюються не в мові як системі, а в процесі реалізації цієї системи. Ознакою входження нових слів у систему мови треба вважати їхню «рекурентність», тобто здатність відтворюватися поза первісним контекстом, долучатися до семантичних і словотворчих процесів [5, 7]. Отже, зміни в діяльній досвіді людини спричиняють появу нових та розширення старих фрагментів картини світу, які відповідно потребують фіксації в «мовній» картині світу. Змінюється картина світу, з'являються нові сектори: космонавтики, комп'ютерної техніки, генної інженерії, наркоманії, нові види харчування, нові види протесту. Розширюються традиційні сектори: захворювань, ліків, діагностики. А це значить, що в мові продовжуватимуть з'являтися нові слова, які з часом будуть прийняті в суспільстві.

Щодо сфер виникнення нових фразеологічних новоутворень сучасної англійської мови,

ми вважаємо доцільним виокремити: **медичну сферу** (*Cinderella*, *Facebook facelift*, *on-call-ogist*); **фінансово-економічну** (*decapitation strike*, *decapitation strategy*, *shadow flipping*, *idea debt*, *ramen profitable*, *humancloud*, *vanitycapital*, *feellike a millionbucks*, *gigeconomy*); **суспільно-політичну** (*pluto-populism*, *genopolitics*, *pizza parliament*, *Seabiscuit candidate*); **Інтернет-спілкування** (*iceberg tweeting*); **військову** (*friendly firedeath*, *dirtynuke*, *enemy combatant*, *ethnic cleansing*, *ethnic bomb*, *forward deterrence*, *fratricideproblem*); та **соціально-побутову сферу** (*fun's ponge*, *get up on the wrong side of bed*, *hold (one's) horses*, *crisis of creditability*, *black swan*, *champagne problem*).

Інтернет мережа на початку XXI століття є найбільш впливовим чинником щодо процесів поповнення словникового складу англійської мови, тому мовний пласт, що обслуговує цю сферу є найбільш розвиненим.

У цілому, семантичні та лексико-фразеологічні інновації, що пов'язані з Інтернетом, відбивають вплив глобальної комп'ютерної мережі і новітньої техніки на різні аспекти громадського життя, мають як позитивні, так і негативні наслідки [5, 8].

З популярність використання Інтернету з'явилося багато нових слів та термінів, наприклад, програмне забезпечення та онлайнві інструменти, які надають послуги, подібні до завдань, виконаних матір'ю, мають назву **MaaS (Mom-as-a-Service)**. Друкувати текстові повідомлення під час ходьби – **text-walk**. А час, витрачений на комп'ютери та інші цифрові пристрої називають **digital detox**. Обмін фотографіями, файлами електронним способом, але дозволяючи одержувачу переглядати його лише протягом обмеженого часу – це **ephemeral sharing**. Цифровий відбиток, який створює людина, шляхом публікації інформації в Інтернеті та доступу до онлайнних ресурсів, який потім важко видалити **digital tattoo**. Надмірний, некерований або неминучий соціальний контакт в Інтернеті **digital crowding**. Мандрівник, який практично не має безпосередньої взаємодії з індустрією туризму, вважає за краще користуватись навігацією, впорядковувати інформацію та знаходити її за допомогою мобільного пристрою **silent traveler**. Публікація зображень та розповідей, призначених для того, щоб змусити інших вважати себе більш успішними, ніж ви є насправді **success theater**. Використання мобільного пристрою для відстеження та опублікування коментарів у соціальних мережах про те, що ви дивитесь на телебаченні або в кінофільмах **second screening**. Почуття сорому та жалю, викликане фотографіями соціальної мережі та іншими онлайн-свідченнями про неприємну поведінку **digital hangover**. Необхідні онлайн повідомлення та повідомлення, що стосуються особистого життя та інтересів **personality spam**. Сприйняття вібрації мобільного телефону за відсутності вхідного дзвінка або текстового повідомлення **phantom vibration**. Плітки та новини розповсю-

джуються за допомогою онлайн-публікацій, зокрема в соціальних мережах або блогах *word of post*. Інтернет-користувачі, які читають широко, але без глибини, бездумно *pancake people*. В соціальній мережі, особа або друг, якого ви приймаєте з жалю *pity friend*. Тенденція робити помилки на пристрої, де елементи екрана занадто малі *fat-finger problem*. Підсвідоме і тимчасове припинення регулярного дихання під час перевірки та читання електронної пошти *email apnea*. Теоретична система, яка дає людині новий початок у мережі, видаливши всі онлайн-тексти, фотографії та інші дані цієї особи *reputation bankruptcy*. Людина, яка забувши про всі і все «зависає» у своєму телефоні у кав'ярні або подібному закладі, який пропонує безкоштовний бездротовий Інтернет (*Wi-Fi*) – *laptop zombie*. Опублікування нотатків у Твіттері, де видимий текст є лише невеликою частиною загального повідомлення – *iceberg tweeting*.

Виявляється, що сучасна техніка не забезпечує свободи і незалежності громадян, а навпаки, створює широкі можливості для шпигунства, втручання в приватне життя [5, 12]. Можемо, це прослідкувати у таких неологізмах: веб-програмне забезпечення, яке надає можливість або покращує онлайн-злочинну діяльність *crime-as-a-service*; функція дизайну веб-сайту, яка намагається змусити користувача зробити якусь команду, не підозрюючи цього – *dark pattern*; соціальні Інтернет-взаємодії, які не є загальнодоступними та не можуть бути відслідкованими або відстеженими – *dark social*; втручання в онлайн-розмову, намагаючись залучити супротивників до дебатів, використовуючи тон «притворної» ввічливості – *sea-lion*; крадіжка даних з мобільного пристрою, яка містить ідентифікатор радіочастотної ідентифікації (RFID) для бездротової передачі інформації *digital pick pocketing cybercasing* – використання онлайн-даних та послуг на основі місцезнаходження, щоб визначити, коли будинок не зайнятий з метою його пограбування; *acoustic snooping* – викрадення набраних даних шляхом декодування звуків ударів клавіатури; *botherder* – хакер, який контролює велику кількість комп'ютерів у зловмисних цілях; *empty spam* – спам-повідомлення, що містить пропуски з класичної літератури, але немає помітної реклами; *targeted Trojan horse* – програма "Троянський кінь" надсилається як вкладення в повідомлення електронної пошти, в якому є рядок теми, основний текст і адреса повернення, створені для того, щоб обдурити адресата у відкритті вкладення; *spear-phishing* – фішинг, орієнтований на конкретну особу, зазвичай шляхом відправки повідомлення електронною поштою, надіслане комусь від «знайомого».

Події і явища, що пов'язані з міжнародним тероризмом ХХІ століття й оголошеною йому війною, мали сильний вплив на формування словникового складу сучасної англійської мови.

Наприклад, після терористичної атаки на французького видавця Чарлі Хебдо 7 січня 2015 року, з'явилося поняття *JeSuis Charlie* (від франц. *I am Charlie (Hebdo)*), що означає вираз підтримки свободи слова, свободи преси та свободи від терору. Проблема братовбивства, тобто відносний рівень втрат своїх солдатів на війні; значно зріс з переходом до високотехнологічних війн *friendly firedeath*.

Серед терміносистем, які активно поповнюють групи ФН, виокремлено суспільно-політичну та фінансово-економічну сфери, що зумовлено процесами розвитку економіки, кардинальними змінами в матеріальному й духовному житті соціуму. Для позначення поняття, що означає політичний рух, у якому багатий індивідуум пропонує ідеї та політику, яка звертається до звичайної людини, використовується «*pluto-populism*».

Сфера економіки та бізнесу також є одним із головних постачальників інновацій. Крім того, значна кількість неологізмів відбиває нові економічні явища й поняття, особливо з метою покращення фінансового становища суспільства. Наприклад, *billionaire bait* – товар, призначений для звернення до людини, яка є надзвичайно багатим \$ *vanity capital* – товари або послуги, придбані для покращення самооцінки або статусу покупця. У зв'язку з інфляцією *feel like a million bucks* означає мати більше ніж 1.3 мільйони доларів. Практика агента з нерухомості *shadow flipping* означає продати будинок декілька разів, перш ніж підписати угоду. Уявляти, планувати та думати про проект, але не робити його *idea debt*. *Meatin a seat* – клієнт або працівник, який розглядається лише як джерело доходу; некваліфікована людина. У бізнес-середовищі колектив працівників не надто великий, який умовно можна нагодувати не більше ніж двома піццями *two-pizza team*. Частина життєвого циклу продукту від моменту створення до місця призначення *cradle-to-gate*. Різка падіння надходжень, що виникає у компанії після закінчення вигідного патенту *patent cliff*. Людина, яка недбайливо сплачує кредитні рахунки *sloppy payer*. Неологізм *shovel-ready* стосується проекту, який готовий, щоб почати будувати.

Інтернет також має вплив на світову економіку, так, наприклад, існує економічний сектор, що складається з фрілансерів, які працюють в Інтернеті за допомогою веб-сайту або додатку, має назву *gig economy*. Незалежні працівники, які використовують онлайн-сайти та додатки для виконання певних завдань – *human cloud*. Замовлення товарів та послуг під час відпочинку вдома *couch commerce*.

Крім політичної, економічної та воєнної термінології, джерелами фразеологізації стають також словосполучення інших термінологічних систем, зокрема медицини. Набула популярності процедура косметичної хірургії, яка допомагає підібрати взуття бажаного розміру – *Cinderella*.

Масштабне спілкування в соціальних мережах також має вплив, так з'явився термін у косметичній хірургії *Facebook face lift* призначений для покращення того, як людина виглядає на фотографіях. *Smart phone face* означає скорочення м'язів шиї, через довготривале використання телефону чи іншого пристрою. Біль шлунку та біль у спині, викликані надмірним і тривалим нахилом передньої голови, наприклад, під час надсилання тексту або виконання інших завдань мобільного пристрою має назву *textneck*. Висипання шкіри, викликане тривалим впливом джерела тепла, наприклад ноутбука, розміщеного на стегнах протягом тривалого часу – *to a sted skin syndrome*. *Safe shake* (дотик ліктів) використовується як заміна рукостискання, щоб уникнути поширення мікроорганізмів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В умовах сучасного темпу життя та блискавичного розвитку інформаційних технологій для багатьох із нас Інтернет мережа стала невід'ємною частиною нашого життя. Велика кількість фразеологічних інновацій з'являється саме у сфері інформаційних технологій, економіки та медицини. Кількість неологізмів швидко зростає та «укорінюється» в мові, різні сфери й галузі людської діяльності постійно збагачуються ними, і необхідно вивчати та досліджувати ці процеси. Проведена робота допомогла детально розглянути сфери виникнення та особливості розвитку фразеологічних неологізмів, але залишилося ще багато актуальних питань, які вимагають подальшого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вильгельм фон Гумбольдт. Избранные труды по языкознанию. М.: Прогресс. 2000. 398 с.
2. Гак В. Г. Новые слова и новые словари. Л.: Наука. 1983. С. 15–29.
3. Зацний Ю. А. Джерела поповнення розмовної лексики і фразеології сучасної англійської мови. Запоріжжя: ЗНУ. 2009. №33. С. 207–211.
4. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови. Запоріжжя. Запорізький держ. університет. 1998. 431 с.
5. Зацний Ю. А., Янков А. В. Інновації у словниковому складі англійської мови початку ХХІ століття: англо-український словник. Словник. Вінниця: Нова Книга. 2008. 360 с.
6. Козьмик Г. О. Світ сучасної людини в контексті мовних змін. Інноваційні процеси у лексичній системі англійської мови на межі ХХ і ХХІ століть. Запоріжжя: Класичний приватний університет. 2007. 111 с.
7. Мариненко П. І. Лексичні новотвори в сучасній іспанській мові: структурний та семантичний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05. Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2006. 20 с.
8. Отчич Л. Й. Проблеми семантики слова, речення та тексту. Етимологічні аспекти фразеологічних одиниць з економічним компонентом сучасної англійської мови: зб. наук. пр. Вип. 4. К.: Вид. центр КДЛУ, 2000. С. 325–333.
9. Сербенська О. А., Волошак М. Й. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей. К.: Просвіта, 2001. 204 с.
10. Стратулат Н. В. Семантична неологізація як спосіб збагачення словникового складу української мови. Мовознавство: Науково-теоретичний журнал. 05/2007. № 3. С. 69–77.
11. Тодор О. Г. Фразеологізми в сучасній періодиці. Слово. Стиль. Норма. Київ, 2002. С. 58–61.
12. Чердніченко В. О. Інноваційна фразеологічна вербалізація в англійській мові (лінгвокогнітивний та соціолінгвістичний параметри): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2005. – 20с.
13. Elizabeth M. Knowles, Julia Elliott. The Oxford Dictionary of New Words. Oxford: Oxford University Press, 1997. 357 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Atkins Alexander. Tag Archives: how many words enter the English language each year. Why do some new words last and others fade? 07.31.2015. URL: <https://atkinsbookshelf.wordpress.com/tag/how-many-words-enter-the-english-language-each-year/>.
2. Word Spy. The Word Lover's Guide to New Words. URL: <https://www.wordspy.com/>.

УДК 811.11+81'322.6+81'42

МОВЛЕННЄВІ АКТИ ЗГОДИ ТА НЕЗГОДИ В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ БІЗНЕС-ДИСКУРСІ: ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ

Юмрукуз А. А.

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

У статті розглянуто функціонально-структурні особливості мовленнєвих актів згоди та незгоди в англійськомовному діалогічному бізнес-дискурсі у контексті зв'язку з ініціальним мовленнєвим актом / ходом. Виявлено тип зв'язку репліки-стимулу та репліки-реакції згоди / незгоди і встановлено функціональну обумовленість реакції згоди / незгоди прагматикою попередньої репліки.

Ключові слова: мовленнєвий акт згоди, мовленнєвий акт незгоди, англійськомовний діалогічний бізнес-дискурс, репліка-стимул, репліка-реакція.

Юмрукуз А. А. Речевые акты согласия и несогласия в англоязычном диалогическом бизнес-дискурсе: функционально-структурные особенности. В статье рассматриваются функционально-структурные особенности речевых актов согласия и несогласия в англоязычном диалогическом бизнес-дискурсе в контексте связи с инициальным речевым актом / ходом. Определен тип связи реплики-стимула и реплики-реакции согласия / несогласия и установлено функциональную обусловленность реакции согласия / несогласия прагматикой предыдущей реплики.

Ключевые слова: речевой акт согласия, речевой акт несогласия, англоязычный диалогический бизнес-дискурс, реплика-стимул, реплика-реакция.

Yumrukuz A. A. Speech acts of agreement / disagreement in English business-discourse: functional and structural specifics. The article focuses on the problem of functional and structural peculiarities of the agreement and disagreement speech act in English dialogical business-discourse. The author argues that these speech acts are closely connected with the initial part of the discourse (which is structurally the first-pair part of the adjacency pair), and it is this part that determines their functional and structural specifics. On the other hand, the functions and structure of agreement / disagreement speech acts is greatly influenced by the pragmatics of the discourse – its regulating, conventional nature alongside with its dialogical character. Based on the results of experimental study, the author determines the types of the first-pair and the second-pair parts relationship, that is speech act of agreement / disagreement and the initial utterance. Accordingly, three types of reaction were found out – agreement / disagreement to perform some action, agreement / disagreement concerning some judgment and verifying / declining the factual information. It was proved in the course of study that agreement / disagreement may arise in the discourse as a reaction to a previous part directly, to a previous part interrupted by another part and to a whole block (sequence of parts). Structural specifics of the speech act of agreement differs in quantitative terms from that of disagreement which may be explained by the desire to eliminate the negative influence of disagreement and to maintain cooperative business communication.

Key words: speech act of agreement, speech act of disagreement, English dialogical business-discourse, first-pair part, second-pair part.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Поширення англійської у світі, визнання її мовою лінгва франка у бізнес-комунікації, а також посилені інтерес лінгвістів до питань прагматики спілкування, мовних засобів забезпечення ефективної інтеракції, зокрема, у сфері бізнесу, визначають нагальність дослідження як функціональної, так і структурної специфіки різних дискурсивних одиниць. Зважаючи на те, що глобальною метою будь-якого діалогічного бізнес-дискурсу є згода, а незгода створює перешкоди на шляху до взаємопорозуміння між комунікантами, функціонально-структурні особливості мовленнєвих актів згоди / незгоди у бізнес-дискурсі потребують уважного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У наукових працях неодноразово висвітлювалися різноманітні аспекти дослідження категорії згоди та незгоди і її реалізації у мовленні. Зокрема, піднімалися питання категоріальної віднесеності згоди та незгоди – а саме, чи слід відносити згоду та незгоду до єдиної категорії констатності з урахуванням наявності проміжних значень часткової згоди/незгоди, чи до різних з оглядом на їхню протилежну прагматичну спрямованість (І. В. Галактіонова, Н. К. Войцехівська).

У мовленні категорія згоди / незгоди реалізується у мовленнєвих актах згоди / незгоди. Зважаючи на те, що в діалогічному дискурсі згода та незгода є реакцією, мовленнєві акти згоди / незгоди розглядаються як інтеракціональні за своєю сутністю – акти акт вербальної інтеракції представників бізнес-спільноти, ілокутивним призначенням яких є маркувати висловлення співрозмовника як таке, що відповідає / не відповідає дійсності, інтер-

есам або можливостям мовця [3]. Тому з функціональної точки зору, мовленнєві акти згоди / незгоди в наукових працях описуються як реакції на ініціальні мовленнєві акти, а зі структурної – як репліки-реакції на відповідні стимули. Так, відповідно до характеру ініціальної частини дослідниками виділено мовленнєві акти констативно-орієнтованої (реакція на констатацію факту) та імпозитивно-орієнтованої згоди / незгоди (реакція на пропозицію щодо дії) [1].

Згідно з прагматичною спрямованістю мовленнєвих актів згоди/ незгоди вченими запропоновані також різні класифікації комунікативно-прагматичних смислів згоди та незгоди, такі як згода-схвалення, згода-підтримка, незгода-відмова, незгода-погроза та інші (М. К. Любимова, І. М. Рудик, О. М. Ружникова, Т. В. Шуміло). Певні інтенціональні смисли повної та часткової згоди / незгоди було виділено та описано на матеріалі дискурсі німецькомовних ділових переговорів та нарад (М. К. Любимова).

Чимало лінгвістичних праць присвячено опису лексико-граматичних особливостей реалізації згоди / незгоди в англійській мові, серед яких лексеми з контацією згоди / незгоди, відповідні комунікативи та інші (Н. В. Василина, І. М. Рудик, О. М. Ружникова).

Таким чином, як засвідчує аналіз останніх публікацій з даної проблематики, досить повно розкрито функціонально-прагматичну специфіку мовленнєвих актів згоди та описано їхні лексико-граматичні особливості. Але питання функціонально-структурної специфіки мовленнєвих актів згоди / незгоди як реактивних актів у їхньому зв'язку з ініціальними актами на матеріалі англійськомовного діалогічного бізнес-дискурсу є недостатньо розробленим, що зумовлює актуальність проведення такого дослідження.

Метою цієї роботи було описати функціональну та структурну специфіку мовленнєвих актів згоди / незгоди в англійськомовному діалогічному бізнес-дискурсі у контексті зв'язку з ініціальною частиною.

Для досягнення поставленої мети було необхідним вирішення таких **завдань**: визначити тип зв'язку між висловлюваннями згоди / незгоди та ініціальним висловлюванням, описати комунікативно-прагматичну спрямованість реактивних мовленнєвих актів згоди / незгоди у досліджуваному дискурсі, проаналізувати структуру висловлювань згоди / незгоди у порівнянні зі структурою ініціального висловлювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Матеріалом дослідження слугували 245 мовленнєвих актів згоди та 223 мовленнєвих актів незгоди, відібрані методом суцільної вибірки з текстів аудіо- та відеозаписів англійськомовних (американський варіант) ділових переговорів, нарад та зустрічей представників компаній приватного та державного секторів сфери торгівлі та надання послуг.

Діалогічний бізнес-дискурс належить до інституціонального дискурсу та характеризується чіткими статусно-рольовими відносинами, з одного боку. З іншого ж боку, діалогічність такого дискурсу позначається на певному наближенні його мови до розмовного. Крім того, дослідники вказують на сучасні тенденції до дерегламентації та деконвенціоналізації англійськомовного бізнес-дискурсу, що відображається на виборі мовних засобів усіх рівнів [2]. Як було вже зазначено, тональністю бізнес-дискурсу та його головною метою є досягнення порозуміння, згоди сторонами. Таким чином, функціонально-структурна специфіка мовленнєвих актів згоди / незгоди у діалогічному бізнес-дискурсі виявляється зумовленою його прагматикою – спрямованістю на кооперацію, регламентованістю та діалогічністю.

За результатами аналізу було встановлено, що мовленнєві акти згоди значно переважають у досліджуваному дискурсі над мовленнєвими актами незгоди – 76,77% у порівнянні з 23,23%, що пояснюється, на наш погляд, згаданою прагматичною орієнтацією такого дискурсу на згоду.

Функціонально мовленнєві акти згоди / незгоди у досліджуваному дискурсі виступали реакцією на попередню частину дискурсу (мовленнєвий, акт, хід), що мали різну спрямованість – пропозицію щодо дії, вираження судження з певного приводу або надання фактичної інформації. Відповідно до цього мовленнєві акти згоди / незгоди були такими, що а) спрямовані на виконання певної дії, наприклад:

A: We'd like you to keep us updated all the time.

B: It's hardly possible, I'm afraid. – незгода

б) на вираження погодження / непогодження із судженням, що виражено у попередній частині, як то:

A: We've carried out only two trials and I remember strange results from the last trial.

B: Yes, I admit that the first trial was a little disappointing. – згода

в) підтвердження / спростування наведеної фактичної інформації, наприклад:

A: Last decade we had a pay-rise from 75 to 98%.

B: That's right. – згода

У випадку, коли в інтеракції містилася пропозиція щодо виконання певних дій, було виділено такі найпоширеніші послідовності ініціальних та реактивних мовленнєвих актів згоди / незгоди, як:

– пропозиція – згода-схвалення, підтримка, що являє собою згоду щодо виконання певної дії / незгода-заперечення щодо виконання певної дії першою стороною або обома сторонами;

прохання – згода-дозвіл / незгода-заборона, тобто згода / незгода щодо виконання певної дії протилежною стороною обговорення;

– прохання – згода-обіцянка / незгода-відмова – згода / незгода виконати певну дію;

– пропозиція – згода-ратифікація / незгода-офіційна відмова, яка є офіційною згодою / незгодою, що регламентується протоколом ділових нарад та

має суворо регламентовану форму вираження. Цей вид згоди / незгоди дуже специфічний, являє собою лише формальну процедуру та виступає синтезом згоди / незгоди щодо виконання дії та згоди-підтвердження / незгоди-заперечення, адже затверджує / заперечує певні, раніше обговорені, дії.

Структурно, мовленнєві акти згоди / незгоди як акти, що реалізуються у репліці-реакції, як виявилось у ході дослідження, можуть виступати відповіддю на а) безпосередньо попередню репліку; б) репліку-стимул, що передує репліці згоди / незгоди опосередковано; в) частину дискурсу.

Найчастіше у досліджуваному дискурсі згода / незгода виникають як реакції на репліку-стимул, що їм безпосередньо передувала, наприклад:

A: *There is no other choice, we simply have to do something.*

B: *I really object to being charged for parking.* – незгода

У цьому прикладі репліка-реакція незгоди є відповіддю на пропозицію щодо певної дії, яка міститься у попередній репліці.

В інших випадках репліки згоди / незгоди являли собою реакцію на певну репліку, після якої були ще одна або декілька реплік інших співрозмовників, як то:

A: *Let's all get behind this decision and make sure we get all the staff on board as well.*

B: *Sounds like a plan.*

C: *Yeah, I'm glad we're all on the same page.* – згода

З наведеного прикладу видно, що репліка згоди виступає реакцією на першу репліку (А), опосередковану наступною (В).

Крім того, репліка згоди виступала реакцією на певну частину дискурсу (А, В, С), а не на окрему репліку, наприклад:

A: *So we can either swing by for you, or – we can decide – we'll call you.*

B: *...and we promise it'll be as soon as possible....*

C: *...hopefully, not later than next week.*

D: *Okay, that will work.* – згода

На наступному етапі дослідження було проаналізовано зв'язок реактивних реплік згоди / незгоди з попередніми репліками та описано структуру реактивних висловлювань згоди / незгоди у цьому контексті.

Так, було виявлено, що при вираженні згоди / незгоди міжпропозитивний зв'язок між репліками встановлювався відношеннями тотожності, при яких наступне висловлювання доповнювалося новими лексичними елементами, або навпаки, ці елементи втрачалися, наприклад:

A: *Of course, there are a lot of other factors to be considered, but anyway, patients come first.*

B: *Right, patients always come first.* – згода

Часто зв'язок був встановлений відношеннями екстенціональної міжпропозитивної еквівалентності, при якій у наступному мовленнєвому акті відбувається заміна певних слів або навіть цілої пропозиції, тобто смисл висловлювання залишається однаковим, але відбувається формальний перифраз, як то:

A: *We should try and deal with them anyway. Phil, it is a good thought.*

B: *I'm not sure that's a good idea.* – незгода

У деяких випадках в матеріалі дослідження мовленнєві акти згоди / незгоди реалізовувалися за допомогою комунікативів – однослівних та надслівних, наприклад:

A: *...And all this is not an easy issue.*

B: *That's right.* – згода

Крім того, реактивні висловлювання згоди / незгоди мали вільну форму вираження. Це означає, що міжпропозитивний зв'язок у цьому випадку переважно імпліцитний, тобто хоч реактивний мовленнєвий акт є прагматично сильно пов'язаним з ініціальним актом / ходом (ілокутивно вимушеним), на семантичному рівні він майже незалежний від попередніх висловлювань, наприклад:

A: *What we can offer you is just 800 thousand dollars.*

B: *I'm afraid it's just not acceptable.* – незгода

Хоч згадані способи зв'язку між ініціальною та реактивною реплікою були присутні при вираженні як згоди, так і незгоди, вони різняться кількісними показниками (див. Табл. 1).

Як видно із наведеної таблиці, мовленнєві акти згоди найчастіше виражаються через комунікатив згоди+повтор ініціального висловлювання (35,51%), а також через комунікатив згоди+перифраз ініціального висловлювання (30,20%). Значно рідше згода має вільну форму вираження або реалізується через комунікативи лише (23,20% та 22,86% відповідно). Найпоширенішим же засобом вираження незгоди у досліджу-

Таблиця 1

Кількісні показники способів вираження згоди / незгоди в бізнес-дискурсі

Спосіб вираження	Репліки згоди	Репліки незгоди
(Комунікатив) + повтор ініціального висловлювання (з додаванням слів)	87 МА (35,51%)	54 МА (24,22%)
(Комунікатив) + перифраз ініціального висловлювання	74 МА (30,20%)	44 МА (19,73%)
(Комунікатив) + вільна форма вираження	28 МА (11,43%)	90 МА (40,36%)
Комунікатив	56 МА (22,86%)	35 МА (15,69%)
Всього:	245 МА (100%)	223 МА (100%)

* МА – мовленнєві акти

ваному дискурсі виявилися структури комунікатив +вільна форма вираження (40,36%), рідше – комунікатив згоди+повтор ініціального висловлювання (24,22%), а також комунікатив згоди+перифраз ініціального висловлювання (19,73%).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, доведено, що реактивні мовленнєві акти згоди / незгоди в англійськомовному діалогічному бізнес-дискурсі є інтеракційними та дуже тісно пов'язаними як функціонально, так і структурно із ініціальною частиною дискурсу (реплікою, висловлюванням). Прагматична спрямованість мовленнєвого акту згоди / незгоди цілком зумовлена прагматичною настановою ініціального акту / ходу.

Мовленнєві акти незгоди в бінарній опозиції зі згодою виявляються маркованими, адже

засоби їхнього вираження значно різноманітніші за засоби вираження згоди. Це пояснюється тим, що мовленнєві акти згоди в діалогічному бізнес-дискурсі є бажаними, очікуваними, що проявляється в експліцитності вираження цієї інтенції; тоді як незгода за своєю сутністю становить загрозу соціальному обличчю співрозмовника, порушує принципи Ввічливості та Кооперації, а тому її вираження вимагає максимальної елімінації потенційно негативного ефекту.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці класифікації інтенціональних смислів згоди / незгоди, визначенні впливу ступені інтенсивності, впевненості, емоційної забарвленості на вибір мовних засобів реалізації цих інтенцій, а також у детальному всебічному аналізі просодичних засобів реалізації згоди та незгоди.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ружникова О. М. Актуалізація висказуваний согласия в диалогическом дискурсе (на материале современного английского языка): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Архангельск, 2004. 19 с.
2. Храмченко Д. С. Функционально-прагматическая эволюция английского делового дискурса: дисс. ... доктора филол. наук: 10.02.04. М, 2014. 448 с.
3. Юмрукуз А. А. Категорія згоди у діалогічному дискурсі: інтеракційно-прагматична парадигма. Наукові записки. Серія: Філологія (мовознавство). 2016. Вип. 23. С. 164–168.

УДК 82-92/94+305-055.2

ПРОТЕСТ ПРОТИ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ТВОРЧОСТІ РОДИНИ ГРІНЧЕНКІВ

Яковлева І. В.

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті досліджено гендерний дискурс у творчості родини Грінченків. Проаналізовано роль і місце родини Грінченків у жіночому русі кінця XIX – початку XX ст. на основі не досліджених раніше документів.

Ключові слова: Борис Грінченко, Марія Грінченко, Настя Грінченко, жіночий рух, гендерний дискурс.

Яковлева И. В. Протест против гендерных стереотипов в творчестве семьи Гринченко. В статье исследуется гендерный дискурс в творчестве семьи Гринченко. Рассматриваются роль и место семьи Гринченко в женском движении конца XIX – начала XX в. на основе неисследованных ранее документов.

Ключевые слова: Борис Гринченко, Мария Гринченко, Настя Гринченко, женское движение, гендерный дискурс.

Yakovleva I. V. Protest against gender stereotypes in the Grinchenko's family works. This article analyses Grinchenko's family participation in Ukrainian women's movement in the end of XIX – early XX century. The research based on famous works and previously unstudied documents unpublished articles by Boris Grinchenko, popular Maria Grinchenko's chapbook, small fiction works and poetry, written by Boris, Maria and Nastya Grinchenko. Unpublished works are stored in the funds of the Institute of Manuscripts of the National Library of Ukraine named after V. Vernadsky.

The analysis is carried out in a comparative aspect. The comparative approach is used to supplement the traditional interpretation of the work's by disclosing other levels of each Grinchenko's family member creative manner and biography. Analyzed works are chosen cause of need to enter them into scientific circulation. The aim of this paper is to highlight the new aspects of the gender discourse in Grinchenko's family works and to show their connection and distinctive features.

Ukrainians fought for their freedom in Ukrainian lands divided between the two empires. Women's movement was a logical continuation of this struggle. Boris and Maria Grinchenko theoretically interpreted the "women's question" due to the special treatment of a woman whose remains were preserved in Ukrainian intelligent families. In addition, they, according to their beliefs, brought up their only daughter Anastasia (Nastya). Then Nastya Grinchenko became at the forefront of the universal struggle for creating a new society based on partnership and mutual respect.

It is shown the prospects for further research in the global context of the Ukrainian literary process in the end of XIX – early XX century.

Key words: Boris Grinchenko, Maria Grinchenko, Nastya Grinchenko, women's movement, gender discourse.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

У дослідженні розглянуто участь родини Грінченків у жіночому русі початку XIX – кінця XX ст. та протест проти гендерних стереотипів у художніх та публіцистичних творах Бориса Грінченка, Марії Грінченко (відомої під псевдонімом Марія Загірня) та їхньої доньки Анастасії Грінченко. Грінченки не лише брали участь у жіночому русі як частині громадського руху того часу та звертали увагу на гендерні стереотипи у своїх творах, а й розробляли «жіноче питання» у плані ідеологічному у своїх публіцистичних статтях. Про це свідчать твори Б. Грінченка «Жінка в до патріархальну добу», «Борня жінки за свою самостійність», «Женское движение в Галиции» та ін. (усі три не були опублікованими та зберігаються зберігаються у фондах Інституту рукопису Національної біблі-

отеки України імені В. Вернадського), публіцистика М. Грінченко та твори А. Грінченко.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання громадської та політичної діяльності торкалися у своїх роботах ще сучасники Б. Грінченка та перші дослідники його життя і творчості – як приклад можемо навести праці С. Єфремова та М. Плевака, нарис Л. Смілянського, пов'язані з поверненням замовчуваного у радянський час імені Б. Грінченка дослідження М. Рильського, О. Білецького, І. Пільгука, В. Яременка, А. Погрібного та, звичайно ж, численні сучасні дослідження. Так, питання гендерного дискурсу у творчості Б. Грінченка торкаються у своїх статтях Н. Гаєвська та А. Хоптяр.

Порівняно менше досліджені біографія та творчість М. Грінченко та ще менше – А. Грінченко. Так, просвітницьку та літературну діяльність М. Грінченко досліджували її сучасники Д. Дорошенко, В. Дурдуківський, С. Єфремов, С. Русова; на сьогоднішній день маємо два дисертаційних дослідження – Л. Неживої («Літературно-мис-

тецькі та наукові пошуки Марії Загірньої», 2001) та М. Лашка («Педагогічна та просвітницька діяльність Марії Грінченко», 2017) – присвячених її постаті. Насті Грінченко та її участі у жіночому русі присвячували свої статті Л. Сахно, А. Мовчун, Н. Клименко, А. Швець, А. Спірідонова та ін.

Метою цієї роботи є висвітлення особливостей художньої реалізації кожним із представників родини Грінченків протесту проти панівних на означений період гендерних стереотипів, простежити реалізацію ідеологічного виміру цього протесту у біографічному плані та ввести в науковий обіг їхні невідомі раніше твори.

Досягнення мети дослідження передбачає виконання наступних **завдань**:

- окреслення ставлення представників родини Грінченків до «жіночого питання», ідеологічну його розробку в їхніх публіцистичних творах;
- простежити практичне втілення в життя Грінченками своїх поглядів на прикладі листування, педагогічної та громадської діяльності;
- висвітлити участь Насті Грінченко у галицькому жіночому русі;
- проаналізувати протест проти гендерних стереотипів у художніх (зокрема народопроектних) творах кожного з представників родини Грінченків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. особливе ставлення до жінки в українських інтелігентних сім'ях було звичайним явищем – як приклад, можемо навести родинні традиції Білозерських, Косачів, Озаркевичів тощо. Як активні учасники громадського життя в часи розгортання боротьби жінок за свої права в усьому світі, Грінченки теж не залишали жіночий рух поза увагою. Варто проте зазначити, що і Борис, і Марія Грінченки були природно включені до боротьби за право жінок на освіту природно ще до одруження як учителі. Крім того, ролі жінки в освіті й освіті для жінки були присвячені статті Бориса Грінченка у Санкт-Петербурзькому журналі «Русский народный учитель» 1883–1884 р. «Змиевские педагогические курсы» та «Письмо в редакцию», де він виступав за право жінок отримувати освіту та викладати нарівні з чоловіками [2].

На Зміївських курсах Б. Грінченко, власне, й познайомився з Марією Гладиліною, яка згодом стала його дружиною і «...вірним товаришем у всіх моїх заходах і в багатьох важких і важких працях» [18, 22]. М Грінченко ж у своїх спогадах зазначає, що своїми прогресивними поглядами Б. Грінченко був відомий ще до знайомства з нею («...до мене слава дійшла... років за три») [6, 27].

За численними свідченнями сучасників, подружжя Грінченків швидко набуло слави як приклад взаємоповаги та спільної праці. Так, Іван Липа наголошував, що Грінченки – «справжня українська сем'я без компромісів, що в цьому подружжі повне духове єднання, що обоє складають одну душу, разом роблять одне тіло і не легко, може, й неможливо, розділити працю

одного від другого...» [14]. Невідомим же для широкого загалу залишився той факт, що, окрім боротьби за право жінки на освіту та реалізації гендерного дискурсу в плані художньому та практичному (тобто подаючи приклад власним життям), обидві «половинки» родини Грінченків розробляли його у вимірі ідеологічному.

Підтвердженням цього є неопубліковане дослідження Б. Грінченка, датоване роком його одруження (1884) – «Жінка в допатріархальну добу» [8] та ще один незавершений рукопис «Борня жінки за свою самостійність» [10].

В обох названих текстах, які фактично є різними варіантами однієї статті, Грінченко детально аналізує проблему «боротьби жінки з чоловіком» від доісторичних часів до його сьогодення, стверджуючи, що «...борня жінки за свою самостійність почалася не тільки з нового часу, але вона проходить через усю історію чоловіцтва...», тобто наголошуючи на «стародавності» цього питання.

Загалом стаття присвячена проблемі виникнення індивідуального одруження. Грінченко намагається знайти причини, які спричинили появу індивідуальної моногамної форми одруження, адже це «...історія <...> незмірно цікава і вдвляючись у неї нам довелося би може багато де в чому одмінити свої погляди на становище жінок», і говорить, що ми «мало або й зовсім не знаємо історії жінки, – нашої матері, сестри, дружини, котрі всі мали і мають далеко більше значення в історії чоловіцтва, ніж усі Александри Македонські».

Розглядаючи різні форми одруження, розповідає Б. Грінченко і про такі для жителя тогочасної Російської Імперії екзотичні, як поліандрія та жінковладство, згадуючи між іншим і легенди про амазонок, у тому числі й слов'янських, і вважаючи їх відлунням реально існуючого колись стану речей. Таким чином він підкреслює одну з головних думок твору – що патріархальний лад як такий не є природним і непорушним, але був свого часу сформованим тими чи тими причинами. На завершення автор зауважує, що на наших землях «жінковладство...» вочевидь «падало потроху довго» [8].

Оскільки другий рукопис практично повторює перший, проте зі зміщеними акцентами та суттєвими купюрами, маємо підстави стверджувати, що Б. Грінченко планував переробити свою статтю для публікації, скоротивши її та дещо пом'якшивши гострі кути, але згодом від цього наміру відмовився.

Не відмовився він проте від своїх поглядів – знаючи про виняткову цілісність природи і принципів Б. Грінченка, можемо навіть сказати, що, виробивши свою чітку позицію, Грінченко далі живе й працює відповідно до неї – це бачимо у численних прикладах. Повністю поділяє його погляди дружина – про це свідчить її брошура «Про одруження на Україні в давніші часи» [5].

Ці праці свідчать про те, що обидві «половинки» родини Грінченків, хоча і не вважали для себе необхідним явно боротися за права жінок, були цілком свідомі того, що проблема визволення жінки потребує вирішення та працювали над цим. Як уже було сказано вище, до боротьби за право жінок на освіту вони були залучені, оскільки були вчителями.

Численні приклади такої боротьби знаходимо у спогадах М. Грінченка «Школи, де вчителював Борис Грінченко» [6, 27-85]. У цій праці Марія Миколаївна докладно описує конфлікт із Христинною Данилівною Алчевською, де між іншим відповідає на її звинувачення Б. Грінченка в тому, що він був «...чуть ли не противником женського образования». М. Грінченко обурено пише, що Б. Грінченко «...вообще не делал разницы между мужчиной и женщиной в деле образования., всегда сочувствовал стремлению женщин к свету и отстаивал право их на образование. Я позволю себе привести в подтверждение этого одно место из сочинений Б. Д. «Хорошей женой и хорошей матерью может быть только та женщина, которая будет и хорошей гражданкой, а это невозможно в наше время без образования». Далі М. Грінченко наголошує, що Б. Грінченко завжди обстоював рівні права на освіту: «Грінченко не тільки не розганяв дівчат зі школи, а вмовляв батьків віддавати їх до школи так саме, як і хлопців» [6].

У такому ж вільнодумному як на той час дусі виховувало подружжя свою єдину дочку Настю і, за свідченнями сучасників, це виховання було більш, ніж результативним. Настя Грінченко не лише займалася політичною та навіть революційною діяльністю, а й опинилася у вирі жіночого руху на західноукраїнських землях [13].

Поштовхом до участі Насті Грінченко у жіночому русі стали суворі й незвичні для наддніпрянців галицькі звичаї, які Грінченки обговорювали в листуванні. Так, М. Грінченко 1903 р. (рік вступу до університету) пише доньці: «Жалієшся на застарілі традиції й забобони. Але, як мені здається, що тобі не обов'язково їм підлягать. Доведеться, може, де в чому рахуватися трохи з їхніми звичаями, а взагалі жити відповідно до своїх традицій» [12].

Опис Настею в листах «диких» традицій та її активна участь у жіночому русі, вочевидь, стали поштовхом до повернення Б. Грінченка до теми гендерних стереотипів у статті «Женское движение в Галиции» [9]. Там він, зокрема, пише: «... положение женщины в настоящее время здесь гораздо тяжелее, чем в России. Каждый шаг женщины и в особенности девушки связан целой спутанной сетью почти бессмысленных традиций. Девушка почти не может показаться на улице <...> не говоря уже о том, что верхом неприличия считается, если девушка осмелится идти с молодым мужчиной! Рядом с этим та же девушка совершенно свободно посещает универси-

тетские лекции, которые слушает вместе с теми же молодыми людьми и никому даже в голову не придет удивиться этому обстоятельству или найти в нем что-либо предосудительное.

Эта несообразность бросается в глаза каждому постороннему человеку и нужно только удивляться, как не замечают ее прежде всего те, которым приходится прежде всего страдать от нее!» [9].

Піднімає питання гендерних стереотипів та становища жінки Б. Грінченко (а за ним і його дружина М. Грінченко) не лише в публіцистиці – варто згадати також галерею «мужніх жінок», увічнених ним у поетичних творах: «Матильда Аграманте», «Біла бранка», «Галіма», «Беатріче Ченчі» та ін.

Б. Грінченко також торкається означеної теми у літературних казках – як приклад, можна навести твори «Дума про княгиню-кобзаря», «Мудра дівчина», «Смілива дівчина» та решту зі створеної ним галереї «дівчат».

Тісно співпрацюючи з піонеркою жіночого руху Ганною Барвінок, не оминають Грінченки теми становища жінки й у творах «на народну тему».

Так тему «бессмысленных традиций» Б. Грінченко піднімає у творах «Нелюб» та незавершеному «Нелюба жінка», М. Грінченко пише оповідання «Наплакалась я сьогодні» – і цей перелік можна продовжувати.

Загалом окреслити ставлення Б. Грінченка до «жіночого руху» можемо так: «Таке становище примушує жінку обурюватися проти прав мужчини над нею, проти тієї форми одруження, яка є» [1, 374-388].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Завдяки особливому ставленню до жінки, залишки якого збереглися в українських інтелегентних сім'ях, Грінченки (хоча й ніколи не акцентували на цьому увагу самі) стали одними з тих, хто підготував ґрунт для активного включення жіноцтва до подій подальшої української революції. Борис та Марія Грінченки не лише осмислили питання гендерних стереотипів, їх витоків та еволюції становища жінки теоретично, а й відповідно виховували свою єдину доньку Анастасію, яка, представляючи наступне покоління, стала в авангарді загальнолюдської боротьби за повагу до людини як такої та створення нового, заснованого на партнерстві, суспільства.

Можемо стверджувати, що таке теоретичне осмислення «жіночого питання», хоча й не було ними активно декларованим, серйозно вплинуло на їхнє життя. Зокрема, викладені вище дані є цінними для розуміння неймовірно (для тогочасного суспільства) толерантного ставлення батьків до цивільного (тобто без вінчання) шлюбу Анастасії Грінченко.

Говорять Грінченки про гендерні стереотипи не лише у житті представниць освіченої верстви – «панночок», а й звертаються до питання

становища жінок-представниць простого народу. Цілковито справедливо вказують вони на те, що причиною панування стереотипів і «бесмысленных традицій» є відсутність відповідних знань та загальна неосвіченість. Відповідно, вважаючи освіту найголовнішим засобом емансипації, Грінченки, підпорядковуючи «жіноче питання» національному, борються за право жінок на освіту та пишуть твори, спрямовані на заповнення «пробілів» у знаннях.

Розробка ж Грінченками питання історичного походження гендерних стереотипів в публіцистичній спадщині дає можливість простежити, як обидві «половинки» родини Грінченків реалізували свої уявлення про жінку, створюючи персонажів-жінок. Спостереження за реалізацією ідеологічних розробок Грінченків у їхніх естетичних системах та їх порівняння відкриває перспективу подальших наукових пошуків та, сподіваємося, буде висвітленим докладніше у наступних роботах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ганна Барвінок. Збірник. До 170-річчя від дня народження. Київ, 2001. 556 с.
2. Грінченко Б. Зібрання творів. Педагогічна спадщина: у 2-х кн. / упоряд. О. М. Мислива, А. І. Мовчун, В. В. Яременко; комент., прим. В. В. Яременка. Київ, 2013. Кн. 2. 424 с.
3. Грінченко Б. Нелюб: Оповідання. Київ, 1927. 20 с.
4. Грінченко Б. Твори: в 2 т. / упоряд. В. В. Яременка; приміт. А. Г. Погрібного, В. В. Яременка. Київ, 1990. Т. 1. : Поетичні твори. Оповідання. Повісті. 640 с.
5. Загірня М. Про одруження на Україні в давніші часи. Київ, 1912. 47 + (1) с.
6. Загірня М. Спогади / Передмова, упорядкування, примітки Неживої Л. Л. Луганськ, 1999.
7. Інститут рукопису НБУВ. Ф. І. Спр. 31383.
8. Інститут рукопису НБУВ. Ф. І. Спр. 31449.
9. Інститут рукопису НБУВ. Ф. І. Спр. 31493.
10. Інститут рукопису НБУВ. Ф. І. Спр. 31560.
11. Інститут рукопису НБУВ. Ф. І. Спр. 32397.
12. Інститут рукопису НБУВ. Ф. III. Спр. 36722.
13. Клименко Н. Львівський період життя Насті Грінченко: сторінки з біографії. Борис Грінченко – відомий і невідомий: матер. щорічних Грінченківських читань: 5 груд. 2012 р. / за заг. ред. В. О. Огнев'юка, Л. Л. Хоружої, А. І. Мовчун. Київ, 2013. С. 58–78.
14. Липа Іван. Ессе номо (Памяти Бориса Грінченка). Українська хата. 1910. Кн. 5. С. 312–318.
15. Липа Іван. Пам'яті Насті Грінченкової. Українська хата. 1909. Ч. 7-8. С. 353–355.
16. Мовчун А. Борис Грінченко і Марія Загірня: феномен родинного життя. Слово Просвіти від 22.02.2013.
17. Мовчун А. Настя Грінченко. Дивослово. 2010. № 2.
18. Яременко В. Людина без копії – Борис Грінченко: архівні документи, раритети, матеріали до біографії Б. Д. Грінченка, виявлені у 2013-2016 роках. Київ, 2017. 258 с.

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Н. О. БІГУНОВОЇ «ПОЗИТИВНА ОЦІНКА: ВІД КОГНІТИВНОГО СУДЖЕННЯ ДО КОМУНІКАТИВНОГО ВИСЛОВЛЮВАННЯ»

Бабелюк О. А.

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри технічного перекладу*

*Навчально-наукового інституту психології соціальної роботи
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*

Монографія Н. О. Бігунової присвячена комплексному дослідженню когнітивно-прагматичної природи, а також конверсаційних закономірностей експлікації позитивної оцінки в англомовному літературному дискурсі та кінодискурсі.

Актуальність досліджуваної Н. О. Бігуною теми не викликає сумнівів, адже досі відсутні інтегровані дослідження ілюктивних цілей, перлюктивного ефекту, вербального і паравербального маркування мовленнєвих актів позитивної оцінки. Крім того, актуальність рецензованої монографії зумовлена необхідністю систематизації і узагальнення емпіричних даних, які свідчать про обумовленість вираження оцінки комунікативними стратегіями, визначеними очікуваннями і намірами комунікантів, їх особовими і соціальними характеристиками.

Оскільки процес комунікації не може бути адекватно описаний без розуміння когнітивних процесів, що відбуваються у свідомості учасників спілкування під час породження та сприйняття мовлення, цілком слушним вважаємо звернення авторки не лише власне до лінгвальних і релевантних екстралінгвальних параметрів позитивно-оцінної комунікації, а й до їхніх ментальних репрезентацій.

Отже, синтез комунікативної та когнітивної парадигм уможливив різнобічне висвітлення позитивної оцінки в англомовному художньому дискурсі та кінодискурсі. Досліджені шляхи перетворення оцінного судження персонажа про об'єкт дійсності у висловлювання позитивної оцінки та варіанти їхнього співвідношення: повна або часткова тотожність, невідповідність або за ступенем інтенсивності або за знаком «плюс» - «мінус».

Урахувавши когнітивні та комунікативні аспекти реалізації позитивної оцінки в художньому дискурсі, авторка запропонувала власну таксономію позитивно-оцінних мовленнєвих актів, до яких віднесла схвалення, похвалу, комплімент і лестощі, та за допомогою конверсаційного аналізу встановила їхні структурні варіанти.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у роботі оцінку вперше потрактовано як когнітивно-дискурсивний феномен; виявлено й системно описано прагматичні особливості перетворення оцінного судження в оцінне висловлювання. Запропоновано алгоритм функціонування оцінних висловлювань як комунікативних тактик реалізації певних комунікативних стратегій. Більше

того, встановлено варіанти перетворення, редукування, інтенсифікації оцінки при її реалізації в тій чи іншій комунікативній ситуації. У роботі вперше з когнітивно-прагматичних позицій досліджено оцінний потенціал паравербальних засобів комунікації, описано інтонаційні засоби експлікації позитивної оцінки. Теоретичне значення такого наукового доробку є безсумнівним.

Обґрунтованість і достовірність основних положень рецензованої праці забезпечено коректним застосування інтегрального методу, методу лінгвістичного опису, контекстуально-інтерпретаційного методу, функціонально-семантичного та експериментально-фонетичного методів, за допомогою яких опрацьовано належний обсяг емпіричного матеріалу.

Можливість використання основних положень монографії під час викладання низки лінгвістичних дисциплін та спецкурсів, зокрема з проблем теорії оцінки, прагмалінгвістики, паралінгвістики, теорії мовленнєвих актів, дискурсології тощо, зумовлює практичну цінність роботи.

Усі узагальнення, зроблені авторкою, підкріплені достатнім фактичним та дослідницьким матеріалом; загальні висновки сформульовано чітко і переконливо.

Логічна побудова монографії, достовірність отриманих результатів, які можуть стати підґрунтям для подальшого вивчення когнітивно-прагматичної природи позитивної оцінки, наукова виваженість у викладенні матеріалу заслуговують на схвалення.

Проте, як і будь-яке ґрунтовне дослідження, робота Н. О. Бігунової не позбавлена певних вразливих місць: на мою думку, варто було б детальніше зупинитися на когнітивних процесах у зображеному мисленні персонажа художнього твору.

Загалом аналізована праця "Позитивна оцінка: від когнітивного судження до комунікативного висловлювання" піднімає проблему надзвичайно важливу для когнітивної лінгвістики в цілому та для когнітивної семантики зокрема. Вважаю, що основні результати викладеного у монографії дослідження дають підстави для висновку про своєчасний і, безперечно, вагомий внесок Н. О. Бігунової у розвиток когнітивної семантики та прагмалінгвістики. Праця буде цікавою не лише лінгвістам, але й усім, хто цікавиться питаннями мови, мовлення, дискурсології, теорії комунікації, паралінгвістики. Викладене вище дозволяє рекомендувати монографію Н. О. Бігунової до друку.

АНОТАЦІЇ

Кравченко Н. О. Синергійність англомовного релігійного дискурсу

(теолінгвістичний підхід): монографія / Н. О. Кравченко. – Одеса: 2017. – 408 с.

Монографію присвячено вияву синергійності релігійного (проповідницького і молитовного) дискурсу, реалізованого засобами лінгвального й екстралінгвального планів. Започатковано новий науковий напрям – теолінгвістика ритуального релігійного дискурсу, в межах якого здійснено теолінгвістичне комплексне дослідження лексичних, риторичних і просодичних особливостей англомовного релігійного дискурсу у новому, синергійному ракурсі, виявлено синергійну компоненту релігійного дискурсу на всіх мовних рівнях, виділено п'ять умов досягнення синергійності релігійного ритуалу.

Для філологів, викладачів, студентів та аспірантів, а також для широкого кола читачів, які цікавляться функціонуванням та розвитком мови й мовлення.

Бігунова Н. О. Позитивна оцінка: від когнітивного судження до комунікативного висловлювання: монографія / Н. О. Бігунова. – Одеса: КП ОМД, 2017. – 580 с.

Монографію присвячено опису когнітивно-прагматичної природи та закономірностей комунікативних виявів позитивної оцінки.

Аналізуються прагматичні особливості породження та перетворення оцінного судження в оцінне висловлювання. Надана власна таксономія позитивно-оцінних мовленнєвих актів схвалення, похвали, компліменту та лестощів, що функціонують у англомовному літературному дискурсі та в кінодискурсі, досліджені іллокутивні цілі та перлокутивний ефект мовленнєвих актів позитивної оцінки. Позитивна оцінка розглядається також з позицій конwersаційного аналізу як тактика реалізації певних комунікативних стратегій, а також як комунікативний хід ініціувальної, реагуювальної та іншої спрямованості. Досліджена паравербальна (невербальна та просодична) реалізація позитивної оцінки в англомовному кінодискурсі.

Для філологів, викладачів, студентів та аспірантів, а також для широкого кола читачів, які цікавляться порушеними питаннями.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Баклан Ірина Миколаївна – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кандидат філологічних наук, доцент, кафедра теорії, практики та перекладу німецької мови факультету лінгвістики

Барнич Іванна Іванівна – Львівський торговельно-економічний університет, старший викладач кафедри іноземних мов

Башкирова Ольга Миколаївна – Київський університет імені Бориса Грінченка, Інститут філології, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури і компаративістики, докторант кафедри української літератури і компаративістики

Білічак Оксана Ігорівна – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, здобувач кафедри журналістики

Біляніна Вікторія Ігорівна – Національна академія Служби безпеки України, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри східних мов Навчально-наукового центру мовної підготовки

Бойко Ірина Ігорівна – Львівський національний університет імені Івана Франка, аспірант

Борисович Оксана Вікторівна – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, кандидат філологічних наук, викладач кафедри англійської філології та міжкультурної комунікації

Брона Олена Анатоліївна – Львівський національний університет імені Івана Франка, асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів факультету іноземних мов

Бурдейна Олеся Романівна – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, кандидат філологічних наук, асистент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу

Глушенко Ганна Борисівна – Класичний приватний університет, старший викладач кафедри теорії та практики перекладу

Глушук-Олея Ганна Ігорівна – Київський національний лінгвістичний університет, докторант кафедри іспанської та французької філології, кандидат філологічних наук, доцент; Херсонський державний університет, доцент кафедри німецької та романської філології

Гнезділова Ярослава Володимирівна – Київський національний лінгвістичний університет, докторант кафедри германської та фіно-угорської філології

Грачова Аліна Вадимівна – Маріупольський державний університет, аспірант кафедри української філології, асистент кафедри італійської філології

Грицевич Юрій Васильович – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, аспірант кафедри історії та культури української мови

Губич Петро Володимирович – Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, викладач кафедри технічного перекладу

Гусля Людмила Василівна – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, викладач італійської та німецької мов кафедри іноземних мов

Джигун Людмила Миколаївна – Хмельницький національний університет, кандидат педагогічних наук, доцент

Дорда Віталій Олександрович – Сумський державний університет, кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології

Єрмоленко Інеса Ігорівна – Херсонський державний університет, кандидат філологічних наук, викладач кафедри німецької та романської філології

Єфименко Тетяна Миколаївна – Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу

Задко Тетяна Петрівна – Національна академія Служби безпеки України, старший викладач

Іванченко Марія Юрївна – Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, кандидат філологічних наук, доцент

Іванюк Святослава Михайлівна – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, аспірант кафедри світової літератури і порівняльного літературознавства

Івасишин Маріанна Романівна – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, аспірант

Коваль Альона Володимирівна – Сумський державний університет, студентка, магістрант

Козолуп Марія Степанівна – Львівський національний університет імені Івана Франка, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів

Коломієць Олена Миколаївна – Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут, кандидат філологічних наук, доцент кафедри права, соціально-гуманітарних та загальноекономічних дисциплін

Крикніцька Ірина Олександрівна – Київський національний лінгвістичний університет, викладач кафедри англійської мови факультету перекладачів

Круть Олена Володимирівна – Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», старший викладач кафедри англійської філології та перекладу

Курлова Анастасія Юріївна – Запорізький національний університет, магістр

Лабенко Оксана Вікторівна – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, викладач кафедри іноземних мов історичного та філософського факультетів

Лисанець Юлія Валеріївна – ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія», кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією

Лоскутова Наталія Миколаївна – Маріупольський державний університет, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри італійської філології

Лотфі Гаруді Галина Степанівна – Національний університет «Львівська політехніка», здобувач, викладач англійської мови

Маркелова Анастасія Андріївна – Національна академія прокуратури України, старший викладач відділу мовної підготовки; Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, аспірант

Матушкіна Дар'я Дмитрівна – ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», аспірант кафедри української літератури

Медвідь Наталія Сергіївна – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри стилістики української мови

Монастирська Христина Романівна – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, викладач кафедри англійської філології, аспірант кафедри загального та германського мовознавства

Мосієвич Лариса Василівна – Класичний приватний університет, Інститут іноземної філології, кандидат філологічних наук, доцент, заступник завідувача кафедри теорії та практики перекладу

Накашидзе Ірина Сергіївна – Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства

Нідзельська Юлія Михайлівна – Житомирський державний університет імені Івана Франка, Навчально-науковий інститут іноземної філології, кафедра англійської філології та перекладу, кандидат філологічних наук, доцент

Никитченко К. П. – Київський національний лінгвістичний університет

Оскірко Олексій Павлович – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, здобувач кафедри української мови та методики її навчання

Пальчевська Олександра Святославівна – Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, кандидат філологічних наук, доцент кафедри технічного перекладу

Погребняк Інга Василівна – Київський університет імені Бориса Грінченка, кандидат філологічних наук, докторант кафедри української літератури і компаративістики Інституту філології

Ремінська Юлія Юріївна – практикуючий філолог

Романенко Лідія Валеріївна – Маріупольський державний університет, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології

Романченко Алла Петрівна – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри української мови

Савченко Зоя Валентинівна – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри російської мови, зарубіжної літератури та методики їх викладання

Сандій Лариса Веніамінівна – Тернопільський національний економічний університет, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов

Сем'янів Д. О. – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Семенюк Тетяна Петрівна – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, асистент кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей

Слюніна Олена Вікторівна – Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія», кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства

Станіслав Ольга Вадимівна – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, кандидат філологічних наук, доцент кафедри романських мов та інтерлінгвістики

Стовбур Любов Миколаївна – Запорізький національний університет, кандидат філологічних наук, доцент

Тарасова Анастасія Владиславівна – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, кандидат філологічних наук, асистент; Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ

Телегіна Наталія Іванівна – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології

Тищенко Олег Володимирович – Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри технічного перекладу

Фенюк Людмила Дмитрівна – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, асистент кафедри романської мови та перекладу

Христіанінова Раїса Олександрівна – Запорізький національний університет, доктор філологічних наук, професор

Цепенюк Тетяна Олегівна – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, кандидат філологічних наук, завідувач кафедри теорії і практики перекладу

Шванов Олег Миколайович – Управління заміщення традиційних видів палива Держенергоєфективності України, головний спеціаліст відділу співпраці з регіонами

Шванова Оксана Володимирівна – Національний авіаційний університет, викладач кафедри англійської філології і перекладу Навчально-наукового гуманітарного інституту

Шихалієва Марина Анатоліївна – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, студентка 6 курсу факультету іноземної та слов'янської філології (англійська мова)

Юмрукуз Анастасія Анатоліївна – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», кандидат філологічних наук, викладач кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов

Яковлева Ірина Вадимівна – Київський університет імені Бориса Грінченка, аспірант

Шановні колеги!

ЛЬВІВСЬКИЙ ФІЛОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС
запрошує до публікації докторів наук, кандидатів наук
та молодих науковців (студентів, аспірантів, здобувачів)

*Просимо підтримати нове видання
та зробити свій внесок у розвиток наукової думки!*

**Редакція журналу здійснює внутрішнє рецензування статті,
після проходження якого автори отримують підтвердження на електронну пошту
про прийняття статті до публікації**

Вимоги до оформлення публікацій

Рукопис подавати у форматі *.doc (MSWord): гарнітура Times New Roman, кегль 14, міжрядковий інтервал 1,5, береги ліворуч, зверху, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 1,25 см. Чітко диференціювати тире (–) та дефіс (-).

Структура статті:

1. Ліворуч вказується УДК.
2. Ім'я, прізвище, по батькові, інформація про автора(ів) (науковий ступінь, вчене звання, посада, назва та адреса організації, в якій працює(ють) автор(и)) мовою статті. Максимальна кількість авторів у статті – три особи.

3. Назва статті. Має містити не більше 10 слів та розкривати сутність проблеми.

4. Резюме (від 250 до 300 слів) та ключові слова мовою статті (5-10 слів).

5. Статті повинні мати такі необхідні елементи (виділені напівжирним у тексті статті):

1) постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності;

2) аналіз останніх досліджень і публікацій;

3) формулювання мети і завдань статті;

4) виклад основного матеріалу дослідження;

5) висновки та перспективи подальших досліджень.

6. Список літератури, оформлений з урахуванням розробленого в 2015 році Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Наводиться в алфавітному порядку. У статті мають бути посилання на іншомовні джерела (не менше 25% від загальної кількості посилань). Джерела ілюстративного матеріалу нумерувати окремо.

7. References. Оформлюється відповідно до стандарту APA (APA Style Reference Citations). Автор (трансліт), назва статті (трансліт), назва статті (в квадратних дужках переклад на англійську мову), назва джерела (трансліт), вихідні дані з позначеннями на англійській мові. Наприклад:

Bilodid, I. K. (Ed.). (1970). Slovnuk ukraïnskoï movy: v 11 tt. [The Ukrainian language dictionary]. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].

8. Ім'я, прізвище, по батькові, інформація про автора(ів) (науковий ступінь, вчене звання, посада, назва та адреса організації, в якій працює(ють) автор(и)) українською чи англійською мовою (відмінною від мови статті).

9. Назва статті українською чи англійською мовою (відмінною від мови статті).

10. Резюме (від 250 до 300 слів) та ключові слова українською (якщо стаття англійською) чи англійською мовою (якщо стаття іншими мовами) (5-10 слів).

Транслітерація імен та прізвищ здійснюється відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27 січня 2010 р. № 55. Переклад засобами онлайн-сервісів є неприпустимим.

Транслітерація з російської мови здійснюється відповідно до ГОСТ 7.79-2000. Система стандартів по інформації, бібліотечному и издательському делу. Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.

Для виділення цитати в тексті слід користуватись такими лапками: «повсюдне домінування Інтернет ресурсів» [2, 444]... (у тексті українською чи російською мовами) і такими лапками “neologisms” (у тексті іноземною мовою). Покликання на теоретичні джерела подавати в тексті згідно з переліком літератури у квадратних дужках так:

1) одне джерело [2, 444–445];

2) два і більше джерела [4, 154; 6, 768];

3) джерело без наведеної сторінки [2].

Посилання на джерела ілюстративного матеріалу подавати в круглих дужках: (8, 15).

Ілюстрації (схеми, графіки, діаграми тощо) нумерувати в межах статті і супроводжувати підписом під ними (наприклад, Рис. 1. Базові категорії нарративних речень). Таблиці теж нумерувати в межах статті і супроводжувати назвою, розміщеною над таблицею по центру.

Приклади ілюстративного матеріалу виділяти лапками і курсивом. Приклади, що містять більше, ніж одне речення, розміщувати з окремого абзацу із відступом 15 мм від лівого берега.

Обсяг публікацій: 10-12 сторінок.

Довідка про автора

1. Прізвище, ім'я, по батькові автора(-ів);	3. Місце роботи або навчання, науковий ступінь,
2. Відомості про наукового керівника надаються у разі відсутності наукового ступеня;	вчене звання, посада;
	4. Контактний телефон;
	5. E-mail;
	6. Поштова адреса.

Приклад оформлення статті

УДК 811.111:801.8: 82.09:81'322.5

ГРАФІЧНА ФОРМА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГРАФІЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Білецька Олена Василівна

*кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри практики англійської мови
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Україна*

Резюме від 250 до 300 слів.

Ключові слова: форма, зміст, графічна лінгвістика, візуалізація, нова графічна форма, постмодерністський художній текст, традиційний художній текст.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Стрімке поширення нових цифрових, електронних та комп'ютерних технологій, зокрема «повсюдне домінування Інтернет ресурсів» [2, 444]...

ЛІТЕРАТУРА

1. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.

REFERENCES

1. Busel, V.T. (2005). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv, Irpin: Perun [in Ukrainian]

GRAPHIC FORM OF POSTMODERN TEXT THROUGH THE PRISM OF GRAPHIC LINGUISTICS

Biletska Olena Vasilivna

*Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of English Practice,
Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko
Str. Ivan Franko, 24, Drohobych, Ukraine*

Резюме англійською мовою від 250 до 300 слів.

Key words: form, content, graphic linguistics, visualization, new graphic form, postmodern text, traditional text.

Сподіваємось на плідну співпрацю!

З повагою

Редакція журналу «Львівський філологічний часопис»

вулиця Клепарівська, 35, Львів, 79000

Телефон: 096 632 27 39

E-mail: editor@philologyjournal.lviv.ua

Електронна сторінка: <http://www.philologyjournal.lviv.ua>

НОТАТКИ

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

**ЛЬВІВСЬКИЙ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС**

№ 3 2018

Макетування та верстка
Наталія Кузнєцова

Здано до набору 20.04.2018 р. Підписано до друку 07.05.2018 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 35,81
Замов. № 0518/36. Наклад 300 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.